

Sosyal Bilimler
Enstitüsü

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

İSLAM TARİHİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**MÜELLİFİ BİLİNMEYEN MUHTASAR SİYER-İ NEBÎ'NİN ÇEVİRİ YAZILI
METNİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans

AYŞEGÜL ÇIĞRIKCI

İstanbul, 2025

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
İSLAM TARİHİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**MÜELLİFİ BİLİNMEYEN MUHTASAR SİYER-İ NEBİ'NİN ÇEVİRİ YAZILI
METNİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ**

AYŞEGÜL ÇIĞRIKCI

Tez Savunma Jürisi

1. Tez Danışmanı: Prof. Dr. Fatımatüz Zehra KAMACI PEKGEÇGİL
2. Üye: Dr. Öğr. Üyesi Ömer ELBEYLİ
3. Üye: Dr. Öğr. Üyesi Muhammed İhsan HACİİSMAİLOĞLU

İstanbul, 2025

ÖZET

MÜELLİFİ BİLİNMEYEN MUHTASAR SİYER-İ NEBÎ'NİN ÇEVİRİ YAZILI METNİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu çalışmada müellifi, ismi ve telif tarihi bilinmeyen muhtasar bir siyer eseri, çeviri yazılı metni hazırlanarak incelenmiştir. Eser, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi koleksiyonunda 04355 numara ile kayıtlı ve tek nüshadır. Siyere dair konuları ihtisar ederek ele almış olması sebebiyle esere tarafımızca *Muhtasar Siyer-i Nebî* adı verilmiştir. Eserin dibâcesinde müellife doğrudan işaret eden herhangi bir isim zikredilmemiştir. Elimizdeki tek isim son varakta gittikçe kısalan satırlar halinde üçgen şekilde yer alan kayıta geçen Sâlih b. İbrahim'dir. Şekil şartları açısından bakıldığında bu isim müstensihâ işaret etmektedir. Ancak müellif isminin dibâcede zikredilmediği kimi yazma eserlerde son varaktaki isim müellife de işaret edebilmektedir. İncelenen arşiv belgeleri, bibliyografik ve bio-bibliyografik eserlerin hiçbirisinde Berkofça'lı Salih b. İbrahim'e dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Bu husus, siyer açısından önemli olan özel isimlerdeki yazım yanlışları, metnin imla, fonoloji ve morfonoloji özellikleri ile birlikte değerlendirildiğinde, Salih b. İbrahim'in müelliften ziyade müstensihâ işaret ettiği sonucuna kuvvet kazandırmıştır. *Muhtasar Siyer-i Nebî* Hz. Peygamber'in nesebinin tanıtımıyla başlayıp vefatına kadar geçen süreci, evlatlarını, evliliklerini, silahlarını zikrettikten sonra kısaca dört halifeyi, Hz. Hasan'ın hilafetini, Hz. Hüseyin'i ele almış, son olarak 3-4 satırlık bir hacim içerisinde hilafetin Emeviler'e (661-750) ardından Abbasiler'e (750-1258) ve 945/1538 yılında Osmanlı Devleti'ne (1300-1922) geçişini anlatmıştır.

Anahtar Kelimeler: Salih b. İbrahim, Berkofça, Medresetü Câmî'il-Kebîr, Muhtasar Siyer-i Nebî

ABSTRACT

THE TRANSLITERATED TEXT AND EVALUATION OF THE ANONYMOUS 'MUHTASAR SİYER-İ NEBÎ'

In this study, a concise *siyer* work of unknown author, title, and date of composition has been examined by preparing its transliterated text. The work is preserved as a single copy in the Süleymaniye Library, Hacı Mahmud Efendi Collection, registered under number 04355. Since it addresses the topics of *siyer* in an abridged manner, the work has been titled *Muhtasar Siyer-i Nebî* ("Concise Biography of the Prophet") by us. In the preface (*dibâce*) of the work, no name directly referring to the author is mentioned. The only name available is that of Sâlih b. İbrahim, which appears in the final folio in a triangular form with gradually shortening lines. From a codicological perspective, this name points to the copyist (*müstensih*). However, in certain manuscripts where the author's name is not mentioned in the preface, the name in the final folio can also refer to the author. No information regarding Sâlih b. İbrahim of Berkofça has been found in the archival documents or in any bibliographic or bio-bibliographic sources consulted. When this fact is evaluated together with orthographic errors in proper names of particular importance for *siyer*, as well as with the orthographic, phonological, and morphonological features of the text, the conclusion that Sâlih b. İbrahim was the copyist rather than the author gains further weight. *Muhtasar Siyer-i Nebî* begins with the introduction of the Prophet's genealogy and covers the period until his death, mentioning his children, marriages, and weapons; then briefly discusses the four caliphs, the caliphate of Hasan, and Husayn. Finally, in a brief passage of three to four lines, it narrates the transition of the caliphate to the Umayyads (661–750), then to the Abbasids (750–1258), and finally, in 945/1538, to the Ottoman Empire (1300–1922).

Keywords: Salih b. İbrahim, Berkofça, Medresetü Câmi' il-Kebîr, Muhtasar Siyer-i Nebî

ÖNSÖZ

Hız. Peygamber'in tarihin seyri üzerindeki inanılmaz tesiri inananların muhabbet ve bağlılığı ile birleşince, İslam tarihi boyunca her asırda ona atfedilen, onun hayatını ele alan onlarca hatta yüzlerce eser kaleme alınmıştır. Bu durum Osmanlı döneminde de devam etmiş ve Allah Resûlü ile ilgili siyer, megâzî, şemâil, mi'râciyye, mevlid, hilye, hicretnâme, esmâ-i şerîfe, neseb-i şerîf, delâil-i nübüvve, şemâil-i şerîfe, hasâis gibi türlerde birçok eser telif edilmiştir. Edebî yönleri ile ön plana çıkan bu eserler manzum ve mensur olmak üzere iki şekilde kaleme alınmıştır. Bu teliflerin 600 yıllık Osmanlı tecrübesinde dönemlere göre değişen karakteristik özellikleri bulunmaktadır. Klasik dönemde daha çok edebî, menkıbevî ve abartılı bir anlatımla ön plana çıkan siyer yazıcılığı ilk dönem kaynaklarından giderek uzaklaşmıştır. Tanzimat'ın ilanından sonra (1839) başlayan modern dönemde siyer yazıcılığı seyrini değiştirmiş, ilk dönem Arapça kaynaklara daha fazla başvurulur olmuştur. Osmanlı siyer yazıcılığındaki bu usul ve üslup değişikliklerini gözlemleyip yorumlamak, mukayeseli okumalar yapmak oldukça önem arz etmektedir. Çalışmamıza konu olan Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi koleksiyonunda kayıtlı 04355 numaralı Osmanlı döneminde telif edilmiş olan siyer eseri de her ne kadar, müellifi ve telif tarihi bilinmese de Osmanlı siyer yazıcılığı ile ilgili alışlagelmiş usul ve üslupların dışında kalan özellikleri ile Osmanlı siyer yazıcılığının anlaşılması açısından oldukça kayda değerdir. Çalışmamız her şeyden önce meşhur bir müellifi ve yazım tarihi olmadığı için akademik çalışmalara dahil edilmeyen eserlerin Osmanlı siyer yazıcılığının doğru anlaşılmasına hizmet edecek önemli sonuçlar doğurabileceğini, yazma eser koleksiyonlarının titizlikle taranması gerektiğini ortaya koyması yönüyle önemlidir.

Tezimiz, giriş, üç bölüm, sonuç ve eklerden oluşmaktadır. Giriş kısmında, araştırmanın konusu, amacı ve önemi, tezin yöntemi ve kaynaklarından bahsedilmiştir. Birinci bölümde, Osmanlı siyer yazıcılığının tarihi seyrine temas edilmiş, dönemler arasındaki muhteva farkına işaret edilmiştir. İkinci bölümde, ilk olarak eserin şekil özellikleri başlığı altında yazmanın fiziksel hususiyetlerine, yazım tarihine ve imla yönüne değinilmiştir. Ardından eserin telif sebebi ve isimlendirilmesi, eserde yer alan şahıs ve mekân adlarına dair bilgiler sunulmuştur. Bu bölümde son olarak eserin müellifi ve telif ya da istinsah tarihine dair bazı tahminlere, eserin üslubuna dair bilgilere ve Osmanlı siyer yazıcılığındaki konumuna yer verilmiştir. Üçüncü bölüm, eserin çeviri yazılı metni hazırlanırken dikkat edilen hususlar ve çeviri yazılı metne ayrılmıştır. Sonuç kısmında ise çalışma boyunca sunulan bilgiler hülasa edilmiş ve elde edilen neticeler takdim edilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında bilgi, tecrübe ve desteğiyle her zaman yanımda olan, değerli danışmanım Prof. Dr. Fatimatüz Zehra KAMACI PEKGEÇGİL'e en içten teşekkürlerimi sunar, akademik birikimi, ilme duyduğu derin muhabbet, akademik çalışmalarla ilgili taşıdığı heyecan ve istek sayesinde bana da bu yolculuğun ne denli kıymetli bir yolculuk olduğunu hissettirdiği için ayrıca minnet ve şükranlarımı arz ederim.

Lisans döneminden bu yana derslerini büyük bir keyif ve heyecanla takip ettiğim, tez hazırlama sürecinde bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim ve tüm samimiyetiyle bana destek olduğunu hissettiğim kıymetli hocam Prof. Dr. Nuh ARSLANTAŞ'a teşekkürü bir vazife bilirim.

Çalıştığım yazma eserin fiziksel ve edebî hususiyetleriyle ilgili tespitler yapmamda bizatihi kendi bilgi ve tecrübeleriyle bana destek olan ve beni konunun uzmanlarına yönlendiren kıymetli meslektaşlarım ve saygıdeğer büyüklerim Osman KOCA ve Mesut ERASLAN'a şükranlarımı sunarım.

Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölüm başkanı Prof. Dr. Berat AÇIL'a ve Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde yazma eser uzmanı olarak görev almakta olan Emine SOYDAR'a ilgi alaka ve yardımlarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca, tez yazım süreci boyunca yaşadığım tüm sıkıntı, heyecan ve mutluluğumu paylaştığım dostum Kevser BATTAL'a, bu süreçte dualarıyla, sevgi ve ilgileriyle daima yanımda olduklarını hissettiğim kıymetli annem, babam, kardeşlerim ve ailemin tüm fertlerine sabır ve anlayışlarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Ayşegül ÇIĞRIKCI

İstanbul, 2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii

GİRİŞ

Tezin Konusu, Amacı ve Önemi	1
Tezin Yöntemi.....	2
Tezin Kaynakları	3

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI SİYER YAZICILIĞI

1. Klasik Dönem.....	8
2.Modern Döneme Geçiş.....	12
3. Modern Dönem	16
3.1. Savunmacı Siyer Yazıcılığı.....	20
3.2. Yenilikçi Siyer Yazıcılığı	23
3.3. Yeniden Klasik Siyer Yazıcılığı	27
4. Osmanlı Siyer Yazıcılığında Klasik Dönem ile Modern Dönemin Karşılaştırılması	28

İKİNCİ BÖLÜM

MÜELLİFİ BİLİNMEYEN MUHTASAR SİYER-İ NEBÎ

1.Eserin Şekil Özellikleri	33
1.1. Eserin Yazım Tarihi	34
1.2. Eserin İmla Hususiyetleri.....	34
2. Eserin Muhteva Bakımından İncelenmesi.....	40
2.1. Eserin Yazılış Sebebi ve İsimlendirilmesi	40
2.2. Eserde Yer Alan Şahıslar	41

2.3. Eserde Yer Alan Mekânlar.....	43
3. Eserin Değerlendirilmesi.....	43
3.1. Müellif ve Eserin Telif/İstinsah Tarihi Hakkında Bilgi ve Değerlendirmeler.....	43
3.2. Berkofça ve Câmi-i Kebîr Medresesi	44
3.3. Eserin Üslubu.....	45
3.4. Eserin Osmanlı Siyer Yazıcılığındaki Yeri.....	48
3.4.1. Muhtasar Siyer-i Nebî'nin Osmanlı Döneminde Yazılan Siyer Eserleriyle Karşılaştırılması	49
3.4.1.1. Siyerin İlk Konusu	49
3.4.1.2. Nübüvvet Alametleri	54
3.4.1.3. Râhip Bahîrâ Hadisesi	61
3.4.1.4. Mi'râc Hadisesi	63
3.4.1.5. Gazve ve Seriyyeler	66
3.4.1.6. Siyer Konularının Nihayete Erdirilmesi.....	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESERİN ÇEVİRİ YAZILI METNİ

1. Metnin Hazırlanmasında Dikkat Edilen Hususlar.....	75
2. Muhtasar Siyer-i Nebî'nin Fihristi	77
3. Muhtasar Siyer-i Nebî'nin Çeviri Yazılı Metni	84
4. Derkenâr Notları.....	227
SONUÇ	229
KAYNAKLAR	231
EKLER	238
Ek 1: Muhtasar Siyer-i Nebî'ye Ait Orijinal Görseller	238
Ek 2: Tablolar.....	242
<i>Tablo 2. Muhtasar Siyer-i Nebî'de Geçen Şahıs İsimleri</i>	<i>242</i>
<i>Tablo 3. Muhtasar Siyer-i Nebî'de Geçen Mekân Adları</i>	<i>260</i>

KISALTMALAR

bkz.	Bakınız
b.	Bin, İbn
cc	Celle Celâluhû
çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Haz.	Hazırlayan
H.	Hicrî
Hz.	Hazreti
IRCICA	İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
İSAR	İstanbul Araştırma ve Eğitim Vakfı
İSTEM	İslâm Sanat, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi
M.	Miladi
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
ö.	Ölümü
ra	Radıyallahu Anh
sad.	Sadeleştiren
TÜBA	Türkiye Bilimler Akademisi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
thk.	Tahkik
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve devamı
vr.	Varak
yay. Haz.	Yayına Hazırlayan

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. Osmanlı Klasik Dönem Siyer Yazıcılığında Gazve ve Seriyyelere Ayrılan Yerin Oransal Verileri	66
Tablo 2. Muhtasar Siyer-i Nebî’de Geçen Şahıs İsimleri	242
Tablo 3. Muhtasar Siyer-i Nebî’de Geçen Mekân Adları	260

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا : a, ā, e

ء : ʾ

ب : b, p

پ : p

ت : t

ث : ṯ

ج : c, ç

چ : ç

ح : ḥ

خ ḥ

د : d

ذ : ḏ

ر : r

ز : z

ژ : j

س : s

ش : š

ص : š

ض : ḏ, ḏ

ط : ṭ

ظ : ṭ

ع : ʿ

غ : ğ

ف : f

ق : k

ك : k, g, ñ

ك : ñ

گ : g, ñ

ل : l

م : m

ن : n

ه : h

و : v, u, ū, ü, o, ö

ی : y, ı, i, ī

GİRİŞ

Tezin Konusu, Amacı ve Önemi

Osmanlı siyer yazıcılığı ile ilgili isabetli tespit ve değerlendirmeler yapabilmek için klasik ve modern dönemde telif edilen siyer eserlerinin titizlikle ve akademik bir bakış açısıyla incelenmesi zaruri gözükmektedir. Osmanlı dönemi siyer eserleri ile ilgili akademik çalışmalar yapılmış olmasına rağmen, hala incelenmeyi bekleyen pek çok eser bulunmaktadır. Bu eserlerin incelenmesi ve değerlendirilmesi ile Osmanlı siyer yazıcılığı hakkında daha doğru bilgilere ulaşılabileceği yadsınamaz bir gerçektir. Tezimizin konusu, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi koleksiyonu ait 04355 numaralı, Nesih hattı ile kaleme alınmış mensur bir siyer eseridir.

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi koleksiyonu 04355 numaralı siyer eseri hakkında daha önce yapılan akademik bir çalışmanın bulunmadığı tarafımızca tespit edilmiş olup, metnin çeviri yazısının yapılması ve değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Hacı Mahmud Efendi koleksiyonu 04355 numaralı eserin ikinci nüshasını bulmak adına, 24 kütüphaneye ait 252 koleksiyonu kapsayan Türkiye yazma eserler kurumuna bağlı yazma eserler portalında, İBB Atatürk Kitaplığında, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphaneleri'nde bulunan yazma ve matbu eserler taranmış ancak eserin başka bir nüshasına erişilememiştir. İncelediğimiz siyer eserinin ay, gün ve hatta günün hangi diliminde yazıldığı belirtilmekle birlikte telif edildiği seneye yer verilmemektedir. Bu nedenle çalışmamızda çeviri yazılı metni ortaya koymaktan sonra ikinci amacımız arşiv belgeleri, bibliyografik ve bio-bibliyografik eserlere başvurarak müellif ve yüzyıl ile ilgili isabetli tahminlerde bulunabilmektir. Eserin müellifi ve yazıldığı dönem hakkında kesin bir bilgi olmaması sebebiyle, Osmanlı döneminde yazılmış olan mensur siyer eserleri üzerinden siyer yazıcılığının genel çerçevesinin çizilmesi ve incelediğimiz metnin bu çerçevede yazılan eserler arasındaki konumunun belirlenmesi amaçlarımızdan bir diğeri olmuştur. Bu doğrultuda tezimizin birinci bölümünde, Osmanlı siyer yazıcılığı ana hatlarıyla değerlendirilmiş olup, klasik dönem, modern döneme geçiş ve modern dönem arasındaki belirgin farkların bazı siyer eserlerinden verilen örnekler üzerinden ortaya koyulması hedeflenmiştir.

Yüzyılı, müellifi ve ismi belirtilmemiş olsa da bizi bu gizemli eseri incelemeye iten temel husus Osmanlı döneminde telif edilmiş, Nûr-ı Muhammedî ve peygamberler tarihi bahsiyle başlayan, mu‘cizevî-menkıbevî anlatımlarla örülü olan, edebî yönü baskın, genellikle muasır olan bir müellifin eserinin tercümesinden oluşan diğer siyer eserlerinden farklılık arz etmesi ve Osmanlı siyer yazıcılığında eşine az rastlanır bir şekilde sade, abartısız, ihtilafli konu ve rivayetlere yer vermeksizin ders verir nitelikte özet bir şekilde kaleme alınmış olmasıdır. Ayrıca çalıştığımız siyer eseri, konuları

belli bir akış içerisinde bütünlüğü sağlamaya çalışarak ele almış olması, ravi ve kaynak ismi zikretmemesi, siyer kronolojisinin ardından Hulefâ-yi Râşidîn dönemine ve kısa bir şekilde hilafetin Osmanlı'ya geçişine değinerek nihayete ermesi yönüyle Osmanlı döneminde telif edilen birçok siyer eserinden ayrılmaktadır.

İkinci bölümde, Hacı Mahmud Efendi koleksiyonu 04355 numaralı yazmanın şekil özelliklerinden ve yazmada yer alan yazım tarihine dair bilgilerden bahsedilmiştir. Ardından müellifin eseri hangi yıl telif ettiği hakkında bilgi vermemesi sebebiyle, eserin imla hususiyetleri başlığında eserin imla, fonoloji ve morfonolojiye dair sunduğu verilerden hareketle telif tarihine dair birtakım tahminler aktarılmaya çalışılmıştır. Eserin muhteva bakımından incelendiği başlıkta, müellifin eseri neden telif ettiğine dair verdiği bilgiler ve eserin isimlendirilmesinden bahsedilmiştir. Eserde geçen şahıs ve mekân adlarına dair alfabetik tablolar sunularak araştırmacıların bilgiye kolay bir şekilde ulaşması hedeflenmiştir. Bu bölümde son olarak eser; müellif, üslup ve eserin Osmanlı siyer yazıcılığındaki yeri başlıkları üzerinden değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde ise incelenen siyer eserinin çeviri yazılı metni hazırlanırken dikkat edilen hususlar, eserin başlıklarından oluşan bir fihrist, eserin çeviri yazılı metni, derkenâr notları ve eserin orijinal görsellerine dair örneklere yer verilerek çalışma nihayete erdirilmiştir.

Tezin Yöntemi

Osmanlı siyer yazıcılığının altı yüzyıl gibi uzun bir dönemi kapsamaması, her dönem belirli üslup özellikleri ile karakterize edilse de ara ara her türlü genellemenin dışında kalacak nitelikte eserlerin telif edilmesi, Osmanlı siyer yazıcılığını bir bütün halinde metodik olarak inceleyen çalışmaların yapılmasını zorlaştırmaktadır. Kanaatimizce dönemi bütün olarak ihata edinceye dek eser eksensiz ilerlemek değerlendirmeleri daha sağlıklı hale getirecektir. Bu çalışma da her ne kadar yıl belirtilmemişse de şüpheye mahal bırakmayacak şekilde Osmanlı'nın son dönemine aittir ancak üslup özellikleri bakımından hem dönemine hem de Osmanlı siyer yazıcılığına ana rengini veren unsurlara uymayan, kendine has bir yapı barındırmaktadır. Bu durumun kâmil bir şekilde çalışmanın bulgularına yansıtılabilmesi için iki yol takip edilmiştir. İlki eserin tamamının çeviri yazılı metninin hazırlanmasıdır. *Muhtasar Siyer-i Nebî* adlı eserin çeviri yazılı metni hazırlanırken önce eserde geçen başlıklarla ilgili fihriste yer verilmiştir. Müellifin kullandığı başlıkların Arapça olması sebebiyle fihristte başlıklar tercüme edilerek verilmiştir. Fihristte yer verilen başlıkların karşılıklarına çeviri yazılı metindeki sayfa numaraları eklenmiştir. Eserin yazıldığı tarih kesin olarak belirlenemediği için çeviri yazı yaparken tam transkripsiyon alfabesi kullanılıp, metnin filolojik özelliklerinin korunması hedeflenmiştir. Metne tarafımızca eklenen her şey köşeli parantez “[]” ile gösterilmiştir. Çeviri yazı yaparken kelimelerin anlamlarına yer verilmeyip, yalnızca manası verilmediğinde yanlış anlaşılma ihtimali olan kelimelerin

anlamları eklenmiştir. Metinde geçen hatalı kelimeler imla bakımından düzeltilmiş ve ikinci bölümde düzeltilen kelimelere örnekler verilmiş, âyet ve hadislerin kaynakları dipnotta belirtilmiştir. Eserde geçen derkenâr metni çeviri yazının sonuna eklenmiş, ayrıca özel bir sembolle belirtilen sah kayıtları ve metne eklenen diğer derkenâr notlarına, ilgili varakta da işaret edilmiştir. Takip ettiğimiz yollarda ikincisi ise müellif ve telif tarihine ilişkin sağlıklı değerlendirmeler yapabilmek için Osmanlı siyer yazıcılığının dönemlere ayrılarak dikkatlice incelenmesi ve eserimizin, her dönemin öne çıkan eserleri ile karşılaştırılmasıdır. Ele aldığımız siyer eserini klasik ve modern dönemde telif edilmiş mensur siyerlerle mukayese ettiğimiz başlıkta, gazve ve seriyyelerin Osmanlı klasik ve modern dönemde yazılmış siyer eserlerinde hangi oranda yer aldığına dair bilgileri ihtiva eden istatistiki bir tabloya yer verilmiştir. Bu tablo ile Osmanlı klasik ve modern dönem siyer yazıcılığı arasında gazve ve seriyyelere hangi oranda yer verdiklerinden hareketle muhteva farkı ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

İncelediğimiz siyer eserinde yer alan kişi ve mekân adlarına dair alfabetik sırayla tablolar oluşturulmuştur. Bu tabloda yer alan kişi ve mekân adlarının karşısına eserde hangi sayfa numaralarında geçtiğine dair bilgi verilmiştir. Böylelikle çalışmamıza başvuran araştırmacıların bilgiye daha kolay ulaşılabileceği hedeflenmiştir. Siyer eserinde kişi ve mekân adlarıyla ilgili yapılan yazım hataları ya da literatürde bulunmadığı halde eserde yer alan özel isimlere de tabloların ardından değinilmiştir.

Tezin Kaynakları

Osmanlı siyer yazıcılığını dönemlendirip her dönemin karakteristik özelliklerini zikrettiğimiz birinci bölümde ve eserimizin Osmanlı siyer yazıcılığı içerisindeki genel durumunu incelediğimiz ikinci bölümde pek çok akademik tez, telif, makale ve tebliğden istifade edilmiştir. Bu noktada muhakkak belirtmeliyiz ki Osmanlı siyer yazıcılığını kuruluşundan Cumhuriyet'e kadar kapsamlı bir biçimde ele alan müstakil bir çalışmaya rastlayamadık. Belirli dönem ve konulara temas eden bu çalışmalardan özellikle, kuruluşundan Meşrutiyet'e kadar Osmanlı'da siyer yazıcılığını bir bölüm olarak ele alan; Mehmet Çoğ'a ait "II. Meşrutiyet Dönemi İslam Tarihçiliği" isimli doktora tezi,¹ İlhami Oruçoğlu'nun İslam dünyasındaki siyer yazıcılığını incelediği "Başlangıcından Günümüze İslam Dünyasındaki Peygamber İmajı" adlı doktora tezi,² Nesime Beyza Kemikli'nin "Meşrutiyet Dönemi Türkçe Siyer Yazıcılığı Üzerine Bir İnceleme" başlıklı yüksek lisans tezi,³ Osmanlı'da siyer yazıcılığıyla ilgili yalnızca belli bir dönem ele alan Muhammed İhsan Hacıismailoğlu'nun "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı

¹ Mehmet Çoğ, *II. Meşrutiyet Dönemi İslam Tarihçiliği (1908-1918)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004).

² İlhami Oruçoğlu, *Başlangıcından Günümüze İslam Dünyasında Peygamber İmajı* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008).

³ Nesime Beyza Kemikli, *Meşrutiyet Dönemi Türkçe Siyer Yazıcılığı Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

Türklerinde Siyer Yazıcılığı” isimli doktora tezi⁴ ve Mehmet Özdemir’in “Siyer Yazıcılığı Üzerine” adlı makalesi,⁵ istifade ettiğimiz önemli araştırmalar arasındadır. Nesime Beyza Kemikli’nin tezinde Osmanlı klasik ve modern dönemde telif edilmiş siyer eserleri zikredilmiş, Muhammed İhsan Hacısmailloğlu’nun tezinde Tanzimat’tan sonra ortaya çıkan yenilik hareketlerinin Hz. Peygamber tasavvuruna etkisini ortaya koymak amacıyla modern dönemde telif edilen siyer eserleri incelenmiş ve zihniyet analizi gerçekleştirilmiştir. İlhami Oruçoğlu’nun tezinde ise Osmanlı siyer yazıcılığında telif edilen eserler sıralanmaktan ziyade Batı’da yaşanan gelişmelerin siyer yazıcılığına etkisi ve peygamber tasavvurundaki değişim konuları ele alınmıştır. Mehmet Çog tezinde, II. Meşrutiyet döneminden bahsederken eser ve müellifleri sıralayıp, hepsi hakkında bilgi vermiştir. İstifade ettiğimiz araştırmalardan bir diğeri olan Mehmet Özdemir’in “Siyer Yazıcılığı Üzerine” adlı makalesinde yer verdiği dönemlendirme ilham verici özellikler taşımaktadır. Osmanlı siyer yazıcılığının klasik dönemde İslâmî Türk Edebiyatı ekseninde gelişip, modern dönem ile birlikte artık tarih ilmi çerçevesinde gelişimini sürdürdüğüne dair, Hasan Akbayrak’ın *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Tarih Yazımı* adlı eseri,⁶ Mustafa Fayda’nın “Siyer Sahasındaki İlk Telif Çalışmaları” adlı makalesinde⁷ ve Mustafa İsmet Uzun’un “Siyer ve Megâzi” adlı ansiklopedi maddesinde yer alan bazı görüşlere değinilmiştir.⁸ Modern döneme geçiş sürecinin siyer eserlerine yansımalarını daha iyi aktarabilmek adına öncelikle, Necdet Hayta’nın, *Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri: (XVII. yüzyıl başlarından yıkılışa kadar)*⁹ ve Niyazi Berkes’in, *Türkiye’de Çağdaşlaşma* adlı eserleri ile bu süreçte Osmanlı Devleti’nde yaşanan bir takım ıslahat faaliyetlerine değinilmiştir.¹⁰ Tanzimat sonrası modernleşmenin ilk adımları atılmış olmasına rağmen halk tarafından en çok rağbet gören siyer eserlerinin klasik dönemde yazılmış olan tercüme ve telif siyerler olduğuna, Nihal Şahin Utku’nun, “Prototip Modern Türkçe Siyerler ve Peygamber Algısı” adlı makalesinden hareketle değinilmiştir.¹¹ Modern döneme geçiş sürecinde tercüme faaliyetlerinin Batılı müelliflerin eserlerinin de tercüme edilmesi ile yaşadığı genişlemeye, Seyfettin Erşahin’in, “İslam Tarihçiliği’nin ‘Bilimsel Tarihçilik’ Karşısındaki Krizi Üzerine Tespitler” adlı makalesi üzerinden temas edilmiştir.¹² Modern döneme geçiş ve modern dönem başlıklarının her ikisini incelerken de, İlhami Oruçoğlu’nun, “Başlangıçtan Günümüze İslam Dünyasında Peygamber

⁴ Muhammed İhsan Hacısmailloğlu, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlı Türklerinde Siyer Yazıcılığı (1839-1923)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022).

⁵ Mehmet Özdemir, “Siyer Yazıcılığı Üzerine”, *Kutlu Doğum Sempozyumu 4/3 (Türkiye Diyanet Vakfı)*, (Eylül-Aralık 2007).

⁶ Hasan Akbayrak, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Tarih Yazımı: -Milletin Tarihinden Ulusun Tarihine-* (Kitabevi, 2012).

⁷ Mustafa Fayda, “Siyer ve Megâzi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009).

⁸ Mustafa İsmet Uzun, “Siyer ve Megâzi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009).

⁹ Necdet Hayta, *Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)* (Gazi Kitabevi, 2005).

¹⁰ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma* (Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2021).

¹¹ Nihal Şahin Utku, “Prototip Modern Türkçe Siyerler ve Peygamber Algısı”, *Siyer Atölyesi Çalışmaları Siyer Atölyesi 2* (Nisan 2010).

¹² Seyfettin Erşahin, “İslam Tarihçiliği’nin ‘Bilimsel Tarihçilik’ Karşısındaki Krizi Üzerine Tespitler”, *İslâm Tarihi Yazıcılığına Dair Araştırmalar: Prof. Dr. İbrahim Sarıçam’a Armağan*, (Aralık 2022).

İmajı” adlı tezi,¹³ Yücel Bulut’un, *Oryantalizmin Eleştirel Kısa Tarihi*,¹⁴ İbrahim Sarıçam vd.’nin, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*,¹⁵ Seyfettin Erşahin’in, “İslam Peygamberine Batı Oryantalizminin İndirgemeci Bakışının Arka Planı” adlı çalışmaları ekseninde Batılı araştırmacıların Osmanlı siyer yazıcılığına etkisinin izi sürülmüştür.¹⁶ Mezkûr eserlerin her biri Osmanlı siyer yazıcılığına ilişkin konu ve sorunlara değinmeleri yönüyle tezimize katkı sağlamakla birlikte elbette, müellifi ve yüzyılı bilinmeyen muhtasar siyer eseriyle ilgili herhangi bir atıf veya bilgi içermemektedir.

Bilindiği üzere Osmanlı siyer eserleri telif ve tercüme şeklinde iki gruba ayrılarak incelenmektedir. Tercüme niteliğindeki eserlerin doğru değerlendirilmesi için Sadık Yazar’ın,¹⁷ “Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatı’nda Tercüme ve Şerh Geleneği” adlı doktora tezine, tercüme faaliyetleriyle ilgili genel bilgi veren Agah Sırrı Levend’in, *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı çalışmasına,¹⁸ Osmanlı klasik dönem tercüme faaliyetleri ile ilgili malumat içeren Berat Açıl’ın, “Tercümeden Telif Osmanlı’dan Günümüze Siyer Yazıcılığında Ne(ler) Değişti” isimli makalesine başvurulmuştur.¹⁹

Yazmanın fiziksel hususiyetlerinin Salih b. İbrahim’in müstensih ya da müellif olduğuna dair kesin bir karara varmamıza yardımcı olmaması, Berkofça’lı Salih b. İbrahim hakkında özel bir araştırma yapmamızı zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi’ndeki belgeler, Taşköprizâde’nin (ö. 968/1561) *Şakâik-i Nu‘mâniyye*²⁰ ve zeyilleriyle,²¹ Mehmed Süreyyâ’nın (ö. 1909) *Sicill-i Osmânî*,²² Bağdatlı İsmail Paşa’nın (ö. 1920) *Hediyetü’l-ârifin*,²³ Bursalı Mehmet Tahir’in (ö. 1925) *Osmanlı Müellifleri*,²⁴ Sadık Albayrak’ın *Son Devir Osmanlı Ulemâsı İlmiye Ricâli’nin Terâcim-i Ahvâli*,²⁵ Ahmet Şerif Şerefli’nin *Bulgaristan’daki Türkler* adlı eseri²⁶ ve Osman Keskiöğlü’nün *Bulgaristan’da Türkler* adlı eserleri²⁷ incelenmiştir.

¹³ Oruçoğlu, *Başlangıcından Günümüze İslam Dünyasında Peygamber İmajı*.

¹⁴ Yücel Bulut, *Oryantalizmin Eleştirel Kısa Tarihi* (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2002).

¹⁵ İbrahim Sarıçam, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2011).

¹⁶ Seyfettin Erşahin, “İslam Peygamberine Batı Oryantalizminin İndirgemeci Bakışının Arka Planı”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* X/2 (2013).

¹⁷ Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011).

¹⁸ Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1973).

¹⁹ Berat Açıl, “Tercümeden Telif Osmanlı’dan Günümüze Siyer Yazıcılığında Ne(ler) Değişti”, (2010).

²⁰ Taşköprizâde Ahmed Efendi, çev. Muharrem Tan, *Osmanlı Bilginleri = eş-Şekâiku’n-Numaniyye fi ulemai’d-Devleti’l-Osmâniyye* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007).

²¹ Nev’izade Ataullah Efendi Atai, nşr. Abdülkadir Özcan, *eş-Şekâiku’n-Nu‘maniyye ve Zeyilleri* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989).

²² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmâni Yahut Tezkire-i Meşahir-i Osmâniyye* (İstanbul: Sebil Yayınevi, 1996).

²³ Nail Bayraktar, *Hediyetü’l-Ârifin Esmâ’il-Müellifin ve Âsarü’l-Müsannifin: Şöhretler İndeksi* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1990).

²⁴ ed. Mustafa Çiçekler, *Osmanlı Müellifleri* (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), 2016).

²⁵ Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı: (ilmiye ricalinin terâcim-i ahvali)* (İstanbul: Medrese Yayınları, 1980).

²⁶ Ahmed Şerif Şerefli, *Bulgaristan’daki Türkler* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002).

²⁷ Osman Keskiöğlü, *Bulgaristan’da Türkler: Tarih ve Kültür* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1985).

Eserin şekil özellikleri, imla, fonoloji ve morfonolojiye dair sunduğu veriler ve muhtevastından hareketle *Muhtasar Siyer-i Nebî* ile ilgili birtakım değerlendirmeler yapılmıştır. Eserin imla, fonoloji ve morfonoloji özellikleri değerlendirilirken, öncelikle Mustafa Özkan'ın "Osmanlı Türkçesi" başlıklı İslam Ansiklopedisi maddesi esas alınarak Osmanlı Türkçesi dönemlere ayrılmıştır.²⁸ Dönemler hakkında incelediğimiz siyer eserinden örnekler verilerek metnin hangi döneme ait olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu dönemlerden Eski Anadolu Türkçesi'ne dair bilgiler Faruk K. Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük* adlı çalışmasından,²⁹ klasik dönem olarak adlandırılan 16-19. yüzyıllar arasına dair bilgiler, ed. Musa Duman-Dilek Erenoğlu Ataizi, *XVI-XIX. Yüzyıllar Türk Dili* adlı çalışmasından hareketle incelenmiştir.³⁰ 18. yüzyıl Osmanlı Türkçesi'nin özelliklerine ilişkin ayrıntılı bilgiler için Mehmet Gümüşkılıç'ın, *18. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi Ses Hadiseleri*³¹ ve Hayati Develi, "18. Yüzyıl Türkiye Türkçesi Üzerine"³² adlı çalışmalarında hareketle açıklamalarda bulunulmuştur. Osmanlı Türkçesi'nin dönemleri ile ilgili kaynak olarak kullandığımız her iki eserin de Osmanlı Türkçesi ile ilgili telaffuzda yaşanan gelişmelerin, kalıplaşmış Osmanlı imlası vb. sebeplerle yazı diline yansımamasından ilgili dönemdeki telaffuz özelliklerine de yer vermeleri konuyla ilgili daha gerçekçi bilgiler elde etmemizi sağlamıştır. Eserin müellifi bilinmediği için, istinsah yeri olan Berkofça Câmî-i Kebîr ile ilgili Balkanlar'a ait bilgi veren pek çok esere başvurulmuş ancak Berkofça'daki Câmî-i Kebîr ile ilgili yalnızca editörlüğünü Halil Eren'nin yaptığı, *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Bulgaristan* adlı çalışmada bilgiye rastlanmıştır.³³

Müellifi ve yüzyılı belirtilmeyen eserimizin meçhul bırakılan yönlerini ve Osmanlı siyer yazıcılığının genel yapısına mukayese ile 'sıradışı' görülebilecek üslup özelliklerini doğru değerlendirebilmek adına birinci bölümde gerçekleştirdiğimiz dönemlendirmenin karakteristik yapılarını en iyi yansıttığını düşündüğümüz Osmanlı siyer eserlerini belirleyerek bunların her birisini belirli konular özelinde tezimize konu olan *Muhtasar Siyer-i Nebî* ile mukayese ettik. Bu mukayese Osmanlı klasik dönem siyer yazıcılığı sürecinde mensur olarak yazılmış olan Darîr'in (ö. ?) *Sîretü'n-nebî'si*,³⁴ Lâmiî Çelebi'nin (ö. 938/1532) *Tercüme-i Şevâhidü'n-Nübüvve'si*,³⁵ Aydınlı Eyyüb b. Halil'in (ö. 986/1578) İbn Hişâm'ın

²⁸ Mustafa Özkan, "Osmanlı Türkçesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007).

²⁹ Faruk K. Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınevi, 1977).

³⁰ ed. Musa Duman-Dilek Erenoğlu Ataizi, *XVI-XIX. Yüzyıllar Türk Dili* (Eskişehir: T.C. Eskişehir Anadolu Üniversitesi, 2018).

³¹ Mehmet Gümüşkılıç, *18. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi Ses Hadiseleri* (Cambridge: Harvard University, 2005).

³² Hayati Develi, "18. Yüzyıl Türkiye Türkçesi Üzerine", *Doğu Akdeniz Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi* 1 (1998).

³³ Halil Eren, *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları: Vakfiyeler, Bulgaristan* (İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (Ircica), 2012).

³⁴ Erzurumlu Mustafa Darir, sad. M. Faruk Gürtunca, *Kitab-ı Siyer-i Nebi Peygamber Efendimizin Hayatı* (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 1977).

³⁵ Lâmiî Çelebi, *Lami'i Çelebi'nin Şevahidü'n-Nübüvve Tercümesi (inceleme-tenkitli metin-dizin, thk. Erdem Can Öztürk* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2015).

es-Siretü'n-nebeviyye tercümesi,³⁶ Bâkî'nin (ö. 1008/1599-1600), *Meâlimü'l-yakîn fî sîreti seyyidi'l-mürselîn*'i,³⁷ Altıparmak Mehmed b. Mehmed'in (ö. 1033/1623) *Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî* adlı eseri,³⁸ Veysi'nin (ö. 1037/1628), *Dürretü't-tâc fî sîreti sâhibi'l-mi'râc*'i,³⁹ Abdülbâki Ârif'in (ö. 1125/1713) *Siyer-i Nebî'si*,⁴⁰ Benlîzâde Mahmûd Magnisâvî'nin (ö. 1140/1727) *Ravzatü'l-ahbâb fî siyeri'n-nebiyyi ve'l-âli ve'l-ashâb*'i,⁴¹ Ahmed b. İbrâhim Tobhânevî'nin (ö. 1182/1769'dan önce), *Mevhibe-i Seniyye mine's-Sîreti'z-Zekiyye* adlı eserleri ile yapılmıştır.⁴² Modern dönemde telif edilen siyer eserlerinin sayıca fazla olması sebebiyle, Hoşyâr Kadın'ın (ö. 1275/1859), *Siyer-i Nebî ve Menâkıb-i Çehâr-Yâr-ı Güzîn*'i,⁴³ Ahmed Cevdet Paşa (1823-1895) *Kıssa-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ'sı*,⁴⁴ Filibeli Ahmed Hilmi'nin (1865-1914) *Târih-i İslâm* adlı eseri,⁴⁵ Celal Nuri'nin (1882-1936), *Hâtemü'l-enbiyâ'sı* ile yapılmıştır.⁴⁶ Ayrıca tezimizde incelediğimiz eser mensur olduğu için manzum formda telif edilen eserler, zeyiller ve hakkında çalışma bulunmayan yazma siyer eserleri mukayese dışında tutulmuştur. Abdurrâhmân-ı Câmî'nin *Şevâhidü'n-nübüvve* adlı eserine ait bilinen tercümelerden yalnızca Lâmiû Çelebi'nin *Şevâhidü'n-nübüvve* tercümesine yer verilmiştir.

³⁶ Massad Süveylim Ali el-Shaman, *Türk Edebiyatı'nda Siyerler ve İbn Hişam'ın Siyeri'nin Türkçe Tercümesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 1982).

³⁷ İmam-ı Kastallânî vd. , *Mevahibü'l-ledünniye Tercümesi* (İstanbul: Divan Yayınları, 1983).

³⁸ Altıparmak Mehmed Efendi, *Altıparmak İslam Tarihi: Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî*, sad. İ. Turgut Ulusoy (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1984).

³⁹ Veysi Üveys b Muhammed el-Alaşehri, *Siyer-i Veysi: Mekki ve Medeni = Dürretü't-tâc fî sîreti sâhibi'l-mi'râc; Hâbnâme; Münşeât Şehâdetnâme* (İstanbul: Vezirhani Matbaası, 1286).

⁴⁰ Süleyman Nuri Yağcı, *Abdülbâki Ârif Efendi ve Siyer-i Nebî'si* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022).

⁴¹ Cemaleddin Ataullah Hüseyini, çev. Benlîzâde Mahmûd Efendi, *Ravzatü'l-Ahbâb [tercümesi]* (İstanbul: Dârü't-Tıbbâti'l-Âmire, 1268).

⁴² Fazlı Püskül, *Mevhibe-i Seniyye mine's-sîreti'z-zekiyye Adlı Eserin Siyer Yazımındaki Yeri ve Önemi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

⁴³ Hüsnâ Kırımlı, *Hoşyar Kadın ve Siyer-i Nebî Adlı Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁴⁴ Ahmed Cevdet Paşa, *Peygamberlerin Kıssaları ve Halifelerin Tarihleri* (İstanbul: Arslan Yayınları, 1977).

⁴⁵ Filibeli Şehbenderzade Ahmed Hilmi, *İslam Tarihi: Hazreti Peygamberden Zamanımıza Kadar* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1982).

⁴⁶ Celal Nuri İleri, *Hatemü'l-Enbiya* (İstanbul: Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, 1332).

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI SİYER YAZICILIĞI

Osmanlı siyer yazıcılığı ile ilgili araştırmalar incelendiğinde, bu dönemde telif edilen eserlerin tasnifinde öne çıkan, tercih edilen bir yöntem olmadığı dikkatleri çekmektedir. Mezkûr çalışmalardan bazıları yüzyılları esas alan bir tasnif içerisinde Türkçe siyer kitaplarını sıralarken diğerleri Tanzimat, Modernleşme, Meşrutiyet gibi olguları esas alarak bir akış oluşturma yoluna gitmiştir. Biz bu çalışmada kendimizi ikinci yönteme yakın hissetmekle birlikte dönemlendirmede klasik-modern terimlerini kullanmayı tercih ettik. Telif ve tercümelere belirli usullerin takip edildiği 14-18. yüzyıllar arası siyer yazıcılığını klasik dönem başlığı altında ele aldık. Klasik dönemin devamı olmakla birlikte modern döneme zemin hazırlayan süreci ise ‘Modern Döneme Geçiş’ başlığı altında değerlendirdik. Tanzimat sonrasında, ‘Modern Dönem’ başlığı altında inceledik. Bu dönemi sınıflandırırken telif edilen eserlerin genel usul, üslup ve metodolojilerini esas aldık ve savunmacı, yenilikçi ve yeniden klasik siyer yazıcılığı başlıkları altında değerlendirdik.

1. Klasik Dönem

Osmanlı siyer yazıcılığı Tanzimat dönemine kadar üslup özelliklerini klasik İslam tarihi yazıcılığından değil, İslami Türk Edebiyatı’ndan almıştır. İslami Türk Edebiyatı’na kaynaklık eden ana malzemenin kısas-ı enbiyalar olması bunda etkili olmuştur. Arapça siyer kitaplarının tercüme edilmesi ile başlayan Osmanlı siyer yazıcılığında bu ilk tercüme eserlerde dahi Hz. Peygamber’e duyulan sevgi ve saygının şekillendirdiği, Türkler’e has lirik unsurları bulmak mümkündür. Bu durum siyer yazıcılığının edebiyat alanına kaymasında oldukça etkili olmuştur.⁴⁷ Esasen siyer telifinde edebiyata yönelik Osmanlı ile başlayan bir süreç değildir. Hicrî ilk dört asrın ardından siyer telifâtına Farsça eserlerin girmesiyle menkıbevî üslubun siyer eserlerine etki ettiği görülür. Bilindiği üzere İranlılar 512/1118’de *Ünsü’l-İslâm* isimli anonim bir siyer kitabı yazmışlar ve 620/1223’te İbn Hişâm’ın (ö. 213/828) *Sîretü’n-nebî*’sini Farsça’ya çevirmişlerdir.⁴⁸ Şiirin siyer eserlerindeki hacminin tedricî olarak artması da edebiyat yönelişini desteklemiştir. Elbette Osmanlı siyer yazıcılığının klasik dönemde

⁴⁷ Mustafa İsmet Uzun, “Siyer ve Megâzi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/324-326.

⁴⁸ Seyfettin Erşahin, “Osmanlı Toplumunun Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, *İslâmî Araştırmalar (Dergi)* XVIII/3 (2005), 335.

edebiyatla şekillenmiş olması, Hz. Peygamber'in hayatını ele alan bu eserlerin ağırlıklı olarak halen tarihi bir dönemi ve tarihi olayları ele aldığı gerçeğini değiştirmemektedir.⁴⁹

Her toplum gibi Türkler de Hz. Peygamber'in hayatını öğrenmek için faydalanacakları bilgi kaynağının kendi dillerinde olmasına ihtiyaç duymuşlardır. Bu doğrultuda Türkler Hz. Muhammed'in hayatını öncelikli olarak sözlü kaynaklardan öğrenmişlerdir. Buna bir süre sonra yazılı kaynaklar ilave olmuştur.⁵⁰ Nitekim Osmanlı'da ortaya koyulan ilk eserlerin bazı sohbet meclislerinde veya padişahların saraylarında anlatılanların zamanla kitap haline getirilmesiyle ortaya çıkmıştır.⁵¹ Bilinen en eski Türkçe siyer kitabı olan ve esas itibarıyla İbn Hişâm ile Ebü'l-Hasen el-Bekrî'nin (ö. 7. /12. yüzyılın sonları [?]) siyerlerinin tercümesine dayanan Darîr'in (ö. ?) *Sîretü'n-nebî*'si, saray ortamında sultanların huzurunda yapılan siyer sohbetlerinin etkisiyle yazılmıştır.⁵² Osmanlı'da uzun bir süre devam eden sözlü kültür geleneği, her asırda siyer alanında bazı eserlerin telif edilmiş olmasına rağmen Türkçe siyer eseri kitaplarının sayısının beklenenden az olmasına sebep olmuştur. Bunun sebeplerinden bir tanesi de Darîr'in etkisinin uzun bir süre devam etmiş olmasıdır.⁵³

Osmanlı siyer yazıcılığının klasik dönemindeki siyerlerin büyük çoğunluğu tercümedir. Osmanlı'nın klasik dönemindeki tercüme siyerlerin usul ve üslup özelliklerini anlayabilmek için Türk-İslam Edebiyatı'nda tercüme faaliyetleri ile ilgili bilgi sahibi olmak gerekmektedir.⁵⁴ Türk edebiyatı tarihini inceleyen Agah S. Levend tercüme faaliyetlerini dört başlık altında incelemeyi uygun görmüştür. Birinci tercüme şekli; aslına bozmamak için kelime kelime yapılan çevirilerdir ki en eski Kur'ân tercümeleri genellikle bu şekilde yapılmıştır. İkinci tercüme şekli, kelime kelime olmamakla birlikte, aslına uygun yapılan çevirilerdir. Kur'ân tercümeleri zamanla bu şekilde hazırlanmaya başlanmıştır. Üçüncü çeviri biçimi, konusu aktararak yapılan çeviriler, sonuncusu ise genişletilerek yapılan çevirilerdir. Konusu aktarılan çevirilerde yazar, içeriği aslına kelime kelime cümle cümle sadık kalarak değil, anladığı şekilde aktarır. Dördüncü biçim ise daha çok edebî eserlerde görülür. Şair kaynak olarak aldığı eseri, olduğu gibi aktarmaz, kendini kaynağa bağlı kabul etmez, kimi parçaları aktarma yoluyla alırken, asıl önemli bulunduğu yerleri genişleterek alır. Kendi duygu ve düşüncelerini de metne ekler. Metin öyle bir hale gelir ki artık ona çeviri demek uygun olmaz. Adeta bir telife dönüşen bu esere yazar yine de yararlandığı kaynağa hürmeten tercüme demeyi uygun görmüştür.⁵⁵ İşte Osmanlı siyer yazıcılığını klasik döneminde

⁴⁹ Siyer'in tarih ile ilişkisi için bkz. Mustafa Fayda, "Siyer Sahasındaki İlk Telif Çalışmaları", *İslâm Araştırmaları Sempozyumu* 1 (Eylül 1985), 357.

⁵⁰ Seyfettin Erşahin, "Türklerin Hz. Muhammed Hakkındaki İlk Bilgi Kaynaklarından Kısas-ı Enbiyalar: Kısas-ı Rabguzi Örneği", (2003), 197.

⁵¹ Uzun, "Siyer ve Megâzi", 37/324-326.

⁵² Mustafa Erkan, "Sîretü'n-nebî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 37/269-270.

⁵³ Yıldırım Kaplan, *Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr'in Kitâb-ı Siyer-i Nebî'si* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 24.

⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yazar, *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, 15.

⁵⁵ Levend, "Türk Edebiyatı Tarihi", 1/80-81.

tercüme edilen eserlerin genel üslup özelliği bu dördüncü tercüme tekniğine uygundur. Nitekim Darîr, *Tercümetü'd-Darîr* adıyla meşhur olmuş siyer eserini Ebü'l-Hasen el-Bekrî ve İbn Hişâm'ın kitaplarından serbest tercüme yoluyla meydana getirmiştir.⁵⁶

Osmanlı siyer yazıcılığını, Osmanlı öncesi ve Osmanlı dışındaki coğrafyalarda Arapça telif edilen siyerlerden ayıran en önemli özellik, onlarca eserden alınan rivayetlerin çeşitli tasniflerle bir araya getirilmesi yerine bir veya birkaç temel siyer eserinin serbest tercümesine dayanmasıdır. Burada serbest tercümenin tercih edilmesindeki amaç kaynak metnin kaynak kültürdeki işlevini ele aldıktan sonra, aynı işlevi hedef kültürde de sağlayabilecek formda yeni bir metin ortaya çıkarmaktır. Böylece klasik dönemdeki serbest çeviriler, kaynaktaki bilgiyi birebir tercüme ederek değil, Osmanlı toplumunun anlayacağı forma dönüştürerek aktarmayı hedeflemişlerdir.⁵⁷

Osmanlı klasik dönem siyer yazıcılığı genel anlamıyla menkıbe, abartılı haber ve hikâyeye ağırlıklı bir üslup özelliğine sahiptir. Türkçe siyer yazıcılığının doğuş yıllarında, Ebü'l Hasen el-Bekrî gibi abartılı ve uydurma rivayetlere eserinde yer veren bir müellifin eserinin tercüme edilmiş olması bilimsel siyercilik açısından önemli bir etkidir.⁵⁸ Telif-tercüme döneminin en simge eserlerinden olan ve Ebü'l Hasen el-Bekrî'yi kaynak olarak kullanan Darîr'in *Sîretü'n-nebi'*inde Hz. Muhammed'in nuru başlığı altında ele alınan, Allah'ın önce Hz. Peygamber'in nurunu yarattığı ardından bu nurun Hz. Âdem'e ve peygamberimizin bütün atalarına geçtiğine dair verilen bilgiler⁵⁹ ve Ahmed Bican'ın (ö. 870/1466'dan sonra) kaleme aldığı *Envâru'l-âşikîn* adlı tercüme siyer eserinde Hz. İlyas'ın küçük çocukken ölen Hz. Yunus'u ölümünden on beş gün sonra dirilttiği, Hz. Davud'un doksan dokuz hanımı olduğu ve bir gece hepsiyle birlikte olduğuna ilişkin ifadeler örnek olarak burada zikredilebilir.⁶⁰

Tarihin yazılış tarzına göre genellikle; hikâyeci/rivâyetçi tarih, öğretici (pragmatik) tarih, araştırmacı tarih olmak üzere üçe ayrıldığını görüyoruz. Hikâyeci/rivâyetçi tarih yazıcılığı eski Yunan'a kadar dayanan bir tarihe sahiptir. Bu tarzda olaylar, sebep sonuç ilişkisi, muhakeme ve tenkit olmaksızın kaydedilir. Öğretici tarih, geçmiş olaylardan ders çıkarmak, geleceği doğru inşa edebilmek, okuyucuya ahlaki ve millî duygular aşılayabilmek gibi amaçlar gütmektedir. Öğretici tarih yazıcılığının en bariz yönü, geçmişte ün yapmış şahsiyetlere büyük yer vermesi, bu şahısları idealleştirmesi hatta insanüstü varlıklar haline getirmesidir. Bu tarzı benimseyen müelliflerin eserlerinde genellikle zaferler ve parlak olaylar işlenmiş, başarısızlıklar ve hayal kırıklıklarına yer verilmemiştir.⁶¹ Osmanlı klasik dönemde telif

⁵⁶ Mustafa Erkan, "Darîr", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/498-499.

⁵⁷ Açıl, "Tercümeden Telif Osmanlı'dan Günümüze Siyer Yazıcılığında Ne(ler) Değişti", 171.

⁵⁸ Erşahin, "Osmanlı Toplumunun Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi", 337.

⁵⁹ Erzurumlu Mustafa Darir, *Kitab-ı Siyer-i Nebi Peygamber Efendimizin Hayatı* sad. Mehmet Faruk Görtünca (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 1977), 1/31.

⁶⁰ Hatice K. Arpaguş, "Osmanlı Dönemi Siret Yazıcılığında Peygamber Algısı", *Siret Sempozyumu I* (2012), 83-84.

⁶¹ Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usul* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2017), 5-7.

edilen siyer kitaplarının da bu iki yazım tarzında ortaya koyulduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Siyer yazıcılığında uzun bir süre gördüğümüz aşırı yüceltmeci anlayışa etki eden iki önemli eser tespit olunmuştur. Bunlardan bir tanesi Kâdî 'İyâz'ın (ö. 544/1149) *Şifâ*'sı bir diğeri ise Süyûtî'nin *el-Hasâisü'l-kübra* adlı eseridir. Bunlar Osmanlı siyer yazıcılığını da büyük ölçüde etkilemiştir. Hatta Kâdî 'İyâz'ın mezkûr eseri bizim tezimize konu olan yazma siyerin de en önemli kaynakları arasındadır. Osmanlı halkının Hz. Muhammed tasavvurunun oluşmasında etkili olan aşırı yüceltmeci diğer eserlere verilebilecek bazı örnekler ise şunlardır; *Muhammediye*, *Envârü'l-âşikîn*, *Kara Dâvud*, *Ahmediyye*, *Tarikatü'l-Muhammediye*.⁶²

Klasik dönemde yazılmış olup dönemin özelliklerinin kısmen de olsa dışına çıkan bir siyer eseri elbette mevcuttur. Bu eser 1628'de Alaşehirli Kadı Veysî (ö. 1628) tarafından telif edilen *Dürretü't-tâc fi sîreti sâhibi'l-mi'râc*'dır. Eser, Osmanlı'daki ilk özgün siyer eseri sayılmaktadır.⁶³ Arapça ve Farsça kaynaklardan faydalanılan, âyet ve hadislerle desteklenen, kullandığı kaynaklar bakımından⁶⁴ ve içerisinde barındırdığı bilgiler yönüyle güvenilir bir kaynak olarak görülen⁶⁵ Veysî'nin siyeri uzun bir süre kendisinden sonra yazılan siyerleri etkilemiştir. *Dürretü't-tâc* bu yönüyle Osmanlı klasik siyer yazıcılığı döneminin simge eserlerinden biri olmuştur. Bu esere yönelik teveccüh klasik dönem sonrasında da devam etmiştir.⁶⁶

Klasik dönemde kaleme alınan eserler genellikle yaratılış bahsiyle başlamakta ve kısa da olsa peygamberler tarihine temas etmektedir.⁶⁷ Türkçe ilk özgün siyer eseri *Siyer-i Veysi*'de ise bu konular yer almamakta, eser kronolojik olarak Hz. Peygamber'in hayatını ele almaktadır.⁶⁸ Veysî tamamlamaya ömrü yetmediği⁶⁹ *Dürretü't-tâc* adlı siyerini iki bölüm üzere telif etmiştir. Birinci bölüm Hz. Peygamber'in hayatının Mekke dönemiyle, ikinci bölüm ise Medine dönemiyle ilgilidir.⁷⁰ Konular Hz. Peygamber ekseninde genel olarak kronolojik bir şekilde devam eder. Hz. Peygamber'in Mekke dönemini anlatan bölüm 23 makaleden, Medine dönemini anlatan bölüm ise 14 makaleden oluşmuştur. Müellif, Medenî bölümü yalnızca Bedir Gazvesi'ne (2/624) kadar getirebilmiştir. Bu sebeple esere

⁶² Mehmet Çog, *II. Meşrutiyet Dönemi İslam Tarihçiliği (1908-1918)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 105-107.

⁶³ Dürretü't-tâc ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Erkan, "Dürretü't-Tâc", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/33-34.

⁶⁴ *Siyer-i Veysi*'de kullanılan kaynaklar için bkz. Nuran Yılmaz, "Veysi'nin Dürretü't-Tâc Adlı Siyeri ve Nüshalarının Tanıtımı", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8 (1999), 42-43.

⁶⁵ Mehmet Altunmeral, *Nâbi'nin Zeyl-i Siyer-i Veysi'si (İnceleme-Metin)* (Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 19.

⁶⁶ Erkan, "Dürretü't-Tâc" 10/33-34.

⁶⁷ Arpağuş, "Osmanlı Dönemi Siret Yazıcılığında Peygamber Algısı", 85.

⁶⁸ Yılmaz, "Veysi'nin Dürretü't-Tâc Adlı Siyeri ve Nüshalarının Tanıtımı", 39.

⁶⁹ Altunmeral, *Nâbi'nin Zeyl-i Siyer-i Veysi'si (İnceleme-Metin)*, 19.

⁷⁰ Nuran Öztürk, *Siyer Türü ve Siyer-i Veysi (Dürretü't-Tâc Fi Sîreti Sâhibi'l-Mi'râc)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 36.

çeşitli zeyiller yazılmıştır.⁷¹ Bu dönemde yazılan diğer siyer eserlerinin ise genel itibariyle Nûr-ı Muhammedî (Hakikat-i Muhammediyye) olarak bilinen ve tasavvufta ilk yaratılan varlığa işaret eden bir anlayış doğrultusunda başladığını görmekteyiz. Felsefi ekollerin etkisiyle ortaya çıkan bu anlayışa göre kâinat bu nurdan yaratılmıştır. Bu nur peygamberden peygambere intikal etmiş ve asıl olarak Hz. Muhammed’de vücut bulmuştur. Evren varlığını bu nur sayesinde sürdürmektedir.⁷² Veysi’nin eserinde ise Hz. Peygamber’i şeceresinin tanıtımı ile konular başlamaktadır.⁷³ Veysi’nin telif ettiği ilk özgün Türkçe siyer olan *Dürretü’l-tâc*’dan sonra siyer yazıcılığı uzun bir süre bu eserin zeyillerinin telifi şeklinde devam etmiştir. Nev’izâde Ataullah (ö. 1044/1634), Bosnalı Sâmi’i ‘Abdülkerim (ö. 1096/1684), Urfalı Yusuf Nâbi (ö. 1124/1712), Bağdatlı Nazmizâde Hüseyin Murtaza (ö. 1134/1721), Ahmed Tıflî Efendi (ö. H.13/M. 18. yüzyılın sonu), Koçhisarzâde Süleyman Tâlib (ö. 1206/1792 yılından sonra) *Siyer-i Veysi*’ye zeyil yazan müelliflere örnek olarak zikredilebilir.⁷⁴

2.Modern Döneme Geçiş

Modern döneme geçiş ismi verdiğimiz bu süreçte Osmanlı Devleti’nde hayata geçirilen bazı ıslahat çalışmaları modern dönemin temellerinin atılması açısından önem arz etmektedir. Modern dönemin temellerinin atıldığı bu dönemde yaşanan gelişmelerin siyer eserlerine doğrudan bir yansıması olduğunu söylemek mümkün değildir. Yani 18-19. yüzyıllar arasında telif edilen siyer eserleri, halen klasik dönemin üslup özelliklerini taşımaktadır. Ancak siyer yazıcılığında yeni anlayış ve temayüllerin olduğu Tanzimat dönemi, öncesinden bağımsız olarak birdenbire ortaya çıkan bir dönem değildir. Tanzimat’a neden olan bir olay ve olgular yığını bulunmaktadır. Bunlar doğrudan olmasa da dolaylı olarak, yani sonuçları itibariyle Osmanlı siyer yazıcılığını değiştirmiş ve dönüştürmüşlerdir. Bu nedenle, modern döneme geçiş başlığı altında Tanzimat’a giden süreci etkileyen sosyal ve siyasi gelişmelerden kısaca bahsedilecektir.

Osmanlı’da ıslahat, yenileşme, modernleşme, çağdaşlaşma ve Batılılaşmanın Tanzimat öncesi sürecini Lale Devri öncesi, Lale Devri (1718-1730), III. Selim Dönemi (1789-1808) ve II. Mahmud zamanı (1808-1839) şeklinde dört ana evrede incelemek mümkündür. 15. yüzyılda en güçlü sürecini yaşayan Osmanlı Devleti’nde 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra kanun ve nizamlarda bozulmalar başladı. 17. yüzyılın ilk yarısından itibaren ıslahat fikri zorunlu hale geldi. İlk ıslahat fikirleri geleneğe

⁷¹ Yılmaz, “Veysi’nin Dürretü’l-Tac Adlı Siyeri ve Nüşhalarının Tanıtımı”, 39.

⁷² Perihan Ölker, “Türk Edebiyatı’nda Nûr-ı Muhammedî Konulu Eserler ve Çağatayca Nur-name 2”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 60 (20 Aralık 2023), 227; Arpağuş, “Osmanlı Dönemi Siret Yazıcılığında Peygamber Algısı”, 87.

⁷³ Öztürk, *Siyer Türü ve Siyer-i Veysi (Dürretü’l-Tac Fî Sîreti Sâhibi’l-Mi’râc)*, 35.

⁷⁴ Massad Süveylim Ali el-Shaman, *Türk Edebiyatı’nda Siyerler ve İbn Hişam’ın Siyeri’nin Türkçe Tercümesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 1982).

dönüş, eski kanun ve nizamların uygulanması noktasından harekete geçirildi.⁷⁵ Geleneksel sistemi ıslah ya da tanzim sürecine dair Osmanlı yazarları 17. yüzyıl sonuna dek yazılar kaleme aldılar. Yazarlar askeri ve ilmi açıdan devlet birimlerindeki bozulmaya temas ettiler. Osmanlı'nın birçok kademedeki yaşadığı olumsuzlukları geleneksel yapıdaki bozulmalara bağladılar. Bu olumsuz gidişata son vermenin tek çaresi eskiye dönmektir. Eskiye dönme fikri 18. yüzyıl başına dek devam etti. Osmanlı'nın 1699'da Karlofça ve 1718 Pasarofça Antlaşması'yla Avusturya karşısında yenik düşmesi ve iki devlet arasında 25 yıllık barış sözleşmesinin yapılması neticesinde geleneksel düzene dönme fikri yerini Batı yöntemlerini alma yönündeki ıslahatlara bıraktı. Bu girişimler 1718'den 1730'a kadar süren Lale Devri ile başlamış gözükmektedir.⁷⁶ Karlofça ve Pasarofça Antlaşmaları ile Osmanlı egemenliği sarsıldı ve Batı oluşan bu güç dengeleri çerçevesinde Osmanlı ile iletişime geçti. Bu süreçte yaşanan karşılıklı etkileşim biçimsel olarak "moda düzeyinde" kaldı.⁷⁷ Lale devri yeni bir hayat anlayışının Osmanlı'da tanınma ve uygulanma teşebbüslerinin ilk görüldüğü aşamadır. Bu doğrultuda Yirmisekiz Mehmed Çelebi (ö. 1144/1731), Batı dünyasını gözlemlemesi için Paris'e elçi olarak gönderilmiş, İbrahim Müteferrika (ö. 1160/1747) ilk matbaayı kurmuş, Fransız soylusu Comte de Bonneval (ö. 1160/1747), Müslüman olmuş Ahmed adını alarak Osmanlı ordusuna girmiş ve topçu birliklerini düzenlemekle görevlendirilmiştir.⁷⁸ Müteferrika zamanında (1729-1742) 14 yıllık süre zarfında 23 cilt tutan 17 eser basılmıştır. Bunların 11 tanesi tarih, 3 tanesi dil, 3 tanesi faydalı bilimler (coğrafya, miktatıs, askerlik) üzerinedir. Matbaada basılan kitapların pahalı satılması nedeniyle, kitaplardan her kesimden insanın faydalanamadığı tahmin edilmektedir. Bu durum da Lale Devri ile başlayan geniş bir edebiyat ve bilim yazarlığının, çağdaş ve güçlü bir fikir hayatı tesis etme konusunda yetersiz kalışının gerekçeleri arasında zikredilebilir.⁷⁹ Frenk tarzı yaşayışa halkın tepki göstermesi, yeniçerilerin askeri ıslahatlardan rahatsız olması, İran'da alınan yenilgi ve Patrona Halil isyanı ile Lale Devri sona ermiştir.⁸⁰ 1730-1754 yılları arasındaki I. Mahmud (ö. 1168/1754) dönemi Batı ile barış dönemi olup, yabancı ülkelere gönderilen elçi sayısında artış olmasını sağlamıştır. Sefaretnameler yazılmış olup, bu belgeler Osmanlı diplomasisi ve modernleşmesi bağlamında önem arz etmektedir. Viyana, Lehistan, İsveç gibi Batı ülkeleriyle ilgili yazılan sefaretnamelerden Avrupa teknolojisine duyulan hayranlık, Avrupa'nın sanatına, müziğine, meclis yapısına, ordu teşkilatlanmasına yönelik ilgi açıkça hissedilmektedir. Sefaretnameler aracılığıyla elde edilen bilgiler I. Mahmud döneminde de genel ölçüde iç dinamiklerle şekillense de bazı ıslahatlara

⁷⁵ Senem Küçükoyuncu Malhut, *Tanzimatın Balkanlarda Yarattığı Etkiler (1839-1856)* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 13.

⁷⁶ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2021), 39-42.

⁷⁷ Mehmet Aysoy, *Batılı Bilgi ve Teknik Transferi Açısından Osmanlı Modernleşmesi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996), 23-24.

⁷⁸ Nihal Ergül, *Osmanlı Modernleşmesi ve II. Meşrutiyet Dönemi Batılılaşma Tartışmaları* (Gebze: GebzeYüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 35.

⁷⁹ Berkes, *Türkiye'de çağdaşlaşma*, 63.

⁸⁰ Ergül, *Osmanlı Modernleşmesi ve II. Meşrutiyet Dönemi Batılılaşma Tartışmaları*, 35.

ilham kaynağı olmuştur.⁸¹ III. Ahmed döneminde (1703-1730) başlayan askeri ıslahatlara I. Mahmud döneminde de devam edilmiştir. 1740'ta Fransa'nın kapitülasyonlarda süreklilik elde ederek Katolikleri himaye hakkı kazanması, 1774'te Rusya'nın da Ortodoksları himaye hakkı kazanması ile Osmanlı'nın gayrimüslim tebaa üzerinde söz hakkı azalmıştır.⁸² 1774 yılında tahta çıkan I. Abdülhamit (ö. 1203/1789), devletin kurtulması için reformlara ihtiyaç olduğu anlayışıyla hareket etmiş, Avrupa ordularıyla boy ölçüşebilmek adına yeni askeri teknikleri benimsemiştir. Çok sayıda yabancı askeri danışman getirtmiş, böylece 19. yüzyılda egemen olacak yeni reform biçimine dönüşü başlatan padişah olmuştur. İbrahim Müteferrika ile birlikte kurulan ve kısa bir süre faaliyet gösteren fakat sonradan ilgisizlikten dolayı faaliyete devam edemeyen matbaacılığın bu dönemde yeniden canlandırılması sağlanmıştır.⁸³ III. Selim'in 1789-1807 yılları arasında kapsayan hükümdarlığı sürecinde bütün müesseselerde yenilik hedeflenmiştir. Onun zamanında yapılan bütün yeniliklere Nizam-ı Cedid adı verilmiştir. III. Selim, yapmak istediği köklü yenilikleri gerçekleştirmek adına öncelikle fikri altyapıyı oluşturmak istemiştir. Bu doğrultuda Ebubekir Ratıb Efendi'yi (ö. 1214/1799) Viyana'ya sefaretle göndermiştir. Ebubekir Efendi'nin bu seyahati dönüşünde hazırladığı sefaretname Avrupa'nın askeri, idari ve mali teşkilatı hakkında hazırlanan en esaslı ve ayrıntılı ilk inceleme olmuştur. Ebubekir Efendi bu sefaretnamesinde iç ticaretin ve yerli sanatların gelişmesinin, Avrupa'dan seçme suretiyle bazı kanun ve nizamların alınmasının lüzumuna değinmiştir.⁸⁴ İlmî anlamda yaşanan gelişmelerden matbaanın yeniden canlandırılması, Fransızca, Arapça ve Farsça'dan bazı eserlerin Türkçe'ye tercüme edilmesi, yabancı dilleri öğrenen âlimlerin bu dillerde eser yazmaya başlamaları gibi gelişmeler Türk dilinin bir bilim dili haline gelmesi yolunda önemli adımlardan olmuştur. Atılan bu ilmî adımların tamamıyla modern adımlar olduğu söylenememekle birlikte bu gayretler sonradan ortaya çıkacak ilmî yenilikleri hızlandırmış gözükmektedir.⁸⁵ III. Selim döneminde yaşanan yenilik hareketinin karakterindeki özellik, Batı'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndan her cihetçe üstünlüğünün kabul edilmiş olunmasındandır. III. Selim'in Nizam-ı Cedid çerçevesinde tasarladığı program bizi ilk kez gerçek bir ıslahatçı ya da Batıcı bir padişah tipi ile karşılaştırmaktadır.⁸⁶ Bu dönemde yapılan yenilik hareketlerinin olumlu sonuçlar doğurmaması sebebiyle, süreç tepki ile karşılanmaya başlamıştır. Sonuç olarak, yeni düzen karşıtlarının tepkilerinin giderek artması ile ıslahat fikirleri yaşamaya devam etmemiş ve Nizam-ı Cedid hareketi ortadan kalkmıştır.⁸⁷ III. Selim'in tahttan indirilmesiyle 1808-1839 yılları arasında padişahlık yapacak

⁸¹ Muhammed Erdoğan, *Sultan I. Mahmud Dönemindeki Sefaretnamelerin Osmanlı Modernleşmesi ve Diplomasisi Üzerindeki Etkileri* (Karaman: Karamanoğlu Mehmet Bey Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 168-169.

⁸² Küçükoyuncu Malhut, *Tanzimatın Balkanlarda Yarattığı Etkiler (1839-1856)*, 14.

⁸³ Necdet Hayta, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)* (Gazi Kitabevi, 2005), 56-62.

⁸⁴ Hayta, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, 65-70.

⁸⁵ Hayta, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, 87-89.

⁸⁶ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri* (İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2016), 20-21.

⁸⁷ Hayta, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, 90.

olan II. Mahmud tahta gelmiştir. II. Mahmud idari ve mali konuları da içine alan daha kapsamlı bir program başlatmış olup, Tanzimat dönemi modernleşmesi için uygun zemin bu süreçte hazırlanmıştır.⁸⁸ II. Mahmud döneminde idari anlamda pek çok yenilik yapılmış olup, bazı müesseseler tamamen ilga edilmiş bazıları ise tek bir çatı altında toplanmıştır. II. Mahmud döneminde, Lale devrinden beri yenileşme çabalarıyla birlikte gelen teknik bilgiler medrese dışında kurulan Hendesehane gibi okullarda öğretilmeye başlanmıştır. Bu sebeple medreseler yeni bilimler ve teknikler anlamında gelenekten uzaklaşmıştır. 1838 yılında Tıbbiye Okulu açılmıştır. Bu okulun açılışında yaptığı açış nutkunda kısaca padişah, tıp öğreniminin Fransızca olacağını, eskiden tıpla ilgili yazılan Arapça kitapların artık yetersiz olduğundan, Avrupalıların bu ilime oldukça fazla katkı sağlamaları sebebiyle tıp üzerine yazılmış Avrupa eserlerinin okutulup, bu eserlerin Türkçe'ye kazandırılmasının hedeflendiğini ifade etmiştir.⁸⁹ Bu dönemde, 1833 yılında Bab-i Ali'de bir tercüme odası açılmıştır. Burada öğrenilen Fransızca ile Fransız edebiyatı ile tanışılmış, Divan edebiyatından Tanzimat edebiyatına geçiş yaşanmıştır.⁹⁰

18-19. yüzyıllar arasında yaşanan tüm bu gelişmeler, Osmanlıda artık hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağını güçlü sinyallerini verirken, siyer yazıcılığının bu durumdan beklendiği kadar etkilenmediği dikkatleri çekmektedir. Örneğin Karadâvudzâde Mehmet Efendi'nin (ö. 1170/1756) ahlak ve siyer konularını işlediği mev'iza niteliğinde bir çalışma olan Kara Davud adlı eserinde⁹¹ Âmine'nin doğum sırasında başından geçenlerle ilgili aktardıkları durumu destekler niteliktedir. Karadâvudzâde eserinde Âmine'nin korkunç bir ses işittiğini ve getirilen tastan şerbet içtikten sonra kalbinin nurla dolduğunu fark ettiğini ardından etrafını Hz. Havva, Sare, Asiye ve Hz. Meryem gibi hanımların sardığını belirtir. Sonrasında doğacak çocuğu korumak amacıyla cinlerin yerden göğe kadar ipek bir kumaş serdiğini ve üç sancak getirildiğini bu üç sancağın doğuya, batıya ve Ka'be'ye dikildiğini aktarır. Semada ellerinde cevahirden leğen, ibrik ve altın tas tutan adamların belirdiğini ve Âmine'nin birden oğlunun doğduğunu ifade eder.⁹² Her ne kadar 18-19. yüzyıllar arasında yazılan siyer eserleri klasik dönemden farklılaşmasa da 19. yüzyıldan sonra başlayan Tanzimat'ın etkisiyle siyer yazıcılığı da değişmeye başlayacaktır. Modern döneme geçiş sürecinde genellikle rastladığımız klasik siyer yazıcılığı çizgisinin kısmen dışına çıkan müellifler de olmuştur. Bunlardan bir tanesi Seyyid Mehmed Hakim Efendi (ö. 1770) olup, kendisi 1753-1766 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde vak'anüvislik yapmıştır. Müellif, 1762 yılında oldukça hacimli bir siyer eseri olan *Siyer-i Kebîr*'i telif etmiştir. Seyyid Mehmed Hakim genel olarak klasik siyer yazıcılığı üslubuna bağlı kalsa da bazı rivayetleri aktarmakla birlikte zaman zaman bunlara katılmadığını ifade ederek eleştirel bir bakış açısı geliştirmiş, eserde kaynak

⁸⁸ Küçükoyuncu Malhut, *Tanzimatın Balkanlarda Yarattığı Etkiler (1839-1856)*, 15-16.

⁸⁹ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 179-186.

⁹⁰ Hayta, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, 112.

⁹¹ Hatice Kelpetin Arpağuş, "Kara Dâvud", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/359.

⁹² Arpağuş, "Osmanlı Dönemi Siret Yazıcılığında Peygamber Algısı", 91-92.

olarak kullandığı yüzün üzerindeki çalışmayı tek tek zikrederek ve alıntı yaptığı kaynaklara dair görüş bildirerek klasik siyer yazıcılığının dışına çıkmıştır.⁹³

Modern döneme geçiş sürecinin Tanzimat'la birlikte siyer yazıcılığı üzerindeki tesirlerini anlamak noktasında oryantalizm çalışmalarına değinmek de oldukça önem arz etmektedir. 18. yüzyıldan itibaren Batılı müelliflerin İslam dünyasına dair yazdıkları oryantalist eserlerin sayısını giderek arttırmaya başlamıştır. Müslümanların, Batılı müelliflerin yazdıkları eserleri tercüme etmeye başlamasıyla bu aktarım bir süre şaşkınlıkla karşılandıktan sonra cevap veya reddiye yazma geleneği ortaya çıkmıştır.⁹⁴ Batılı müelliflerin 18. yüzyılda İslam dünyasına dair yazdıkları oryantalist eserlerin sayısındaki artışı siyasi gelişmelerin ilmî gelişmelere etkisi bağlamında değerlendirmek mümkün gözükmemektedir. Ayrıca Batılı yazarlar İslam'ı ve Hz. Muhammed'i kilisenin temsil ettiği Hıristiyanlık anlayışının eleştirilmesinde bir araç olarak kullanmaya başlamıştır. Bu süreçte Batı'nın İslam'a ve Müslümanlar'a yaklaşımı Orta Çağ'da olduğu kadar düşmanca olmamakla birlikte, çok barışçıl bir yapıda olduğunu söylemekte mümkün gözükmemektedir.⁹⁵

3. Modern Dönem

Osmanlı siyer yazıcılığının en önemli safhalarından olduğunu düşündüğümüz ve modern dönem başlığıyla ifade ettiğimiz süreç yaklaşık olarak, Tanzimat (1839-1878) ile başlayıp Cumhuriyet'e kadar devam eden zaman dilimidir. Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle 19. yüzyılda olmak üzere, Avrupa'da yaşanan gelişmelerin de etkisiyle bir takım ıslahat çalışmaları yapılmıştır.⁹⁶

Osmanlıda modernleşmenin başlangıç tarihi ile alakalı farklı tespitler olmakla birlikte genel manada kabul gören düşünce Tanzimat öncesinde yapılan ıslahatların modernleşmeye zemin hazırlamanın dışına çıkamamış olması yönündedir. İlber Ortaylı durumu “Modernleşmenin başlangıcıyla ilgili ille de bir tarih lazımsa, insanların insana layık güvenceyi elde ettikleri 1839 Gülhane Fermanı'nın okunduğu gün derim. Daha ferman torbaya konduğu an İslam-Hıristiyan toplumunun âdetleri, Doğu-Batı kültürü ve hayat tarzının ne olduğu tartışılmaya başlamıştı.” sözleriyle ifade etmiştir.⁹⁷

Duraklama devrinden kurtulup eski gücüne kavuşmayı ümit eden Osmanlı Devleti'nde ıslahatlar 18. yüzyılda özellikle politik hayatın vazgeçilmezi olmuştur. Ancak ıslahatların ilmî faaliyetleri etkilemesi

⁹³ Mesut Hızarcı, *Seyyid Mehmed Hâkim Efendi ve Siyer-i Kebîr'i (Mukaddime Kısmının Transkripsiyon ve Değerlendirmesi)* (Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 8-22.

⁹⁴ Seyfettin Erşahin, “İslam Tarihçiliği'nin ‘Bilimsel Tarihçilik’ Karşısındaki Krizi Üzerine Tespitler”, *İslâm Tarihi Yazıcılığına Dair Araştırmalar: Prof. Dr. İbrahim Sarıçam'a Armağan*, (Aralık 2022), 275-276.

⁹⁵ Yücel Bulut, *Oryantalizmin Eleştirel Kısa Tarihi* (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2002), 84-85.

⁹⁶ Mehmet İpşirli, “İslahat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/170-174.

⁹⁷ İlber Ortaylı, *Gelenekten Geleceğe* (İstanbul: Ufuk Kitapları, 2004), 14.

19. yüzyılı bulmuştur. Bu süreçte tarih müstakil bir ilim haline gelmiştir. Elbette İslam tarihçiliği de bu dönüşümden payını almıştır. Bu doğrultuda Osmanlı uleması da kendi tarih algısını konumlandırmaya çalışmıştır.⁹⁸ Osmanlı tarih yazıcılığı ve eğitimi alanında yapılması planlanan yenileşme ve değişim fikri elbette İslam tarihçiliğine ve İslam tarihinin başlangıç dönemi olan siyer yazıcılığına doğrudan etki etmiştir.⁹⁹ 19. ve 20. yüzyıllarda Osmanlı siyer yazıcılığını analiz edebilmek için tarih ilminin bu süreçteki gelişimine bakmak gerekmektedir. Çünkü bu yüzyıllarda siyer, tarih ilmi kapsamında gelişimine devam etmiştir. Tanzimat dönemi Osmanlı tarih yazıcılığı büyük oranda geleneksel yapısını korumaya devam etmekle birlikte 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'daki modern tarih yazıcılığından etkilenen, vaka'nüvis tarihçiliğin ve geleneksel yazım modelinin dışına çıkan, İslam tarihi ve Osmanlı tarihinin dışında eserler veren bir tablo çizmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin kurumsallaşmasını hedefleyen 19. yüzyıldaki reformlar tarihçiliğin gelişmesini sağlamanın yanında, tarih öğretiminin müfredata alınması sonucu tarihin bilim olarak temellerinin atılmasını sağlamıştır. Modern anlamda arşivcilik çalışmaları yine 19. yüzyıl reformları kapsamında gelişmiştir. Bu süreçte Avrupa dillerinin yaygınlaşması, Fransızca'dan yapılan tercümelerin yayını ile tarihin çalışma alanı genişlemiş olsada, yapılan tüm bu reformlara rağmen 19. yüzyılda Osmanlı tarih yazıcılığı metodoloji açısından büyük bir ivme kazanamamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı'da Türk tarihine ilgi ve verilen önem artmıştır.¹⁰⁰ Özetle, Tanzimat dönemi tarih yazıcılığında klasik tarih yazıcılığı devam etmekle birlikte, bilimsel tarihçilik ilk nüvelerini vermiştir. Zamanla tarih yazıcılığında yeni teknikler ve türler ortaya çıkmış, nümizmatik, arkeoloji ve epigrafi gibi yan alanlar bilimsel tarihçilikte kullanılmaya başlanmıştır. Her ne kadar Tanzimat döneminde İslam tarihi artık müstakil bir ilim haline gelmeye başlamışsa da yöntem ve metodoloji açısından ilk mahsullerini esasen II. Meşrutiyet döneminde (1908-1921/1922) vermeye başlamıştır. Tanzimat döneminde yazılan İslam tarihi kitapları daha çok halka ve okullara yönelik pragmatist eserlerdir. Birkaç eser haricinde çoğu yalnızca olayları anlatıp, tenkit ve değerlendirme yapmamaktadır. II. Meşrutiyet döneminde ise belli olaylar üzerinde yoğunlaşıp, tenkit ve değerlendirme yapma, Batılı çalışmalara cevap verme eğilimi görülmektedir.¹⁰¹ Bu süreçte İslam tarihi alanında üç önemli eser tercüme edilmiştir. Dozy'nin *Târih-i İslâmiyet*'i Abdullah Cevdet tarafından, Corci Zeydan'ın *İslâm Medeniyeti Tarihi* Zeki Megamiz ve Seyyid Emir Eli'nin *Musavver Târih-i İslâm* adlı eseri de Mehmet Rauf tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Özellikle Dozy'nin eseri II. Meşrutiyet İslam Tarihçiliğine en fazla etki eden çalışmalardan biri olmuştur.¹⁰²

⁹⁸ Nesime Beyza Kemikli, *Meşrutiyet Dönemi Türkçe Siyer Yazıcılığı Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 127.

⁹⁹ Hacıismailoğlu, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Türklerinde Siyer Yazıcılığı (1839-1923)*, 220.

¹⁰⁰ Hasan Akbayrak, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarih Yazımı: -Milletin Tarihinden Ulusun Tarihine-* (Kitabevi, 2012), 32-42.

¹⁰¹ Çog, *II. Meşrutiyet Dönemi İslam Tarihçiliği (1908-1918)*, 29.

¹⁰² Çog, *II. Meşrutiyet Dönemi İslam Tarihçiliği (1908-1918)*, 46.

Osmanlı'da Darîr'in *Siretü'n-nebi'*yi kaleme almasından (14. yy) 19. yüzyılın başlarına kadar yazılan Türkçe siyer sayısı manzum ve mensur olmak üzere on altı kadardır. Bu sayı 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar yirmi eser olarak tespit edilmiştir.¹⁰³ Osmanlı'da siyer yazımına gösterilen ilgi 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın başlarında yavaş yavaş azalır fakat tür 1870'lerden sonra artık daha geniş bir halk kitlesine hitap ederek ve çok farklı yaklaşımlarla yeniden ortaya çıkar.¹⁰⁴ 19. yüzyılda tarih yazımında olayların sade bir dille anlatılmaya çalışıldığı ve geleceğe yönelik öğretici çizgisi yanı sıra yaşanan hadiselerin neden sonuç ilişkisi içerisinde ele alınmaya başlandığı görülür. Tarihi olayların hiçbir zaman aynı cins ve miktarda tekerrür etmeyeceği, her hadisenin özel şartları ve değişik mekânları olduğu, bu sebeple bütün meselelerin gerçek manada tahlil edilebilmesi için derinlemesine araştırılması gerektiği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Hadiselerin gerçekleşme sebebini tek bir meseleye bağlamak yerine birden fazla açıdan incelemek gerektiği düşünülmüştür.¹⁰⁵ Modern dönemin en bariz özelliklerinden bir tanesi de bu dönemde telif edilen eserlerde sade ve anlaşılır bir dil kullanma çabasıdır. 19. yüzyıl Osmanlı aydınının hedefi bilgiyi halka doğrudan iletmezdır. Modernleşme hareketlerini halka ulaştırabilmek, benimsetebilmek ve halktan gelebilecek muhalif tepkileri en aza indirgeyebilmek maksadıyla eserler halkın anlayabileceği bir dille yazılmaya gayret edilmiştir.¹⁰⁶

Osmanlı siyer yazıcılığını teknik ve muhteva bakımından etkileyen oryantalist çalışmalar özellikle modern dönemde etkisini daha fazla hissetmiştir. 19. yüzyıldan itibaren oryantalistler, İslam'ın temel kaynaklarını ve siyer malzemesini ele alırken zaman zaman tasvirî umumiyetle de tarih tenkit yöntemini kullanmışlardır. Oryantalistler özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tarih tenkit yöntemini Hz. Muhammed'in hayatını incelerken kullanmaya başlamışlardır.¹⁰⁷ Tanzimat'tan sonra İslam tarihi yazıcılığında yaşanan yenileşme ve değişim arayışlarının ana sebepleri arasında Weil (ö. 1889), Sprenger (ö. 1893), Muir (ö. 1905), Nöldeke (ö. 1930) gibi pek çok Batılı müellifin siyer, İslam tarihi kaynakları ve bu kaynaklarda kullanılan yönteme ilişkin yaptıkları eleştiriler gelmektedir.¹⁰⁸ Bu oryantalistler, Kur'ân'ın vahiy kaynaklı olduğunu kabul etmemekle birlikte siyerin sahih kaynağı olduğunu kabul ederler. Weil ve Sprenger, Hz. Muhammed'in vefatından sonra cem edilirken Kur'ân'a bazı müdahaleler yapılmış olabileceğini söylerler. Nöldeke, Kur'ân'ı Hz. Peygamber'in telif ettiği tarihi bir metin olarak görür. Ona göre Hz. Peygamber Kur'ân'ı telif ederken şifahi olarak bilgi edindiği Ehl-

¹⁰³ Erşahin, "Osmanlı Toplumunun Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi", 336; Tanzimattan Meşrutiyet'e kadar yazılan İslam Tarihi eserleri için bkz. Çoğ, *II. Meşrutiyet Dönemi İslam Tarihçiliği (1908-1918)*, 31-33.

¹⁰⁴ Gottfried Hagen-Gülgün Uyar, "'Kumandan' Olarak Peygamber [Hz.] Muhammed: Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlılar'da Siyer Yazıcılığı", *İSTEM: İslâm Sanat, Tarih, Edebiyat ve Müsikîsi Dergisi* VIII/15 (2010), 327.

¹⁰⁵ Kütükoğlu, "Tarih Araştırmalarında Usul", 7.

¹⁰⁶ Oruçoğlu, *Başlangıcından Günümüze İslam Dünyasında Peygamber İmajı*, 37.

¹⁰⁷ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, 107-110.

¹⁰⁸ Nihal Şahin Utku, "Biyografik Tarih Yazımı İçinde Siyer", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/44 (2013), 276.

i Kitap kaynaklarını kullanmıştır. Nöldeke, Weil ve Sprenger'in aksine Kur'ân'da Hz. Muhammed sonrasında tahrifat yapıldığını kabul etmez. Muir'e göre Kur'ân Hz. Peygamber hayattayken ezberlenerek ve yazılarak muhafaza edilmiş ancak mushaf haline getirilmemiştir. Adı geçen müelliflerin siyere kaynaklık eden hadisler, rivayetler ve şiirler hakkındaki görüşleri de önem arz etmektedir. Weil'e göre Peygamber'in hayatı ana rahmine düşmesinden vefatına kadar efsane ve menkıbelerle doldurulmuştur. Ona göre, siyer müelliflerinin şifahi rivayetlere itimat etmeleri geniş bir uydurma ve tahrifat alanı ortaya çıkarmıştır. Muir'e göre ilk dönem siyerlerinin ana malzemesini oluşturan hadisler sistemsiz bir şekilde yazıya geçirildiği için muhtevasında çok fazla uydurma ve abartılı rivayet barındırmaktadır. Hadislerden sonra Müslüman müelliflerin yazdığı siyer ve megâzî eserlerini değerlendiren Muir, siyer ve megâzî eserlerindeki rivayetlerin malzemeyi bir araya getirme çabasının bir sonucu olduğunu, tahkiye anlatımı esasına göre oluşturulduğunu söyler. Sprenger ise, siyer eserlerinde bulunan bazı antlaşma metinlerinin ve şiirlerin sıhhati konusunda şüphe olmadığını, hadislerin yazıya geçirilmesinin Emevi halifesi Ömer b. Abdülaziz döneminde (717-720) başladığını belirtir. Sprenger hadislerin yazıya geçirilmesi konusunda birçok çağdaşının aksine bir görüş beyan etmişse de bazı muhaddislerin keyfiyen uydurma rivayet naklettiklerini belirtmiştir. Nöldeke, "yalanlar uydurmalarla dolu hadis yığınları" içinde sahih olanların bulunabileceğini söylemiştir.¹⁰⁹

Siyasi, iktisadi ve ilmî açıdan İslam toplumları karşısında güçlenen Batı'da Hz. Peygamber'in hayatını ele alan siyerlere yönelik başlatılan yoğun eleştiri ve saldırılar dolayısıyla, İslam coğrafyasında Hz. Peygamber ekseninde bir savunma hattı kurulmuştur. Artan baskılara cevap niteliğinde siyer yazıcılığında İslam âlimlerinin yeni bir peygamber tasavvuru ortaya koyduğunu görüyoruz. Bu doğrultuda İslam âlimlerinden bazıları Hz. Muhammed'in hayatını mu'cize ve menkıbelerden arındırarak, tarihî ve sosyal kimliğiyle ön plana çıkan bir peygamber tasavvuru inşa etmek istemiştir. Bazı İslam âlimleri ise zamanın ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak Hz. Peygamber'i kimi zaman ıslahatçı kimi zaman mücadeleci, kimi zaman muttaki kimliği ile öne çıkarmayı tercih etmiştir. Tüm bu gayretler Hz. Peygamber'in beşer vasfı ile özdeşleştirilerek sunulmuştur.¹¹⁰

Tanzimat sonrası dönemde modernleşmenin ilk adımları atılsa da halk tarafından en çok rağbet edilen eserler geçmişte telif ve tercüme edilen siyer eserleri olmuştur. Dönemin en sık basılan kitapları arasında Altıparmak Mehmed Efendi (ö. 1033/1623/24) tarafından kaleme alınan *Altıparmak Siyeri* olarak tanınan tercüme bir siyer eseri ve Bâkî'nin (ö. 1008/1600) *Mevahibü'l-Iledüniyye* tercümesidir. *Altıparmak Siyeri*'nde Hz. Peygamber beşer üstü vasıflarla sunulmuş olup, Bâkî'nin tercümesi kronolojik tarih yazımı ile şemâil, delâil, hasâis ve ahlak konularını mezcetmiş eserlerdendir. Yine ilk

¹⁰⁹ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, 113-149.

¹¹⁰ Şahin Utku, "Biyografik Tarih Yazımı İçinde Siyer", 277.

Türkçe telif siyer eseri olarak kabul edilen Veysi'nin *Dürretü't-tâc*'ı da 19. yüzyılda iki kez basılmıştır.¹¹¹

Yeni tarih yaklaşımları neticesinde Osmanlı aydınlarından bazıları kendi kültürüyle yaşadığı uyuşmazlıkları aşmak için tarihi tasfiye etmeye çalışmış, ancak bunu yaparken kültürel birikiminden tavizler vermiştir. Bu durum, klasik tarih yazıcılığının en önemli özelliklerinden biri olan örnek kişilik ve kimlik oluşturma gayesinin bertaraf edilmesine sebep olmuştur.¹¹² Kimi müellifler klasik dönem Osmanlı siyer yazıcılığının devam etmesi gerektiği düsturuyla hareket etmiş ve halk nazarında peygamber sevgisinin yeniden kalplere nakşedilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Osmanlı âlimlerinin bir kısmı ise 18. yüzyıldan itibaren Avrupalılar'ın İslam ve Hz. Peygamber'e yönelik yaptıkları eleştirileri ihtiva eden ve büyük bir yekûn oluşturan oryantalist eserlerinin tercüme edilmesi ile bu eserlere karşı öncelikle bir şaşkınlık dönemi geçirdikten sonra, savunmacı bir anlayış geliştirmeyi tercih etmişlerdir.¹¹³ Bu doğrultuda modern siyer yazıcılığını üç başlık altında ele almamız konunun daha ayrıntılı incelenmesi açısından önem arz etmektedir.¹¹⁴

3.1. Savunmacı Siyer Yazıcılığı

19. yüzyılın ortalarından itibaren Arapça'yı çok iyi bilen ve siyer kaynakları hususunda uzmanlaşmış olan Weil, Sprenger, Muir ve Nöldeke gibi müelliflerin eserleri ile İslam dünyası ilmî açıdan ciddi travmalarla karşı karşıya kalmıştır. Bu isimler bir taraftan siyer ve tarih kaynakları ile metotlarına yönelik eleştirilerde bulunmuşlar bir taraftan da tarih, hadis ve siyerin temel kaynaklarının batı dillerine tercümesine ön ayak olmuşlardır. Akabinde Goldziher'in (ö. 1921) "kaynak tenkidi" yöntemiyle hadislerin çoğunluğunun sonradan uydurma olduğuna dair tezi, diğer Batılı araştırmacılar tarafından siyer kaynaklarıyla alakalı da dile getirilir olmuştur. Ahmed Cevdet (ö. 1895) tarafından, İslam dinine yönelik üslubu hoş karşılanmayan Dozy'nin (ö. 1883) *Târih-i İslâm* adlı eserinin tercüme edilmesi ve mütercimim önsözde kullandığı ifadeler halk nazarında oldukça tepki toplamıştır. Batılı araştırmacılar tarafından toplumun dini duygularını hedef alan ve siyer yazıcılığını ilmî metotlar ve muhteva bakımından karalayan bu tenkitlere gelen ilk cevap korumacı/savunmacı bir anlayış olmuştur. Savunmacı tavır sergileyen müelliflerin bu tavrı geliştirmelerinde, eleştirilerin peygambere kadar uzanma endişesi içerisinde olmalarının önemli bir rolü olduğunu belirtmekte yarar vardır. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi (ö. 1914) ve Manastırlı İsmail Hakkı'nın (ö. 1912) yazıları söz

¹¹¹ Şahin Utku, "Prototip Modern Türkçe Siyerler ve Peygamber Algısı", 70.

¹¹² Erşahin, "'İslam Tarihçiliği'nin 'Bilimsel Tarihçilik' Karşısındaki Krizi Üzerine Tespitler", 275-278.

¹¹³ Erşahin, "'İslam Tarihçiliği'nin 'Bilimsel Tarihçilik' Karşısındaki Krizi Üzerine Tespitler", 274.

¹¹⁴ Benzer başlıklandırma örnekleri için bkz. Özdemir, "Siyer Yazıcılığında Değişim Üzerine", 154; Hacıismailoğlu, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Türklerinde Siyer Yazıcılığı (1839-1923)*, 223-226.

konusu yaklaşımın en bariz örnekleri arasındadır.¹¹⁵ Biz her başlığın altında belirttiğimiz üsluptaki siyer yazıcılığı temsil eden bir ya da birkaç müellif ile ilgili bilgi vermekle yetineceğiz.

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi genel görüşe göre Dozy'nin *Târih-i İslâmiyet* adlı eserine reddiye olarak yazdığı *Târih-i İslâm* adlı eserinde İslam'ı ve İslam tarihini merkeze alarak modern bir tarih usulü ve tenkidi geliştirmeye çalışmıştır. Filibeli, eserinin tamamında bilim ve akla verdiği önemi vurgulamıştır. Ayrıca eserinde geliştirdiği tarih tenkidi usulünü Bîrûnî (ö. 453/1061 [?]), Zehebî (ö. 748/1348) ve İbn Haldun'dan (ö. 808/1406) uyarlayarak eserine yansıtmıştır.¹¹⁶ Filibeli'nin usulünü takip ettiği İbn Haldun'un en önemli eseri olan *Mukaddime* ancak 18. yüzyılda Arapça'dan Osmanlı Türkçesi'ne çevrilmiştir. İbn Haldun'un tarih felsefesi ve metodoloji alanındaki birikimini değerlendirme hususunda uzun yıllar oluşan boşluğu Filibeli doldurmuştur denilebilir. Bu açıdan bakıldığında tarihi olayları felsefi temellendirme ile dile getirme yeniden gündeme gelmiş ve Filibeli'nin İslam tarihi çalışmaları bu alanda dönüm noktası olmuştur.¹¹⁷

Filibeli'nin eseri genel anlamda, Dozy'den hareketle bütün müsteşriklerin İslam aleyhindeki yazılarının Müslümanlar üzerindeki ve özellikle Müslüman gençler üzerindeki olumsuz tesirlerinden nasıl kurtulabiliriz sorusu etrafında şekillenmiştir. Fakat eserin yegâne amacı müsteşriklerin fikirlerini çürütmek değildir. Onun eserinde amaç, hem müsteşriklerin peygamber tasavvurunu ortaya koymak ve bu görüşlere eleştirel yaklaşmak hem de orijinal bir İslam tarihi eseri ortaya koymak olmuştur. Şehbenderzâde'nin eserinin birinci cildi on sekiz başlıktan müteşekkildir. Konular "bahis" başlığı altında incelenmiştir. Birinci bahisten on altıncı bahsin sonuna kadar siyer konusu ele alınmıştır. Eserin siyer bölümü o dönemin klasik anlatım tarzına uygun olarak, Arap yarımadası ve Arapların İslam öncesi yaşamları ile İslam'ın ortaya çıktığı süreçte dünya ahvalinin anlatımı ile başlamıştır. Ardından Hz. Peygamber'in doğumundan peygamberliğine kadar geçen süreci, peygamberlikten hicrete kadar geçen süreci ve hicretten vefatına kadar ki süreci ele almıştır. Bunlar akabinde onun şemâî ve ahlaki özellikleri ile vefatı sırasında Müslümanların durumu, İslam toplumundaki hükümet şekli ve ashabın fazileti meseleleri üzerinde durmuştur. Yalnız, Filibeli'nin eseri meseleleri yalnızca kronolojik olarak sıralamakla yetinmemiş müellif kendi ifadeleri ile tahlil ve tenkitler yapmış ve gerekçeler sıralamıştır. İkinci ciltte ise Hulefâ-i Râşidîn döneminden Osmanlı dönemine kadar geçen süreçte yaşayan İslam toplumları hakkında bilgi vermiştir.¹¹⁸

¹¹⁵ Şahin Utku, "Prototip Modern Türkçe Siyerler ve Peygamber Algısı", 70-71.

¹¹⁶ Emine Bektaş, *II. Meşrutiyet Dönemi Entelektüel Hayatının Önemli Bir Siması: Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 88-89.

¹¹⁷ Adem Apak, "Osmanlı Meşrutiyet Dönemi Tarihçilerinden Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin Tarih Metodolojisiyle İlgili Görüşleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VIII/8 (1999), 278-279.

¹¹⁸ Hacıismailoğlu, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Türklerinde Siyer Yazıcılığı (1839-1923)*, 214-215.

Filibeli eserinde, tarihçiliğin olayları yalnızca kronolojik olarak sıralamaktan ibaret olmadığını, tarihçinin olayların arkasındaki gizli hakikatleri açığa çıkarmak gibi bir vazifesi olduğunu söylemiştir. Eserini telif ederken çeşitli kaynaklardan yararlanmış, Arap kavmi ve bölge coğrafyası hakkında çeşitli yorumlamalarda bulunmuştur. Filibeli Ahmed Hilmi'nin, *Târih-i İslâm* adlı eseri yazmasındaki amaçlardan biri de siyasi görüşlerini tarih ile temellendirerek meşrulaştırma gayesidir. Nitekim eserinde anayasa ve meclis düzenini İslam'ın ilk dönemlerinden örnekler vererek savunmuştur. Emeviler dönemine (661-750) değin İslam devletinin uzlaşa ile yönetildiğini vurgulayarak anayasa ve meclis taleplerinin Batılılaşma değil öze dönüş olarak sunmuştur. Filibeli'ye göre Hz. Peygamber döneminde İslam devleti "İslam Şurası" tarafından yönetiliyordu ve bu şura muntazam kurallara tabiydi hatta peygamber dahi bu kurallara uymaktaydı. Eğer peygamber bu kuralların dışına çıkacak bir karar alırsa, şura üyeleri peygamberi uyarırlardı.¹¹⁹

Filibeli'nin *Târih-i İslâm* adlı eserinde tarih metodolojisiyle ilgili de çeşitli eleştirileri mevcuttur. Müslümanların en büyük eksikliğinin metodoloji olduğunu, tarih tenkidi ve tarih felsefesinin gelişmeye muhtaç olduğunu, bu alanlarda Batı'nın Osmanlı'dan daha ileride olduğunu ve bu hususlarda örnek alınması gerektiğini söylemiştir. Tarihçilerin dinler hakkında bilgi sahibi olması gerektiğini söylemiş, müsteşriklerin yaptığı çalışmalarını takip edip bir taraftan onların düşüncelerinden faydalanıp, diğer taraftan onların Hz. Peygamber'e ve İslam dinine yönelttikleri haksız eleştirileri tarih tenkit metoduyla cevaplamamanın önemini vurgulamıştır.¹²⁰ Örneğin Dozy, Weil, Muir gibi bazı müsteşriklerin Hz. Peygamber'i Bedir Gazvesi (2/624) bağlamında tereddüt ve korkaklıkla suçlamalarına ilişkin yaptığı yorumlarda tam tersine peygamberin ölmeyi dönmeye tercih ettiğini vurgulamıştır. Bütün zahiri üstünlüğün Kureys'te bulunmasına rağmen ya galibiyetle sonuçlanacağına olan vukûfiyeti veya düşmandan korkmaması ve şecaat sahibi olması dolayısıyla savaşıma cesaret gösterdiğini ifade etmiştir.¹²¹

Filibeli *Târih-i İslâm* adlı eserinde, ulemanın vazifelerinin yeniden belirlenmesi ve taksim edilmesi, medreselerin çağdaş okullara dönüştürülmesi eğitimin en baştan iyileştirilmesi, nahiyelerin manevi idaresine görevlendirilmek için özel ve nitelikli bir sınıfın yetiştirilmesi gibi âlimlerin ve eğitimin ıslahıyla ilgili birtakım öneriler sunmuştur. Onun bu önerileri teceddütten ne kastettiğini ve içtimai

¹¹⁹ Bektaş, *II. Meşrutiyet Dönemi Entelektüel Hayatının Önemli Bir Siması: Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi*, 89-91.

¹²⁰ Apak, "Osmanlı Meşrutiyet Dönemi Tarihçilerinden Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin Tarih Metodolojisiyle İlgili Görüşleri", 285.

¹²¹ Filibeli Şehbenderzade Ahmed Hilmi, *İslam Tarihi: Hazreti Peygamberden Zamanımıza Kadar*, sad. Ziya Nur (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1982), 136-137.

teceddüt bağlamında ulemanın rolüne verdiği değeri göstermesi açısından oldukça önemli gözükmektedir.¹²²

3.2. Yenilikçi Siyer Yazıcılığı

Yenileşmeyi toplumun ve devletin ihyası için kaçınılmaz olarak gören bazı Osmanlı aydınları bu zihniyetin sonucu bağlamında kaleme aldıkları eserlerinde, geçmişin gelecek için örnek olma fonksiyonundan oldukça sıyrılmış gözükmektedirler. Meşrutiyet dönemi yazarlarından Namık Kemal (ö. 1888) *Büyük İslâm Târîhi* adlı eserinde İslam'ın ilk yıllarını Araplara düşman olanlara karşı bir Arap dayanışması, Hz. Peygamber'i ise Arap toplumunun diğer toplumlardan geri kalmışlığına çözüm arayan ve bunlarla mücadele etmeye çalışan bir şahıs tablosuyla sunmuştur.¹²³ Bununla birlikte bu dönemde Ahmet Cevdet Paşa (ö.1895) gibi yenilikçiliğin savunucularından olmakla birlikte gelenek ile bağlarını tam olarak koparmayan, Osmanlı geleneksel siyer yazıcılığına bağlı kalmakla beraber İslami ilmi tarihçiliği ve İran tarzı edebi tarihçiliği sentezleyen isimler de mevcuttur.¹²⁴

Yenilikçi siyer yazıcılığının en simge isimlerinden olan Ahmed Cevdet Paşa tarih sahasına kazandırdığı önemli eseri olan *Siyer-i Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ* (Kıyas-ı Enbiya) adlı eserinin basımını 1874 yılında gerçekleştirmiştir. Eserde Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gelmiş olan bütün peygamberlerin kıssaları, İslam'ın zuhuru ve Hz. Muhammed'in hayatı, dört halife dönemi (632-661), Emeviler (661-750), Abbasiler (750-1258) ve diğer Müslüman devletlerden bahsedilmektedir. Devamında ise Sultan II. Murat'ı saltanatının (1421-1444, 1446-1451) son devrinde yaşanan Macar seferleri ve Karamanoğlu ile yapılan muharebeler konusuna kadar Osmanlı tarihi anlatılmıştır.¹²⁵ Cevdet Paşa eserini her kesimden insanın rahatça okuyup anlayabileceği sade bir üslupla telif etmiştir. Sade bir üslup benimsemiş olmasının amacı hem eserini herkesin anlayabilmesi arzusunda olması hem de eserinin ders kitabı olarak okutulmasını istiyor olmasıdır. Cevdet Paşa, eserini yazma maksadının peygamberler tarihine dair yazılmış kitapların içerisine Müslümanların itikatlarına zarar veren ve müsteşriklere malzeme teşkil eden zayıf rivayetlerin karıştırılması sebebiyle bu zayıf rivayetler karşısında Müslümanların duyduğu şüpheleri ortadan kaldırmak ve Batılıların İslam'a yönelik saldırılarına fırsat vermemek olduğunu ifade eder. Bu doğrultuda güvenilir kaynaklara dayanan bir İslam tarihi eseri yazma ihtiyacı duyduğunu dile getirir. Ahmed Cevdet Paşa'nı *Kıyas-ı Enbiyâ* adlı eseri on

¹²² Mehmet Fatih Aslan, "Geneleksenel 'Tecdüt'ten Modern 'Teceddüt'e: Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi'nin Modern Toplum Tasavvuru 'Teceddüt Toplumu'", 10. *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı V* (2022), 118.

¹²³ Oruçoğlu, *Başlangıcından Günümüze İslam Dünyasında Peygamber İmajı*, 38.

¹²⁴ Fırat Oltulu, *Mustafa Darir (ö.?) ve Ahmet Cevdet Paşa'nın (ö. 1985) Siyer-i Nebi'ye Dair Eserlerinin Siyer Yazıcılığı Bağlamında Mukayesesi* (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 17.

¹²⁵ Ahmed Cevdet Paşa, *Peygamberlerin Kıssaları ve Halifelerin Tarihleri*, sad. Ali Aslan (İstanbul: Arslan Yayınları, 1977), 2/623.

iki cüzden müteşekkil olup, ilk altı cüzü müellif hayattayken basılmıştır. Geri kalan kısmı ise müellifin vefatından sonra kızı Fatma Aliye (ö. 1936) tarafından on iki cüz olarak topluca neşredilmiştir. Eser Osmanlı toplumu tarafından oldukça fazla teveccüh görmüş, Osmanlı mektep ve okullarında ders kitabı olarak imparatorluğun son yıllarına kadar okutulmuştur. Eserin siyer bölümü birinci cüzün altmış altıncı sayfası ile başlamaktadır.¹²⁶ Cevdet Paşa eserin siyer bölümüne İslam öncesi Arap Toplumunu hakkında bilgi vererek başlamıştır. Ayrıca müellif son peygamberin Arap toplumundan çıkmasını Arapların o zaman dünyaya yayılmış olan kötülüklerle bulaşmayan, Romalıların adetlerine alışmayıp, bedevilik sayesinde yaradılışları üzere kalmalarına bağlamıştır.¹²⁷ Müellif, Hz. Peygamber'in doğumundan vefatına kadar kronolojik bir şekilde siyer konularını anlatmıştır. Hz. Peygamber'in gelişinin delilleri olarak kabul edilen bazı olağanüstü meselelere değinmiş ve bu yönü ile klasik siyer yazıcılığının devamı niteliğinde olduğu görülmektedir.¹²⁸ Ahmed Cevdet Paşa, yalnızca rivayet aktarımı yapmakla yetinmeyip toplumsal analizler yapmış ve bazı hususları gerekçelendirmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı klasik siyer yazıcılığının dışında bir üslup geliştirdiği aşikârdır.

Ahmed Cevdet Paşa Kur'ân ve hadislerden yola çıkarak eserini telif etme gayesindedir. Ayrıca müellif doğrudan ilk kaynakları kullanmış, Osmanlı siyer yazıcılığı sürecini atlamıştır. Bu durum müellifin "Olaya en yakın kaynak doğrudur." görüşünü benimsediğini göstermektedir. Bu çok açık bir şekilde modern bir tavidir.¹²⁹ Oysa klasik dönem Osmanlı siyer yazıcılığında genel anlamda tercüme siyer eserleriyle karşılaşmaktayız. Bu siyer eserlerinin mütercimleri çoğunlukla ilk dönem siyer kaynaklarını tercüme etmek yerine çağdaşlarının Arapça veya Farsça eserlerini tercüme etmeyi tercih etmişlerdir.¹³⁰ Ayrıca, Osmanlı siyer yazıcılığı klasik dönemde beşer üstü mu'cizevî bir peygamber algısı oluştururken Cevdet Paşa'nın eserinde, abartılı rivayetlere yer vermeme gibi belli kaygılarla eserini telif etme eğilimleri görülmektedir.¹³¹

Ahmed Cevdet Paşa diğer kısas-ı enbiya müelliflerine kıyasla peygamber kıssalarına toplamda yaklaşık iki bin sayfa olan bu eserinde kırk beş sayfa ayırarak çok az yer vermiştir denilebilir. Klasik kısas-ı enbiya yazıcılığının kaynağı olan Taberî (ö. 310/923) yerine Ahmed Cevdet Paşa'nın Kur'ân kıssalarını ve Ebü'l-Fidâ'nın (ö. 732/1331) *el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer* adlı eserini kaynak olarak kullandığı görülür. Ahmed Cevdet Paşa Hz. Peygamber'in hayatını anlattığı kısımda ise kaynak olarak en çok İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) *el-Kamil fi t-tarih*'ine başvurmuş gözükmektedir. Dört halife

¹²⁶ Hacıismailoğlu, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Türklerinde Siyer Yazıcılığı (1839-1923)*, 151-159.

¹²⁷ Paşa, *Peygamberlerin Kıssaları ve Halifelerin Tarihleri*, 1/35-36.

¹²⁸ Hacıismailoğlu, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Türklerinde Siyer Yazıcılığı (1839-1923)*, 159.

¹²⁹ Oruçoğlu, *Başlangıcından Günümüze İslam Dünyasında Peygamber İmajı*, 38.

¹³⁰ Erşahin, "Osmanlı Toplumunun Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi", 336.

¹³¹ Oltulu, *Mustafa Darir (ö.?) ve Ahmet Cevdet Paşa'nın (ö. 1985) Siyer-i Nebi'ye Dair Eserlerinin Siyer Yazıcılığı Bağlamında Mukayesesi*, 165.

döneminde verdiği bilgilerin kaynakları ise yalnız İslam tarihleri değil birçok hadis, fıkıh ve usul-i fıkıhlar ve bu konuda yazılan mev‘izevî eserlerdir.¹³²

Ahmed Cevdet Paşa *Kıyas-ı Enbiyâ*’da Hz. Peygamber’in hayatını anlatırken klasik İslam tarihçilerinin rivayetleri doğrultusunda bir anlatım tercihi yapmıştır. Hz. Muhammed ile ilgili siyer yazarları arasında tartışmalara konu olan mevzularla ilgili görüşlerini eserinde belirtmiştir. Hz. Muhammed’in atalarının alnında onun nurunun parlaması meselesinde Cevdet Paşa klasik siyer yazıcılığındaki üslubu benimsemiş ve bu nurun Hz. Âdem’den Hz. Peygamber’e kadar evlattan evlada geçişinden bahsetmiştir. Hz. Peygamber’in doğumu sırasında meydana gelen harikulade olaylara, bütün putların yüzüstü düştüğü, İran’da çok fazla hadisenin olduğu gibi bazı örnekler vermiştir. Yine Hz. Peygamber’in doğumuyla ilgili annesinden gelen rivayete yer vermiştir. Bu rivayete yukarıda değindiğimiz üzere Osmanlı klasik dönem siyer yazıcılığında da rastlıyoruz. Cevdet Paşa eserinde, hadis kaynaklarında geçmekte olan Hz. Peygamber’in sütanneye verilmesi ve bu olayın devamında bahsedilen göğsünün yarılması hadisesine ise yer vermemiştir. Ancak Hz. Peygamber sütannede iken onun hürmetine Halime’nin kabilesinde bolluk yaşanmasına dair rivayete yer vermiştir. Ahmed Cevdet Paşa “Râhip Bahîrâ hadisesini” İbn İshak (ö. 151/768) ve İbn Hişâm’da yer aldığı şekliyle eserinde aktarmıştır. Yine Hz. Peygamber’in Hz. Hatice’nin ticaret kervanı ile Şam’a doğru yolculuk yaparken Meysere’nin yanında Râhip Bahîrâ’nın yerine geçen Nastûra isimli rahip ile arasında geçen konuşmaya dair rivayeti de eserinde zikretmiştir. Oryentalist yazarlar tarafından üzerinde çokça durulan mi‘râc olayına ise cismani olarak gerçekleştiğine dair kanaati ile eserinde yer vermiştir. Ahmed Cevdet Paşa Hz. Peygamber’i anlatırken genellikle ilk dönem siyer kaynaklarında yer alan bilgilere bağlı kalmıştır. Müellif eserinde yer verdiği rivayetlerin kaynaklarını belirtmemiş olmakla birlikte, vermiş olduğu bilgilerden hareketle âyet, hadis ve ilk dönem siyer kaynaklarını referans aldığı rahatlıkla söylenebilir.¹³³ Ahmed Cevdet Paşa’nın siyer eserinde, Hz. Peygamber’in rol model olma özelliği korunmakla birlikte, onu sevdirme ve yüceltme içgüdüleriyle ortaya koyulan mu‘cizevî peygamber algısının dışına çıkılmış, örnek alınabilir bir peygamber imajı çizilmiştir.¹³⁴

Yenilikçi siyer yazımına katkıda bulunan bir diğer müellif ise Celal Nuri’dir (ö. 1936). Müellif, İslam tarihi ile ilgili ele aldığı *Hatemü’l-enbiya* isimli eserinde teceddüdü “Siret ve sünnet-i Resûl’e rucû’atten başka bir şey değildir.” şeklinde tanımlamaktadır. Ardından, ahvalin değişmesine rağmen hala ahkâmın değişmemesini hoş karşılamadığını, ahkâmın tebdil edilmesi gerektiğini İmâm-ı A‘zam kendi devrinde

¹³² Ahmet Ağırakça, “Ahmet Cevdet Paşa’nın Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa’sının İslam Tarihi Kaynakları”, *Edebiyat Fakültesi Basımevi*, (1985), 128-137.

¹³³ Zekeriya Akman, “Ahmet Cevdet Paşa Hayatı, Tarihçiliği ve Hz. Peygamber Tasavvuru”, *Karadeniz = Black Sea XI/43* (2019), 277-282.

¹³⁴ Oltulu, *Mustafa Darir (ö.?) ve Ahmet Cevdet Paşa’nın (ö. 1985) Siyer-i Nebi’ye Dair Eserlerinin Siyer Yazıcılığı Bağlamında Mukayesesi*, 168.

ne yaptıysa, Osmanlı âlimlerinin de kendi zamanının şartlarını değerlendirmesi gerektiğini bildirmiştir.¹³⁵

Hâtemü'l-enbiyâ isimli eserin konu başlıkları şu şekildedir; Mesele-i Nübüvvet, Muhit-i Maddî, Muhit-i İrkî, Muhit-i Dîni, Fikrî ve Hissî, Muhit-i Âilevî, Muhit-i Siyâsî, Muhit-i İctimâî; Târih-i Umûmide Mevki-i Ahmedî, Hz. Muhammed'e müntehî olan ez mân; Târihte Edyânın Rolü, Makale-i İstidrâd; Hz. Peygamber'in Dehâsı, Mîzaç ve Seceyây-ı Peygamberî; En Büyük Fikr-i Nebevî: Beşer'in Dîn-i Kat'îsi; Mûcid-i İmân Olmak Üzere Hazret-i Muhammed; Hz. Muhammed'in Zâtîyet-i Âmmesi; İmâm-ı Hükûmet Siyasî ve Askerî Olmak Üzere Seyyidü'l-Beşer, Efkâr-ı Muhammediye; Nazariy-i Tekâmül ve Mebnây-ı Muhammedî; Mukâyesât-ı Târihiye ve Dîniye; Buda; Konfüçyüs; İsos; Hristos; Pavlus; St. Augustine, Pierre Lermite, St. Vincent De Po; Marthin Luther; Bazı E'azim; Muarızlarıma Cevabım.¹³⁶ Konu başlıklarından da anlaşıldığı üzere eser, Hz. Muhammed'in hayatını ve savaşlarını anlatan alışlagelmiş bir siyer eseri muhtevasında değildir. Müellif eserinde zamanın şartlarına göre siyer eserinin nasıl yazılması gerektiğine dair ve mevcut ortamda Hz. Peygamber'in nasıl anlaşılması gerektiğine dair düşüncelerini ortaya koymak istemiştir.¹³⁷

Celal Nuri eserinin yazılış amacının tarihte Hz. Muhammed'in tam olarak açıklanamamasının oluşturduğu boşluk olarak tarif eder. Müellif, Batıların Hz. Peygamber'e çeşitli hastalıklar nispet ederek onu aşağıladığına, doğruların da onu yüceltme maksadıyla hurafelerle aslında uzak bir biçimde anlattığına değinir. Celal Nuri eserinde, Hz. Peygamber ile bazı zatlara mukayese etmenin, onu garba karşı savunmak anlamına geldiğini belirtmiştir. Ancak Peygamberimizi bazı Batılı büyük tarihi kişiliklerle mukayese etmenin ilmî bir üslup olmaktan ziyade, psikolojik anlamda batı karşısında geri kalmışlık duygusunun bir tezahürü olduğunu söylemek mümkündür.¹³⁸ II. Meşrutiyet döneminde İslam tarihi yazmak ilk bakışta Dozy'e cevap niteliği taşımaktaydı. Nitekim Celal Nuri de eserinde sıklıkla Dozy'nin görüşlerine eleştirilerde bulunmuş ve bu geleneği devam ettirmiştir. Batılı yazarlardan Le Bon'un (ö. 1931) *Kitleler Psikolojisi* kitabıyla ilgili bilgiler vermiş, Le Bon'un *Kavânîn-i Akvâm-ı Rûhiye* isimli eserinin Peygamber'i anlatmada yetersiz olduğunu dile getirmiştir. Batılı müelliflerden Ernest Renan'dan (ö. 1892) etkilendiğini, onun Hz. İsa'yı bir insan olarak anlatmadaki başarısını belirtmiştir. Etkilendiği Batılı müelliflerden biri de Thomas Carlyle'dir (ö. 1881). Carlyle'nin Hz. Peygamber'i kabul ettiğini fakat onun mevkisini tam olarak belirleyemediğini söyler.¹³⁹

¹³⁵ Celal Nuri İleri, *Hatemü'l-enbiya*. (İstanbul: Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, 1332), 322.

¹³⁶ Habip Demir, *Celal Nuri (ileri) ve İslam Tarihçiliği* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 59.

¹³⁷ Mehmet Çog, "Celâl Nûri ve Hâtemü'l-Enbiyâ Adlı Eserine Göre Hz. Muhammed Tasavvuru", *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Müsikisi Dergisi* IV/7 (2006), 92.

¹³⁸ Demir, *Celal Nuri (ileri) ve İslam Tarihçiliği*, 42-44.

¹³⁹ Demir, *Celal Nuri (ileri) ve İslam Tarihçiliği*, 47-49.

Sonuç olarak Celal Nuri'nin eseri İslamcılar tarafından gerek muhteva gerek metot olarak birçok açıdan eleştirilmiş, Batıcılar tarafından ise İslam tarihine yenilikçi bir bakış açısı sunması bakımından olumlu, konularının sınırlı kalması ve bazı hususlara temas edilmemesi bakımından olumsuz birtakım eleştirilere maruz kalmıştır. Eser, klasik siyer yazım geleneğindeki rivayetçi/nakilci üslubu benimsememiş, kronolojik bir eser şeklinde telif edilmemiştir. Olayların ayrıntısına girilmeksizin, meselelerin nasıl anlaşılması gerektiğine dair kavrama sorunsalı üzerinden farklı bir metodolojik yaklaşım sergilemiştir.¹⁴⁰

3.3. Yeniden Klasik Siyer Yazıcılığı

Şarkiyatçıların Tanzimat sonrası dönemde yapmış olduğu tüm eleştirilere rağmen, Osmanlı siyer yazıcılığı geleneğinden kopmak istemeyen müellifler de olmuştur. Bunların en önemlisi II. Meşrutiyet dönemi İslam tarihi yazarlarından Düzceli Yusuf Suad'tır (ö. ?). Geleneğin izini süren bu müellifler aynı zamanda siyer-edebiyat ilişkisini de sürdürmeye devam ederler. Hz. Peygamber'e duydukları özlemi dile getirir ve Osmanlı klasik siyer yazıcılığında merkeze koyulan anlatı, tahkiye geleneğini devam ettirirler.¹⁴¹ Düzceli Yusuf Suad telif etmiş olduğu *Akvemü's-siyer*'in hem ilmî hem de edebî yönünü vurgulamıştır. Eserinde Arap belagatine dair yer alan önemli şiir ve kasidelerin bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁴²

Akvemü's-siyer Düzceli Yusuf Suad (Neğuç) Bey'in telif ettiği ikinci siyer eseridir. İlk siyer eseri *Mir'atü's-şuun*'dan on yıl sonra 1911 yılında yazmıştır. Müellif 6 cilt olarak planlamasına rağmen eser 496 sayfalık tek cilt halinde basılmıştır.¹⁴³ Eserin diğer ciltlerinin basılmamasının sebebi büyük ihtimalle çok fazla tenkit almasıdır. Esere en ağır tenkitler Kılıçzâde Hakkı'dan (ö. 1960) gelmiştir. Kılıçzâde öncelikle eserin Türkçe yazıldığı iddiasında olmasına rağmen, Türkçe yazılmamış olduğunu, en eğitilmiş Arapların bile eseri anlayamayacağını belirtmiştir. Ayrıca halkın siyer çalışmalarına bu kadar ihtiyaç duyduğu bir ortamda bu tarz eserlerin yazılmasının zaman kaybı olduğunu ifade etmiştir. Düzceli'nin eserinde yer verdiği ayın yarılması, parmaklarından su akması, karnının yarılması gibi mu'cizeleri kabul etmeyerek müellifi bunları eserine aldığı için eleştirmiştir. Düzceli'nin, Kılıçzâde'nin eleştirilerine cevabı ise onu da Ahmed Cevdet Paşa gibi Batı hayranı olmakla suçlamak şeklinde olmuştur. Eserin diliyle ilgili eleştirilere cevap vermemiş ve eserine aldığı mu'cizelerin arkasında durmuştur.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Demir, *Celal Nuri (ileri) ve İslam Tarihçiliği*, 67-75.

¹⁴¹ Yasin Beyaz, "Tanzimat'tan Bugüne Siyerdeki Paradigmatik Değişimler", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 43 (Ocak 2015), 164.

¹⁴² Hacıismailoğlu, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Türklerinde Siyer Yazıcılığı (1839-1923)*, 78-79.

¹⁴³ Hacıismailoğlu, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Türklerinde Siyer Yazıcılığı (1839-1923)*, 74.

¹⁴⁴ Mehmet Çog, *II. Meşrutiyet Dönemi İslam Tarihçiliği (1908-1918)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004) 92-93.

Akremü's-siyer'in yayımlanan bu tek cildinde bi'setin 4. yılına kadar gerçekleşen olaylar yer almıştır. Eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Hz. Peygamber'in nesebi ile başlayıp, Ka'be'nin yeniden inşası ile bitmiştir. İkinci bölüm ise taşların Hz. Peygamber'i selamlaması konusu ile başlayıp, İslam dininin tebliği ile Mekkeli müşriklerin Müslümanları alaya alması konusu ile son bulmuştur.¹⁴⁵ Müellif bu eserinde senedleri zikretmeyi tercih etmemekle birlikte, farklı rivayetleri telif etmeye çalışmış, çoğunlukla tercüme etmeksizin, bazı Arapça şiir ve ibareleri delil olarak kullanmıştır. Yaşadığı dönemdeki genel temayülün aksine ele aldığı mu'cizelerin gerçekliğini savunmuştur.¹⁴⁶

4. Osmanlı Siyer Yazıcılığında Klasik Dönem ile Modern Dönemin Karşılaştırılması

İslam dünyası Avrupa'da başlayıp 19. yüzyıldan itibaren bütün dünyaya tesir eden Batı medeniyetinden pek çok alanda olduğu gibi genel olarak tarih ilmi ve özel olarak siyer ilmi bağlamında etkilenmiştir. Batı'da zuhur eden insan merkezci ve akılcı modern bilim Osmanlı siyer yazıcılığını etkilemiştir. Bu durum klasik ve modern dönem siyer eserleri arasında muhteva, kaynak, dil, üslup, metodoloji gibi birtakım farklar oluşmasına sebebiyet vermiştir.¹⁴⁷ Batı'da yaşanan gelişmeler ve yeni bir bilim ve din anlayışı tesis etme çabalarının bir sonucu olarak modern dönemde siyer yazıcılığına olan ilgi artmaya başlamış, Tanzimat dönemiyle birlikte bu mecrada görülen hareketlilik II. Meşrutiyet sonrasında daha da artmıştır. Modern dönem siyer yazıcılığı şeklinde isimlendirdiğimiz bu dönemin genel karakteristik özelliğinin yeni usulle siyer yazma eğiliminden hareketle, “kaynaklara dönüş”, “gerçek İslam-tarihi İslam”, “dini hurafelerden arındırma” gibi başlıklar çerçevesinde şekillendiğini söylememiz mümkündür.¹⁴⁸

Klasik dönem siyer yazıcılığı ile modern dönem siyer yazıcılığı arasında belirgin bir muhteva farkı mevcuttur. Klasik dönem siyer yazıcılığında Hz. Peygamber'in gönderilişinin genel peygamberler tarihi içerisinde işlendiğini görmekteyiz. Bu doğrultuda müellifler, Hz. Peygamber'in temiz soyu hakkında ayrıntılı bilgi vermeyi tercih etmişlerdir. Bu dönemde yazılan eserlerde anlatılan her hadisenin Hz. Peygamber'in risaletine ve seçilmişliğine bağlandığı görülmektedir. Bu şekilde Allah'ın iradesinin gizliden gizliye işlediği ve bu doğrultuda Hz. Peygamber'in peygamber olarak gönderildiği vurgulanmaktadır. Modern dönemdeki bazı eserlerin ise Hz. Peygamber'in doğumundan önce ve doğumundan sonra Arabistan'ın genel durumu hakkında bilgi vererek başladığını görmekteyiz. Ayrıca yine bu dönemde, Müslüman müelliflerin Hz. Peygamber'in, sosyal, siyasi, ekonomik ve ahlaki açıdan

¹⁴⁵ Yusuf Suad, *Akremü's-siyer*. (İstanbul: Yeni Osmanlı Matbaası, 1327), 1/4-496.

¹⁴⁶ Güllü Yıldız, “II. Meşrutiyet Dönemi Siyer Müellifleri Arasında Geleneğin Sesi: Düzceli Yusuf Suad”, *Divân XV/29* (Şubat 2010), 79-80.

¹⁴⁷ Oruçoğlu, *Başlangıcından Günümüze İslam Dünyasında Peygamber İmaji*, 46.

¹⁴⁸ Güllü Yıldız, “İki Siyer Tek Müellif: Düzceli Yusuf Suad'ın Siyer Telifleri”, *Otur Baştan Yaz Beni: Oto/Biyografiye Taze Bakışlar*, (2013), 234-235.

kötü bir ortama sahip olan Arabistan bölgesine adeta bir ıslahatçı gibi gönderilmiş olmasına vurgu yaptıkları görülmektedir. Bu yaklaşımın Batılı müelliflerin Hz. Peygamber portresini çizerken onu dünyevi bir ıslahatçı pozisyonuna indirgemiş olmalarının etkisinde gelişmiş olabileceği söylenebilir. Modern siyer yazarlarının benimsemiş oldukları tarihsel-eleştirel yöntemler sonucunda Hz. Peygamber'in başarısını izah ederken içinde bulunduğu tarihsel şartları kullanmasını bilen zeki bir peygamber portresi çizilmiştir. Bu durum klasik dönem siyer yazıcılığının aksine, Hz. Peygamber'in beşerî yönünü ön planda tutan modern bakış açısının neticesinde ortaya çıkmıştır.

Klasik dönem siyer yazıcılığında metafizik alana dair ön planda tutulan mu'cize ve delâile dair meseleler modern dönemde geri planda kalmıştır. Modern dönem müelliflerinden bazıları mu'cizeleri tamamen reddetmeyi tercih ederken bazıları, mu'cizeleri reddetmemekle beraber Hz. Peygamber'in hayatını anlatırken mu'cizeye başvurmayı gereksiz bulmuştur.¹⁴⁹ Filibeli ise eserinde, Hz. Peygamber'i anlatmak için mu'cizelere ihtiyaç olmadığını, onun hayatını ve yaptıklarını anlatmanın yeterli olacağını belirtmiş,¹⁵⁰ mu'cizeleri reddetmeyip, gelecekte vuku bulan bazı şeylerin Hz. Peygamber tarafından bildirildiğini kabul etmiştir.¹⁵¹

Klasik dönem siyer eserlerinde Hz. Peygamber'in risalet öncesi hayatı anlatımıyla, risalet dönemi anlatımı arasında paralellik görülürken, modern dönem eserlerinde Hz. Peygamberin risalet öncesi hayatında diğer insanlar gibi sıradan bir hayata sahip olduğu vurgulanmıştır. Klasik dönem siyer yazıcılığında ayrıntılarıyla ele alınan bir diğer konu ise Râhip Bahîrâ meselesidir. Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib ile yaptığı yolculukta Busrâ denilen yerde bir rahibin Hz. Peygamber'in özelliklerini tanıyıp onun peygamber olacağını haber vermesiyle ilgili zikredilen bu rivayete klasik kaynaklarda çoğunlukla rastlarken,¹⁵² modern dönem siyer kaynaklarının bazılarında konuya Batılılar'a reddiye maksadıyla yer verildiğini bazılarında ise hiç yer verilmediğini görüyoruz. Müsteşriklerin Hz. Peygamber'in İslam'ın temel ilkelerini Râhip Bahîrâ'dan öğrendiğini iddia etmeleri bu hususta etkili olmuş gözükmektedir. Bu bölümde ele almış olduğumuz yenilikçi siyer yazarlarından Ahmed Cevdet Paşa konuya değinirken¹⁵³ Celal Nuri İleri'nin eserinde konuya değinmediğini görüyoruz. Modern dönemde savunmacı siyer yazıcılığı başlığı altında ele aldığımız Filibeli ise *Tarih-i İslam* adlı eserinde konuya yer vermekle birlikte, "Bazı kudemâ-yı râhibin Bahîra ile cenâb-ı nebinin mülâkâtı üzerine ğarîb bir hurâfe binâ itmişlerdir. Bu hurafeye göre Bahîra san'at ve 'ulûm-ı nübüvveti cenâb-ı nebiye ta'lîm itmiştir. On iki yaşında bir çocuğa elif bâdan ve mukaddeme-i kırâetden başka bir şey öğretilmeyeceği

¹⁴⁹ Oruçoğlu, *Başlangıcından Günümüze İslam Dünyasında Peygamber İmajı*, 51-54.

¹⁵⁰ Hilmi, *İslam Tarihi*, 98.

¹⁵¹ Hilmi, *İslam Tarihi*, 107-108.

¹⁵² Konuyla ilgili Osmanlı klasik dönem eserlerine bkz. Darîr, *Kitab-ı Siyer-i Nebi Peygamber Efendimizin Hayatı*, 1/458-461; Veysi Üveys b Muhammed el-Alaşehri, *Siyer-i Veysi: Mekki ve Medeni = Dürretü't-Tâc fî Sîreti Sâhibi'l-Mi'râc; Hâbnâme; Münşeât Şehâdetnâme* (İstanbul : Vezirhani Matbaası, 1286), 42-48.

¹⁵³ Paşa, *Peygamberlerin Kıssaları ve Halifelerin Tarihleri*, 1/48.

nazar-ı dikkate alınır sa bu hurafenin redde bile değ er olmad ığı tezâhür ider.” ş eklindeki kendi ifadeleri ile müsteş riklerin iddialarını reddetmeyi tercih etmiştir.¹⁵⁴

Mi‘râc hadisesiyle ilgili klasik dönemde yazılan kaynaklardan Darîr’de oldukça ayrıntılı bilgiler verilmiş olup, bedeni ve ruhani mu‘cizevî bir yolculuk ş eklinde tasvir edilmiştir. Darîr mi‘râc hadisesiyle ilgili yalnız Hz. Peygamber’in mi‘râca nereden çıktığı na dair üç farklı rivayeti mevzubahis etmiştir.¹⁵⁵ Veysî de bu yolculuğun ruh ve bedenle birlikte uyanık halde iken Burak’a binilerek gerçekleş en mu‘cizevî bir hadise olduğunu ifade etmiştir. Veysî, filozofların bedenle yükselmenin imkânı konusundaki itirazlarının yersiz olduğunu ifade etmiş , bu itirazlara kelamcıların cevap verdiğ ini hatırlatmış ve İsrâ Suresi 1. âyette geçen “‘abd” kelimesinin ruh ve cesedin her ikisine birden işaret ettiğini belirtmiştir.¹⁵⁶ Modern dönem eserlerinde ise genellikle mi‘râc hadisesiyle ilgili İslam âlimlerinin görüşlerinin sıralanmasıyla yetinilmiş , tartışmalara girilmemiştir. Filibeli ise bir adım daha atarak klasik dönemde miracın ele alınışı ile ilgili eleştirilere yer vermiştir. Müellife göre mi‘râcın cismanî olduğunu düşünmek İslamî akidelere terstir. Mi‘râc ruhanîdir. İslam dininin tenkitlere ve iftiralara maruz kaldığı bir dönemde böyle İslami hikmetle uyuşmayan tevili mümkün olmayan içtihatlarla İslam akidesinin bir parçasıymış gibi muamele edilmemelidir.¹⁵⁷

Batılı müelliflerin Hz. Muhammed’e yönelttikleri eleştirilerden biri de onun yaptığı evliliklerle alakalıdır. Oryantalistler Hz. Peygamber’in para hırsı, ş ehvet gibi nedenlerle evlilik yaptığını iddia etmektedirler. Bu doğrultuda modern dönem İslam tarihi yazarları da Hz. Peygamber’in evliliklerine eserlerinde genellikle yer vermişlerdir. Ş ehbenderzâde, Hz. Peygamber’in evliliklerini maddi ya da ş ehvani sebepler ile yapmadığı na, siyaset ve ş efkât gibi sebepler ile yaptığı na değ inmiş , Batılı müellifler tarafından oldukça fazla tenkit edilen Zeynep bint Cahş ile evliliğı meselesine çağdaşlarına nazaran oldukça geniş yer vermiştir. Batılı müelliflerin Hz. Peygamber’in Zeynep bint Cahş ile hoşlandığı için evlendiğı iddialarına cevaben Ş ehbenderzâde, Zeyd’in, Zeyneb’i kendisinden hoşlanmadığını anladığı için boşadığını ve Hz. Peygamber’in Zeynep ile evliliğinin onun sıdk ve şerefine delil olduğunu söylemektedir.¹⁵⁸ Celal Nuri ise Hz. Peygamber’in o dönemin sosyal yapısının adeta değ işmez parçası olmuş olan çok eşlilik ve kölelik gibi uygulamaları kaldırmasının onun en büyük icraatlarından olduğunu söylemektedir.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Filibeli Ş ehbenderzade Ahmed Hilmi, *Tarih-i İslam* (Kostantiniye: Hikmet Matbaası, 1326), 149.

¹⁵⁵ Erzurumlu Mustafa Darir, sad. M. Faruk Gürtunca, *Kitab-ı siyer-i Nebi Peygamber Efendimizin Hayatı*, 1/166-226.

¹⁵⁶ Nuran Öztürk, “Siyer-i Veysi’nin Miraç Bölümü: Muhteva Özellikleri”, *Dini, Târihi ve Edebî Açısından Kudüs*, (2018), 397-398.

¹⁵⁷ Hilmi, *İslam Tarihi*, 124-125.

¹⁵⁸ Hilmi, *İslam Tarihi*, 148-149.

¹⁵⁹ Çog, “Celâl Nûri ve Hâtemü’l-Enbiyâ Adlı Eserine Göre Hz. Muhammed Tasavvuru”, 126-127.

Modern dönem siyer eserleri ile klasik dönem siyer eserlerini muhteva bakımından birbirinden ayıran bir diğer önemli husus ise savaşlardır. Klasik dönemde gazve ve seriyyelerin neredeyse tamamına ilişkin detaylı bilgi verirken,¹⁶⁰ müsteşriklerin “İslam savaş dinidir.” söyleminin etkisinde kalan modern dönem müelliflerinin konuya ayrıntılı yer vermediklerini görüyoruz. Filibeli Ahmed Hilmi *Târih-i İslâm* adlı eserinde Bedir Gavesi’nden (2/624) bahsettikten sonra İslam’ın idari ve siyasi bir tarihini değil dinî ve hikemî tarihini yazdığından gazveleri ayrıntılı bir şekilde ele almayacağını belirtmiş ve diğer gazvelerin yalnızca isimlerini zikretmiştir. Uhud Gazvesi’nden (3/625) da kısaca bahsettikten sonra gazve meselesini nihayete erdirmiştir.¹⁶¹ Modern dönem müelliflerinden olan ve eserini yenilikçi bir usul ile telif etme gayretinin yanı sıra geleneksel siyer yazıcılığı çizgisinin çok fazla dışına çıkmamaya da gayret eden Ahmet Cevdet Paşa, *Kıtas-ı Enbiya*’da Bedir (2/624), Uhud (3/625), Müreysi’ (5/627), Hendek (5/627), Mûte (8/629), Huneyn (8/630) gazvelerinden, Tâif muhasarası (8/630) ve Tebük muharebesinden (8/630) bahsetmiş ve eserinde gazve seriyyelere epeyce yer ayırmıştır. Filibeli Ahmed Hilmi’ye nazaran gazve ve seriyyelere daha geniş yer ayıran Ahmed Cevdet Paşa, bunlardan bazılarını eserine almayı tercih etmemiştir.¹⁶² Ahmed Cevdet Paşa’nın modern dönem müelliflerinden olmasına rağmen gazve ve seriyyelere eserinde bu kadar yer vermesi, onun Osmanlı Devlet’inin en buhranlı dönemlerinde yaşamış olması, çöküş sürecine giren bir devleti kurtarmanın yolunun İslami gelenekleri terketmeden yenilikçi metotlar geliştirerek ilmî çalışmalar yapmayı hedeflemesinden kaynaklanmaktadır. Celal Nuri İleri’nin *Hâtemü’l-enbiya* adlı siyer eserinde gazve ve seriyyeleri hususen bir başlık altında değerlendirmedigini yalnızca satır aralarında konuya değindiğini söyleyebiliriz. Örneğin “Hazret-i Muhammed’in zâtiyyet-i âmmesi: imâm-ı hükûmet, siyâsî ve askerî olmak üzere seyyidü’l-beşer” başlığının altında Hz. Peygamber’in haklı gerekçeleri olmaksızın savaşmadığını vurgulamak maksadıyla, “Zemân-ı sa’âdetde sebatsız bir damla kan âkmamıştır. Dinen ikna’dan başka peygamber siyâsete ikna’ı da nazar-ı dikkate almıştır.” dediğini görüyoruz.¹⁶³ İslam öncesi Arabistan tarih, kültür ve medeniyeti ilk olarak II. Meşrutiyet döneminde ele alınmıştır. Osmanlı klasik dönem tarih yazıcılığında Arabistan’dan siyasi tarih bağlamında bahseden eserler olmakla birlikte

¹⁶⁰ Bedir ve Uhud Gazveleri için bkz. Darir, *Kitab-ı Siyer-i Nebi Peygamber Efendimizin Hayatı*, 4/739-929, Hendek Gazvesi için bkz. 5/174-230; Kureyzoğulları Gazvesi için bkz. 5/231-247; Lihyanoğulları Gazvesi için bkz. 5/290-291; Kurud Gazvesi için bkz. 291-295; Müstalikoğulları Gazvesi için bkz. 5/295-304; Azab kalesi Gazvesi için bkz. 5/334-359; Pir Elvah İbn Abid’in Gazvesi için bkz. 5/360-389; Hayber Gazvesi için bkz. 6/466-481; Vâdi’l-Kurâ Gazvesi için bkz. 6/481-483; Mute Gazvesi için bkz. 6/508-525; Huneyn Gazvesi için bkz. 6/615-651; Tâif Gazvesi için bkz. 6/651-655; Tebük Gazvesi için bkz. 6/680-697; Sa’d b. Ebi Vakkas Gazvesi için bkz. 6/697-711; Melhan Gazvesi için bkz. 6/720-723, Hamza, Sa’d ve ‘Ubeyde Seriyyeleri için bkz. Veysi Üveys b Muhammed el-Alaşehri, *Siyer-i Veysi: Mekki ve Medeni = Dürretü’l-tâc fi sîreti sâhibi’l-mi’râc; Hâbnâme; Münşeât Şehâdetnâme, 180-185*, Ebva, Buvat ve Uşeyre Gazveleri için bkz.185-187; *Abdullah Seriyyesi için bkz.188*; Gazve-i Bedri’l-Ûlâ için bkz.198; Gazve-i Bedri’l-Kübrâ için bkz. 200-237.

¹⁶¹ Filibeli Şehbenderzade Ahmed Hilmi, *İslam Tarihi: Hazreti Peygamberden Zamanımıza Kadar*, 134-144.

¹⁶² Bedir, Uhud ve Hendek Gazveleri için bkz. Paşa, *Peygamberlerin Kıssaları ve Halifelerin Tarihleri* sad. Ali Arslan, 1/89-210.

¹⁶³ İleri, *Hatemü’l-enbiya*, 172.

bu mesele kültür ve medeniyetin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi şeklinde II. Meşrutiyet dönemi İslam tarihi yazıcılığında görülmeye başlanmıştır.¹⁶⁴

Osmanlı siyer yazıcılığında klasik ve modern dönemi birbirinden ayıran bir başka husus ise dildir. Klasik dönem siyer yazıcılığında Arapça ve Farsça kelimelere, terkiplere sıklıkla rastlanırken modern dönem siyer müellifleri bu durumu değiştirmeyi hedeflemektedir. Yazılan siyer eserlerinin halk tarafından anlaşılabilmesi modern dönem müellifleri için oldukça önemlidir. Zira asıl hedef çökmekte olan Osmanlı Devleti'nin yeniden ihyasıdır. Bu da ancak yapılan yenilikçi adımların halk tabakasında da kabul edilmesiyle mümkün gözükmektedir. Telif edilen siyer çalışmaları da bu bakış açısıyla kaleme alınmış ve bu çalışmaları halkın her kesiminin anlayabilmesi için dil sade tutulmaya gayret edilmiştir. Ancak bu hedef birkaç çalışma dışında çok fazla başarıya ulaşmamıştır.¹⁶⁵ Dilde sadeleşme hareketinin öncü isimlerinden olan Mustafa Reşid Paşa (ö. 1858), halkın eğitim seviyesinin yükseltmek için bilim ve sanat eserlerinin herkesin anlayacağı dilde yazılması gerektiğini vurgulamaktadır. Onun öğrencilerinden olan Ahmed Cevdet Paşa “*Kıyas-ı Enbiya* adlı eserinde dilde sadeleşme girişimini büyük ölçüde başarmıştır.” denilebilir. Celal Nuri de tıpkı Ahmed Cevdet Paşa gibi dilde sadeleşmeyi savunmuş ve bu tavrını *Hâtemü'l-enbiyâ* isimli siyer eserine yansıtmıştır. Ara ara İngilizce ve Fransızca kelimelere başvurmasıyla birlikte genel anlamda oldukça anlaşılır bir dil tercih etmiştir.¹⁶⁶

Netice itibarıyla Osmanlı siyer yazıcılığını birbirinden oldukça farklı iki seyir içerisinde değerlendirmek mümkündür. Birincisi önceki kaynakların aktarımına dayalı rivayetçi-nakilci bir usul ile müellifin yorumu olmaksızın mu‘cizevî-menkıbevî bir üslubu benimseyen siyer eserleridir. İkincisi ise batıda yaşanan gelişmelerin etkisiyle ve Osmanlı'nın siyasi çöküşünün ardından batının üstünlüğünün kabul edilmesiyle devreye sokulan modern ıslahat hareketleriyle ortaya çıkan araştırma, tenkit ve yoruma dayalı siyer eserleridir. Bu iki temayül neticesinde telif edilen eserler birbirinden oldukça farklı metodoloji, dil ve üsluba sahip olmakla birlikte telif edildikleri dönem ve o dönemde yaşayan halkın ihtiyaç duyduğu siyer kaynağı hakkında bilgi vermeleri açısından oldukça önem arz etmektedirler. Rivayetçi ve nakilci çizgide seyreden klasik dönem Osmanlı siyer yazıcılığı sayesinde belki de günümüze ulaşması mümkün olmayan bazı rivayetler günümüze ulaşmış ve o dönemde yaşayan müelliflerin siyer yazımındaki metot ve temayülleri ortaya koyulmuştur. Modern dönem İslam tarihi eserlerinin diğer önemli yönü ise o dönemde yaşanan siyasi gelişmelerin ilme yansması hakkında ipuçları sunmasıdır. Modern dönemde neden sonuç ilişkisi gözetilerek telif edilen eserler ile ilmi İslam tarihçiliğinin temelleri atılmış, siyer yazıcılığı dil, muhteva, kaynak kullanımı açısından önemli değişikliklere uğramıştır.

¹⁶⁴ Çog, *II. Meşrutiyet Dönemi İslam Tarihçiliği (1908-1918)*, 138.

¹⁶⁵ Hacıismailoğlu, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Türklerinde Siyer Yazıcılığı (1839-1923)*, 320.

¹⁶⁶ Kemikli, *Meşrutiyet Dönemi Türkçe Siyer Yazıcılığı Üzerine Bir İnceleme*, 106.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜELLİFİ BİLİNMEYEN MUHTASAR SİYER-İ NEBÎ

1.Eserin Şekil Özellikleri

Tezimizin konusu olan Muhtasar Siyer-i Nebî, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi koleksiyonu 04355 numarada kayıtlı, el yazması mensur bir eserdir. 79 varaktan oluşan eserin tamamı Nesih hattıyla yazmış olup, satır sayısı değişkendir. Eserin künyesinde müellif ya da müstensih bilgisi verilmemiştir.

Eserin son varığında metin gittikçe kısalan satırlar halinde üçgen şekilde bitirilmiştir. “Tamâm oldı” ibaresinden sonra dua cümleleri zikredilmiştir. Ardından “‘Abdu’l-Fağîri’l-Muhtâc Eşeddü’l-İhtiyâc ile’r-Rahmeti Rabbi’r-Rahîm” ifadelerini ve ardından “Şâlih b. İbrâhîm fi’l-Berğofça”¹⁶⁷ ifadelerine yer verildiği görülmüştür. Son olarak eserin hangi vakit, hangi gün ve ayda yazıldığı belirtilmiş ve “mim” harfi eklenerek metnin nihayete erdiğine işaret edilmiştir. Şekil şartları açısından bu detaylar istinsah metnine işaret etmektedir.¹⁶⁸ Şekil şartları dışında bu nüshanın müellif nüshası olmasını oldukça zorlaştıran başka hususlar da mevcuttur. Bu hususlara ileride eserin siyer yazıcılığı açısından değerlendirildiği kısımlarda detaylıca değinilecektir. Bütün bulgular müstensihî işaret etse de bu veriyi kesin olarak doğrulamamızı sağlayacak maddî unsurlardan yoksun olmamız bu konuda kesin bir kaniya varmamıza engel teşkil etmektedir

Eserin bazı varaklarında kırmızı mürekkeple yazılmış “bes, fasıl, dahi” gibi ibareler vardır.¹⁶⁹ Eserdeki âyetlerin harekelenmediği, okunmasının zor olacağı düşünülen bazı özel isimlerin ve Arapça ibarelerin ise harekelenmediği görülmektedir.¹⁷⁰ Klasik yazma geleneğindeki sayfaların takip edilmesi ve kaybolmaması için sayfanın sol altına bir sonraki sayfanın sağ üstündeki ilk kelimenin yazıldığı ve “çoban, rabita, rakabe” gibi çeşitli şekillerde adlandırılan uygulamaya eserimizde rastlanmıştır. Eserin tam olarak takip edilebilmesi ve okunabilmesi adına [1^b] ile başlamak kaydıyla sayfalar numaralandırılmıştır. Eserin bazı sayfalarında kimyasal ya da biyolojik bozulmalara rastlanmıştır. Bu sebeple bazı kelimelerin ya da harflerin okunmasında güçlükler yaşanmıştır. Çeviri yazı yaparken bozulmaya rastlanan yerlerde okunamayan kelimeler dipnotta kaydedilmiştir. Metinde yer yer yapılan

¹⁶⁷ Vr. 79^a.

¹⁶⁸ İstinsah ve Ferâğ kaydı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Nebi Bozkurt - Nevzat Kaya, “İstinsah”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/369-371; Orhan Bilgin, “Ferâğ Kaydı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/354-356.

¹⁶⁹ Örneğin; vr. 1^b, 19^b, 21^a, 55^b.

¹⁷⁰ Örneğin; vr. 66^b, 69^a.

yazım hatalarının aynı mürekkeple üzerinin çizildiği görülmüştür. Bununla birlikte eserde yer alan yazı hattıyla uyumlu derkenâr notları da mevcuttur. Metne ilave edilen bu notlar çeviri yazılı metin bittikten sonra “Derkenâr Notları” başlığı altında ayrıca ele alınmıştır. Metnin [5^b], [6^a], [11^a], [12^a], [27^b], [31^a], [38^a], [50^b], [62^a], [63^a], [67^b], [68^a] numaralı sayfalarına “sah kaydı” düşülmüştür. Bu kayıt müellif hattı olan yazmalarda, müellifin derkenar olarak sonradan eklediği bilgilerin sıhhatini gösterirken, müstensih nüshası olan yazmalarda ise müstensihin çeşitli sebeplerle atladığı metin ve ibareleri sayfanın kenarına yazdığını gösteren bir işarettir. Her iki durumda da bu kayıt, yazmanın gözden geçirildiğine ve eksiklerin tespit edildiğine işaret eder.¹⁷¹ Bu nedenle elimizdeki yazmanın, mübeyyeze bir nüsha olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

1.1. Eserin Yazım Tarihi

Eserin [79^a] numaralı sayfasının son kısmında adı geçen ve eserin müstensihi olduğu düşünülen Salih b. İbrahim, Cemâziyelâhir ayının Çarşamba gecesi, yatsı namazından sonra eserin tamamlandığını belirtmiş, yalnız hangi yılda yazıldığına dair bir bilgi vermemiştir. Yine [79^a] numaralı sayfada yer alan “Tamâm oldı kitâbın intihâsı kâtibe gerek şerbât pahâsı kâin fi'l-Medreseti Câmi 'i'l-Kebîr” şeklindeki müstensih kaydı olduğu düşünülen notta eserin istinsah tarihi yer almayıp, yalnızca nerede istinsah edildiğine dair bir bilgiye rastlanmaktadır. Bu sebeple imla, fonoloji ve morfonolojiye dair hususlardan, muhtevadan ve yazmada bulunan “Berkofça, Medresetü Câmi-i Kebîr” ibarelerinden hareketle ilerleyen başlıklarda eserin telif ve istinsah tarihine dair bazı değerlendirmeler yapılacaktır.

1.2. Eserin İmla Hususiyetleri

Eserin orta sadelikte bir dili vardır. Müellifin yer yer kullandığı Arapça ve Farsça tamlamalar dışında sanat yapmamış olması, edebî bir eser oluşturmak maksadının olmadığını ortaya koymaktadır. Eser okuyucu tarafından kolayca anlaşılacak bir üslupta yazılmıştır. Az sayıdaki Arapça, Farsça tamlamalar ise müellifin telif sebebinden bahsetmekte olduğu, eserin [1^b] numaralı sayfasının dibâce kısmında ve eserin nihayete erdiği [79^a] numaralı sayfada yoğunluk arz etmektedir.

Eserde imla ve noktalama işaretleri kullanılmamıştır. Bunun yerine cümleler “ve” bağlacı ile bağlanmıştır. Yalnızca başlıklar kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Âyetlerde harekeleme yapılmamış, sadece okunmasının güç olacağı düşünülen bazı özel isim ve Arapça ibarelerde harekeleme yapılmıştır. Müellif başlıklarda Arapça terkipler kullanmayı tercih etmiştir.

Metinde bazı kelimelerde, şahıs ve yer adlarında yazım yanlışlarının mevcut olduğu görülmüştür. Bunlardan şahıs ve yer adlarında yapılan yazım yanlışları aynı zamanda eserin müstensih metni olduğu

¹⁷¹ Mehmet İpşirli, “Sah”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/490-491.

sonucunu kuvvetlendiren deliller taşıdığından ayrı bir başlık altında zikredilmiştir. Özel isimler dışındaki yapılan yazım yanlışları ve tarafımızca düzeltilen kelime ya da kelime gruplarına örnek olması açısından yalnızca [17a] numaralı sayfaya kadar yaptığımız tashihatlara örnekler ise şu şekildedir:

[1^b]’de geçen “حص ” kelimesi yanlışlıkla “حض” şeklinde yazılmıştır.

[1^b]’de geçen “دخي ” kelimesi yanlışlıkla “دحي ” şeklinde yazılmıştır.

[1^b]’de geçen “Muḥammed ‘aleyhi’s-selām ile anası ḥāmīle olub” ibaresi, tarafımızca “Muḥammed ‘aleyhi’s-selāma anası ḥāmīle olub” şeklinde transkribe edilmiştir.

[2^a]’da “بش ” kelimesi yanlışlıkla “بس ” şeklinde yazılmıştır.

[3^a]’da “صاقن ” kelimesi yanlışlıkla “طاكن ” şeklinde yazılmıştır.

[3^a]’da “تنبيه ” kelimesi yerine yanlışlıkla “تنبه ” yazılmıştır.

[3^a]’da “بوته ” kelimesi yerine yanlışlıkla “نوته ” şeklinde yazılmıştır.

[3^a]’da “جكيورز ” kelimesi yanlışlıkla “جكيوز ” şeklinde yazılmıştır.

[6^b]’de “اولميوب ” kelimesi yanlışlıkla “اولمیلوب ” şeklinde yanlış yazılmıştır.

[10^a]’da “قالدروب ” kelimesi yanlışlıkla “قلدوب ” şeklinde yazılmıştır.

[10^b]’de “قدح ” kelimesi yanlışlıkla “قداح ” şeklinde yazılmıştır.

[14^b]’de Hz. Peygamber’in devesinin adı olan “جدعا ” yanlışlıkla “جد ” şeklinde yazılmıştır.

[17^a]’da “تبليغ ” kelimesi yanlışlıkla “تبليع ” şeklinde yazılmıştır.

Müstensih tarafından hatalı yazıldığı düşünülen Arapça kelime ya da kelime gruplarına tashih edilmiş halleri ile birlikte verilebilecek bazı örnekler şunlardır;

[66^b]’de “قلاعي ” şeklinde yazılması gereken Arapça ibareler “قلعه ” şeklinde, “حنتف ” şeklinde yazılması gereken Arapça ibareler “حيف ” şeklinde yanlış yazılmıştır.

[69^a]’da “يا ضفدع بنت الضفدعين نفا كم تنقين ” şeklinde yazılması gereken Arapça ibareler

”يا ضفصع بنت ضفدع كم تنقين ” şeklinde yanlış yazılmıştır.

[78^b]’de “عام الجماع ” olması gereken terimi “عمام جماع ” şeklinde yanlış yazmıştır.

Eserin yazım tarihi belli olmamakla birlikte, Osmanlı Türkçesi’nin tarihsel süreci incelediğinde eserin telif tarihi ile ilgili bazı ipuçları elde etmek mümkündür. Osmanlı Türkçesi; Başlangıç Dönemi (Eski Anadolu Türkçesi), Klasik Dönem ve Yenileşme Dönemi şeklinde üç döneme ayrılmıştır. 13-15. yüzyılları içine alan başlangıç dönemi Anadolu Selçukluları, Beylikler dönemi ve Osmanlı’nın kuruluş dönemlerini kapsar. Klasik dönem 15. yüzyılın ikinci yarısından başlayan 19. yüzyıla kadar devam eden

bir süreci kapsar. Yenileşme dönemi ise Tanzimat'la birlikte Batılılaşma sürecinin etkisiyle ortaya çıkan, 19. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın başlarına kadar devam eden süreci kapsamaktadır.¹⁷²

İncelediğimiz siyer eseri, Eski Anadolu Türkçesi'nin bazı karakteristik özelliklerini taşımaktadır.¹⁷³ Bu benzerliklerden bazıları şunlardır:

1-Eski Anadolu Türkçesi'nde görülen ilk hecelerin "i" yönünde seyretmesi incelediğimiz eserde de görülmektedir.

İdüp (ايدوب) [9^a]

İtdi (ايتدى) [9^a]

Virdi (ويردى) [14^a]

Didi (ديدى) [14^a]

2-Eski Anadolu Türkçesi'nde sıklıkla görülen büyük ünlü uyumu incelediğimiz eserde de görülmektedir.

Ayırup (اييروب) [19^b]

Söyleyüp (سويلهيوپ) [49^b]

3-Eserde Eski Anadolu Türkçesi'nde var olan b, m, p, v gibi dudak ünsüzleri sebebiyle, içerisinde yuvarlak ünlü bulunduran kelimeler mevcuttur.

Ḳapusı (قپوسى) [4^a]

Ḳarībunda (قريپونده) [67^a]

4-Emir kipinin birinci çoğul şahıs eki –alum, -elüm şeklindedir:

Yayalum (يايالوم) [14^a]

Ellemeyelüm (الميه لوم) [26^a]

5-Geniş zaman ekleri –ur, -ür şeklindedir:

Bilür (بيلورسين) [27^a]

Yaturdı (ياتوردى) [51^b]

6-Sesli harfle biten bir kelimedden sonra yine sesli harfle başlayan bir kelime geldiğinde seslilerden birinin düşmesi sonucu iki kelimenin birleşmesiyle ilgili bazı misaller vardır:

¹⁷² Mustafa Özkan, "Osmanlı Türkçesi", 33/483-485.

¹⁷³ Eski Anadolu Türkçesi ile ilgili bilgiler için bkz. Faruk K. Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınevi, 1977) 19-145.

Eylediği-çün (ایلدیکجون) [5^b]

N'oldı? (نولدی) [26^a]

7-Anadolu Türkçesi'nde iyelik eklerinde birinci ve ikinci şahıslarda aradaki ünlü yuvarlak, üçüncü şahısta ise düzdür:

Mektübüm (مکتوبیم) [53^a]

Burnı (بورنی) [68^a]

8-Yön ekleri –ra, -re, -ru, -erü şeklindedir:

Gerü (کرویه) [20^b]

İlerü (ایلرو) [21^a]

9-Sayı isimlerinde bazı ses değişiklikleri görülmektedir:

Ṭokuz (طفوز) [2^a]

Yigirmi (یکرمی) [3^a]

İncelediğimiz eser, Eski Anadolu Türkçe'sine dair mezkûr hususiyetleri barındırıyor olsa da, aşağıda sıralayacağımız bazı özellikleri açısından Osmanlı Türkçesi'nin klasik dönemine ait bir metin olduğu söylenebilir.

1-Arap harfli metinlerde hareke kullanımının 15.-16. yüzyıllardan sonra yok denecek kadar az olması¹⁷⁴ ve incelediğimiz eserin de harekesiz olması 16. yüzyıl sonrasına ait bir metin olduğunu göstermektedir.

2-Eski Anadolu Türkçesi'nde hâkim olan dudak uyumsuzluğundan sonra günümüzdeki telaffuz şekillerinin büyük oranda 18. yüzyılda oluştuğunu görmekteyiz. Bu iki devre arasında 17. yüzyıl ise bir geçiş devresi özelliği taşımaktadır. 17. yüzyıl dudak uyumunun gerçekleşmeye başladığı geçiş süreci niteliğindeki 18. yüzyılda artık bu uyum neredeyse tamamen görülmektedir.¹⁷⁵ Telaffuzda yaşanan bu gelişmelerin yazıya yansımaları 18. yüzyıldan önce büyük oranda gerçekleşmemiştir.¹⁷⁶ Ancak halka bilgi vermek amacıyla yazılan ya da yazı diline hâkim olmayan müstensihler tarafından çoğaltılan eserlerde belli bir oranda, telaffuz özelliklerini görmek mümkündür.¹⁷⁷ Dudak uyumunun yazı dilinde tespitini zorlaştıran faktörlerden biri, telaffuzda dudak uyumuna dair yaşanan gelişmelerin yazıya

¹⁷⁴ Yavuz Kartalhoğlu, "İmla Fonoloji ve Morfonoloji", *XVI-XIX. Yüzyıllar Türk Dili*, ed. Musa Duman-Dilek Erenoğlu Ataizi (Eskişehir: T.C. Eskişehir Anadolu Üniversitesi, 2018), 51.

¹⁷⁵ Hayati Develi, "18. Yüzyıl Türkiye Türkçesi Üzerine", 31.

¹⁷⁶ Hayati Develi, "18. Yüzyıl Türkiye Türkçesi Üzerine", 29.

¹⁷⁷ Musa Duman-Dilek Erenoğlu Ataizi (ed.), *XVI-XIX. Yüzyıllar Türk Dili*, 65.

yansımasının hemen gerçekleşmemiş olması iken diğerleri ise 16. yüzyıldan sonra yazılan metinlerin genellikle harekesiz olması ve metinlerde görülen imla kalıplaşmasıdır.¹⁷⁸

Dudak uyumu; kelimenin ilk hecesinde düz bir ünlü varsa sonraki hecelerde de düz yuvarlak ünlü varsa sonraki hecelerde dar-yuvarlak veya düz-geniş ünlülerin bulunmasıdır.¹⁷⁹ Dudak uyumu harekeli olmayan, Arap harfli metinlerde ancak “vav”, “ye” gibi harfler sayesinde tespit edilebilmektedir.¹⁸⁰

İncelediğimiz siyer eserindeki dudak uyumuna bazı örnekler;

Ƙuyuya (قويويه) [23^b]

Hayırlıdır (خير ليدر) [36^b]

örtüsi (اورتوسى) [54^b]

Besbellidir (بسبيليدر) [55^b]

Vardır (واردير) [56^a]

Gördüklerinde (كوردوكلرنده) [75^a]

Gönlümüzde (قوكلومزده) [60^a]

İncelediğimiz siyer eserindeki dudak uyumuna aykırı bazı örnekler;

Getürdüğü (كتوردوكى) [3^b]

İşidilüp (ايشيديلوب) [4^a]

Kendüsi (كندوسى) [24^b]

Demür (دمور) [30^a]

3-18. yüzyılı önceki dönemlerden ayıran fonolojik özelliklerden bir diğeri de Eski Anadolu Türkçesi’ndeki kelime başı /i/ fonemlerinin /e/’ye dönüşmesidir.¹⁸¹

Bu duruma uygun örnekler;

Etmeyüp (اتموب)[5^a]

Gerü (كرو)[12^b]

Bu duruma uymayan bazı örnekler;

Didi (ددى) [4^a]

¹⁷⁸ Mehmet Gümüşkılıç, *18. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi Ses Hadiseleri*, 3/103.

¹⁷⁹ Nimet Kara, “Kitab-ı Melheme’de Dudak Uyumu”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 2/3 (Eylül 2013), 100.

¹⁸⁰ Yavuz Kartalhoğlu, *İmla Fonoloji ve Morfonoloji*, 54.

¹⁸¹ Hayati Develi, “18. Yüzyıl Türkiye Türkçesi Üzerine”, 32.

Virmezüz (ويرمزوز) [4^a]

4-İkinci şahıs eki olan +sIn, +sIn; sen zamirinin fonetik gelişmesiyle ortaya çıkan bu ek, 17. yüzyıl metinlerinden itibaren damak n'si /ŋ/ ile de karşımıza çıkmaktadır.¹⁸² İncelediğimiz siyer metninde buna dair birçok örnek görülmektedir:

Gidesin (كیده س) [49^b]

Viresin (ويره سین) [50^b]

Yaparsın (یابارسین) [51^b]

İdersin (ایدرسین) [51^b]

5-+sIz; siz zamirinde ortaya çıkan bu ek klasik dönemin son yüzyılından itibaren yerini bütünüyle +sInız'a terk etmiştir.¹⁸³ İncelediğimiz metinde buna dair pek çok örnek bulunmaktadır:

Gideceksiñiz (كیده جکسکز) [34^b]

İdersiniz (ایده رسینز) [41^a]

Dirsiñiz (دیرسکز) [42^b]

6-Eski Anadolu Türkçe'sinin gelecek zaman eki olan –IsAr, 17. yüzyıldan sonra yerini tamamen -acak/-ecek ekine bırakır.¹⁸⁴ Ele aldığımız siyer metninde –IsAr ekine hiç rastlanmadığı, -acak/-ecek ekine dair ise oldukça fazla örnek olduğu görülmüştür:

İdecekler (ایده جکلر) [42^b]

Dönecekleri (دونه جکلری) [43^b]

Virecek (ويره جک) [44^a]

Getürececek (کتوره جک) [44^a]

7-Eski Anadolu Türkçesi'nde –sA gerek yapısıyla gördüğümüz gereklilik kipi –mAK gerek yapısı ile de 19. yüzyıla kadar yaygın olarak kullanılmıştır. Bir sıfat-fiil eki olan –mAlU ise 19. yüzyıldan itibaren standart gereklilik kipi eki olmuştur. İncelediğimiz eserde –mAK gerek yapısına dair örneklerle rastlanmakla birlikte sıfat-fiil eki olan –mAlU'ya dair pek çok örnek görmemiz mümkündür;¹⁸⁵

–mAK gerek yapısına örnekler;

Olmağ gerekdir (اولمق کرکدر) [8^b]

¹⁸² Hayati Develi, *İmla Fonoloji ve Morfonoloji*, 84.

¹⁸³ Hayati Develi, *İmla Fonoloji ve Morfonoloji*, 85.

¹⁸⁴ Hayati Develi, *İmla Fonoloji ve Morfonoloji*, 90.

¹⁸⁵ Hayati Develi, *İmla Fonoloji ve Morfonoloji*, 92.

Bilmek gerekdir (بيلمك كركدر) [73^b]

Eylemek gerekdir (ايلمك كركدر) [77^a]

–*mAlU*'ya dair örnekler;

Olmalıdır (اولمليدر) [2^b]

Olmalıdır (اولمليدر) [11^b]

Etmeliyiz (اتملى يز) [30^b]

Gelmelidir (كلمليدر) [44^a]

Qırmalıdır (قرماليدر) [51^a]

Gitmelidirler (كيتمليدرلر) [67^b]

Bilmeli (بلمه لى) [73^b]

Olmalıdır (اولمليدر) [75^b]

İncelediğimiz siyer metninde dudak uyumuna ve kelime başı /i/ fonemlerinin /e/'ye dönüşmesine uygun olan ve olmayan örnekler tespit edilmiştir. Eserde, 17. yüzyıldan itibaren ikinci şahıs eki olan +sIn, +sIn'deki damak n'sinin /ŋ/ ile de karşımıza çıktığına dair, son yüzyıldan itibaren siz zamiri eki olan +sIz'ın yerini +sInız'a dönüştüğüne dair, Eski Anadolu Türkçe'sinin gelecek zaman eki olan -IsAr'ın 17. yüzyıldan sonra yerini tamamen -acak/-ecek ekine bırakmasına dair örneklerin mevcut olduğu görülmüştür. 18. yüzyılda telaffuzda dudak uyumunun bütünüyle oluşmuş olmasına rağmen, telaffuzun imlaya yansımalarının sınırlı seyretmiş olması ve kalıplaşmış Osmanlı imlasının dudak uyumunun tespitini zorlaştırması gibi sebeplerle eserdeki bütün kelimelerin dudak uyumuna bağlı oluşması beklenmemektedir. Ancak 16. yüzyıldan önce dudak uyumu, imlada görülmediği halde incelediğimiz eserde buna dair örneklere rastlamamız, 19. yüzyıldan itibaren standart gereklilik kipi olan –*mAlU* 'ya dair eserde birçok örneğin bulunması ve yukarıda bahsettiğimiz diğer sebepler dolayısıyla eserin 18. yüzyıl ile 19. yüzyılın ilk yarısı arasında bir süreçte telif edilmiş bir metin olduğu tahmin edilmektedir.

2. Eserin Muhteva Bakımından İncelenmesi

2.1. Eserin Yazılış Sebebi ve İsimlendirilmesi

Müellif eserin yazılış sebebini Hz. Muhammed'e salavat getirip methiyeler dizdikten sonra, “Hz. Peygamber'in doğumundan vefatına kadar yaşanan hadiselerden ve dört halifeden özetle bahsedilecektir.” şeklinde dibâcesinde beyan etmektedir. Eser, Hz. Peygamber'in nesebinin tanıtımıyla

başlayıp vefatına kadar geçen süreci, evlatlarını, evliliklerini, silahlarını ardından dört halifeyi, Hz. Hasan'ın hilafetini, Hz. Hüseyin'i ve son derece muhtasar bir şekilde hilafetin Emevilere ardından Abbasilere ve hicrî 945 (m. 1538/1539) yılında Osmanlı Devleti'ne geçişini konu edinmektedir.¹⁸⁶

Müellifin kaleme almış olduğu siyer eserini isimlendirmesi hususunda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak eserin siyere dair konuları ihtisar ederek ele almış olması sebebiyle esere tarafımızca *Muhtasar Siyer-i Nebî* adı verilmiştir.

2.2. Eserde Yer Alan Şahıslar¹⁸⁷

Nüşhada Arapça şahıs, kabile ve yer adlarında dikkat çekecek derecede yazım yanlışları tespit edilmiştir. Bunlar yer yer Resûlullah'ın sütanesi veya Hz. Hatice'nin arkadaşı Nefise bint Ümeyye, Varaka b. Nevfel gibi siyerle ilgili eser telif eden bir kimsenin aşına olup doğru yazması beklenen bilindik isimlerle ilgilidir. Bir kısmı da Darîr ve Veysî gibi bizim eserimizden önce telif edilmiş Osmanlı Türkçesi siyer eserlerinde yer almayan, Arapça kaynaklardan istifade edilerek yazıldığı anlaşılan detay isimlerdir. Bu üslup eserin yazarının siyere ve Arapça'ya hâkim olduğunu, eserini Arapça eserlerden istifadeyle yazdığını ancak müstensih'in bu kabiliyetten yoksun bulunması hasebiyle Arapça isimleri okuyabildiği anlamlandırabildiği şekilde imlâ ettiğini güçlü bir şekilde hissettirmektedir. Bütün bu veriler incelediğimiz nüshanın müellife değil müstehsihe ait olduğu kanısını oldukça güçlendirmektedir.

Çeviri yazılı metinde ve eserde yer alan şahıs isimleri 'şahıslar tablosu'nda gerekli tashihler yapılarak doğru biçimleriyle verilmiştir. Bununla birlikte, özel isimlere ilişkin tespit edilen bu hataların, eserin hangi kaynaklara dayandırılarak oluşturulduğuna dair dolaylı da olsa birtakım ipuçları sunma ihtimali göz önünde bulundurularak, burada ayrı bir şekilde sıralanması uygun görülmüştür.

1-[1^b]'de geçen “ قصى ” ismi iki kere doğru yazıldıktan sonra diğer yazımlarında “ قضى ” şeklinde yanlış yazılmıştır.

2-[1^b]'de geçen Hz. Peygamber'in annesinin ismi “ امينه ” şeklinde şapkalı “a” olmaksızın yazılmıştır.

3-[2^a]'da geçen “ ام ايمن ” ismini “ ام امين ” şeklinde yanlış yazmıştır.

4-[2^a]'da “ حلیمه بنت ابى ذأيب ” olması gereken özel ismi “ حلیمه بنت ابى فرديب ” şeklinde yanlış yazmıştır.

5-[3^b]'de “ ورقه ابن نوفل ” olması gereken isim “ ورقه ابن نوقل ” şeklinde yanlış yazılmıştır.

6-[3^b]'de geçen “ نفيسه بنت امي ” olması gereken ismi “ نفيسه بنت مني ” şeklinde yanlış yazmıştır.

7-[7^a]'da geçen “ حکم بن العاص ” olması gereken ismi “ حکم بن العاض ” şeklinde yanlış yazmıştır.

¹⁸⁶ Hilafetin Osmanlı'ya geçişi ile ilgili burada zikredilen tarih müellifin eserinde yer verdiği tarihtir.

¹⁸⁷ Konuyla ilgili tablo Ek 2'de “Tablo 2: *Muhtasar Siyer-i Nebî*'de Geçen Şahıs Adları” kısmında yer almaktadır.

- 8-[9^b]’de geçen “يونس” olması gereken ismi yanlış yazmıştır.
- 9-[12^b]’de geçen “اسعد بن زراره” olması gereken ismi yanlışlıkla “سعد بن زراره” şeklinde yazmıştır.
- 10-[15^b]’de geçen “سلمان فارسي” olması gereken ismi yanlışlıkla “سليمان فارسي” şeklinde yazmıştır.
- 11- [18^a]’da geçen “سعد” olması gereken ismi yanlışlıkla “سعيد” şeklinde yazmıştır.
- 12-[18^b]’de geçen “سائب بن عثمان بن مظعون” olması gereken ismi yanlışlıkla “سائر بن مظعون” şeklinde yazmıştır.
- 13-[20^b]’de geçen “سعيد بن زيد” olması gereken ismi yanlışlıkla “سعد بن زيد” şeklinde yazmıştır.
- 14-[31^b]’de geçen “وحشي” olması gereken ismi yanlışlıkla “وحاشي” şeklinde yazmıştır.
- 15-[35^b]’de geçen “هشام بن سبابة” olması gereken ismi yanlışlıkla “شهاب بن سبابه” şeklinde yazmıştır.
- 16-[36^a]’da geçen “سنان بن وبر” olması gereken ismi yanlışlıkla “سنان بن فروه” şeklinde yazmıştır.
- 17-[41^a]’da geçen “ابو قتادة” olması gereken ismi yanlışlıkla “ابو قتادة” şeklinde yazmıştır.
- 18-[43^a]’da geçen “حراش بن امي” olması gereken ismi yanlışlıkla “جراش بن امي” şeklinde yazmıştır.
- 19-[43^a]’da geçen “ابان بن سعيد بن العاص” olması gereken ismi yanlışlıkla “سعيد بن العاص” şeklinde yazmıştır.
- 20-[44^b]’de geçen “ابو بصير” olması gereken ismi yanlışlıkla “ابو نصير” şeklinde yazmıştır.
- 21-[50^a]’da geçen “جندب بن مكيس الجهني” olması gereken ismi yanlışlıkla “جندوب الجهني” şeklinde yazmıştır.
- 22-[51^b]’de geçen “عبدالله بن ابو حدر” olması gereken ismi yanlışlıkla “عبدالله بن حدر” şeklinde yazmıştır.
- 23-[52^b]’de geçen “بديل بن ورقع” olması gereken ismi yanlışlıkla “بديل بن وقار” şeklinde yazmıştır.
- 24-[52^b]’de geçen “سفیان” olması gereken ismi yanlışlıkla “صفوان” şeklinde yazmıştır.
- 25-[52^b]’de geçen “حاطب بن ابى بلتعنة” olması gereken ismi yanlışlıkla “حاطب بن بلغه” şeklinde yazmıştır.
- 26-[54^b]’de geçen “ابو قحافة” olması gereken ismi yanlışlıkla “حافه” şeklinde yazmıştır.
- 27-[54^b]’de geçen “عبدالله بن خطل” olması gereken ismi yanlışlıkla “عبدالله بن حنظل” şeklinde yazmıştır.
- 28-[55^a]’da geçen “حارث بن هشام” olması gereken ismi yanlışlıkla “حارث هشام” şeklinde yazmıştır.
- 29-[55^b]’de geçen “دريد بن الصامة” olması gereken ismi yanlışlıkla “دريد بن الصامة” şeklinde yazmıştır.
- 30-[63^a]’da geçen “مالك بن مرارة” olması gereken ismi yanlışlıkla “مالك بن مره” şeklinde yazmıştır.
- 31-[64^a]’da geçen “فروة الهدامي” olması gereken ismi yanlışlıkla “فروة الجندامي” şeklinde yazmıştır.

32-[66^a]’da geçen “قثم بن عباس” olması gereken ismi yanlışlıkla “قشم” şeklinde yazmıştır.

33-[66^b]’de geçen “عاص بن منبه” olması gereken ismi yanlışlıkla “عاص بن واصل” şeklinde yazmıştır.

34-[69^a]’da geçen “تمامة بنت لأثال” olması gereken ismi yanlışlıkla “تمامة بنت لأثال” şeklinde yazmıştır.

35-[77^b]’de geçen “البرك” olması gereken ismi yanlışlıkla “يليرك” şeklinde yazmıştır.

Muhtasar Siyer-i Nebi’de, aşağıda detaylıca inceleneceği üzere müellifin siyer ilmine vukûfiyetini açıkça ortaya koyan pek çok husus bulunmaktadır. Siyer kaynaklarına ve ilmî geleneğe hâkim olduğu anlaşılan bir müellifin eserde yer alan toplam 346 özel isimden 35’ini hatalı yazması, kanaatimizce eserin müellif hattı olmadığını, müstensih nüshası olduğunu göstermektedir.

2.3. Eserde Yer Alan Mekânlar¹⁸⁸

Eserde hadiselerin aktarımı sırasında kullanılan bazı yer adlarında yazım hatalarına rastlanmış; ayrıca mevcut literatürde yer almayan ve klasik kaynaklarda karşılığı bulunmayan kimi yer isimlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Kişi adlarında yapılan hatalara ilişkin daha önce ifade edilen değerlendirmeler, yer adları için de geçerliliğini korumaktadır. Bu türden hatalı yer adları, müellifin hangi kaynaklardan istifade ettiğine ve eldeki nüshanın bir müstensih eliyle istinsah edildiğine dair dolaylı göstergeler sunması bakımından dikkate değerdir. Bu sebeple, mezkûr yer adlarının burada ayrı bir şekilde tespit edilerek sunulması uygun görülmüştür.

1-[20^b]’de geçen “عرك الزيبا” olması gereken yer ismini “ذبي قران” şeklinde yanlış yazmıştır.

2-[21^a]’da geçen “بگار” şeklindeki yer adı literatürde mevcut değildir.

3-[31^a]’da geçen “شيخين” olması gereken yer adını “شوط” şeklinde yanlış yazmıştır.

4-[64^a]’da geçen “عمان” olması gereken yer adını “عمان بن عمان” şeklinde yanlış yazmıştır.

3. Eserin Değerlendirilmesi

3.1. Müellif ve Eserin Telif/İstinsah Tarihi Hakkında Bilgi ve Değerlendirmeler

Yukarıda zikrettiğimiz Arapça özel isimlerin yazılışındaki yanlışlar sebebiyle elimizdeki nüshanın müstensihe ait olması kuvvetle muhtemel olsa da eserin sonunda geçen Sâlih b. İbrâhim isminin müstensihe mi yoksa müellife mi işaret ettiği konusunda net bir söylemek oldukça zordur. Çünkü eserin dibâcesinde herhangi bir isim zikredilmemiştir. Elimizdeki tek isim son varakta gittikçe kısalan satırlar

¹⁸⁸ Konuyla ilgili tablo Ek 2’de “Tablo 3. *Muhtasar Siyer-i Nebi*’de Geçen Mekân Adları” kısmında yer almaktadır.

halinde üçgen şekilde yer alan kayıta geçen Sâlih b. İbrahim'dir. Şekil şartları açısından bakıldığında bu isim müstensih işaret etmektedir. Ancak müellif isminin dibâcede zikredilmediği kimi yazma eserlerde son varaktaki isim müellife de işaret edebilmektedir. Bu nedenle sadece bu verilerden hareketle Berkofça'daki Sâlih b. İbrâhim'in müellif olduğunu kesin bir dille söylemek mümkün gözükmemektedir.

Yazmanın fiziksel hususiyetlerinin Salih b. İbrahim'in müstensih ya da müellif olduğuna dair kesin bir karara varmamıza yardımcı olmaması, Berkofça'lı Salih b. İbrahim hakkında özel bir araştırma yapmamızı zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda incelenen arşiv belgeleri, bibliyografik ve bio-bibliyografik eserlerin hiçbirisinde Berkofça'lı Salih b. İbrahim'e dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. İncelediğimiz eserlerde Salih b. İbrahim'e dair bir bilgiye rastlamamız, yukarıda yazım yanlışları ve metnin imla, fonoloji ve morfonoloji özelliklerine binaen telif tarihi ile ilgili işaret ettiğimiz hususlar sebebiyle, Salih b. İbrahim'i eserin müstensihisi olarak tezimizde değerlendirmek uygun gözükmemektedir. Eserin [79^a] numaralı sayfasında geçen Berkofça ibaresi ve eserin Medresetü Câmî'il-Kebîr'de tamamlanmış olduğuna dair müstensih kaydı olduğu düşünülen bilgiler bizi Berkofça ve orada yer alan camiler ile medreseler hususunda bir araştırmaya sevk etmiştir.

3.2. Berkofça ve Câmî-i Kebîr Medresesi

Kuzeybatı Bulgaristan'da yer alan bugün Berkövitsa adını taşıyan Berkofça, Sofya ile Vidin arasındaki tarihi yol üzerinde Petro Han geçidinin alt tarafında bulunmaktadır. Osmanlılar döneminde 15. yüzyıldan Tanzimat'a kadar Sofya'ya bağlı bir kaza merkezindeki bu kasabada, 1800'de ortaya çıkan Kırçali karışıklıklarından sonra Bulgar etkisi artmaya başladı. 1830'da Bulgarlar burada bir mektep kurup ve bir de kilise inşa ettiler. Rus işgali ve bağımsız Bulgaristan'ın ilanından sonra kasaba önemini kaybetmeye başladı. Günümüzde 17. yüzyıldan kalma kubbeli bir hamam, 1762'de yapılan saat kulesi ve 19. yüzyıla ait konaklar kasabanın İslâmî geçmişine dair kalıntıları oluşturmaktadır.¹⁸⁹ Berkofça 1849 ile 1864 yılları arasında Niş'in bir kazasıyken, 1865-1908 yılları arasında Vidin'in kazası olmuştur.¹⁹⁰

Eserin Medresetü Câmî'il-Kebîr'de istinsah edilmiş olmasına binaen Bilgin Aydın-Rafat Günalan'ın *Bulgaristan Medreseleri* eserinde, Berkofça'daki ilk medreselerin 19. yüzyılda kurulmuş olması yönündeki tahmini burada zikretmeliyiz. Şeyhülislâm Ahmet Arif Hikmet'in Tanzimat müfettişliği dönemi notlarına göre şehirde 1841 yılında Hamam Cami Medresesi ve Yusuf Paşa Medresesi olmak üzere iki medrese mevcuttur.¹⁹¹ Ayrıca Haşim Ertürk ve Rasim Eminoğlu'nun *Bulgaristan'da Türk-*

¹⁸⁹ Machiel Kiel, "Berkofça", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/510-511.

¹⁹⁰ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları* (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2017), 109.

¹⁹¹ Bilgin Aydın-Rıfat Günalan, *Bulgaristan Medreseleri* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2023), 114.

İslam Eğitim ve Kültür Müesseseleri ve Medresetü'n-Nüvvab adlı eserinde medreselerin yalnızca rüştiyelerin açılmadığı yerlerde yaşayabildiğine dair¹⁹² ve Hüseyin Memişoğlu'nun *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi* adlı eseri ile Bilal N. Şimşir'in *Bulgaristan Türkleri* adlı eserlerinde, Berkofça'da 1873'te¹⁹³ ve 1875'te¹⁹⁴ bir rüştiye olduğu bilgilerinden hareketle eserin istinsah tarihini 19. yüzyılın başı ile 1873 yılı arasında bir noktaya konumlandırmamız mümkündür.

Yazmada adı geçen medresenin “Câmi‘u’l-Kebîr” adlı caminin medresesi olması bu isim özelinde araştırma yapmamızı gerektirmiştir. Bulgaristan’ın Sofya sancağında yer alan Dokuz Kubbeli Mahmut Paşa Cami’ye Câmi‘u’l-Kebîr dendiği,¹⁹⁵ Tırnova sancağında Câmi‘u’l-Kebîr adında bir cami yer aldığı¹⁹⁶ çeşitli kaynaklarda zikredilmektedir. Fakat Berkofça kazasında Câmi‘u’l-Kebîr adında bir cami olduğuna dair bilgiye rastladığımız tek yer vakfiye kayıdır. Vakfiye kaydının özeti: “Berkofça kazasında oturan Rumeli muhızır ağalarından Hacı Bekir Ağa’nın Çarşı Cami’sinin gerekli giderleri ile görevlilerinin maaşlarının karşılanması için 500 guruş vakfettiği” şeklinde yer almaktadır. Vakfiye kaydındaki ilgili yer ise “Cami-i Kebîr müezzini olan Hammâmîzâde diğer Halil Efendi’ye dahi yevmi beşer akçeden senede on beş guruş verilip zikr olunan üç nefer müezzin efendilerin her biri küllü yevmin a‘kab-ı salât-ı hamse-i mefrûzada üçer ihlâs-i şerîf ve birer fâtihâ-i şerîfe tilâvet edip...” kısmı olup, kayıt h. 1204 (m. 1789/1790) yılına aittir.¹⁹⁷ Bu kayıttan hareketle Berkofça’da 1789/1790 yılında Cami-i Kebîr adında bir cami olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle yazmada geçen Medresetü Câmi‘u’l-Kebîr’i bu caminin medresesi olarak kabul etmek mümkün gözükmemektedir. Kanaatimizce eserin müellifi medresenin hocalarından biri olup, eseri ders kitabı mahiyetinde ta‘lim amaçlı hazırlamıştır. Yazmada geçen istinsah kaydının Medresetü Câmi‘ul-Kebîr’de bittiğine işaret eden bilgi de eserin bir medrese hocası tarafından telif edilmiş olabileceği kanaatimizi desteklemektedir.

3.3. Eserin Üslubu

Eski metinler bütünüyle değerlendirildiğinde başlangıcından Tanzimat devrine kadar olan süreçte Türkçe’nin birbirine paralel üç ana kolda gelişmiş olduğu görülür:

¹⁹² Haşim Ertürk-Rasim Eminoğlu, *Bulgaristan’da Türk-İslam Eğitim ve Kültür Müesseseleri ve Medresetü'n-Nüvvab* (İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı (İSAR), 1993), 12.

¹⁹³ Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan’da Türk Eğitim Tarihi* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002), 49.

¹⁹⁴ Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri: 1878-1985* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986), 28.

¹⁹⁵ Aşkın Koyuncu, “Bulgaristan’da Osmanlı Maddi Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878-1908)”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 20/20 (Mart 2006), 222; Osman Keskiöğlü-A. Taha Özyayın, “Bulgaristan’da Türk-İslam Eserleri”, *Vakıflar Dergisi* 17 (1983), 121, Yunus Mercimek, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Sofya* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019) 55.

¹⁹⁶ Koyuncu, “Bulgaristan’da Osmanlı Maddi Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878-1908)”, 230; Keskiöğlü-Özyayın, “Bulgaristan’da Türk-İslam Eserleri”, 125.

¹⁹⁷ Halit Eren vd. , *Balkanlar’da Osmanlı Vakıfları: Vakfiyeler, Bulgaristan* (İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 2012), 1/74-76.

- a. Halkın konuştuğu dili esas alan “*sade dilli metinlerin Türkçesi*”.
- b. Temel cümle kuruluşu Türkçe olduğu halde Arapça ve Farsça kelime, tamlama ve diğer gramer unsurlarının fazlaca kullanıldığı, “*söz sanatlarına da yer veren süslü dilli metinlerin Türkçesi*”.
- c. Arapça ve Farsça gramer unsurlarına yer vermekle beraber sanat kaygısı güdülmeksizin telif edilmiş olan ve kısmen sade nesrin özelliklerini de taşıyan “*orta sadelikte metinlerin Türkçesi*”.¹⁹⁸

Muhtasar Siyer-i Nebî yukarıda bahsettiğimiz üç koldan orta sadelikte metinlerin Türkçesi grubuna dâhil edilebilir. Çünkü müellifin Berkofça’da görev yapan bir müderris olabileceğine dair kanaatimizden de hareketle de görülmüştür ki müellif Arapça ve Farsça tamlamalara başvurmakla beraber eserini edebî sanat kaygısı olmaksızın orta sadelikte bir ders kitabı üslubunda kaleme almıştır.

Salih b. İbrahim tarafından Berkofça’da istinsah edildiğini düşündüğümüz bu eser baştan sona kronolojik ve muhtasar bir siyerdir. Hz. Peygamber’in doğumu ile başlar vefatına değin olan olayları farklı tasniflere gitmeden kronolojik olarak anlatır. Vefatının ardından ilk dönem siyer-megâzî kitaplarının üslubuna uygun olarak evlatları, evlilikleri ve silahları başlığı altında Hz. Peygamber ile ilgili kronoloji dışında kalan ek bilgilere yer vermiştir. Burada da kronolojik kısımda titizlikle takip ettiği ihtisaren ele alma üslubundan taviz vermemiştir. Müellif, Hulefâ-yi Râşidîn dönemini de kronolojik olarak yazmıştır. Bu kısmın siyer bölümünden farkı Hz. Peygamber’in hayatı ile kıyas edilemeyecek derecede muhtasar olmasıdır. Hatta öyle ki her bir halife dönemini yaklaşık 2-3 varaklık bölümler halinde anlattıktan sonra Muâviye’nin hilafete gelmesinden (661-680) Osmanlı padişahlarının halife olarak adlandırılmalarına kadar olan süreci aşağı yukarı yarım varaklık bir hacimde anlatmayı başarmıştır.

Dibâcesinde siyeri “ale’t-tarîki’l-icmâl” yani özetle ele alacağını açıkça belirten müellifin bunu iki hususa çok dikkat ederek başardığı görülür. Birincisi eserinin hiçbir yerinde doğrudan rivayet alıntılama yoluna gitmemiştir. İkincisi rivayet farklılıklarına asla açıkça değinmemiştir. O, rivayetlere dair atıflarını umumen “rivâyet-i meşhûrada”,¹⁹⁹ “meşhûr rivâyetde”,²⁰⁰ “halkın ma’lûmi ve âmmede meşhûr u mütevâtir”²⁰¹ ibareleri ile gerçekleştirmiştir. Müellifin siyer konularına son derece vâkîf olduğunu açıkça ortaya koyan bu üslubun temel özelliği, olayları rivayet aktarım üslubuyla değil anlatım üslubuyla ele almış olmasıdır. Müellif bu siyerde Hz. Peygamber’in hayatı ile ilgili olayları nakleden raviler arasındaki ihtilaflarla okuyucusunu karşılaştırmayı hiç arzu etmemiştir. Farklı rivayetler arasından bir tanesini seçmiş ve anlatımı seçtiği rivayet üzerinden sanki tek alternatif tercih etmiş olduğu rivayetmiş gibi anlatmıştır. Detay vermeksizin sadece ihtilaf olduğuna dair not düştüğü konular ise Hz.

¹⁹⁸ ed. Musa Duman-Dilek Erenoğlu Ataizi, *XVI-XIX. Yüzyıllar Türk Dili*, 65.

¹⁹⁹ Vr. 78^a, 5^a.

²⁰⁰ Vr. 64^a.

²⁰¹ Vr. 4^a.

Adnan'dan Hz. Âdem'e neseb silsilesi,²⁰² Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın (ö. 569) nerede vefat ettiği,²⁰³ ilk vahiy geldikten sonra Hz. Hatice'nin (ö. 620) Hz. Peygamber'i Varaka b. Nevfele'e götürdüğü ya da bir başka rivayete göre Addas isimli Rahib'e durumu anlattıkları,²⁰⁴ Hz. Peygamber'in bizzat katıldığı gazveler ve gönderdiği seriyyelerin sayısı,²⁰⁵ Hz. Ali'nin (ö. 661) evlatlarının sayısı,²⁰⁶ fitır sadakasının ne zaman vacip olduğu,²⁰⁷ Tebük Gazvesi'nde (630) Müslümanların küffâr askerilerini kaç gün bekledikleri,²⁰⁸ Hudeybiye Gazvesi'ne bir rivayete göre yedi yüz diğer bir rivayete göre bin dört yüz kişi ile gidildiği²⁰⁹ gibi konulardır.

Müellifin eserini muhtasaran ele aldığını ortaya koyan bir diğer üslup özelliği ise yer yer bazı konuları anlatırken 'başka detaylar da var ama ben burada zikretmedim' şeklinde açıklama yapmış olmasıdır. Örneğin Hz. Peygamber'in doğumunu zikrederken Âmine'nin Hz. Peygamber'e hamile kaldığında ortaya çıkan mu'cizelerin herkesçe bilindiğini, bu yüzden yazmaya gerek duymadığını ifade etmiştir.²¹⁰ Yine ilk vahyi anlatırken Hz. Peygamber'e nübüvvetin verileceğine delalet eden hadiselerin tefsir, hadis ve siyer kitaplarında sahih rivayetler ile naklolunduğu ve herkes tarafından bilinmesi sebebiyle muhtasar bir şekilde ele aldığını ifade etmiştir.²¹¹

Müellifin adeta ders anlatır bir üslupta rivayet farklılıkları arasından kendisince doğru olan varyantı seçerek kronolojik olarak sıralarken kendinden emin olduğu görülür. Öyle ki zaman zaman "Bundan akdem zikr olundu"²¹² ifadesiyle okuyucuyu akışın farkına varma noktasında uyardığı görülmektedir.

Müellifimiz muhtasar siyerini tasavvufî yorumlamalardan uzak, olay anlatım odaklı sade bir üslupla kaleme almıştır. Bunun en açık göstergesi selefi Osmanlı âlimleri gibi siyer anlatımına Nûr-ı Muhammedî ve yaratılış bahsi ile başlamaması²¹³ ve Hz. Peygamber'in diğer peygamberlere nazaran bazı fazilet ve üstünlüklerini vurgulamamış olmasıdır.²¹⁴ Öte yandan az da olsa mesafeli anlatıcı üslubunu terk ederek mesaj verdiği durumlara rastlanmıştır. Uhud Gazvesi'ni anlattıktan sonra "tenbîh"

²⁰² Vr. 1^b.

²⁰³ Vr. 2^a.

²⁰⁴ Vr. 4^b.

²⁰⁵ Vr. 17^b.

²⁰⁶ Vr. 78^b.

²⁰⁷ Vr. 27^b.

²⁰⁸ Vr. 62^b.

²⁰⁹ Vr. 42^a.

²¹⁰ Vr. 1^b.

²¹¹ Vr. 4^a.

²¹² Vr. 76^b.

²¹³ Nuran Öner, *Tasavvuf Kültüründe Hz. Peygamber Tasavvuru* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 12-18.

²¹⁴ Nuran Öner, *Tasavvuf Kültüründe Hz. Peygamber Tasavvuru*, 245.

ibaresi ile Uhud Gazvesi'nde (3/625) Hz. Peygamber'in yenildiğini söylemenin sakıncalarından bahsetmesi buna örnektir.²¹⁵

3.4. Eserin Osmanlı Siyer Yazıcılığındaki Yeri

Muhtasar Siyer-i Nebî'nin müellifinin kim olduğu ve kaçınıcı yüzyılda telif edildiği tam olarak bilinmemektedir. Öte yandan bu hususla ilgili yorum yapabilmek için eseri, diğer Osmanlı dönemi siyer eserleri ile karşılaştırma lüzumu hissedilmiştir.

Osmanlı dönemi siyer eserleri ile mukayese ederek hakkında yorum yapma imkânına kavuşmayı umut ettiğimiz muhtasar siyer eserimizle ilgili çözmemiz gereken ilk problem, onun telif mi yoksa tercüme mi olduğu hususu ile ilgilidir. Osmanlı siyer yazıcılığı özellikle klasik dönemde telif-tercüme türü çalışmalara oldukça fazla rastlıyoruz. Bu çalışmalarda genellikle eserin hangi kaynaklardan, ne amaçla, kimin isteği üzerine tercüme edildiğine dair bilgi verildiğini görüyoruz. Örneğin Darîr, Sultan Mansur Ali'nin isteği üzerine, Ebü'l-Hasen el-Bekrî ve İbn Hişâm'ın eserlerinden tercüme yapılarak bir eser ortaya koyduğunu,²¹⁶ Aydınli Eyyüb Halil Kazvî'nin *Acaibü'l-Mahlukât* adlı eserini tercüme ettiğini ve bu eser Şehzade Murad'ın takdirini kazandığı için başka bir eser daha tercüme etmek istediğini,²¹⁷ Bâkî (ö. 1008/1599-1600), Kastallânî'nin (ö. 923/1517) *Mevâhibü'l-Ledünniyye* adlı eserinin tercümesi olan eserini Sokullu Mehmed Paşa'nın emriyle, din ehlinin kurtuluşu için Hz. Peygamber'in hayatını öğrenmenin gerekliliği sebebiyle yaptığını, Mahmud Magnisavî (ö. 10/Muhtemelen 16. yüzyıl), Kastallânî'nin (ö. 923/1517) *Mevâhibü'l-Ledünniyye* adlı eserinin tercümesi olan eserini Hz. Peygamber'in şefaatinin kazanma ve Kastallânî'nin eserinin muteber ve maruf olması sebebiyle yaptığını, Altıparmak Muhammed Efendi de Mu'în el-Miskîn'in (ö. 907/1501) *Meâricü'n-Nübüvve*'sinin tercümesi olan eserini tercüme etmekteki amacının Hz. Peygamber'in şefaatinin kazanmak ve sadaka-i cariyeye yapmak olduğunu belirtmiştir.²¹⁸ Bizim incelediğimiz metnin dibâcesinde ise eserin tercüme olduğuna dair herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Bu doğrultuda baktığımızda elimizdeki çalışma tercüme bir eser izlenimi vermemektedir. Ancak biz yine de klasik dönemde ortaya koyulmuş olan tercüme siyer eserleri ile *Muhtasar Siyer-i Nebî*'yi mukayese etmeye devam edeceğiz.

Osmanlı siyer yazıcılığının klasik dönemde ve modern dönemde birçok örneği görülmektedir. Telif edilen eser sayısının fazla olması sebebiyle incelediğimiz siyer eserini tüm eserlerle mukayese etmemiz

²¹⁵ Vr. 32^b.

²¹⁶ Kaplan, *Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr'in Kitâb-ı Siyer-i Nebî'si*, 65-69.

²¹⁷ Massad Süveylim Ali el-Shaman, *Türk Edebiyatı'nda Siyerler ve İbn Hişâm'ın Siyeri'nin Türkçe Tercümesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 1982) II/7.

²¹⁸ Erşahin, "Osmanlı Toplumunun Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi", 336-337.

mümkün olmamıştır. Klasik dönemde yazılan ve mukayeseye dâhil ettiğimiz eserler; Darîr'in (ö. ?) *Siretü'n-nebi*, Aydınlı Eyyüb b. Halîl (ö. 986/1578), *Sîret-i Rasûlullah*, Bâkî'nin (ö. 1008/1599-1600) *Meâlimü'l-yakîn fî sîreti seyyidi'l-mürselîn*, Lâmiî Çelebi'nin (ö. 938/1532) *Tercüme-i Şevâhidü'n-Nübüvve*, Altıparmak'ın (ö.1033/1623) *Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî*, Veysî'nin (ö. 1037/1628), *Dürretü't-tâc fî sîreti sâhibi'l-mî'râc*, Abdülbâki Ârif Efendi'nin (ö. 1125/1713) *Siyer-i Nebi*, Benlîzâde'nin (ö. 1140/1727) *Ravzatu'l-ahbâb fî siyeri'n-nebiyyi ve'l-âli ve'l-ashâb*, Tophânevî'nin (ö. 1182/1769'dan önce) *Mevhibe-i Seniyye mine's-Sîreti'z-Zekiyye* adlı eserlerdir. Modern dönemde yazılan siyer eserlerinden mukayeseye dâhil edilenler ise yalnızca Hoşyar Kadın'ın (ö. 1275/1859), *Siyer-i Nebî ve Menâkıb-i Çehâr-Yâr-ı Güzîn*, Ahmed Cevdet Paşa (1823-1895) *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, Filibeli Ahmed Hilmi'nin (1865-1914) *Târih-i İslâm* ve Celal Nuri'nin (1882-1936), *Hâtemü'l-enbiyâ* adlı eserleridir.

3.4.1. Muhtasar Siyer-i Nebî'nin Osmanlı Döneminde Yazılan Siyer Eserleriyle Karşılaştırılması

Bu başlık altında yukarıda isimlerini zikrettiğimiz Osmanlı klasik ve modern döneme ait bazı siyer eserlerinin konuları ele alış biçimi incelenecektir. Bu doğrultuda siyer kronolojisinin tüm konularını incelemek mümkün olmadığından müelliflerin eserlerini hangi dönemde telif ettiklerine dair ipucu sunacağını düşündüğümüz başlıklar çerçevesinde muhteva analizi yapılacak ve neticede *Muhtasar Siyer-i Nebî*'nin hangi çizgiye daha yakın olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır.²¹⁹

3.4.1.1. Siyerin İlk Konusu

Osmanlı siyer yazıcılığında özellikle klasik dönemde telif edilmiş eserlere baktığımızda, Hz. Peygamber'in hayatını anlatmaya doğrudan onun veladeti başlığıyla başlamak yerine yaratılış bahsi, peygamberler tarihi gibi konular işlendiği görülür. Vahdet-i vücutçu yaklaşımın siyer eserlerine yansımaları olarak değerlendirebileceğimiz bu husus, Hz. Peygamber'in idealize edilip beşer üstü bir varlık mertebesine çıkarılmasına sebebiyet vermiştir. Hz. Peygamber'in yüceliği anlayışı yalnızca siyer anlatımının başlangıç noktasına değil zamanla diğer konulara da sirayet etmiştir.²²⁰ Bu mesele özellikle klasik dönem siyer eserleri ile modern dönem eserlerini metot bakımından ayırdığı için önem arz etmektedir. Klasik dönem eserleri genellikle sûfi bir inanış olan Nûr-ı Muhammedî olarak anılan teori ile başlar. Bu teoriye göre Allah (cc) ilk önce kendi nurundan Hz. Muhammed'i sonra onun nurundan da diğer varlıkları yaratmıştır. Ayrıca aşağıda ayrıntılarına değinecek olduğumuz üzere, genellikle Hz.

²¹⁹ Benzer başlıklandırma için bkz. Muhammed İhsan Hacıismailoğlu, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Türklerinde Siyer Yazıcılığı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022) 278-314.

²²⁰ Arpağuş, "Osmanlı Dönemi Siret Yazıcılığında Peygamber Algısı", 86-87.

Peygamber, peygamberler tarihinin bir parçası olarak klasik dönem siyer eserlerindeki yerini alır. Modern dönemde ise özellikle II. Meşrutiyet dönemi (1908-1920) ile birlikte Nûr-ı Muhammedî konusu terk edilmiş ve Arap yarımadası tarih, kültür ve medeniyet açısından ele alınarak eserlere başlanmıştır.²²¹

Muhtasar Siyer-i Nebî'de ele alınan ilk konu yaratılış bahsi veya peygamberler tarihi değildir. Eserde Nûr-i Muhammedî konusuna değinilmemiştir. Müellifimiz eserine, Hz. Peygamber'in nesep silsilesine değinerek başlamıştır. Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın ahlaki güzellikte eşsiz olduğundan, annesi Âmine'nin güzel ahlak sahibi olduğundan, dedesi Abdülmuttalib'in cömertliğinden ve sofrasında Benî Âdem ve kuşların bile yemek yediğinden bahsedilmiştir. Müellif Hz. Peygamber'in soyunu Kusay'a kadar zikretmiş ve bu nesep silsilesinde ittifak olduğunu belirtmiştir. Adnan'dan Hz. Âdem'e kadar uzanan nesebinin sayıları ve isimlerinde bulunan ihtilafa temas etmiştir. Hz. Peygamber'in soyunun temiz oluşu, soyundan kimsenin zinaya bulaşmamış olması gibi konularda ittifak olduğunu belirtmiştir. Müellif, Hz. Peygamber'in nesebiyle ilgili bilgi verirken şirkten, Câhiliye dönemindeki her türlü kötülükten uzak ve hiçbir şekilde zinaya bulaşmamış bir şecere tablosu çizmiştir.²²²

Darîr (ö. ?), *Siretü'n-nebi* adlı eserine hamdele, salvele ve bazı methiyelerden sonra telif sebebini zikretmiş sonrasında Nûr-ı Muhammedî'ye değinmiştir.²²³ Darîr'in Nûr-ı Muhammedî anlatımında zikrettiği, Hz. Peygamber'in nurunun Hz. Âdem'in alnında parlaması, Hz. Âdem'in Allah Teala'ya bu nuru sorduğunda Allah Teala'nın ona bu nurun Muhammed'in nuru olduğunu, kendisinin onun atası olacağını ama aslında asıl atanın Hz. Muhammed olduğunu söylemesi, bu nurun diğer peygamberlere geçişi ve çok parlak oluşu²²⁴ gibi abartılı rivayetler Darîr'in anlatımı ile müellifimizin anlatımını oldukça farklılaştırmaktadır. Darîr, Nûr-ı Muhammedî anlatımını Hz. Âdem, Hz. Şit, Hz. İdris, Hz. Nuh, Hz. Hud, Hz. İbrahim, Hz. İsmail Peygamberin hayatlarına da değinerek yani peygamberler tarihine de yer vererek devam ettirmiştir.²²⁵

Lâmiî Çelebi (ö. 938/1532)'nin Abdurrahmân-ı Câmî'nin *Şevâidü'n-nübüvve* adlı eserinin tercümesi olan *Tercüme-i Şevâhidü'n-Nübüvve* adlı eseri siyer anlatımına mukaddimesinde nebi ve resûl kavramlarını açıklayarak başlamıştır. Ardından birinci rükünde Hz. Peygamber'in henüz Hz. Âdem'e ruh verilmemişken adının peygamberlerin sonuncusu olarak yazıldığına ve annesi Âmine'nin kendisinden bir nur zahir olduğuna, bu nurun Doğu ile Batı'ya yayıldığına, Şam'daki kasır ve köşklerin dahi bu nuru gördüğüne dair bir rivayete yer verilmiştir. Ardından Tevrat'ta geçen "Allah evvela

²²¹ Teoriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Demirci, "Hakikat-i Muhammediyye" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997) 15/179-180.

²²² Vr. 1^b.

²²³ Kaplan, *Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr'in Kitâb-ı Siyer-i Nebî'si*, 79.

²²⁴ Oltulu, *Mustafa Darîr (ö. ?) ve Ahmet Cevdet Paşa'nın (ö. 1985) Siyer-i Nebi'ye Dair Eserlerinin Siyer Yazıcılığı Bağlamında Mukayesesi*, 27.

²²⁵ Erzurumlu Mustafa Darir, sad. M. Faruk Gürtunca, *Kitab-ı Siyer-i Nebi Peygamber Efendimizin Hayatı*, 1/40-51.

muazzam bir nesneyi yarattı sonra semavatı ve arzı” anlamına gelen bir âyete yer verilmiş ve bu ilk yaratılanın Rûh-ı Muhammedî olduğu ifade edilmiştir.²²⁶

Aydınlı Eyyüb b. Halil (ö. 986/1578) tarafından İbn Hişâm’ın *es-Siretü’n-nebeviyye* adlı eserinin doğrudan doğruya ilk tercümesi olan *Sîret-i Rasûlullah*’ta, telif sebebinden sonra hemen Hz. Peygamber’in nesebinin tanıtımıyla başlanması ve peygamberler tarihine yer verilmemesi müellifimizin eseriyle benzerlik arz etmektedir. Aydınlı Eyyüb, yapmış olduğu tercümede Hz. Peygamber’in nesebini Hz. İsmail’e kadar getirmiştir. Ayrıca Hz. İsmail’den Hz. Âdem’e kadar nesep silsilesini zikretmiştir. Aydınlı, Hz. Âdem’e kadar peygamberlerin nesep silsilesini saydıktan sonra bazı rivayetlerde ihtilaf olduğunu belirtmiştir.²²⁷

Bâkî’nin (ö. 1008/1599-1600), *Meâlimü’l-yakîn fi sîreti seyyidi’l-mürselîn*’i, Kastallânî’nin *el-Mevâhibü’l-ledünniye* isimli eserinin tercümesi olup, siyer anlatımına her şeyden evvel Hz. Peygamber’in ruhunun yaratıldığı, onun peygamberlerin sonuncusu olmasına rağmen nebîliğinin ezel âleminde vacip, zahir ve sabit olduğuna dair rivayetlerle başlamaktadır. Ardından Allah Teala’nın, Hz. Peygamber’in nurunu kendi nurundan yarattığına ve yaratılış bahsiyle ilgili diğer bazı meselelere değinmektedir.²²⁸ Bâkî, “Hz. Âdem’den Abdülmuttalib oğlu Abdullah’ın zamanına dek Allah Teala Hz. Peygamber’in şerefli nesebini Câhiliye zinasından korudu.” anlatımıyla Hz. Muhammed’in temiz soyuna dair bilgiler vermiştir.²²⁹

Altıparmak Mehmed b. Mehmed’in (ö. 1033/1623) *Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî* adlı eseri Mu‘în el-Miskîn’in (ö. 907/1501) *Meâricü’n-nübüvve*’sinin ikinci tercümesidir.²³⁰ Altıparmak, eserine hamdele, salvele, münacat ve naat ile başladıktan sonra Hz. Peygamber’in birtakım hususiyetlerinden ve faziletlerinden bahsetmiştir. Bunlardan bahsederken Hz. Peygamber’in diğer peygamberlerden faziletli oluşu, karanlıkta ışık vermesi, Allah Teala’nın Hz. Peygamber’in nurunu Hz. Âdem’den üç yüz elli bin yıl evvel birliğinin nurundan yaratması, Resûlullah’ın nurunun Hz. İbrahim’in, Hz. İsmail’in alnında olması, Hz. Yakub’un Hz. Yusuf’ta bu nuru görmesi, peygamberlerin başına gelen bazı kötü hadiselerden kurtulmasının bu nur sayesinde olması ve peygamberlerin sahip olduğu bazı hususiyetlerin yine bu nurla ilişkilendirilmesi gibi bir takım konulara temas etmiştir. Ardından Hz. Peygamber’in nurunun yaratılışı ve peygamberler tarihine dair bir takım bilgiler vermiştir.²³¹ Bu bilgilerden hareketle, Altıparmak’ın eserine Nûr-ı Muhammedî

²²⁶ Lâmi’i Çelebi, *Lami’i Çelebi’nin Şevahidü’n-Nübüvve Tercümesi*, 201.

²²⁷ el-Shaman, *Türk Edebiyatı’nda siyerler ve İbn Hişâm’ın Siyeri’nin Türkçe Tercümesi*, II/7-8.

²²⁸ İmam-ı Kastallânî, *Mevahibü’l-Ledünniye Tercümesi* çev. Bâkî sad. H. Rahmi Yananlı (İstanbul: Divan Yayınları, 1983), 1/19-29.

²²⁹ İmam-ı Kastallânî, *Mevahibü’l-Ledünniye bi’l-minallahi’l-Muhammediyye Tercümesi*, 1/35.

²³⁰ Erşahin, “Osmanlı Toplumunun Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, 341.

²³¹ Altıparmak Mehmed Efendi, *Altıparmak İslam Tarihi: Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî*, sad. İ. Turgut Ulusoy (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1984), 66-208.

anlayışı ile başladığını, Hz. Peygamber'in hayatını peygamberler tarihinin bir parçası şeklinde ele aldığını ve mu'cizevî bir peygamber algısına sahip olduğunu söylememiz mümkündür.

Veysi'nin (ö. 1037/1628), *Dürretü't-tâc fi Sîreti sâhibi'l-mi'râc* adlı siyer eseri "Abdullah'tan Adnân'a" Hz. Peygamber'in şecere tanıtımı ile başlamaktadır. Hz. Peygamber'in temiz bir soydan ve şer'an sahih bir nikahtan geldiği vurgulanmaktadır.²³²

Abdûlbâki Ârif (ö. 1125/1713) *Siyer-i Nebi* adlı eserine yaratılış bahsi ve Nûr-ı Muhammedî ile başlamıştır. Nübüvvet nurunun Hz. Âdem'den başlayarak temiz bir soyla Hz. Muhammed'e kadar intikal ettiğini anlatır.²³³

Benlîzâde Mahmûd Magnisâvî'nin (ö. 1140/1727), Emîr Cemâlüddîn Atâullâh b. Mahmûd b. Fazlillâh el-Hüseynî ed-Deşteki eş-Şirâzî'nin (ö. 927/1521) Farsça telif ettiği *Ravzatu'l-ahbâb fi siyeri'n-nebiyyi ve'l-âli ve'l-ashâb* isimli eserini 1695 yılında aynı adla tercüme ettiği eserinde, Hz. Peygamber'in nesebine dair bilgi vermeden önce yaratılış bahsine ve Nûr-ı Muhammedî'ye değinmiştir. Benlîzâde Mahmûd eserine peygamberler hakkında bilgi vererek devam etmiş ve Hz. Peygamber'in hayatını peygamberler tarihinin bir parçası olarak sunmuştur. Buna göre Benlîzâde, Hz. Âdem, Hz. Şît, Hz. İdrîs, Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm ve Hz. İsmâîl'den bahsetmiştir.²³⁴

Ahmed b. İbrâhîm Tobhânevî (ö. 1182/1769'dan önce), *Mevhibe-i Seniyye mine's-Sîreti'z-Zekiyye* adlı muhtasar siyer eserini, genel anlamda kronolojik esasa göre telif etmiştir. Müellif eserine, yaratılış bahsi, Nûr-ı Muhammedî ve bu nurun Hz. Âdem'den Abdullah'a kadar vasıl olması meseleleri ile başlamıştır.²³⁵

Hoşyâr Kadın'ın (ö. 1275/1859), *Siyer-i Nebî ve Menâkıb-i Çehâr-Yâr-ı Güzîn* adlı eseri yaratılış ve Nûr-ı Muhammedî bahsiyle başlayıp,²³⁶ Hz. Peygamber'in soy ağacı, Hz. Peygamber'in ana rahmine düşmesi, doğumu, çocukluk yılları ve bu süreçte yaşanan mu'cizeler, gençlik yılları, evliliği, nübüvvetle şereflenmesi, bi'setin yaklaşması ve nübüvvet süreci, Mi'râc hadisesi ve dört halifeden bahsetmektedir.

Ahmed Cevdet Paşa (1823-1895) *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ* adlı eserine klasik siyer yazıcılığında rastladığımız peygamberler tarihi ile başlamıştır. Ardından son Peygamber Hz. Muhammed'in doğumundan önce meydana gelen harikulade olaylara, nübüvvetten önce Arapların ve Arap yarımadasının durumuna ve Hz. Peygamber'in doğumuna değinmiştir. Ayrıca yine klasik dönem siyer yazıcılığında rastladığımız Nûr-ı Muhammedî'ye, bu nurun Hz. Âdem'den beri evlattan evlada

²³² el-Alaşehri, *Siyer-i Veysi*, 3-8.

²³³ Süleyman Nuri Yağcı, *Abdûlbâki Ârif Efendi ve Siyer-i Nebî'si* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 161-163.

²³⁴ Hüseyini, çev. Benlîzâde Mahmûd Efendi, *Ravzatu'l-Ahbâb [tercümesi]*, 1/1-37.

²³⁵ Fazlı Püskül, *Mevhibe-i Seniyye mine's-Sîreti'z-Zekiyye Adlı Eserin Siyer Yazımındaki Yeri ve Önemi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 53-55.

²³⁶ Hüsna Kırımlı, *Hoşyâr Kadın ve Siyer-i Nebî Adlı Eseri*, 67-74.

intikal ederek nihayette asıl sahibi olan Hz. Peygamber'e ulaştığına değinmiştir.²³⁷ Ahmed Cevdet Paşa, nübüvvetten önce Arapların ve Arap yarımadasının durumunu anlatırken, Arapların o dönemde medeniyetten uzak yaşayan, kendi özünü kaybetmemiş, çağdaşı olan Romalıların kötülüklerine bulaşmamış ve ümmi olmaları sebebiyle hitabet ve edebiyatı kuvvetli bir toplum olduklarına değinmiş ve analizler yapmıştır.²³⁸ Başlangıç konusu açısından baktığımızda eser klasik dönemin izlerini taşıırken, Arap yarımadasını sosyo-kültürel açıdan değerlendirmesi bakımından ise modern dönem siyer yazıcılığının karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır.

Filibeli Ahmed Hilmi'nin (1865-1914) *Târih-i İslâm* adlı eseri, tarih kısmıyla başlayıp, İslam tarihi ile devam etmektedir. İslam tarihi bölümü İslam'ı inkâr edenleri tasnif, Dozy ve emsalinin fikirleri hakkında bilgi verip reddiyelerini zikretmekle başlar. Ardından, Arap Yarımadası ve Arap kavmi ve Hz. Peygamber'in nesebi hakkında bilgi verir. Siyer konularına dördüncü bahis olan "velâdetten bi'sete kadar" başlığı altında geçmiştir. Filibeli'nin bu başlıkta Hz. Peygamber'in sahip olduğu nur konusunu ve bu nurun babadan oğula tevarüs etmesinin akıl ve fene aykırı olmadığı "tevarüs" ve "atavizm" ilimlerinin de bunun mümkün olduğunu göstermesi cihetiyle meseleyi açıkladığını görüyoruz. Müellifimiz, "Sikâye" ve "Rifâde" görevlerinin Hz. Peygamber'in atalarına dinî bir sıfat verdiğini ifade etmektedir. Ahmed Hilmi aynı zamanda modern dönem siyer yazıcılığının izlerini taşıyan başlangıç bölümünde iman ile ilim sonuç olarak birleşseler bile bir meseleyi yalnızca iman cihetiyle "Cenâb-ı Hak öyle murâd etmiş" diyerek tedkike tabi tutmamayı doğru bulmadığını ifade etmektedir. Müellifin yer yer rivayet farklılıklarına değindiği eserinin en ayırıcı özelliği, müsteşriklere cevap verme eğiliminde olmasıdır. Müellif, Hz. Peygamber'in doğum yılıyla ilgili, tarihin zaptettiği ekseriyetle makbul rivayetin Fil yılı, Nisan ayı içinde, Rebülevvel'in on ikinci gecesi olduğunu ifade etmiştir. Akabinde hemen Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın vefat ettiğinde Dozy'e göre iki bin frang miras bıraktığını fakat Müslümanların Hz. Peygamber'i bir banker oğlu olarak görmediğini söyleyerek reddiyede bulunmuştur.²³⁹

Celal Nuri (1882-1936), *Hâtemü'l-enbiyâ* adlı eserinin en başında art niyetli Batılılara reddiye ve hurafelere saplanmış olan Doğululara karşı Hz. Muhammed'in konumunu muhafaza etmek maksadıyla eserini yazdığını ifade etmiştir. Eser mukaddime ile başlamış ve bu mukaddimedede, Hz. Peygamber'in zamanını, muhitini, ırkını, efkârını, hissiyatını, ashabını tedkik ettikten sonra bir takım 'tefehhusât-ı rûhiyye' yani psikolojik incelemeler yapacağını, Hz. Peygamber'i kumandan, devlet başkanı, kanun koyucu, devlet inşa edici, diplomat olarak inceleyeceğini dile getirmiştir. Mi'râc, şakk-ı kamer ve buna

²³⁷ Paşa, *Peygamberlerin Kıssaları ve Halifelerin Tarihleri*, 1/5-46.

²³⁸ Oltulu, *Mustafa Darîr (ö.?) ve Ahmet Cevdet Paşa'nın (ö. 1985) Siyer-i Nebi'ye Dair Eserlerinin Siyer Yazıcılığı Bağlamında Mukayesesi*, 36.

²³⁹ Hilmi, *İslam Tarihi*, 71-98.

benzer hârikulâde hadiseler ile Hz. Peygamber'in yüceltilmek istendiğine ancak, Hz. Peygamber'in beşeri yönü muhakeme edildiğinde onun asıl kıymetinin anlaşıldığına dikkat çekmek istemiştir.²⁴⁰ İbn-i İshak ve İbn-i Hişâm gibi müelliflerin 'esatırdan' uzak hakikate yakın bir siyer yazıcılığı ortaya koyduklarını, Buhârî'nin hadisleri derlerken manalara bakmadığını bu sebeple hadislerin arasında gerek üslup gerek mana bakımından zıtlıkların olduğu kanaatini zikretmiştir. Ardından yine mukaddime kısmında Avrupalı müelliflerin eserleri hakkında fikirlerini beyan etmiştir.²⁴¹ Mukaddimelerden sonra "Mesele-i Nübüvvet" başlığı altında nübüvvetin bir ihtiyaç olduğunu ve Hz. Peygamber ile bu vazifenin son bulduğunu, nebilerden mu'cize talep etmenin yanlış olduğunu dile getirmiştir. Hz. Peygamber'in nübüvvet görevini ifası ile ilgili "Hazret-i Muhammed kelleme'n-nâse 'alâ kadri 'ukûlihîm ve fehmihim muktezâsınca 'âmil olmuş erbâb-ı basîret ise bu hakîkati anlayub derece-i dirâyetlerine göre nusûsdan müstefid olmalıdır." sözleriyle klasik siyer yazıcılığının aksine Hz. Peygamber'in beşerî yönünü vurgulayan bir anlatımı tercih etmiştir. Ardından neden Hz. Muhammed peygamber oldu da diğer insanlar olmadı sorusunu sormuş ve Hz. Peygamber'in "teşkilât-ı dimâğîyye ve 'asabiyyesinin" diğer insanlardan farklı olması sebebiyle peygamber olduğunu ifade etmiştir. Dozy'nin "azim ve fikir i'tibârıyla" Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir'in Hz. Muhammed'den üstün olduğu görüşüne katılmadığını söylemiştir.²⁴² Görüldüğü üzere Celal Nuri, gerek metot gerek üslup açısından klasik siyer yazıcılığından oldukça farklı bir tablo çizmektedir.

Sonuç olarak, Osmanlı'da klasik siyer yazıcılığı adını verdiğimiz dönemde telif edilen eserlerin çoğunluğunun, yaratılış bahsi, peygamberler tarihi ve Nûr-ı Muhammedî silsilesi ile başladığını görüyoruz. Modern dönemde telif edilen kaynakların bazılarının yine peygamberler tarihi ve Nûr-ı Muhammedî ile başladığını, bir kısmının Batılı müelliflere reddiye niteliğinde hususlardan bahsederek ve Arap yarımadasını kültür ve medeniyet bakımından ele alarak başladığını görüyoruz. İncelediğimiz eser ise, peygamberler tarihi ve Nûr-ı Muhammedî konularını ele almaması, Hz. Peygamber'in nesep silsilesi ile başlaması yönünden Veysi'nin (ö. 1037/1628) *Dürretü't-tâc* adlı eseriyle benzerlik arz etmektedir. Karşılaştırmaya konu edindiğimiz diğer eserlerin hiçbirisinde peygamberler tarihi veya Nûr-ı Muhammedî'ye yer vermeksizin doğrudan Hz. Peygamber'in yakın nesebi ile siyer konularına giriş yapılmamıştır. Bu açıdan ilk telif siyer kabul edilen Veysi'nin siyerinin incelediğimiz metnin müellifini en azından başlangıç noktası hasebiyle etkilemiş olması muhtemeldir.

3.4.1.2. Nübüvvet Alametleri

²⁴⁰ İleri, *Hatemü'l-Enbiya*, 13-14.

²⁴¹ İleri, *Hatemü'l-Enbiya*, 22-30.

²⁴² Demir, *Celal Nuri (İleri) ve İslam Tarihçiliği*, 31-40.

Nübüvvet gelmeden evvel Hz. Peygamber'in risaletine işaret eden bazı rivayetlere özellikle klasik dönemdeki siyer eserlerinde sıklıkla yer verilmiştir. Hz. Peygamber'in doğumundan önce ve doğumunda yaşanan mu'cizevî hadiseler, Hz. Peygamber sütanesi Halime'ye verilince Halime'nin evinin bereketlenmesi, şakk-ı sadr hadisesi, nübüvvetin verilmesi yaklaştığında taşların ağaçların Hz. Peygamber ile konuşması, bu başlık altında inceleyeceğimiz meselelerden bazıları olacaktır.

Muhtasar Siyer-i Nebî'de, Âmine'nin Hz. Muhammed'e hamli ve sonrasında yaşanan mu'cizelerle ilgili Osmanlı dönemi klasik siyer kaynaklarının çoğunluğunda rastladığımız Âmine'nin doğumu esnasında ak kuşun yardımcıları, kendisine şerbet sunulması, doğuma Âsiye ve Meryem gibi bazı hatunların katılması, Hz. Peygamber'in doğar doğmaz secdeye kapanması ve konuşması, Kısra'nın sarayının yıkılması, Save gölünün kuruması gibi mu'cizevî rivayetlere yer verilmeyip, bu konudaki "acâyibât-ı kesîrenin ve mu'cizât-ı bâhirenin sonu olmayıp zaten bunların meşhur ve mütevatir olduğu için muhtasar bir şekilde ele alındığı" ifade edilmekle yetinilmiştir. Yine klasik siyerlerde sıklıkla rastladığımız, Halime'nin bineğinin çok fazla hızlanması, eşeğinin Ka'be'ye doğru secde etmesi, evinde bereketin artması, hayvanlarının süt verir hale gelmesi, Hz. Peygamber'in hasta olanları eliyle iyileştirmesi, Halime Hz. Peygamber'i emzirecekken yanında yeşil kıyafetler giyen birinin oturması ve etrafının nurla dolması, Halime'nin yanındayken Hz. Peygamber'in ayla konuşması rivayetlerine eserimizde yer verilmemiştir. İncelediğimiz siyer eserinde yalnızca Hz. Peygamber'in Halime ile gittikten sonra Benî Sa'd yurdunda nice hayır ve bereketin hasıl olması, Hz. Peygamber'in eliyle hastaları iyileştirmesi ve şakk-ı sadr mevzularına yer verilmiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber bir gün dedesi Abdülmuttalib ile Mescid-i Haram'da otururken Necranlı bir rahibin gelip Hz. Muhammed'e dikkatle bakıp bu çocuk peygamber olacak dediğine dair bir rivayete değinilmiştir. Konuyla ilgili ayrıca, Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'in Hz. Muhammed henüz peygamber olmadan önce onda bazı alametler gördüğü ve bir ihtiyacı olduğunda onunla bereketlendiği ve Hz. Peygamber'in son peygamber olacağına dair birçok Yahudi ve Nasrani Rahibin, Arap kâhinlerinin haber verdiği, cinlerden ve vahşi hayvanlardan, taşlardan, ağaçlardan nice sesler işitildiğine dair çeşitli rivayetlerde rastlanmaktadır.²⁴³

Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr, Âmine'nin Hz. Peygamber'e hamile kalacağı gece ile ilgili Abdullah'ın kulağına gelen bazı seslere ve Âmine'nin kulağına gelen "Ya Âmine senin için ne saadet ki, âhir zaman peygamberine ana oldun." nidasına değinmiş, Âmine'nin Hz. Peygamber'e hamile kaldığı gece, Satih isimli kâhinin Mekke taraflarında bir aydınlık gördüğünü ve peygamberin zuhur edeceğini söylediğine, Şikk adında başka bir kâhinin de dünyaya yeni bir resûl geleceğini müjdelediğine işaret etmiştir.²⁴⁴ Hz. Peygamber'in doğduğu gece ile ilgili meleklerin birbirlerini müjdeleyip, "Âlemlerin maksûdu Resûl-i güzün ve habîb-i Rabbilâlemin bu gece dünyaya gelecektir." dediklerine,

²⁴³ Vr. 1^b-4^a.

²⁴⁴ Erzurumlu Mustafa Darîr, sad. M. Faruk Gürtunca, *Kitab-ı Siyer-i Nebi Peygamber Efendimizin Hayatı*, 1/178-183.

Hız. Peygamber'in doğumu yaklaşınca tüm kâinatın sevinç içinde onu beklediğine, Hız. Peygamber doğunca Âmine'nin Hız. Muhammed'i secde ederken gördüğüne dair bilgiler vermiştir. Ayrıca Hız. Peygamber doğunca; Save denizinin sularının çekilmesi, Ka'be'den gelen Allahu ekber nidaları, bolluk ve bereketin artması gibi hadiselerle temas etmiştir. Hız. Peygamber sütannesi Halime'nin evindeyken orada hasta olanları eliyle okşayıp iyileştirdiğine, sütü azalan hayvana elini değdirdiğinde sütünün bollaştığına, Hız. Peygamber sütkardeşleriyle gezerken dağ, taş her şeyin ona selam verdiğiine ve şakk-ı sadr meselesine değinmiştir.²⁴⁵ Darîr, nübüvvet alametlerini ayrıca bir başlık altında değlendirmiştir. Bu başlıkta, Hız. Peygamber'in kırk yaşına geldiğinde itikâfa çekildiğine ve ilahi rüyalar gördüğüne, kulağına ilahi sesler geldiğine değinmiştir.²⁴⁶ Ezcümle Darîr, klasik siyer kaynaklarının çoğunda görüldüğü gibi Hız. Peygamber'in nübüvvetini vahyin gelişi ile başlatmayıp, doğumundan itibaren Hız. Muhammed'in bir peygamber olduğı anlayışını eserine yansıtmıştır.²⁴⁷

Lâmi'î Çelebi'nin yapmış olduğı tercümenin ikinci rûknünde Hız. Peygamber'in doğumu esnasında yaşanan Âmine'ye şerbet sunulması, bazı hatunların gelip ona yardım etmesi, gökten sallanan bir ipek parçası, kanadı zümrüitten kuşlar görmesi, perde gözünden kalkınca batıdan doğuya her yeri görmesi, doğduğı anda Hız. Peygamber'in beyaz bir yüne sarılıp bütün ins-ü cinne gösterilmesi, Hız. Peygamber'in doğar doğmaz secde etmesi, "kuşların ve diğere canlıların Muhammed b. Abdullah doğdu onu kim emzirecek" diye kavga etmeleri gibi rivayetlere değinilmiş, Kısra'nın sarayının yıkıldığına dair ve klasik dönemde yazılan birçok siyer eserinde rastladığımız mu'cizevî rivayetlere yer verilmiştir. Eserde ayrıca, Halime'nin Hız. Peygamber'i sütannelik yapmak üzere alıp yola çıktıklarında, eşeğinin Ka'be'ye doğru secde etmesi ve çok hızlı olması, Hız. Peygamber'in on aylık olunca ok atmaya başlaması, Halime'nin evinin hayır ve bereketle dolması, şakk-ı sadr hadisesi, nuzûl-i vahy yaklaşınca her taştan "Esselâmü aleyke yâ Resûlallâh" selamının geldiğine işaret edilmiştir.²⁴⁸

Aydınlı Eyyüb b. Halil, Âmine'nin Hız. Peygamber'e hamlinin gerçekleşeceğı gün Abdullah'ın alnında bir nur olduğunu, Âmine'nin Hız. Peygamber'e hamile kaldığında kulağına "sen bu ümmetin seyyidine hâmil oldun" şeklinde bir ses geldiğini, Hız. Peygamber doğunca yere secde eylediğini, Halime'nin Hız. Peygamber'i götürdükten sonra sütünün arttığını, Benî Sa'd yurduındaki deve ve sığırların sütünün arttığını, rızıklarının bereketlendiğini zikretmiş, şakk-ı sadr hadisesine değinmiştir.²⁴⁹

Bâkî eserinde, Peygamberimizin ana rahmine düştüğü ve dünyaya şeref verdiği gece zuhura gelen alametler başlığı altında, Hız. Peygamber'in doğumu sırasında meydana gelen olağanüstü rivayetlerden, Hız. Peygamber'in sünnetli ve göbeğı kesilmiş olarak doğduğundan bahsetmiştir. Halime'nin

²⁴⁵ Erzurumlu Mustafa Darîr, sad. M. Faruk Gürtunca, *Kitab-ı Siyer-i Nebi Peygamber Efendimizin Hayatı*, 1/237-288.

²⁴⁶ Erzurumlu Mustafa Darîr, *Kitab-ı Siyer-i Nebi Peygamber Efendimizin Hayatı*, 2/598-611.

²⁴⁷ Kaplan, *Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr'in Kitâb-ı Siyer-i Nebi'si*, 86.

²⁴⁸ Lâmi'î Çelebi, *Lami'î Çelebi'nin Şevahidü'n-Nübüvve Tercümesi*, 229-255.

²⁴⁹ Massad Süveylim Ali el-Shaman, *Türk Edebiyatı'nda Siyerler ve İbn Hişam'ın Siyeri'nin Türkçe Tercümesi*, 1/36-44.

peygambere sütannelik yapmak üzere götürdüğünde sütü az olan devesinin sütünün arttığına, merkebinin hızlandığına, sütkardeşi Şeyma ile gezerken başının üstünde bir bulut görüldüğüne, şakk-ı sadr hadisesine değinmiştir.²⁵⁰ Bâkî, Hz. Peygamberin doğduğu yıl hakkında ihtilafı rivayetler olduğunu fakat meşhur olanın fil yılında fil vakasından elli gün sonra doğduğuna dair olduğunu ifade etmiştir. Nübüvvetin başlangıcında taşların ve ağaçların ona “Esselâmü aleyke yâ Resûlallâh” diye selam verdiğiine değinmiştir.²⁵¹ Bâkî eserinde Peygamberimizin mu‘cizelerine özel bir başlık ayırmıştır. Bu bölümde, ayın ikiye yarılması, peygamberimizin güneşi geri döndürmesi, hurma kütüğünün inlemesi, parmağından su akması, küçük çocukların konuşup ona iman etmesi, Hz. Peygamber’in diğer peygamberlerden üstünlüğü ve daha pek çok mu‘cizevî anlatıma yer vermiştir.²⁵²

Altıparmak Mehmed b. Mehmed, nübüvvet alametlerine eserinde Hz. Muhammed’in risaletine delalet eden veladet öncesi ve sonrası haller başlığı altında değinmiştir. Müellif eserde Hz. Muhammed’in Hâşimî soyundan gelecek olan son peygamber olduğunu, soyunun devam edeceği eşinin adının Hz. Hatice olduğunu haber veren İncil’den bir pasaja yer vermiştir. Meleklerin, Hz. Âdem’in Hz. Şit’in, Hz. Nuh’un, Hz. İbrahim’in, Hz. Yusuf’un, Hz. Süleyman’ın, Hz. İsa’nın, salih zatların cinlerin ve kâhinlerin Hz. Peygamber’in nübüvvetini müjdelediklerinden bahsetmiştir. Nübüvvet alametlerini zikretmeye klasik dönemde yazılmış birçok siyer kaynağında rastladığımız, Peygamber’in doğumu ile meydana gelen hârikulâde olayların anlatımı ile başlamıştır. Bunlar arasında, Hz. Peygamber’in doğar doğmaz secdeye kapanması, bir ak bulutun yere inip onu alması, üç kişinin gelip onu yıkaması ve nübüvvet mührünü vurması zikredilebilir. Yine klasik dönem kaynaklarında sıklıkla rastladığımız, beklenen peygamber portresi ile ilgili, Hristiyan ve Yahudi din âlimlerinin Hz. Muhammed’in doğduğunu anlayıp onun hakkında bilgi vermesi gibi hususlar zikredilmiştir. Altıparmak, Halime’nin Hz. Peygamber’i emzirmek için götürdüğünde yanında yeşil giyimli birinin oturduğunu ve etrafın nurla dolduğunu, evlerinin bereketlendiğini, merkebinin hızlandığını, Hz. Muhammed’in ay ile konuştuğunu ve şakk-ı sadr meselesini ihtiva eden rivayetlere de yer vermiştir. Nübüvvetin yaklaşmasıyla Hz. Peygamber’in yanından geçtiği her ağaç ve taşın ona “Esselâmü aleyke yâ Resûlallâh” dediğine değinmiştir.²⁵³ Altıparmak, nübüvvet ile ilgili hususlara değinirken açıkça rivayet farklılıklarını da zikretmiştir. Örneğin; Hz. Peygamber’in doğumuyla ilgili bazıları fiil olayının olduğu gün bazıları elli beş gün sonra diyorlar şeklinde rivayet farklılığına,²⁵⁴ Ka‘be’nin yeniden inşasının sebepleri

²⁵⁰ İmam-ı Kastallânî, *Mevahibü’l-Ledünniye bi’l-minallahi’l-Muhammediyye Tercümesi*, 1/46-54.

²⁵¹ İmam-ı Kastallânî, *Mevahibü’l-Ledünniye bi’l-minallahi’l-Muhammediyye Tercümesi*, 1/50-63.

²⁵² İmam-ı Kastallânî, *Mevahibü’l-Ledünniye bi’l-minallahi’l-Muhammediyye Tercümesi*, 1/590-789.

²⁵³ Altıparmak Mehmed Efendi, *Altıparmak İslam Tarihi*, 229-315.

²⁵⁴ Altıparmak Mehmed Efendi, *Altıparmak İslam Tarihi*, 271.

hakkında,²⁵⁵ sidretü'l-münteha isminin verilış sebebi ile ilgili,²⁵⁶ miracın nereden başladığına dair²⁵⁷ farklı görüşlere yer vermiştir.

Veysî, Hz. Peygamber'in doğduğu gece kâinatın kubbesinde büyük bir hareket ve gürültü olduğunu bu olayın daha önce su, deniz ve vadilerde görülmediğini, herkesin şaşkınlık içerisinde kaldığını, Kısra'nın sarayında gökyüzünü gözlemleyenlerin bile daha önce böyle bir hadiseye rastlamadığını belirtmiştir. Tüm bu olayların ne anlama geldiği Zerdüş din adamına sorduğunda 'Bu olay Araplar arasında büyük bir liderin ortaya çıkacağına işarettir.' dediğinden, Kısra'nın bu hadiseleri Satih isminde bir kâhine sorduğundan, Cühûd isimli bir Yahûdi'nin Kureys'e gelip bu gece kabilenizde bir oğlan doğdu mu? diye sorduğundan ve Hz. Peygamber'in doğduğunu haber alması üzerine yanına gidip nübüvvet mührünü dikkatle incelediğinden, Hz. Peygamber'in son peygamber olduğunu anladığından bahsetmiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber'in doğumu sırasında yıldızların kaydığını, gökkubbenin aydınlanıp, meleklerin görünür olduğunu, yerden göğe kadar nurun yükseldiğini ifade etmiştir. Halime'nin Hz. Peygamber'i ilk gördüğünde baştan ayağa nur içinde olduğunu söylediğine, sütannelik yapmaya başlamasıyla evinin bereketlendiğine, hayvanlarının süt vermeye başladığına, şakk-ı sadr hadisesinin Halime'nin yanındayken gerçekleştiğine Hz. Peygamber'e ilk vahiy gelmeden önce taş ve ağaçların "Esselâmu aleyke yâ Resûlallah" dediklerine değinmiştir.²⁵⁸

Abdülbâki Ârif, rivayetçi bir metodla ele aldığı eserinde, Hz. Peygamber'in doğum yılı Âmine'nin Hz. Peygamber'i kaç gün emzirdiği vb. hususlarda rivayet çeşitliliğine yer vermiştir. Nübüvvet alametleri ile ilgili o da diğer klasik dönem siyer müellifleri gibi beklenen peygamber portresi etrafında çeşitli rivayetler zikretmiştir. Hz. Peygamber'in doğduktan sonra baş parmaklarından su gibi süt fışkırdığı ve bu sütü emdiğine, Peygamberimizin sütannesi Halime ve arkadaşlarının kulağına "bu yıl peygamber doğduğu için mutluluk ve bereket hasıl olacak, hamile kadınlar sağlıklı hayırlı doğumlar yapacak" seslerinin geldiğine, Halime'nin Hz. Peygamber'i alıp Benî Sa'd yurduna dönerken kullandığı zayıf ve yavaş bineğinin, Hz. Peygamber'i kucağına almasıyla hızlandığına, şakk-ı sadrın üç kere gerçekleştiğine, Meysere ile Hz. Peygamber'in Şam taraflarında gerçekleştirdikleri yolculukta Busra'ya vardıklarında Nastûra isimli rahibin, ağacın altında oturan kişinin adının Muhammed olup, ileride peygamber olacağını haber verdiğiğine dair rivayetleri aktarmıştır. Hz. Peygamber'e ilk vahiy gelmeden önce yolda yürürken ağaçlardan ve taşlardan "Esselâmu aleyke yâ Resûlallâh" şeklinde selamlar işittiğine dair bir rivayete de değinmiştir.²⁵⁹

²⁵⁵ Altıparmak Mehmed Efendi, *Altıparmak İslam Tarihi*, 311.

²⁵⁶ Altıparmak Mehmed Efendi, *Altıparmak İslam Tarihi*, 397.

²⁵⁷ Altıparmak Mehmed Efendi, *Altıparmak İslam Tarihi*, 381.

²⁵⁸ Öztürk, *Siyer Türü ve Siyer-i Veysi (Dürretü't-Tâc Fi Sireti Sâhibi'l-Mi'râc)*, 113-177.

²⁵⁹ Süleyman Nuri Yağcı, *Abdülbâki Ârif Efendi ve Siyer-i Nebi'si*, 217-287.

Benlîzâde'nin, Âmine'nin Hz. Peygamber'i hamli ve Hz. Peygamber'in doğumu esnasında yaşanan harikulade olaylara ayrıntılı bir şekilde değindiği görülmektedir. Müellif Halime'nin Hz. Peygamber'i götürmesinden sonra, hasıl olan nice hayır ve bereketten, orada yaşanan şakk-ı sadr hadisesinden bahsetmiştir.²⁶⁰ Vahiy gelmeden önce taş ve ağaçların Hz. Peygamber'e selam verdiğiğine, Hz. Peygamber'in bazen nereden geldiğini anlayamadığı sesler işittiğine değinmiştir.²⁶¹

Tobhânevî, diğer peygamberlerin Hz. Muhammed'i tasdik etmeleri, âlemin Hz. Peygamber'in yüzü suyu hürmetine yaratılması, peygamber dünyaya gelmeden önce ve geldiğinde yaşanan olağanüstü hadiselerle yer vermesi açısından mu'cizevî bir peygamber tasavvuru çizmektedir. Hz. Peygamber doğmadan evvel Rıdvan adlı meleğin Hz. Peygamber'in dünyaya teşrif edeceğini haber verdiğiğine, bütün hayvanların Hz. Peygamber'in geleceğini söylediklerine, Hz. Peygamber'in doğduğu gece bütün meliklerin tahtlarının ters döndüğüne, hayvanların batıdan doğuya, doğudan batıya doğru koştuğuna, denizlerdeki canlıların birbirlerini müjdelediklerine, 'Îs isimli rahibin Hz. Muhammed'in beklenen peygamber olduğunu onun doğumunun, nübüvvetinin ve vefatının Pazartesi olacağını haber verdiğiğine, Âmine'ye uykusunda "Sen Muhammed'e hamilesin." diye haber verildiğine, doğumunun ak kuş sayesinde kolay geçtiğine, Âsiye ve Meryem'im doğumda Âmine'nin yanında olduğuna, Hz. Peygamber doğduğunda onu secde ederken gördüğüne, meleklerin nübüvvet mührünü iki omzu arasına bastıklarına, Hz. Peygamber'in doğar doğmaz konuştuğuna, Fars diyarında meydana gelen harikulade hadiselerle dair rivayetlere yer vermiştir. Müellif, Halime'nin Hz. Peygamber'e sütannelik yapmaya başlamasının ardından meydana gelen hadiselerle yer vermemiştir.²⁶² Ayrıca nübüvvetten evvel taşların ve ağaçların Hz. Peygamber'e selam verdiklerine dair rivayete de değinmiştir.²⁶³

Klasik siyer yazıcılığı döneminin en bariz özelliklerinden olan beklenen peygamber imajına 19. yüzyılda telif edilmiş olmasına rağmen Hoşyâr Kadın'ın eserinde de rastlamaktayız. Müellif "Hikâyet" başlığı verdiği bir yerde Şam diyarında yaşayan bir Safuriyye (?) adında bir ruhban olduğundan ve Yahudilerin ruhbanın yanına gelip "Yakın zamanda 'Arab'dan bir Resûl-i mu'teber zahir olup ve sâhibu's-seyf ola ve bizim dînimiz bâtil etse gerekdir. Bunu nice itmek gerekdir." diye sorduklarından, içlerinden bazılarının onun babasını öldürelim diye teklifte bulduklarından bahsetmiş, Safuriyye'nin ise Yahudilere bu düşüncelerinin yanlış olduğunu, Hz. Âdem'den bu yana onun nurunu kimsenin söndüremediğini ve onun peygamberlerin sonuncusu olduğunu söylediğine dair bir rivayete yer vermiştir. Âmine'nin Hz. Peygamber'i hamli sırasında ağaçtan ve bitkilerden Resûlullah'ın doğumunun yakın olduğunu haber aldığına, doğumunda yaşadığı kolaylık ve ak kuşun yardımlarına, doğduktan

²⁶⁰ Hüseyini, *Ravzatü'l-Ahbâb [tercümesi]*, 1/49-64.

²⁶¹ Hüseyini, *Ravzatü'l-Ahbâb [tercümesi]*, 1/77-81.

²⁶² Fazlı Püskül, *Mevhibe-i Seniyye mine's-Sîreti'z-Zekiyye Adlı Eserin Siyer Yazımındaki Yeri ve Önemi*, 56-64.

²⁶³ Fazlı Püskül, *Mevhibe-i Seniyye mine's-Sîreti'z-Zekiyye Adlı Eserin Siyer Yazımındaki Yeri ve Önemi*, 82.

sonra Hz. Peygamber'e meleklerin nübüvvet mührü vurduklarına, Halime'nin Hz. Peygamber'e sütannelik yapmaya başlamasıyla evinin bereketlendiğine, yaşadıkları yerdeki hastaların sıhhat bulduğuna, sütkardeşleriyle koyun olatmaya gittiklerinde ağaçların ve taşların Hz. Peygamber'e selam verdiğiğine, Hz. Peygamber'in yanına bir arslanın geldiğine ve Hz. Peygamber'in ona bizim koyunlarımıza zarar verme demesiyle gittiğine ayrıca şakk-ı sadr hadisesine yer vermiştir.²⁶⁴

Ahmed Cevdet Paşa, nübüvvet alametleri konusunda da klasik siyer yazıcılığında rastladığımız beklenen peygamber imajı çerçevesinde anlatımını şekillendirmiştir. Bu doğrultuda kutsal kitaplarda İsmail evlatlarından bir Hâtemü'l-Enbiyâ geleceğinin yazılı olduğunu, maddi açıdan darlık çekmekte olan Kureyş kabilesinin Hz. Peygamber'in ana rahmine düşmesiyle zenginleştiğini, Âmine'nin doğumundan önce rüyasında 'Sen âlemlerin en hayırlısına hamilesin.' hitabına mazhar olduğunu, Âmine'nin doğumunun kolay geçtiğini, doğumu sırasında kendisine şerbet sunulduğunu, cennet hurileri ve başka nice harika hallere şahit olduğunu ihtiva eden rivayetlere yer vermiştir. Müellifimiz ayrıca, Hz. Peygamber'in doğumu sırasında İran hükümdarının sarayının yıkılması, Mecusilerin ateşinin sönmesi, Save gölünün kuruması gibi harikulade hadiselerle yer vermiştir. Halime'nin Hz. Peygamber'e sütannelik yapmaya başlamasıyla hayvanlarının sütünün çoğalmasından bahsetmiş fakat şakk-ı sadr hadisesine değinmemiştir. Son olarak Hz. Peygamber yirmi yaşlarına gelince gözüne bazı meleklerin gözükmeye başladığına değinmiştir.²⁶⁵

Filibeli Ahmed Hilmi, klasik kaynaklarda sıklıkla rastladığımız Hz. Peygamber'in doğumundan evvel cereyan eden hadiselerle eserinde yer vermeyip, İslami ananelerde birçok rivayetin olduğunu ve hepsinin mümkün olmakla birlikte bunların zikredilmesinin Hz. Peygamber'in şerefini yüceltmesi bakımından bir katkıda bulunmadığını ya da bunların zikredilmemesinin Hz. Peygamber'in şerefinden bir şey azaltmayacağını söylemiştir. Yine klasik kaynaklarda sıklıkla rastladığımız Hz. Peygamber'in Halime'ye verilisinin ardından ortaya çıkan bir takım bereket hayır ve kerametlerden, şakk-ı sadr meselesinden, nübüvvetin başlangıcından evvel taş ve ağaçlardan yükselen seslerden bahsetmemeyi tercih etmiştir. Müellifimiz yalnızca yirmili yaşlarına geldiğinde Hz. Peygamber'de bir takım istisnai haller görülmeye başladığını mesela gözüne melekler görüldüğünü, kulağına sesler geldiğini beyan etmiştir.²⁶⁶

Celal Nuri İleri, nübüvveti mu'cizevî hadiselerle temellendirmeyeceğini; mi'râc, inşikâk-ı kamer ve buna benzer hârikulâde hadiseler ile Hz. Peygamber'in yüceltmek istendiğine ancak, Hz. Peygamber'in beşeri yönü muhakeme edildiğinde onun asıl kıymetinin anlaşılacağını mukaddime

²⁶⁴ Hüsna Kırımlı, *Hoşyar Kadın ve Siyer-i Nebî Adlı Eseri*, 87-96.

²⁶⁵ Paşa, *Peygamberlerin Kıssaları ve Halifelerin Tarihleri*, 1/35-47.

²⁶⁶ Hilmi, *İslam Tarihi*, 98-100.

kısımında belirtmiştir.²⁶⁷ Nübüvvet ile ilgili hârikulâde hadiselerle başvurmayı doğru bulmadığını belirten müellif, “mesele-i nübüvvet”, “muhît-i mâddî”, “muhît-i ‘irkî”, “muhît-i dînî, fikrî ve hissî”, “muhît-i ‘âilevî”, “muhît-i siyâsî”, “muhît-i ictimâî”, “târih-i umûmîde mevki-i Ahmedî”, “Muhammed’e müntehi olan silsile-i ezmân”, “târihte edyânın rolü”, “Hz. Peygamber’in dehâsı”, “mîzâc ve secâyâ-yı peygamberî”, “en büyük fikr-i Nebevî”, “mûcid-i îmân olmak üzere Hazret-i Muhammed”, “Hazret-i Muhammed’in zâtiyet-i âmmesi”, “siyâsî ve ‘askerî olmak üzere seyyidü’beşer”, “efkâr-ı Muhammediye”, “nâzeriye-i tekâmül”, “mebnâ-yı Muhammedî”, “Mukâyesât-ı tarihiye ve dîniye” gibi başlıklar altında Hz. Peygamber’i kurtarıcı bir lider olarak, psikoloji, sosyoloji gibi ilim dallarının süzgecinden geçirerek, modern bir bakış açısıyla yorumlamıştır. İleri’nin, “Akide ile siyâset ayrı ğayrı şeyler değildir.”, “Bir nokta-i nazardan bakılırsa bütün İslâmîyet bir siyasettir.” gibi mesajları ve Hz. Peygamber’in para ve ganimet vererek müellefe-i kulübü siyasi açıdan kullandığına ve fitne fesat çıkmasını önlediğine dair görüşleri²⁶⁸ ile modern dönemin en bariz özelliklerinden biri olan siyer yazıcılığı içinde Hz. Peygamber’i siyasi bir deha olarak sunmaya çalışma temayülünü açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Netice itibariyle *Muhtasar Siyer-i Nebî*, Âmine’nin doğum anında yaşadığı ve doğumdan sonra Hz. Peygamber bebekken görülen harikulade olaylara, Save gölünün kuruması, Kısra’nın sarayının yıkılması, Halime’nin bineğinin hızlanması, Hz. Peygamber Halime’nin yanındayken ayla konuşması, Halime’nin eşeğinin secde etmesi gibi hadiselerle yer vermeyip bu konuda “acâyibât-ı kesîrenin ve mu’cizât-ı bâhirenin sonu olmayıp zaten bunların meşhur ve mütevatir olduğunu” söylemiştir. Fakat, Hz. Peygamber’in Halime ile gittikten sonra orada nice hayır ve bereketin hasıl olması, Hz. Peygamber’in eliyle hastaları iyileştirmesi, şakk-ı sadr, Hz. Peygamber’in son peygamber olduğuna dair Yahudi ve Nasrani Rahiplerin haber vermesi, taşlardan, ağaçlardan konuyla ilgili bazı sesler işitilmesi gibi klasik siyer anlatıcılığında rastladığımız rivayetlere yer vermiştir. Bu doğrultuda eserde klasik siyer üslubuna uygun bir anlatım tarzı kullanılmakla birlikte abartılı bazı rivayetlerden kaçınıldığı görülmektedir.

3.4.1.3. Râhip Bahîrâ Hadisesi

Hz. Peygamber’in amcası Ebû Tâlib ile birlikte çıktıkları ticaret yolculuğunda Busrâ’da rastladıkları Râhip Bahîrâ ile ilgili anlatılanlar klasik dönem ve modern dönem siyer yazıcılığını ayıran önemli hadiselerdendir. Müsteşriklerin Hz. Peygamber’in İslam’ın temel ilkelerini Râhip Bahîrâ’dan öğrendiğini iddia etmeleri, modern dönemde yazılan siyerle bu hadiseye karşı geçmiş dönem kaynaklarında yer almayan duruşlar sergilemeye itmiştir. Klasik kaynakların hepsi tartışmaksızın, sorun

²⁶⁷ Demir, *Celal Nuri (İleri) ve İslam Tarihçiliği*, 14.

²⁶⁸ Demir, *Celal Nuri (İleri) ve İslam Tarihçiliği*, 171-172.

görmeksizin konuya yer verirken modern kaynaklardan bazıları sadece rivayeti aktarmayı, bazıları yalnızca Batılılar'a cevap vermek için konuya değinmeyi bazıları ise hiç yer vermemeyi tercih etmişlerdir.

Muhtasar Siyer-i Nebî'nin müellifi, Hz. Peygamber'in dokuz ya da on iki yaşındayken amcası Ebû Tâlib ile bir ticaret yolculuğuna çıktıklarında, Şam taraflarında Râhip Bahîrâ ile karşılaştıklarından ve Bahîrâ ile Ebû Tâlib arasında geçen konuşmadan bahsetmiştir. Mezkûr konuşmada rahibin, Hz. Peygamber'in başının üstünde hep onu gölgeleyen bir bulutun gezmesi, Hz. Peygamber nereye giderse ağaçların da onunla gidip secde etmesi gibi gözlemleri sonucunda Hz. Muhammed'in peygamber olacağını anlatıp Ebû Tâlib'e yaptığı uyarıya yer vermiştir.²⁶⁹

Erzurumlu Kadî Mustafa Darîr, eserinde Hz. Peygamber'in on iki yaşlarındayken amcası Ebû Tâlib ile yaptığı yolculukta başının üstünde bir bulutun onu gölgelemesi üzerine konakladıkları yerde yaşayan Râhip Bahîrâ'nın okuduğu ilahi kitaplarda geçen âhir zaman peygamberinin Hz. Muhammed olduğunu anladığına ve onda nübüvvet mührünü aradığına değinmiştir.²⁷⁰ Lâmiî Çelebi,²⁷¹ Aydınlı Eyyüb b. Halil,²⁷² Bâkî,²⁷³ Altıparmak,²⁷⁴ Veysi,²⁷⁵ Abdülbâkî Ârif,²⁷⁶ Benlîzâde,²⁷⁷ Tobhânevî²⁷⁸ ve Hoşyar Kadın²⁷⁹ da tıpkı Darîr gibi bu hususlara eserlerinde değinmişlerdir. Mezkûr müelliflerden Bâkî, Abdülbâkî Ârif ve Hoşyar Kadın ayrıca, rahibin bütün taş ve ağaçları ona secde ederken gördüğüne de işaret etmişlerdir.

Ahmed Cevdet Paşa, Râhip Bahîrâ hadisesiyle ilgili, rahibin kendi bilgi ve görgüsü sayesinde son peygamberin o kafiide olduğunu anladığını, peygamberlik mührünü gördüğünü ve Ebû Tâlib'e bazı sorular yönelterek bu fikrinden emin olduğunu ihtiva eden rivayeti aktarmıştır. Ahmed Cevdet Paşa modern dönemde rastladığımız müsteşriklere cevap verme, reddiyede bulunma temayülünde olmamıştır. Müellif ayrıca Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'nin ticaret kervanı için çıktığı Şam yolculuğunda Meysere ile tekrar Râhip Bahîrâ'nın bulunduğu manastıra gittiklerine ve o öldüğü için bu sefer de Nastura isimli bir rahibin yanlarına gelip Allah'ın birliğine ve Hz. Muhammed'in peygamberliğine şahadet ettiğine dair rivayete değinmiştir.²⁸⁰

²⁶⁹ Vr. 2^b-3^a.

²⁷⁰ Erzurumlu Mustafa Darîr, *Kitab-ı Siyer-i Nebi Peygamber Efendimizin Hayatı*, 2/458.

²⁷¹ Lâmi'î Çelebi, *Lami'î Çelebi'nin Şevahidü'n-Nübüvve Tercümesi*, 246-247.

²⁷² el-Shaman, *Türk Edebiyatı'nda Siyerler ve İbn Hişam'ın Siyer'inin Türkçe Tercümesi*, 1/48-50.

²⁷³ İmam-ı Kastallânî vd. , *Mevahibü'l-Ledünniye bi'l-minallahi'l-Muhammediyye Tercümesi*, 1/57-59.

²⁷⁴ Altıparmak Mehmed Efendi, *Altıparmak İslam Tarihi*, 297-300.

²⁷⁵ Öztürk, *Siyer Türü ve Siyer-i Veysi (Dürretü't-Tâc Fi Sireti Sâhibi'l-Mî'râc)*, 145-152.

²⁷⁶ Süleyman Nuri Yağcı, *Abdülbâkî Ârif Efendi ve Siyer-i Nebî'si*, 255-260.

²⁷⁷ Hüseyini, *Ravzatü'l-Ahbâb [tercümesi]*, 1/69-75.

²⁷⁸ Fazlı Püskül, *Mevhibe-i Seniyye mine's-Sireti'z-Zekiyye Adlı Eserin Siyer Yazımındaki Yeri ve Önemi*, 81-82.

²⁷⁹ Hüsna Kırımlı, *Hoşyar Kadın ve Siyer-i Nebî Adlı Eseri*, 99-106.

²⁸⁰ Paşa, *Peygamberlerin Kıssaları ve Halifelerin Tarihleri*, 1/48-50.

Filibeli, Râhip Bahîrâ hadisesiyle ilgili, teslise inanmayan Hristiyan bir muvahhid olan Râhip Bahîrâ'nın Hz. Peygamber'in son peygamber olduğuna dair gelecekte haber vermesini ilmin tedkik edemeyeceği fakat gayr-ı mümkün de olmayan bir husus olarak izah etmiştir. Bazı eski rahiplerin, nübüvvet ilim ve sanatını Hz. Peygamber'e Râhip Bahîrâ'nın öğrettiğini iddia etmelerine karşılık, on iki yaşındaki bir çocuğa alfabe ve okumanın başlangıç seviyesinden başka bir şey öğretilmeyeceği düşünüldüğünde bunun reddiyeye bile lüzumunun olmadığını dile getirmiştir.²⁸¹

Celal Nuri, Râhip Bahîrâ hadisesine eserinde yer vermemiştir.

Sonuç olarak, *Muhtasar Siyer-i Nebî*'nin müellifi, konuyu klasik siyer kaynaklarında gördüğümüz silsileyi takip ederek yani metne müdahale etmeden ve Batılılar'a cevap verme endişesi gütmeyen Râhip Bahîrâ meselesine değinmiştir. Yalnız, klasik siyer kaynaklarında Râhip Bahîrâ hadisesi anlatılırken rastladığımız Bahîrâ'nın nübüvvet mührünü görmesi incelediğimiz eserde geçmemekte, bunun yerine Hz. Peygamber yirmi beş yaşında iken Meysere ile çıktığı ticaret yolculuğunda nübüvvet mührünü Rahip Nastura'nın gördüğü bilgisi yer almaktadır.²⁸²

3.4.1.4. Mi'râc Hadisesi

Klasik siyer yazıcılığı ile modern dönem siyer yazıcılığını tefrik eden bir diğer önemli mesele de mi'râc bahsidir. Klasik dönemde telif edilen siyer eserlerinde konudan ayrıntılı bir şekilde bahsedilirken ayrıca mi'râcın uyanık halde cismanî ve ruhanî bir yolculuk olduğu çizgisi hâkimken, modern dönemde meseleye genellikle çok geniş yer verilmemiştir. Bazı âlimler tarafından muhtemelen Batılı müelliflerin eleştirilerinin de tesiri ile mi'râcın cismanî olmasının İslamî akidelere aykırı olduğu vurgulanmış, bazı âlimler konuya hiç yer vermemiş, bazıları ise tartışmalara hiç girmeksizin yalnızca meseleyi aktarmakla yetinmiştir.

Muhtasar Siyer-i Nebî'de mi'râc hadisesi, Ebû Tâlib'in ve Hz. Hatice'nin vefatı, Hz. Peygamber'in Sevde ile izdivacı konusunun ardından anlatılmaya başlanmıştır. Mi'râc esnasında görülen işaret ve beşaretlere bütün mi'râciyye eserlerinde ayrıntılı olarak değinildiğinden bu konuda ayrıntıya girilmeyeceği ifade edilmiştir.²⁸³ Müellif, Hz. Peygamber'in mi'râcının ruhanî mi cismanî mi olduğu meselesine temas etmemeyi tercih etmiştir.

Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr, eserinde mi'râc hadisesine Ebû Tâlib ve Hz. Hatice'nin vefatı ve Tâif yolculuğundan önce yer vermiştir. Müellif meseleyi oldukça tafsilatlı bir biçimde menkıbevî-

²⁸¹ Hilmi, *İslam Tarihi*, 99-100.

²⁸² Vr. 3^a.

²⁸³ Vr. 10^b.

abartılı rivayetlerle anlatmıştır. Mi'râc hadisesiyle ilgili zikrettiği ihtilafli meseleler yalnızca, Hz. Peygamber'in mi'râca nereden çıktığı ve hangi ayda çıktığına dairdir.²⁸⁴

Lâmiî Çelebi, mi'râc hadisesine oldukça az yer vermiştir. Bu hadisenin Kur'ân'da geçtiğine ve yalnızca Hz. Peygamber'in mi'râc yolculuğuna çıktığını Kureyş'e söylediğine, onların da Beytü'l-Makdis'in özelliklerini ve Kureyş'in Şam'a giden kervanını Hz. Peygamber'e sorduğuna değinmiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber'in sorularına verdiği cevapların onu tasdik etmesine rağmen müşriklerin kibirlerinde ısrarcı olduklarını ifade etmiştir.²⁸⁵

Aydınlı Eyyüb b. Halil, mi'râcın nasıl gerçekleştiğini rivayetler ekseninde ayrıntılı bir şekilde anlattıktan sonra, Hz. Âişe'nin (r.a) "Resûlullah cesedi ile değil ruhu ile mi'râc eyledi." rivayetini aktarmış ve meseleyi burada bitirmiştir. Mesele ile ilgili herhangi bir tartışmalı meseleye ya da kendi görüşüne yer vermemiştir.²⁸⁶

Bâkî mi'râc hadisesine öncelikle âlimlerin konuyla ilgili görüş farklılıklarına değinerek başlamıştır. Âlimlerin isrânın kaç kere gerçekleştiğine, bu yolculuğun rüya yoluyla gerçekleşip gerçekleşmediğine, ruh ve beden ile birlikte olup olmadığına dair ihtilaflarından bahsetmiştir. Ardından mi'râcı ayrıntılı bir şekilde ele almıştır.²⁸⁷

Altıparmak, mi'râc hadisesinin nasıl gerçekleştiğini ayrıntılı bir şekilde anlattıktan sonra mi'râc ile ilgili şüpheleri giderecek ve aklın kabul etmesini sağlayacak bazı misallere yer vermiştir.²⁸⁸

Veysî, isra ve mi'râc hadiselerini anlatırken mi'râcın risaletin en açık mu'cizelerinden biri olduğuna, akıl sahiplerinin çoğunluğu tarafından bir hakikat olarak kabul edildiğine, Hz. Peygamber'in bu yolculuğa uyanık halde ruhu ve bedeniyle çıktığına değinmiştir. Mi'râc'ın bazı filozoflar özellikle Aristo ve riyaziye âlimlerinin, bedeniyle göklere çıkmasının imkânsız olduğunu söylemelerine karşın, İslam kelamcılarının mi'râcın ruh ve bedenle uyanık halde gerçekleştiğini söylediklerine işaret etmiştir. İsrâ ve mi'râc kelimeleri arasındaki farklara değinmiş, mi'râcın inkârının kâfirlik veya sapıklık olacağını dile getirmiştir.²⁸⁹

Abdülbâki Ârif eserinde mi'râc meselesine değinmemiştir.

Benlîzâde, mi'râc hadisesinin nereden ne zaman ve nasıl gerçekleştiğini ayrıntılarıyla anlattıktan sonra mi'râc hadisesini reddedenlerin kâfir olacağına çünkü konuyla ilgili âyet olduğuna işaret etmiş ve ardından mi'râcda bedenin ruha eşlik edip etmediği ve bu yolculuğun uykuda mı uyanırken mi

²⁸⁴ Erzurumlu Mustafa Darîr, *Kitab-ı Siyer-i Nebi Peygamber Efendimizin Hayatı*, 3/166-226.

²⁸⁵ Lâmiî Çelebi, *Lami'i Çelebi'nin Şevahidü'n-Nübüvve Tercümesi*, 271.

²⁸⁶ Massad Süveylim Ali el-Shaman, *Türk Edebiyatı'nda Siyerler ve İbn Hişam'ın Siyeri'nin Türkçe Tercümesi*, 1/146-152.

²⁸⁷ İmam-ı Kastallânî, *Mevahibü'l-Ledünniye bi'l-minallahi'l-Muhammediyye Tercümesi*, 2/5-67.

²⁸⁸ Altıparmak Mehmed Efendi, *Altıparmak İslam Tarihi*, 371-460.

²⁸⁹ Öztürk, *Siyer Türü ve Siyer-i Veysi (Dürretü't-Tâc Fi Sireti Sâhibi'l-Mi'râc)*, 248-252.

gerçekleştiği konusunda âlimlerin ihtilafa düştüklerine değinmiştir. Mi'râc ın beden ve ruh ile uyanırken gerçekleştiğine dair görüşü destekleyen deliller sunmuştur.²⁹⁰

Tobhânevî mi'râc konusunu ele almamıştır.

Hoşyâr Kadın, mi'râc hadisesini oldukça ayrıntılı bir biçimde ele almış ve anlatımının sonunda âlimlerin mi'râcın uyurken mi uyanık halde mi bedenen mi ruhen mi gerçekleştiğine dair meseleyle ilgili ihtilaf ettiklerini ve âlimlerin çoğunluğunun uyanık halde ve bedenen gerçekleştiğini düşündüklerini belirtmiştir. Ayrıca mi'râcın bedenen gerçekleştiğini destekler mahiyette bazı deliller sunarak kendi görüşü hakkında da ipucu vermektedir.²⁹¹

Ahmed Cevdet Paşa, mi'râc hadisesine çok kısa bir şekilde değinmeyi tercih etmiştir. Mi'râcın bir gece Cebrâil'in Hz. Peygamber'i alıp Ka'be'den Mescid-i Aksa'ya götürüp, oradan yukarı çıkardığı, Hz. Peygamber'e bu yolculukta birçok acayip ve şaşılacak şeyler gösterildiğinden bahsetmiştir. Tartışmalı meselelere dair farklı rivayetlere ya da kendi görüşüne yer vermemiştir.²⁹²

Filibeli, Peygamber'in ashabının mi'râcın cismâni ve maddi olduğunu düşündüklerini fakat bunun İslami akidelere ters olduğunu, mi'râcın hakikatının ruhâni olduğunu ifade etmiştir. Meseleyi ayrıntılarıyla ele almış ve İslam dininin tenkitlere maruz kalmakta olduğu bu zaman diliminde ilim ve felsefe ile te'vil ve müdafaası mümkün olmayan içtihadların itikadın bir parçası olarak kabul edilmesini doğru bulmadığını dile getirmiştir.²⁹³

Celal Nuri, mi'râca, nübüvvetin mi'râc, inşikâk-ı kamer ve buna benzer hârikulâde hadiselerle temellendirilmesini doğru bulmadığını ifade ederken değinmiştir.²⁹⁴

Sonuç olarak, mi'râc hadisesiyle ilgili, klasik siyer eserlerinin konuyla ilgili Kur'ân âyetlerine atıfla mi'râcın sübutu konusunda hemfikir oldukları, mi'râcın rüyada mı uyanık halde mi, bedenen mi ruhen mi gerçekleştiğine dair ihtilafli görüşleri aktardıktan sonra genellikle ruh ve bedenle uyanık halde gerçekleştiğini destekleyen görüşlerini dile getirdiklerini görüyoruz. Modern dönem çalışmalarında ise genellikle, konuyla ilgili tartışmalı rivayetlere hiç değinilmediğini veya değinildiyse bile Batılı filozofların görüşlerine de yakın olan mi'râcın cismani bir yolculuk olmayıp, ruhani bir yolculuk olduğuna dair görüş bildirildiğini görüyoruz. Yine bu konuyu olağanüstü bir mesele kabul edip, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatı için böyle konulara gerek olmadığına dair söylemlere rastlıyoruz. *Muhtasar Siyer-i Nebî*'de mi'râc bahsi çok tafsilatlı olmamakla birlikte ele alınmış fakat konuyla ilgili âyetlere veya ihtilafli meselelere hiç temas edilmemiştir. Müellif mi'râc yolculuğunda Cebrâil

²⁹⁰ Hüseyini, *Ravzatü'l-Ahbâb [tercümesi]*, 1/104-121.

²⁹¹ Hüsna Kırımlı, *Hoşyar Kadın ve Siyer-i Nebî Adlı Eseri*, 118-136.

²⁹² Paşa, *Peygamberlerin Kıssaları ve Halifelerin Tarihleri*, 1/73.

²⁹³ Hilmi, *İslam Tarihi*, 124-131.

²⁹⁴ Demir, *Celal Nuri (ileri) ve İslam Tarihçiliği*, 14.

tarafından Hz. Peygamber'e gösterilen işaret ve beşaretler konusunda mi'râciyyelerde ayrıntılı bilgi olduğunu söyleyerek okuyucuyu bu esere yönlendirmiştir. Netice itibariyle, müellifin mi'râc meselesinde klasik dönem siyer yazıcılığından konuyla ilgili âyete ve rivayet çeşitliliğine ve hatta kendi görüşüne yer vermemesi bakımından ayrıldığı, meseleyi Batılı müelliflere cevaben ele alma ya da harikulade bir hadise gibi addedip bahsetmeme eğiliminde olmadığı için de modern dönem eserlerine benzemediğini söyleyebiliriz.

3.4.1.5. Gazve ve Seriyeler

Klasik dönem ve modern dönem siyer yazıcılığını tefrik eden bir diğer husus klasik dönemde gazve ve seriyelere oldukça geniş bir şekilde yer verilirken, modern dönemde konuya Batı'daki İslam karşıtı yaklaşımlar nedeniyle daha az yer verilmesidir. Ancak bazı modern dönem müelliflerinin Osmanlı Devlet'inin çöküş sürecinde siyer ya da tarih eseri telif ettikleri düşünülürse, Hz. Peygamber'in sahip olduğu kumandanlık ve liderlik vasıfları üzerinden gazve ve seriyelere eserlerinde yoğun bir şekilde yer verdikleri de görülmektedir.

Konunun yukarıda bahsettiğimiz, bazı ihtilafli değişkenlere sahip olması sebebiyle oransal verileri ihtiva eden bir tablo şeklinde sunulmasını uygun gördük. Bu sebeple başından beri muhteva karşılaştırması yaptığımız eserlerin her birinin gazve ve seriyelere eserinde oransal olarak ne kadar yer verdiğini tespit ettik. Bazı eserlerin yalnızca matbu hallerine, bazılarının (birtakım ilavelerle) sadeleştirilmiş hallerine, bazılarının ise çeviri yazılı metnine başvurduğumuz için, sunulan verilerin yaklaşık oranlar sunduğunu belirtmeliyiz. Ayrıca, konuyla ilgili taranan eser sayısının artmasıyla varılan sonuçların değişeceğini hatırlatmakta yarar bulunmaktadır. Tablo oluşturulurken uygulanan usule dair; karşılaştırma yaptığımız eserlerin bazılarının delâilü'n-nübüvve türünde ya da İslam tarihi alanında çalışmalar olması sebebiyle yalnızca siyer bilgisine yer vermediği için tabloda belirtilen toplam sayfa, müelliflerin yalnızca siyer anlatımını yaptığı toplam sayfa sayısına işaret etmektedir. Yapılan sıralamada öncelikle tezimizin konusu olan siyer eserini eklediğimizi, ardından müelliflerin vefat tarihine doğru artan bir sıralamayı esas aldığımızı da belirtmeliyiz. Ayrıca gazve ve seriyelerden bahsetmeyen eserlerle ilgili toplam sayfa bilgisi de verilmemiştir.

Tablo 1. Osmanlı Klasik Dönem Siyer Yazıcılığında Gazve ve Seriyelere Ayrılan Yerinin Oransal Verileri

No	Müellif Adı	Toplam Sayfa	Gazve-Seriyeler Toplam Sayfa	Oran (%)	Notlar
----	-------------	--------------	------------------------------	----------	--------

1	<i>Muhtasar Siyer-i Nebî</i>	134	58	43.28 %	Müellif bilinmediği için bu eser vefat tarihi sıralamasına dâhil edilmemiştir.
2	Darîr (ö. ?)	2538	719	29.12 %	Müellifin vefat tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte siyer eserini 1388’li yıllarda tamamlamıştır.
3	Lâmiî Çelebi (ö. 938/1532)	160	30	18.75 %	İbni Hişâm’ın <i>es-Sîretü’n-Nebeviyye</i> adlı eserinin tercümesidir.
4	Bâkî (ö. 1008/1599-1600)	290	179	61.72 %	Kastallânî’nin (ö. 923/1517) <i>Mevâhibü’l-Ledünniyye</i> adlı eserine ilaveler yapılarak kaleme alınan tercüme bir eserdir.
5	Aydınlı Eyyüb b. Halîl (ö. 986/1578)	531	212	39.92 %	Molla Câmi’nin (ö. 898/1492) <i>Şevâhidü’n-Nübüvve</i> ’sinin tercümesi olan eser, delâilü’n-nübüvve türündedir.
6	Altıparmak (ö. 1033/1623)	800	130	16.25 %	Mu’in el-Miskîn’in (ö. 907/1501) <i>Meâricü’n-Nübüvve</i> ’sinin tercümesi olan eser, delâilü’n-nübüvve türündedir.
7	Veysî (ö. 1037/1628)	265	16	6.04%	Müellifin vefatı sebebiyle Medine dönemindeki tüm hadiseler yer verilmemiştir.
8	Abdülbâki Ârif Efendi (ö. 1125/1713)	-	-	0%	Eser tamamlanmadığı için, gazve ve seriyyeye değinilmemiştir.

9	Benlîzâde (ö. 1140/1727)	406	142	34.98 %	Sadece gazvelerden bahsedilmiştir. Seriyelere yer verilmemiştir.
10	Tophânevî (ö. 1182/1769'dan önce)	62	6	9.68%	Sadece gazvelerden bahsedilmiştir. Seriyelere yer verilmemiştir.
11	Hoşyâr Kadın (ö. 1275/1859)	-	-	0%	Gazve ve seriyelere değinilmemiştir.
12	Ahmed Cevdet Paşa (1823-1895)	220	99	45.00 %	-
13	Filibeli Ahmed Hilmi (1865-1914)	111	11	9.91%	Gazve anlatımı sınırlı olup, daha çok Bedir Gazvesi'ne yer verilmiştir.
14	Celal Nuri (1882-1936)	326	Çok az (belirsiz)	Çok az	Eserde, gazve ve seriyelere münhasır bir başlık ayrılmayıp, meseleden satır aralarında bahsedilmiştir.

Tabloda klasik dönemde ve modern dönemde yazılmış seçme siyer eserleri üzerinden gazve ve seriyelerin hangi oranda yer aldıklarına dair yaklaşık istatistikler sunulmuştur. Tabloda yer verdiğimiz eserlerin bazıları muasırlarının siyer eserlerinin tercümesi olup, yapılan her tercüme kendi içerisinde farklı özellikleri haizdir. Tercümelerin bazıları esas metni ihtisar yoluyla oluşturulmuş olup,²⁹⁵ bazıları ise şerh düşmek suretiyle daha hacimli hale getirilerek oluşturulmuştur.²⁹⁶ Osmanlı siyer yazıcılığında yapılan tercüme faaliyetlerinin genellikle kelime kelime ya da kelime kelime olmasa da aslına uygun olmak suretiyle yapılmadığı aşikârdır. Bu usulün, yani mütercimın ihtisar ettiği ya da ilave ettiği kısımların kendi yaşadığı dönemin siyer yazıcılığı hakkında ipucu verdiği bilinen bir husustur. Tüm bu sebeplerle biz tablodaki sıralamada tercüme edilen esas metnin müellifinin değil, mütercimın vefat tarihini esas aldık. Tabloya baktığımızda gazve ve seriyelere eserinde en çok yer verenden en az yer verene ya da hiç yer vermeyene doğru bir sıralama yaparsak; Bâkî, Ahmed Cevdet Paşa, *Muhtasar Siyer-i Nebî*, Aydınlı Eyyüb, Benlîzâde, Darîr, Lâmiî Çelebî Altıparmak, Filibeli Ahmed Hilmi, Tophânevî,

²⁹⁵ Konuya örnek olarak Aydınlı Eyyüb b. Halîl'in İbn Hişâm tercümesi verilebilir; Massad Süveylim Ali el-Shaman, *Türk Edebiyatı'nda Siyerler ve İbn Hişâm'ın Siyeri'nin Türkçe Tercümesi*, 1/CXI-CXIII.

²⁹⁶ Konuya örnek olarak bkz. Bâkî tercümesi; Hüseyin Algül, "el-Mevâhibü'l-Ledünniyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004) 421.

Veysî, Celal Nuri, Hoşyar Kadın, Abdülbâki Ârif Efendi'yi zikredebiliriz. Yalnız şunu belirtmek gerekir ki, Veysî ve Abdülbâki Ârif Efendi ömürleri yetmediği için, nübüvvetin Medine dönemini tamamlayamamışlar, bu sebeple Veysî yalnızca Bedir Gazvesi'ne yer vermiş, Abdülbâki Ârif Efendi ise gazve ve seriyyelere hiç yer vermemiştir. Hoşyar Kadın ise vefat sebebiyle eserini tamamlayamamakla birlikte, siyer anlatımını bitirmiş fakat gazve ve seriyyelerden bahsetmemiştir.

Mevcut istatistikî veriler de gösteriyor ki gazve ve seriyye anlatımında inişli çıkışlı bir çizgi söz konusudur. Ancak modern dönem eserlerinden ele aldığımız dört çalışmadan, eserini tamamlayamadığı için gazve ve seriyyelerle ilgili tutumunu tespit edemediğimiz Hoşyar Kadın'ı hariç tutarsak yalnızca Celal Nuri'nin gazve ve seriyyeleri ayrı bir başlıkta ele almadığı dikkatleri çekmektedir. Celal Nuri, Hz. Peygamber'in affedici olduğunu, Hz. Ömer'in şiddetini yatıştırıcı olduğunu vurgulamış, Hudeybiye Musalahası'nın (6/628) Hz. Peygamber'in diplomatik başarısı olduğunu, Hz. Peygamber'in her gazvede askeri bir tedbir ve maharete sahip olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁷ Yine modern dönem müelliflerinden Filibeli'nin gazve ve seriyye anlatımının çok yoğun olmadığı ve hatta yalnızca Bedir Gazvesi'ni ayrıntılı bir şekilde ele alıp, birçok gazve ve seriyyenin adını zikretmediği görülmüştür.²⁹⁸ Ahmed Cevdet Paşa'nın ise İslam tarihi eseri olan *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ* adlı eserinde gazve ve seriyyelere oldukça fazla yer ayırdığı fakat klasik dönem siyer yazıcılığında hacimli eserlerde rastladığımız bazı gazve ve seriyyelere hiç değinmediğini görmekteyiz.²⁹⁹ Ahmed Cevdet Paşa'nın önceki başlıklarda da değindiğimiz üzere yenilikçi bir metot kullanmakla birlikte öze dönme, tarihsel peygambere ulaşma gibi çabaları³⁰⁰ onun klasik siyer anlatıcılığı çizgisinde kalmasını temin etmiş gözükmektedir. Müellifin gazve ve seriyyelere bu denli fazla yer ayırması bundan olsa gerektir.

Muhtasar Siyer-i Nebî, incelediğimiz eserler arasında gazve ve seriyyelere yer verme oranı bakımından üçüncü sırada olup, Vâkîdî ve İbn Sa'd'ın da eserlerinde söylediklerine göre Hz. Peygamber'in emir ve kumandasında gerçekleştirilen yirmi yedi gazveden³⁰¹ yirmi üçüne muhtasar olan siyer eserinde yer vermiştir. Yine Vâkîdî ve İbn Sa'd'ın eserlerinde söylediklerine göre kırk yedi seriyye mevcut olup,³⁰² incelediğimiz siyer eserinde bunlardan on altı tanesinden bahsedilmiştir. Burada önemli olan husus, müellifin gazve ve seriyyeleri ele alış biçimidir. Üslup özelliklerinin daha iyi anlaşılması açısından Bedir ve Uhud özelinde Darîr ve Ahmed Cevdet Paşa'yı mukayese edip bizim müellifimizin üslubunun nerede durduğunu izah etmeye çalışacağız. Darîr, Bedir Gazvesi'nden bahsederken Allah Teala'nın Müslümanlara yeşil cübbeli, beyaz sarıklı melekler göndererek yardım ettiğini ve bu

²⁹⁷ Demir, *Celal Nuri (ileri) ve İslam Tarihçiliği*, 173-178.

²⁹⁸ Hilmi, *İslam Tarihi*, 134-144.

²⁹⁹ Paşa, *Peygamberlerin Kıssaları ve Halifelerin Tarihleri*, 1/89-210.

³⁰⁰ Oltulu, *Mustafa Darîr (ö. ?) ve Ahmet Cevdet Paşa'nın (ö. 1985) Siyer-i Nebî'ye Dair Eserlerinin Siyer Yazıcılığı Bağlamında Mukayesesi*, 165.

³⁰¹ Hüseyin Algül, "Gazve", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/488-489.

³⁰² Serdar Özdemir, "Seriyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/565-566.

meleklerin yalnızca Bedir’de kılıçla savaşmış, katıldıkları diğer savaşlarda yalnızca manevi yardımda bulduklarını aktarmıştır. Ahmed Cevdet Paşa, Bedir Gazvesi’nden bahsederken, Ebû Süfyân’ın Ebû Leheb’e gazveyi anlatırken karşılarında iri ve gösterişli atlara binmiş süvarilerin yer aldığını söylediğine değinmiş ve ardından “görüldüğü üzere Allah’ın yardımıyla az sayıdaki Müslümanlar kendilerinin neredeyse üç katı olan müşrik ordusunu yenmiştir.” yorumunda bulunmuştur. Ayrıca yine Cevdet Paşa, Bedir Gazvesi’nden bahsederken, Müslüman askerlerin Allah ve Resûl’ü uğrunda can vermeye hazır, psikolojik ve manevi olarak iyi durumda olmalarından bahsetmiştir. Paşa, Uhud Gazvesi ile ilgili, Hz. Peygamber’in (sav) genç sahabilerin isteklerini geri çevirmek istemediğinden ve ortak karar alma bilinci ile hareket ettiğinden, Medine dışına çıktığını dile getirmiştir. Konuyla ilgili muharebede komutana itaatın önemli olduğunu vurgulamış ve Hz. Muhammed’in (sav) dışarıya çıkmaya mecbur bırakılmasını bir hata olarak değerlendirmiştir.³⁰³ Daha önce de değindiğimiz üzere Osmanlı’nın en buhranlı dönemlerinde yaşayan Ahmed Cevdet Paşa, eserini ele alırken geleneksel siyer malzemesinden Devlet-i Âliye’nin müşkil durumundan kurtulması için de müstefid olmak gerektiği düşüncesindeydi. Öyle görünüyor ki, Bedir Gazvesi gibi Müslümanların zafere eriştiği bir savaşta, askerlerin psikolojik ve manevi hazırlıklarına dikkat çekmesi, Uhud Gazvesi’nde komutana itaati vurgulaması bu sebeptir. Ayrıca Cevdet Paşa’nın, Darîr’de olduğu kadar meleklerin yardımı hususunu vurgulamaması da dikkat çekicidir. İncelediğimiz siyer eserinde Bedir Gazvesi’nden bahsedilirken, Hz. Peygamber’in (sav) bir hutbe okuyarak halkı cenke ikna ettiği, şiddet, gam ve kedere sabrettikten sonra nihayetini zafer ve ferah olacağını haber verdiği ifade edilmiştir.³⁰⁴ Ayrıca, Bedir Gazvesi’nde Allah’ın (cc) Müslümanların dualarını kabul edip, beş bin melek gönderdiği fakat bu meleklerin yalnızca Bedir Gazvesi’nde savaşa bizzat katılıp, diğer savaşlarda yalnız İslam askerlerinin kalabalık görünmesi için geldikleri bildirilmiştir.³⁰⁵ Ebû Leheb’in Ebû Süfyân’a Bedir Gazvesi’nde ne oldu diye sormasına karşılık Ebû Süfyân’ın “Yer ile gök arasında biraz beyaz adamlar zuhûr edip yere indiler, biz onlara güç yetiremedik.” dediğine değinmiştir.³⁰⁶ Tüm bu hususlar dikkate alındığında *Muhtasar Siyer-i Nebî*’nin, Bedir’de meleklerin yardımı konusuna ayrıntılarıyla girmesi ve hatta meleklerin sayısına ve ne şekilde geldiklerine dair bile bilgi vermesi bakımından klasik siyer yazıcılığı anlatımına daha yakın olduğu ifade edilebilir.

3.4.1.6. Siyer Konularının Nihayete Erdirilmesi

³⁰³ Oltulu, *Mustafa Darîr (ö. ?) ve Ahmet Cevdet Paşa’nın (ö. 1985) Siyer-i Nebî’ye Dair Eserlerinin Siyer Yazıcılığı Bağlamında Mukayesesi*, 122-152.

³⁰⁴ Vr. 21^b.

³⁰⁵ Vr. 22^b - 23^a.

³⁰⁶ Vr. 25^a.

Osmanlı dönemi siyer yazıcılığında dönem dönem değişen hususlardan birisi de müelliflerin, Hz. Peygamber'in vefatının ardından hangi konulara yer verdikleri ve bu konuları yazarken hangi üslubu tercih ettikleri ile yakından ilgilidir. Dört halife dönemini ele alırken tercih edilen üslup, Hz. Ali ile ilgili yer verilen ifadeler ve hilafetin Kureyşliği meselesi müellifin yaşadığı yüzyıl ve tercih ettiği üslup açısından ayırıcı vasıflar taşımaktadır. Bu nedenle bizim muhtasar siyer eserimizle seçtiğimiz Osmanlı siyer müelliflerinin üslubunun, siyerin son konuları açısından karşılaştırılması yoluna gidilmiştir.

Müellif, *Muhtasar Siyer-i Nebî*'nin siyer kısmını Hz. Peygamber'in vefatı ile bitirmiş, ardından Hz. Muhammed'in evlatları, evlilikleri, silahları ile ilgili muhtasar bilgiler verdikten sonra yine son derece muhtasar bir şekilde dört halife dönemi ele alınmıştır. Son olarak yarım varak hacmindeki bir metnin içerisinde Hz. Hasan'la hilafetin Emevîlere, sonra Abbâsîlere ve nihayet Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı Devlet'ine geçtiğine değinilmiş, eser Müstemsik'in Yedikule'de hapsedilmiş olan oğlu Muhammed'in h. 945 (m. 15338/1539) yılında vefat ettiği ifadesiyle son bulmuştur.

Darîr, siyer anlatımını Hz. Peygamber'in vefatı ve hilafet davasına düşenler başlıklarıyla nihayete erdirmiştir. Hz. Peygamber marazu'l-mevte yakalandığında onun yerine Hz. Ebû Bekir'in namazları kıldırması ve Hz. Ömer'in Hz. Ebû Bekir'e ilk biat eden olup, herkesi ona biat etmeye davet etmesi hadiseleri üzerinden Hz. Ebû Bekir'in hilafetinden bahsetmiştir.³⁰⁷

Lâmiî Çelebi, Hz. Peygamber'in vefatıyla siyer kronolojisini tamamlamış ve klasik siyer yazıcılığında genellikle rastladığımız hilafet konusuna temas etmemiştir.³⁰⁸ Eser siyer anlatımının ardından hilye, şemâil, delâilü'n-nübüvve türünden rivayetlere temas etmeye devam etmiş ve son olarak, "hâtîme-i der-beyân-ı ukûbât-ı a'da" başlığı altında, Resûlullâh'ın getirdiği dinin esaslarına muhalefet edenlerin başına gelen kötü hadiselerden bahsedilmiştir.³⁰⁹

Aydınli Eyyüb b. Halîl, eserine Resûlullâh'ın teçhiz ve tekfini meselesi ile son vermiştir. Ancak bu başlıktan evvel Ebû Bekir'in hilafeti başlığında Hz. Peygamber'in vefatının ardından yaşanan hilafet tartışmalarına ve Hz. Ömer'in bu tartışmalara son vermek amacıyla Hz. Ebû Bekir'e biât ettiğini ve onun peşinden diğerlerinin de biât ettiğini ihtiva eden rivayetlere yer vermiştir.³¹⁰

Bâkî, siyer kronolojisini Üsame b. Zeyd'in seriyyesi ile sonlandırmıştır.³¹¹ Ardından, Hz. Peygamber'in isimleri nesebi ve yakınları, savaş âletleri, Hz. Muhammed'in yaradılışının kemali, suretinin güzelliği, sevilen ahlak ve hasletleri, Hz. Peygamber'in gerçek peygamber olduğunu gösteren

³⁰⁷ Erzurumlu Mustafa Darîr, *Kitab-ı Siyer-i Nebi Peygamber Efendimizin Hayatı*, 6/763-766.

³⁰⁸ Lâmiî Çelebi, *Lami'î Çelebi'nin Şevahidü'n-Nübüvve Tercümesi*, 342-345.

³⁰⁹ Lâmiî Çelebi, *Lami'î Çelebi'nin Şevahidü'n-Nübüvve Tercümesi*, 389-575.

³¹⁰ Massad Süveylim Ali el-Shaman, *Türk Edebiyatı'nda Siyerler ve İbn Hişam'ın Siyeri'nin Türkçe Tercümesi*, 2/519-531.

³¹¹ İmam-ı Kastallânî, *Mevahibü'l-Ledünniye bi'l-minallahi'l-Muhammediyye Tercümesi*, 1/288-291.

mu‘cize, işaret ve kerametler³¹², mi‘râc hadisesi, Hz. Muhammed’in peygamberliğinin sübutuna tanıklık eden âyetler, Hz. Peygamber’e muhabbetin ve sünnetine riayetin gerekliliği bölümleri ile eser nihayete ermektedir.³¹³

Altıparmak, siyer kronolojisini, Hz. Peygamber’in oğlu İbrahim’in vefatı ve vefatının ardından Cebrâil’in insan suretinde gelmesi konusyla nihayete erdirmiştir.³¹⁴ Kronolojinin ardından eserini Hz. Muhammed’in mu‘cizeleri ve örnekler mevzusuyla bitmiştir.³¹⁵

Veysî eserini vefat sebebiyle tamamlayamamış, büyük Bedir Gazvesi, Ebû Cehil vesâir kâfirlerin helakı, Ebû Leheb’in helakı, Umeyr’in Müslüman olması ve Asmâ bint Mervân’ın öldürülmesi başlıkları ile eser son bulmuştur.³¹⁶

Abdülbâki Ârif Efendi *Siyer-i Nebî*’sini, ömrü vefa etmediği için tamamlayamamıştır. Eser ruh bahsi ile tamamlanmış olsa da,³¹⁷ kronoloji nübüvvetin dördüncü senesine kadar yaşanan hadiselerle nihayete ermiştir. Nübüvvetin dördüncü yılı başlığının altında Hz. Peygamber’in bu yılda açık davete başladığından, Ebû Leheb’in Hz. Peygamber’e düşmanca tavırlarından, Kureyş’in ileri gelenlerinin Ebû Tâlib’e baskı yapıp Peygamber’i davasından vazgeçirmesini istemelerinden, Ebû Cehil ve diğer müşriklerin Hz. Peygamber’e yaptıkları kötülüklerden, Hz. Peygamber’i Allah Teala’nın bu kötülüklerden koruduğundan, Kureyş’in üç sorusundan (Ashâb-ı Kehf, Zülkarneyn, Ruh) ve Hz. Peygamber’in vahiy ile bu sorulara cevap vermesinden bahsedilmiştir.³¹⁸

Benlîzâde, siyer kronolojisine Hz. Peygamber’in ölüm hastalığına yakalanması ve vefatı ile son vermiştir.³¹⁹ Fakat üç ciltten oluşan ve hacimli bir eser olan *Ravzatü’l-Ahbâb*’ın birinci cildi kronolojinin ardından Hz. Peygamber’e salavatın manası ve fazileti, Hz. Peygamber’in aile hayatı, fazileti, mu‘cizeleri, evsafı, ibadetleri, âdetleri, mahsûsâtı, köleleri, mevâlileri, sütanneleri ve sütkardeşleri, âmilleri, kâtipleri, elçileri, müezzinleri, muhafızları/bekçileri, şairleri, eşyaları, silahları, ev eşyaları ve bineklerine dair verilen bilgilerle son bulur.³²⁰ Eserin ikinci cildinde, Hulefâ-yı Râşidîn ve Ashâb-ı Kirâm hakkında bilgi verilir.³²¹ Üçüncü cildinde ise, Hz. Ali’nin fazileti, on iki imamın hayat hikâyeleri, Emeviler ve Abbasiler’in sonuna kadar meydana gelen olaylar yer almıştır.³²²

³¹² İmam-ı Kastallâni, *Mevahibü’l-Ledünniye bi’l-minallahi’l-Muhammediyye Tercümesi*, 1/291-789.

³¹³ İmam-ı Kastallâni, *Mevahibü’l-Ledünniye bi’l-minallahi’l-Muhammediyye Tercümesi*, 2/5-767.

³¹⁴ Altıparmak Mehmed Efendi, *Altıparmak İslam Tarihi*, 693-694.

³¹⁵ Altıparmak Mehmed Efendi, *Altıparmak İslam Tarihi*, 734-799.

³¹⁶ el-Alaşehri, *Siyer-i Veysi*, 200-265.

³¹⁷ Süleyman Nuri Yağcı, *Abdülbâki Ârif Efendi ve Siyer-i Nebî’si*, 332-335.

³¹⁸ Süleyman Nuri Yağcı, *Abdülbâki Ârif Efendi ve Siyer-i Nebî’si*, 322-332.

³¹⁹ Hüseyini, *Ravzatü’l-Ahbâb [tercümesi]*, 1/379-406.

³²⁰ Hüseyini, *Ravzatü’l-Ahbâb [tercümesi]*, 1/406-514.

³²¹ Hüseyini, *Ravzatü’l-Ahbâb [tercümesi]*, 2/1-314.

³²² Hüseyini, *Ravzatü’l-Ahbâb [tercümesi]*, 3/1-392.

Tobhânevî eserini, Hz. Peygamber'in ahlakı, mu'cizeleri, gazveleri, amcaları, halaları, eşleri, çocukları ve vefatı konularıyla sona erdirmiştir.³²³ Eserde halifelik meselesi hakkında herhangi bir rivayete yer verilmemiştir.

Hoşyâr Kadın siyer anlatımını mi'râc hadisesi ile nihayete erdirmiş, ardından mu'cizeler ve dört halife döneminden bahsederek eserini tamamlamıştır.³²⁴

Ahmed Cevdet Paşa'nın eseri yalnızca siyer konularının ele alındığı bir eser olmayıp halifeler tarihini de ihtiva etmektedir. Siyer bölümü Hz. Peygamber'in vefatının ardından Hz. Ebû Bekir'in halifeliği, Resûlullah'ın teçhiz ve tekfini, şemâili, terikesi, zevceleri, azad ettiği köle ve cariyeleleri, Resûlullah'a hizmet edenler, müezzinleri, hatip ve şairleri, ashabın fakihleri, kâtipleri, kumandanları, mülkiye âmirleri ve maliye memurları, elçileri, ashabın dereceleri, aşere-i mübeşşerenin soyları konuları ile nihayete erdirmiştir.³²⁵

Filibeli Hz. Peygamber'in vefatının ardından siyer kapsamı içerisinde şemâil, ehl-i beyt ve Hz. Peygamber'in terikesi konularını ele almıştır³²⁶ Filibeli'nin eseri felsefe ve sosyoloji, İslam dini, mühim meseleler, ruh ve garîbeleri, dinlerin mukayesesi, hükümet şekli ve şûra erkânı, ashabın mertebeleri ve fazilet meselesi, ilk ihtilaf, dört halife, Emeviler, ilk mezhepler, tasavvufun safhaları, batıniyye hurûfiyye, Abbasiler, Aleviler, Endülüs Müslümanları, Afrika'da İslamiyet, Türkler ve İslam, Ehl-i Salîb, Moğollar ve İslam, Osmanlı Türkleri, Vahhâbiler ve bazı teşebbüsler, inhitât, İslam'ın inhitâtı, ıslahât ve istikbâl şeklinde İslam tarihinin tamamına muhtasaran değinecek bir üslupla devam etmektedir.

Celal Nuri siyer kronolojisinin ardından "Sakyamuni Buda, Kung-Fu-Tzu, Isos Hıristos, Pavlus, Saint Augustin-Pierre L'Ermit-Saint Vincent de Paul, Martin Luther, Bazı E'âzım, Mu'arızlara cevâbım" başlıklarıyla bitirmiştir.³²⁷

Sonuç olarak, *Muhtasar Siyer-i Nebî*'nin müellifi, eserini klasik dönem siyer yazıcılığı çerçevesinde kronolojik olarak ele almış fakat eserinde katî surette rivayetlerin metin veya senetlerine, kaynaklarına yer vermemiştir. İhtilafları zikretmeksizin siyer kronolojisini kendisine has bir anlatım ve özetleme üslubu içerisinde zikretmiştir. Eser, klasik dönem siyer eserlerinin çoğunluğunda rastladığımız üzere Hz. Peygamber'in nübüvvetini vahyin gelişi ile değil doğumundan itibaren başlatmayı uygun gören bir metotla telif edilmiştir. Ayrıca klasik Osmanlı siyer yazıcılığında rastladığımız menkıbevî ve abartılı rivayetlere son derece özet bir şekilde değinilmiştir. Bunlar, eserimizi Osmanlı döneminde klasik

³²³ Fazlı Püskül, *Mevhibe-i Seniyye mine's-Sîreti'z-Zekiyye Adlı Eserin Siyer Yazımındaki Yeri ve Önemi*, 86-114.

³²⁴ Hüsna Kırımlı, *Hoşyar Kadın ve Siyer-i Nebî Adlı Eseri*, 118-216.

³²⁵ Paşa, *Peygamberlerin Kıssaları ve Halifelerin Tarihleri*, 1/219-262.

³²⁶ Hilmi, *İslam Tarihi*, 154-164.

³²⁷ Demir, *Celal Nuri (ileri) ve İslam Tarihçiliği*, 238-326.

üslupla yazılan diğer siyer eserlerinden ayıran temel özelliklerdir. Asıl hedefi, Hz. Peygamber'in siyerini ele almak olan müellifin, siyer konularının ardından kısaca Hulefâ-yi Râşidîn dönemine değindikten sonra birkaç satırlık bir muhteva içerisinde konuyu Osmanlılar'ın Yavuz Sultan Selim döneminde hilafeti devralmasına getirerek bitirdiği görülmektedir. Bu kısım da klasik siyer üslubunda zikredilen bilgilerden muhteva olarak farklıdır. Yukarıda karşılaştırmaya konu edindiğimiz hiçbir siyer eserinde Hz. Peygamber'in vefatının ardından yaşanan Hulefâ-yi Râşidîn dönemi olayları bu kadar sade ve muhtasar bir üslupla ele alınmamış, incelediğimiz herhangi bir siyer eserinde hilafet konusu, Muâviye'nin saltanatı ele geçirmesinden Yavuz Sultan Selim döneminde birkaç cümle ile bağlanmamıştır. Eserimiz sadece siyer kısmındaki değil Hulefâ-yi Râşidîn dönemi ve hilafet konusundaki sade ve özetleyici üslubu ile Osmanlı dönemi siyerleri arasında müstesna bir yerde durmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESERİN ÇEVİRİ YAZILI METNİ

1. Metnin Hazırlanmasında Dikkat Edilen Hususlar

- 1) Metnin anlamıyla beraber bütün filolojik özelliklerini yansıtmak maksadıyla tam transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır.
- 2) Sayfa numaraları köşeli parantez işareti “[]” ile her sayfanın başladığı yerde kalın (bold) olarak verilmiştir. Sayfalar **[1b]** ile numaralandırılmaya başlanmıştır.
- 3) Metinde okunamayan kelimeler (...) işareti ile okunuşundan kesin olarak emin olunamayan kelimelerde ise (?) işareti kullanılmıştır.
- 4) Metinde üzeri çizilen kelime veya kelimeler transkripsiyona eklenmemiş, dipnotta belirtilmemiştir.
- 5) Metinden istifadeyi kolaylaştırmak adına anlamı verilmediğinde yanlış anlaşılma ihtimali olan kelimelerin anlamları <https://lugatim.com> adlı siteden faydalanılarak dipnotta verilmiştir.
- 6) Metne tarafımızca bir şey eklendiğinde “[]” işaretiyle gösterilmiştir.
- 7) Mensur bir metin olduğu için, müellifin başlıkları ve bu başlıkların altındaki ilk cümleler dışında hiçbir yerde paragraf yapılmamıştır.
- 8) Metinde yer alan âyetlerin Arapçalarına dipnotta değinilmemiş, meali tırnak içerisinde verilip, ilgili âyete atıf yapılmıştır. Âyetlerin mealleri verilirken <https://kuran.diyaret.gov.tr/Tefsir> adlı siteden istifade edilmiştir.
- 9) Metinde yer alan hadislerin çevirisi ve geçiyorsa kütüb-i sitteden kaynağı dipnotta tırnak içerisinde verilmiştir.
- 10) Bölüm başlıkları ya da başlık niteliğindeki diğer ibareler müstakil bir satırda, her kelimenin ilk harfi büyük olacak şekilde kalın yazılmıştır.
- 11) Aña: ona; çünkü: çünkü; deyü: diye; itdi: etdi; içün: için; gice: gece gibi kelimelerin gösterilen ilk şekilleri kullanılmıştır.
- 12) “İmek” fiili, “ile” edat/bağlacı ve “içün” edatı kelimedenden ayrı yazılmışsa çeviri yazılı metinde de ayrı yazılmıştır.
- 13) “İçün” edatı “çün” şeklinde bir kelimeye birleşik ya da ayrı yazılmışsa çeviri yazısında tire (-) işaretiyle, eklenmiş olduğu kelimeyle birlikte yazmıştır.

- 14) Eser mensur olduğu için, metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak adına nokta (.), virgül (,), soru işareti (?) gibi noktalama işaretleri kullanılmıştır. Metinde geçen “el” takıları küçük harfle, eklendiği kelime ile arasına tire (-) koyularak yazılmıştır.
- 15) “El” takısı bir önceki harf ve kelimeyle vasledilerek okunduğunda “el-” ekindeki “e” yerine kesme işareti (‘) koyulmuştur.
- 16) Özel isimlerdeki “el” takısı kesme ve tire kullanmadan bitişik yazılmıştır.
- 17) Allâh lafzının içinde olduğu tamlamalarda herhangi bir işaret kullanmadan Allâh lafzı birleştiği kelimeyle birlikte yazılmıştır.
- 18) Şahıs, yer, kavim isimleri ile kitap adlarına birleşen Türkçe ekler, kesme (‘) işaretiyle ayrılmıştır.
- 19) Arapça kişi ve yer adlarındaki terkiplerde herhangi bir işaret kullanılmaksızın tek kelime olarak yazılmıştır.
- 20) “Gelüp”, “olup”, “idüp” gibi kelimelerdeki “-up, -üp”, metindeki “-ub, -üb” şekli yerine “-up, -üp” şekliyle gösterilmiştir.
- 21) İki ayrı şekilde okunabilen kelimelerde bu okunuşlardan genellikle eski dildeki tercih edilmiş olup, metnin tamamında aynı şekilde okunmuştur.
- 22) Metinden istifadeyi kolaylaştırmak adına hatalı kelimeler metinde doğru şekliyle yazılmış ve imla bakımından düzeltilmiştir. Hatalı imlaya dair örneklere sayıca fazla olmaları sebebiyle, metin içerisinde değil ayrı bir başlık olarak tezin ikinci bölümünde yer verilmiştir.
- 23) Çeviri yazılı metinden önce müellifin Arapça telif ettiği başlıklar tercüme edilerek hazırlanan bir fihrist eklenmiştir. Fihristte müellif yer vermediği halde tarafımızca eklenen başlıklar köşeli parantez “[]” içerisinde ve italik olarak sunulmuştur. Müellifin, metindeki alt başlıklar içerisinde yer verdiği hicrî tarih bilgisinin, fihristte yine köşeli parantez içerisinde başlık olarak eklenmesi tercih edilmiştir.
- 24) Derkenâr metninde de yukarıda bahsedilen hususlara dikkat edilmiştir.
- 25) Metinde yer alan derkenârlar ve sah kayıtları çeviri yazının sonuna ayrıca eklendiği gibi, ilgili varakta da dipnot şeklinde gösterilmiştir.

2. Muhtasar Siyer-i Nebî'nin Fihristi³²⁸

[BİRİNCİ BÖLÜM: HZ. MUHAMMED'İN MEKKE HAYATI]

Hz. Peygamber'in Nesebi	1b
Hz. Peygamber'in Babasının Vefatı	1b
Hz. Peygamber'in Doğumu	2a
<i>[Şakk-ı Sadr]</i>	2a
Hz. Peygamber'in Annesinin Vefatı	2a
Hz. Peygamber'in Dedesinin Vefatı	2b
<i>[Resûlullah'ın Râhip Bahîrâ İle Görüşmesi]</i>	2b
<i>[Hz. Peygamber'e el-Emîn Denmesi]</i>	3a
Hz. Peygamber'in Şam'a Yolculuğu	3a
Hz. Peygamber'in Evliliği	3b
Ka'be'nin İnşası	4a
Hz. Peygamber'e Nübüvvet Verileceğine Dair Haberler	4a
Nübüvvet'in Başlangıcı	4a
Vahyin Ortaya Çıkması	4b
İslam'a Davetin İlanı	5a
Habeşistan'a İlk Hicret	5b
Müşriklerin Hz. Muhammed'e ve Ashabı'na Eziyetleri	6a
Müslümanlar'ın Dâru'l-Erkam'da Güçlenmeleri (?)	7a
Şi'b'deki Boykot Hakkında	8a
İnşikâku'l-Kamer	8a
Kureyş'in Üç Şey Hakkındaki Sorusu	8b

³²⁸ Müellif başlıkların tümünü Arapça olarak kaleme aldığı için fihristte başlıkların tercüme edilmesi tercih edilmiştir.

Ebû Tâlib'in Vefatı	8b
Hz.Peygamber'in Tâif'e Gidişi	9a
Hz. Hatice'nin Vefatı ve Sevde ile Evliliği	10a
Hz. Peygamber'in Miracı	10a
Ensar'ın İslam'a Girişi	11b

[İKİNCİ BÖLÜM: HZ. MUHAMMED'İN MEDİNE HAYATI]

Medine'ye Hicret	12b
Fasl	14a
Mescid'in Yapımı	14b
Abdullâh b. Selâm'ın Müslüman Oluşu	15a
Selman-ı Fârisî'nin Müslüman Oluşu	15b
Muâhât	16b
Hz. Peygamber'in Ailesinin Hicreti	17a
Savaş İzni	17a
Hamza Seriyyesi	17b
'Ubeyde b. el-Hâris	17b
Ezan okunmaya Başlaması	18a
<i>[Hicretin 2. Senesi]</i>	
Hz.Ali ile Hz. Fatıma'nın Evliliği	18a
Ebvâ Gazvesi	18a
Buvât Gazvesi	18b
'Uşeyre Gazvesi	18b
Abdullâh b. Cahş Seriyyesi	18b
Tahvîlü'l-Kible	19a
Ramazan Orucunun Farz Kılınması	19a

Büyük Bedir Gazvesi	19a
Rasûlullah'ın Kızı Rukiyye'nin Vefatı	27a
Fıtır Sadakasının Vacip Oluşu	27a
Benî Kaynuka' Gazvesi	27b
Sevik Gazvesi	28a
Karkaratü'l-Küdr Gazvesi	28a
Muhammed b. Mesleme'nin Seriyyesi	28a
<i>[Hicretin 3. Senesi]</i>	
Gatafân Gazvesi	29a
Zeyd b. Hârise Seriyyesi	29b
Hafsa bint Ömer İle Evliliği	29b
Zeyneb bint Huzeyme İle Evliliği	29b
Hasan'ın Doğumu	30a
Uhud Gazvesi	30a
Tenbîh	32b
Hamrâu'l-Esed Gazvesi	32b
<i>[Hicretin 4. Senesi]</i>	
Ebî Seleme Seriyyesi	33a
Münzir b. 'Amr Seriyyesi	33a
Benî Nadîr Gazvesi	33b
Bedri's-Suğrâ Gazvesi	34b
Ümmü Seleme İle Evliliği	35a
<i>[Hicretin 5. Senesi]</i>	
Dûmetü'l-Cendel Gazvesi	35b
Benî Mustalik Gazvesi	35b

Cüveyriye İle Evliliği	36a
Hendek Gazvesi	36b
Benî Kureyza Gazvesi	38b
Sa'd b. Mu'âz'ın Ölümü	39b
<i>[Hicretin 6. Senesi]</i>	
Muhammed b. Mesleme Seriyyesi	39b
Benî Lihyân Gazvesi	40a
Gâbe Gazvesi	40b
Zeyd b. Harise Seriyyesi	41a
Kürz b. Câbir Seriyyesi	41b
Abdurrahman b. 'Avf Seriyyesi	41b
Istıskâ Namazı	41b
Hudeybiye Gazvesi	42a
<i>[Hicretin 7. Senesi]</i>	
Mühür edinme ve Meliklere İslam'a Davet Mektub'u Gönderilmesi	45a
Necâşi'ye Mektub	45a
Kayser'e Mektub	45b
Kisrâ'ya Mektub	46b
Mukavkıs'a Mektub	47a
Hayber Gazvesi	47a
Halid b. Velid'in Müslüman Olması	49a
<i>[Hicretin 8. Senesi]</i>	
Gâlib b. Abdullâh Seriyyesi	49b
Yeniden Galib b. Abdullâh Seriyyesi	50a
Minber Edinilmesi	50b

Mûte Seriyyesi	50b
Ebû 'Ubeyde Seriyyesi	51b
'Abdullâh b. Hadred Seriyyesi	51b
Mekke'nin Fethi Gazvesi	52a
Hâlid b. Velîd'in Gönderilmesi	55b
Huneyn Gazvesi	55b
Ebî Âmir Seriyyesi	56b
Tâif Gazvesi	56b
Hevâzin Heyeti	57b
Mâlik'in Müslüman Oluşu	58a
Hız. Peygamber'in Umresi	58a
İbrahim'in Doğumu	58a
<i>[Hicretin 9. Senesi]</i>	
'Uyeyne b.Hısn Seriyyesi	58b
Velid b. 'Ukbe'nin Gönderilmesi	58b
'Ali b. Ebî Tâlib'in Gönderilmesi	59a
Heyetlerin Tâbi Olması	59a
Sakîf Heyeti	59b
'Abdü'l-Kays Heyeti	59b
Benî Fezâre Heyeti	60a
Kinde Heyeti	60a
'Adiy b. Hâtim Heyeti	60a
Benî Hanîfe Heyeti	60b
Benî 'Âmir Heyeti	60b
Necran Heyeti	61a

Tebük Gazvesi	61a
Mescid-i Dırâr'ın Yıkılması	62b
Himyer Meliki'nin Mektubu'nun Gelişi	63a
Ebû Bekir'in Haccı	63a
Muâz b. Cebel'in Gönderilmesi	63b
'Ali'nin Mezhic'e Gönderilmesi	63b
<i>[Hicretin 10. Senesi]</i>	
İbrahim'in Vefatı	64a
Ferve'nin Müslüman oluşu	64a
Veda Haccı	64a
Neha' Heyeti	64b
Hız. Peygamber'in vefatı hakkında	64b
Evlatları Hakkında	66a
Evlilikleri Hakkında	66a
Silahları hakkında	66b
<i>[ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: DÖRT HALİFE DÖNEMİ]</i>	
Ebû Bekir Sıddîk	67a
Üsâme b. Zeyd Seriyyesi	67a
Hâlid b. Velîd'in Gönderilmesi	68a
Rum Memleketlerinin Fethi	70b
Evlatları	72b
Hız. 'Ömer	72b
Vefatı	74a
Evlatları	74b
Hız. 'Osman	74b

Muhâsara	75a
Evlatları	76a
Hz. ‘Ali	76a
Vefatı	77b
Evlatları	78a
Hasan’ın Hilafeti	78a
Hz. Hüseyin	78b
Fasıl	79a

3. Muhtasar Siyer-i Nebî'nin Çeviri Yazılı Metni

BİSMİLLÂHİRRAHMÂNİRRAHİM

[1^b] Elhamdülillâhi Rabbi'l-'âlemîn ve's-şalâtü ve's-selâmü 'alâ Muhammedin ve âlihî ecma'în. Emmâ ba'd işbu kitâb-ı müstetâb müşkîn niķâb ol server-i kâinât ve mefhar-ı mevcûdât Hazret-i Muhammedü'l-Muştafâ şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem hazretlerinin 'âlem-i dünyâya teşrifleri vaktinden dâr-ı 'ukbâya irtihalleri zemânına dek olan ahvâl ü vakayi' ve andan çehâr yâr-ı güzîn rıdvânullâhî 'aleyhim ecma'în hazretlerinin hilâfetleri ve andan vâki' olan havâdişât beyânındadır ki 'ale't-tarîķi'l-icmâl zikr u beyân olunur.

Zikru Nesebihi'ş-Şerif

Ma'lûm ola ki Peygamber'imiz Muhammed 'aleyhi's-selâmın babası ismi 'Abdullâh'dır ki hüsn ü cemâlde nazîri yogıdi ve anın babası 'Abdulmuttalib'dir ki ismi Şeybetülhamd'dir. Küçükten yetim kalup 'ammisi Muttalib ibni Abdümenaf'ın kabilesinde büyüdüğünden 'Abdulmuttalib denmiştir. Mücâbü'd-da'vet ve cömert olup sofrasında Benî Âdem yedikden sonra kuşlar vesâir hayvânât dağı hişşelenürdi ve anın babası Hâşim'dir ki ismi 'Amr'dır. Kaht senelerde heşim tirid ya'ni tiridin doğrayup Mekke ahâlisine it'âm eylediğinden Hâşim denmiştir. Anın babası 'Abdümenaf'dır ki ismi Muğire'dir ki hüsn ü cemâl şâhibi olduğundan kamer ya'nî ay dirlerdi ve anın babası Kuşay'dır ki ismi Zeyd'dir. Babası vefât eyledikde anasının kabilesinde sâkin olup kendü kavminden ba'îd olduğundan ve ırak ma'nâsına olan Kuşay ismiyle tesmiye olunmuştur. Mekke-i Mükerrreme begligini Huzâ'a kabilesinden alup ve Kureyş kabilesini Mekke'ye cem' idüp çok şân u şeref kesb eylemiştir ve Kuşay 'ın nesebü'l-aşsebi meşhür 'Adnân'a muntehî olur ki Kuşay b. Kilâb b. Mürre b. Ka'b b. Lüey b. Gâlib b. Fihri b. 'Adnân'dır. İşbu³²⁹ zikrolunan silsile-i neseble ittifaķ vardır. Emmâ 'Adnan'dan Hazret-i İsmâ'il b. İbrâhîm 'aleyhime's-selâma varınca ve andan tâ Hazret-i Âdem 'aleyhi's-selâma muntehî olunca silsile nesebiniñ 'adedlerinde ve isimlerinde gerçi ihtilâf vardır. Lâkin her birisi hayr u şeref şâhibi olup nuṭfe-i Muhammediye'ye cümle aşlâb-ı tayyibeden erhâm-ı tâhireye nikâh-ı saḥîḥ ile intikâl idüp âbâ vü ecdâdında asla seffâh-ı câhiliyye olmadığı müttefekun 'aleyhtir ve dađı³³⁰ Muhammed 'aleyhi's-selâmın anası kabâil-i Kureyş'de Benî Zühre kabilesinden Âmine bint Vehb'dir ki Kureyş 'avratlarınıñ ziyâde hasenâtlısı (?) ve âdâb-ı cemîle ile müezzeli (?) idi. 'Abdullâh ile zifâf olduğu gice ve Muhammed 'aleyhi's-selâma hâmile olduğu vakit ve hamlini vaz' eylediği evânda vâki' olan 'acâyibât-ı keşire ve mu'cizat-ı bâhireniñ nihâyeti olmayup ve ekseri 'âlemde meşhür u mütevâtir olduğundan işbu muhtaşaran kaydolundu.

³²⁹ Kelime kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

³³⁰ Kelime kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Zikru Vefātu Ebihī

Ve daħi Muħammed ‘aleyhi’s-selāma anası hāmile olup iki [2^a] ay geħdikde babası ‘indellāh ba’zı tūccār ile Medine’ye gidüp ve anda hasta olup vefāt eyledi ve bir rivāyetde Medine’den hasta olduėı ħalde çıkup ve yolda gelürken Ebvā nām maħalde vefāt eyledi ve metrūkātı Ümmü Eymen nām bir cāriye ve beş deve ve bir süri koyun olup Muħammed’e mīrāş çaldı.

Zikru Vilādetihī

Ve daħi Muħammed ‘aleyhi’s-selām Ashāb-ı Fīl Mekke’ye geldiği sene Rebī’u’l-Evvel’iñ on ikinci ġünü seħer vaħtinde ‘ālem-i dūnyāya teşrīf buyurdılar ve okuz ġün vālidesi Āmine emzirüp ba’dehū bira ġün Ebū Leheb’iñ cāriyesi Şüveybe emzirdi andan soñra Benī Sa’īd kabīlesinden Ĥalīme bint Ebī Züeyb nām Ĥātune-i nāyābe virdiler ol daħi alup kabīlesi olduğı maħallede getürdükte ol maħallede nice ħayr u bereket hāşıl olup cümlesi teşrīf-i Muħammed ile fāidelendiler ħattā bir kimesneniñ bir ağrısı olduğda Muħammed ‘aleyhi’s-selāmıñ mübārek elini ol ağrı olduğı yere koyup ağrısı geçerdi ve bunuñ emşāli aħvālī bir ħayra sebeb olduğını tecrībe idüp her evlerinde (?) anıñla fāidelenürlerdi.

[Şakk-ı Şadr]

Pes ol maħallede iki aylık olduğda görmeğe başladı. Sekiz aylık olduğda söyledi ve daħi dört yāhud beş yaşına irişdikde bir ġün süd arındaşlarıyla koyun otardıkları maħalle varup gezerken iki yāhud üç kimesne gelüp ve Muħammed’i arındaşları arasından alup aėa çıkardılar. Pes arındaşları Ĥalīme’ye gelüp ħaber virdiklerinde der ‘aab Ĥalīme gidüp ve Muħammed’i daė başında ġüler ve oynar bulup vaķi’ hālden suāl eyledikde üç kimesne gelüp biriniñ elinde bir ġümüş ibrīķ ve birisinde yeşil zūmrüden bir as ve beni alup ve işbu maħalde yatırdup ve ġöksümi tā arnıma varınca yardılar ve yüreğimi çıkarup ol as içinde yıkayup yine maħalline koydılar ancak hāşılan bir ağrı ve zaħmet görmedim deyü buyurdılar ve bu şakk-ı şadr vaķ’ası Ĥalīme’niñ evinde veya āħir maħallede oldu deyü bira kevine rivayet olunmuşdır ve bu vaķ’adan başa iki vaķ’a daħi bir kere ibtidā-i vaħy geldiķte ve bir kere daħi mi’rāc gicesi vāķi’ olmuşdur deyü rivāyet olunur ve bu şakk-ı şadr vāķi’ olduğda dāyesi Ĥalīme yanımızda bundan böyle bir kedere uğramasun deyü ħavf eylediğinden Muħammed’i Mekke’ye getürüp cediti ‘Abdülmütalib ile vālidesi Āmine’ye teslim eyledi.

Zikru Vefātu Ümmihī

Ve daħi Muħammed ‘aleyhi’s-selām altı yaşına irişdikte anası Āmine Muħammed ile Medine’de olan akrabası ziyāretine gidüp ve anda bir ay miķdārı meķş eyledikten soñra yine Mekke’ye gelürken yolda Ebvā nām maħalle geldiķde anası vefāt eyledi ve Muħammed’i babasından alan ümmü Emīn nām cāriye getürüp cediti ‘Abdülmütalib’e teslim eyledi ve bir ġün ‘Abdülmütalib Muħammed ile

Mescid-i Haram'da [2^b] otururken Nocrān rāhiblerinden bir rāhib gelüp Muhammed'i gördükde mübārek şekline diqqatle bakınup bu gūlām kimindir? deyü 'Abdülmuttālib'e suāl eyledikde oğlum didi ol rāhib didi ki işbu zāt Peygamber olacaqdı lākin seniñ oğlun degildir zīrā benim bildiğim ilmimiñ muqtezāsı babası vefāt etmiş olup kendüsi yetim olmalıdır didikde 'Abdülmuttālib cevāb eyledi ki belı oğlumuñ oğlıdır babası vefāt idüp benim yanımda qalmışdır ve bundan başqa Ukāz çarşusunda bir rāhib ve andan başqa vesāir kütüb-i qādime okuyan rāhibler ve uskuflar cümlesi şekl ü şemāil-i Muhammedi'[y]i gördüklerinde āhir zemān Peygamber'i olacağını haber virenler pek çokdur. Pes 'Abdülmuttālib işbu rāhiblerden vesāirlerinden işidüp ve kendüsi dağı nice 'alāmetler müşāhede eylediğinden Muhammed'ī gāyet ta'zīm ve anı kendü evlādları üzerine taqđim ederdi.

Zikru Vefātu Ceddihī

Ve dađı Muhammed 'aleyhi's-selām sekiz yaşına irişdikde cediti 'Abdülmuttālib vefāt idüp ve oğlı Ebū Tālib'e Muhammed'i vaşyyet idüp işmarladı. Ebū Tālib dađı anı kendü evlādları üzerine taqđim ve ahsen-i ta'ām ve her vechile haqqına ri'āyet idüp ve anda müşāhede eylediği 'alāmāta bināen her umūrunda anıñ berekātiyle teberrük iderdi. Arab'da yağmur yağmadıkda yāhūd sāir bir mühim hācetleri olduqda Ebū Tālib Muhammed'i Mescid-i Hārām'a getürüp ve elini mübārek başına koyup du'ā ve niyāz eyledikde der'aqab du'āsı qabül ve hācetleri devā olurdu.

[Resūlullāh'ın Rāhip Bahīrā İle Görüşmesi]

Ve dağı Muhammed 'aleyhi's-selām toküz yāhūd on iki yaşına irişdikde 'ammisi Ebū Tālib ba'zı maşlahat ile Şām diyārına gitmeğe qaşd idüp Muhammed didi ki yā 'ammī beni anasız babasız kime barağursun ben de seninle giderüm deyü muşır olduqda Ebū Tālib anı devesine alup yola revān oldılar ve eşnāi rāhde Bahīrā nām maħalde bir kenīsāya konduklarında ol kenīsā şāhibi olan rāhib Muhammed'i gördükde bu kimdir? deyü şorup Ebū Tālib oğlumdur didi. Rāhib didi ki bu seniñ oğlun degildir zīrā benim bildiğim anıñ hayatda babası yoqdur ve bu Peygamber olacaqtır. Pes³³¹ Ebū Tālib didi ki Peygamber neye dirler? rāhib didi ki Peygamber deyü aña gökden haber gelüp ol dağı hālqa beyān ide. Peygamber olacağını neden bildin? deyü suāl eylediklerinde şekl u şemāilden ve kondığı yere dāima bir başı üzerinde bir parça bulut gezüp gölge etmek hizmetinde olduğundan ve her nereye varır ise ağaçlar aña meyl idüp secde eylemek üzere olduğımı müşāhede eylediğimden bildim didi ve Ebū Tālib'e didi ki bu zāt-ı şerifi āhir diyārda gezdirme zīrā qorqarım Yahūd tāifesi anı bilüp ve gadr eylemeğe çalışup bir kedere uğradırlar saña niyāz iderim ki bunu Mekke'ye döndüresin kerem idersin. Pes Ebū Tālib muqaddimen müşāhede eylediği mu'cizāt-ı acāyibātdan başqa bu hāle dağı muttāli' olduqda

³³¹ "Pes" kelimesi kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Muhammed'i ba'zı mu'temed kimesneler ile ol maħalden gerüye i'ade eyledi ve ol rāhib daħi yolluk olmak için ba'zı (?) ke'kler ve zeyt [3^a] virüp ta'zim ü iclāl ile Mekke'ye ircā' eylediler.

[Hz. Peygamber'e el-Emīn Denmesi]

Hāşılı anı Allāh Te'ālā dünyā kederlerinden hıfz eylediği cāhiliyyet 'ayıblarından ve çirkin haşletlerden hıfz eyleyüp hāl-i sabāvetinden beru ahlāk-ı hamīde vü ādāb-ı cemīle ve ef'āl-i ḥasene ile muttaşif olup andan aşla kizb ve fuḥş ve sāir 'ayıplu nesne şadır olmadığından kendüsine Muhammed Emīn tesmiye iderlerdi. Rivāyet olunur ki Kureyş'in oğlancıkları eteklerini omuzlarına kaldırıp ve eşvābları içine taş cem' idüp ve bir maħalle getirüp oynarlarken 'avret yerleri açılıp gezerlerdi. Bir gün Muhammed 'aleyhi's-selām daħi anlar gibi murād eyledikde beyaz eşvāb ile bir kimesne aña zāhir olup şaķın 'avret yerini açma deyü tenbīh etmekle ol mişillü nesneden ferāgat idüp 'ömri oldukça bir kimesneye 'avret yerini göstermedi ve daħi Kureyş'in ta'zim eylediği putlara aşlā iltifāt etmeyüp hatta Buvāne nām maħalde bir meşhūr put var idi. Kureyş senede bir kere aña varup enva' ta'zim ve secde iderlerdi. Bir def'a Muhammed'e Ebū Tālib ve sāir 'ammileri idam idüp ve anı ol put olduğu maħalle getürdiklerinde yine anda daħi Muhammed'in gözüne³³² bir kimesne görünüp yā Muhammed şaķın ol puta yaklaşma ve illa saña żarār işābet ider deyü men' etmekle sen min ba'd 'ömründe aşla ol tarafa gitmedi ve Kureyş'in putlarına bakmadı ve bunların emşālī kötü 'amellerden ve çirkin haşletlerden birer tarīķ ile Allāhu Te'ālā anı hıfz eylemiştir.

Zikru Seferihī İle'ş-Şām

Ve daħi Muhammed 'aleyhisselām yigirmi beş yaşına irişdikde 'ammisi Ebū Tālib aña didi ki yā Muhammed bizim malımız yok ve Mekke daħi kaḫt-ı şedīd olduğundan ma'ışetde zahmet çekiyoruz ancak bu günlerde Şām diyārına kārbān çıkacaktır. Hādīce bint Hūveylid çok kimesnelere ortaklığa māl ü meta' virüp sen daħi andan bir miqdār māl alup ve kārbān ile Şām'a gidersen hoş olurdu deyüp pes beyenlerinde olan kelāmı Hādīce işitdikde Muhammed'i çağırıp didi ki 'ammiñ Ebū Tālib re'y etdiği üzere seni kārbān ile Şām'a irsāl ideyim ve sen her vechile emīn ve ahlāk-ı hamīde ile muttaşif olduğundan sāirlere virdiğim malın iki katını saña virdim deyü külliyetlü māl u meta' virüp ve Meysere nām kölesini daħi Muhammed'in hizmetine ta'yin idüp Şām diyārına girdiler. Yolda giderken kārbānda iki deve yorulup gitmeye tākātleri kalmadığından yere çökdiler Meysere Muhammed'e haber virüp ol develerin yanına vardıklarında mübarek eliyle develerin ayaklarını yapıştırdığında develer kalkup cümlesinden ziyāde kuvvet peydah idüp ilerü gitmeye başladı ve Şām'a varup Buşrā pazarına vardıklarında Muhammed 'aleyhisselām Naşūrā nām bir rāhibiñ savme'asına qarīb maħalde bir ağaç altına geldi ve ol rāhib anı gördükde göge bakup üzerinde ta'yin olunan buludı vesāir 'alāmetleri görüp

³³² Bu kelime sayfa bozulmaya uğradığı için tam olarak okunamamıştır.

Muhammed'in yanına geldi ve arkasını açsun deyü niyâz eyledikde arkası açup nübüvvet mührini gördükde ol mühri öpdi ve didi ki 'İsa 'aleyhisselâmın haber virdiği haq Peygamber ve hâtemü'l enbiyâ sensin zîrâ âhir zemân Peygamberi işbu ağacın [3^b] altında oturacaktır deyü Hazreti 'İsa haber virmişdir. Ba'dehû Muhammed 'aleyhisselâm Mekke'den getürdüğü metâ'ı şatup bir mertebe fâide hâşıl oldu ki Meysere gulam didi ki yâ Muhammed kırk seneden beru Hadîce'niñ malıyla Şâm'a gelürüm hiçbir ortağı yokdur bu kadar fâide hâşıl eylediğini bilmem ve ol pazarda Muhammed ile bir kimesneniñ bir metâ'da ihtilâfı olup ol kimesne Muhammed'e didi ki Lât ve 'Uzzâ nâm putlara yemin eyle seni taşdıķ ideyim Muhammed didi ki beñ 'ömrümde puta yemîn eylemiş değilim meğer ol kimesneniñ merâmı tecribe imiş tenhâsında Meysere gulâma didi ki bu senin refîķiñ âhir zemân Peygamberi olacaktır bak kıadrini bil ve haqķına ta'zîm eyle. İmdi Meysere bu 'alâmetleri görüp Muhammed'e bir rütbe meyl ü muhabbet eylediği aña hizmet eylemeği ni'met ve ğanîmet bilür oldu ba'dehû Mekke'ye geldiklerinde eşnâi râhde ve Şâm'da görüp ve işitdiği mu'cizât ve 'alâmâtı Hadîce'ye bir bir takrîr eylediği vaķit Mekke Hadîce'niñ 'ammsi oğlu Varaķa b. Nevķal nâm bir kimesne var idi ki Tevrât ve İncîl ve kütüb-i kıadîmeden çok nesne okumuş idi. Hadîce aña varup ve Meysere'niñ haber virdiği nesnelere söyledikde Varaķa didi ki eğer bu söyledikleri bu vechile ise³³³ ol kimesne Peygamber olacaktır zîrâ âhir zemân Peygamberi'niñ gelecek zemânı gelmiştir.

Zikru Tezvîcihî

Çünkü Hadîce'ye Meysere'den Varaķa'dan bu kelâmları işitdi kendüsini Muhammed'e tezvîc eylemeye meylidüp ve günden güne muhabbeti derûnunda yer eyleye ve Nefise bint Ümeyye nâm hâtunı Muhammed'e gönderüp ol daħi varup yâ Muhammed neçün evlenmezsin? deyü şorduķda Muhammed 'aleyhisselâm evlenmeye iktiza iden mal vesâir levâzımâta kıudretim olmadıģından. Pes Nefise didi ki ber şeref-i 'âlî ve malı çok ve hüsn ü cemâl şaħibi 'avrat kendü malından infâķ eylemek üzere nefsinı saña tezvîc eylese alur mıydım? Pes Muhammed 'aleyhisselâm didi ki ol vaşf eylediğiniñ 'avrat kimdir? O daħi Hadîce'dir deyü cevâb eyledikde Muhammed 'aleyhi's-selâm belî râzı olurum, deyü cevâb idüp vâķi' hâli 'ammisi Ebû Tâlib'e ve sâir 'ammilerine ve aķrabasına haber virdiği Ebû Tâlib daħi Hadîce'ye varup bu kelâmı te'kîd eyledikten soñra cümle Benî Hâşim ve Mużar kabîle reisleri nikâħa cem' olup ve anda Ebû Tâlib bir huţbe-i belîģa okuyup mefhûmunda kendüleri zürriyet-i İbrâhîm ve nesl-i İsmâ'îl ve evlâd-ı 'Adnân'dan olduklarını ve Ka'be-i Mükerrime'niñ şaħibi ve Mekke ahâlisiniñ beyi olmak ile müşerref olduklarını beyân eyledikten soñra didi ki benim kıarındaşım oğlu Muhammed b. 'Abdullâh fażl u şerefde ve 'aķılta hiçbir anın mişli olacak kimesne yokdur gerçi malı yokdur lâkin mal zıllu zâil vefasız ve bâtıl nesne olduğundan mala i'timâd iden aħmaķdır ve anınla iftiħâr iden aldanmışdır ba'dehû işbu hâzır bi'l-meclis olanlara şâhid olsunlar ki Muhammed'i Hadîce tarafından vekîl olan Varaķa b.

³³³ Bu kelime sayfa bozulmaya uğradığı için tam olarak okunamamıştır.

Nevfel dađı bir hutbe-i faşıha okuyup ve Ebü Tālib'i her kelāmında taşdıđ ve meclisde olanları işhār u tesmiye-i mühr idüp 'ađd-i nikāh eylediler ba'dehü Muhammed 'aleyhisselām halka velıme ta'āmi idüp [4^a] Envā'ı ferah ve surūr gūnagūn şādımāni ve cūd ile zifāf oldılar.

Zikru Bināi'l-Ka'be

Ve dağı Muhammed 'aleyhi's-selām otuz beş yaşına irişdikde bir karıcık Ka'be-i Mükerreme[y]i buhūr ile ta'fir iderken buhürdandan (...) kalķup ve Ka'be kisvesine dokunup andan ihrāk bi'n-nār olup dıvārlarına z'af 'arız oldı. Ba'dehü bir seyl-i 'azım dağı gelüp ziyāde harāb olduğundan Kureyş Kabilesi ma'bedü ebnā eylemeğe 'azm eylediler ve ol vaķıt Cidde iskelesinden bir gemi pārelenmiş olduğundan Kureyş Kabilesi mābeynlerinde māl-ı helāl cem' eyleyüp örtmek için ol kimesneniñ tahtalarını şatun aldılar ve Ka'be[y]i tā temelden yıķup müceddiden binā eylemeye başladılar ve Muhammed 'aleyhi's-selām dağı anlarla taş taşıyup ve sair lāzım gelen hizmetde beraber işlerdi. Vaķtā ki Hacer-i Esved'i maħalline koymak vaķtı geldi her kabīle Hacer-i Esved'i yerine biz koyarız āħar kabīleye virmezüz deyü nizā' idüp beş gün bu münāza'a üzere oldılar ba'dehü şu vechile muşālaħa oldılar ki işbu gün ibtidā' her kim Benī Şeybe kapusunda Mescid-i Hārām'a girirse anıñ hükmüne cümlemiz rāzı oluruz deyü ittifāk idüp ve mezkūr kapudan kim ibtidā' girecektir deyü herkes muntazara nāgāh Hāzret-i Muhammed 'aleyhisselām zuhūr eyledi. Pes cümlesi yā Muhammed emīn bu huşuşda cümlemiz seniñ hükmüne rāzıyuz ne dāi idersen didiklerinde Muhammed 'aleyhi's-selām omuzunda olan şalını indirüp ve Hacer-i Esved'i anıñ içine vaz' eyledi ve her kabīle halkı şalın etrafından tıutup yukarda kaldursunlar didikde cümlesi ol vechile 'amel idüp herkes arzusunı hāşıl eyledikden soñra bana Muhammed 'aleyhi's-selām haceri şaldan çıkırap maħalline yerleştirdi.

Beyānu Mā Cāe Min Emr

Ve dağı Muhammed 'aleyhi's-selām āħir zemān Peyğamberi olacağına nice aħbār ya'ni Yahūd 'ālimleri ve Naşāra rāhibleri ve 'Arab kāhinleri haber virüp ve cin tāifesinden ve hātiften işidilen şadālardan ve ba'zı vahşi hayvānātdan ve taşlardan ve ağaçlardan nice kelāmlar işidilüp ve gökde ve yerde nice 'alāmetler görünmüşdür ki her birisi Muhammed 'aleyhi's-selāmıñ Peyğamber olacağına delālet eylemişdir. Tefsir ve hadīs kitāblarında ve siyerlerde şaħiħ rivāyetler ile nakl olunup ve ekseri dağı halkın ma'lūmi ve āmmede meşhūr u mütevātir olduğundan bu maħalde tafşili³³⁴ yazıldı.

Beyānu Nübüvvetihī İbtidāu

³³⁴ Metnin akışına ve anlamına "tafşili" değil, "muhtaşaran" uymaktadır.

Ve daħi Muħammed ‘aleyhisselām kırk yaşına irişdikde dāimā halkdan ‘uzlet ve ĥalvetde oturmak aña hoř gelüp Mekke kırbünde olan Ĥıra tağında vāki‘ mağarada nice zemān oturup ve ‘ibādetle meşgöl olup hiç kimesne ile görüşmez oldu ve görse bi‘aynihi gördüğü gibi zühür iderdi ve ĥāl altı ay gitdi ba‘dehū bir gün Ĥadice daħi ol mağaraya gidüp varurken Muħammed ‘aleyhisselām mağaradan çıkup ve tağ başında gezerken gökden bir řada gelüp yā Muħammed sen Allāh Te‘ālā’nın Peyğamberisiñ ve ben Cebrāil’im. Pes ol cānibe bakdıkdā gördüğü yer ile gök arasında bir kimesne bakdaş kırup oturur ve andan her ne canibe [4^b] yüzün çevirüp bakdıysa yine ol kimesne ol vechile gördi. Pes mağaraya girüp ve gördüğü nesne[y]i Ĥadice’ye söyledi ol daħi varup ‘ammisi oğlu Varaķa’ya vāki‘ ĥali ĥaber virdikde Varaķa didi ki müjde saña ki Muħammed Peyğamber olmuş ve ol gördüğü kimesne Mūsā ve ‘İsā ‘aleyhime’s-selām gelen Nāmūs-ı Ekber ya’ni Cebrāil ‘aleyhi’s-selāmdır. Pes Ĥadice mağaraya varup Varaķa’nın didiğini Muħammed ‘aleyhi’s-selāma söyledi ba‘dehū Muħammed ‘aleyhi’s-selām bir müddet mağarada eğlendikden soñra evine gelmeye murad idüp ve ibtidāen Mescid-i Ĥarām’a gelüp Ka’be’[y]i tavāf eyledi ve anda Varaķa daħi tavāf iderken buluşdılar ve didi ki yā Muħammed Allāh Te‘ālā’ya yemin iderim ki sen bu ümmetiñ Peyğamberisin ve saña görüneñ kimesne Musā’ya gelen Nāmūs-ı Ekber ancak belli ki seni kıvmiñ inanmayup tekzīb ideceklerdir ve seniñ ile cenk ideceklerdir. Zīrā her kim seniñ gibi peyğamber oldıysa anıñ düşmanı çok olmuşdur ba‘dehū eğilüp Muħammed’in alnından öpdü ve eğer peyğamberliğe yetişirsem saña çok yardım iderim didi. Pes Muħammed ‘aleyhisselām daħi evine gelüp bir müddet eğlendikden soñra yine Ĥirā tağına gidüp ve anda iken berdüşenbe günü seħer vaķtinde Cebrāil gelüp iķra’ didi ya’ni oku yā Muħammed. Pes okumak bilmem didikde Cebrāil anı tıutup bir kere şıkdı ki ġereğı gibi meřakķatlendi ve yine şalıvirüp iķra’ didikde okumak bilmem deyüp bu vechile üç kere şıkdıktan soñra “iķra’ bi’smi Rabbikellezī ĥalaķ”³³⁵ deyüp tā mā lem ya’lem³³⁶ kıvline varınca okudı. Pes andan Muħammed ‘aleyhi’s-selām evine geldi ve kırkudan yüreğı ve boynunuñ tamarları ditrerdi ve beni örtünüz deyüp eşvābıyla örtölüp yatdı ba‘dehū ol kırkı gittikten soñra kılküp ve vāki‘ olan ĥali Ĥadice’ye ĥaber virdi ve didi ki kırkarım bir cin şerrine uğramış olmayayım. Pes Ĥadice didi ki yā Muħammed Allāh Te‘ālā seni ĥor ve zelil etmez zīrā ki sen şıla-i raħim idicisiñ ve meřakķatle kesb ü ticāret idüp muhtaçlara in‘ām idicisiñ ve misāfir kıonuklayıcısın ve doğru söyleyicisin ĥāřılı cümle aĥlāķ-ı ĥamīde ve a‘māl-i ĥasene ile muttařıfsıñ. Pes bu ĥāřāl-i kerīme ile mevřūf olan kimesneye ařla bir mekr u keder irişmez ve ba‘zı rivāyetde iřbu iķra’ süresini nāzil olduktan soñra Ĥadice Varaķa’ya varup söyledi. Muħammed ‘aleyhi’s-selāmı daħi beraber götürüp ve aña taķdīr itdirdi ve bir rivāyetde daħi Varaķa’ya gitmezden evvel ‘Addas nām raħibe varup ve Muħammed’in gördüğünü ĥaber virdikde ol daħi Muħammed ‘aleyhisselām Musā’nın ve ‘İsā’nın ĥaber virdiğı āħir zemān Peyğamberi olduğunu taĥķīķ eyledi. Pes andan soñra bir müddet fetret-i vaħy

³³⁵ “Yaratan Rabbinin adıyla oku!” (Alak 96/1)

³³⁶ “İnsana bilmediğini bildiren” (Alak 96/5)

vāki' olup Cebrāil gelmez oldu. Varağa bu fetret vaqtinde vefāt etti ve Peyğamber 'aleyhi's-selāmın vahyi için şevki ziyāde olup ve hiç vahye müte'allik bir nesne zühür eylemediğinden gāyet mahzūn olup ve gücünden kendüsini tağdan aşığa atup helāk [5^a] olmağa kaşd ider oldu ve her ne zemān tağa çıqup ve kendini aşığa atmak murād eylese yine aña Cebrāil zāhir olup yā Muhammed sen haq Peyğambersiñ deyüp bir miqdār gönlünü hoş olurdu.

Beyānu Zuhūri'l-Vahy

Çünkü müddet-i fetret tamām oldu yine bir gün Cebrāil gelüp ve “yā eyyühe'l-müddessir”³³⁷ süresiniñ evvelini inzāl eyledi ve didi ki yā Muhammed sen Allāh Te'ālā Hazretleriniñ Resūlisiñ ve cümle inse ve cinne gönderilmiş haq Peyğambersin ve bundan soñra var halkı “Lā ilāhe illallāh Muhammed Resūl” dimeğe da'vet eyle ba'dehū Cebrāil ayağını urup bir şu çıkdı anda Cebrāil abdest alup anda Cebrāil Peyğamber ile iki rek'āt nemāz kırup tamām eyledikten soñra yā Muhammed işte abdest ve nemāz böyledir bilesin deyüp gitdi. Andan Peyğamber 'aleyhi's-selām evine gelüp ve Hadice'ye abdesti ve nemāzi ta'līm idüp ve Cebrāil kıldığı gibi Hadice'ye imām olup iki rek'āt nemāz kıldılar ba'dehū i'timād eylediği kimesneleri gizlüce İslām'a da'vet eylemeğe başladı ve ibtidāen İslām'a gelen Hadice rađiyallāhu 'anhādır ba'dehū 'Ali b. Tālib'dir ve ol vaqit sekiz yaşında idi ba'dehū Zeyd b. Hārise'dir ki aşlından Hadice'nin kölesi idi soñra Peyğamber 'aleyhi's-selām bağışlayup ol daği azad idüp kendüsine oğulluk etmiş idi ve rivāyet-i meşhūrada ibtidāen İslām'a gelen Ebū Bekir rađiyallāhu 'anhdır ve Ebū Bekir İslām'a geldikten soñra oldaği i'timād eylediği kimesneleri da'vet idüp ve anıñ da'vetiyle Oşman b. 'Affān ve Zübeyr b. 'Avvām ve 'Abdurrahmān b. 'Afv ve Sa'd b. Ebī Vaqqāş ve (...) 'Abdullāh rađiyallāhu 'anhüm İslām'a geldiler ve andan soñra er ve 'avratden birer ikişer nice kimesneler İslām'a gelür oldılar.

Beyānu İzhāri'd-Da'vet

Ve daği Peyğamber 'aleyhisselām üç yıla dek bu zıkr olunduğı vechile Peyğamber olduğını āşikār etmeyüp halkı gizlüde İslām'a da'vet eyledi ba'dehū “fa'sda' bimā tu'meru”³³⁸ āyeti nāzil oldu ki yā Muhammed me'mūr olduğun emri āşikār eyle ve dīn-i İslām'ı izhār eyle ve müşrikīn seni zem eyledikde iltifāt eyleme. Pes andan soñra Peyğamber olduğunı herkese bildirüp ve āşikāre da'vet eylemeğe başladı ba'dehū “ve enzir 'aşireteke'l-aķrebīn”³³⁹ āyeti inüp yā Muhammed yakın aķrābālarını dīne da'vet eyle deyü me'mūr olduğda Kureyş kabilesini cem' idüp ve evvelen irāk aķrābāsına andan tezce yakın olanlara hitāb ederek yā Ka'b b. Lüey evlādları yā 'Abdi Menāf evlādları yā Hāşim evlādları yā 'Abdi

³³⁷ “Ey örtüsüne bürünen” (Müddessir 74/1)

³³⁸ “Sen sana buyurulanı açıkça duyur.” (Hicr 15/94)

³³⁹ “Yakın akrabamı da uyar.” (Şuara 26/214)

Muṭṭalib evlādları nefsinı cehennemden kurtarmağa çalışıñ zīrā ben kendi nefsimden ğayrı kimesneye mālİK deĝilim. Pes ‘ammisi Ebū Leheb didi ki behey helāk olası bizi bundan ötüri mi cem‘ eylediñ? andan cümlesi daĝıldıķda Allāh Te‘ālā “Tebbet” sūresini inzāl eylediğini Ebū Leheb’in helāk olacağını ve cehenneme gideceğini ve zevcesi Ümmü Cemīl daĝı anınla cehennemde beraber olacağını haber virdi. Pes Ümmü Cemīl “Tebbet” sūresini işitdikte Mescid-i Hārām’a gelüp ve anda Peyĝamber ‘aleyhisselām Ebū Bekir ile oturırdı. Ümmü Cemīl Peyĝamberi görüp [5^b] Ebū Bekir didi ki yoldaşın beni hicv ya ‘ni şı‘r ile zem eylemiş eđer anı görsem aĝzına işbu elimde olan taşu ururdum. Pes Ebū Bekir didi ki yā bu benim yanımnda oturan kimdir? Ümmü Cemīl didi ki benimle musahharalık mı idersin? Seniñ yanında kimse yokdur deyü gittikten soñra Peyĝamber ‘aleyhi’s-selām Ebū Bekir’e didi ki Ümmü Cemīl’in gözünden beni melekler gizledi.

Beyānu’l Hicreti’l-Ülā ile’l-Habeş

Ve daĝı Peyĝamber ‘aleyhi’s-selām nübüvvetini āşikār eylediği-çün Kureyş kabīlesi bir nesne dimeyüp ve aña bir dürlü ta‘arruz itmezlerdi ve küfür ile giden babaları cehennemlik olduğunu³⁴⁰ bunlara söĝlemeğe başladı. Bu emir Kureyş’e pek ağır gelüp Peyĝamber ‘aleyhi’s-selāma ‘adāvet ve aña tābī’ olan Müslümanlara eziyet eylemeye başladıklarında Peyĝamber ‘aleyhi’s-selām daĝı ašhābına emir eyledi ki Habeş diyārına hicret eyleyeler. Pes ‘Osmān b. ‘Affān ve zevcesi Ruķiyye bint Nebi ‘aleyhi’s-selām ve anlardan başka on bir er ve dört ‘avrat Peyĝamberlik geldiğiniñ beşinci senesi içinde Mekke’den gizlü çıkup Cidde’ye gitdiler ve anda iken gemi rast gelüp bunları Habeş diyārına geçürdi ve bunlarıñ gitdiğini Kureyş haber alup ardlarına düşdiler tā deñize dek gidüp yetişemediler. Pes ol gidenler Receb ve Şa‘bān ve Ramazān ayları anda sākın olup ve Şevvāl’de bir haber geldi ki Mekke ahālisi cümlesi İslām’a gelmişler anlar daĝı dönüp Mekke’ye geldiklerinde ol haberiñ aşlı yoĝumuş deyü gördiler ancak bir müddet yine eĝlenelim deyü kaldılar. Pes andan soñra yine Kureyş anlarıñ üzerlerine hamle idüp kahr u eziyet etmeyi ziyāde eylediğinden tekrāren Habeş’e hicret etmeğe Peyĝamber ‘aleyhi’s-selām izin virüp ve seksen iki er ve on sekiz ‘avrat cem‘an yüz nefer miķdarı Müslimīn Habeş’e gidüp ve anda her vechile emin olup ve bilā mu‘ārız dinlerine ri‘āyet ider oldılar bu tarafda Kureyş anlarıñ zevķ u şafāda olduklarını haber aldıķda iki cesur kimesne[y]i Habeş pādişāhı olan Necāşi’ye gönderüp ve ol hicret iden Müslimīn ol tarafda tur idüp girü Mekke’ye i‘āde eylesün deyü niyāz eylediler. Pes ol giden kimesneler varup Necāşi’niñ kendüsine ve bātriklerine vesāir yakınlarına envā‘ hediyyeler virdikten soñra şu vechile takrīr eylediler ki ey pādişāh bizim kabīlemizden birkaç süfehān kimesneler ābā vü ecdādımızñ dīnini biraĝup ve pādişāhın dīne daĝı girmeyüp kendülerinden bir dīn icād idüp ve şimdi bu cāniblere daĝı ifāde etmeğe seniñ beldene geldiler.

³⁴⁰ Derkenār-ı varak: “vaktā ki Kureyş’in ‘ibādet eylediği putları söĝmeğe başladı. Şah”

Pes bizi anlarıñ akrabaları ve kabilemiziñ eşrâfi gönderdi ve niyâz ider ki anları bize teslîm idesiñ girüye görelim. Pes Necâşi cevâb eyledi ki bu kimesneler baña dâhil düşüp bende sığındılar ben anları virmem lâkin siziñ huzûruñuzda anlara bir takrîr virdireyim siz dañi diñleyesiñiz ve ol gelen Müslimîn çağırırıp ve bu siziñ icâd eyledikleriñiz dîn ne dindir? deyü suâl eyledikte içlerinde Peyğamber ‘aleyhi’s-selâmıñ ‘ammisi Ebû Tâlib’in oğlı [6^a] Ca’fer didi ki ey pâdişâh biz aşlından câhil bir kavim idik ki putlara ‘ibâdet iderdik ve boğazlanmamış hayvânı yirdik ve ne kadar fâhiş ve kötü işler var ise cümlesini işlerdik ve birbirlerimize zulüm idüp kavîlerimiz za’iflerimizi yirdi ve bu çirkin hâl üzere olduk tâ ki Allâh Te‘âlâ bize Peyğamber gönderdiğini ma’lûm ve doğruluk ile meşhûr ve her vechile emîn. Pes bizi Allâh Te‘âlâ’nıñ bir olduğımı ikrâr eylemeğe ve Allâh’a ‘ibâdet idüp âbâ vü ecdâdımızñ ‘ibâdet eylediği putları terk etmeğe da’vet eyledi ve bize emr-i bi’l-ma’rûf ve nehyi ‘ani’l-münker idüp cümle ahlâk-ı hamîde ve ef‘âlî hasene ile muttaşif olmamızı tenbîh ve ahlâk-ı zemîme ve af‘âl-i kabîhadan men‘ eyledi. Biz dañi aña îmân getirüp inandık ve aña tâbi‘ olduk ve bâtıl dinden ayrıldık anıñ-çün kavmimiz bize düşman olup eziyet iderler ve yine o bâtıl dîne dönmeğe bize ibrâm eylediler ve her vechile zulüm eylediler bize dañi anlarıñ zulmüne tâkât getüremedik ve peygamberimizden izin alup seniñ diyârına geldik sâyende şıgıñup âhar bir kimesneye ilticâ etmedik ve sâyeñizde bize kimesne zulüm idemez deyü me’mûlümüzdür. Pes Necâşi didi ki Peyğamberiñize gökden inen kitâpdan bir nesne baña okuyun işideyim Ca’fer dañi “Kâf hâ yâ ‘ayn şâd” süresiniñ ³⁴¹ evvelinden bir miqdar Qur‘ân okuduğda Necâşi bir rûtbe ağladı ki tâ sakal ıslandı ve didi ki bu okunan kelâmı Mûsâ’ya inen kelâma o rûtbe beñzer ki ikisi bir bencereden çıkmışlardır andan ol Kureyş tarafında gelen adamlara didi ki bu taraftan size adam verilmek değıl bir qarınca bile vereceğim yokdur kalkıñ meclisimden deyü envâ‘ rezalet ile anları tardı idüp ve getürdikleri hediyelerini dañi girüye virdi.

Beyānu İzāi’l-Müşrikīn li’n-Nebīyyi ve Aşhābihī

Vaqtâ ki Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm me’mûr olduğı emr-i risâleti halka tebliğ eylemeğe muşır oldu. Kureyş gördüler ki bundan vazgeçmeyecek aña şâ‘irdir ve falcıdır ve sihirbâzdır ve mecnûndur didiler ve günâgün hileler tertîb idüp helâkına sa’y eylediler ki ³⁴² seniñ qarındaşıñ oğlı bizim Allâh’ımızı sögüyor ve babalarımızı dâlâletde gitmiş deyü zem ideyor ve her vechile bize döğünüyor ya aña bu mişillü kelâmlardan vazgeçsün deyü tenbîh eyle yâhud anı bize teslîm eyle cezâsını görelim. Pes Ebû Tâlib anlara bu yumuşak kelâmı söyleyüp ve suhûletle def‘ eyledi ba‘dehû bir def‘a dañi geldiler ve evvelki gibi şikâyet eyledikten soñra didiler ya bunu bize dil uzatmasun deyü men‘ idersin yâhud saña dañi anıñla beraber da’vet idüp helâkında sa’y ide der. Pes Ebû Tâlib’e dañi kavminden ayrılmak güç

³⁴¹ Meryem suresi.

³⁴² Derkenâr-ı Varak: “def‘a ‘ammisi Ebû Tâlib’e didiler ki Şah.”

geldiğinden Muhammed'e gelüp ve söyledikleri kelâmı haber virdikde Peyğamber 'aleyhi's-selâm buyurdılar ki ben Allâh Te'âlâ tarafından me'mûr olduğum emri terk ideceğim yokdur ya dîn-i İslâm'ı âşikâr iderim yâhud ol umurda kâh helâk olurum deyü mübârek gözlerinden yaş gelüp ağladıkda yine Ebû Tâlib'e şefkat gelüp yâ Muhammed [6^b] me'mûr olduğunu icrâ eyle ba'de'l-yevm seni Kureyş'e teslim ideceğim yokdur ve her vecihle saña şâhib olurum. Pes Kureyş bu kelâmı haber alınca düşmanlığı ziyâde eylemeğe başladılar. Ba'dehû Ebû Tâlib Hâşim evlâdlarını ve Abdülmuṭṭalib evlâdlarını çağırdup ve geliñüz cümle akrabalar ittifâk idüp Muhammed'e şâhib olalım deyü niyâz eyledikde her biri buraya râzı olup yalnız Ebû Leheb kâil olmayup ve Kureyş ile beraber olup Peyğambere eziyet eylemeğe sa'y ider oldılar bir kere Ebû Cehil yemîn eyledi ki eğer Muhammed'i secde iderken görsem boynuna başardım. Vaqtâ ki Peyğamber 'aleyhi's-selâm bir gün secde iderken gördi boynuna başmak için hamle idüp yine gerüye döndi neçün böyle eylediñ? deyü suâl olunduğda Muhammed ile benim mâbeynimde içi ateş ile tolmış bir deriñ hendek gördüm didi. Bir kere yine Peyğamberi nemâz kılariken gördi ve eline bir büyük taş alup Peyğamber 'aleyhi's-selâma atmak murâd eyledikde gözüne bir semirmiş deve görünüp üzerine hamle ve anı yemeğe kâsd eyledi ol dañi korkup firâr eyledi ve bu haberi Peyğamber 'aleyhi's-selâma söylediklerinde Ebû Leheb'iñ gözüne görüneñ deve Cebrâil idi. Eğer kaçmasaydı anı Cebrâil helâk iderdi didi de dañi Muhammed 'aleyhi's-selâma Peyğamberlik gelmezden evvel kızı Ümmü Külşüm'i Ebû Leheb'iñ oğlu 'Utbe'ye nikâh idüp virmişdi. Pes Muhammed'e Peyğamberlik gelüp beynlerinde 'adâvet zuhûr idince bir gün Peyğamber 'aleyhi's-selâma gelüp ve seniñ getürdüğün dîne küfr eylemişim deyüp ve Peyğamberiñ yüzüne tükürdi ve Ümmü Külşüm'i itlâk eyledi. Peyğamber 'aleyhi's-selâm yâ Rabbi 'Utbe'ye seniñ köpeklerinden bir köpeği musallaḥ eyle deyü du'â idüp ve 'aḳabinde 'Utbe Şâm diyârına gitmeğe çıkup ve giderken anı bir arslan pâreledi ve dañi bugün Peyğamber 'aleyhi's-selâm nemâz kılariken ve Kureyş'den bir bölük kimesneler ol maḥalde oturlardı ve anda muḳaddemâ bir deve boğazlamış idiler ve bağırsaqları ve işkembesi anda dururdu. Pes Ebû Cehil dedi ki yok mı bir kimesne işbu murdar işkenbe[y]i Muhammed'iñ üstüne âtsun? pes 'Uḳbe İbni Mu'ayt ol işkenbe[y]i Peyğamber 'aleyhi's-selâmiñ üzerine atdı. Ol vaḳit Peyğamber dañi yâ Rab Ḥazret-i Yûsuf vaḳtinde virdiğiiñ ḳaḥṭ gibi Kureyş'e dañi ḳıtlık vir deyü du'â eyledi du'âsını ḳabûl idüp bir rütbe ḳıtlık virdi ki eski çarıqları ve kemükleri deve yünü ḳarışdurup yediler ve külliyeñ ṭâḳatleri kesüldükde Peyğamber 'aleyhi's-selâma geldiler ve yâ Muhammed sen rahmetün li'l-'âlemînim diyorsun ve seniñ ḳavmin ḳabileñ aḳlıktan helâk olsunlar layık mıdır? didiklerinde Peyğamber 'aleyhi's-selâm du'â idüp yağmur yağmaya başladı tâ her cānibinde bereket aşârı göründi ba'dehû yine yağmur ifrâṭ olduğundan şikâyet eylediklerinde yine Peyğamber 'aleyhi's-selâm yağmuruñ inḳıṭâ-'ı için du'â idüp ve yağmur kesildi ve dañi bir gün 'Uḳbe b. Mu'ayt Mescid-i Ḥarâm'a girüp ve anda Peyğamber 'aleyhi's-selâmı [7^a] nemâz kılariken gördükde Peyğamberiñ omuzunda olan şalı boğazına dolayup boğmağa başladı. Pes Ebû Bekir dañi anda bulunup ḳurtarmağa sa'y eyledikde Peyğamberi birağup ve anı tutup darb-ı şedid

ile darb eylediler hâşılı bu vechile Ebū Cehil ve Ebū Leheb ve Hâkem b. el-‘Âş, ‘Ukbe İbni Ebī Mu‘ayt ve anlarıñ emsâli nice kimesneler Peyğamber ‘aleyhi’s-selâma ve aşhâb-ı kirâma dâimâ kahr u eziyet itmek üzere idiler soñra her birisi birer ‘ukûbet ile helâk oldukları zıkr u beyân olunur.

Beyānu İstinsāru’l (?)-Müslimîn Bi Dāri’l-Erķam

Vaktā ki Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ve aşhâb-ı kirâma müşrikînin cevri u eziyeti ziyāde oldı. Bir vechile tākāt getüremeyüp selāmet-i hāl için muķaddemen İslām’a gelen Erķam b. Ebī’l- Erķam’ıñ evinde Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ve aşhâb-ı kirām gizlenüp ve bir ay miķdārı anda sâkin oldılar ve anda iken bir gün meydana çıķmak için Ebū Bekir Peyğamber ‘aleyhi’s-selām’a ilhâh eyledi. Ol dañi yā Ebā Bekir biz azlık kimesneleriz müşrikîn ile muķāvemet idemeziz deyü def etmek istedikce Ebū Bekir muşır olup çıkdılar ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selām Şafā üzerinde oturup ve Ebū Bekir ayağ üzere durup ve a‘lā şavtla halkı Allāhu Te‘ālā’ya imān etmege da‘vet eyledikde müşrikîn Ebū Bekir’iñ üzerine hücum idüp ol rütbe dökdiler³⁴³ ki durmağa tākātı kalmayup yere düşdükdē soñra ayaklarıyla depdiler ve ‘Utbe b. Rebī’a nām kāfir eline bir na‘leyn alup ve çehresine öldürdiye³⁴⁴ ağzını burnunu fark olunmaz oldı ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmı dañi Ebū Cehil şetüm-ı ğalîz ile söķüp³⁴⁵ kabîh kelāmlar söyledi. Peyğamber ‘aleyhi’s-selām hiçbir kelām söylemeyüp yine Dāru’l-Erķam’a gitdi. Ebū Cehil dañi gelüp Mescid-i Hārām’da Kureyş’in meclisinde oturdı. ‘Aķabinde Peyğamberiñ ‘ammisi Hāmza dañi yay ve oķunı kuşanmış şayd u şikārdan gelürken ‘Abdullāh b. Cüd‘ān nām kimesneniñ cāriyesi didi ki yā Hāmza bundan aķdemce karındaşıñ oğlı Muħammed’e Ebū Cehil ne söyledi ol cāriyeniñ kelāmından Hāmza’ya ğāyet güç gelüp ve Ebū Cehil ğazabını kaynadı ve andan doğrı Mescid-i Hārām’a girüp Ebū Cehil’iñ başına bir yay urup başı yarıldı ve didi ki niçün Muħammed’i sögmüşsin işde ben dañi aniñ dīnīne girdim ve aña tābi‘ oldum bundan soñra eđer kelām söyleyebilürseniz söyleyiñiz didi. Vaktā ki Hāmza İslām’a geldi Kureyş bildiler ki şimden girü Peyğamber ‘aleyhi’s-selām’a bir kahr u eziyet idemeyecekler hemān andan ellerini ve dillerini çekdiler lākin sâir müslimīne cevri u eziyeti ziyāde etmege başladılar ve dañi Hāmza’nıñ İslām’ından soñra üç gün yine cem‘ olup müşāvere eylediler ki Muħammed’i katl eylemekden ğayrı çāre yokdur zīrā o gündē güne kuvvetlenmededir ve işi kim görürse aña çok ikrām ideriz didiklerinde ‘Ömer b. Hattāb ilerü gelüp didi ki anı ben katl ideyim. Pes andan kılıcını kuşanup Peyğamberi aramağa gitdi yolda giderken Sa‘d b. Ebī Vakķaş’a rast gelüp yā ‘Ömer nere gidersin deyü sorup ol dañi Muħammed’i katl etmege gitdiğini söyledi [7^b] gel bu sevdādan vazgeç zīrā fenā nesneye heves etmişsin didikde ‘Ömer didi ki ğālība sen de ābā vü ecdādıñ dīnini birağup Muħammed’iñ dīnine girmişsin Sa‘d b. Vakķaş didi ki Muħammed’e imān getürdüm ve “Eşhedü en lā ilāhe ilellāh ve enne Muħammeden Resūlullāh” kelimesiyle müşerref olmuşum didikde ‘Ömer

³⁴³ Dövdüler.

³⁴⁴ Öldüresiye.

³⁴⁵ Sövmek.

kılıcını çeküp Sa‘d daği kılıca yapışıp birbirlerine hamle eylediler ve Sa‘d didi ki yâ ‘Ömer seniñ kız qarındaşıñ ve damadın şeref-i İslâm’a müşerref oldılar ve sen hala dalâletdesin. Pes ‘Ömer anlarıñ İslâm’a geldiğini haber aldıkda Sa‘d’i birağup ve doğrı kız qarındaşına kendü ve ol vakit qarındaşı ve zevci kendülerini oğutmaq için cenâb-ı İbnü’l-Eret Hazretlerini getürüp ve anlara “Tâhâ suresini” okudurdu. Ömer’iñ geldiğini gördüklerinde Cenâb’ı evin bir köşesine gizlediler. Pes ‘Ömer gelüp nedir bunda bir şadâ işitdim idi? anlar didi ki birbirimiz ile şöhet iderdik ‘Ömer didi ki ya ben haber almadım mı? Muhammed’iñ dînine girmişsiñiz deyüp ve kız qarındaşınıñ zevcinin gögsi üzerine çeküp şakalından tutdı. Kız qarındaşı daği zevcini kırtarmak için şarıldıkda ‘Ömer aña daği bir yumruk urup başını yardı. Pes kız qarındaşı daği ey Allâh düşmanı Allâh Te‘âlâ’nıñ birliğine imân getürdügümden ötüri mi beni tekdîr idesin bil ki ben seniñ ‘inadına İslâm’a geldim elinden ne gelürse işle. Pes anda ‘Ömer’e bir pişmanlık geldi nedir oğuduğunuz deyü su‘âl eyledikde kız qarındaşı daği oğuduğumuz şahîfe[y]i viririm baqasın lâkin korqarım pârelersin ‘Ömer yemîn eyledi. Bir kere baqayım yine sâlim olarak saña teslim iderim didi yine kız qarındaşı didi ki ey qardaş sen murdarsan ve Qur‘ân şahîfesini murdâr olan kimesne yapışmak câiz degildir var gûsul eyle andan virdim. Pes ‘Ömer gûsul eyledi paklandıktan soñra şahîfe[y]i alup oğumağa başladı tâkim “İnnenî innallâhu lâ ilâhe illâ ene fa‘budnî”³⁴⁶ âyetine erişdikde ‘Ömer’de tevfiq eşeri zühür idüp işbu kelâmı oğuyan kimesne Allâh’dan gayrıya ‘ibâdet eylemek lâik degildir didikde Habbâbu’l-Eret daği ol gizlendiği mağalden çıkup yâ ‘Ömer dünki gün Peyğamber ‘aleyhi’s-selâmı işitdim ki yâ Rab işbu dîni ya Ebû Cehil ile yâhud ‘Ömer ile eyle deyüp du‘â idüp ol du‘ânıñ berekâtına mazhar olduñ didi. Pes ‘Ömer didi ki beni Muhammed ‘aleyhi’s-selâm’a götürün ve andan kalkup Dâru’l-Erkâm’a gitdiler vardıklarında kapu[y]ı kağdılar aşhâbdan biri kapu aralığından bakup ‘Ömer olduğunu görüp Peyğambere haber virdikde Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm kapu yanında durup ve kapu[y]ı açdılar. Pes ‘Ömer girerken Peyğamber yakasından tutup İslâm’a gel yâ ‘Ömer didikde bu kelâmıñ heybetinden ‘Ömer korqup ditremeğe başladı ve Eşhedü enneke Resûlullâh deyüp İslâm ile müşerref olduğdan soñra yâ Resûlellâh bizim hayâtımız ve memâtimiz haq üzere degil mi? Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm daği belî haq üzeredir didikde ya bu gizlü oturmak ne lâzım Allâh Te‘âlâ’ya yemîn iderim ki küfür oturduğum meclisleriñ beher birinde elbette [8^a] İslâm’ı icrâ iderim deyü Peyğamber ‘aleyhi’s-selâmıñ bir tarafında ‘Ömer ve bir tarafında Dâru’l-Erkâm’dan çıkup ve doğrı Mescid-i Harâm’a gidüp Ka‘be-i Mükerreme’[y]i tavâf ve âşikâre nemâz kıldılar. Pes Kureyş ‘Ömer’iñ daği İslâm’a geldiğini gördükde külliyyen hañırları rencide olup ve derûnlarına gam u guşşa çökdi.

Beyānu’l-Hışār Fī’ş-Şi‘b

³⁴⁶ “Kuşkusuz ben, yalnız ben Allah’ım. Benden başka tanrı yoktur. O halde bana kulluk et, beni hatırında tutmak için namaz kıl.” (Taha 20/14)

Vaktā ki ureyş halkı Peygamber ‘aleyhi’s-selām’ın ve aña tābi‘ olanların günden güne kuvvetlendiğini ve Habeş’de olan müslimîniñ ‘izzetde olduğunu gördiler bunuñ bir dürlü çäre bulmaq için müşāvere idüp didiler ki Muhammed bizim evlād u ‘ıyālimizi ifsād eyledi. Bunu bir tarık ile katl eylemekden ğayrı çäre yokdur ve andan Peygamber ‘aleyhi’s-selāmın akrabasına varup Muhammed için size iki vaqt diyet virelim anı hemān bize teslim eyleyiniz anı ureyş’den başka bir kimesne katl itdirelim hem siz dağı ‘āileden kırtulursuñuz hem biz de rahat oluruz didiler emmā akrabasının Müslümanlar’ı ve kâfirleri ğayret-i ‘Arab üzere bir vechile bu nesneye rāzı olmadıklarından ureyş halkı beynlerinde mu‘āhede ve yemīn eylediler ki Hāşim ve Muṭṭalib evlatlarını külliye Mekke’den çıkarup ve anları çarşularına gelmekden men‘ ve anlardan kız almayalar ve bir vechile alış veriş ve hüsn-i mu‘āmele ve merhāmet itmeyeler tā ki Peygamber anlara teslim idmedikçe şulh olmayalar ve bu mu‘āhedelerini bir kağıda yazup ve Ka‘be’ye aşıdılar. Pes Peygamber ‘aleyhi’s-selāmın Ebū Leheb’den başka ne kadar akrabası var ise Müslümān’ı ve kâfiri cümlesi Şi‘b Ebī Ṭālib nām maḥalle girdiler ve anda üç sene miqdārı sākın olup ğāyet zaḥmet çekdiler zīrā anlara bir ḥabbe ne zaḥira ve sāir hiçbir nesne virmezlerdi. Gizlū her ne kadarca nesne tedārik iderlerdiyse anın ile kifaflanurlardı soñra yine ureyş’den ba‘zı kimesneleriniñ bozulmasını zāyi idüp ve Ka‘be’de aşılış olan kağıdı dağı kıldırmağı münāsib görüp ve o Şi‘b-i Ebū Ṭālib’de olanların çıkmalarına izin virdiler. Pes ol yazdıkları kağıdın Allāh Te‘ālā’nın isminden ğayrı her yazısını ğüve yediğini vahy olunup ol dağı Ebū Ṭālib’e dağı ureyş’e ḥaber virdi soñra bağdıqlarında fi‘l-ḥaḳıka Peygamber ‘aleyhi’s-selām’ın buyurduğı gibi vāқи‘ olmuş ve ol kağıdı yazan kātibiñ dağı elleri kırumuş deyü rivāyet olunur.

Beyānu İnşikāқи’l-amer

Ve dağı bir def‘a müşrikīn tāifesi Peygamber ‘aleyhi’s-selāma gelüp diyeler ki eđer sen ḥaḳ Peygamber iseñ gökdeki ayı iki pāre idersin. Pes Peygamber ‘aleyhi’s-selām dağı ol maṭlūb eyledikeriniñ vāқи‘ olmasını Allāh Te‘ālā’dan niyāz eyleyüp ve ay istedikleri gibi iki pāre olup bir parçası Ebū ubeys dađınıñ üst yanına ve bir parçası alt yanına geldi yine ureyş kâfirleri inanmayup bize Muhammed siḥir eyleyüp gözümüze böyle bir nesne gösterdi yoḥsa ay iki pāre olduğı yokdur didiklerinde içlerinden birisi didi ki eđer bize siḥir yaptıysa cümle dünyāya idemez taşradan gelenlere suāl ideriz ki anlarda gördi mi? Pes diyār-ı āḥārdan gelenlere şorduqlarında her cānibden [8^b] gelenleriñ iki pāre olduğunu gördüklerini ḥaber virdiler yine müşrikīn münebbih olmayup siḥr-i mekrdir ya‘ni bütün dünyāya irişmiş siḥirdir didiler.

Beyānu ureyş ‘An Selāseti Eşyāin

Ve dađı bir def‘a ureyş Nażr b. Hāriş ve ‘Uḳbe b. Ebī Mu‘ayṭ nām kimesneleri Peygamber ‘aleyhi’s-selāmın ḥuşuşunda suāl eylemek için Medine Yahūdileri’niñ aḥbārına ya‘ni ‘ālimlerine

gönderdiler anlar dağı Medine ađbārına varup didiler ki siz Tevrāt'ı vesāir ol inen kitābları oğumuş kimesnelersinüz size bir suāl için geldik ki bizim beldemizde aşlından bir yetim bir hağır bir kimesne var idi. Şimdi bir büyük da'vā ideyor ki ben Allāh Te'ālā tarafından gönderilmiş Peyğamberim deyür anıñ hağkıında ne dersinüz. Pes ol ađbār didiler ki ol kimesneniñ ħālını bize vaşf eyleyiñiz ki ne kişi olduğını bilelim anlar dağı Peyğamber 'aleyhi's-selāmıñ evşāfını ħaber virdiklerinde ol ađbārıñ birisi geldi ve didi ki Tevrāt'da vaşfını bulduğumuz āđır zemān Peyğamberi ol kimesne olmak³⁴⁷ gerekdir. Ancak yine size bir tecrübe idecek nesne ħaber virelim ki varup aña üç nesneden suāl³⁴⁸ eyleyiñiz eđer ikisinde ħaber virtüp üçüncüsü Allāh Te'ālā'nıñ 'ilmine ihāle iderse bilinüz ki hađ peygamberdir suāl idecekleriñ birisi budur ki zemān-ı evvelde birkaç kimesne çok uyku uyudılar anlar kimdir ve birisi dağı bu ki mağribe ve meşriķa bir kimesne gitdi ol kimdir ve biri dağı rūĥ nedir Deyü sorasınüz. Pes ol iki kimesne gitdi Mekke'ye gelüp ve Ķureyş'e didiler ki Muĥammed ile bizim mābeynimizi faşl idecek nesne[y]i öğrendik. Pes cümle Ķureyş Peyğambere varup ol zıkr olunan üç nesneden suāl eylediklerinde yarın ħaber virdim Deyü inşāellāh dimedüğün birkaç gün geçüp Cebrāil vaĥy ile gelmez oldu. Pes Küffār didiler ki Muĥammed'i Rabbisi bırağdı ve bu kelāmları peygambere ġāyet ağır geldi ba'de Cebrāil Keĥf sūresini getirüp ol çok uyku uyuyan kimesneler Aşĥāb-ı Keĥf olduğını ve aĥvāllerini beyān ve ol dünyāyı cevelān iden kimesne Zü'l- Ķarneyn olduğunu bildirdi ve sūre-i isrā dağı nāzil olup rūĥuñ cevābını beyān eylediği anı Allāh Te'ālā bilür.

Beyānu Vefātu Ebū Tālib

Ve dağı peygamberlik geldiđiniñ onuncı senesi Ebū Tālib vefāt eyledi Vađtā ki ĥasta olup ve kendüsünde ölü āşārı zuĥūr eyledi Ķureyş kabīlesiniñ vucūhi cem' idüp ve anlara çok vaşıyyetler idüp didi ki yā ma'şere Ķureyş siz Allāh Te'ālā'nıñ maĥlūkātınıñ güzīdesi ve 'Arabıñ ħalbi ve her vechile şān u şöhret şāĥiblerisinüz size Muĥammed'i vaşıyyet iderim ki Ķureyş'iñ emīnidir ve vaşf eylediğim mu'teber sıfatlarıñ cümlesi anda mevcuddur ve Allāh Te'ālā'dan getürdüği emri gönül ħabül eylemişdir. Lākin zem ħorĥusundan dil inkār eylemekdedir ve şimdiki ĥalde Muĥammed 'Arabıñ fuķarāsı ve nāsebiñ za'ıfları tābi' ammā bir vağtı olup anlarıñ cümlesi ađnıyā ve cümle ĥalkıñ reisi olacağlarında ĥiç şüphem yokdur. Ĥāşılı cümlemenize aña ri'āyet ve 'itbā'ımı şıyānet [9^a] idiñiz zīrā her kim anın tarafına³⁴⁹ sālİK olursa hađķa işābet etmiş olur ve kim ki anıñ elini tutarsa büyük sa'ādete nāil olur. Pes Ķureyş dağı didiler ki yā Ebū Tālib sen bizim büyüğümüz ve seyyidimizsin seniñ her kelāmıñ bizim mağbülümüzdür. Lākin Muĥammed ile yanımızda olan macerayı bilürsün Muĥammed'i bu meclise

³⁴⁷ Bu kelime sayfanın bozulmaya uğraması sebebiyle tam olarak okunmadığı için cümle akışına uygun manada çeviri yazısı yapıldı.

³⁴⁸ Bu kelime sayfanın bozulmaya uğraması sebebiyle tam olarak okunmadığı için cümle akışına uygun manada çeviri yazısı yapıldı.

³⁴⁹ Bu kelime sayfanın bozulmaya uğraması sebebiyle tam olarak okunmadığı için cümle akışına uygun manada çeviri yazısı yapıldı.

çağır ve andan bizim için ‘ahd al ve bizden daği anıñ-çün ‘ahd ü emān aḥz eyle ki bizim dīnimize daḥl eylesün biz daği anıñ dīnine daḥl eylemeziz ve aña her vechile ri‘āyet ideriz. Pes Ebū Ṭālib Peyğamberi çağırıp ve qarısınıñ kelāmını aña takrīr eyledikde Peyğamber ‘aleyhi’s-selām buyurdılar ki anlara her vechile müsā‘ade olunur fekaṭ bir kelime desünler ki anıñla ‘Arab’a ve ‘Acem’e mālīk olurlar Ebū Cehil didi ki belī bir deḡil on kelime dirler. Pes Peyğamber ‘aleyhi’s-selām çünki öyle der lā ilāhe illallāh disünler deyü buyurduḡda Ḳureyş ellerini bilenüp (?) didiler ki bunca işitmiş deḡiliz biz daği diyecek deḡiliz deyüp daḡıldılar. Pes andan soñra yine Ebū Ṭālib Ḳureyş’e naşīhat idüp gelüñüz Muḡammed’e tābi‘ olun felāḡa dāḡil olursunuz deyü söyledilerdi. Pes Peyğamber ‘aleyhi’s-selām didi ki yā ‘Ammī Ḳureyş’e güzel vaşīyyet ve naşīhat ideyorsun ammā kendi nefesine niçün naşīhat eylemezsiñ gel bir kere lā ilāhe illallāh di saña yevm-i kıyāmete şefā‘at ideyim. Ebū Ṭālib didi ki yā Muḡammed eḡer ol kelāmı disem beni Ḳureyş’e zem iderler. Pes ol zem Ḳorḡusundan diyeceḡim yokdur ve geçen babalarımın dīninde olacaḡım deyü ḡavl-i eşaḡda küfr üzere vefāt itdi. Ḳureyş yine ‘aleyhi’s-selāma eziyet eylemeḡe başladılar ḡattā mübārek başına toprak şaçarlardı ve ḡüñagün üzerine hucūmlar iderlerdi Peyğamber ‘aleyhi’s-selām bu ḡallere mübtelā’ olunca Ebū Ṭālib’i anup didi ki yā ‘ammī seniñ dūnyādañ ḡitmek ḡasbiyle benim başıma ne belālar geldi gör didiḡini diḡer ‘ammīsi Ebū Leheb işidüp ḡayrı ne kaldı ve didi ki yā Muḡammed bundan böyle murādını icrā ile ben şaḡ iken saña bir kimesneden keder gelmez. Pes Ebū Leheb’iñ bu kelāmını Ḳureyş işidince didiler ki yā Ebū Leheb sen de Muḡammed’e tābi‘ oldun mı? Ol daği tābi‘ oldum lākin qarındaşım oḡlı olmaḡ ḡasebiyle elbette şāḡib olurum varup murādı olan umūri icrā iyemesün ba‘dehū yine bir gün Ḳureyş Ebū Leheb’e didiler ki Muḡammed dir ki seniñ baban ‘Abdülmuṭṭalib cehennemde imiş. Pes Ebū Leheb Peyğamber ‘aleyhi’s-selāma gelüp yā Muḡammed sen bu mişillü kelām söyledin mi? didikde belī söyledim diyince Ebū Leheb aña yardım itmekden vazgeçüp Ḳureyş tekraren fırsat bulup Peyğambere eziyet eylemeḡe ziyāde eylediler.

Beyānu Ḥurūcu’n-Nebīyyi et-Ṭāif

Çünki Ebū Ṭālib’iñ vefātı ve Ebū leheb’iñ yüz çevirmesiyle Peyğamber e’s-selāma Ḳureyş’iñ cevri u eziyeti ziyāde oldı ḡalb-i şerifi ḡāyet maḡmūm ve her vechile maḡzūn olup şöyle taşmīm eyledi ki Ṭāif’e varup anda Şaḡīf ḡabīlesini dīne da‘vet ve kendüsine mu‘īn ve yardımcı olmalarını iltimās ile [9^b] pes Zeyd b. Ḥāriḡe’[y]i ma‘īyyetine alup Ṭāif’e ḡitdi ve anda on gün yāḡud bir ay eḡlenüp Şaḡīf ḡabīlesiniñ bir ḡānesini bırakmayup her birine varup dīne da‘vet eyledi. Hiçbir kimesne da‘vetine icābet etmedi soñra Şaḡīf eşrāfından ‘Abdi Yālīl ve Mes‘ūd ve Ḥubeyb Me’mūn üç ḡardaş var idi. Varup anları daği dīne da‘vet eyledikde birisi didi ki Ka‘be kisvesini pārelemek ḡünahı boynuma olsun eḡer seniñ Peyğamberliḡiniñ aşlı var ise ve birisi daği didi ki Allāh Te‘ālā senden ḡayrı bir Peyğamber ḡönderecek kimesne bulamadı mı? ve birisi daği didi ki seniñle kelām söylemek her vechile ḡaṭā’dır zīrā seniñ

Peygamberliğin var ise biz saña mu'āraza etmekle ḥaṭā etmiş oluruz ve eğer Peygamber aşlı yoğise yalancı ile kelām söylemek cāiz degildir hemān bir sā'at evvel bu beldeden def' ol. Pes Peygamber 'aleyhi's-selāmın anlardan daḥi ümidi kaṭ' olunca yine Mekke'ye 'avdet eylemeğe 'azm idüp ve anlara didi ki size niyāz iderim ki benim bu ṭarafa geldiğimi kimesneye söylemeyesiniz. Zīrā Kureyş kabīlesi bu ṭarafa gelüp ve me'yūs döndüğümü ḥaber aldıḳda baña düşmanlığı ziyāde iderler ve andan çıḳdıḳda Şakīf kabīlesiniñ sefilleri ardına düşüp her biri çirkin kelāmlar ile söğüp ve her ṭarafdan ṭaşlar atmağa başladılar ḥattā mübārek vucūdi atılan ṭaşlardan kana boyandı ve çok kere Zeyd b. Hārīse ol ṭaşlara kendüsini siber idüp anuñ daḥi başını nice yerde parelediler. Ba'dehū ol sefillerden ḥalāş bulduḳdan soñra maḥzūn ve maḡmūm olarak gelüp bir ağaç altında oturdu ve ol maḥalde Rebī'a oğullarınıñ bir köşki var idi. Bu ḥāli ol köşkten baḳarlardı yüreklerine merḥamet gelüp 'Addās nām kölelerine didiler ki al bir salḡım üzüm bir ṭabaḳ içine vaż' ve ol ağaç altında oturan adama götürsün zīrā çok keder ve belā gördi. Pes 'Addāsī üzümü götürüp Peygamber 'aleyhi's-selāmın önüne bıraḳdıḳda Peygamber 'aleyhi's-selām bismillāh deyüp üzümde yedi 'Addās bunu gördüḳde didi ki vallāhi bu diyārda bu mişillü kelām söyler adam görmemiş. Pes Peygamber 'aleyhi's-selām 'Addās'a didi ki sen kaḅı diyārdansın ve ne dindensin? 'Addās didi ki memleketim Muşūl'dur ve Naşrānī'yim Peygamber 'aleyhi's-selām didi ki öyle ise sen Yūnūs Peygamberiñ beldesinden imişsiñ. Pes 'Addās didi ki sen Yūnūs'u ne[re]den bilürsün Peygamber 'aleyhi's-selām didi ki o benim ḳarındaşımdır zīrā ol Peygamberdir ve ben daḥi Peygamberim ve Yūnūs kışşasını bir bir söyledi bunı 'Addās işidince yere ḳabanup ve Peygamberiñ mübārek elini ve ayaḡını öpüp Müslümān olup Rebī'a oğulları ol köşkten bu ḥāli görünce birbirlerine didiler ki baḳ şu ādamın bizim köle[y]i ifsād [10^a] eyledi. Pes 'Addās dönüp geldiḳde diyeler ki niçün ol adamın elini ve ayaḡını öpdüñ? ol daḥi didi ki ey benim efendimlerim bugün ki günde yeryüzünde bu adamdan ḥayırlı kimesne yoḳdur. Baña bir miḳdār kelām söyledi ol kelāmı peygamberden ḡayrı kimesne söylemez. Pes Rebī'a oğulları didi ki ḥalṭ etme saña eski dīniñ elverir. Pes andan Peygamber 'aleyhi's-selām öyle maḡmūm ve maḥzūn ḳalkup giderken mübārek başını ḳald[ur]up göḡe baḳdıḳda gördi ki gölge etmek için bir parça bulut ta'yīn olunmuş gider ve Cebra'il 'aleyhi's-selām daḥi gökden inüp gelür ve geldiḳde didi ki Allāh Te'ālā bu seniñ başına gelen ḥālleri görür ve bilür ve işde daḡlar meleklerini saña gönderdi her ne emir idersen işlesünler andan melekler gelüp selām virdikden soñra didiler ki yā Muḥammed eğer dilersen bu iki ṭaḡı bir yere ḳarışdırup cümle Şakīf kabīlesini helāk idelim ve istersen küllisini yere geçürelim Peygamber 'aleyhi's-selām didi ki hiçbirini istemem. Anlara böyle çirkin iş işlediler ancaḳ me'mül iderim ki bundan böyle bunlardan gelen evlādları imāna gelüp Allāh Te'ālā'ya 'ibādet iderler. Pes melekler didiler ki gerçi Allāh Te'ālā'nıñ raūf raḥīm imiş sen bu güzel ḥaşletlerde sen çok 'ālī ve muẓaffer olasın ve andan Peygamber 'aleyhi's-selām Naḥle nām maḥalle geldiḳde aḥşam olup anda ḳaldı nişfü'l-leyl olduḳda ḳalkup teheccüd nemāzında Ḳur'anı cehr ile oḳurken Nuşaybin cinlerinden yedi yāḥud ṭokuz nefer cin gelüp oḳuduḡı Ḳur'anı diñlediler ve

gāyet beğendiler ve varup kendü tāifelerine haber virdiler andan şoñra ol cinlerden üç yüz yāhūd üç biñ veya ziyāde cin Mekke qaribinde Hācūn nām tağa gelüp ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selām dañi Mekke’den ol tağa gidüp ve anlara ikra’ sūresini ve dañi birinci āyāt-ı Qur’āniyye okudukda cümlesini İslām’a geldiler.

Beyānu Vefāti Hādīce ve Tezevvüci Sevde

Ve dañi bundan akdem zıkr olunduğı üzere Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmıñ ‘ammisi Ebū Tālib vefāt eylediğinden üç gün geçtikden şoñra zevcesi Hādīce dañi vefāt idüp Hācūn nām mezaristanda defn olundu ve Hādīce’niñ vefātında birkaç gün geçdikde Zem’a kızı Sevde’[y]i dört yüz dirhem gümüş mehr ile nikāh idüp ve ‘akabinde zifāf oldu ve andan birkaç gün mürürunda Ebū Bekir’in kızı ‘Āiše’[y]i dañi nikāh eyledi lākin anda zifāf olmayup Medine’de hicretiñ ikinci senesinde zifāf oldu zīrā nikāh olduğda ‘Āiše altı yaşında idi zifāf olması tokuz yaşında vāki’ oldu.

Beyānu Mi’rāci’n-Nebiyi ‘Aleyhi’s-Selām

Ve dañi peygamberlik geldiğiniñ on ikinci senesinde bir gice Peyğamber ‘aleyhi’s-selām Mescid-i Hāram’da yaturken Cebrāil gelüp Peyğamberi kaldırdı ve zem zem kuyusu yanına getürüp anda arqası üzerine yatırdup köksini tā göbeğine varıncaya yardı ve andan yürekini [10^b] çıkarup ve Mīkāil dañi üç leğen zem zem şuyı³⁵⁰ yürekini yıkadılar. İçine imān ve hikmet ve ‘ilm ve yakīn taldırup yine yürekini maħalline koydılar ve andan cennet merkeblerinden katırdan küçük hımandan büyük Burāk isminde bir dābbe getürdiler ki gözi gördüğü yire ayağı başardı ve yoķuşa³⁵¹ uzanurdu. Pes andan Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ol burāka binüp Cebrāil sağ yanında Mīkāil şol yanında olarak yola revān oldılar ve giderken yolları Mūsā ‘aleyhi’s-selāmıñ Medine’de gölgelendiğı ağaca ve andan yine Mūsā ‘aleyhi’s-selāmıñ münācāt eylediğı Tūr-i Sinā’ya ve andan ‘İsā ‘aleyhi’s-selāmıñ toğduğı Beytü’l-Lahm’e uğrayup ve her birinde Cebrāil işaretiyle Peyğamber ‘aleyhi’s-selām Burāk’dan inüp ikişer rek’at nemāz kılup ve ešnāi rāhde giderken nice işaretler ve beşāretler göründüğü cümle mi’rāciyelerde mufaşşal yazılmışdır. Ezcümle Peyğamber ‘aleyhi’s-selāma sağ tarafından bir şadā gelüp ve didi ki yā Muħammed saña bir söyleyeceğim var Peyğamber ‘aleyhi’s-selām hiç cevāb itmeyüp geçdi. Pes Cebrāil ‘aleyhi’s-selām didi ki yā Muħammed bek güzel eyledin zīrā ol şadā Yahūd da’vāti idi eğer aña aldanmış olaydıñ ümmetiñ Yahūdī olurlardı ve andan şol yanında dañi o mişillü bir şadā gelüp aña dañi iltifāt etmeyince Cebrāil didi ki bu şadā Naşārā da’veti idi eğer icābet eyleseydin ümmetiñ Naşrāni olurdu ve andan giderken envā’ zīnetler ile müzeyyen bir qarı önlerine çıkup dur yā Muħammed deyü aña dañi Peyğamber ‘aleyhi’s-selām iltifāt idmeyince Cebrāil didi ki bu qarı dünyā idi eğer aña iltifāt eyleseydin

³⁵⁰ Derkenār-ı Varak: “getürüp”

³⁵¹ Derkenār-ı Varak: “çıkarken kık ayakları uzanup inişe inerken ön ayakları”

cümle ümmetiñ âhireti unudub dünyâyâ aldanurlardı. Pes bundan ma'lûm oldu ki her kim âhiretini unudub dünyâyâ meyl ve rağbet iderse o kimesne Peyğamberî olmaz işde bu vechile nice 'alâmât ve ğarâyib nesneleri seyrân iderek yâ Kuds-i şerîfe vardılar ve anda Peyğamber Burak'dan inüp Cebrâil ile ikişer rek'at nemâz kıldılar andan soñra ol maħalle çok halk cem' olup ve Cebrâil ezân okuyu ba'dehû ikâmet idüp ol gelen kimesneler cümlesi şaf şaf durdılar ve Cebrâil 'aleyhi's-selâm Peyğamber 'aleyhi's-selâmıñ elinden tutup imâmete geçürdi. Pes Peyğamber 'aleyhi's-selâm imâm olup iki rek'at nemâz kıldılar. Ba'dehû Cebrâil didi ki yâ Muħammed bu saña cemâ'at olan kimesneler tâ devr-i Âdem'den şimdiye dek dünyâyâ gelen peyğamberlerdir. Andan Muħammed 'aleyhi's-selâm ve ol Peyğamberler du'â idüp Allâh Te'âlâ'ya şenâ-i cemîle eylediler andan etrâfını melâike ihâta eylemiş nûrdan bir nerdübân getürdiler ve bir ucunu Peyğamber 'aleyhi's-selâmıñ önüne diküp bir ucunu daħi göge dayadılar. Pes Peyğamber 'aleyhi's-selâm Cebrâil ile nerdübândan göklere çıkdılar evvelki kat gökde Âdem 'aleyhi's-selâm ile görüşüp merħaban eylediler ikinci gökde [11^a] 'İsâ 'aleyhi's-selâm ile Yahyâ 'aleyhi's-selâmı gördi üçüncü gökde Yûsuf 'aleyhi's-selâm ile görüşdi. Dördüncü gökde İdrîs 'aleyhi's-selâmı beşinci gökde Hârûn 'aleyhi's-selâmı altıncı kat gökde Mûsâ 'aleyhi's-selâmı yedinci gökde İbrâhîm 'aleyhi's-selâmı gördi. Mübârek arkasını Beytü'l-Ma'mûr'a virüp bir kürsi üzerine oturup Peyğamber bir bir selâm virüp merħabâlaşdılar. Andan Peyğamber 'aleyhi's-selâm Beyt-i Ma'mûr'a girüp iki rek'at nemâz kıldı. Pes anda Sidretü'l-Müntehâyâ vardıklarında Cebrâil didi ki yâ Muħammed benim seyrangâhım bu maħalle dekdir bundan bir qarış öte geçmege tâkâtım yokdur eğer gidersem de seniñ şerîfine ve saña tâbi' olarak giderim didikde Peyğamber 'aleyhi's-selâm ilerü çıkdı ve andan önüne yeşil nurdan bir döşek geldi ol daħi döşek üzerine çıkup ve etrâfından melekler tutup ol döşek ile 'arş-ı a'lâyâ çıkardılar andan soñra yetmiş biñ perde geçüp bu 'âlemden çıkdıktan soñra kulağına bir nidâ geldi yâ Muħammed Rab'bine selâm vir ol daħi "e't-tahıyyâtü lillâhi ve's-şalavâtü ve't-tayyibât" deyüp bu vechile selâm virdi ve andan işitdi ki Allâh Te'âlâ daħi "es'selâmü 'aleyke eyyühe'n-nebiyyü ve rahmetü'l-lâhi ve berakâtühü" deyüp selâmını red eyledi ve andan Allâh Te'âlâ[y]ı görüp vâsi'asız (?) nice kelâm söylediler ve anda beş vakt nemâz farz oldu. Anı Allâh Te'âlâ peyğambere bi'z-zât emir buyurduğundan 'ibâdetleriñ efdali nemâzdır. Pes andan izn-i bârî ile girüp dönüp ve henüz şabâh olmadan yine Mekke'ye geldi ve şabâh olduğda tefekkür iderdi ki eğer bu mi'râc haberini Kureyş'e haber virsem inanmadıklarından başka gûñagûñ istihzâ idecekleri besbellidir deyü şöyle mütefekkir ve maħzûn otururken nâkâh Ebû Cehil çıkagelüp ve masharalık yüzünden didi ki yâ Muħammed yine bir yeni çıkma haber var mıdır? Peyğamber 'aleyhi's-selâm belî vardır didi. Nedir? deyü suâl eyledikde buyurdi ki ben bu gice Kuds-i Şerîf'e gitdim ve andan göklere çıkdım ve 'arş-ı a'lâyı seyr eyledim. Cenneti ve cehennemi ve anda başka nice şeyler temâşâ eyledim ve Allâh Te'âlâ ile bi'z-zât söyleşüp ve gördüm didi. Pes Ebû Cehil didi ki şimdi ben cümle Kureyş'î cem' eylesem anlarıñ meclisinde daħi bu kelâmı söyler misin? Belî söylerim didikde Ebû Cehil Kureyş kabilesiniñ

cümlisini cem‘ idüp meclis tekmil olduĝda didi ki yā Muĝammed baña sōylediĝi kelāmı bu ħalka daĝi sōyle işitsünler. Pes Peyĝamber ‘aleyhi’s-selām mi‘rāc vāk‘asını min evvelihī ilā āĝirihī anlara taĝrīr eyledikde kimisi ta‘accüb eyledi ve kimi güldi ve kimi el çarbdı ħāşılı ħiçbirisi inanmadı. Ĥattā ba‘zı imāna gelmişler daĝi inanmayup mürted oldı³⁵² kimesneler vardır. Beyti’l-Muĝaddes’in bināsını ve şekli ve heybeti vaşf eyle baĝalım bilür misin? Peyĝamber ‘aleyhi [11^b] ‘s-selām gördüĝi gibi evşāf u eşkālını ħaber virmeĝe başladı lākin gice ile gitdiĝinden her tarafını kemāliyle görmediĝinden belli ki taĝrīrimde ħılāf zuhūr ider deyü ħalb-i şerifine bir ħorĝu geldi Allāĝ ‘Azīmü’ş-şān der‘aĝab Beyt-i Muĝaddes’i gözi ħarşusına getürüp pes aña baĝarak cümle evşāfını ve ħapularınıñ ‘adedini ve taĝdan ne miĝdar olduĝını bir bir ħaber virdikde ol tarāfa āşına olanlar didiler bi‘aynihī vaşf eylediĝi gibidir ba‘dehū didiler ki yā Muĝammed bizim ol cānibde kārbanlarımız vardır ħiçbir ħonaĝı gördün mi? ol daĝi belī Dūĝā nām ħonaĝında ħalan kārbanı rast geldim ve bir deve[y]i ħaçırmış idiler cümlisini anı aramaĝa gidüp yükleri yalnız ħalmış idi ben daĝi buraĝdan indim ve bir ħadeh içinde řu var idi içüp geçdim ve andan başka falan maĝallede daĝi falan kārbanı rast geldim yanlarına vardıĝımda develer ürkdi ve bir çuvalı beyāz biri siyah bir deve ħorĝup yularını ħopardı ve andan başka Ten‘im nām menzilde daĝi falan kārbanı rast geldim ilerüki deveniñ yükünde siyah keçeler ve iki siyah çuval var idi ve çeharşenbe ĝünü ol kārban Mekke‘ye gelür didikde her biri çeharşenbe ĝünü gözetmeĝe başladı ve fi‘l-ĝaĝıĝa didiĝi ĝünde kārban zuhūr eyledi. Peyĝamber ‘aleyhi’s- selāmıñ sōylediĝini suāl eylediklerinde bi‘aynihī vākı‘a muĝābıĝ olduĝını kārban ahālisi ħaber virdikde mu‘āraza idecek bir cevābları ħalmayınca yā Muĝammed çok siĝirbāz kimesnesin deyü beyhūde inkāra muşır oldı.

Beyānu İbtidāi İslāmu Ensār

Çünki her sene hac mevsiminde cümle ħabāil-i ‘Arab Mekke‘ye gelüp Ka‘be-i Mūkerreme‘[y]i ziyāret eylemek ‘adetleri idi. Her sene Peyĝamber ‘aleyhi’s- selām bir bir ħabīleleri gezüp dīne da‘vet ve aña i‘ānet ve yardım etmelerini maĝlūb iderdi lākin Ebū Leheb biraĝmayup ol daĝi her ħabīleye gidüp (...) Muĝammed’e aldanmayasınız deyü tenbīh eylediĝinden her ħabāil Peyĝambere cevāb iderdi ki mademki seniñ kendü ve ħavmiñ seni bilürken saña řāĝib olmayor biz ne řekil saña tābi‘ olalım deyü vechile red eyledilerdi vaĝtā ki Allāĝu ‘azīmü’ş-şān dīn-i İslām’ıñ zāĝir olmasını murād eylediyse Peyĝamberlik geldiĝiniñ on birinci senesi yine Peyĝamber ‘aleyhi’s-selām evvelki ‘ādeti üzere çıkup her ħabīleyi da‘vet için gezerken ‘Uĝbe nām maĝalde Medine ahālisinden Ĥazrec ħabīlesinden altı nefer kimesneye rast gelüp ve anları dīne da‘vet ve İslām’ı ‘arż eyledikde birbirlerine didiler ki Yahūd tāifesiniñ ħaber virdikleri āĝir zemān Peyĝamberi bu olmalıdır hemān diĝĝatle buna tābi‘ olalım deyüp altısı anda İslām’a geldiler. Pes Peyĝamber ‘aleyhi’s-selām didi ki Allāĝ Te‘ālā’ıñ tarafından ħalka teblīĝ için gönderildiĝim dīn-i İslām’ı izĝār için siziñ beldeñize [12^a] gelsem ‘umūrumda baña i‘ānet

³⁵² Derkenār-ı Varak: “ne‘üzü billāhi Te‘ālā ba‘dehū didiler ki bizim içimizde Ĥuds-i řerif’e gitmiş çok řaĝ”

ider misiñiz? Anlar didiler ki yâ Resûlellâh bilürsin ki Medine ahâlisi Evs ve Hazrec nâm iki kabileden ‘ibâretidir ve hâlâ iki kabîle beyninde³⁵³ şahib olsan korğarız ki Evs kabîlesi bize ğaraz olduğundan seniñ umûruna daği mâni’ olur ancak inşâellâh Te‘âlâ Medine’ye vardığımızda bi eyyi hâl bir tarîk bulup Evsiler ile barışık ideriz ba‘dehû anları daği bu hayırlı işe katdırırız ve gelecek sene anlardan daği birkaç kimesne getirüp seninle muğâvelemizi bağlarız me‘müldür ki her vechile merâm hâşıl olur ve fi’l-hağîka didikleri gibi Medine’ye vardıklarında Evsilerle barışup ve vâki’ hâli anlara daği ifâde idüp ve ertesi sene anlardan daği birkaç kimesne olup iki kabileden on iki kişi Mekke’ye geldiler ve yine ‘Ağabe nâm mağalde Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm ile buluşup İslâm’a geldiler ve kendü nefislerini ve ‘arzularını ve evlâd u ‘ıyallerini korudukları gibi Peyğamber ‘aleyhi’s-selâmı daği korusunlar ve her vechile aña imdâd ve ‘iânet eylemeğe te‘ahhüd ve Allâh yoluna baş ve can fedâ eylemeği iltizâm eylediler ve andan dönüp Medine’ye gitdiler ve anlar gitdikten soñra Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm Mekke’den Muş‘ab b. ‘Ömer’i ve İbni Ümmü Mektûm’ı Medine’ye gönderdi ki anda İslâm’a gelenlere ‘ağâid-i dîni ve Ķur‘ân’ı ve fiğhî ve ahkâmullâhî ta‘lîm eyleyeler anlar daği varup bir sene anda sâkin olup me‘mür oldukları hizmetleri icrâ eylediler ba‘dehû ertesi sene Evs ve Hazrec kabîlelerinden üç yüz nefer kimesne Mekke’ye gelüp ve anlardan yetmiş üç kimesneye ‘Ağabe nâm mağalle gelüp ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selâma haber gönderdiler ki ya Resûlellâh kendü nefsiñ için ve Allâh Te‘âlâ için bize ne te‘ahhüd itdürmek istersen söyle Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm buyurdılar ki Allâh Te‘âlâ için sizden şunu isterim ki aña ‘ibâdet idesiñiz ve benim için daği bunu isterim ki beni düşmandan koruyasıñız ve her vechile baña yardım idesiñiz. Pes didi ki bu teklîf eylediğiniñ nesneleri te‘ahhüd ve қаbûl eylediğimizde bize ne fâide vardır sa‘âdetle buyurdılar ki âğiretde ‘azâbdan kurtulup cennet ni‘mete nâil olursuñuz. Pes cümlesi didiler ki bu kârludur biz bu pazarlığı bozmazız andan Ebû’l-Heyssem didi ki yâ Resûlellâh seniñ uğruna canımız ve malımızı fedâ idüp ve saña muğâlefet idenleriñ cümlesinden alâğamızı keseriz lâkin Allâh Te‘âlâ seniñ umûrını izhâr eyledikden soñra korğarım ki soñra yine Mekke’ye gelüp bizi anda hiç kimesnesiz birağursun. Pes Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm güldi ve didi ki benden ol mişillü iş me‘mül olunmaz ba‘dehû didi ki şimdi baña arañızdan on iki nefer kimesne gösterin ki kendü kavmi için kefil olsunlar. Pes Hazrecî’lerden toğuz nefer ve Evsilerden üç nefer meydâna getirüp işde kefil olacak bunlardır didiklerinde Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm anlara didi ki siz sâireñize kefil misiñiz? Belî kefiliz yâ Resû [12^b] lellâh didiler ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm ben daği Mekke’den ol tarafa götüreceğim. Muhâciriniñ cümlesine kefilim deyüp ‘ağid muğâvele eyledikden soñra Es‘ad b. Zürâre hazretleri bu ‘ağdi te’kîd için tekrar kavmine hiğâb idüp didi ki ey Hazrec kabîlesi üzerimize neyi ta‘ahhüd eyledik anladın mı? Belî añladık didiklerinde ber tekrâr yine didi ki biz şimden gerü iğtizâ iderse ‘Arab ve ‘Acemle ğavğa ve cenk ideceğiz ve cenkte malımız helâk olur ve canımız telef olur soñra bir pişmanlık gelüp bu âdamı yalnız birağusun dünyâda ve âğiretde rezîl oluruz ve kötü adımız tâ kıyâmete dek

³⁵³ Derkenâr-ı Varak: “ğavğa vardır bizim cümlemiz Hazrecî’lerdeñiz biz her ne kadar saña Şah.”

söylenür bir hoşça mulâhaza idiñ aña göre muķāvele[y]i bağlayalım. Pes cümlesi didiler ki malımızñ telef olmasına ve sāir ne dürlü muşibet olursa cümlesine rāzı ve hoşnuduz ve bu muķāveleden aşla döneceğimiz yokdur. Pes andan Esa'd b. Züräre didi ki yā Resūlellāh uzat mubārek elini saña bī'at idelim Peyğamber 'aleyhi's-selām dañi elini virüp anda cümlesi cān-ı gönülden bī'at idüp andan izn-i Resūlullāh ile her biri dağıldılar ve andan emr-i haccı tekml idüp Mekke'den çıkdıklarından sonra Kureyş bu vākı'ayı haber alup ardlarına düşdiler ve yolda Münzir ile Sa'd b. 'Ubāde'[y]i yetişdiler. Pes Münzir kaçdı lākin Sa'd'ı tutup Mekke'ye getürdiler nice eziyyet ettiler sonra Cübeyr b. Muṭ'im ve Hāriş b. Ümeyye nām kimesneler aşlında Sa'd ile ticāret eyleyüp aşınā olduklarından Kureyş'ñ ellerinden kurtarup ve Medine'ye irsāl eylediler. Pes bundan sonra Peyğamber 'aleyhi's-selām Mekke'de olan Müslüman'a Medine'ye hicret eylesine izin virüp üçer beşer cümlesi Medine'ye hicret idüp Mekke yalnız Ebū Bekir ve 'Alī ve mehīb ve ba'zı hasta ve maḥbūs ve 'āciz kimesneler kaldı ve çok kere Ebū Bekir izn-i hicret eylemeğe istedikde Peyğamber 'aleyhi's-selām buyurdı ki şabr ile beraber yā Ebā Bekir.

Beyānu'l-Hicreti İlä Medineti'l-Münevverati

Vaktā ki Medine ahālisi Peyğamber 'aleyhi's-selāma bī'at ve her vechile i'ānet ve muzāherat eylemeği üzerlerine iltizām eyledikleri Kureyş'ñ ma'lūmı oldu. Cümlesi Dāru'n-Nedve'ye cem' olup didiler ki şimdiye dek Muhammed'e tābi' olanlar bizim kendü kabilemizden idiler her ne kadar olsa anlar ecnebi gibi bize keder etmezler lākin şimdi yād kimesneler ittibā' ve aşhāb olup ve Mekke ahālisinden olan aşhābı dañi bir bir çıkup gittiler yarın kendüsi dañi ber taqrīb ol tarafta gider ve andan gereği gibi kuvvet bulduktan sonra bize bir belā-yı 'azīm olur ki def'ine bir dürlü çāre bulunmaz hemān maşlahat budur ki vaḳtiyle bunuñ bir kaydın görelim ve anlar bu müşāverede iken şeytān birebir şuretine girüp ve gelüp kapuda durdı yā şeyh sen kimsün? deyü suāl eylediklerinde ben Necd ahālisinden çok yıl geçirmiş ve nice umūr görmüş kimesneyim haber aldım ki bir maşlahata cem' olmuşsunuz ben dañi geldim müşāverede bulunayım didikde buyuruñ deyüp anı dañi meclise aldılar ve müşāvereye [13^a] başlayup kimisi didi ki Muhammed'i bir yere hapsidelim ve anda aç ve şusuz kabayup tā anda vefāt eylesün ve kimisi dañi anı bir diyār-ı ba'ideye nefy idelim bir dañi bu tarafta ismi zıkr olunmasun ve Ebū Cehil didi ki her bir kabileden birer kavī yigid bulup ve ellerine birer keskin kılıç virelim ve her biri bir def'adan urup katl eylesünler ki kanğısının kılıncından katl oldığı ma'lūm olmaz sonra kabilesi kimden kanıtı tālib eylesün bulamaz bu vechile hem anıñ şerrinden ve hem kabilesiniñ taķasından emīn oluruz. Pes şeyh-i Necdī'ye didiler ki ya sen bu huşūşda ne re'y idersin ol dañi didi ki Ebū Cehil'ñ re'y ittiği güzel ve her vechile münāsibdir bu re'y üzerine imzā-yı kelām idüp dağıldılar andan Cebrāil 'aleyhi's-selām gelüp huşūşı peygambere haber virdi ve bu gice döşeginde yatma ve Allāh Te'ālā tarafından saña Medine'ye hicret eylemeğe izin oldu didi. Pes aḥşām olunca Ebū Cehil ve Kureyş'den

nice kimesneler gelüp Peyğamber ‘aleyhi’s-selām hāne-i sa‘ādetini muḥāsara eylediler ve gözedüp ol uykuya yattıkda girüp katl eylemeği taşmīm eylediler. Pes Peyğamber es-selām ‘Ali’ye didi ki yā ‘Ali sen benim döşeğime girüp yat ve benim şalım ile örtün ve saña zerre kadar bir keder irişmez şakın korqma didikden soñra mübārek eline bir āvuç toprak alup ve Yāsīn sūresiniñ evvelinden “fehüm lā yubşırūn”³⁵⁴ āyetine dek okuyup ve o toprağı muḥāsara idenler üzerlerine saçdıkdā cümlesi uykuya vardı ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selām daḥi aralarından çıkup Ebū Bekir’iñ evine gitdi ve didi ki yā Ebā Bekir Allāh Te‘ālā baña Medine’ye hicret eylemeğe izin virdi didikde Ebū Bekir’e didi ki yā Resūlellāh beni bırakma deyü niyāz idüp Peyğamber ‘aleyhi’s-selām daḥi niyāzını kabūl eyledi. Pes Ebū Bekir didi ki yā Resūlellāh üç andan beru iki deve bugün için Peslerdim sen birine sūvār eyle didikde Peyğamber ‘aleyhi’s-selām belī biñmezem ancak ol biñeçeğim deveniñ pahasını kesüp baña şat mülküm olsun şu mübārek hicreti kendü malımla ideyim didikde Ebū Bekir daḥi pahasını beyān idüp aña şatdı. Pes andan Āişe bir miqdar etmek ve biraz kebāb-ı meşīn şevende için koyup ve Esmā daḥi belinden kuşandığı bezi ikiye yarup ve bir parçasıyla ol sofrayı bağlayup diğere parçasını yine beline kuşandığından zātu’n-niṭākayn ya‘ni iki kuşaklı tesmiye olunmuşdur. Andan Beni Deyl kabīlesinden bir kula‘üz³⁵⁵ tıtdılar ve develeri aña teslīm idüp ve üç günden soñra bizi Cebel-i Nūr mağarasında ara bulursun Deyü tenbīh eyledikden soñra Peyğamber ‘aleyhi’s-selām Ebū Bekir ile me‘an bir تنها maḥalden çıkup gitdiler ve Ebū Bekir giderken kāhī önce kāhī ardınca ve kāhī şağından ve kāh şolundan gönderdi Peyğamber ‘aleyhi’s-selām aña eylediğinden suāl eyledikde yā Resūlellāh bir sū’ ḥāṭırma gelir ilerü çıkarım ardımızdan yetişirler deyü ḥāṭırma geldikde girü kaldım ve kezālik şağa [13^b] ve şola geçdiğim daḥi sizi korumak mülāḥazasındandır didi. Pes böyle gidüp mağara ağızına geldiklerinde Ebū Bekir didi ki yā Resūlellāh eğlen ben senden evvel gireyim eğer mağarada müzirātdan ve ḥaşerātdan bir dāne var ise zararī baña tokunsun deyü girdi ve mağaranıñ içine girüp her ne kadar yılan ve ‘akreb ve sāir ḥaşerāt delükleri var ise her birine gömleğinden birer parça kesüp kapadı faқаṭ bir delüğe gömleğinden parçaları yetişmedi aña daḥi ayağıniñ ökçesini virüp andan buyuruñ içerü yā Resūlellāh deyüp Peyğamber ‘aleyhi’s-selām daḥi mağaraya indi ve bir miqdar eğlendikden soñra mübārek başını Ebū Bekir’iñ dizi üzerine koyup uyukladı ve bir yılan gelüp Ebū Bekir’iñ ayağını şoğmağa başladı ol daḥi Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmıñ uykusını bozmasıñ deyü aşla ayağını didretmedi ba‘dehū Peyğamber ‘aleyhi’s-selām uyandıkdā Ebū Bekir’iñ beñzi bozulmuş görüp saña ne oldu? deyü şorduğda yılan ısırdığını ḥaber virdi ya niçün baña söylemediñ didikde uyğun bozulmasıñ deyü şabreyledim didi. Pes Peyğamber ‘aleyhi’s-selām yā Rab Ebū Bekir’i baña cennetde yoldaş eyle ve andan ol yılan şokdığı maḥalli mübārek eliyle şıqub der‘akab şağ oldu ve mağaraya girdikleri anda mağaraya ağızında bir ağaç bitüp budaglariyle mağaranıñ ağızını kapadı ve bir örümcek daḥi gelüp ol budakların arasını ağıyla tıldırdı ve iki gögercin

³⁵⁴ “...Onlar artık göremezler.” (Yasin 36/9)

³⁵⁵ Kılavuz.

daği gelüp ol ağaçda yuva yapup ve yumurta yumurtladı ve anda Ebū Bekir gāyet şuşayup Peyğamber didi ki var gariñ şu köşesinde şu vardır andan Ebū Bekir iç Ebū Bekir daği varup anda bir punar buldı ki lezzetde ve şovuklukda³⁵⁶ mişilli görülmemiş andan ve dönüp geldikde Peyğamber ‘aleyhi’s-selām didi ki bu şu billahi Te‘ālā seniñ-çün cennetü’l-firdevsden. Pes müşrikīn Mekke’de Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmıñ gitdiğini haber aldıkda izden añlar bir kimesne[y]i ücretle tutdılar ve anı önlerine alup Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmıñ izine düşdiler ol kişi daği mağara ağzına gitdi ve didi ki işte iz burada kesildi bundan şağa mı gitdi şola mı gitdi bilemem aralarında birisi didi ki gelünüz şu mağara girüp arayalım. Ümeyye b. Hālef didi ki toğmazdan evvel bunda örümcek örmüş nereden girecek. Pes andan her cānibi teftiş idüp hiçbir eşer göremediklerinde öyle hāib ve hāsır girü dönün. Mekke’ye geldiklerinde Ebū Cehil bir dellāl nidā’ itirdi ki her kim Muḥammed’i yā Ebū Bekir’i tutup getürse aña yüz deve viririm ikisini görene iki yüz deve viririm. Pes ba’zı kimesneler etrāf u eknāfa düşüp aramağ kaydında oldılar. Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ise üç gün mağarada oturdukdan soñra muḳaddemā tutdukları kula‘uz develerle gelüp birisine Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ve birisine Ebū Bekir ve kölesi ‘Āmir b. Fūheyre biñüp ve şabāh şafağında sevāhil yolu ile Medine cānibine müterāhī oldılar Ebū Cehil ise sevāhil [14^a] tarafına daği adam gönderüp dellalları nidā idermiş idi. Pes Beni Müdlic kabilesinden birisi kabilesiniñ meclise gelüp didi ki şimdi sevāhil yolunda bir qaraltı gördüm gāliba Muḥammed olmağ gerekdir. Pes aralarından Sürāka nām kimesnedir der‘aḳab atına biñüp ve mızrağımı alup ardlarına düşdi Ebū Bekir Surāka’yı gördükde yā Resūlellāh ardımızda yetişdiler didikde korğma yā Ebā Bekir Allāh Te‘ālā’nıñ yardımını biziledir deyü teselli eyledi. Pes Surāka yetişüp bir mızrağ boyı kadar yaklaşdıkdā Peyğamber ‘aleyhi’s-selām du‘ā idüp Surāka’nıñ atınıñ ayakları dize değın yere batdı Surāka aman yā Muḥammed du‘ā eyle bu varṭadan ḳurtulayım girüye dönerim ve girüden gelür kimesne var ise anı daği döndürürüm deyüp Peyğamber ‘aleyhi’s-selām daği du‘ā idüp ḫalāş buldukdā yine ardına düşüp kemā fi’l-evvel atınıñ ayakları batdı bu vechile üç kerre ta‘ahhüd idüp ve yine sözünden döndi üçüncide ‘aḳlı cezm eyledi ki çāresi yok hemān gönlünde olan fikr-i fāsidi çıkarup Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmıñ yanına varup didi ki yā Muḥammed yaḳīnen bildim ki ‘āleme pādişāh olacağsın baña ta‘ahhüd eyle ki pādişāhlığıñ vaḳtinde saña geldiğimde baña ikrām idesin Peyğamber ‘aleyhi’s-selām daği va‘d buyurdılar ki ve fi’l-ḫaḳīka Ṭāif fetḫinden soñra Peyğamber ‘aleyhi’s-selāma gelüp İslām’ı ḳabül eyledi ve çok ikrāma mazḫar oldu. Pes andan Peyğamber ‘aleyhi’s-selām Ḳudeyd nām maḫalle vardıkda Ümmü Ma‘bed nām ḫatunuñ obasına eytdiler ve anda bir zebūn koyun görüp bunda süd var mı? didikde Ümmü Ma‘bed didi ki bu koyun zebunlukdan südi ḳalmayup ve yürümeğe daği ṭāḳati olmadığından sürüden geri ḳalmışdır. Pes Peyğamber ‘aleyhi’s-selām mübārek eliyle memelerini şağdıkdā ol ḳadar süd virdi ki Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ve ārḳadaşları içdikden soñra ol ḫatunuñ daği evlādlarına kifāyet eyledi ve andan soñra o aḫşam ol ḳarınıñ çadırında yatdılar şabāh olup ḳaldıkda mübārek ağzını yıkayup ve

³⁵⁶ Soğukluk.

şuyunu bir diken köküne tökdi ol diken bir büyük ağaç olup ve sükkeri tatlu ‘anber kokusunda hurma virir oldu ve tā Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmiñ vefatına deġin durup sonra kurudu. Pes ol maħalden daħi kaıkup gitdiklerinden sonra Eslem kabilesinden Bureyde nām kimesne yetmiş nefer kimesne ile Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmi tutmak için ardlarına düşüp ve yetişdikde tevfiķ-i ilāhī irişüp cümle ittibā’sıyla İslām’a geldiler ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selāma refiķ olup Medine’ye müterāhī oldılar ve eşnā-i rāhde didi ki yā Resülellāh Medine’ye sāncaķsız girme münāsip deġildir bir sancaķ yayalum deyüp ve başından sarıġını itdirüp bir mızraġa daķdı ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmiñ önüne düşdi.

Faşl

Vaķtā ki Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmiñ Mekke’den çıķduġını Medine ahālisi haber aldılar her gün Ĥarre nām maħalle çıķup teşriflerine muntazır olup tā öyle ısaġından anda beklerdi. Yine bir gün ol minvāl üzere nice zemān bekleyüp zuhūr eylemediġinden dönüp herkes evine [14^b] geldikde bir Yahūdī bir yüksek maħalden Mekke yoluna baķarken gördiġi bir alay belürdi. Pes Peyğamber ‘aleyhi’s-selām olduġını me’mül idüp a’lā şavtıyla çaġırdı ki yā ma’sere’l-‘Arab ol muntazır olduġınıız adam gelür. Pes bu şadāyı her kim işitdiyse ol cānibe müterāhī olup ve anları görenler daħi tābi’ olup anında beş yüz miķdar kimesne tecemmü’ ve Zühr Ĥarre nām maħalde payġamber şallallāhu te’ālā ‘aleyhi ve sellim ĥazretleriyle buluşup yüzlerini mübārek ayaġı tozuna sürmek devletiyle müşerref oldılar andan Peyğamber ‘aleyhi’s-selām doġru Medine’ye gelmeyüp saġ tarafda Ĥubā nām maħalde Benī ‘Amr kabilesi sākin olduġı yerde Külşüm b. Hedm nām kimesneniñ ĥānesine nüzul buyurdılar ki Rebū’l-evveliñ on ikinci gün pazarertesi günü idi ve anda on bir gün sākin olup Medine ahālisiñ ekşeri gelüp görüşdiler ve ol konduġı konan şāhibiniñ evi üstünde hurma kurudacaķ bir meydān yeri var idi anı şatun alup ve ol yerde bir mescid binā eyledi ki Kur’ān’da “lemescidün üssise ‘ale’t-taķvā”³⁵⁷ deyü zıkr olunan mescid odur ve daħi Peyğamber ‘aleyhi’s-selām Mekke’den çıķdıķdan sonra ‘Alī b. Ebī Tālib üç gün ol tarafdā oturup ba’dehū ol daħi çıķup ve gündüz gizlenüp gice yürüyerek gelüp Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmi Ĥubā’da bulup ol daħi anda bir veya iki gice yatdı andan Peyğamber ‘aleyhi’s-selām Medine’ye intikāl eylemek murād eyledikde Benī ‘Amr ve kabilesi ĥalkı gelüp yā Resülellāh bizim diyārımızdan ĥayırlı mekān mı bulacaķsın ve bizi böyle maħzūn bira’üb gidecek misin? deyü anda kalmasını niyāz eylediklerinde ben bu ĥuşuşda Allāh Te’ālā tarafından me’mūrum ĥilāfını işleyemem deyüp mübārek cum’a günü ced’ā yāĥud Ađba nām devesine biñüp bulunan Müslümīn ile ki yüz kişi idiler Cum’a nemāzını kıldı ki ibtidā’ kılınan Cum’a nemāzı budur aniñ-çün ol mescide Mescid-i Cum’a tesmiye olundu. Andan yine devesine biñüp saġa ve şola baķıcı olduġı ĥalde giderdi. Pes Benī Sālim ve Benī Sā’ide ve anlardan başka kabileler ĥalkı karşu çıķup yā Resülellāh gel maħallemize buyur saña her vechile ‘izzet ve ikrāmda kuşūr olunmaz ve mal ile ĥizmet ideriz deyü niyāz ve devesiniñ yularını tutup

³⁵⁷ “... daha ilk günden takva temeli üzerine kurulan mescit...” (Tevbe 9/108)

kendü cāniblerine çekmek murād eylediklerinde yanlarında Peyğamber ‘aleyhi’s-selām buyurdığı deveniñ yolunu açık bırağınız zīrā deve me’mürdür her nerde çökerse ben daği ol yerde inirim deyü cevāb eyledikde herkes deveniñ kendü semtinde çökmesine muntażıran olur giderlerken Benī Neccār maħallesine geldikde bir meydanda Resūlullāh olduğu maħaldir. Peyğamber ‘aleyhi’s-selām daği inşāellāh menzilimiz burasıdır deyü deveden indi. Ebū Eyyūb Enşārī’niñ evi ol yere qarīb olduğundan deveniñ yükünü alup evine getürdi soñra çok kimesneler gelüp yā Resūlellāh buyuruñ bizim hānemize da’vet eylediklerinde kişi yüki olduğu maħalde olur deyüp Ebū Eyyūb’uñ hānesine gitdi. Pes Benī Neccār kabilesiniñ cariyeleri ellerinde defler çalup ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selām [15^a] teşrifleriniñ şükrünü mütezammin nice ebyāt okuyup nice surūr ve şenlikler eylediler ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selām tā Mescid-i Şerif’i binā idince ve kendi hāne-i sa’ādetlerini yabıncaya dek yedi ay Ebū Eyyūb’uñ hānesinde sākīn oldı.

Beyānu Bināi’l-Mescid

Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmıñ devesi çökdüğü meydan Benī³⁵⁸ kabilesinden Sehl ve Süheyl nām iki yetimiñ mülki olmağın ol meydanı yetimlerden on altına şatun aldı ve anda ba’zı ħarab yapıları ve müşrikīn kabirleri ve ħurma ağaçları var idi Peyğamber ‘aleyhi’s-selām emridüp ol ħarabaları düzeldüp ve kabirleri açup ve ağaçları daği kesüp ve anda Mescid-i Şerif’i binā eyledi vaqtā ki temeli vaz’ etmek murād eyledi ibtidā kendüsi bir taş getürüp temele vaz’ eyledi ba’dehū Ebū Bekir’e emreyledi ol dahi bir taş getürüp anıñ yanına ba’dehū ‘Ömer bir taş getürüp anıñ yanına ba’dehū ‘Oşmān anıñ yanına ba’dehū ‘Alī anıñ yanına vaz’ idüp andan soñra sāir ħalka emreyleyüp herkes getürüp yapmağa başladılar ve cümle muhācīrīn enşār taş ve kerpīç toprak taşıyup yaptılar ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selām daği anları kandırmağ³⁵⁹ için kāh kendüsi daği eşelerdi bu vechile üç arşun miğdarını taş ile ve andan yukarısını kerpīç ile binā eylediler yüksekliğı yedi arşun ve arzını altmış tolayını yetmiş ‘arşun eylediler ve ol vakit kıble Beytū’l-Muħaddes olduğundan kıblesini ol cānibe eyleyüp arka tarafındaki divar şimdi kıble tarafıdır bir kapu sağ tarafda biri şol tarafda bir kapu cem’an üç kapu yaptılar soñra kıble Ka’be’ye tahvīl olunduğda ol cānibe olan kapu[y]ı kapayup bir tarafdan bir kapu açdılar diğeri iki kapusı yine yerlerine karar kılındı ve içinde ħurma ağacından direkler diküp üstünü ħurma çalısı ile örttiler ve zeminine (...) ³⁶⁰ döşeyüp tā Ĥazret-i ‘Ömer’iñ ħilāfeti vaqtinden anıñ üzerine nemāz kıldılar soñra ‘Ömer ħaşır döşedi ve yatsu nemāzında aydınlık olmak için ħurma çalısı yaqarlardı soñra Temīm ed-Dārī Şam’dan birkaç kandil getürüp anlar ile mescidi nurlandırıp Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmıñ ħayırdı ‘āsına mazhar oldı ve bir rivāyetde kandil daği ibtidā-i ‘Ömer vaqtinde aşılışdırlar ve Mescid-i Şerif’in cānib-i şarkında ‘Āişe ve Sevde için birer beyt binā eyledi soñra sāir ezvāc-ı tāhirātı tezevvüc

³⁵⁸ Kabilenin adı tam yazılmamıştır.

³⁵⁹ İknā etmek.

³⁶⁰ Metinde bu kısımda bir boşluk bırakılmıştır.

eyledikçe her birine mescide muttaşıl birer beyt binā idüp cem'an toköz beyt oldu mescidin cānib-i Şām'ında bir gölgelik binā idüp ismine Şuffe didi ki anda aşhāb çoğalup mescide şıgamaz olduklarında Hayber fethinden şoñra mescidi genişledüp tolayını ve ardını yüz arşun çārīk köşe yaptılar.

Beyānu İslāmi 'Abdullāh b. Selām

Ve daħi Yahūd tāifesiniñ 'ālimlerinden 'Abdullāh b. Selām nām kimesne baqçasında bir ħurma ağacı üstünde ħurma düşürürken Medine'den bir kimesne gelüp ve Peyğamber 'aleyhi's-selāmıñ Medine'ye teşrifi 'Abdullāh'a ħaber virdikde sürurundan bülend āvāz [15^b] ile tekbīrler eyledi ol maħalde babasıñ kız karındaşı mevcūd olup didi ki yā 'Abdullāh eğer Mūsā 'aleyhi's-selāmıñ geldiğini ħaber ālsaydın bu kadar mesrūr olmaz idin ol daħi didi ki bu daħi Mūsā'niñ karındaşı ve cümle enbiyāniñ fazlı ve ħātimidir yine o karıcık didi ki Tevrat'da vaşfi zıkr olunan āħir zemān Peyğamberi bu mıdır? ol daħi budur deyüp ve anda qarār idemeyüp der'aqab Peyğamber 'aleyhi's-selāmıñ ħuzūri sa'ādetlerine gelüp şeref-i İslām ile müşerref olduqdan şoñra didi ki yā Resūlellāh baña Yahūd tāifesiniñ i'timādı çokdur. Pes tāife-i mezbūri ħuzūruna çağır ve benim İslām'a geldiğimi ħaber virmeyüp anları İslām'a da'vet ve 'Abdullāh b. Selām İslām'a gelse siz daħi gelür miydiñiz? deyüp anlar daħi kâil olduqda benim islāmımı ħaber vir deyüp ve ol maħalde bir maħfi yere gizlendi. Pes Peyğamber 'aleyhi's-selām Yahūd tāifesini çağırup buyurdi ki yā Ma'shere'l-Yahūd Allāh Te'ālā'dan qorqup İslām'a gelinüz benim ħağ olduğımı pek güzel bilürsiñiz anlar didiler señin Peyğamber olduğundan ħaberimiz yoğdur ol daħi buyurdi ki ya siziñ arañızda ziyāde 'ālimiñiz kimdir ki aña şoralım didiler ki 'Abdullāh b. Selām nām kimesne vardır ol bizim seyyidimiz ve 'ālimimiz ve fāzılıımız ve cümlemiziñ i'timād eylediği kimesnedir. Pes Peyğamber 'aleyhi's-selām buyurdi ki ya eğer İbni Selām İslām'a gelürse siz ne dersiniñiz didiler ki ħāşā İbni Selām İslām'a gelmez anı señ beyhūde taħmīn ideyorsun andan Peyğamber 'aleyhi's-selām buyurdi ki yā İbni Selām çık görsünler. Pes İbni Selām çıkageldi yā ma'shere'l-Yahūd Allāh Te'ālā'dan qorqunuz Muħammed 'aleyhi's-selāmıñ ħağ Peyğamber olduğını cümleñiz a'lā biliyorsuñuz niçün böyle göz göre inkār idüp kendüñüzi helāka atarsıñız didikde her biri didiler ki sen alçağ ve yalancısıñ bir kimesnesin biz saña i'timād eylemeziz deyüp dağıldılar andan şoñra Peyğamber 'aleyhi's-selāma düşmanlık etmeğe başladılar ħattā ba'zıları Peyğamberiñ ısrarını añlayup aña keder etmek için şuret-i zāhirede İslām'a gelüp lākin derūnunda inkār ve 'adāvet üzere olup münāfiķin peydah olmağa başladı ve gūyā öğrenmek için Peyğamber 'aleyhi's-selāma ba'zı meseleler sorup her birine şāfi cevāb olduqdan şoñra yine inşāfa gelmeyüp dāimen kederine sa'y iderlerdi.

Beyānu İslāmi Süleymāni'l-Fārist³⁶¹

³⁶¹ Metnin tamamında Selman-ı Fārisi'nin adı bu şekilde zikrediliyor.

Rivāyet olunur ki Süleymān İřfahān ahālisi reislerinden bir mecūsiniñ ođlı olup babasınıñ aña ziyāde muħabbeti olduğundan ařla evinden tařra ıkarımayup ‘ibādethāneleri olan ateřgedede ateř yakmak hizmetine ta’yīn eylemiřdi. Bir gūn Süleymān’ıñ haıtrı bir ān gezinmek isteyūp babasınıñ [16^a] İřfahan civārında vāki ‘ifliđe gitmeđe izin alup giderken yolu bir Nařārā kenīsāsına uğradı anda ne vardır deyū nazar eylemek için ierū girdi ve Nařārā’nıñ ‘ibādetlerini gördükde ğāyet beğenūp gönlünden didi ki bu dīn bizim dinimizden ğayırlı olduğundan řüphe yok ve tā aĥşamdan řoñra evine geldikde nerede aldıñ? deyū babası sorduđda ol dađı kenīsāda eđlendiđini ve ol dīnin ğayırlı olduğımı i’tikād eylediđini söyledikde babası anı ğāyet sōkūp ve ābā vū ecdādınıñ dīnine ğor bađma deyū tenbīh eyledikten řoñra bir dađı ol tarāfa gitmesūn için Süleymān’ın ayađına buđā’u urdı. Pes Süleymān Nařārādan bir kimesneyi gizlū çađırdup ve aña bir miđdār akça baĥřıř eyleyūp didi ki bu tarafa her ne zemān Nařārā tüccār ile bir kārban gelirse baña gelūp ğaber vir saña ziyāde baĥřıř viririm. Pes řām’dan bir kārban gelūp ol kimesne dađı varup Süleymān’a ğaber virdikde Süleymān ayađında olan bu buđāđu[y]ı kırup ve gizlūce andan ıķup ve kārban ahālisine rafīķ olup řām’a geldi ve anda bař keřıř olan rāhibe nice müddet ğizmet eyledi. Pes meřfūr ğasta olup vefāt ‘alāmātı zuhūr eyledikde Süleymān aña didi ki eđer bu ğastalıkda vefāt iderseñiz bundan řoñra ben kimin eteđine yapıřayım ol dađı Muřul’da keřıře gidersin deyū vařıyyet eyledi. Pes Süleymān vařıyyet üzere o keřıře gitdi ve ol dađı vefāt eyledikten řoñra anıñ dađı vařıyyeti üzere Nuřaybin’de bir keřıře vardı ve anıñ dađı vefātı ķarīb olup andan dađı vařıyyet maıłūb eyledikde didi ki ‘Amūriyye’de bir keřıře gitdi ve anıñ dađı vefātı ķarīb olup andan dađı vařıyyet maıłūb eyledikde bizim gibi biñ rāhibe ğizmet eyleseñ maıķsūduna iriřmesin lākin benim bildiđim ‘ilmimiñ muıķtezāsını bu yollarda ‘Arabistan’da ğaıķ dīn ile gönderilmiř bir Peyđamber gelecektir ařl-ı zuhūrı iki dađ arasında mevcūd bir beldede olacađdır řoñra bir ğurmalu beldeye hicret idecektir eđer ‘Arabistan tarafına gitmeniñ tarīķini bulup ve o zāt-ı řerifi bulabilürsen devlet saña deyū vařıyyet idūp vefāt eyledi. Ba‘dehū Süleymān bir müddet anda sākın olup bir gūn Bekr ķabilesiniñ bir kārbanı ‘Amūriye’den geūp ve ‘Arabistan’a gitmek üzere olduklarını gördükde anlara refīķ olup Medine civārında Vādi’l-Ķurā nām maĥalle geldiklerinde ol kārban ahālisi Süleymān’ı ‘azab idūp ve kölemizdir deyū bir Yahūdī’ye řattılar Süleymān dađı ol yerleri ‘Amūriye rāhibi vařf eylediđi maĥallelerden olmaıķ iĥtimālını eylediđinden kendüsiniñ köle olmadığını söylemeyūp anda çaldı nice zamān anda dađı sākın olduğdan řoñra bir gūn efendisi olan Yahūdī ile baıķçasına gidūp ğurma dūřūrürken ol Yahūdī’niñ ‘ammisi ođlı [16^b] gelūp Yahūdī’ye didi ki baıķ řu Medine ahālisiniñ iřine anlara Mekke’den bir adam gelūp ve Peyđamberlik iddi‘āsı idermiř. Pes cümlesi Ķubā nām maĥalde anıñ bařına cem‘ olmuřdur ün Süleymān bu kelāmı iřitdi anı bir ditremek alup ve ol kimesne söylediđiñ kelāmı bir dađı tekrār eylesene didikde efendisi olan Yahūdī aña bir řabanca³⁶² urup ve sen ğizmetiñ olan iře baıķ saña ol miřillū kelāmı iřitmek sana lāzım deđil didi ol dađı tā aĥşamdan ğizmetini görūp aĥşam olduğda bir miđdar ğurma alup

³⁶² Tokat.

ve Peygamber ‘aleyhi’s-selāma varup işbu hurma şadaqadır önüne bırağdı Peygamber ‘aleyhi’s-selām dāhi aşhābına yiyiniz deyüp kendüsi yemeyince Süleymān gönlünden didi ki ‘Amûriye rāhibiniñ haber virdiği nişanlarınıñ birisi zühür eyledi andan bir ay müddet şoñra yine bir miğdar hurma götürüp ve Peygamber ‘aleyhi’s-selāmı Medine’de bulup hurma size hediye getürdüm deyüp bırağdığda Peygamber ‘aleyhi’s-selām dāhi bismillāh deyüp aşhābla me’an yediler Süleymān gönlünden didi ki nişanlarınıñ ikisi çığdı andan yine bir müddet geçdikden şoñra Süleymān gelüp ve ol gün aşhābdan birisi vefāt eylemiş olduğundan Peygamber ‘aleyhi’s-selāmı Bağı‘u’l-Ğarğad nām mezaristānından bulup Peygamber ‘aleyhi’s-selāmınñ arğası cānibe geçüp ve mübārek arğasında olan ғаftanıñ ucunu ғaldırmağa başladı. Peygamber ‘aleyhi’s-selām dāhi men’ etmedi. Pes ғaldırıp nübüvvet mührini gördiği anda ağlayup öpmeğe başladı ve andan İslām’a gelüp ve başına gelen ғalleri nağl eyledi. Pes andan yine efendisi ғizmetine gidüp her zamān Peygamber ‘aleyhi’s-selāmınñ meclis saādetlerine gelmeyüp ғattā Bedir ve Uğud ғazālarına dāhi zühr eylemedi (?) şoñra bir gün Peygamber ‘aleyhi’s-selām aña didi ki var kendüni efendinden şatun al ol dāhi varup üç yüz mişğāl altun ve üç yüz hurma fidanı dikmek üzere kendüsi şatun aldığda Peygamber ‘aleyhi’s-selām aşhāba buyurdılar ki ғarındaşınız Süleymān’a yardım idiñiz. Pes otuz beş bıkr hurma fidanı getürüp tamām olduğda Süleymān varup yerlerini ғazdı ve Peygamber ‘aleyhi’s-selām dāhi varup her birini mağallerine dikdi ve ol günlere Peygamber ‘aleyhi’s-selāmā tavuğ yumurtası ғadar bir külçe altun gelmiş idi anı dāhi Süleymān’a virüp ol dāhi efendisine götürüp terāzüye koyup çığdığda tamām üç yüz mişğāl gelmekle anı dāhi virdi külliyeñ esirlikden ғurtuldu andan şoñra aşla Peygamber ‘aleyhi’s-selāmınñ meclisinden ayrılmayup ve cümle ғazālarda beraber bulundu ve peygamberden şoñra nice müddet dāhi yaşayup hicretiñ otuz altıncı senesinde iki yüz elli yaşında vefāt eyledi rāzıyallāhu ‘anh.

Beyānu’l-Muāğat

Ve dāhi hicretten beş ay yāğud sekiz ay geçdikden şoñra Peygamber ‘aleyhi’s-selām aşhābdan nice kimesneleri biri muğacirīnden ve biri enşārdan olmağ üzere ғardaşlığ idüp ve birbirlerine malen ve bedenen [17^a] yardım eylemelerini tenbīh eyledi ve bir rivāyetde bu ғardaşlığ mādresi bir def’a dāhi Mekke’de yalnız muğacirīn mā beyninde dāhi vāği ‘ olmuşdur dinür ma’lüm ola ki muğacirīn deyü Mekke’de İslām’a gelüp şoñra Medine’ye hicret iden aşhāb-ı kirāma dinür ve enşār deyü Medine’de gelen aşhāb-ı kirāma dinür.

Beyānu Hicreti ‘İyālihī ‘Aleyhi’s-Selām

Ve dāhi Peygamber ‘aleyhi’s-selām Medine’de ғarār eyledikden şoñra Zeyd b. Hārise‘[y]e ve Ebū Rāfi‘a beş yüz dirhem gümüş ve iki deve virüp ve Mekke’den evlād u ‘iyālini getürmek için gönderdi. Anlar dāhi Mekke’ye varup Peygamber ‘aleyhi’s-selāmınñ zevcesi Sevde‘[y]i ve kızları Fāğıma ve Ümmü

Külsüm ve Zeyd b. Hārişe'nin zevcesi Ümmü Eymen ve oğlu Üsâme'[y]i alup ve anlar ile me'an Ebū Bekir'in zevcesi Ümmü Ru'mān ve kızı 'Āyşe-i şiddīka ve diğer kızı Esmā[y]ı alup Medine'ye geldiler ve Esmā hāmile olmakla Kūbā'ya geldiklerinde hamlini vaz' idüp ba'dehū Peygamber 'aleyhi's-selām götürüb ol daḡi bir hurma[y]ı çigneyüp ol çocuḡuñ damaḡına sürdi ve du'ā ve tebrīk idüp ismini 'Abdullāh kodu ki meşhūr 'Abdullāh b. ez-Zübeyr budur ve bunuñ velādetinden evvel Yahūd t̄āifesi dimiş idi ki biz Muḡammed'e ve aşhābına sihir eyledik bir daḡi anlardan dünyāya evlād gelmez. Pes bu kelāmdan şöñra ibtidā' işbu 'Abdullāh toḡduḡda aşhāb-ı kirām şenlikler eylediler ve 'Abdullāh yedi yaşına irişdikde babası Zübeyr'in ta'rifiyle varup Peygamber 'aleyhi's-selāma bī'at idüp ve andan şöñra Peygamber 'aleyhi's-selāmın meclis-i sa'ādetlerinden ayrılmaz oldu bir gün Peygamber 'aleyhi's-selāmı hacāmat idüp ve mübārek bedeninden çıkan kanı bir tenhā yere dökmek için mezkūr 'Abdullāh'a virdi ol daḡi yere dökmeḡi munāsib görmeyüp teberrüken içdi ve dönüp geldikde Peygamber 'aleyhi's-selām kanı ne yaptın deyü suāl eyledikde bir gizlü maḡalle gömdüm didi. Pes Peygamber 'aleyhi's-selām ḡālība anı içdiñ didikde belī yā Resūlellāh içdim deyü haber virdikde Peygamber 'aleyhi's-selām buyurdu ki “benim kanım her kimiñ kanıyla karşırsa anı cehennem yakmaz.”³⁶³

Beyānu'l-İzni'l-Kıtāl

Ve daḡi Peygamber 'aleyhi's-selām evāil hālinde küffār ile cenk eylemekden nice ayāt-ı kerīme ile nehy olunduḡundan aşhāb-ı kirām çok kere küffār ile cenk etmeḡe izin istediklerinden Peygamber 'aleyhi's-selām izin virmezdi zīrā ol vaḡit yalnız aña vahy olunan umūrı ḡalka teblīḡ ve inzār ile me'mūr olup cenke izin yoḡidi şöñra yalnız üzerlerine gelen küffār ile cenke izin oldu lākin anlar küffār üzerine gitmeḡe izin yoḡidi ba'dehū küffār üzerine gitmeḡe daḡi izin oldu lākin eşhur-i ḡaramda Zi'l-ḡa'de ve Zi'l-ḡicce ve Muḡarrem ve Receb aylarında niye izn-i bāri olmaḡın nice ḡazālar ve seriyyeler vāḡi' oldu ma'lūm ola ki Peygamber 'aleyhi's-selām binefs kendüsi gitdüḡi cenk seferine ḡazve dinür emmā kendüsi [17^b] gitmeyüp yalnız 'asker gönderdiḡi cenk seferine seriyye dirler. İmdi Peygamber 'aleyhi's-selāmın binefs gitdüḡi ḡazveler gönderdiḡi seriyyelerin 'adedinde iḡtilāf olunup ḡavl-i eşaḡda yigirmi yedi ḡazvesi olup toḡuzunda cenk olup mā'adāsında ceksiz 'avdet olunmuşdur ve kırk yedi kere seriyye gönderüp anlarıñ daḡi ba'zısında cenk olup ba'zısında olmamışdır ve bir seriyyeye ya'ni kendüsi beraber gitmediḡi 'askere bir emīr ya'ni baḡbūḡ naşīb eyledikde aña taḡva ile naşīhat iderdi ya'ni Allāh Te'ālā'nın emrine imtisāl ve nehyinden ḡaçmaḡ ile idüp ve ma'iyetinde olan Müslūmanlara ḡayr olmasına sa'y eylesini tenbīh eyledikden şöñra buyurdu ki küffārda buluşduḡunuzda ibtidā' anları İslām'a da'vet iderseniz eḡer gelmezlerse cizye virsünler deyü teklif iderseniz eḡer anı daḡi ḡabūl eylemezse Allāh Te'ālā'dan yardım niyāz idüp ba'dehū cenke mübāşeret iderseniz lākin pīr-ī fānī ve

³⁶³ Kütüb-i Sitte'de yer almamaktadır.

şabi çocuğunu ve ‘avratı katl eylemezsiniz ve ‘özürden hazır idersiniz ya’ni küffâr ile bir mu‘âhede eylediğinizde anı bozmayub sözünüzde deyü naşihatler iderdi.

Seriyetü Hamza

Ve daği hicret senesi Ramazân’ında Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm ‘ammisi Hamza’[y]ı otuz nefer kimesneye baş naşîb ve Ebû Merşed el-Ğanevî daği ‘alemdâr idüp birine beyaz sancağ teslim idüp ve anları Ebû Cehil’iñ kârbânını urmağa ta’yîn eyledi anlar daği Medine’den çıkup ve deñiz sevâhilinde İş nâhiyesinden kârbâna rast gelüp ve cenk eylemek için şaf bağladıklarında Mecd b. ‘Amr nâm kimesne aralarında girüp ve mâbeynleri barışdırdığından arada bir kıtâl ve cenk vâki’ olmağsızın ben girüye ‘avdet ve Mecd’iñ araya girüp muşâlağa eylediğini haber virdiklerinde Mecd’i nefsi mübârek bir kimesnedir deyüp işlerini güzel gördi.

‘Ubeyde b. el-Hâris

Ve daği hicret senesiniñ Şevval’inde Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm ‘ammisi Hâris’iñ oğlu ‘Ubeyde’[y]i altmış nefer kimesneye baş ve Miştah b. Üşâme’[y]i daği ‘alemdâr idüp ve Ğureyş’iñ kârbânını aramağa irsâl eyledi anlar daği maħalle me’mûrlarına vardıklarında Ebû Süfyân’ı iki yüz nefer küffâr ‘asker ile rast gelüp ve kılıç ğavgasına taşaddî itmeyüp birbirlerine irâkdan oğ atışdılar. Müslimîn’den ibtidâ’ oğ atan Sa’d b. Ebî Vağğâş Hâzretleridir ki İslâmlara ibtidâ’ küffâra atılan oğ budur ve bu vechile yalnız oğ ğavgasıyla küffâr bozulup kaçdı lâkin Müslimîn azlık olduğundan ardlarınca gidemeyüp kaldılar ve daği işbu Şevvâl’in ayında Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm Ebû Bekir’iñ kıızı ‘Âişe-i şiddîka ile zifâf oldu ki ol vağit ‘Âişe tokuz yaşında idi ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm yalnız ‘Âişe’[y]i bekar alup mâ‘adâ zevcât-ı tâhirâtı cümlesini seybe oldukları [18^a] olmuşdur.

Beyānu İbtidāi Ezān

Ve daği nemāz farz olduğdan soñra Mekke’de oldukları müddetde ve Medine’ye hicret olduğdan soñra daği bir müddet nemāz ezānsız kılınurdu nemāz vağti geldikde şöyle da’vetsiz herkes hâzır olup kılardardı soñra Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm aşhâb-ı kirām ile nemāza cem’ olmağ için bir ‘alâmet vaz’ olması-çün müşâvere eyledikde ba’zısı boynuza üfürelim ba’zısı çan çalalım didiler lâkin ateş-i mecûsi işi ve boynuz Yahûdî ‘alâmeti ve çan Naşârâ âdeti olduğundan yönleriñ hiçbirisini beğenmeyüp şöyle kaldı. Pes ol gice şahâbeden ‘Abdullâh b. Zeyd rüyasında gördiği bir yeşil kaftanlı kimesne gelüp ve aña ezānı ta’lîm ve bunu nemāza ‘alâmet eyleyiñiz didi. Pes şabâh olduğda ‘Abdullâh Peyğamber ‘aleyhi’s-selâma gelüp ve gördüğünü haber virdikde Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm buyurdu ki seni vahiy geçti şimdi Cebrâil gelüp baña bu gördüğün vech üzere ezānı bildirdi imdi kal’a idüp ol daği bülend âvâz ile okuduğda meğer ol gice ‘Ömer b. el-Hağğâb ol mişillü rü’ya görmüş anda otururken ezānı

işitdikde der ‘akeb gelüp ve yâ Resülellâh ben daği ru’yâ gördüm idi deyüp ve anda Ebü Bekir daği gelüp ol daği görmüş hattâ şahabeden on dört kişi cümlesi görmüşler deyü rivâyet olunur ve şabâh nemâzı ezânında eş’şalâtü hayrun mine’n-nevm kelâmını Bilâl ziyâde idüp Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm daği münâsib görüp ol vechile emmâ seher vaqtinde ezândan evvel minârelere şalât ü selâm ve tesbîh eylemek Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm vaqtinde ve şahabe ve tâbi’in sıralarında yoğidi anı tâ yedi yüz târihinden soñra Mışır’da icâd eylemişlerdir ve kezâlik her ezândan soñra şalât ü selâm eylemek daği sekiz yüz târihinde qarîb vaqitlerde icâd olmuşdur ve minâre daği Peyğamberiñ ve şahabeniñ vaqitlerinde olmayup seksen toköz târihinde Beni Ümeyye hulefâsında Velîd b. ‘Abdu’l-Melik emriyle Mescid-i Resülullâh da dört aded minâre binâ olundu.

Tezvîci ‘Ali Bi Fâtımatü

Ve daği hicretiñ ikinci senesi Ramazân’ında Ebü Bekir ve ‘Ömer Hâzreti ‘Ali’[y]i Peyğamber ‘aleyhi’s-selâmıñ kıızı Fâtıma’[y]ı kendüsine tezvîc eylemeğe kandırup ol daği Peyğamber ‘aleyhi’s-selâma varup yâ Resülellâh kıızıñ Fâtıma’[y]ı halelliğe isterim didikde Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm daği merhaban ve ehlen deyüp razı oldı ba’dehü meclis olunur Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm bir hutbe-i belîğa okuyup ‘Ali’ye tezvîc ve ‘Ali daği bir hutbe okuyup ve tezvîc idüp soñra Zî’l-Hicce ayında zifâf oldılar.

Ġazvetu’l-Ebvâ

Ve daği hicretiñ ikinci senesi Şafer’iñ on ikinci günü Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm Medine’de Sa’d b. ‘Ubâde’[y]i yerine halîfe bırağup ve kendüsi muhâcirden yetmiş nefer kimesne ile bir beyaz sancağ açup ve ‘ammisi Hamza’[y]ı daği ‘alemdâr idüp ve Mekke ile Medine arasında Ebvâ nâm kıarye-i kebirde Kıreyş’iñ kârbânını görmeğe ve Benî Dâvre kabîlesini aramağa gitdi ve ol cânibe [18^b] qarîb mahalle vardıklarında Benî Dâvre kabîlesiniñ reîsi Maşşî b. ‘Amr gelüp ve muşâlahaya tâlib olduğda Peyğamber ‘aleyhi’s-selâmıñ üzerine aşlâ kıılıç çekmemek ve düşmanına daği yardım etmemek beyân şartıyla ‘ağd-i muşâlahâ olunup ve gavğa olmaqsızın girüye ‘avdet olundu ve bu seferde gidüp ve gelmeleri on beş gün oldı.

Ġazvetü Buvât³⁶⁴

Ve daği yine hicretiñ ikinci senesi Rebî’ulevvel’inde Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm Sa’d b. Mu‘âz’ı yâhud Sâib b. Oşmân b. Maz’un’ı Medine’de yerine halîfe bırağup ve kendüsi bir beyaz sancağ açup ve Sa’d b. Ebî Vaqqâş’ı ‘alemdâr idüp ve iki yüz nefer kimesne ile Medine’ye dört kıonak (...) bir kıonak

³⁶⁴ Derkenâr-ı Varak.

Buvât nām maħalde Kureyş'İN iki biñ beş yüz yükli deve ile bir kârbânını göstermek için ol maħalle vardıklarında kârbân-ı muqaddem geçmiş bulunduğundan girüye 'avdet eylediler.

Ġazvetü'l-'Uşeyre

Ve daħi sene-i mezkûre Cemâziye'l-Evvel'inde Peyğamber 'aleyhi's-selâm Medine'de yerine Ebü Seleme ibn 'Abdüleşed'i ħalİfe birağup ve kendüsi bir beyaz sancağ açup ve 'ammisi Ġamza 'alemdâr idüp ve yüz elli ve yâhud iki yüz nefer kimesne ile çıkup ve Kureyş'İN Ebü Süfyân ile Mekke'den Şâm'a giden kârbânını kaşd eyledi. Pes gidüp Müdlic kabİlesi sâkin olduğı 'Uşeyre nām maħalde vardıklarında kârbân birkaç gün evvel geçmiş deyü ħaber alup girüye 'avdet esnâsında muqaddemâ Benî Damre kabİlesiyle 'ağd eyledikleri muşâlaħa gibi Benî Müdlic kabİlesiyle daħi 'ağd mu'âhede idüp girüye 'avdet eylediler.

Seriyetü 'Abdullâh b. Caħş

Ve daħi sene-i mezkûra Cemâziye'l-Âħir'inde bir gice Peyğamber 'aleyhi's-selâm Abdullâh b. Caħş'a didi ki yarım ale's-şabâħ silâħını alup ve benim yanına gel seni bir maħalle gönderdeceğim. Pes 'Abdullâh daħi emr olunduğı şabâħ ile erken yayını ve oğlarını ve sâir esliħasını kuğanup geldikde Peyğamber 'aleyhi's-selâm anıñ eline bir mektûb virüp ve buyurdı ki seni işbu on iki nefer kimesneye baş naşİb eyledim her iki kişi bir deveye binüp ve Mekke cânibine gidersen ve iki konağ yere gittiğinde işbu yedinde olan mektûbı açup ve içinde her ne yazılmış ise anıñla 'amel idersin ve eğer bu neferâtından bir kağıısı ol mektûbda yazıldığı maħalle gitmeğe istemez ise gitsün deyü ħaber eylemezsin ve Allâh selâmet vİrsün deyü du'â idüp çıkdılar. Pes iki gün gitdikden soñra mektûbı açup okuduğda Mekke ile Tâif arasında Naħle nām maħalle varup ve andan Kureyş'İN bir kârbânı gececektir anı yağma idesiñiz deyü taħrİR olunduğınİ neferâtına ħaber virüp ve ekber kağınız gitmeğe isterse bu maħalden girüye dönsün izin vardır deyü taħrİR eyledikde ħİçbirisi muħâlefet itmeyüp cümle ol me'mür oldukları cânibe müterâhİ oldılar ve Bahrân nām maħalle geldiklerinde Sa'd b. Ebİ Vağğâş ile 'Utbe b. Ġazvân'İN bindikleri deve kaçup Pes ol ikisi deve[y]i aramağ için kağkup mâ'adâsı Naħle'ye gitdiler ve ol tarafa vardıklarında Kureyş'İN kârbânı daħi zuħür eyledi [19^a] anlar daħi hemân kârbâna şalup kârbân başı olan 'Amr b. el-Ġuţâmİ'[y]i katl ve 'Oşmân b. 'Abdullâh ile Ġakem b. Keysân'ı esir ve mâ'adâsı firâr itmekle kârbân kağup anlar daħi kârbânı alup Medine'ye getürdiler ki İslâm'da ibtidâ' olunan mal ħanİmet budur andan Kureyş Peyğamber 'aleyhi's-selâma adam gönderdüp ve ol tutulan esirleri şatup almağa tâlib olduğda biñ altı yüz dirhem altun alup ve esirleri itlâğ eylediğı-çün Ġakem b. Keysân Müslümân olup Medine'de kağldı.

Taħvİlü'l-Kİble

Ve dağı Peyğamber ‘aleyhi’s-selām Mekke nemāz kıldıkda Hacerü’l-Esved cānibinde tırup hem Ka‘be ve hem dağı Beytü’l-Mağdis öñüne gelüp ikisine dağı teveccüh iderdi şoñra Medine’ye hicret eyledikde biri bir cānibe ve diğeri öbür cānibine düşüp ikisine birden teveccüh mümkün olmadığından yalnız Beytü’l-Mağdis’e istikbāl eylemek me’mūr olup ve Medine’de on altı āy Kudüs cānibine kıldı emmā Yahūd tāifesi dağı Kudüs’e kıldıklarından anlara muhālif içün ve Ka‘be’[y]i İbrāhīm ve İsmā‘il ‘aleyhima’s-selāmın kıblesi olduğundan anlara muvāfaqat içün kıble-i Ka‘be’ye tahvīl olmağa dāimā du‘ā ve niyāzuna zemān-ı vahy-i zühūr ider deyü göge baqardı. Pes bir gün Benī Seleme (?) kabīlesinde Bişr b. el-Berā’nın vālidesini ziyāret etmeğe gidüp ve anda iken öğle nemāzın vakti duhūl eylemek ile yanında mevcūd aşhāb-ı kirām ile öğle nemāzını kılmāğa durdılar ve iki rek‘atını kıldıkda Cebrāil ‘aleyhi’s-selām gelüp ve Ka‘be cānibine teveccüh eylemeye emr getürdükde Peyğamber ‘aleyhi’s-selām dağı anında Ka‘be’ye istikbāl idüp ve hāzır olan dağı arkası cānibine geçüp iki rek‘atını dağı Ka‘be’ye kıldıklarında ol mescide Mescid-i Kibleteyn dinilir.

Farzu Şavmi Ramazān

Ve dağı Ramazān orucu farz olmazdan evvel Peyğamber ‘aleyhi ve aşhāb-ı kirām eyyām-ı beyz ya‘ni her ayın on üçüncü ve on dördüncü ve on beşinci günlerin vācib oldı olarak ve yāhud müstehab olarak oruç tutarlardı ve ba‘zı rivāyetde Ramazān farz olmazdan evvel yalnız ‘aşūra gününü oruç tutmak farz idi dirler şoñra hicretin ikinci senesi Şa‘bān’ında ve Ramazān ayını bi’t-tamāme oruç tutmak farz olduğu aḥşām namāzında iftār idüp yatsu vakti duhūl eylediği anda imsāk oluna ba‘dehū yine tanyeri ağarmasının ibtidāsında imsāk olunmak içün āyet-i kerīme nāzil oldı.

Beyānu Ğazāi’l-Bedri’l-Kübrā

Ma‘lūm ola ki işbu Bedir ğazāsına Bedrü’l-‘Uzmā ve Bedrü’l-kıtāl ve Yevmü’l-furkān dinür zīrā Allāh Te‘ālā ol gün İslām’ı ve ehl-i İslāmı ‘azīz idüp ve küfrün ve şirkin niżāmını bozdı me‘a hāzā ki İslām ‘askerī azlık ve silāhları za‘if olup küffār ‘askerī ise hem çokluk hem silāhları düzgün ve hem atları kavī iken Allāh Te‘ālā Peyğamberin yüzünü aq idüp şeytānı ve küffārı rezil ve bednām eyle imdi bu ğazā-[y]ı kübrānın vuķū‘ı şu veçhiledir ki bundan aqdem zikr olunduğı üzere Peyğamber ‘aleyhi’s-selām Kureş’in Mekke’den Şām’a giden kərbānını urmaq içün Medine’den çıkup ve ‘Uşeyre nām maḥalle [19^b] vardıkda kərbān birkaç gün evvel geçmiş olduğundan girüye ‘avdet olunmuş idi lākin yine kərbānın Şām’dan ‘avdet eylesine muntazır ve dāimā andan ḥaber suāl iderdi vaktā ki Şām’dan çıkup ve Medine semtine karīb geldiklerinde ḥaber aldıysa ḥalkı meclisine da‘vet idüp buyurdu ki işde geçende urmağa gidüp yetişemediğimiz kərbān Şām’dan çıkup bu taraflara yaklaşmış yine çıkalım me’mūldür ki rast gelürsek çok fāidelenürüz. Pes³⁶⁵ sene-i mezbūra Ramazān’ın on ikinci günü cum‘airtesi

³⁶⁵ Kelime kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Medine’de yerine Ebū Lübābe’[y]i hālīfe bırağup ve kendüsi muhācirīn ve enşārdan üç yüz on üç kişi ile çıktı ve üç sancağ açup birisi muhācirīn için olup anı Muş‘ab b. ‘Ömer’iñ yedine virdi ve birisi Evsiler için anı Sa’d b. Mu‘āz’a virdi birisi Hazrecī’ler için anı Habbāb b. el-Münzir’e virdi. Pes beru cānibde kārban başı olan Ebū Süfyān’iñ dağı kōrkusı olduğundan Medine semtine yaklaşdıķça dāimā teecessüs ve rast geldiğı yolculardan haber şormak üzere idi. Vaqtā ki Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmıñ ‘asker ile Medine’den çıktığını haber aldıysa Dāmdā b. ‘Amr’a yigirmi altun mişķāl virüp Mekke’ye irsāl eyledi ve didi ki Mekke’ye yaklaşdıķda bindüğün deveniñ burnunu ve dudağlarını kesüp ve kendü gümlęiniñ yaķasını uçdan uca ayırup ve ol hāl ile feryād u figān vāveylā iderek Mekke’ye duhūl ve Muħammed’iñ ‘askeri ile çıktığını haber virüp ve bir sā‘at evvel imdadıma yetişsünler çağır deyü tenbīh eyledi. Pes Dāmdā ol tarafda sür‘at ile Mekke’ye gitdi ve Dāmdā’iñ Mekke’ye gelmesinden üç gice evvel Mekke’de ‘Abdulmuṭṭalib’iñ kızı ‘Ātike rüyada gördü ki deve üzerinde bir adam gelüp ve Mekke kenarında Ebṭah nām maħalde bülend āvāz ile ey ğadre uğramış halk üç günden sonra yetişün cenke deyü çağırup ve andan Mescid-i Hāram’a gelüp ve cümle halk başına üşmüşler iken yine ol kimesne Ebū Kubeys tağından görünüp ve evvelki gibi üç kere çağırup andan tağdan bir büyük taş tekerleyüp ve ol taş tağın eteğine geldikde pārelenüp her bir evine birer parça doķunmuş. Pes o yaķudan ev yandıķda ğāyet kōrkup otururken karındaşı ‘Abbās gelüp ol dağı aña ey karındaş ben bir fenā ru’yā gördüm kōrkarım şü Mekke ahālisine bir muşībet ve belā irişmekdir didi ‘Abbās dağı söyle ru’yāyı işideyim didikde belī yalnız saña söylerim lākin şaķın sen hiçbir kimseye söylemeyesin deyü tenbīh eyledikde ru’yāyı gördüğü gibi aña söyledi ol dağı hemşire gerçek bir kavli (?) ru’yadır şaķın senden benden ğayrı bir kimesneye söyleme didikden sonra çıkup gitdi. Pes giderken Velīd b. ‘Utbe’ye rast gelüp ğāyet dostı olduğundan gizlüce ru’yāyı aña söyleyüp emma şaķın hiçbir kimesneye söylemeyesin deyü tenbīh eyledi ol dağı varup oğlı ‘Utbe’ye söyledi ve hākeza ağızdan ağza varup Kureş’iñ arasında şāyi’ oldı. Pes karındaşı ‘Abbās Ka‘be’[y]i tavāf [20^a] eylemeğe gidüp gördü ki Ebū Cehil Kureş’den nice kimesneler ile Mescid-i Hāram’da oturup ‘Ātike’niñ ru’yāsını söylerlerdi. Pes³⁶⁶ ‘Abbās’a didi ki tavāfını edā eyledikden sonra yanımıza gel söyleyeceğim var ‘Abbās dağı tavāfı tamām eyledikden sonra yanlarına vardıķda Ebū Cehil didi ki yā ‘Abbās siziñ erkekleriñiz Peyğamberlik iddi‘ā eylediğine kanā‘at itmeyüp şimdi karılarıñızda mı ol mişillü iddaya başladı didi ol dağı ya bu mişillü iddi‘āyı kim eylemiş deyü kız karındaşıñ hūr ‘Ātike bir ru’yā görmüş lākin baķalım üç gün geçüp ve hiçbir nesne etmezse ‘Arab kabāilinde Abdulmuṭṭalib evlādları gibi yalancı yokdur deyü bir kaķıda yazup ve Ka‘be kapusuna yapıştırdınız ki herkes siziñ umūmen yalancı olduğunuzu anlasunlar didikde ‘Abbas ru’yāyı inkār idüp ve cümle ‘Abdulmuṭṭalib evlādları mahzūn oldılar. Pes üçüncü gün Dāmdā gelüp ve devesiniñ burnu ve dudağları kesilmiş ve gömleğiniñ yaķasını uçdan uca ayrılmış deve üzerinde ayağa kalkup bülend avāz ile yā ma‘şera’l-‘Arab Ebū Süfyān ile olan malınıza Muħammed el uzatdı emānū’l-

³⁶⁶ Derkenār-ı Varak: “Ebū Cehil.”

emān (?) bir sā'at evvel yetişüp ve illa eğer ihmāl iderseñiz cümleñiz müflisî alup ve 'āleme rezil olacağınıza Őüphe yokdur deyü çağırdı. Pes Mekke ahālisi bunu iŐidine birbirine arıŐup ve ol arafa gitmeğe tedārik eylemeğe baŐladılar ve didiler ki gāliba Muammed bu kārbanı Nahle'de urduqları 'Amr b. Harami'niñ kārbanı gibi zan eyledi Őimdi haddini öğrenüp ve andan harb-i arb olanlarıñ cümlesi hāzır olup pīr-i fani ve 'alil olanlar dađi anlara mal ile i'ānet ve yardım eylediler. Pes ureyŐ'İN eŐrāfindan gitmeden hiçbir kimesne almayup faat Ebū Leheb Ātike'niñ görđiđi ru'yādan ötüri cesāret idemediğinden alkup ve yerine 'AŐ b. HāŐim'i dört biñ dirhem gümüş utup gönderdi ve dađi ureyŐ eŐrāfindan Ūmeyye b. Halef pīr u (...) kimesne olduğundan almaa istedikde 'Ube b. Ebī Mu'ayt gelüp ve öñüne içinde 'ūd ve 'anber yanar bir buğurdan oyup didi ki sen Őimdiden Őoñra arı pāyesindesin iŐbu buğurdan eyle kendüni oulandır ve bundan Őoñra erkekler arasına arıŐma. Pes Ūmeyye'ye dađi 'ār gelüp ol dađi 'askere arıŐup ıkdı iŐde bu vechile birbirlerini andırıp ve ğayret getirerek atları ve silāhları düzgün okuz yüz elli kiŐi cem' oldılar ve üzerlerinde olan silāhdan baŐka yüz beygir yüki zevh ve sāir aslaa ma'iyetlerine alup ıkdılar ve yanlarıncā teğannici arılar defler alınup ve cenke kandırmağa için nice ebyāt ve eŐ'ār ourlar. Pes iblis dađi Benī Kināne abilesiniñ eŐrāfindan Sūrāa b. Mālik Őuratında gelüp bende size imdād ve i'ānete kelām deyü anlara refi oldu. Pes bir cānibde Peyđamber 'aleyhi's-selām dađi Medine'den ıķup bir günlük me'sāfede vāi' Buyūbu'n-Neayā nām burada ordusunu urup ve 'askerī ne midār olduğı Őayılsun deyü emridüp ve ilerinde genç [20^b] ocuk olanları girüye i'āde eyledi ve ızı Ruıyye ğāyet hasta olduğundan zevci 'OŐman'ı andan evirdi ve ol girü 'avdet idenlerden baŐka 'asker üç yüz on üç kiŐi aldığını görđükde ğāyet mesrūr olup didi ki iŐbu 'askerīñ Őayısu mürselīn 'adedinde ve ālut ile nehri geen 'asker-i manŐūra 'adedinde olduğundan ğāyet hāzzı eyledim inŐāellāh nuŐret bizim iledir ve andan ala b. 'Ubeydullāh ile Sa'īd b. Zeyd'i dađi dūŐmandan bir hāber getürsünler deyü casus gönderdi ba'dehū kendüsi ılıcını uŐanup ve zırını giydi ve ol maalden alkdığı Őu vechile du'ā eyledi ki yā Rab Őu benim 'askerim piyadedir anları atlandır ve ıplaqlardır kisvelendir ve alardır ok eyle ve fairlerdir ğaniy eyle. Pes bi 'aynihī du'āsı mabūl olup nice ğanīmete mülāi oldılar ve iŐbu sefer Ramāzan'da olduğundan Medine'de ıkdığdan Őoñra iki oru utup bir dellāl nidā iderdi ki iftar ideceğim siz dađi iftar idüñüz deyü ruŐat virdi ve 'askere yalnız beŐ āt var ikisi Peyđamber 'aleyhi's-selāmın yedekleri ve birisi Zübeyr'iñ ve birisi Mersed'iñ ve birisi Mersed'iñ ve birisi Midād b. el-Esved'iñ idi ve yetmiŐ develeri var idi nöbetle biñerlerdi ve Peyđamber 'aleyhi's-selāmın refileri 'Ali ile Mersed idi. Pes Peyđamber 'aleyhi's-selām buyurdi ki benden avī değilsiniz ve ben de Őevāba muhtācım iŐde bu vechile 'Irku'z-Zabyā nām maalle geldiklerinde ureyŐ 'askerleriniñ Mekke'den ıkdığını hāber alup aŐhāb-ı kirāma didi ki Mekke'den külliyetlü 'asker ıķmıŐ ancak Allāh Teālā baña iki āifeniñ birini va'd eylemiŐdir ya kārbanı yāhud 'askeri her anđısını urusuñ inŐāellāh manŐūr ve muzaffer oluruz ancak anđısına urmağı münāsib görđüñüz didikde ba'zıları kārbanı uralım münāsibdir ba'zısı dađi sükūt

eyledi sonra Sa'd b. Mu'az Hazretleri ayağa kalkıp didi ki ya Resülellāh biz saña imān getürdük ve seni taşdıķ eyledik ve Allāh Te'ālā'dan her getürdüğün nesne haķ olduğuna şahidlik eyledik ve saña her denlü itā'at eylemeğe 'ahd ve imān eyledik eğer deñize dağı girersen cümlemiz seniñ ile me'an beraber dalarız içimizde gerü qalacak bir kimesne yokdur hemān sen her ne şekil me'mür iseñ ve ne güne murād idersen işle inşāellāh utanmazız deyü taķrİR eylediğinden Peyğamber 'aleyhi's-selām ğāyet haż idüp buyurdılar ki müjde size Allāh Te'ālā iki tāifeniñ birini va'd eylemişdir ancak ğaliba 'askeri uracağız. Pes anda 'Irku'z-Zabyā'dan kalkıp Bedir'e qarīb maħalde ordusını indirdi ba'dehū kendüsü Ebū Bekir ile me'an binüp ve ol havālī[y]i keşf ü giz aradırken bir pİR rast gelüp ve aña Kureyş'den bir haberiñ var mı? deyü şorduğda ol pİR didi ki işitdim ki falan gün Mekke'den çıkmışlar eğer vāķi' ise şimdi anlar falan konakda olmak gerekdir ve fi'l-haķīka ol gün didi ki maħalde imişler. Pes andan ya Muhammed'den bir haber var mı [21^a] dır? şorduğda ol dağı didi ki anı dağı işitdim ki falan gün Medine'den çıkmış eğer vāķi' ise şimdi anlar Bedir semtlerinedir deyü didi anda Peyğamber 'aleyhi's-selām dönüp ordusuna geldi aħşam olduğda 'Alī b. Ebī Tālib ve Zübeyr b. el-'Avvām'ı ve Sa'd b. Ebī Vaķķāş bir haber almak için Bedir'de vāķi' Puñār (?) semtine gönderdi anlar dağı varup Puñār'da iki saķa tutdılar siz kimiñsiñiz? deyü şorduğda Kureyş'in saķalarıyuz didiler ki Pes ber tekrār yine şıķışdırup ve doğrı söyleyiñiz deyü (...) biz Ebū Süfyāñ'ız didiler andan anları Peyğamber 'aleyhi's-selāma getürdiler ve taķrİRlerini haber virdiklerinde Peyğamber 'aleyhi's-selām buyurdi ki bu saķalar evvelden doğrı söyleyüp sonra beyhüde dövüldükleriñizde yalan söylediler. Pes anları huzuruna getirüp ve Kureyş 'askeri nerededir? deyü şorduğda işbu tepeniñ ardındadır didiler çokluk mıdır? didikde çokluk ve kuvvetlü 'asker emma 'adedi ne miķdar olduğını bilmeziz didiler (...) için günde kaç deve kesiyorlar şorduğda bir gün toķuz bir gün on deve kesiliyor didiklerinde Peyğamber 'aleyhi's-selām didi ki bu hesāba göre bu 'asker toķuz yüzden ziyāde biñden eksikdir didi. Andan yine şordı ki bu 'askeriñ içinde Kureyş'iñ eşrāfindan kimler var anlar dağı kimler olduğını haber virdiklerinde Peyğamber 'aleyhi's-selām aşhāb-ı kirāma didi ki Mekke ciğeriñin parçalarını bize doğrı ātmış hemān ğayret idiñiz inşāllāhu teāla anlarda vāfir ğanimet vardır. Pes³⁶⁷ andan tedārikde bulunmağa başladılar. Pes beru cānibde Ebū Süfyāñ bir miķdar 'asker ile kārbāndan ilerü çıkup ve dāimā Peyğamber 'aleyhi's-selām ne semtde olduğundan teftiş idüp haber şorarak Bedir'e qarīb bir puñara gelüp ve anda bir yükci kimesne oturur bulduğda bu taraflardan hiçbir kimesne geçdi mi? deyü şorup ol dağı şimdi iki kişi gelüp puñardan şu aldılar lākin bildiğim kimesneler değil idi ve işbu tersler anlarıñ develeriniñ tersidir didikde Ebū Süfyāñ ol terslerin içini açup hurma çekirdeği parçaları bulduğda didi ki vallāhi bu Medine 'alāfıdır ve bu kişiler Muhammed'iñ 'askerindendir deyüp ve andan sur'atle kārbāna gidüp ve başķa yoldan dolaşdırdı ve Bedir'den ıraklayup kārbāniñ halāş bulduğını 'aķlı cezm eyledikde Kureyş'in 'askerine haber gönderüp didiği çok şükürler olsun kārbāni emnen ve sālimen geçürüp halāş eyledik siz dağı şimden sonra girüye 'avdet eyldiğiniñ

³⁶⁷ Kelime kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

ve ol vaqt Kureyş askeri Cuhfe nām maħalde idiler. Pes Ebū Cehil didi ki vallāhi ben buradan girü dönmem tā ki Bedr'e varup ve anda üç gün ikāmet ve nice develer bogazlayup ve kebab idüp yeriz ve tulumlarla şarāb içeriz teğannici cāriyeler daħi ebyāt ve eş'ār okuyup cünbüşler ideriz [21^b] tā ki cümle 'Arab kabīleleri bizim cem'iyetimizi ve şevketimizi işidüp ila āħiri'z-zemān bizim heybetimizden korksunlar deyü iftiħār ile nice kelimāt söyledi ve andan kılķup üç kōnaķda Bedr'e geldiler ve ol gice Kureyş'de Beni Muṭṭalib'den Cūheym b. es-Şalt ve uyķuya yatup bir miķdar uyuduķdan soñra korku ile kılķup ne oldı ol atlu kimesne deyü sorup ne şekil atlu ararsın deyü sorduklarında şimdi benim başım ucunda bir atlu durup didikde Ebū Cehil ve 'Utbe ve Şeybe ve Zem'a ve Ümeyye ve eşrāf-ı Kureyş'den fülān ve fülān katl olundılar ve Sehl b. 'Amr ve falan esir oldılar deyü anda devesiniñ gögsini delüp ve 'asker içine şalıyordu. Pes ardımızda bir çadır ve bir oba kalmadı ki ol deveniñ kāmı aña irişmeye cümlesine ol kan tokundı Pes bu ru'yā halk içinde şuyu' bulup ve Ebū Cehil işitdikde didi ki işte Benī Muṭṭalib'de bir Peyğamber daħi zuhūr eyledi lākin yarın görürseñiz biz mi katl olunuruz yoħsa Muhammed ve aşhābı mı? deyü mağrūrāne nice kelām söyledi ve ol gice küffārīñ ordusu şuya kārīb rast gelüp Peyğamber 'aleyhi's-selām ise şudan ırāķ olduğundan içmek ve abdest almak için şuya gāyet ihtiyāç olup ve ba'zı kimesneler daħi ihtilām olmuş olduğundan ğusl için şuya muzāyaķaları ziyāde olup ve şeyṭān daħi gönüllerine vesvese eyledi ki güya siz haķ dīn üzeresiñiz ve Allāh Teālā'nıñ sevdiği kullarsıñız ve Allāh'ıñ Resül'i içinizedir yine düşman 'askeri gelüp şuyu zabṭ eylesün de siz burada şusuz ve tahāretsiz kalasıñız yakışur mı? deyü gönüllerine uğradıķda maħzūn oldılar nākāh Allāhu 'azīm-ü'ş-şān bir bereketlü yağmur ihsān eyledi ki her tarafda ırmaķlar akdı. Pes andan içdiler ve kırbālarını tōldurdılar ve abdest aldılar ve ğusl eylediler ve develerini şu urdılar ve her vechile şen ve şādumān oldılar ve şabāħ nemāzı vaķti olduğda Peyğamber 'aleyhi's-selām cümle 'askeri idüp ve şabāħ nemāzını kıldıķdan soñra bir huṭbe-i belīga okudı ve halkı cenke kandırup ve şiddetlere şabretmek ile her hem ve ğam gidüp ve anca mı zafer ve feraħ olacağımı haber virdi ve andan orduyı kaldırup ve karşıdan ol şuyu zabṭ eylemek için şu cānibine yürüyüp ve şuya irişdikde Habbāb b. el-Münzir'ıñ re'y itdüğü maħalde orduyı kārıp indiler ve anda Sa'd b. Mu'āz didi ki yā Resülellāh bu maħallede saña 'arış ya'ni bir kılūbe binā idelim anıñ içinde oturasıñ ki yerin bellü olsun eğer düşmana ğālib olursañ fihā ve ni'met ve eğer ma'āzallāh iş bir 'aksi gelürse yine cümlemiz ol tarafda cem' oluruz. Pes Peyğamber 'aleyhi's-selām daħi münāsib görüp ve bir kılūbe yaptılar ol daħi içine girüp oturdı ve andan Kureyş 'askeri daħi tepe ardında zuhūr eyledi gelmeye başladıklarında Peyğamber 'aleyhi's-selām gördü ki Kureyş'ıñ 'askeri çok ve silahları nizamlı ve zırhları kavi ve her vechile tedariklidirler. [22^a] Pes Allāh Te'ālā'ya teveccüh idüp ve şöyle du'ā ve niyāz eyledi ki yā Rabbī işbu Kureyş saña düşmanlık etmeğe umūr-ı şerīfine muħālif itmeğe ve Resül'ini yalancı etmeğe gelmişlerdir yā Rabbī baña va'd eylediğīñ nuşretini müyesser idüp ve bu vaķtin Fir'avn'ı olan Ebū Cehil'i ve falanı ve falanı sağ bırağma deyü anda katl olunacakları bir bir şaydı ve Süheyli ve falanı ve falanı daħi elimizden kurtarmağa deyü esir olunacakları

daği şaydı. Pes andan Kureyş daği gelüp karşılarında evlerini kurup indiklerinde içlerinden ‘Amr b. Vehb’i gönderdiler ki Peygamber ‘aleyhi’s-selāmın ‘askeri ne miğdar olduğunu ve tavır ve tarzını öğrene ol daği atına binüp ve ‘asker-i İslām’ın ordusu etrafında geşt ü güzār idüp ‘asker-i İslām’ı ve ahvālını nazar eyledi ve başka bir maħalde bir şırada bir gizlü ‘askerleri olmadığını ve bundan böyle bir gelecek imdād olmadığını teftiş eyledikde gelüp didi ki hālā mevcūd olan ‘askeriñ ‘adedini üç yüz miğdar olup belki birkaç kişi ziyāde ve eksik olsa da cāiz ve bundan başka gizlüde yāħud bundan soñra gelecek bir kimesneleri yokdur lākin şu hālen mevcūd olanlarıñ hiçbirisi evlād u ‘ıyāline sağ ve sālīm dönmek niyetiyle çıkmamış cümlesi ölmek var dönmek yok deyü kılıcına dayanmış ve gerçi biz anlara ğālib oluruz emmā anlardan her birisi katl olunca bizden daği biri helāk olur hāşılı bunlar ile cenke taşaddī iderseñ bizden daği (...) üç yüz kişi helāk olacağında şüphem yokdur. Pes biz ol kadar kişi helāk olduğda bizim işimiz neye yaramış olur yine siz a’lemsiniz didikde ‘Utbe bir yüksek yere çıkup didi ki yā Ma’şeri Kureyş bizim Muhammed’in ‘askerini urduğumuzda anlara ğālib olacağımızda şüphem yokdur ancak anlar her kabileden adam var şimdi katl ideceğimiz kimesneler kimisi ‘ammimizin oğlu ve kimisi ħalamız oğlu ve teyzemizin oğlu olduğundan bundan böyle bu vağ’a sebep olup bir daği birbirimizin yüzüne bakacak halimiz kalmaz ve bizim Mekke’den çıkmamız daği kārbanı kurtarmak için idi şükür olsun ol daği selāmetle geçüp gitdi gelseñüz bu maħalden girü dönelim ve bundan vāki’ olan ‘arı benim boynuma āşınız ‘Utbe korkdı. Deyüñiz lākin beñ bunu korkaklığımın söylemem sayğı şaydığımındandır ve eğer bundan aħdem Nahle’de urdukları kārbanda katl eyledikleri İbni Hadrām’niñ kanını kovalarsanız ben anın diyetini daği kendü kesemden virüp ve kārbanda ziyān olan malı daği bitamām ödeyim hemān gelünüz şu benim sözümi beyhüde tutmañız ‘arz ve vağarımızla buradan girü gidelim didiğini Ebū Cehil işitdikde ‘Utbe ğağab idüp ve didi ki yā Ma’şera’l-Kureyş işbu öteden beru korkak bir kimesne olup ve hālen oğlu Muhammed’in yanında ve Muhammed daği ‘ammisi oğlu olduğundan anlara müsā’ade idüp bizim ‘āleme rezil olmamızı isteyor şağın anın kelāmına aldanmayasınız deyüp şu meydanda [22^b] bir toz kıparacak kimesne yok mı? deyü çağırıldı Esved b. ‘Abdu’l-Esved meydana gelüp didi ki Allāh Te’ālā’ya yemīn eyledim ki ya ben varup Muhammed’in ħavzından şu içüp ve ħavzını yıkarım yāħud anda helāk olurum deyüp ilerü yürüdi. Pes beru tarafından daği Ħamza çıkup ħavzı yanında buluşdılar andan Ħamza bir kılıç şalup ayağını yarım inciğine kesüp düşürdi öyle iken yine kāfir sürünüp ve varup ħavzından şu içüp ve öbür ayağını ile ħavzı yıkdı ki yerine gelsün andan Ħamza yine yakasını boşlamayup bir iki def ā daği kılıç ile çalup katl eyledi andan soñra yine Kureyş’den ‘Utbe İbni Rebī’a ve oğlu Velīd ve kardaşı oğlu Şeybe çıkup ve meydana adam istediler. Pes beru cānibden daği enşārdan üç kimesne çıktıkda müşrikīn anlara siz kimlersiñiz? deyü şordılar anlar daği enşārdan olduklarını ħaber virdiklerinde bizim siziñle ħācetimiz yokdur biz kendü cinsimizden adam isteriz didiklerinde ‘Utbe’ye beriden ‘Ubeyde b. el-Hāriş çıkdı ve Şeybe’ye Ħamza çıkdı ve Velīd’e ‘Alī çıkdı ve der’ağab Ħamza Şeybe’[y]i katl eyledi ve ‘Alī daği Velīd’i becerdi amma ‘Ubeyde ile ‘Utbe

birbirlerine yaradılar andan Hāmza ve ‘Ali yürüyüp ‘Ubeyde’[y]i aldılar ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmın olduğu mahalle götürüp yatırdılar ve andan sonra Peyğamber ‘aleyhi’s-selām eline bir değnek alup ve ‘askerini şaf eyleyüp durdı ki andan sonra didi ki evvelden kılıç çekmeyiñiz yalnız ok ğavġā[y]ı ba‘dehū kılıca el vurursunuz ve kendüsi gelüp ol yaptıkları kulübeye girdi ve Ebū Bekir daħi anıñla beraber girüp ve düşman bir taraftan hücum etmesün Deyü Sa‘d b. Mu‘āz enşardan birkaç yigid ile kulübesinde durup beklediler ve çünkü Zāhir yüzünde cenk kılıç ve sāir olan harbiyye ile olmak ‘adet olup emma ma’na yüzünde Allāh Te‘ālā’ya teveccüh ve niyāz ve bātin kılıcı olan zikrullāh ve du‘āya tevakkuf eylediğinden Peyğamber aleyhi’s-selām ol kulübeniñ içindedir. Cenāb-ı Hāk Te‘ālā’ya ol kaldurup tazarru‘ ve niyāz idüp didi ki yā Rab eğer bu cemā‘ati helāk idersen bundan sonra yeryüzünde saña ‘ibādet edecek kimse kalmaz yā Rab eğer müşrikīn bu cemā‘atiñ üzerine ġālib olursa bundan sonra şirk zāhir olup dīn-i İslām’dan eser kalmaz yā Rabbī eylediğīñ va‘di ihsān eyle deyüp ol kadar niyāz eyledi ki tā mübārek arkasından şalı düşdi. Pes Ebū Bekir yine şalı kaldurup didi ki yā Resülellāh kifāyet ider elbetde saña Allāh Te‘ālā va‘d eylediğini yerine götürür saña nuşret virir ve mübārek yüzünü aķ ider andan harb ve kıtāl karşıdıkda cümle Müslimīn daħi du‘ā ve niyāza tutunduklarında Allāh Te‘ālā du‘ālarını kabūl idüp ve imdādlarına biñ melek gönderdi andan sonra daħi iki biñ Melek gönderüp üç biñ oldılar. Ba‘dehū bir tāife [23^a] daħi gelüp me‘an beş biñ oldılar ve anlar daħi Müslimīn ile beraber cenk eylediler ve bundan başka ba‘zı cenklerde daħi melāike geldiği vardır emma yalnız ehl-i İslām ‘askeriniñ karaltısını ziyāde etmek için geldiler yoħsa işbu Bedir’den ġayrı yerde cenk etmiş değillerdir ve bundan aķdem zikr olunduğı üzere Kureyş Mekke’den çıkdığı vakitte şeytān daħi Sürāka’nıñ şuratında gelüp ve anlara karışmış idi ve tā bu cenk mahalle dek beraber idi. Pes Cebrāil ve sāir melāike’yi gördükde kaçmağa başladı ve Ebū Cehil’iñ karındaşı Hāriş elinden tutup yā Surāka niçün kaçarsın utanmaz mısın? didikde Hāriş’iñ göksüne bir yumruk urup didi ki eğer benim gördüğümü señ görseydiñ bir daķıka durmayup benden evvel kaçardın. Pes Kureyş beyninde şuyū‘ buldı mı ki Sürāka’nıñ kaçması ‘askerimiziñ bozulmasına sebep oldu ve bu mişillü hareketinden dāimā zem etmek üzere olduklarını Sürāka işitdikde Kureyş’e gelüp didi ki beñ siziñ Mekke’den çıkdığıñızdan ve Muħammed ile cenk idüp bozulduğunuzdan aşla haberim olmayup ve siziñ ile bir adım yere gitmiş değil iken baña böyle bühtān idüp halk arasında niçün zem idersiniz? Pes Kureyş didiler ki ya sen bizim ile beraber değil miydin? ol daħi anlar ile olmadığından bi yemīn billāh eyledikde cümlesi buna ‘acāyib hayaldi deyü te‘accübe vardılar sonra İslām’a gelenler añladılar ki ol Sürāka şüretinde görüneñ şeytān imiş. İmdi Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ‘askerini şaf ve ālāy idüp küffāra şaldıkda ibtidā’ ‘Ömer’iñ kölesi Mihca‘ b. Şālih çıkdı. Pes imdi küffār tarafından ‘Amir b. Huđār’a bir ok ile urup şehid eyledi andan iki ‘asker birbirlerine karşıdıkda Peyğamber ‘aleyhi’s-selām evvel oturduğu kulübeden çıķup ve yerden bir avuç kum alup ve şāhitü’l-vucūh deyüp küffār üzerine şadıkdı küffārdan beher biriniñ gözleri kum ile toľup bozulmağa yüz tıtdılar andan Müslimīn daħi arķalarını alup kimini katl kimini esir eylemeğe

başladıklarında Peygamber ‘aleyhi’s-selām daḥi kılıcını çeküp “Seyühzemü’l-cem’u ve yüvellüne’d-dübūra”³⁶⁸ okuyucu olduğu halde olduğu maḥalden ṭaşra çıkup ve Ebū Bekir daḥi aña beraber çıkup ve oḡlı ‘Abdurrahmān’ı küffār ‘askeri içinde beraber görüp yā ḥabīs benim malımı ne yaptın? didi ol daḥi hālā elimde olan keskin kılıç ile altımda olan eşkīn atdan ḡayrı bir nesne kalmamışdır gel yanıma anları saña vireyim deyüp babasını meydana okudu. Pes Ebū Bekir kesmek istedikde Peygamber ‘aleyhi’s-selām didi ki ya Ebū Bekir sen benim gözüm ve kulaḡımsın beni bırakup gitme deyü şaluvermedi soñra bu Abdurrāhmān daḥi birkaç seneden soñra İslām’a geldi ve daḥi Ebū ‘Ubeyde b. el-Cerrāḥ ḥazretleri gene babasını küffār ile beraber gördükde üzerine yürüyüp ve katl etmekle dīn ḡayretini icrā eyledi. Pes andan Peygamber ‘aleyhi’s-selām buyurdılar ki Hāşim evlādlarından [23^b] çok kimesneleriñ bize sū-i kaşdı yoḡdur ikrāha çıkup üzerimize gelmişlerdir. Pes Ebū’l-Baḥter ve ‘ammim ‘Abbās’ı her kim rast gelürse katl itmesün deyü tenbīh eyledikten soñra müceddid Ḥazretleri Ebū’l-Baḥterī[y]i bulup seni katl etmeḡe Peygamber ‘aleyhi’s-selāmıñ izni yoḡdur korḡma didikde ol daḥi rafīkim Cünāde[y]i daḥi katl eyleme didi. Pes Müceddid didi ki saña her vechile re’y vardır emmā rafīkini elbetde sağ bırakmam ol daḥi rafīkimi virmem deyü kılıca yapışup Müceddid’in üzerine yürüdü. Ol daḥi Ebū’l-Baḥterī daḥi katl eyledi. Pes Ebū Cehl meydana çıkup benim elimden kim kurtulur deyüp ba’zı ebyāt ve eş’ār okurken Mu’āz b. ‘Amr yürüyüp ve kılıç ile ḥamle idüp ayaḡını inciki yarusundan düşürdü andan Ebū Cehil’in oḡlı ‘İkrime Muāz’in üzerine ḥamle idüp bir kolunu kesdi yalnız derisinden azacıḡ kaldı ol daḥi sağ kalan kolu ile bütün gün cenk eyledikten soñra Peygamber ‘aleyhi’s-selāmıñ yanına geldikde mübārek tükürḡünü ol kesilen yere sürüp ve kolunu yine yerine yapıştırdıkda evvelki gibi sağ sālīm oldu. Anda Muavviz b. ‘Afrā daḥi Ebū Cehil’in üzerine uğrayup baḡdı ki ayaḡı kesilmiş yatur emmā ḥālen dīr dīr ol daḥi kılıç ile birkaç yerinden kesüp ve öldi deyü bıraḡdı andan ‘Abdullāh b. Mes’ūd daḥi ol ṭarafa varup gördiḡi herif ḥālā sağ ol daḥi boynuna ayaḡ ile başup ve Tañrı düşmanı ḡanḡı dīn ḥaḡ olduḡını anladın mı? ol daḥi anlayacaḡım yoḡdır ba’zı kerre yigitlere böyle olur didi. Andan İbni Mes’ūd kılıcını çeküp ve başını kesmeḡe çalışdı bi dürlü kesdiremedi. Pes Ebū Cehil didi ki var hey ḡoyun ḡobanı bir baş kesmeḡe kādir deḡilsin āl şū benim kılıcımı keskindir ve anıñla kes İbni Mes’ūd daḥi kılıcı alup çekdi çekdi yine Ebū Cehil didi ki ver baña ḡabzazından tutayım sen daḥi kınından çek çıkaralım. Pes öyle eyleyüp kılıç Ebū Cehil’in eline girince āz kaldı ki İbni Mes’ūd’un bir ṭarafını kesiliye. Pes İbni Mes’ūd çabukluk ile kılıcı ḡapup ve kesmeḡe başladıkda Ebū Cehil didi ki başımı tā omuzlarım berbaberinden kesdir ki Muḥammed’e götürdüḡünde başım heybetli görünsün ve aña şimdiye dek düşman idim ve şimdiden soñra daḥi düşmanıyım deyü ḥaber virsin İbni Mes’ūd Peygamber aleyhi’s-selāma başı getürüp ve söylediḡi kelāmı ḥaber virdikde buyurdılar ki ben Peygamberleriñ efdali ve ümmetim sāir ümmetlerin ḡayırılısı olduḡumuz gibi bizim Fir’avnumuz daḥi sāir Fir’avunlardan eşed ve ekferdir Mūsā’nıñ Fir’avnu deñize ḡarḡ olurken imān getürdüm didi bu kāfir ise düşmanlıḡı ve küfri

³⁶⁸ “Yakında o topluluk da yenilecek ve arkalarını dönüp kaçacaklar.” (Kamer 54/45)

ziyāde iderek gitdi andan sâir katl olunan kâfirleriñ başlarını dañi Peyğamber aleyhi's-selâmıñ huzûr-ı sa'âdetlerine götürmeğe başladılar andan Peyğamber aleyhi's-selâm emr eyledi cümle katl olunan kâfirleriñ leşlerini ol maħalde vâki' bir derin kuyuya âtalar. Pes cümlesini sürüp kuyuya âtdılar faķat [24^a] Ümeyye b. Hâlef tez elden şişmiş bulunup sürümeğe istediklerinde parçalar kopmağa başlayınca üzerine biraz taş ve toprak atup bıraktılar ba'dehû Peyğamber 'aleyhi's-selâm ol kuyunuñ başına gelüp ve şu vechile çağurdi ki yâ 'Utbe b. Rebî'a ve yâ Şeybe b. Rebî'a ve yâ Ümeyye b. Hâlef ve yâ Ebâ Cehl b. Hişâm siziñ başınıza bu mişillü 'uķûbetler geleceğini haber virdiğimde inanmazdınız şimdi kelâmım haķ olduğunu añladınız mı? Ne kötü akrabalar imişsiniz siz beni inanmadınız sâir halk inandı ve siz beni memleketimden çıkardıñız sâir halk kabûl eyledi ve siz benimle cenk eylediñiz. Baña Allâh Te'âlâ nuşret virüp yardım eyledi Pes 'Ömer didi ki yâ Resûlellâh bunlar cansız kalmış cesetlerdir bunlar işitmez ki söyleyorsın Pes Peyğamber 'aleyhi's-selâm buyurdılar ki bunlar sizden ziyāde işidirler lâkin söylemeğe kâdir degillerdir ba'dehû Peyğamber 'aleyhi's-selâm 'Abdullâh b. Revâha ile Zeyd b. Hârişe'[y]i Medine müjdecı gönderdi anlar dañi Peyğamber 'aleyhi's-selâmıñ devesine binüp ve Medine'ye geldiklerinde her soķaķda nidâ' eylediler yâ Ma'sera'l-Enşâr size müjde olsun ki Allâh 'Az'imü's-Şân Hâbîb-i Muştâfâ'ya nuşret ve selâmet ve futûhât virüp küffâr 'askeri envâ' rezalet ve haķaretle bozuldı ve falan ve falan katl olunup ve falan ve falan kimesnelere dañi esîr tutuldu. Pes cümle Medine ahâlisi şen ve şadumân olup şenlikler eylediler K'ab bin b. el-Eşrâf didi ki bu haberiñ aşlı yokdur ve eğer fi'l-haķîķa bu şaydıķları kimesnelere katl olundıysa şimdiden soñra yeriñ altı üstünden hayırludur didi andan Peyğamber 'aleyhi's-selâm dañi sa'âdetle ol maħalden kalkıp ve Medine cânibine 'azîmet eyledi ve Međiķu's-Şafra' nâm derbendi beru cânibe geçdikden soñra aldıkları ğanîmeti bir yere cem' olsun deyü emreyleyüp Pes selebden başka ya'ni ol katl olunanlarıñ üzerinde olan eşvâb ve silâħdan mâ'adâ olan ğanîmeti bir yere cem' idiler zîrâ muķaddem dellâl nidâ itdirmiş idi ki işbu cenkde katl olunan küffârıñ üzerinde ne miķdâr eşvâb ve silâħ bulunur ise ol nesnelere katl iden kimesneniñdir aña ğayrısı karışmaz. Pes andan mâ'adâ aħz olunan ğanîmet yüz elli deve ve on ât ve bir miķdar silâħ ve döşeme ve eşvâb ve kilitlü zahîre cem' olduķda bu vechile taķsîm olunsun deyü Müslimîn mâbeyninde bir miķdar ihtilâf vâki' olduķda "Yeselüneke 'ani'l-enfâl"³⁶⁹ âyeti nâzil olup ve ğanîmet taķsîmi huşuşı Peyğamber 'aleyhi's-selâmıñ re'yine mufevvaż olup ol dañi âtluya iki hişsa ve yayaya bir hişsa olarak taķsîm eyledi ve Medine'den çıķduğı [24^b] vaķt-i evvelki konaķdan limaşlahâten girüye i'âde eylediği kimesnelere birer hişse ve ol taraftan casusluğa gönderdiği Tal'a ile Sa'îd b. Zeyd dañi cenke yetişemediklerinden ânlara dañi birer hişse ve cenkde şehîd olan on dört kişiniñ vârişlerin dañi birer hişse virüp ve kendüsi hişsesinden başka zü'lfiķâr nâm kılıç ile Ebû Cehil'iñ devesini aldı. Andan soñra esîr tutulanları dañi huzûr-ı sa'âdetlerine getirüp şaydıķlarında yetmiş esîr tutulmuş gördi ve içlerinden Nâdr b. Hâriş'i çıkarup ve Hâzret-i 'Ali'ye boynunu ursun deyü emr eyledikde Miķdâd b. el-Esved didi

³⁶⁹ "Sana ganimetleri soruyorlar..." (Enfal 8/1)

ki yâ Resûlellâh bu benim esîrimdir Peygamber ‘aleyhi’s-selâm didi ki belî seniñ esîrindir emmâ Kur’an-ı ‘Azîm hakkında çok hâlîyyât söylemişdir degme katl olunsun didikde Hâzret-i ‘Ali başını kesdi ve andan ‘Irku Zabye nâm maħalle geldikde esîrlerden ‘Uķbe b. Ebî Mu‘ayt’ı getürdüp ve katl olunsun emreyleyüp meydâna çıkardıklarında ‘Uķbe didi ki ey benim akrabâlarım siziñ karšuñuzda beni böyle bigayrı hâķ katl eylesünler reva mıdır? benim ne suçum var? Pes Peygamber ‘aleyhi’s-selâm buyurdi ki seniñ suçun Allâh Te‘âlâ’ya küfür eylediğîñ ve baña iftirâ eylediğîñ ve benim yüzüme tükürdüğündür deyüp anı daħi anda katl eylediler ve andan daħi Peygamber ‘aleyhi’s-selâm kâķup Medine’ye karîb maħalle geldikde bir Yahûdi karısı karšu gelüp didi ki şükürler olsun yâ Muħammed sağ sâlim geldin Allâh Te‘âlâ’ya nezîr eylemiş idim ki eğer Medine’ye sâlim gelürseñ seni bu maħalde karşulayup ve saña bir kuzu kebâbı iţ‘âm ideyim deyüp ve bir büyük çanak içinde bişmiş kuzu[y]ı Peygamber ‘aleyhi’s-selâmıñ öñüne bıraktı. Ol daħi aç bulunduğundan elini uzadup yemeğe istedikde kuzu söyleyüp didi ki yâ Muħammed şaķın bende zehir vardır yemeyesin deyü nice elini çekdi ve andan kâķup Revhâ nâm maħalle geldikde Medine’de daħi karşucılar gelüp buluşdılar ve surür u şâdumânlık ile yâ Resûlellâh ğazâñız mübârek olsun ve futûhâtıñız kütlu olsun deyüp ‘azîm şenlikler ve câriyeler daħi defler çalup ve nice ebyât ve eş‘âr okudukları hâlde mesrûran Medine’ye dâhil oldılar ve Peygamber ‘aleyhi’s-selâm geldiğinden bir gün soñra esîrleri daħi Medine’ye getürdiler ol daħi her birini aşhâbdan birer kimesneye dağıdup ve bunları güzelce zabt idiñiz ve olduķça ri‘âyet idiñiz baķalım hâķlarında ne güne ‘amel olunmak iktizâ ider ol vechile hareket ideriz didi andan Peygamber ‘aleyhi’s-selâm esirler hakkında aşhâbla müşâvere eyledikde Ebû Bekir didi ki [25^a] bunlardan mal alup şalıvirelim. ‘Ömer didi ki cümlesini katl idelim ‘Abdullâh b. Revâha didi ki hepisini âteşe yakalım. Pes Peygamber ‘aleyhi’s-selâm hiçbir nesne söylemeyüp hâne-i sa‘âdetine gitdi ba‘dehü didi ki Allâh Te‘âlâ ba‘zı kimesneleriñ göñlüni kaymakdan yumuşak idüp ve ba‘zı göñülleri taştan kavî eylemişdir ve yâ Ebâ Bekir sen melâikeden Mikâil’e beñzersin ki Mikâil her ne zamân yere inse rahmetle iner ve Peygamberler de İbrâhîm’e ve İsâ’ya beñzersin ki cümle hâķa gerek mü’min gerek kâfir hep iyilik olsun isterler ve yâ ‘Ömer sen daħi melâikeden Cebrâil’e beñzersiñ ki her ne zamân yere inse bir şiddet ve ‘azâb için iner ve Peygamberlerden Nûh’a ve Mûsâ’ya beñzersin ki yeryüzünde hiçbir kâfir kâlmasun isterler andan yine esîrler huşuşı ‘alâ hâlihî kaldı. Pes ferdâsı ol huşuş için âyet nâzil olduķda yine Peygamber ‘aleyhi’s-selâm cümle aşhâb-ı kirâmı cem’ idüp didi ki şimdi Cebrâil gelüp ve esîrler hakkında sizi muħayyer kıldı. İsterseniz cümlesini meydâna getürüp ve bir bir katl idelim ve isterseniz mal alup şalıverelim emmâ eğer mal âldığımız şüretde encâmında biraz güci vardır ki ol esirler ‘adedince gelecekte bizden ol kadar şehîd olsa gerektir. Pes şaħabe didiler ki pek güzel şimdi anlardan mal alup gereği gibi kuvvet peyda ideriz ve cenk için ât ve silâh tedârik ideriz emmâ ilerüde şehîd olacak yetmiş kimesnemiz daħi toğrı cennete gitmek ile sa‘âdete nâil olmuş olur. Bunuñ iki tarafı daħi güzel bu mâdde hemân bunuñ üzerine imzâ-yı kelâm eylediler ve fi’l-hâķıķa Uħud ğazâsında tamâm yetmiş kiři şehîd

oldılar. İmdi gelelim Kureys'in hâline pes anlar Bedir'de bozulup öyle rezil öyle bednâm olarak girüye 'avdet ve her kim nice gidebilürse Mekke'[y]i ârzuladı ve ibtidâ' Mekke'ye İbni 'Abdi 'Amr irişdi. Pes halk başına üşüb hayr şorduklarında ol daği fülân ve fülân katl olundu ve fülân ve fülân esir oldu didikde Şafvan b. Ümeyye var hey dīvâne Deyü ana seniñ 'aqlıñ zâil olmuş ne söylediğini bilmiyorsuñ deyü meclisden tãrd eyledi. Pes İbni 'Abdi 'Amr didi ki sen beni delidir deyü tãrd eyle. Lâkin seniñ babañ ve kardâşın katl olunduğunu bu benim gözlerim gördi bundan böyle işidirsın andan Ebü Süfyân b. el-Hâris geldi. Pes anı Ebü Leheb çağırıp ne haber var deyü şordukda Ebü Süfyân didi ki vallâhi hiçbir diyeceğim yok cenk idelim dirken hemân arka virdik anlar daği ârdımızı alup diledikleri gibi bizi katl eylediler ve istedikleri kadar esir aldılar ben daği ne şekil olduğunu aňlayamadım lâkin 'askerimize daği bahane bulamam zîrâ yer ile gök arasında biraz beyaz adamlar zuhûr idüp andan yere indiler anlara tãkât getüremedik bozulduk didi. Pes ol meclisde 'Abbâs'ın [25^b] kölesi Ebü Râfi' hâzır bulunup ve ol muqaddemâ efendisi 'Abbâs ile imâna gizlü gelmiş idi emmâ hâlen izhâr itmemiş idiler. Pes didi ki ol gökden inen kimesneler melekler imişdir. Pes Ebü Leheb anın âğzına bir sille urdı ol daği Ebü Leheb'in boğazına şarılıp yağa yakaya geldiler ve Abbâs'ın zevcesi Ümmü'l-Fazl daği anda bulunup Ebü Leheb'in başına bir odun ile urup yardı. Pes Ebü Leheb kalçup giddikde kabarcık hastalığına uğrayup yedinci gün vefât eyledi imdi bu Kureys'in bozulduğu haberi Mekke içinde şuyü' buldukda qarılar saçlarını yolup feryâd u figân eylemeğe başladılar ve her işidenlerin kararı kalmayup âğlaşmak şadaları göklere çıkar oldu. Ba' dehü müşâvere idüp didiler bizim bu rütbe âh-u efgân eylediğimizi Muhammed ve aşhâbı haber alup haz iderler. Geliñiz ne oldıysa oldu şimdiden gerü ve şabır idüp ağlamayalım deyü kavli-i karar eylediler hem daği tutulan esirlerimizi halâş etmek için 'acele etmeyelim zîrâ şimdi esirleri almağa tâlib olsağ çok para isterler binâen 'aleyh bu huşuşda daği bir miğdar te'hîr idelim deyü birbirlerine naşihat eylediler. Emmâ halkın kiminiñ babası ve kiminiñ kardâşı veya evlâdı esir olmuş anı halâş itmeyince bir dürlü canı râhat idemeyeceğini 'aklı cezm eylediğinden gizlü gidüp ve esirini almak kaydında oldılar ve ibtidâ'en Muṭṭalib b. Ebî Vedâ'a Mekke'den çıkup ve sür'atle Medine'ye vuşul ve anda babası Ebü Vedâ'a'[y]ı dört biñ dirhem gümüşe şatun alup ve Mekke'ye geldi sair halk bunu görünce birisiniñ kararı kalmayup Medine'ye yürüdiler ve anda herkesiñ malına göre esirini virdiler kimisini biñ dirheme ve kimi iki biñ dirheme ve kimi üç biñ kimi daği dört biñ dirheme pazarını kesüp âldılar ve daği Peyğamber 'aleyhi's-selâmın kıızı Zeyneb'in zevci olan Ebü'l 'Âş b. er-Rebî' daği hâlen İslâm'a gelmiş olmadığından ol daği küffâr ile beraber cenk etmeğe gelüp ve esir olmuş idi. Pes Peyğamber 'aleyhi's-selâm anı huşûruna getirüp didi ki benim kızım Ehl-i İslâm'dandır. Emmâ sen hâlen kâfir olduğundan siziñ nikâhınız bozulmuşdur lâkin Zeyneb'i seniñ elinden almağa çâre bulamadım bihamdillâh şimdi Allâh Te'âlâ seni benim elime giriftâr itdi eğer gitdiğiñ gibi Zeyneb'i bu tarafa irsâl itmeğe ta'ahhüd iderseñ seni parasız şaliveririm deyüp ol daği râzi olup göndermeğe va'd eyledi. Emmâ Zeyneb'in bu mukâveleden haberi olmayup herkes esirini almak şadedinde olduğundan

[26^a] ol daği zevci için Medine'ye bir miğdar mal gönderdi ve ol malıñ içinde anasından kalma gerdanını daği gönderdi. Pes Peyğamber aleyhi's-selām ol gerdanını gördükde kızına olan hasret ve iştiyākı ziyāde olup ve şahabeye didi ki Ebū'l-Āş kızım Zeyneb'i bu tarafa irsāl eylemek için anı parasız şalıver muķāvele eylemişim geliñüz şu malı ellemeyelüm hemān kızımı göndersiñ didikde cümlesi bu re'ye rāzi olup Ebū'l-Āş'ı şalıverdiler ve Zeyneb'i teslim etmek için Zeyd b. Hāriş'e [y]i ve enşārdan daği bir kimesne ma'iyetinde ta'yın eyledi. Pes Ebū'l-Āş anlar ile Mekke kenarında Batrı Ye'cec nām maħalle geldikde didi ki siz bu maħalde bekleyiñiz Zeyneb'i size gönderirim. Andan Mekke'ye gidüp vāķi' hāli Zeyneb'e söyledikde ol daği Ően ve Őādumān olup gitmeğe hāzır olduķda Ebū'l-Āş'ın karandāşı Kināne gelüp ve Zeyneb'i bir (...) koyup biñdirüp giderken Kureyş görüp māni' oldılar ve beyinlerinde bir nice mu'arazadan Őoñra Őöyle re'y itdiler ki Zeyneb'i böyle āŐikāre şalıvirirseñ bizim külliyeñ za'if ve zelil olduğumuz āñlaŐılır hemān bunu gūyā gizlü gitmiş deyü gice ile şalıvirmek münāsibdir deyü ol maħalden girü döndürüp ve aħŐam olduķda ol gelen ādamlara teslim anlar daği alup Medine'ye getürdiler. Őoñra Ebū'l-Āş daği altısından Őoñra gelüp ve İslām'ı kabül itdikde yine Peyğamber 'aleyhi's-selām Zeyneb'i aña virdi ve daği Peyğamber 'aleyhi's-selāmıñ 'ammisi 'Abbās Ka'b b. 'Amr ve tutmuş idi emmā Ka'b bir küçük kimesne olup 'Abbās ise hem uzun hem daği mülāhħam bir kimesne idi. Pes 'Abbās'a didiler ki Ka'b seniñ āvucun içine Őığar bir kimesnedir nicesini zabt eyledi 'Abbās didi ki Ka'b ol vaķit benim gözümeye Hāndeme tağı kadar göründi andan Peyğamber 'aleyhi's-selām didi ki yā 'Abbas kendü nefsinı ve karındaŐıñ oğlu Ebū Tālib'in oğlu 'Aķıl'i ve diğere karındaŐıñ Hāriş'in oğlu Nevfel'i Őatun āl ol daği pazarlığa baŐlayup kendüsini dört biñ dirhem gümüşe ve 'Aķıl ile Nevfel'i daği biñ altı yüz dirheme Őatun alup itlāk olunduğdan Őoñra didi ki yā Muħammed Kureyş içinde ben gereği gibi āğniyādan Őayulurken Őimdi beni faķir bıraktıñ ol daği didi ki ya bu tarafa çıkacağın zevciñ Ümmü Fađl'e virdiğın mal n'oldı? Aña didim ki eğer ben ölürsem bu malı oğullarıma gizlüce virirsin. Pes Abbās didi ki yā Resūlullāh ben saña evvelden daği imān getürmüş idim emmā Őimdi ber tekrār haķ Peyğamber olduğuna imānım kavī oldı zīrā ben o malı Ümmü Fađl'e virdiğimde bir kimesne görmüş ve işitmiş değıldir ve çünki Abbās'ın Mekke āhālisinden [26^b] çok kimesnelerde alacağı olduğundan ol alacağlarını cem' etmek maŐlahatiçün yine İslām'ını āŐikār etmeyüp Mekke'ye geldi ve geldikde cümle alacağlarını aldığdan Őoñra Medine'ye hicret eylemeğe izin istedikde Peyğamber 'aleyhi's-selām aña haber gönderdi. Ol tarafda aña zīrā ben Peyğamberleriñ hātimi olduğum gibi sen daği hicret idenleriñ hātimi olacağsın Őoñra fi'l-haķīka öyle oldı nitekim beyān olunur ve daği Bedir'de Vehb b. 'Umeyr daği esir olmuş idi. Pes babası 'Umeyr Mekke'de Őafvān b. Ümeyye'ye didi ki ben Őimdi oğlumu almak bahanesiyle Medine'ye gidüp ve Muħammed'i katl eylemeniñ tarīķini bulurum ve gerçi beni daği andan Őağ şalıvermezler emmā şu Bedir vaķ'asınıñ intikāmını almak için canım fedā olsun lākin ba'zı kimesnelere borcum vardır ve evlād u 'iyālim çokluğ olup ben öldükden Őoñra ol borç Őāhibleriniñ malı zāyi' olur ve evlād u 'iyālim daği zaħmet çekerler. Pes Őafvān didi ki tek

señ bu işi gör seniñ ne kadar borcun var ise ben anıñ cümlesini edā iderim ve ‘Ömrüm oldukça evlād u ‘ıyālını dañi gözedirim deyü qavlı-i qarār eylediler. Pes ‘Umeyr bir zehirli kılıç alup ve Medine’ye geldi ve devesini mescid-i şerīf kapusunda çökördüp ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmıñ huzūruna girmeğe heves eyledikde Hāzret-i ‘Ömer anda bulunup ol tarafda mevcūd olan aşhāb-ı kirāma didi ki vāriş siz Peyğamberiñ yanında bulunıñ zīrā ben bu habīsden hiç emīn degilim ve kendüsi dañi ‘Umeyr’iñ kılıç bendiye beraber yakasından tutup öylece içerüye girdiler. Pes Peyğamber aleyhi’s-selām didi ki yā ‘Umeyr ne maşlahat içün geldiñ ol dañi oğlumı almağa geldim didi ya o boynuñda olan kılıcıdır didikde bizim kılıçlarımız yere bātsun gūyā kılıç ile ne iş görebildiñ ki ānlara i’tibār olunsun hemān ‘ādet olmuş boynumuza taqub gezeriz. Pes yine Peyğamber ‘aleyhi’s-selām didi ki doğrı söyle niçün geldin ol dañi yine evvelki gibi oğlumı almağa geldim didikde Peyğamber ‘aleyhi’s-selām didi ki ya Mekke’de Şafvān seniñ borçlarını ödemeğe ve avlād u ‘ıyālını gözetmeğe te’ahhüd idüpde sen beni öldürmeğe gelmedin mi? Lākin Allāh Te’ālā beni qorur şaķın o hevesden geç didikde ‘Umeyr didi ki yā Resūlellāh saña gökden haber geldiğini biz şimdiye dek inanamazdık lākin şimdi aqlım cezm eyledi ki saña vahy-i ilāhī gelüp ve haq Peyğamber imişsin ve şehādet kelimesini getirüp ve Müslümān olduğda Peyğamber ‘aleyhi’s-selām aşhāb-ı kirāma didi ki iş bu qarındaşıñıza Qur’ān ta’līm eylemeñiz ve esirini şalıviriñiz. Pes andan ‘Umeyr didi ki yā Resūlellāh ben cāhilligim sebebiyle Allāh Te’ālā nūrı söndürmeğe isterdim lākin şimdi baña Mekke’ye [27^a] gitmeğe izin vir varup anda hālkı dīn-i İslām’a da’vet ideyim ve gelmeyenlere eziyetler ideyim ki muqaddemā ehl-i İslām’a eylediğim eziyyetden ziyāde. Pes Peyğamber aleyhi’s-selām dañi izin virüp Mekke’ye vardı ve fi’l-hāķıķa anda İslām’ını āşıkār idüp ve küffāra çok eziyyetler eyledi ve dañi Bedir esirlerinden biraz faķır kimesneler olup ve akrabalarında dañi mal virecek kimesne olmadığından Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ānlarıñ bir miqđarını aqçesiz āzād eyledi. Pes ānlarıñ içinde ‘Umeyr el-Cumāhī ki şā’ir bir kimesne Mekke’de Peyğamber ‘aleyhi’s-selāma ve aşhāb-ı kirāma çok eziyet itmiş idi. Bu def’a Bedir’de esir olduğda didi ki yā Resūlellāh ben faķıru’l-hāl ve keşıru’l-ıyāl kimesne olduğumu bilürsin beş kızım vardır beni ānlara şadaķa eyle pes Peyğamber ‘aleyhi’s-selām dañi hālını merhamet idüp āzād eyledi ve şöyle şart eyledi ki bundan soñra şı’ir ile hālkı benim üzerime gelmeğe qandırmayasın ben andan Mekke’ye geldikde ben Muħammed’e sihr eyledim ve hile ile elinden kırtuldum deyüp ba’dehū Uħud vaķ’asında yine müşrikīn ile beraber çıkup ve şı’ir ile hālkı Müslūmanlar ile cenk etmeğe qandırdı soñra anda esır tutulup katl olundı ve başını meydana getürdiler ve anda nice zemān yuvarlandı ve dañi ma’lūm ola ki işbu Bedir ğazāsında bulunan aşhāb-ı kirām cümle Müslūmanlar’ıñ efđali vallāhu te’ālā ānlarıñ geçmiş ve gelecek günahlarına ‘afv ve mağfıret eylediği ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selām dañi ānları cennet ile müjdelediği eħādīs-i şerīfe ile şābitdir ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ve andan soñra Hulefā-i Rāşidīn ānlara ta’zīm idüp meclislerde ānlardan bulunan kimesneleri üst yana geçürürler idi ve bir meclise geldiklerinde hālkı yerinden kalkup ānlara gösterirlerdi.

Vefātu Ruqıyye bint Resūlullāh

Ve daħi Peyğamber ‘aleyhi’s-selām Bedir gāzāsında iken kızını Ruqıyye ki Hāzret-i Osmān’ın zevcesi idi vefāt eyledi. Pes Peyğamber ‘aleyhi’s-selām gelüp ve Osmān’ı öyle mağmūm ve maħzūn görüp nedir yā ‘Osmān? didikde ol daħi yā Resūlellāh beynimizde damadlık ‘alākası kesildiğinden gāyet gönlüm kederlenmişdir didi. Pes anda Cebrāil gelüp yā Muħammed Allāh Teālā saña emir eylediği diğerkızın Ümmü Külşüm’i ‘Osmān’a tezevvüc idesin ol daħi Ümmü Külşüm’i aña nikāh eyledi ki devr-i Ādem’den beru bir Peyğamberin iki kızını almak bundan gayrı bir kimesneye müyesser olmamışdır. Anın-çün ‘Osmān Zı’n-nüreyin iki nūr şahibi deyü lakab olmuşdur.

Vucübü Zekāti’ı-Fıtr

Ve daħi işbu senenin Ramazān’ında şadaqa-ı fıtra virilmek vācib oldı. Pes ol bayram Peyğamber ‘aleyhi’s-selām nemāzgāha çıķup bayram nemāzını kıldıktan sonra hutbe okuyup ve şadaqa-ı fıtra vācib olduğunı [27^b] ve buğdaydan arpadan ve üzümnden ve hurmadan ne miķdar virilmek lāzım geldiğini ve kimin üzerine vācib olduğunı halka beyān eyledi ve daħi mal için zekāt virmek daħi işbu senede farz oldı ve bir rivāyetde hicretin üçüncü senesinde ve ba’zı rivāyetde daħi dördüncü senesinde vāki’ olmuşdur dirler.

Gazvetü Benī Kaynuķā’

Ve daħi Peyğamber ‘aleyhi’s-selām Medine’ye teşriflerinde Medine civārında vāki’ Yahūdī tāifelerinden Benī Kureyza ve Benī Nazir ve Benī Kaynuķā’ tāifeleriyle muşālaħa eyledi ki Peyğamber ‘aleyhi’s-selām anların üzerlerine varmasun ve anlar daħi Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmın üzerine gelmeyüp ve düşmanına daħi yardım itmesünler. Pes bir gün ‘Arab karılarından bir hatun Benī Kaynuķā’ tāifesinden bir kuyumcının dükkanına vardıkda kuyumcı ol karıya aç yüzünü göreyim deyü ibrām idüp karı daħi açmadı. Pes kuyumcı kalkup ve cebir ile açmak murād eyledikde karı daħi korunup ve def ‘ iderken arkası üzerine düşüp ve ‘avret yeri açıldıkda feryād u figān başladıkda ve ol tarafda Müslüman’dan bir kimesne bulunup ve ol Yahūdī’ye niçün böyle idersin deyü urup katl eyledi ve anda mevcūd bulunan Yahūdiler daħi ol kimesnenin başına üşüp anlar daħi ol kimesne[y]i katl eylediler. Pes andan sonra Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ol tāife[y]i çağırdu ve niçün böyle hāinlik idersiniz korkmaz mısınız? ki bundan akdemce Bedir’de Kureyş kabilesine geldiği muşibet gibi sizin başınıza daħi gelür ve huşuşan ki sizin kitabınızda benim hak Peyğamber olduğunı ve benim vaktiye yetiştiğinizde baña imān getüresiniz deyü Allāh Teālā size ‘ahd eylediğini bilürsünüz niçün Müslümān olmazsınız? didikde cevāb eylediler ki yā Muħammed sen bizi Kureyş gibi aħmak tāife mi zan ideyorsun? Anlar cenk bilmez ve tedbirden ānılmaz bir kimesne olduğundan sen fırsat bulup ānlara gālib olduñ lākin eğer bize dokunacak olursañ erkek neye dirler görürsün didiklerinde Peyğamber ‘aleyhi’s-selām daħi didi ki çünkü

öyledir vaktiñize hâzır olunur. Pes anlar varup Medine'ye kenarında vâkı' kal'alarında dört yüz kişi kapandılar ve Peygamber 'aleyhi's-selâm dağı Medine'de yerine Ebū Lübābe'[y]i hālīfe bırağup ve kendüsi bir beyaz sancak açup ve 'ammisi Hamzā'niñ yedine virdi ve Şevval'ıñ on beşinci günü varup³⁷⁰ anlar muhāşaradan soñra Yahūd'uñ yüreklerine bir korqu girüp re'y ile çıkmaya tālīb olduklarında Peygamber 'aleyhi's-selâm şu şart ile re'y virdiği cümle mallarını anda bırağup yalıñız 'ıyāl u evlādlarını [28^a] alup andan gitsünler. Pes ol vechile yalıñız bir canla çığup tā Şām toprağında Ezri'āt nām mağalde qarār eylediler. Pes Peygamber 'aleyhi's-selâm kal'aye girüp nice mal ve silāh ve metā' bulup anda Müslümanlar'a tağsım ba'dehū dönüp Medine'ye geldiler.

Ġazvetü's-Sevık

Ve dağı bundan ağdem zıkr olunduğı üzere Ebū Süfyān kārbanı kağırup ve sālīm olarak Mekke'ye geldikde nezr eyledi ki tā ki Peygamber 'aleyhi's-selāmıñ üzerine varup cenk etmedikce 'avratına yakınlık itmeye ve saçını şakalını taramaya ve 'akabinde Bedir vađ'ası zuhūr idince nezrini ecr eylemeğe cesāret idemeyüp emmā külliye nezri boş olmamak için Mekke'den iki yüz nefer ile çığup ve tā Medine'ye bir sā'at mesāfede vâkı' 'Arığ nām mağalle gelüp ve anda enşārdan iki kimesne[y]i bulup ve katl ve birkaç hurma ağacı kesmekle yeminim yerine geldi deyü girüye döndi. Pes Peygamber 'aleyhi's-selām ānlarıñ geldiğini haber aldığda ol dağı iki yüz kişi ile Medine'den çığup ardlarına düşdi emmā bir dürlü yetişemeyüp yine girüye döndi ve bu sefer gidüp ve gelmeleri beş günde oldu ve Medine'den çığdıkları Zi'lhicce'niñ beşinci gününde idi.

Ġazvetü Karqarati'l-Küdr

Ve dağı Peygamber 'aleyhi's-selām haber aldığı Benī Selīm ve Benī Gađafān kabīleleri Karqarati'l-Küdr nām mağalde bir cem'iyet itmişler ol dağı Medine'de yerine Ümmü Mektüm'ı hālīfe bırağup ve Hāzret-i 'Alī'yi 'alemdār idüp iki yüz nefer ile çığup ol mağalle vardığda cem'iyetlerine rast gelemeyüp pes andan ötede olan dere kimesne var mıdır? deyü aşhābdan birkaç kimesne[y]i teftiş için gönderdi. Anlar dağı varup dere içinde 'Aşfān kabīlesiniñ Yesār adlı bir kölesiyle beş yüz deve bulup ve andan sorup Peygamber 'aleyhi's-selāmıñ yanına getürdiler ol dağı önüne katup tā Medine'ye niş sā'at mağalle geldikde hamsi olan yüz deveyi çıkarup mā'adāsını 'askere tağsım eyledi ki her ādeme ikişer deve hişşe düşdi ve Yesār köle dağı Peygamber 'aleyhi's-selāmıñ hişşesine düşüp soñra azād eyledi.

Seriyyetü Muhammed B. Meslemetü

³⁷⁰ Derkenār-ı Varak: "anları muhāşara eyledi ve on beş gün Şah."

Ve dağı Peyğamber ‘aleyhi’s-selām Medine’ye teşrîflerinde Medine reislerinden Ka‘b b. el-Eşrāf Yahūdi t̄āifesine di ki bu gelen ādamıñ h̄aqqında buldıđıñız bir nesne var mıdır? Anlar dağı belı āhır zemānda gelecek deyü muntezir olduğumuz Peyğamber vaşflarınıñ cümlesini bunda mevcūd görüyoruz didiklerinde Ka‘b gağaba gelüp ve siz bu ağızla çok h̄ayırdan mahrum qalursıñız didi z̄irā ḡāyet maldar olduğunda Yahūd’uñ ekşerine ortaqlığa mal virirdi ve nice sene dağı en‘amlar indirdi. Pes Yahūd didiler ki biz saña virdiğimiz cevābda ‘acele idüp yanlış h̄aber virmişiz bu adam hiçbir şeyi değil ve iddi‘ā eylediği Peyğamberliđiniñ aşlı yoğdur deyü buña vāfir medhāneler eylediklerinde yine evvelki Yahūda en‘ām itmeğe başladı ve andan Peyğamber ‘aleyhi [28^b] ‘s-selām ve aşhābını ş‘ir ile zem ve hucūm idüp ve düşmanlarını medh ve dāimen Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmıñ üzerine yürümeğe qandırdı. Hattā Bedir vaq‘asından soñra yetmiş qadar Yahūd ile Mekke’ye varup ve ānlara gūñāgūñ teselliler ve bundan böyle Muħammed’iñ yaqasını boşlamañız ve biz dağı size i‘ānet ideriz deyü va‘adler eyledikde Ebū Süfyān didi ki Muħammed kitāb şāhibi olup siz dağı Ehl-i Kitāb olduđuñuzdan beyniñizde nev‘an münāsebet vardır biz size i‘timād idemeziz t̄a ki bizim ‘ibādet eylediğimiz putlara siz dağı secde idersıñız andan soñra siziñle beraber Muħammed’iñ üzerine yürürüz didikde putlara dağı secde idüp Peyğamber ‘aleyhi’s-selāma h̄ālış düşmanı olduğını ānlara işbāt eyledi andan dönüp Medine’ye geldikde bir büyük ziyāfet yapup Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmı dağı da‘vet idüp ve Yahūd ile müşāvere eyledi ki bieyyi h̄āl bunda Muħammed’i katl idüp sađ şalıvermeyelim. Pes Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ziyāfete gitdikde Cebrāil gelüp ve derūnlarında muzmer olan mel‘aneti h̄aber virüp ve qanadıyla Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmı koruyup ve bunda çok eğlenmedi Peyğamber ‘aleyhi’s-selām çok eğlenmeyüp ve yanında aşhābdan dağı birkaç kişi bulunduğundan bir tarīķini bulamadılar ve andan Peyğamber ‘aleyhi’s-selām geldikde aşhāb-ı kirāma didi ki bu Ka‘bu’l-Eşref düşmanlığı āşikār eyledi bundan soñra bunuñ katli lāzım geldi bu işi baña kim görür Muħammed b. Mesleme didi ki yā Resūlellāh bunu ben beceririm lākin anıñ yanında seni bir miqdar zem itmeğe muhtācım ki kendümi aña inandırayım ba‘dehū kaydını göreyim Peyğamber ‘aleyhi’s-selām buyurdu ki her ne şekil tarīķini bulabiliyorsañ saña izindir ve her ne söylersen h̄elāl olsun. Pes İbni Mesleme ma‘iyetine ‘Abbād b. Bişr ve Ebū Nāile ve H̄āriş b. ‘İsā ve H̄āriş b. Evs’i alup gitdiler ve ibtidā’ Ebū Nāile varup K‘ab ile buluşdı ve ikisi dağı şā‘ir olduğlarından birbirlerine ba‘zi eş‘ār okuyup kafadarlık itdiler andan Ebū Nāile di ki yā İbni’l-Eşref ben saña bir h̄acet içün gelmişim lākin burada her ne kim söylersen şaķın beni kimesneye açmayasın ol dağı söyle baqayım didikde Ebū Nāile didi ki şu Muħammed’iñ beldemize gelmesi bir büyük belā oldu. Bütün ‘Arab kabīleleriyle bozuşduğ her tarafdandan yollar kesildi beldemize ticāretten kimse gelmez olup ‘iyāl u evlādımız aqlıkdan telef olacağ elimizde olan malımızı bu adama ve aşhābına virüp faķır qaldığ ve bunun emşālī biraz kelām söyledikde İbnül Eşref didi ki bundan böyle dağı çok öğrenürsünüz ben size muqaddemden dağı bunuñ böyle olacağını ve encāmda pişman olacađıñızı def‘a def‘a söyledim lākin siz diñlemediñiz deyüp bu güne h̄asb-i h̄āl yollu kelimāt söyleşdikden soñra yine Ebū Nāile didi ki yā

İbnül Eşref bundan böyle bu ādamıñ [29^a] bir kaydını görmeğe müşāvere ideriz emmā şimdiki hāl ve benimle bu huşūşda beraber olan birkaç dostumuñ açlıqdan ziyāde ıztırabımız var şimdilik bize bir miqdar zahīre viresin deyü niyāza gelmişim ve gerçi paramız yok lākin her ne rehin istersen viririz didikde İbnü'l-Eşref didi ki rehin için ne gūnā eşyañız var ol daħi bek a'lā silahımız vardır anı getürelim didikde ol daħi didi ki var refiklerine söyle her biri rehinlerini alup ve aħşamdan soñra gelüñüz. Pes Ebū Nāile refiklerini alup ve gice İbnül Eşref'in kulesi kapusına gelüp çağırıldıķda İbnül Eşref daħi yeñi evlenmiş olduğundan aħşamdan yatmış idi Ebū Nāile'niñ şadāsını işidince döşeginden kalkup kapuya misk ve 'anber koķularına boyanmış. Pes Ebū Nāile didi ki ne güzel koķulara boyanmışsın gel yanıma biraz seni koķayım ol daħi yanına geldikde Ebū Nāile boğazına şarılup ve urun şü Allāh düşmanımı deyü refiklerine çağırıldıķda her biri kılıçlarını çeküb uracakları vakitte kāfir bir nağra urdu ve cümle halk evlerinden taşra uğradılar Pes Muhammed b. Mesleme kılıcını kāfiriñ boğazına şokup başdırdıķda tā göbeğine dek yardı andan başını kesüp kaçmağa başladılar ve her taraftan Yahūdiler ardlarına düşdiler. Lākin gice olduğundan ne tarafa gitdiklerini bulamayup kaldılar. Pes bunlar Peygamber 'aleyhi's-selāma gelüp ve başı önüne koydılar ba'dehū Allāh Teālā'ya hamd u şenālar eylediler.

Ġazvetü Ġatafān

Ve daħi hicretiñ üçüncü senesi Reb'ū'l-Evvel'in on ikinci günü Peygamber 'aleyhi's-selām haber aldı ki Benī Ġatafān kabilesinden Du'sūr nām kimesne kendü kabilesinden ve Benī Muħārib ve Benī Şa'lebe kabilelerinden bir miqdar 'asker cem' idüp ve Medine etrafına gārat ve yağma eylemek kaçdı ile ol civara gelmiş. Pes Peygamber 'aleyhi's-selām Medine'de yerine 'Oşmān b. 'Affān'ı hālīfe bırakup ve kendüsi dört yüz elli atlu ile çıkdıķda merķūmlar haber alup şa'b dağlara kaçdılar. Pes Peygamber 'aleyhi's-selām ol cem'iyetleri olduğı maħalle vardıķda anda yalnız bir ādam buldılar ve anı tutup İslām'a da vet eylediler ol daħi İslām'a gelüp (...) refik eylediler ve ol maħalde üç gün ikāmet eylediler. Hiçbir taraftan bir eşirleri bulunmadığundan girüye 'avdet idüp gelürken yolda bir yağmura uğrayup ışlandıklarından eşvāblarını kurutmak için bir maħalde indiler ve Peygamber 'aleyhi's-selām daħi 'askerden bir miqdar ayrılup ve üzerinde olan eşvābını kurutmak için bir ağaca aşup ve kendüsi daħi ol ağacıñ altında yatdı mekren ol 'asker başı olan Du'sūr ol maħalde karīb bir tağdan baķar imiş. Pes Peygamber 'aleyhi's-selāmıñ böyle تنها kaldığını görünce kılıç elinde 'ale'l-ğafle tağdan inüp ve Peygamber aleyhi's-selāmıñ başı ucuna gelüp ve yā Muhammed seni benden şimdi kim kırtarır? didikde Peygamber 'aleyhi's-selām daħi Allāh Teālā kırtarır dirken Cebrāil [29^b] gelüp ve Du'sūr'uñ göksüne bir yumruk urduķda kılıç elinden düşüp ve kendüsi arķa arķa üzerine düşdi. Pes andan Peygamber 'aleyhi's-selām daħi göksi üzerine çöküp ya şimdi seni benden kim kırtarır? didikde lā ilāhe illallāh kelimesi kırtarır diyince Peygamber 'aleyhi's-selām daħi elinden tutup kaldırdı ve didi ki var kavmine

gördüğünü söyle ve anları daği dîne da‘vet eyle. Pes Du‘şür kavmine varup ve İslâm’a geldiğini haber virüp ve dîne da‘vet eylemeğe başladı.

Seriyyetü Zeyd B. Hârişe

Ve daği Bedir vaq‘ası olduğdan soñra bir daği Kureyş kârbânı Medine yanından geçmeğe cesâret idemediğinden yine çok mal ile bir kârbânları Şam’a gitmek için Necd tarafında gönderdiklerini Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm haber aldıkdâ yüz atlu ile Zeyd b. Hârişe’[y]i ol tarafa irsâl eyledi ol daği varup kârbânı buldukdâ kârbân başıları olan Ebû Süfyân b. Ümeyye ve ‘Abdullâh b. Ebî Rebî‘a ve Hıveytıb ‘Abdül-‘Uzza ve sair halk firâr idüp yalnız kulağuzları kârbân ile kaldı anlar daği kulağuzı da kârbânı da önlerine katup Medine’ye getürdiklerinde Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm içinden humusini alup mâ‘adasını ‘askere taqsım eyledi ki yalnız hamsi yigirmi biñ dirhem gümüş pahasına baliğ oldı ve ol kulağuzda daği eğer Müslüman olursan seni katl eylemem didikde ol daği Müslüman olup katlınden kurtuldı.

Tezevvücü Hafşa bint ‘Ömer

Ve daği hicretin üçüncü senesi Şa‘ban’ında Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm ‘Ömer b. el-Hattâb’ın kızı Hafşa’[y]ı nikah idüp aldı ve añımla nice eyyam dirilik eyledikden soñra bir gün Hafşa Resülullâh ile babası Ömer’in evine gidüp kendü evi boş kaldıkdâ Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm daği Mâriye nâm câriyesini Hafşa’nın döşeginde yatarlarken Hafşa gelüp gördükde darılıp didi ki yâ Resülellâh işbu baña eylediğın güçliğı ezvâcından hiçbirisine eylemiş değilsin bu Kıptî kızını benim evime getürüp ve döşegime koyasın reva mıdır? didikde Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm daği Hafşa’nın gönlünü almak için ben şimdiden soñra âşlâ Mâriye’ye yakınlık etmem ve andan başka biraz ısrâr kelâm daği söyledi. Emmâ bu saña söylediğimi bir kimesneye söylemeyesin deyü tenbîh eyledi. Pes Hafşa şabredemeyüp vardı ‘Âyşe’ye didi ki müjde olsun Mâriye’nin gâilesinden kurtulduk. Zîrâ Peyğamber aleyhi’s-selâm Mâriye’yi kendüsine harâm eyledi ve baña ısrara mute‘allik falan ve falan mäddeyi daği söyledi deyü haber virdiğini Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm muṭṭali‘ olduğda cümle zevcâtına infî‘âl idüp ve yigirmi tokuz gice hiç yânlarına varmadı ve Hafşa’ı daği itlâk eylemeğe ‘azm eyledi ve bir rivâyetde itlâk eyledi soñra Cebrâil gelüp didi ki Hafşa gicesi kâim gündüzi kâim bir hâton olup ve cennetde daği seniñ zevceñ olduğundan Allâh Te‘âlâ emr eyledi ki yine Hafşa’ya ruc‘at idesin binâ’ ‘aleyh yine aldı.

Tezevvücü Zeyneb bint Hızeyme

Ve daği yine hicretin üçüncü senesi Peyğamber ‘aleyhi [30^a] ‘s-selâm Benî Hilâl Kabilesinden Zeyneb bint Hızeyme’[y]i nikah idüp aldı ve Zeyneb’in fuqaraya şefkatini ve ihsânı ziyâde olduğundan aña ümmü’l-mesâkîn ya‘ni fakir ānası dirlerdi gerdek olduklarında Ümmü Süleym ānlara bir çanak helva

gönderdi. Peygamber aleyhi's-selām daḥi Enes b. Mālīk'e var falan ve falan kimesneleri da'vet eyle ḥelvayı yiyelim ol daḥi varup ol ısmarladıḡı kimesneleri ve ānlardan başka her gördüğünü çağırup üç yüz kadar kimesne cem' oldılar andan Enes ḥelvayı önlerine getürdükde Peygamber 'aleyhi's-selām du'ā idüp ve elini ḥelvaya uzatdı ve sāir mevcūd olānlarıñ cümlesi tā doyunca yediklerinde şoñra yine Enes önlerinden çanaḡı kaldırdıkda gūyā andan hiç yenmemiş gibi buldı.

Vilādetü'l-Ḥasan

Ve daḥi hicretin üçüncü senesi Şa'bān'ın on beşinde Peygamber 'aleyhi's-selāmın kızı Fāṭıma'dan Ḥasan doğdı ve doğduğunuñ yedinci günü Peygamber 'aleyhi's-selām añın-çün bir 'aḡıka kurbanı kesüp ve ol gün başını tıraş idüp ve baş kullarınıñ āḡarınca gümüş şadaḡa eyledi ve Ḥasan'ın doğmasından bir yıl şoñra Ḥüseyn daḥi doğdı ve aña daḥi 'aḡıka kurbanı kesüp ve başınıñ saçı kadar şadaḡa eyledi.

Beyānu Ğazveti'l-Uḡud

Bundan aḡdem zıkr olunduḡı üzere Bedir vaḡ'asına sebep kārbān ile Ebū Süfyān Mekke'ye getürdüḡi malı Dāru'n-Nedve'ye koyup ve 'aḡibinde ol muşıbet daḥi başlarına gelince ol mala bir kimesne el urmayup bu nesne anda durdı ba'dehū 'Abdullāh b. Ebī Rebī'a ve 'İkrime İbni Ebī Cehil ve Şafvān b. Ümeyye ve anlardan başka nice kimesneler Ebū Süfyān'a ve ol malda 'alaḡası olanlara varup didiler ki gelünüz şu Dāru'n-Nedve'de olan malıñ fāidesini bize viriñiz anıñla 'asker düzelim varup Muḡammed'in Bedir intikāmını alalım anlar daḥi münāsib görüp ve aşıl sermayelerini aldıḡdan şoñra fāidesini ānlara teslim eylediler ve ol sefer malları yeke yek kazanmış idi. Fāidesi daḥi āşıl mal kadar tamām elli biñ altun düzdi. Pes ol mal ile Ḳureyş'den ve ol ḥavālilerde olan 'Arab kabīlelerinde üç biñ nefer 'asker tedārik idüp iki yüz atlu sāiri develeriyle ve yedi yüzi demür zırhlı idi ve anlar ile beraber Ḳureyş karılarından Ebū Süfyān'ın karısı Hind ve 'İkrime'niñ karısı Ümmü Ḥakīm ve anlardan nice karılar çıkup defleriyle ve sāir çalḡu sazlar ile ebyāt ve eş'ār oḡumaḡla ḥalḡı cenke ḡandırup bir daḥi bozulmaḡ ve firār eylemek 'ārını irtikāb etmemeleri-çün Bedir'de ḡatlı olunanları āḡlarlardı. Pes bunlarıñ Medine üzerinde gitmek ḡaydında olduklarını Mekke'den Peygamber aleyhi's-selāmın 'ammisi 'Abbās bir mektuba taḡrīr ve üç günde Medine'ye irişmek şartıyla Benī Ğaffār kabīlesinden bir ādam ücretle tutup Peygamber 'aleyhi's-selām gönderdi. Ol daḥi varup mektūbı Medine'ye götürdükde vāḡi' ḥāl ḥalḡın ma'lumi olup anlar daḥi [30^b] tedārike başladılar birkaç günden şoñra Ḳureyş 'askeri zuḡūr idüp Medine ḡarşusunda Zū'l-Ḥuleyfe nām maḡalle ḡondılar ve on gice Medine ahālisi tā şabāḡ ḡaraḡul beklediler şabāḡ olduḡda Peygamber 'aleyhi's-selām ḡāne-i sa'ādetlerinden çıkup didi ki bu gice ru'yāda bir öküz boḡazlandı gördüm ve kılıcımıñ yüzünde gedik var gördüm ve ḡavi zırḡa elimi şoḡdum gördüm. Pes aşḡāb didiler ki ol gördüklerini ne gūnā te'vīl eylediñ ol daḥi buyurdu ki öküzün boḡazlanması aşḡābdan birine şehīd olmasına işāretidir ve ol kılıcında olan gedik ol şehīdlerin birisi

akrabamdan olmasına delâletdir ve ol kavî zirh Medine'dir ki aña kâfir giremeyeceğine beşâretidir. Pes andan müşâvere için cümle aşhâbı cem' idüp didi ki bu huşuşda benim re'yim budur ki Medine'den şu küffârîñ üzerine çıkmayalım varup anda otursunlar ve eğer üstümüze gelürlerse cenk ideriz ve aşhâbîñ çoğı dañi bu re'yi münâsib görüp emmâ biraz genç yigitler ve huşuşan Bedir'de bulunmayan yeni heves kimesneler bu re'ye kâil olmayup didiler içerüde oturmak bize 'ardır ve etrafa u eknâfa korçaklığımız şâyi' olur elbetde çıkup ve anlar ile taşrada cenk itmeliyiz ve Hamza bunlarıñ re'yine tâbi' olup ve eğer ben taşrada bunlar ile cenk eylemezsem etmek yemem deyü yemîn eyledi. Peyğamber 'aleyhi's-selâm ise bu tedbiri begenmeyüb ne kadar def'ine çaldı ise olmadı 'akîbet ol dañi ânlarla muvâfaqat eyledi. Andan cum'a nemâzınıñ vañti girmeğın Peyğamber 'aleyhi's-selâm halkla cum'ayı kılub ba'dehü va'z ve naşîhat idüp duran (?) cenke çalışmak için emreyledi ve şabr ile düşmana gâlib olunacağını haber virdi ve andan varıñız cenke hazır olunuz deyü tenbîh eyledi. Herkes hazır olup cem' olduklarında ikindü nemâzını dañi cemâ'atle kıldıkdan soñra hâne-i sa'âdetlerine girdi ve añınla Ebü Bekir ve 'Ömer dañi beraber girdiler. Pes anda başına (...) üzerine zirhını giyüp ve beline kılıcını kuşanup ve arkasına kalkınını alup çıkdıkdı halk didiler ki yâ Resülellâh biz saña elbetde çıkalım aeyü ibrâm eylemezüz ve seniñ emrine bir vechile muhâlefet etmeziz her ne güne re'y ve tedbir idersiñiz biz aña râzıyuz diledüğün gibi işle. Pes Peyğamber 'aleyhi's-selâm didi ki ben size çıkmayalım didim siz kâil olmadıñız şimdi tedâriklenüp çıkdığında bu güne söyleyorsañız Peyğamber olan kimesne âlât-ı harbiyeyesini kuşandıkdan soñra tâ ki düşmana muqâbil olmayınca âlâtını bırakmak olmaz elbetde gitmeğe muhtâcız deyüp ve anda muhâcîrîñ için bir sancak açup Ali'niñ ve bir rivâyetde Muş'ab'îñ eline virdi ve Evsiler için açdığı sancağı Useyd b. el-Hudayr eline virdi. Hazreciler'îñ sancağını Habbâb b. Münzir'e virdi ve Medine'de yerine İbni Ümmü Mektüm'ı halîfe idüp ve kendüsi 'askeri alup Re'si Şeniyye nâm maħalle çıkdı ki hicretîñ üçüncü senesi Şevval'îñ on [31^a] ikinci günü cum'a ertesi idi ve ol maħalde iken Yahüd tâifesinden bir miqdar 'asker gelüp ve anlar dañi Kureyş üzerine gidüp Ehl-i İslâm'a yardım şadedinde olduklarında Peyğamber 'aleyhi's-selâm ânları imâna da'vet eyledi. Anlar dañi gelmeyince Peyğamber 'aleyhi's-selâm dañi biz kâfirden yardım istemeziz Deyü ol maħalden ânları girü döndürdi ve kendü 'askerinden dañi on beş yaşından âşağa olanları girüye i'ade eyledi ve ol gice ol maħalde aħşamladılar ve yârândâşı seħer vañtinde kalkup Şeyħayn nâm bostanda şabâh nemâzını kıldılar ve ol maħalden munâfikînden Abdullâh b. Ubey üç yüz miqdarı ehl-i nifâk 'askeriyle girü döndi ve anıñ döndüğünü Benü Seleme ve Benü Hârîse kabîleleri gördükde anlar dañi dönmek kaçd eylediler idi soñra Allâh Te'âlâ hıfz eyleyüp kaldılar. Pes ol maħalden girü döneñ 'askerdeñ başka Peyğamber 'aleyhis'selâm ile yedi yüz nefer kaldı ba'dehü ol maħalden kalkup Medine'ye bir sâ'at mesâfede vâki' Uħud tağı önünde ordusını kurup anda aħşamlarlar ki küffâr 'askeriyle birbirlerine görürlerdi. Pes anda şabâh nemâzını kıldıkdan soñra va'z eyleyüp halkı cihâda kandurdi. Andan yay ve ok kullananlara 'Abdullâh b. Cübeyr'i baş eyleyüp ve anları elli kişi olarak tağ eteğine ta'yîn eyleyüp didi ki biz düşman 'askerine şalup

bozarsak da bozulursak da siz şaşkın ol maħalden dönmeyiniz zīrā siz anda olduĖuñuzda atlū bizim üzerimizden yürüyemez hemān siz ber qarār ok atıñız ve ta ki benden haber gelmeyince siz andan ayrılmayıñız deyū tenbīh eyledikden şoñra kāfir ‘askerine toğrı yürüdiler ve müşrikīnden deve üzerinde bir kimesne ilerū çıkup meydana adam okudı. Pes beru tarafından bir kimesne çıkup gelmedi üç kere çağırıldıktan şoñra Zübeyr b. el-‘Avvām çıkup ve deve üzerine sıçradı ve anda kāfir ile yaķa yaķaya gelüp ‘ākıbet kāfiri deveden indirdikten şoñra göğsi üzerine çöküp başını kesdikde PeyĖamber ‘aleyhi’s-selāmdan çok aferin aldı andan şoñra müşrikīniñ bayrağını çeken Talha b. Ebī Talha meydana çıkup³⁷¹ birbirlerine bir iki kere kılıç çaldıktan şoñra ‘Ali Ėālib gelüp Talha’yı katl eyledikten şoñra Talha’nıñ karındaşı ‘Osmān b. Ebī Talha gelüp bayrağı kapdı aña daħi beru tarafından Hamza haml eyleyüp omuzumu beraber kolumu kesdikde diğer karındaşları Ebū Sa‘īd bayrağı aldı aña daħi Sa‘d b. Ebī Vakkaş bir ok atup ve boğazına urup katl eyledikde mukaddem katl olunan Talha’nıñ oğlı Şāfi‘ aldı aña daħi Āşım b. Sābit bir ok atup katl eyledikde bayrağı karındaşı Hāriş aldı yine Āşım b. Sābit bir ok ile anı daħi katl eyledikde Ertāt b. Şuraħbīl bayrağı aldı anı ‘Ali yāħud Hamza katl eyledikde Şurayh b. Karīf bayrağı aldı anı daħi Ebū Zeyd b. ‘Amr katl eyledi ve bu katl olunanların cümlesi Benī ‘Abdu’d-Dār kabīlesinden idiler ve anlarıñ tā bu rütbe bayrağa şarılmasına sebebi bu idi Bedir vaķ‘asında daħi bayrak bu kabīle [31^b] den idi. Pes ol vaķit bayrakdār olan bayrağı bırağup kaçdıydı imdi bu def‘a Mekke’den çıkacakları vaķit Ebū Süfyān anlara didi ki eĖer yine bayrağımızı rezil idecek iseñiz hiç yapışmañız āħar kabīleden bir cesur kimesne bulup aña teslim idelim didüğ-çün ol kabīleye ‘ār gelüp ve gayreti cāhiliyye ile bu kadar kişiniñ canı cehenneme gitdi. Pes andan şoñra Müslimīn Allāh Allāh şadası ile birden kāfir üzerine hamle eylediler kāfir tākāt getüremeyüp bozuldu ve arķa virüp kaçmağa yüz tutdıķda bunlar ārtlarına düşüp nice vāfir kāfir katl eylediler hattā PeyĖamber ‘aleyhi’s-selāmiñ öñünde ‘ammisi Hamza otuz bir nefer kāfir katl eyledi şoñra kaķa ile ayağı sürçüp ve arķa üzerine düşdüķde Cübeyr b. Muṭ‘im’in kölesi ve Vaħşī nām Ėulām harbe ile kāzına urup şehīd eyledi ve bu cenk ešnāsında küffārīñ atlusı üç def‘a Ehl-i İslām üzerine yürüyüş eyledi. Lākin PeyĖamber ‘aleyhi’s-selāmiñ tağda ta‘yīn eylediği İbn Cübeyr ok ātmaĖla dayadub bir zafer bulamadıķlarında külliyyen arķa virüp kaçmağa başladılar. Müslimīn daħi ardlarını alup silāh ve sāir Ėanīmet düşürmeğe başladıķlarında tağda olan oķçılar didiler ki bizim şimden gerū burada beklememize hācet ķalmadı anlar bu kadar Ėazā etsün ve Ėanimet alsunlar da biz bunda beyhūde duralı layık değildir biz daħi gideriz pes reisleri olan ‘Abdullāh geliñüz karadaşlar PeyĖamber ‘aleyhi’s-selām bizi bu maħalle ta‘yīn itmişdir bıraķmayalım ve andan haber gelmeyince gitmeyelim deyū yalvardı küllen te’sīr itdiremeyüp gitdiler faķaķ kendüsü beş altı kimesne ile yerinde durdı ve ol vaķit Hālid b. el-Velīd hālen İslām’a gelmiş değil idi ve kāfir atlusıyla beraber idi. Pes ol tağda olanlarıñ azlık kaldığını görünce atlu ‘asker ile ānlarıñ üzerlerine yürüyüp ve cümlesini anda şehīd eyledikten şoñra Ehl-i İslām ‘askeriniñ ardını aldını anlar daħi Ėanimet almak

³⁷¹ Derkenār-ı Varak: “adam istedi aña daħi beru tarafından Ali b. Ebī Talib çıkup Şaħ.”

hevesiyle diğeründen bir korkuları olmak hasebiyle her biri birer cānibe dağılmış bulunduğu kuffār atlası bunlara kılıç çalmağa başladıkda ikisi bir yere gelmeğe vākit bulamadığından ellerinde olan esīrleri şaliverüb ve aldıkları ğanīmeti birağup perişan oldılar hattā ba‘zıları tā Medine’ye kaçdı ve ol hālde iken küffārda İbni Kāmīe nām kāfir çağırdı ki Muḥammed katl olundu. Pes şadayı işiden Ehl-i İslām’ın ba‘zıları Peyğamberimiz şehīd olduğdan sonra bizim bir göreceğimiz iş kalmadı girü gidelim ve ba‘zıları daḥi ol şehīd olduğu gibi biz daḥi şehīd oluruz dirler idi. Pes Peyğamber ‘aleyhi’s-selām on beş kişi ile kalup ve herkese adlu adıyla ya falan ya falan gelünüz ben hālā hayatdayım deyü çağırdı emmā çoğı işitmez ve işidenler daḥi i’timād itmezlerdi ve ol hālde iken küffārdan Übey b. Hālef gelüp vakti Muḥammed meydana çıksun [32^a] didikde yanında olan aşhab önünü almağ murād eylediklerinde Peyğamber ‘aleyhi’s-selām degmeñüz gelsün deyüp anlar daḥi yolunu açup geldikde Peyğamber ‘aleyhi’s-selām daḥi elinde olan ḥarbe ile boğazına vurdukda kanı içerüye akup ve andan bir günden sonra helāk oldu. Pes Peyğamber ‘aleyhi’s-selām kendü eliyle bundan ğayrı hiç kimesne[y]i katl itmiş degildir andan yine küffār ‘askerinden ‘Utbe bir taş atup ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmın aşağı ön dişlerinden sağ cānibden ikinci dişini kırup ve alt dudağını daḥi bir miğdar yardı. Pes ol hālde uğraşurken aşhāb-ı kiramdan Ka‘b b. Mālīk o semte varup ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmın hayatda olduğunu görünce a‘lā şavtle yā Ma‘şere’l-Müslimīn gelünüz Peyğamber ‘aleyhi’s-selām buradadır deyü çağırdukda her taraftan nice kimesneler yanına cem‘ oldılar ve ‘Ali b. Ebī Tālīb kalkana şu toldurup ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selāma getürüp ve mübārek yüzünde olan kanlarını yıkadı andan küffārdan Ebū Süfyān ol tarafta doğru gidüp ve arañızda Muḥammed var mıdır? deyü çağırdı. Emmā Peyğamber ‘aleyhi’s-selām cevāb virmeğe izin virmediğinden sukūt eylediler. Andan sonra üç kere daḥi çağırup bir cevāb almayınca yā Ebū Bekir arañızda var mı? deyü üç kere şordı. Aña daḥi cevāb virilmeyince ya ‘Ömer var mıdır? Deyü üç kere daḥi şordukdan sonra kavmine gidüp didi ki Muḥammed ve aşhābından meşhūr olanların cümlesi katl olmuşlar şimdiden sonra onların şerrinden kurtulduk. Pes ‘Ömer şabridemeyüp çağırdı ki ey Tañrı düşmanı ol şorduğın adamların cümlesi hayatda ve sizi bundan böyle nice ağladacaklardır. Andan küffār ‘askeri bir yere cem‘ olduklarında Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ‘Ali’[y]i yāḥud Sa‘d b. Ebī Vaḳkāş’ı ol semte doğru gönderüp didi ki var küffār ne tedārikde olduğunı teecessüs eyle eğer develerini binüp atlarını yedekde aldılarsa girüye dönüp Mekke’ye gideceklerdir ve eğer atlarını bindiler ise Medine’ye yürüyeceklerdir. Pes gereği gibi öğrenüp ve bize ḥaber getir ol daḥi varınca gördüğü develerine binüp ve Mekke’ye doğru çekilmişler. Pes andan Peyğamber ‘aleyhi’s-selām Ḥamza’nın düşdüğü yere vardıkda gördü ki karnını yarup ciğerini çıkarmışlar ve burnunu ve kulaıklarını kesmişler. Pes andan ğāyet gaḍaba gelüp bundan sonra Kureyş’den yetmiş kişiniñ burnunu ve kulağını keserim deyü yemin eyledikten sonra Cibril gelüp ve ol mişillü nesneden nehy eylediğinden Peyğamber ‘aleyhi’s-selām daḥi ol hevesden geçüp ve yemini için kefarete virirdi. Andan Ḥamza’ı öylece kanıyla beraber eşvābı ile kefenleyüp cenāzesini kıldı ve andan sāir şehīdleri daḥi bir bir Ḥamza’nın yanına

getürüp ve her birine Hamza ile beraber cenāze nemāzlarını kılıp Hamza'ya daḥi yetniş cenāze nemāzı [32^b] kılınmış oldu andan buyurdılar ki ben Hamza'[y]ı kabre qoymazdım ki qurt kuş yesün de yevm-i kıyāmetde ānlarıñ boğazlarında ḥaşr olduḡda qatilleri için Allāh Teālā'niñ ġazabı ziyāde olsun emma qorqarım 'ādet olurda bundan soñra ḥalk ölilerini defin etmeyüp açuḡda bıraḡurlar bināen 'aleyh anda ibtidāen Hamza'[y]ı defin idüp ba'dehū sāir şehīdleri daḥi ikisini ve üçünü bir mezara defin eyledi. Ba'dehū atına binüp ve aşḥāb-ı kirāma daḥi şaf baḡladup Allāh Te'ālā'ya du'ā ve şenā eyledikten soñra Medine'ye geldi.

Tenbīh³⁷²

Ma'lūm ola ki 'ulema-yı muḥakkıqından Kāḡī 'İyāz ḥazretleri şifa adlu kitābdan yazmışdır ki her kim Peyḡamber 'aleyhi's-selām bozuldı derse ol kelāmdan tövbe itmek ile emr olunur eḡer tövbe etmezse qatl olunur zīrā Peyḡamberiñ aşlā bozulduḡı yoḡdur gerçi işbu Uḡud ġazāsında bir miḡdar perişanlıḡ oldu lākin encāmında niye küffār qaçup meydana Ehl-i İslām qaldı. Cümle siyerlerde ve tāriḡlerde meşurdur.

Ġazvetü Ḥamrāi'l-Esed

Vāḡtā ki Ebū Süfyān ve sāir Qureys 'askeri Uḡud vaḡ'asında dönüp ve Medine'ye on dört sā'at mesāfede vāḡi' Revḡa nām maḡalle vardıklarında birbirlerine didiler ki biz bu qadar ḡayal ve ḡışım ile Medine üzerine gidüp soñra Muḡammed'i ve ne aşḥābıniñ meşhurlarını qatl idebildik ve ne daḥi Medine'niñ 'ıyāl u evlādından esīr aldık böyle boş girüye döndüḡümüzi eḡrafdan ve eknāfdan olan ḡalk işitdikde yine bozulduḡ deyü bilürler ve fi'l-ḡaḡıḡa böyle der 'aḡeb girüye dönmemiz bozulmaḡdan şayılır geliñüz şunlar henüz kuvvet bulmazdan evvel varup şunları temelden kıralım ve illa bunlar kuvvetlendikten soñra çāre bulunmaz aralarından Şafvān b. Ümeyye didi ki geliñüz bu qadarca aḡzımızıñ dadıyla gidelim zīrā görürsünüz bizi külliyyen bozarlar da 'āleme rezil oluruz bunlarıñ bu müşāverelerini Peyḡamber 'aleyhi's-selām ḡaber aldıkda bir şabāḡ nemāzını kıldıḡdan soñra Bilāl'e nidā itdirdi ki ey cemā'at ma'lūmuñuz olsun ki Peyḡamber 'aleyhi's-selām düşman qovalamaḡa gidecektir. Dün ki gün Uḡud ġazāsında her kim bulduysa yine ḡāzır olsunlar Uḡud'da bulunmayanları ḡiçbir kimesne[y]i almadıki küffār dimesin bunları Uḡud'da zayıflattık tā ki yeñiden 'askere muḡtāç oldu. Pes andan ḡāzır olduklarında sancaḡ-ı şerīf daḥi ḡālen açık dururdu. Hemān Ali'niñ ve bir rivāyetde Ebū Bekir'iñ eline virüp ve Medinede yerine İbni Ümmü Mekt'üm'ı ḡalīfe bıraḡup ve kendüsi atına binüp tuḡulḡa ve zırḡ ve ḡalkān ve sāir ālāt-i ḡarbiyyeden ḡiçbir ḡarafı görünmeyüp yalnız mübārek gözleri görünürdü ve sāir aşḥāb-ı kirām öyle yaralı bereli olduḡundan qayd etmeyüp cümlesi aña tābi' olup tā Ḥamrāu'l-Esed nām maḡalle vardılar ve ol gice düşmanıñ gözünü doldurmaḡ için beş yüz ateş

³⁷² Bu kısım metinde başlık şeklinde yer almadığı halde, tarafımızca başlık olarak eklenmiştir.

yaqdılar. Pes ol maħalden Huzā'a kabilesinden Ma'bed nām kimesne geçüp ve Peygamber 'aleyhi's-selāma didi ki yā Muħammed seniñ askeriñ perişan olmuş deyü işitdikde mekr perişanlıq seniñ düşmanlarında [33^a] imiş ve andan geçüp Ravħa'ya vardıkda Ebū Süfyān'a didi ki Muħammed'i ve aşhābını gördüm ki sizi aramağa çıkmışlar hiç böyle şevkli 'asker görmüş değilim cenk için cânlar tutuşuyor ve öyle ta'ahhüd eylemişler ki tā ki sizi yetişüp ve bi yere dek kırmayınca girüye dönmesinler. Pes Ebū Süfyān biz daħi anlar baķıye kalanlarını tüketmeyince Mekke'ye gideceğimiz yokdur didikde yine Ma'bed didi ki eğer beni diñlerseñiz 'urz ve karıñız ile vaķtiyle kaķkup Mekke'ye gidiñüz zīrā soñra pişman olacađıñızda hiç şüphem yokdur. Pes Ma'bed'iñ bu kelāmı Kureyş 'askeri işidince kim nice gidebildiyse Mekke'[y]i arzuladı andan Peygamber 'aleyhi's-selām gitdiklerini haber aldıkdā girüye 'avdet eyledi ve gelürken yolda Kureyş'den Mu'āviye b. Muğīre ile muķaddemā Bedir esirlerinden āzād eylediği 'Amr el-Cumāhī şā'ir tutdılar. Pes Peygamber 'aleyhi's-selāmıñ karşusına getürdiklerinde 'Amr Cumāhī didi ki yā Resülellāh bu def 'ā daħi beni āzād eyle varup Mekke'niñ taşına toprağına yüzümü sürüp ve bir daħi seniñ üzerine gelmeyeyim. Pes Peygamber aleyhi's-selām didi ki muķaddem seniñ evlādlarına merħameten seni āzād eylediğimde varup Mekke'de didin ki ben Muħammed'i sihr ile aldadup elinden kurtuldum ve andan soñra beni şī'ir ile gūñāgūn zem eylediñ ba'dehū şimdi bu 'asker ile çıkup ve dāima ānları benim üzerime yürüsünler deyü kandırdık yā Zübeyr ur kāfir boynunu didikde der 'akeb katl eyledi. Emma refiķini 'Oşmān rica idüp āzād eyledi. Lākin şu şart eyle ki eğer üç günden soñra bulunursa gene katl olsun. Pes üç günden soñra Peygamber 'aleyhi's-selām Zeyd b. Hārīse ile 'Ammār b. Yāsir'e didi ki var falan maħalde ol şalıverdiğimiz adamı bulursuñuz katl eylediđiñiz anlar daħi varup ol didüği maħalde bulup aniden katl eylediler ve bu seferde Peygamber aleyhi's-selām beş gün eğlendi. Ba'dehū dönüp cum'a günü Medine'ye girdi.

Seriyetü Ebī Seleme

Ve daħi Benī Esed kabilesinden Talħa ve Seleme adlu iki karındaşlar kendü kabilelerinden ve sāir kabāilden başlarını bir miķdar 'asker cem' idüp ve şöyle taşmim eylemişler ki gelüp Medine civarını yağma ve garāt ve Peygamber es-selām ile daħi cenk ideler. Pes Peygamber aleyhi's-selām anlarıñ bu hareketini işitdikde Ebū Seleme'ye yüz elli nefer 'asker virüp ve hicretiñ dördüncü senesiniñ Muħarrem'i guresinnde ol cāniblere gönderdi anlar daħi Kāţan nām maħalle dek varup ve merķūmlar cem'iyetlerini dağıtmış deyü haber aldıklarında ol kabīleniñ puñarlarından bir puñara gitdiler ve anda külliyyetlü hayvānatlarına rast gelüp üzerlerine yürüdüklerinde ol hayvānāt ile mevcūd olan kimesneler firār idüp yalnız üç çobanlarını esir ve hayvānātıñ cümlesini sürüp Medine'ye götürdiler ve içinde ħumusī ihrāc olduğdan soñra bāķıye kalanı ol 'askere taķsīm olunduğda her adama yedişir deve ve bir miķdar koyun işabet eyledi ve bu sefer gidüp ve gelmeleri on günde oldu.

Seriyetü Münzir b. 'Amr

Ve dağı Necid ahālisinden Ebū'l-Berā' Āmir b. [33^b] Mālik nām kimesne Peyğamber 'aleyhi's-selāma gelüp ol dağı aña Qur'andan ba'zı ayāt okuyup ve İslām'a da'vet eyledikte İslām'a gelmedi Lākin gelmem dağı dimedi. Şöyle tereddüde alup didi ki bu saña ineñ kitābı beğendim güzel nesne Lākin küllü aşhabdan bir midar adam Necid ahālisine gönder anları seniñ emrine da'vet eylesünler umarım anlar saña tābi' olurlar. Peyğamber 'aleyhi's-selām didi ki gönderirim lākin orarım Necid ahālisi ānlara 'azab idüp atlı iderler Ebū'l-Bera' didi ki orma ben ol göndereceğın adamlara anda şāhib olurum. Pes Peyğamber 'aleyhi's-selām şāhabeniñ zāhidlerinden urra dinür yetmiş nefer kimesne üzerine Münzir b. 'Amr'ı baş idüp ve ellerine bir mektüb virdi. Ol cānibe gönderdi anlar dağı varup Mekke ile 'Ufsān arasında Huzeyl kabilesi sakin olduğı yerlerde Bi'r-i Ma'üne nām maħalde indiler ve Peyğamber 'aleyhi's-selāmın mektübünü Harām b. Milhān ile ol cānibiñ reisi olan 'Āmir Eslemī'ye gönderdi. Kelende 'Āmir hiç mektübü açup bakmadan utup Harām'ı atlı eyledi andan Benī Selīm kabāilinden Ri'l ve Lihyān ve 'Uşayye kabileleri ahālilerinden külliye tlü 'asker cem' idüp varup ol Bi'r-i Ma'üne'de olan yetmiş kiři[y]i dağı dört taraftan şarup ve cümlesini anda şehid eylediler faat 'Amr b. Ümeyye'[y]i esir idüp sonra āzād eylediler ve Ka'b b. Zeyd dağı vurulup düşükdde anı dağı aldı zan eylediklerinde hāli üzere bıradılar sonra alkup Medine'ye bu haberi götürdükdde Peyğamber 'aleyhi's-selām otuz gün ol üç kabileniñ 'aleyhine du'ā eyledi.

Gazvetü Benī'n-Nağir

Ve dağı bundan adem zıkr olunduğı üzere Peyğamber 'aleyhi's-selām Medine'ye teşriflerinde Medine civārında vāi' Yahūd tāifelerinden üç tāife ile mu'āhede eylemişidi ki birbirlerine ılı çekmeyeler. Pes anlardan aynua' tāifesi 'ahdine durmadığından Peyğamber aleyhi's-selām dağı anları bunlardan ıkarup diyār-ı ba'ide tard eylediği muaddem zıkr olundu. Pes hicretiñ dördünci senesi Rebī'u'l-Evvel'de peyağamber 'aleyhi's-selām Ebū Bekir ve 'Ömer ve 'Alī ve ānlardan başa birkaç aşhāb ile ba'zı maşlahat için tavāif-i merūmdan Benī Nazir kabilesi olduğı maħalle varup ve anlarıñ reislerinden birkaç kimesneler ile bir dīvār yanında oturup şöbet iderlerken merūmlar tenhālarında birbirlerine didiler ki biz böyle fırsat aşlā bulamazız řu Muhammed'i ele gemiş iken bu yerden anı şağ şalıvermeyelim ve cümlesi bunuñ üzerine ittifa eylediler faat aralarında Selām b. Mişkem didi ki geliñüz bu hevesden fāriğ oluñuz zīrā Muhammed'e bu huşuş için gökden haber gelüpde şağ kurtulursa sonra beynimizde olan 'ad-i muşālaħa bozulmuş olur encāmında kendü kendümize ġadritmiş oluruz. Pes anlar Sellām'ın naşihatini dinlemeyüp ol dīvārın üzerine bir büyük taş ıkarıdılar 'Amr b. Ciħāş nām Yahūdī'[y]i dīvāra bindirdiler ki ol taş Peyğamber aleyhi's-selāmın üzerine şalıyorsın. Pes anlar ol ģalde iken Cebrāil yetişüp vāi' hāli haber virdikde Peyğamber 'aleyhi's-selām aşhābına hiçbir nesne söylemeden [34^a] der 'aeb ol maħalden alkup ve doğrı Medine icine geldi ve anda olan aşhābı bir müddet beklediler Peyğamber aleyhi's-selām gelmeyince acaba ne yere gitti deyü ararlarken Medine

içinden bir kimesne gelüp anı şimdi Medine’de gördüm didikde anlar daği gelüp buluşduklarında vâkı’ hâli anlara haber virdikden soñra tâife-i merķūmeye Muhammed b. Mesleme’[y]i gönderüp didi ki var Benī Nazīre’e söyle madem ki bu mişillü hıyānetliğe kaşd eylediler bundan soñra anlarıñ bu beldede sâkin olmalarına rızām yokdur varup gözleri gördü ki yere gitsünler. Pes İbni Mesleme varup söyledikde bir miķdar ‘özür dilemek kaşdında oldılar soñra gördiler ‘özürleri maķbūl olmayacak on güne dek mühlet aldılar ki develerini kırdan getürüp ve emvāl ve eşyālarını yükledüp ve gitsünler ve andan gitmek tedārikinde iken Medine içinde olan münāfikīñ ānlara haber gönderdiler şaķın yerinüzden ayrılmañız eđer Muhammed ve aşhābı siziñle cenk itmeğe heves iderse biz daği sizinle beraber oluruz anlarla cenk ideriz. Pes Yahūd tâifesi daği anlara aldanup Peyğamber ‘aleyhi’s-selāma haber gönderdiler ki biz yerimizden çıkacağımız yok her ne yapmağa kādır iseñ durma yap didiklerinde Peyğamber ‘aleyhi’s-selām daği aşhāb-ı kirāmı cem’ idüp ve Medine’de yerine Ümmü Mektūm’ı halīfe ve sancağını Alī’niñ eline virüp ve çıkup Benī Nazīr’iñ üzerine gitdi. Anlar daği oldukları maħalde kapanup ve belli ki münāfikīnden bir imdād gelüp ümid ile oldukları maħalden çıkmayup dayandılar soñra muħāşaraları yigirmi beş güne varup bir taraftan imdād ve i’ānet zuhūr eylemeyince re’y ile cıkmağa tâlib olduklarında Peyğamber ‘aleyhi’s-selām şu şartıyla re’y virdiği altı yüz deveye her ne kadar şey yükledebilirse ol kadar nesne getürsünler ve hiç silāh getürmesünler. Pes ol vechile altı yüz deveye ‘iyāl u evlatlarından ve sâir emvāl ve eşyādan ne kadar yüklendiler ise anıñla çıkup gittiler ve kimisi Hayber tarafına ve kimisini daği Şām cānibine dağıldılar andan Peyğamber ‘aleyhi’s-selām hānelerine girüp vāfir nesne buldı. Silāha mute’alliķ elli ‘adet zırh ve elli tuğulğa ve üç yüz kırk kılıç bulup ve işbu eşyā ve esliha[y]ı cenk ile alınmadığından ‘askere taķsīm olunmayup küllisi Peyğamber ‘aleyhi’s-selāma kaldı ve andan soñra Peyğamber ‘aleyhi’s-selām enşārīñ Evsī ve Hazrecīlerini cem’ idüp ve anları nice medh ü şenā eyledikten soñra didi ki benimle Mekke’den gelen muhācirīñ kardeşleriñiziñ cümle māl ve eşyāsı Mekke’de kaldığından bu tarafa geldiklerinde siz ānlara hāneleriñizi virdiñiz ve nihāyetsiz māl ve eşyā virüp nice en’ām ve ihsān eylediñiz. Bu mişillü gayret kimse itmiş değildir ve bu iyiliğiziñ unudulur değildir. Haķķā ki şān u gayreti icrā eylediñiz şimdi ben taşmīm ideyorum ki Allāh Te’ālā’niñ baña maħşūş eylediği işbu Benī Nazīr malını yalnız muhācirīne taķsīm ideyim anlar daği anıñla kendü [34^b] lerini evler ve sâir eşyā tedārik idüp bundan soñra size yük olmasunlar ve eđer isterseñiz bu maldan size daği anlarla beraber virelim emmā anlar yine evvelki gibi siziñ evleriñizde sâkin olsunlar. Pes enşārdan Sa’d b. Ubāde ve Sa’d b. Mu’āz Hāzretleri didiler ki yā Resūlellāh işbu muhācirīñ kardeşlerimiz Allāh Teālā ‘aşkına ve Peyğamber uğruna evlerini ve mallarını ve akrabalarını birağup bize geldiler biz daği elimizden geldiği kadar anlara ikram eyledik bundan böyle daği hem yine bizim evlerimizde sâkin olsunlar ve hem bu mālı daği yalnız ānlara taķsīm ile biz bu maldan bir aķçe istemeziz ve andan enşārīñ cümlesi nidā’ itdiler ki yā Resūlellāh biz cümlemiz İbn ‘Ubāde ile İbn Mu’āz’ın tertūbine rāzı ve teslimiz muhācirīñ yükü bize ağar değildir didiklerinde Peyğamber aleyhi’s-selām

enşāra nice du‘ālar ve şenālar eyledikten sonra ol malîñ cümlesini yalnız muhācirine taķsım faķat enşārdan Sehl b. Huneıf ile Ebū Dücāne ğāyet muhtāç olduklarından anlara da dağı bir hisşe virdi ve ol Benī Nazīr’den kalan bağçaları peyağmber aleyhi’s-selām kendüsi zabt eyleyüp ve anda eküp hāşılata ile ehl-ü ‘ıyālını idāre iderdi.

Ġazvetü Bedri’s-Şuġrā

Ve dağı Uđud ğazāsında müşrikin Mekke’ye çekilecekleri vaķitte Ebū Süfyān peyağmber ‘aleyhi’s-selāma çağırđı ki gelecek sene siziñle Bedir penāirinde bir kere dağı buluşalım. Pes Peyġamber ‘aleyhi’s-selāmıñ emriyle ‘Ömer dağı pek eyu siz Bedir’e gelinüz biz dağı gelürüz dimiş idi. Binā ‘aleyh irtesi sene Ebū Süfyān ‘asker cem’ idüp ve Mekke’den çıkup Merrüzzahrān nām mağalle geldikde derünuna bir korķu ve pişmanlık geldi. Emmā dönmek ‘arı eylediġinden öyle hayrāne dururken Medine civārında sākın ‘Arab kabāiliden Nu‘aym b. Mes‘ūd el-Eş‘ari ol tarafdān geķerken Ebū Süfyān çağırup didi ki ben Muġammed’e ve aşhābına va’d eylemiş idim ki iş bu sene anlar ile Bedir penāirinde buluşup cenk ideyim lākin bu sene kıtlık olduġundan ‘askerimiz ve hayvānātımız zaġmet çekecekleri zāhir olduġundan bu mağalden girü dönmek isterim lākin ihtimal ki Muġammed Bedir’e çıkarda bizi anda bulamayınca korķumuzdan döndük deyü zan idüp cesāret peyda iderler ve etraf u eknāfa dağı korķaklıġımız şāyi‘ olur ancak sen Medine’ye varup ve anları korķudup ve çıkmağdan men‘ idebilürsin saña yigirmi deve viririm ve vireceġime Sehl b. ‘Amr kefiledir. Sehl dağı gelüp kefile olduġunu takrīr eyledikde Nu‘aym Eş‘arī andan Medine’ye gelüp gördü ki cümle ġalk sefer tedārikinde. Pes herkese gizlüce gidüp didi ki nereye gideceksiniz Ebū Süfyān nihāyetsiz kavī ‘asker ile Mekke’den çıkmış geliyor eđer giderseñiz hiçbiriniñiz girüye sađ gelemesziñiz deyü herkesi birer tarikle korķudup gitmemeye meyl itirdi. Pes Peyġamber ‘aleyhi’s-selām ġalkıñ bu tavrını görünce eđer benim ile hiçbir kimesne gitmezse de [35^a] ben yalnız yek başıma çıkup giderim deyü yemīn eyledi. Andan Ebū Bekir ve ‘Ömer Peyġamber ‘aleyhi’s-selāma gelüp didiler ki yā Resülellāh Taarı Te‘ālā dīnine nuşret ve Peyġamberine yardım ider hemān sen tedārikinde ol elbette bizimle gidici bulunur. Pes Peyġamber ‘aleyhi’s-selām tedārikinde görüp çıkacaġı vaķitte ġalkın derünunda olan vesvese gidüp cümle ġasbunallāh ve ni‘mel’l-vekīl deyüp gitmeġe ‘azm eylediklerinde Peyġamber es-selām Medine’de yerine ‘Abdullāh b. Revāġa’[y]ı ġalīfe ve ‘Ali’yi sancaġdār idüp ve biñ beş yüz nefer ‘asker ile çıkup ve Zī’l-Ķa‘de guresinde Bedir’e irişdi ve anda her kime rast gelüp Ebū Süfyān’dan ġaber şordılar ise ġāyet külliyetli ‘asker ile geliyor didiklerinde aşhāb-ı kirām ġasbunallāh ve ni‘me’l-vekīl dirlerdi. Anıñ-ķün Allāh Te‘ālā Ķur‘ān-ı Kerīm’de anlar bu kelāmını medġ ider. Pes anda birķaç ġün beklediler ve Ebū Süfyān gelmeġe cesāret idemeyüp girü döndüġünü ġaber aldıklarında anlar dağı penaıra inüp ve anda bāzırganlar külliyetlü metā‘ getürmüş. Pes anda diledikleri ġibi alış viriş idüp herkes yeke yekden ziyāde

kazandı ve onların Bedir'e gelüp ve Ebū Süfyan'ın girü kaçdığı haberi dağı 'āleme ŗāyi' olundı ŗān u ŗöhretle dönüp Medine'ye geldiler.

Tezevvücü Ümmü Seleme

Ve dağı Peyğamber 'aleyhi's-selām işbu Bedr-i ŗuğrā ğazāsında 'avdet eyledikten ŗoñra Ümmü Seleme'[y]i nikāh itmeğe istedik ol dağı ol giden adama demiş ki ben bir ihtiyār karıyım ve yetimlerinim çokdur ve ğāyet kışakancım anı sāir zevcelerinden kışkanurum ve burada akrabalarımın bir kimesne yok rāzı olurlar mı? Pes Peyğamber 'aleyhi's-selām dağı cevāb göndermiş ki eğer sen ihtiyār isen ben senden ziyāde ihtiyārım ve yetimlerinin kısmetini Allāh Te'ālā virir baña anlar yük değildir ve Allāh Te'ālā'ya du'ā ıderim o kışkançlık dağı gider ve benim için akrabalarının cümlesi rāzıdır. Pes andan nikāh idüp ve muqaddem vefāt iden Zeyneb bint Huzeyme'niñ evine getürdi.

Ġazvetü Dümeti'l-Cendel

Ve dağı hicretin beşinci senesi evāilde ŗām'a altı konak mesāfede vāki' Dümeti'l-Cendel nām mağalde külliyyetlü küffār 'askeri cem' olup ol cānibden geğenleri ŗoyarlarmış ve Medine semtine gelmek taşmiminde imişler deyü Peyğamber 'aleyhi's-selāma haber geldikde Medine'de yerine Sibā' b. Urfuᗑa'[y]ı ğalife bırağup ve kendüsi biñ nefer 'asker ile Rebī'u'l-Evvel evāhirinde Medine'den çıkup ve gündüz gizlenüp ğice giderek tā ol küffārın cem'ıyyeti olduğı mağalle karīb yere vardıkda küffār haber alup her biri berişan oldılar andan Peyğamber 'aleyhi's-selām dağı evvel oldukları mağalle varup bir kimesne bulamadığından kendüsi anda ęalup ve etrāf u eknāfa çabulcılar gönderdi. Her birisi gittikleri yerlerde çok deve ve sāir hayvānāt bulup getürdiler emmā ol küffārdan hiçbir eşer görmediler. [35^b] Pes andan hiçbir eşer görmediklerinden ğirüye 'avdet idüp Rebī'u'l evāilinde Medine'ye dāhil oldılar.

Ġazvetü Benī Muştalık

Ve dağı Huzā'a kabāilinden Benī Muştalık kabilesinin reisi Hāriş b. Dırār nām kimesne kendü ve kabilesinden ve sāir kabilelerinden külliyyetlü 'asker cem' idüp ve Medine üzerine gelmek kaçında olduğını Peyğamber 'aleyhi's-selām haber aldıkdā Büreyde b. el-Huşayb ol cānibe casus gönderdi. Ol dağı gidüp ve ol cem'ıyyetleri olan mağalle vardıkda bunu görenler sen kimsin deyü ŗorduęlarında ben dağı Huzā'a kabilelerindenim işitdim cem'ıyyetiñiz var imiş aña bināen geldim ki ben dağı kabilem ahālisini cem' idüp ve siziñle beraber olmak isterim ola ki ŗu Muhammed'i ve aşğabımı temelden kaldıralım didikde Hāriş didi ki bizim dağı meramımız ordadır hemān var 'askerini cem' eyle ve bir sāt evvel tarafımıza gel ol dağı andan kaçup ve Medine'ye gelüp vāki' ğalı haber virdikde Peyğamber 'aleyhi's-selām 'askere ğāzır olsunlar deyü tenbīh eyledi ve yerine Zeyd b. Hārişe'[y]i ğalife bırağup ve

muhâcirîn sancağını Ebû Bekir'e enşâr sancağını S'ad b. 'Ubâde'ye virüp ve Şa'bânî'nin ikinci günü Medine'den çıktı ve bu seferde zevcelerinden 'Âişe'[y]i ve Ümmü Seleme'[y]i daği beraber götürdi ve Medine'de olan münâfikîn gürûhundan hiçbir kimesne şimdîye dek sefere çıkmış değil idi. Emmâ bu sefer 'Abdullâh b. Übey ve Zeyd b. eş-Şalt ve sâir münâfikdan daği çok kimesneler beraber çıktı ve yolda giderken düşman 'askeriniñ bir casusını tutdılar ve 'askerleriniñ ahvâlinde şorduklarında hiçbir cevâb söylemedi andan Peyğamber 'aleyhi's-selâm anı İslâm'a da'vet eyledi. Kâbül itmeyince 'Ömer'e işâret idüp boynunu urdı. Pes beru cânibden küffâr 'askeriniñ re'isi Hâriş Medine'den Peyğamber 'aleyhi's-selâm külliyyetlü 'asker ile çıktığını ve casusını tutup katl eylediğini işitdikde gâyet korkdı ve 'askerinden daği nice kimesneler kaçup dağıldı. Pes andan Peyğamber 'aleyhi's-selâm varup küffârî'nin cem'iyetine karîb Müreysi' nâm maħalde ordusını kurdı ve bir oba kûrup haremîni aña indirdi. Aniden 'Ömer'i 'askerî'nin önüne ta'yîn idüp didi ki var küffâr 'askerini dîne da'vet eyle eğer "Lâ ilâhe illallâh" dirlerse canları ve malları ve 'iyâl u evlâdları kurtulur deyü haber vir. Pes 'Ömer daği varup da'vet eyledikde İslâm'ı kâbül itmeyince irâkdan ok ile cenk itmeğe başladılar ve bir sâ'at miğdarı bu mişillü cenk eyledikten soñra Peyğamber emreyleyüp ve cümlesi birden hamle ve yürüyüş ider beş on küffâr katl olunca sâiriniñ daği kokuğan eli ayağı gevşeyüb durdılar. 'Asker-i İslâm daği yürüyüp ve cümle büyüğini ve küçüğünü erkeğini ve 'avratını esîr idüp bir kimesne kurtulamadı ve külliyyen hayvânâtını daği sürüp götürdiler ki iki yüz kız ve iki biñ deve ve beş biñ koyun aldılar ve Müslümanlardan yalnız Hişâm b. Şübâbe urıldı. Anı daği yalnızlıqla yine ehl-i İslâm 'askeri urdı. Hâşılı küffârî'nin elinden hiçbir kimesne urulmuş yokdur. Pes 'asker-i İslâm hâlen ol maħalde iken [36^a] Benî Gıfâr kabîlesinden Cehcâh ile Cüheyne kabîlesinden Sinân b. Veber puñardan şu alurken beynlerinde bir nizâ' çıkardılar. Muhâcirînden Cu'âl nâm kimesne daği Cehcâh'a şâhib olup Sinân b. Veber hırpaladılar. Pes münâfikînden 'Abdullâh b. Ubey muhâcirînden Cu'âl'in serPestliğini gördükde hazmidemeyüp didi ki meşhûr-ı mişildir "besle köpeği niye seni ışırdı". Andan kavmine didi ki siz bu Mekke'den gelen adamlara memleketiñizi teslimleyediñiz ve anlara malıñızı virüp her vechile i'ânet eylediñiz emmâ gördüñüz mi encâmında başımıza binmeğe başladılar işbu Cu'âl gibilere etmek virmesünler idi anlar Medine'de kalmazlardı ve Allâh Medine'ye gitdiğimde şu alçağ herifleri cümlesini andan kovarım baña anlarıñ ne Peyğamberleri lâzım ve ne gâyrısı lâzım. Pes anıñ bu kelâmını Zeyd b. el-Erķam işidüp didi ki bire hayinsin ne söyleyorsın alçağ sensiñ yoħsa Peyğamber 'aleyhi's-selâm Allâh Teâlâ 'inde 'azîz ve halk 'inde sevgilü bir zât-ı şerîfdir deyince 'Abdullâh b. Übey didi ki ben cilve iderim. Pes andan Zeyd b. el-Erķam Peyğamber 'aleyhi's-selâm gelüp ve İbni Übey'iñ kelâmını haber virdikde 'Ömer daği anda bulunup yâ Resülellah izin vir şu kâfirî'nin boynunu urayım didikde Peyğamber 'aleyhi's-selâm didi ki yâ 'Ömer etrâf u eknâfede işiden halk işin aşlını bilmeyüp dirler ki Muhammed kendü ve edbâ'ını daği öldürmeğe başladı. Pes andan 'Abdullâh b. Übey'i çağırdrup sen niçün bu mişillü kelâm söylemeşsin deyü şordukda 'Abdullâh didi ki yâ Resülellâh Tañrı Teâlâ'nıñ 'azametine yemîn iderim ki

h̄āsā ben bu mişillü kelām söylediğim yokdur. Zeyd bu huşuşda baña bühtān ider. Pes ‘Abdullāh Medine ahālisiniñ reīslerinden olup şöhretlü bir kimesne olduğundan ol maħalde bulunan enşar daħi aña aldanup didiler ki yā Resülellāh Zeyd b. Erkam genç deliħanlı bir kimesne olduğundan belki ‘Abdullāh’ iñ ne söylediğini eyüce anlayamadı. ‘Abdullāh bu mişillü kelām söylememek gerekdir. Pes (...) Zeyd doğrı iken kelāmı mesmū‘ olunmayınca utanup bir daħi Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmıñ karşıısına çıķamaz oldu tā ki Medine’ye geldikten soñra sūre-i münāfikīñ nāzil olup ve Zeyd’iñ şādık olduğı ‘Abdullāh’ iñ kāzib olduğı zāhir olduğda Peyğamber ‘aleyhi’s-selām Zeyd’i çağırup didi ki yā Zeyd Tañrı Te‘ālā seni taşdıķ eyledi. Ĥaķıķat ‘Abdullāh o kelāmı söylediği vāķi‘ imiş. Pes bu sūre nāzil olup ‘Abdullāh hep yalancılığı āşikār olunca aña didiler ki var Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmıñ mübārek elini öp ve saña istiğfār itsün deyü niyāz eyle ol daħi didi ki baña gel bu adama imān getür didiñiz imān getürdüm malımıñ zekātını vir didiñiz canım gibi sevgilü malımı vir dediñiz şimdi varup buña secdemi daħi ideyim gitmem deyü andan evine gidüp ĥasta oldu ve çok vaķit geçmeyüp dünyāsını terk eyledi.

Tezevvücü Cüveyriye

Ve daħi Benī Muştalık esirlerinden Cüveyriye bint el-Ĥāriş aşħāb-ı kirāmdan Sābit b. Kays’iñ ĥişşesine düşdükdē soñra anı bir miķdār kitābete kesdi. Pes [36^b] andan Cüveyriye aķçe tedārikinde iken Peyğamber ‘aleyhi’s-selāma gelüp didi ki yā Resülellāh beni efendim kitābete kesdi. İşbu aldıđıñız malı ģanīmetden daħi baña bir miķdar aķçe iħsān buyursañız efendime vireyim de şu esirlikden kurtulayım zīrā bende ķavmim içinde büyük kimesneniñ oğlıyım emmā muķadderim böyle imiş. Pes Peyğamber ‘aleyhi’s-selām didi ki seniñ bedel-i kitābetini edā idüp esirlikden ĥalāş eyledikten soñra seni nikāħ idüp almak rāzı olur musuñ? ol daħi yā Resülellāh canıma minnetdir deyü ol vechile āzād olduğdan soñra biñ dirhem gümüş mehir ile nikāħ idüp aldı ‘Āişe’den rivāyet olunur ki Cüveyriye ķapudan iķerüye girdikte ĥehresine baķdım ki yüzi bedr olmuş aya benzer bir ĥatun ve aşilden kişizāde olduğımı daħi ısrārından zāhir olduğımı gördüğüm anda derūnumda didim ki Peyğamber ‘aleyhi’s-selām bu ĥatunı şalıvereceği yokdur ‘ākıbet dedüğim gibi olup ķorķduđım başıma geldi dir idi.

Ġazvetü'l-Ĥendek

Ve daħi bundan aķdem zıkr olunduğı üzere Peyğamber ‘aleyhi’s-selām Benī Nażır ķabilesini Medine’den çıķardıķda tāife-i merķūma reīslerinden Ĥuyey b. Aĥtab ve Selām b. Mişkem ve Kināne b. Ebī Ĥuķayķ ve sāir ilerü gelenleri Mekke’ye gidüp ve Ķureyş ķabilesini taħrık idüp didiler ki Muħammed berüberimizde ģālib olup ķahr ideyor eđer bundan böyle gerek size ve gerek bize (...) (...) bu adam ‘āleme zārār idecek hemān geliñüz cümle ķabāil-i ‘Arab ittifāķ idelim şunun elemiñi yeryüzünden kaldıralım. Pes Ķureyş anlara didi ki siz ehl-i kitāb ve çok şeyi bilici ‘ālim kimesnelersiñiz bize doğrusını söyleyiñiz ki bize dīnimiz mi ĥayırlıdır yoħsa Muħammed’iñ dīni mi? Anlar didiler ki

beli siziñ dīnüzüz hayırludur ve siz toğrı yoldasıñız. Pes andan yine Kureyş didi ki çünkü bizim dinimiz hayırludur ve siz dağı bundan böyle bizim ile beraber olacak iseñiz gelüñüz siz dağı bizim putlarımıza secde idīñiz ki size külliyeñ i'timād idelim anlar dağı putlara secde idüp kendülerini inandırdıkda Kureyş mesrūr olup ve her kabīlelerinden birde ādam çıkup ve göğüslerini Ka'be'ye virüp yemīnler eylediler ki Peyğamber 'aleyhi's-selām ve aşhābından hiçbir kimesne qalmayınca cenk idüp anlar temelden yođ ideler ve andan Huyey b. Ađtab ve refīkleri Ğatafāñ kabīlesine ve sāir kabāil ahālilerine gidüp ve Kureyş'i tahrīk itdikleri gibi cümlesini tahrīk idüp halkı ayaklandırdılar. Pes Kureyş kabīlesine ve sāir kabāil ahālilerine gidüp ve Kureyş'i tahrīk etdikleri gibi cümlesini tahrīk idüp halkı ayaklandırdılar. Pes Kureyş kabīlesinden Süfyāñ b. Harb Dāru'n-Nedve'de bir bayraq açup dört biñ 'asker cem' eyledi ve Ğatafāñ kabīlesinden 'Uyeyne b. Hıññ biñ nefer cem' eyledi ve Benī Mürre kabīlesinden Hāriş b. 'Avf dört yüz nefer cem' eyledi ve Benī Eşca' kabīlesinden Mes'ūd b. Ruđayla ve Benī Süleym kabīlesinden Süfyāñ b. Abdü's-Şems ve Benī Eslem ve Benī Esed kabīlelerinden ve sāir kabāilden 'asākir gelüp temām on biñ kişi cem' oldu. Pes Medine'de Peyğamber 'aleyhi's-selām bunlarıñ cem' iyyetlerini haber aldıkdā cümle aşhāb-ı kirāmı meclis-i sa'ādetlerine çağırup ve vāki' hāli haber virdikde [37^a] soñra ne gūne hareket ve ne tedārikde olmak huşuşını müşāvere eyledikde Selmāñ-ı Fārisi didi ki yā Resūlellāh bizim memleketlerde belde etrafını hendek qazarlar ve anıñla düşmandan emīn olurlar eđer re'y iderseñiz biz dağı hendek qazalım. Pes Peyğamber 'aleyhi's-selām dağı münāsib görüp ve Medine'de yerine İbni Ümmü Mektüm'ı halife bırağup ve kendüsi üç biñ kişi hendekiñ mağallini keşf etmeğe çıktı ve iki sancağ açup muhācirīñ sancağı Zeyd b. Hārişe'ye ve enşarın sancağı Sa'd b. 'Ubāde'ye virdi ve andan varup münāsib olan mağallerden hendekiñ yerini nişanlayup ve her on nefere kırık arşun yer qazmaq ta'yīn eyledi ve kähçe kendüsi dağı qazup ve mübārek arqasında toprak taşurdu ve aşhāb-ı kirām dağı ol rütbe çalışup ve ihtimām eylediler ki hattā birisi taşra çıkacak olsa tā ki Peyğamber 'aleyhi's-selāmdan izin almadıkça işini bırağup gitmezdi emmā münāfikīñ aslā diğkat ve ihtimām itmeyüp ve hiçten kendüsine iş peyda idüp ve izinsiz evine gidüp beyhüde eğlenürlerdi. Pes hendekiñ ber mağalinde bir çetin yer zuhūr idüp Peyğamber 'aleyhi's-selāma ol yerden şikāyet eylediklerinde mübārek eline qazmayı alup ve birkaç kere urunca ol yir tebdīl olup yumuşak bir kımlu mağal oldu ve tez elden toprağını zenbille tedārik olunamayup Ebü Bekir ve 'Ömer etekleri ile toprağını taşıyup atdılar ve dağı Selmāñ-ı Fārisi tarafında bir büyük taş zuhūr idüp bir dürlü kırmağa çāre bulunmadığını Peyğamber 'aleyhi's-selāma haber virdiklerinde aña dağı varup eline dağı külünki alup ve bismillāh ile bir defa urduğda taşñ bir şülüsi kırılıp ve andan bir ateş şıçradı ve Yemen tarafına doğrı gidüp ol cāniblere nūr ile dolduğda Peyğamber 'aleyhi's-selām tekbīr idüp didi ki Yemen ol ki seniñ anağdarları baña virildi ve andan bir kere dağı urduğda diğer şülüsi kırılıp ve andan dağı bir ateş şıçrayup Şām tarafına gitdikde Peyğamber 'aleyhi's-selām didi ki Rüm ülkesi anağdarları dağı baña virildi ve andan bir def 'a dağı urduğda bāki kalan şülüsi dağı pārelenüp ve andan dağı bir ateş şıçrayup Fāriş tarafına gitdikde

Peygamber ‘aleyhi’s-selām didi ki bu mahalden Fāris ikliminiñ seraplarını ve köşklerini gördüm ve Selmān-ı Fārisiyye’ye bir bir ol yerleri vaşf eyledikde şadaekte yā Resūlellāh bi’aynihi vaşf eylediğini gibidir didi. Pes andan münāfikīnden çok kimesneler didiler ki bakınız şu Muḥammed’iñ işine bāṭıl nesnelere va’d ider ve beyhūde şeyleri ümid itdirir ve Fārisi ikliminiñ seraplarını görürmüş söyler hālen ki korkudan etrāfına ḥendeḳler ḳazup bir kimesneniñ taşraya çıḳmağa ḳudreti yok ol ise memleketler fetḥ idecek imiş deyü söyler. Pes ḥendeḳiñ ḳazılması altı günde ve bir rivāyetde yigirmi günde temām olduğdan soñra küffār ‘askeri zuhūr idüp ḥendeḳiñ taşrasında ordularını ḳurup [37^b] ve anlar iḳerüye ve iḳerüde olanlar taşraya oḳ atışmağa bāşladılar ve bundan aḳdem zıkr olunduğı üzere Medine civārında sākin olan Yahūd tāifesi ve Benī Ḳaynuḳa’ ve Benī Nazīr ḳabilelerinden ba’zı ḥıyānetlikleri zuhūr etmekle ānları Peygamber ‘aleyhi’s-selām yerlerinden ḳıḳarupmdiyār-ı ba’ideye ṫard etniş idi faḳat anlardan Benī Ḳureyza tāifesi yerinde ḳalmış idi. Pes bu def’a müşrikīn Medine civārında geldiklerinde Beni Nazīr ḳabileleriniñ reisi olan Ḥuyey b. Aḫṫab Benī Ḳureyza’nın reisi olan Ka’b b. Esed’iñ evine gidüp ve ḳapısını ḳaçup iḳerü girdiḳde izin istediḳde Ka’b aña didi ki sen idbār bir kimesnesin Muḥammed ile beyniñizde olan mu’āhede[y]i bozup ve aña ḥıyānetlik idüp ḳavminiñ başına bu ḳadar belālar getürdiñ şimdi bize daḫi gelüp ve gūñagūn mel’ānetlik ideceğın besbellidir. Var gid saña ḳapuyı açmam didiḳde ol ḥileḳār didi ki seniñ baña ḳapuyı açmadığıñıñ tek bir parḳa etmeğini yemiyeyim anıñ-ḳündür ancak ben etmek istemem yalnız seniñle görümeğe gelmişim. Pes Ka’b daḫi ‘ār idüp ḳapuyı açdı. Pes iḳerü girdiḳde ve hīle ve hud’alar ile Ka’b’ı evidürüp aña daḫi naḳz-ı ‘ahid itdirdi. Pes Benī Ḳureyza’nın daḫi müşrikīn ṫarafına dönüp ve ehl-i İslām’a sū-i ḳaşd eylemek üzere olduklarını Peygamber ‘aleyhi’s-selām ve aḫṫāb-ı kirām iriḫdikde gāyet şıḳdılar zīrā Ḳureyş gelüp Medine’niñ üst ṫarafından ve bunlar daḫi alt ṫarafından şıḳıḫdırup ḳanğı cānibine ḳoşsunlar ve ḳanğı birine cevāb virmekde müteḫayyer ḳaldılar şöyle ki işbu ḥendeḳ ḡazasında ḳekilen şıḳlet ḫiḳbir ḡazāda vāḳi’ olmuş değıldir ḫatta ehl-i İslām’iñ ba’zı za’f i’ tıḳadlıları didiler ki bizim ḥükmümüz şimdiye dek imiş bundan soñra bizden bir kimesne saḡ ḳalacağı yokdur ve daḫi Peygamber ‘aleyhi’s-selām ma’iyyetinde olan ‘asker-i İslām’dan Mesleme b. Eslem’i iki yüz ḳişi ile ve Zeyd b. Ḥārīşe[y]i üç yüz ḳişi ile cem’an beş yüz ḳişi[y]i nefsi Medine’niñ iḳinde gezüp ve Mesleme’niñ evlād u ‘ıyāllerini ḳorusunlar deyü ta’yīn idüp anlar daḫi gün ve gice Medine iḳinde gezüp ve Benī Ḳureyza ṫarafından bir yürüyüş olmasun deyü beklerlerdi ve beru cānibde Ḳureyş ‘askeri daḫi aḫından ḥendeḳ görmediklerinden ne gūne yürüsünler deyü müşāvere ve dāimen girmeniñ bir ṫarīḳini aramaḳda ve ber ḳarār birbirlerine oḳ adarlar idi ve bir def’a Ḳureyş’den Nevfel b. ‘Abdullāh āt sürüp ve ḥendeḳiñ iḳine girdiḳde Müslimīn taşlar ile urup andan düşürdüler ve andan ‘Alī ḥendeḳe inüp ve ḳılıḳ ile anı iki parḳa eyledi. Pes bu ḫuşuş müşrikīne gāyet güç gelüp Peygamber ‘aleyhi’s-selāma ḫaber gönderdiler ki saña bir miḳdar māl virelim hemān şu Nevfel’iñ leşini bize vir andan ḳalmasun ol daḫi la’net leşine de mālına da deyüp ve leşi bir aḳḳesiz virdi. Ba’dehū ‘İkrime İbn Ebū Cehil ve Hubeyre b. Vehb ve Dırār ve ‘Amr b. ‘Abdüved ve anlardan

başka nice kimesneler yürüyüş etmek kaşdıyla hendek kenarına geldiler ve içlerinde [38^a] ‘Amr b. ‘Abduved meydana adam okuduğda ‘Alī aña daği çıkmak istedi emmā Peyğamber ‘aleyhi’s-selām izin virmedi. Pes üç kere çağırıldıktan soñra Peyğamber ‘aleyhi’s-selām kendü başından şarığını ‘Alī’niñ başına şarup ve zırhını arkaşına giydürüp ve Zü’l-Fikāri daği eline virüp gönderdi ve şu vechile du‘ā eyledi ki yā Rabbī Bedir’de mu‘inim ‘Ubeyde³⁷³ öldi Uḥud’da ‘ammim Ḥamza şehid oldı işbu ‘Alī hem ‘ammim ve hem daği kardeşimdir. Yā Rabbī beni yalnız bırakma ve ‘Alī[y]i hıfz idüp yardım eyle. Pes andan ‘Alī çıkup ve İbni ‘Abduved’e didi ki sen at üzerinde ben yerde cenk olmaz sen daği atdan aşığa in ki seniñle elleşelim. Pes İbni ‘Abduved daği atından inüp ve ‘Alī’ye bir kılıç şaldı ol daği kalkanını karşı tutup ve kan ol kılıç darbiyle ‘Alī’niñ yañına doğındı ve biraz başını yardı. Andan ‘Alī daği bir hamle idüp ve boynuna bir kılıç urup düşürdükdē hendekden bağan Müslimīn tekbir eylediler. Pes anıñ leşini almak için daği Peyğamber ‘aleyhi’s-selāma on biñ dirhem gümüş va‘d eylediklerinde Peyğamber ‘aleyhi’s-selām daği cevāb eyledi ki ölmüş leş için akçe almam geliñüz leşi alınız. Pes anlar daği gelüp leşi kaldırdılar hiçbir kimesne māni‘ olmadı ve daği bir gün şabāhdan tā aḥşama dek hendekiñ çār etrafından müşrikīn yürüyüşler idüp ve Müslimīn daği def‘ine savaşıp hiç zafer bulamadığından bir miğdar girü çekilüp gibi oldılar idi ve bir gün enşardan biraz kimesneler hendekiñ taşrasında bir cenāze gömmek için çıktıklarında Kureys’iñ zahire ile yükler yigirmi ‘adet develerine rast gelüp ve anları tutup Peyğamber ‘aleyhi’s-selāma götürdiler ol daği ol zahireyi ‘askerine taqsım etmekle ehl-i İslām’a gereği gibi kuvvet ü medār oldı. Emmā andan soñra müşrikīn yeñiden ayaklanup yine şıkışdırmağa başladılar. Pes Peyğamber ‘aleyhi’s-selām daği du‘āya başlayup ve aşḥab-ı kirāma daği ta‘līm idüp anlar daği bir müddet du‘āya meş‘ül olduğdan soñra Cebrāil gelüp ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selāma müjde eyledi ki Allāh Te‘ālā küffārīñ üzerine bir şiddetli rüzgār ile bir görünmez ‘asker musallaḥ idüp anları bir berākende ve perişan idecekdir ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selām aşḥab-ı kirāma müjde oldı. Pes emr-i muḥāşara yigirmi dört güne bāliğ olduğda bir gice küffār ordusu içinde bir şiddetlü ve şavruḥ rüzgār zuhūr eyledi ki cümle çadırlarını ve obalarını yıkup tanāblarını kıbardı ve ateşlerini tağıdup ateşde olan çömlleklerini yıkdı ve kendülerini daği yerlere çarpup gözlerini kum ile doldırdı ve melāike ‘askeri daği gelüp müşrikīn içine zelzele viridi. Pes müşrikīniñ kulaıklarına ordularınıñ her taraftan tekbir şadāları ve selāḥ taqırdısı gelmeğe başladıkda her kabīle ahālisi birbirlerine çağırup bir yere geldikde en-necāt en-necāt deyü çağırmağa başladılar ki orduları içinde kıyametden numune olup ve o belā kıpı. Andan tākat getüremeyüp cümle eşyalarını bırağup kaçdılar. Pes o gice Peyğamber ‘aleyhi’s-selām hendek kenarında [38^b] oturuken ḥalka dir idi ki her kim şu kāfiriñ ordusuna gidüp ve andan bize bir getirürse yevm-i kıyāmetde benim refiğim olur ve ol kelāmı söylerken Ḥuzeyfe b. el-Yemān daği ol taraftan geçerdi kimdir ol geçen? deyü şordukda Ḥuzeyfe daği benim yā Resülellāh didikde gel yā Ḥuzeyfe seni şu küffārdan bir ḥaber getürmeğe göndereyim didi. Ḥuzeyfe daği giderim yā Resülellāh ancak üzerimde

³⁷³ Derkenār-ı Varak: “şehid Şah.”

eşvâb nâmında yalnız bir şalım vardır ki eğer yukarı çekersem ayaklarım meydana kalur ve aşağı indirdiğimde arkaım meydana kalıyor. Korkarım şovuktan bir kedere uğramayım didikde var saña şovuktan ve ısıcağdan ziyân gelmez diyince fi'l-ħaķıķa Ĥuzeyfe ol tarafından çekildikde gūyâ ĥamamda gezer gibi aşla şavuk te'sir etmedi. Pes andan varup küffâr ordusuna girdikde Ebū Süfyân dir idi ki yâ Ma'sere'l-'Arab herkes yanındaki adam kim olduğunu öğrensün bakalım içimizde bir casus veya bir gözci olmasun. Pes Ĥuzeyfe yanında olanlar sen kimsin deyü şormazdan ol Ĥuzeyfe peşin şorup ve sağ yanında olan kimesneniñ elinden tutup sen kimsin? didikde ol daħi Mu'âviye b. Ebī Süfyân'ım didi. Andan şol tarafında olan kimesneniñ daħi elinden tutup ya sen kimsin? didikde ol daħi 'Ömer b. İsam didi. Pes bu ikisiniñ arasında dururken yine Ebū Süfyân didi ki yâ Ma'sere Ķureyş bu rüzgâr bize gâyet keder virdi ve bundan şoñra bir iş göreceğimiz yok hemân kalkıñ gidiyim ve işde ben gidelim deyü devesine binüp çekilince herkes gitmeğe başladılar andan Ğatafân Ķabilesi daħi Ķureyş'iñ kaldığını işidince anlar daħi kalkup gittiler. Pes ordularında kimse kalmadıķda Ĥuzeyfe dönüp ve Peyğamber 'aleyhi's-selâmı nemâz kılar buldı ve vâķi' ĥâli haber virdikde Peyğamber 'aleyhi's-selâm çok ĥamd u şükürler idüp didi ki ma'lümüñuz olsun ki bundan şoñra Ķureyş siziñ üzeriñize gelmez ve fi'l-ħaķıķa öyle oldu ki bir daħi Ķureyş Medine üzerine gelmedi.

Ğazvetü Benī Ķureyza

Vaktâ ki Peyğamber aleyhi's-selâm ve aşĥâb-ı kirâm ĥendeğden dönüp ve Medine içine girdiler ol gün öyleden şoñra Cebrâil bir beyaz ĥatır üzerinde geldi ve yâ Muĥammed silâhını bıraktın mı? didikde ol daħi belî bıraktım didi. Pes Cebrâil didi ki sen bıraktın lâkin melâike 'askeri ĥalen bıraktım değillerdir ya niçün bıraktmadılar? deyü suâl eyledi. Ol daħi didi ki Allâh Te'âlâ saña emreylediğiy varup Benī Ķureyza'nıñ üzerine ğazâ idesin. Pes andan Peyğamber dellâl çağırup tenbîh eyledi ki herkes ikindü nemâzını Ķureyza'nıñ olduğı yerde kılsun ve andan 'Alî'ye bir sancağ virüp ve anı muĥaddemâ gönderdi. Pes cümle ĥalk anıñ ardına düşüp gittiler ve Benī Ķureyza kulelerine yaklaştıklarında Peyğamber 'aleyhi's-selâmıñ ĥaķķında ba'zı kötü kelâmlar söyleyorlar ve sögeyorlar işitdikde girü dönüp ve yolda Peyğamber 'aleyhi [39^a] 's-selâm daħi gidiyor gördükde yâ Resülellâh şü ĥabîs kimesneleriñ yanına yaklaşma didi. Peyğamber 'aleyhi's-selâm daħi didi ki ğaliba didi ki benim ĥaķķımda kötü kelâmlar söylediklerini işitdikde ol daħi belî çok ĥalt ideyorlar didikde Peyğamber 'aleyhi's-selâm didi ki anlar beni gördüklerinde bir nesne söyleyemezler didi ve andan giderken yolda bir bölük kimesneye rast gelüp ve anlara suâl eyledi ki bizim önümüzde bu maħalde ĥiçbir kimse geçmedi anlar daħi diyeler ki Dihyetü'l-Kelbî bir beyaz ĥatır üzerinde şimdi buradan geçdi ve Benī Ķureyza tarafına gitti. Pes Peyğamber 'aleyhi's-selâm didi ki ol geçen Cebrâil idi ki Benī Ķureyza'nıñ kulelerine zelzele ve gönüllerine korku virmek için gitti. Pes andan kendüsi daħi varup kulelere yaklaştıkda ey Maymun ve hınzır ĥardaşları Allâh Te'âlâ sizi zelil idecek vaķit üzerinize 'uķûbet incek

zemān geldi deyü çağırıp ve andan geçüp bir puñar yanında indi ve cümle halk daği her kim ne vaqıt istese bildirse yanına cem' oldu ve çünkü herkes ikindü nemāzını Benī Qureyza'da kılsun deyü tenbīh eyledi. Ba'zı kimesne geç kalup tā yatsu vaqıtı yetişdiler. Emmā ol tenbīhe itā'at hālen ikindü nemāzını kılmamışlar ve andan қаза eylediler. Pes bu vechile yigirmi beş gün muhāşaradan sonra Benī Qureyza emān u niyāza düşüp ve muқaddimā Benī Nazīr'a virildiği re'y gibi bunlar daği evlād u 'iyāllerini ve develerini getüreceği miқdar eşyalarını alup başup gitsünler deyü rica eylediler. Peyğamber 'aleyhi's-selām kāil olmayup ve didi ki cümleñiz silāhıñızı birağup ve benim yanına gelürseñiz sonra ben her ne güne dilersem öylece mu'āmele iderim deyü қat'-ı cevāb eyledikde reisleri olan Ka'b b. Esed cümlesini çağırıp didi ki ey Ma'şere Yahūd iste başımıza gelen belāları gördüñüz şimdi ben size üç tarīқ göstereceğim her қangısını dilerseñiz öyle hareket idelim birisi budur ki Tevrāt'da vaşfını okuduğumuz āhīr zemān Peyğamberi bu ādam olduğu bellü o haқ Peyğamber olduğu āşikār gelinüz bunu inanup ve imān getürelim mallardan ve evlād u 'iyālimizden emīn olur didikde cevāb eylediler ki biz eski dīnimizi biraқmazız. Pes yine didi ki çünkü buna rāzı olmadıñız geliñüz cümle evlād u 'iyālimizi kendü elimiz ile қatl idelim andan қılıçları çeküp Muhammed'in 'askeri üzerine uğrayalım Allāh ne virirse baқalım didikde cevāb eylediler ki biz bu derdmendleri kendümüz қatl idüp de sonra bize sağılık ne lāzım bu daği olmaz. Pes yine didi ki geliñüz silāhımız birağup ve anıñ yanına gidelim bahtımıza ne güne iderse teslim olalım huşuşan Evs Qabilesi daği bizim için şefā'at eylemeğe va'd eylemişlerdir. Belki şefā'atleri mesmū' olup canımızı ve evlādımızı ve iyālimizi āzād ider. Pes cümlesi bunu münāsib görüp ve silāhlarını birağup Peyğamber 'aleyhi's-selāma geldiklerinde Evs Qabilesi gelüp didiler ki yā Resūlellāh geçende Benī Qaynuқа' Qabilesi için Hazrec Qabile rica eylediklerinde merқūmlarıñ [39^b] mallarını alup canlarını azad eyledikde biz daği bunlar için niyāz ideriz didiklerinde Peyğamber 'aleyhi's-selām didi ki siziñ seyyidiñiz Sa'd b. Mu'āz'a soralım her ne derse aña rāzı olur musunuz? oluruz didiklerinde, Peyğamber 'aleyhi's-selām buyurdu ki Sa'd b. Mu'āz'ı çağırınız ol daği Uhud gāzāsında yaralamış olduğundan Rufeyde nām cerrah hātunuñ evinde yaturdı. Pes esīrlerden nice kimesneler ol eve varup bir eşek üzerine bir yumuşaқ şilte dōşediler ve anıñ üzerine Sa'd'ı bindürüp ve yolda gelürken şuyuni Qureyza'mıñ hālaş olmasına himmet eyle deyü her biri niyāz eylediler ki Sa'd didi ki mağalline gidelim baқarız vaқtā ki meclise geldi. Peyğamber 'aleyhi's-selām o esīrlere didi ki seyyidiñiz geliyor ayağa қalkıñız. Pes cümlesi қalkup ve 'izzet ü ikram eyle Sa'd'ı eşikten İndirdiler Peyğamber 'aleyhi's-selām didi ki yā Sa'd seniñ qabileñ olan evlād-ı Evsī'lerini Qureyza için şefā'at eylediler ve sen ne güne hükmidersen cümlesi rāzı olacaқlar. Pes bu huşuşdan sen ne hükmidersin didikde Sa'd evvelen Evsī'lere didi ki benim hükmi deceğime cümleñiz kāil misiñiz? Belī kāiliz didiklerinde Sa'd didi ki bu huşuşda benim hükümüm budur ki bunuñ cümlesini қatl idüp evlād u 'iyāllerini esīr ve mallarını taқsīm ide. Pes Peyğamber 'aleyhi's-selām buyurdu ki yā Sa'd saña āferin olsun Allāh Teālā'mıñ hükmelediği vech üzere sen daği hükmi idüp işābet eylediñ ve andan cümlesini önüne қatup ve Benī Neccār qabilesinden

Bintü'l-Hāriş nām hātunuñ evine habs eyledi. Ba'dehū Medine'niñ pazar yerinde hendekler kazdurup ve cümlesini bir bir getürdüp ve 'Alī ile Zübeyir boyunlarını urdurup ve ol hendeklere taldurrdı ki yedi yüz yāhud sekiz yüz kişi idiler. Ba'dehū mallarınıñ ve 'ıyāl u evlādlarınıñ hūmusini Peyğamber aldıktan soñra bākīsini 'askere taqsım eyledi ve ol hūmus esirlerini bir miqdarını Necid memleketine gönderüp ve anlar ile bir miqdar at ve silāh aldı.

Mevtü Sa'd b. Mu'āz

Ve daħi Sa'd b. Mu'āz'ıñ yarası günden güne yavuzlanup ve andan bir gice vefāt eyledi ve Peyğamber 'aleyhi's-selāma henüz vefātı haber gelmeden Cebrāil gelüp didi ki yā Muħammed ol vefāt iden Şālīh kul kimdir ki bütün gök kapuları açıldı ve 'arş-ı a'lā ditredi. Pes ve Peyğamber 'aleyhi 'ale'l-'acele kalkup ve Sa'd'ıñ evine vardıkda vefāt eylemiş buldı ve Sa'd bir mulahham adam iken cenāzesini götürdüklerini hafif bir cenāze oldı. Pes Peyğamber 'aleyhi's-selām didi ki Sa'd'ıñ başka taşıyucuları vardır anuñ-çün size hafif geliyor zīrā anıñ cenazesine yetmiş biñ melik gelmişdir buyurdu.

Seriyetü Muħammed b. Mesleme

Ve daħi hicretin altıncı senesi Muħarrem'ın onuncı günü Peyğamber 'aleyhi's-selām aşhāb-ı kiramdan Muħammed bin Mesleme'[y]i otuz nefer ile Kuraṭā kabilesini urmağa gönderüp ol daħi Medine'den çıkup ve gündüzlerde gizlenüp gice giderek kabile-i mezbūra göründükde 'ale'l-gafle başup ve on kişiyi katl mā 'adāsı daħi firār eyledikde hayvānātını [40^a] sürüp yüz elli deve ve üç biñ koyun Medine'ye getürdüklerinde içinden hūmusı iħrāc olundukdan soñra ol giden 'askere taqsım olundu ve ol cenkde bir adam tutulup Medine'ye getürdüklerinde Peyğamber 'aleyhi's-selām 'askere didi ki bu tutduğunuz esir kimdir bilür misiñiz? Bilmeziz yā Resülellāh didiklerinde Peyğamber 'aleyhi's-selām didi ki bu adam Yemāme ola ki seniñ seyyidī Şümāme b. Uşāl bu meşhūr adamdır buña güzel ikrām idiñiz. Pes ol gice aña ne kadar ta'ām getürdiler ise cümlesini yiyüp yine doymadı ve ferdāsı Peyğamber 'aleyhi's-selām gelüp yā Şümāme ne haldesiñ didikde ol daħi didi ki yā Muħammed eğer beni katl idersen bir ocağ söndürmiş olursun ve eğer āzād idersen iyilik bilici kimesne[y]i āzād etmiş olursun ve eğer māl istersen hemān iste ne kadar maṭlūb idersen viririm didi. Peyğamber 'aleyhi's-selām didi ki ben seni Müslüman ideceğim ve emreyledi Mescid-i Şerīf'ın bir direğine bağladılar ve üç gün anda durup her gün Peyğamber 'aleyhi's-selām anıñ yanına varup yā Şümāme Müslüman ol deyü teklif eyledi. Pes üçüncü şabaħ didi ki yā Muħammed yeryüzünde baña senden ziyāde düşman yogıdi şimdi derūnumda senden sevgilü kimse yok ve seniñ dīnin sevmediğim dīn iken şimdi gönülümde andan sevgilü bir dīn yokdur. Pes Peyğamber 'aleyhi's-selām emreyleyüp ve ol direkden çözdiler ve varup gusleyledikden soñra geldi eşhedü en lā ilāhe illallāh ve eşhedü enne Muħammeden 'abdühü ve Resülüh deyüp Müslüman oldı ve andan soñra yemek yesün getirdiler evvelki yediği ta'āmıñ onda biri kadar yiyemediğini Peyğamber 'aleyhi's-selāma

haber verdiklerinde didi ki evvel kâfir bağırsağına tıdurdı. Emmâ şimdi Müslüman bağırsağına yediginden çok yenemez. Pes bir müddet Medine eğlendikten sonra Ka'be'de 'umre etmek için Peygamber 'aleyhi's-selâmdan izin alup gitdikde cehr ile lebbeyk allâhümme lebbeyk diyerek Mekke'ye girdikde Kureyş anı tıutup didiler ki gâliba sen eski dînini bırağup Muhammed'e tâbi' olmuşsun didiler ki ol daği belî hayırlı dîne ve Müslüman oldum didikde bunu katl idecek oldılar sonra ba'zıları didiler bunu katl ideziz emmâ biz her gün Yemâme'ye muhtâcız sonra bunuñ akrabası Yemâme'den bize bir habbe zahîre virmez şalıverdiklerinde Yemâme'ye varup ve Mekke'niñ zahîresini kesdi. Pes Mekke ahâlisi açlıktan nice zahmetler çeküp helâk rütbesine geldiklerinde Peygamber 'aleyhi's-selâma bir arzuhâl yazup didiler ki yâ Muhammed sen rahmeten li'l-'âleminsiñ deyürsın babalarımızı kılıç ile katl eylediñ evlâdlarımızı gine açlık ile mi katl ideceksin? Her ne ise akrabalarımız bize merhamet eyle deyü niyâz eylediklerinde niyazlarına müsâ'ade idüp ve zahîre virmek için Yemâme'de Sümâme'ye yazup ol daği zahîre virmeğe başladı.

Ġazvetü Benî Lihyân

Ve daği bundan akdem zıkr olunduğı üzere Hüzeyl kabâilinden Benî Lihyân ve sair birkaç kabîle ahâlisi bi'r-i Ma'ünede birkaç aşhâb-ı kirâmdan yetmiş kimesne katleydikleri huşuş Peygamber 'aleyhi's-selâma [40^b] gâyet güç geldi ve dâimâ kabâil-i merķūmeden intikâm almak vaķtı gözedirdi. Pes hicretin altıncı senesi Rebî'u'l-Evvel'inde Medine'de yerine İbni Ümmü Mektüm'ı hâlîfe bırağup ve kendüsi iki yüz nefer ile çıkup ve Benî Lihyân sâkin olduğı maħalle doğrı gitdi. Kabîle-i merķūma halkı daği haber aldıķda şa'b tağlara kaçdılar. Pes Peygamber 'aleyhi's-selâm her cânibe 'asker gönderdi. Hiçbir yerde eşirlerini göremediklerinden girüye 'avdet eylediler ve gelürken Ebva nâm maħalle geldiklerinde Peygamber 'aleyhi's-selâm ânasınıñ mezarını ziyâret eyledi ve andan daği kalķup Medine'ye geldi ve bu sefer gidüp gelmesi on dört günde oldu.

Ġazvetü'l-Ġâbe

Ve daği Peygamber 'aleyhi's-selâm Benî Lihyân gazvesinde gelüp ve bir ây iki gün geçdikden sonra Ġatafân kabîlesinden 'Uyeyne b. Hışn nâm kimesne kırk atlu ile Medine civârında vâķi' Ġâbe nâm maħalle gelüp ve anda Peygamber 'aleyhi's-selâmıñ yigirmi 'adet sağmal develeri var idi. Cümlesini yağma u gâret ve develer ile beraber oturan Ebü Zer el-Ġıfâr'ıñ oğlunu katl ve zevcesini esir eylediler ve ol vaķit aşhâb-ı kirâmdan Seleme b. el-Ekvâ' daği Ġâbe'ye giderdi. Pes Şeniyetü'l-Vedâ' nâm tağ başına çıkdıķda görđi ki atlular Ġâbe'de olan develeri sorup götürüyor andan bülend âvaz ile Medine ahâlisine çağırdı ki aman bu daķıķa evvel yetişiñiz zırâ Ġâbe'deki develeri sorup götürdiler ve kendüsi gâyet yüğruk bir kimesne idi. Koşduķda değme atlu anı yetişemezdi. Pes andan şabridemeyüp yalnız kendüsi ol atlularını ardlarına düşüp yetiği ve ırakdan oķ ile birkaç at şaķatladı ve birkaç kere atlular

gelüp bunun üzerine hamle eylediklerinde kâhî girüye kaçup ve kâhî bir ağaç kökünü metres alup ber qarâr oğ âtardı. Ve andan ol atlular bir derbendire geldiklerinde ol daği ol derbendin üst yanına çıkup ve andan taşlar tekerleyüp atı durdururdu. Ve'l-hâşıl itmâm kırk atı yek başına ta'ciz idüp hafif kalmağ için üzerlerinde olan ağır eşvâb ve ba'zı silâhlarını yire atmağa başladılar hatta otuz miğdarı yağmurluğ bıraktıdurup ve her biriniñ üzerine birer taş nişân birağup pes beru cânibden Seniyyetü'l-Vedâ'da çağırduğı şadayı Medine'de Peyğamber aleyhi's-selâm işitdikde ol daği Medine ahâlisine çağırdup ve her kim nice bilürse yeni yetişün deyüp ve Medine'de İbni Ümmü Mektüm halife birağup ve kendüsi atına binüp çekildi. Andan aşhâb-ı kirâm daği atı olan atına süvâr olup ve devesi olan devesine binüp devesi olmayanlar yaya olmağ üzere beş yüzden ziyâde kimesne Medine'den çıkup ve birer birer Peyğamber 'aleyhi's-selâm yetişmeğe başladılar. Pes Muhriz b. Nađle ilerü sorup ve ol gâret iden atıya yaklaşıdıkda Seleme anıñ önüne çıkup ve dur kardaş yalnız gitme bekle girüden atlı yetişün de beraber gidersiz deyüp ve anıñ dizgininden tutup pes Muhriz didi ki yâ Seleme eğer Müslüman iseñ beni şehîd olmağdan men' eyleme [41^a] şalıver gideyim ol daği şalıverdikde varup küffâr atlasını yetişdi ve aralarından birisi dönüp Muhriz ile cenke yapışdı ve birbirlerine bir iki cümle eyledikten sonra Muhriz'i anda şehîd eyleyüp atını aldı andan Ebü Kâde yetişüp ol kâfiri katl eyledi ve ol cenkde Ebü Kâde yüzüne bir oğ urup temur kemüğe yapışup kaldı. Pes Peyğamber 'aleyhi's-selâmın yanına geldikde eliyle ol temuri çıkarup ve yerine mübârek tükrüğini sürdükde aslâ kan akmayup ve hiç ağrısını duymaksızın yara onuldu. Andan Müslimîn atlasından birkaç atlı daği yetişince kâfir atlası ol sürdükleri develeri birağup kaçdılar emmâ Seleme yine arkalarından ayrılmayup tâ güneş batınca ardlarınca gitdi ve iki at birağup ve atları ile dönüp geldi ve Peyğamber 'aleyhi's-selâm daği Zî Kared nâm mağalle gelüp ve anda indi ve Medine'den çıkanlarıñ cümlesi gelüp ol mağalde cem' oldılar ve anda bir gün ile bir gece eğlendiler ve anda iken Ebü Zer'riñ zevcesi daği kurtulmuş ve Peyğamber 'aleyhi's-selâmın Ğazbâ nâm devesiyle geldi ba'dehü cümlesi andan kalkup Medine'ye geldiler ki gidüp ve gelmeleri beş günde oldı.

Seriyetü Zeyd b. Hârişe

Ve daği aşhâb-ı kirâmdan Dihyetü'l-Kelbî ba'zı muşâlağa ile Rüm Meliki Kayser varup ve anda maşlahatını itmâm eyledikten sonra Kayser bir kat eşvâb ve ba'zı eşyâ-ı nefise ikrâm idüp ve andan Medine'ye gelürken Hismâ nâm mağalle geldiklerinde Benî Cüzâm kabîlesinden Hind b. 'Avz birkaç kimesne ile Dihye'niñ yolunu gösterüp ve üzerinde olan eşvâb ve eşyâsını soyup Dihye yalnız bir köhne 'abâ ile Medine'ye gelüp ve Peyğamber aleyhi's-selâma haber virdikde ol daği Zeyd b. Hârişe'[y]i beş yüz kişiyle ol cânibe gönderdi ve Dihye'[y]i daği anlar ile beraber ta'yîn eyledi anlar daği Hind'i ve oğlunu ve refiklerini katl eyledikten sonra Benî Cüzâm kabîlesi üzerine hücum ve andan biñ deve ve beş yüz koyun ve yüz katır aldılar. Pes ol kabîle ahâlisi Zeyd'e gelüp didiler ki biz elhamdülillâh

Müslümañ'ız niçün bizim malımızı ve evlād-u 'ıyālimizi kāfir malı gibi yağma idersiniz. Pes Zeyd b. el-Hārişe didi ki ya siziñ Müslüman olduğumuza³⁷⁴ ne senediñiz vardır içlerinde birisi Sûre-i Fātiha[yı] ve Sûre-i Bakara'dan bir miqdar okuduğda Zeyd didi ki varıñız Peyğamber 'aleyhi's-selāma vākı' hāli haber viriñiz andan ne güne emr gelürse öyle 'amel iderim yoğsa ben size bir nesne virmem. Pes andan bir cemā'at kalkup ve üç günde Medine'ye gelüp ve Peyğamber 'aleyhi's-selāmın huzūruna çıkup yā Resülellāh biz bundan aqdem kabilemizden Rıfā'a'[y]ı saña gönderdik ve seniñ huzūrunda İslām'a gelüp ba'dehū izniñiz ile kabilemiz geldi ve biz dīne da'vet idüp cümlemiz İslām'a gelüp hālen Müslümanız didiklerinde Peyğamber 'aleyhi's-selām didi ki iş bu yağma olan eşyāñız girüye virilir. Emmā ol katl olunanları ne yapalım? Pes Rıfā'a didi ki yā Resülellāh hālen hayatda olup esir olanları şalıve [41^b] riñiz katl olunanlar ölmüş gitmiş andan Peyğamber 'aleyhi's-selām 'Alī'ye didi ki var bu adamları ile Zeyd'e gid ve ol yağma eyledikleri esirleri ve hayvānātı şalıversünler. Ol dağı didi ki ihtimal ki Zeyd bana inanmaz. Bir nişan vir ki Zeyd'e añañla kendümi inandırırım. Ol dağı kılıcını virdi. Pes 'Alī varup Zeyd'e kılıcı gösterüp ve Peyğamber 'aleyhi's-selāmın emrini haber virdikde Zeyd 'askeri içinde dellāl çağırup ve herkes tutduğı esiri ve aldığı hayvānı ve eşyāyı şalıvirüp andan Medine'ye geldiler.

Seriyetü Kürz b. Cābir

Ve dağı 'Ureyne kabilesinden sekiz nefer kimesne Medine'ye gelüp ve huzūr-ı Resülullāh'ın İslām'ı kabül eylediklerinde anları Peyğamber 'aleyhi's-selām Mescid-i Şerif'e ittişālinde olan Şuffeye indürüp ve ağışam şabāh it'ām idüp ancak ağılından göçerāvī olduklarında Medine'niñ hevāsı tabi'atlerine uygun gelmediğinden hummā ve istiskā marazına mübtelā oldılar. Pes anları Peyğamber 'aleyhi's-selām develeri olduğu maħalle gönderüp ve anda şifā için develeriñ südünden ve sidigünden içsünler deyü emreyledi. Pes varup anda bir müddet sākin olup sağ sālim olduklarında ol develeri otladan Yesār nām gulāmi tutup bağladılar ve ellerini ve ayaklarını kesüp ve gözlerini ve dilini yatağanlar ile şablayup böyle 'uqūbet ile katl eylediklerinde sonra develeri dağı sürüp getürdüklerinde haberi Peyğamber 'aleyhi's-selāma irişdikde der'aqab Kürz b. Cābir'i yigirmi atlu ile ardınca gönderdi. Ol dağı varup yetişdikde cümlesini bağlayup Medine'ye getürdi. Pes Peyğamber 'aleyhi's-selām dağı emreyledi anlarıñ dağı ellerini ve ayaklarını kesdiler ve gözlerine kancalar taqup meydana atdılar ve her birisi öyle āh iderek helāk oldılar.

Seriyetü 'Abdurrahmān b. 'Avf

³⁷⁴ Bu kelime sayfanın bozulmaya uğraması sebebiyle tam olarak okunmadığı için kelime cümle akışına uygun manada transkribe edildi.

Ve dağı hicretiñ altıncı senesi Şa‘bān’ında Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ‘Abdurrahmān b. ‘Avf’ı çağırıp ve karşusunda oturup ve mübārek eliyle ‘Abdurrahmān b. ‘Avf’ıñ başına bir siyāh şarık şarup ve iki omuzına arasına dört miğdarı tavlasan şalıverdi. Ba‘dehū aña bir sancağ virüp ve yedi yüz kişiye ser ‘asker eyleyüp Dūmetü’l-Cendel nām mahalle gönderdi ve şöyle tenbīh eyledi ki var Cendel ahālisini dīne da‘vet eyle eğer kabūl iderlerse reisleriniñ kızını kendüne nikāh al. Pes ‘Abdurrahmān me’mūr olduğı ‘asker ile Cendel’e varup ve üç gün anları dīne da‘vet eyledikde cenk ideziz ancak Müslüman olmazız deyü cevāb iderlerdi şoñra reisleri olan Eşba‘ ‘Amr’a tevfiğ-i Rabbānī irişüp Müslüman olduğda kavminde çoğı Müslüman oldılar olmayanlar dağı cizye virmek şartıyla hāli üzerimize terk olundu. Andan ‘Abdurrahmān Eşba‘’nıñ kızını nikāh idüp ve anda zifāf olduğdan şoñra alup Medine’ye getürdi.

Şalātü’l-İstisķā’

Ve dağı hicretiñ altıncı senesi Ramazān’ında Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ba‘zı halk gelüp didiler ki yā Resūlellāh bir müddet ne bir yağmur yağmadığından ekinlerimiz kurudu ve hayvānātımız [42^a] helāk oldu kerem idüp yağmur için bir du‘ā eyle. Pes Peyğamber ‘aleyhi’s-selām aşhāb-ı kirām ile nemāzgāha çıkup ve anda cemā‘atle iki rek‘at nemāz kıldıktan şoñra mübārek yüzünü cemā‘ate döndürüp ve ellerini kaldırup du‘ā eyledikde der‘akāb yağmur yağmağa başladı ve bir hafta ber karar yağdığda şoñra yine ba‘zı kimesneler Peyğamber ‘aleyhi’s-selāma gelüp ve minberde hutbe okurken bulduklarında didiler ki yā Resūlellāh yağmur ifrāt olmağla ekinlerimiz çürüdü ve evlerimiz yıkıldı. Def‘i için bir du‘ā eyle deyü niyāz eylediklerinde böyle tez uşandıklarında Peyğamber ‘aleyhi’s-selām güldi andan ellerini kaldurup du‘ā eyledikde yağmur def‘ oldu.

Ġazvetü’l-Hudeybiye

Ve dağı hicretiñ altıncı senesi Zı‘l-Ka‘de’sinde Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ru’yāsında gördi ki aşhāb-ı kirām ile Mekke’ye gitmiş ve Ka‘be’niñ anağdarını almış ve tavāf idüp ve ‘umre eylemişler. Pes şabāh olduğda bu ru’yāyı aşhāb-ı kirāma söyleyüp ve ‘umre etmek için Mekke’ye gitmeğe niyet eylediğı haber virdikde herkes sefer tedārikinde eylediler andan Medine’de yerine İbni Ümmü Mektüm’ı halife birağup ve kendüsi yedi yüz kişi ile ve birer rivāyetde biñ dört yüz kişi ile Medine’den çıkıdı ve Ehl-i Mekke işitdikde cenk için gideyor deyü sū-i zan eylemesünler için Medine’den ihrām giyüp ve kurban için yetmiş deveniñ boyunlarına kılādeler aşup ve kurban nişanı urdı ve silāha mütē’allik bir nesne almayup fağat yüklerinde bir bir kılıç götürdiler ve yolda giderken bir mahalde nemāz vaķtı gelüp ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmıñ ibriğinden ğayrı bir kimesnede şu bulunamadığından mübārek elini ibriğiniñ āğzına koyduğda parmakları arasından çeşmeler aķmağa başladı ve herkes gelüp ibriğini ve kırbalarını tıdurup abdest aldılar ve içdiler cümlesine kifāyet eyledi ve andan ‘Ufān nām mahalle geldiklerinde Mekke’den Beşir b. Süfyān gelüp didi ki yā Resūlellāh seniñ Medine’den çıkıdığını Ķureyş

işitdikde etrâf u eknâfede olan ‘Arab Kâbîleler’inden külliyyetlü imdâd isteyüp ve seni Mekke’ye girmeğe şalivermesünler yemînler eylemişler ve işde qarşumuzda Hâlid b. el-Velid daħi iki yüz Kureyş atlasıyla gelmişdir. Seniñ ne hareketde olduğunu gözedir. Pes andan öyle nemâzıñ vaķtı gelüp ve Bilâl ezân okuyup cümlesi cemâ’atle nemâz kıldıklarını Hâlid’in ‘askeri gördüklerinde mabeynlerinde didiler ki böyle fırsat olamaz eğer bir kere daħi bu tarafda bu tarz ile nemâz kılarlar ise arķaları tarafından başazız. Pes Cebrâil gelüp ve fıkhda tafşil olundığı vech üzere şalâtü ħavf tarzı üzere nemâz kılmığı ta’rîf eyledi ve ikindü nemâzı vaķtı geldiķde ol vechile bir miķdarı nemâzda ve bir miķdarı gözci olarak kıldıklarını Kureyş gördükde didiler ki bu adam bizim her gizlü işimizi ħaber alıyor bilmeziz ne şekil ħarîb ħaldir andan Peyġamber ‘aleyhi’s-selâm aşĥâb-ı kirâma didi ki işde Kureyş bizi Mekke’ye girmeden [42^b] men’ idecek imiş ne dirsiniz biz doğrı Mekke’ye mi gidelim yoħsa Kureyş’e imdada giden kâbîleleriñ evlâd u ‘ıyallerini urup esîr mi idelim? Pes Ebû Bekir didi ki yâ Resûlellâh cenk ve ġavġa içün çıkmadıķ yalnız Ka’be ziyâreti içün çıkdık yine bir toğrı niyyet eylediğimiz yere çıkarız eğer bir men’ etmeğe kaşdı iderlerse ol vaķit cenk ideriz. Pes andan kaķup Mekke’ye bir sâ’at mesafede vâķi’ Ĥudeybiye nâm maħalede geldiklerinde Peyġamber ‘aleyhi’s-selâm bindüğü deve kendülüğinden çökdü ve ol deveniñ bu mişillü ‘âdeti yoğidi. Böyle çökmesinde bir maşlahat vardır deyü Peyġamber ‘aleyhi’s-selâm inüp ve cümle ħalka ininiz deyü emretmekle herkes anda indiler ve ol tarafda bir puñar var idi. Emmâ şuyı ġâyetde az olduğundan içmeğe ve abdeste yetişmeyeceğı âşikâr olmağla Peyġamber ‘aleyhi’s-s-selâm Tirkeşinden bir oķ çıkarup ve Bera’ b. ‘Âzib’e virdi. Ol daħi varup ol oķı punar içinde şapladığı andan şü coşup kaynamağa başladı ve ol maħalde oturduķları müddetçe cümle ‘asker ziyâdesiyle kifâyet eyledi. Pes Ĥudeybiye’de iken Ĥuzâ’a kâbîlesinden Büdeyl b. Verķā birkaç kimesne ile gelüp ve Peyġamber ‘aleyhi’s-selâma niçün geldiğinden suâl eyledikde ol daħi yalnız Ka’be-i Mükerreme[y]i ziyâret ve ħürmetine ta’zîm eylemek niyyetine geldim didiğini ve cenk şadedinde olmadığını ħaber virüp pes Büdeyl Mekke’ye varup Kureyş’e didi ki bu mâddede ‘acele etmişsiñiz Muħammed’in gelmesi yalnız ziyâret içün imiş. Kureyş didiler ki her ne içün olursa olsun biz anı Mekke’ye girmeğe virmeziz. Mademki gözlerimiz bakıyor anıñ Mekke’ye âyađ başacağı yoķdur andan ‘Urve b. Mes’ûd’ı yine gönderdiler ol daħi gelüp Peyġamber ‘aleyhi’s-selâma önünde oturup didi ki yâ Muħammed etrâf u eknâfdan biraz derme çatma ‘asker cem’ idüp de aķrabâ u ta’alluķâtın üzerine gelmek şan değildir gel şü hevesden vazgeç deyüp ve bunuñ göñlüni ele alup ve girüye çevirmek kandıracı kelâmlar söyleyüp ve aralık aralık kelâmlar arasında Peyġamber ‘aleyhi’s-selâmın şaķalını daħi şıġayup oħşardı. Pes Muġîre b. Şu’be Ĥazretleri daħi Peyġamber ‘aleyhi’s-selâmın yanında durup ve ‘Urve elini Peyġamber ‘aleyhi’s-selâmın şaķalına uzatdıķça kılıç ile ‘Urve’niñ eline urup ve ol mübârek şaķaldan elini çek bire murdar deyü söğerdi. Pes Peyġamber ‘aleyhi’s-selâm ‘Urve’ye daħi evvelkilere virdiğı canım ben cenk içün gelmemişim benim merâmım yalnız Ka’be-i Mükerreme[y]i tavaf ve ziyâret idüp ba’dehü yine dönüp Medine’ye gideceğim andan ‘Urve bir miķdar ol maħalde

eğlenüp ve aşhâb-ı kirâmîñ etvâr u harekâtından bakup Peyğamber ‘aleyhi’s-selâma ne rütbe itâ‘at ve ne derecelerde ta‘zîm eylediklerini gördükde soñra Kureyş’e gidüp didi ki yâ Ma‘şere Kureyş ben ‘Acem padişahı Kisrâ’[y]ı ve Rûm padişahı [43^a] Kayseri ve Habeş padişahı Necâşi’[y]i görmüşüm lâkin Muhammed’iñ saltanatı gibi görmüş degilim bir aşhâba mâlik olmuş ki abdest aldığı vakitte abdest şuyunu âb-ı hayât gibi kapışup ve teberrüken yüzlerine ve gözlerine sürmek için birbirlerine boğaz boğaza gelüp ve tükürdüğü vakit tükürüğünü şükür pâyesiyle ve misk ü ‘anber derecesinde yağma ideyorlar. Şaçından veya şakalından bir kıl düşerse cevâhir deyü başlarında taşıyorlar bir kelâm söyledikde cümle boyun egeyorlar ve anıñ uğruna baş ve can feda eylemeği ğanîmet ve canlarına minnet bilürler benim añladığıma göre siz bununla muķâvemet idemeyeceksiñiz yine siz bilürsiñiz didikde Kureyş didiler ki yâ ‘Urve bu mişillü ‘askerimize şavruķluk virecek kelâmlar söyleme bu nesne biz anı Mekke’ye şaliverecek degiliz. Şimdi girüye dönsün de gelecek sene de yine gelsün ol vakit şaliveririz didiklerinde ‘Amr didi ki añladım ki siziñ başıñıza bir büyük belâ gelecektir. Pes andan kalkup ve devesine süvâr olup Tâif’e gitdi ba‘dehü Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm aşhâbdan Hırâş b. Ümeyye’[y]i kendü devesine bindirüp ve Mekke’ye gönderdi ve didi ki var Kureyş’e niçün geldiğimizi haber vir ol dañi Mekke’ye gitdikde Kureyş tutup habs eylediler ve katl idecek oldılar soñra taşradan gelen Kâbâil-i ‘Arab kırtarup şalivirdiler ol dañi gelüp vâki‘hâli haber virdikde Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm Oşmân’ı çağırup didi ki var şu Kureyş’e bir söz bir söz añlatdır. Oşman dañi aşhâbdan on nefer kimesne ile Mekke’ye varup Ebân b. Sa‘id b. el-Âş evine indi. Pes Kureyş Oşman’iñ geldiğini haber aldıkdâ meclislerine getürdüb niçün geldiñ deyü şorduklarında ol dañi Peyğamber ‘aleyhi’s-selâmîñ ısmarladığı kelâmı haber virüp ve elçilik umûrunı teblîğ eyledikde cevâb eylediler ki Muhammed’iñ tâ kıyâmetden Mekke’ye ayağı başacağı yokdur lâkin gelmişsin eğer istersen var Ka‘be’[y]i tavâf eyle ol dañi didi ki tâ ki Peyğamber aleyhi’s-selâm gelüp tavâf itmedikçe andan ol tavâf eylemek benim haddim degildir. Pes bu kelâmına Kureyş darılıp ve tutup habs eylediler. Beru cânibde Peyğamber aleyhi’s-selâmîñ ordusunda dañi bir (...) kelâm zuhûr eyledi ki ‘Oşman’ı ve ma‘iyyetinde on nefer kimesne[y]i Kureyş katl eylemiş. Pes bu mişillü haber şuyü‘ buldukda Peyğamber aleyhi’s-selâm cümle aşhâb-ı kirâmî cem‘ idüp didi ki Allâh Te‘âlâ baña emr eyledi ki işbu ağaç altında sizde bir bî‘at alayım. Pes anda olanlar kavî-i eşahda biñ dört yüz kişi idiler cümlesi şunuñ üzerine ‘aķd-i bî‘at ve ‘ahd ü beyân eylediler ki cümlemiz seniñ öñünde kılıçlarımızı çeküp ve tâ ki sen ğâlib olunca cenk ideriz veyâñud cümlemiz şehîd oluruz ve’l-hâşıl ölmek var dönmek yok deyü cümlesi kavî-i karar ve her birisi Peyğamber ‘aleyhi’s-selâmîñ mübârek elinde tutup aķd-i bî‘at eylediler ol vakit ‘Oşmân Mekke’de bulunup ol meclisde hâzır bulunmadığından Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm didi ki işde bir elüm al ü ‘Oşman tarafında ve bir elüm [43^b] benim tarafımdan olmaķ üzere anıñla dañi bî‘at eyledim deyüp ve iki elini birbirine kavuşturup ve Kureyş Mikrez b. Hâfş’ı kırk nefer kimesne ile Peyğamber ‘aleyhi’s-selâmîñ ordusu etrafına gezmeğe gönderdiler ve ol gice Muhammed b. Mesleme karâğolda olmağla ordu etrafına gelen

Kıreş ‘askeriniñ üzerine hücum eyledikde yalnız başları olan Mikrez, firâr idüp ‘askeriniñ cümlesini tutup habs eyledi ve Kıreş haber aldıkda bir miğdar ‘asker gelüp ve Ehl-i İslâm ‘askeriyle ırakdan ok ve taş ile cenk itmek başladıklarında ol cenkde dağı Kıreş’den on iki kişiyi tutup esir eylediler Müslimîn’den yalnız bir kimesne şehid oldu. Pes Kıreş gördiler ki Peyğamber ‘aleyhi’s-selâmıñ ‘askeriyle bir vecihle muğavemet idecekleri yok ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selâma bî’at idüp anıñ uğruna cümlesi canla ve başla çalışub girü dönecekleri yok. Pes beyñlerinde müşâvere idüp ve bununla muşâlağa eylemekden gayrı çäre yokdur didiler ve ‘akd-i muşâlağa için Süheyl b. ‘Amr’ı Peyğamber ‘aleyhi’s-selâma gönderdi. Pes Süheyl gelüp ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selâmıñ hüçüründe âdâb üzere iki dizi üzerinde çöküp didi ki yâ Muhammed Mekke’de ‘Osman’ıñ habsi olunması ve andan sonra siziñ üzeriñize bir miğdar ‘asker gelüp cenke taşaddi eylemelerinde bizim reislerimizden hiçbirinin haber ve âğâhı yokdur ba’zı süfehâmız izinsiz ola ki (?) ne hareket itmişler saña niyâz iderim ki şu evvel ve sonra tutduğı esirlerimizi şaliveresiñ. Pes Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm didi ki Osman ve ma’iyyetinde olanlar ile getirüp sağ sâlim olduğunu görmedikçe bir esir şaliverceğim yokdur deyü cevâb eyledikde Süheyl gidüp ve Mekke’den Osman’ı ma’iyyetinde olanlar ile getirüp sağ sâlim teslim eyledikten sonra gitdi esirlerini alup Mekke’ye irsâl eyledi ba’dehü muşâlağa umürünü mükâlemeye başladıkda Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm didi ki Ka’be-i Mükerreme’[y]i boşaldırsañız varup anda tavâf ve ziyâret iderim sonra muşâlağaya nizâm virir Süheyl didi ki işbu sene Kıreş ve sair ‘Arab ayaklanmışdır şimdi ol mişillü kelâm söylesek kimesneniñ merâmı aňlayacağı yokdur lâkin gelecek sene siziñ için üç gün Mekke’[y]i boşaldırız gelüp her vechile merâmıñız üzere tavâf ve ziyâret idersiñiz. Pes Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm dağı bu şürete kâil olduğdan sonra emr-i muşâlağa şu vechile nizâm ve râbıta virdiler on seneye dek beyñlerinde aşlâ cenk ve cidâl olmaya birbirlerinden emîn olsunlar ve Ehl-i İslâm’dan her kim kaçup Kıreş’e giderse anları girüye çevirmesinler Ehl-i İslâm’dan her kim kaçup Kıreş’e giderse ileri girüye çevirmesinler emma Kıreş’den her kim ehl-i İslâm’a giderse anı tutup Kıreş’e vursünler bu vechile muşâlağa şüret-i zâhirde münâsibsiz görünüp emmâ bundan sonra tafşil olunacak fâideleri mütezammin olduğu Peyğamber ‘aleyhi’s-selâmıñ keşfi ile ma’lûm olduğundan bir gün nizâma kâil oldu. Lâkin aşhâb-ı kiramdan [44^a] çok kimesneleriñ ‘aqlına mülâyim gelmediğinden gereği gibi şüpheye vardılar. Huşşan Hazret-i Ömer didi ki yâ Resülellâh elhamdülillâhi Te’âlâ bizim bir dürlü zarûret ve şikletimiz yoğıken böyle Kıreş’iñ merâmına müsâ’ade eylemek neden iktizâ eyledi? Pes Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm ba’zı cevâblar ile anıñ göñlüni sâkin idüp teslim olduğdan sonra ‘Ali’ye didi ki eline kalem ve kahıd al ve ben söyleyeyim sen şulhname[y]i yaz ‘Ali dağı emr-i Resûlullâh üzerine bismillâhirrahmânirrahîm hâzâ mâ şâlahe ‘aleyhi Muhammed Resûlullâh yazdıkdâ Süheyl didi ki yâ Muhammed biz böyle besmele bilmeziz tarz-ı ‘Arab üzere bismikellâhümme yazıñız. Pes Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm dağı ‘Ali’ye emr idüp ol vechile yazdı ve yine andan Süheyl didi ki yâ Muhammed biz seniñ Resûlullâh olduğımı inandığımız yokdur. Eđer seniñ Resûlullâh olduğımı bilseydik seniñle cenk

eylemezdik ve Ka'be'ye gelmekden men' eylemezdik ol kelâmı dağı silüp ve Kāide-i 'Arab üzere Muhammed b. 'Abdullāh yaz ol dağı 'Ali'ye Süheyl'in didiği gibi yazsun deyü emreyledi 'Ali didi ki vallāhi Resūlullāh ismini silmem. Pes Peyğamber 'aleyhi's-selām kendüsi silüp didi ki yā 'Ali seniñ dağı bu mişillü mādde başına geldikde görürsün ki 'Ali ile Mu'āviye mābeyninde yakında vāki' olacak ğavğalarına işāret eyledi. Pes şulhnāme yazıldığda soñra Müslimīn'den ve müşrikīnden şāhid yazılıp Süheyl'e teslim oldu. Ba'dehū Peyğamber 'aleyhi's-selām kılķup ol ķurban için getürdiği develeri anda boğazlayup ve mübārek başını tıraş eyledi ve aşhab-ı kirām dağı anı görünce ķurbanlarını boğazlayup ve kimisi başını tıraş idüp kimisi dağı saçını kırkıdı ve Peyğamber 'aleyhi's-selām Bedir'de ğanīmet aldığı Ebū Cehil'in devesi dağı işbu ķurbanlık develer içinde idi ol aralık ķurtulup ve doğrı Mekke'de Ebū Cehil'in evinde tutup ve Peyğamber 'aleyhi's-selāmın götürecekt olduğda Mekkelü'niñ ba'zı sefihleri virmeyecek oldılar soñra ol elçi olan Süheyl didi ki siziñ bu deveyi zābt eylemeñiz muşālahanın bozulmasına sebep olur bu olamaz lākin Muhammed'e birķaķ deve virelim bundan vazgeçsin. Pes bundan vazgeçmek için Peyğamber 'aleyhi's-selāma tamām yüz deve virecek oldılar lākin Peyğamber 'aleyhi's-selām cevāb eyledi ki aña ķurban nişānı urmuşım biñ deve virseñiz olamaz elbette bu deve gelmelidir didikde deve[y]i virdiler. Pes imdi bu muşālahā emri tamām olduğdan soñra Cebrāil İnnā fetehnā süresini nāzil idüp ve yā Muhammed fetihīn mübārek olsun deyü tehniye eyledikde şāhābeden ba'zı kimesne birbirlerine didiler ki bu ne şekil fetihdir bizi Ka'be'den müşrikīn men' eylediler beyhüde dönüp gideceğiz. Pes Peyğamber 'aleyhi's-selām bu kelāmı haber aldığda didi ki şü söyleneñ ne kötü kelamlardır ancak fetih-i a'zam budur şimdi cümlemiz nihāyetsiz şevāba nāil olduğ ve şağ sālīm 'avdet ideceğiz ba'dehū vaķt ve sa'āti geldikde fetih ve futūhāt ve ğayırlı 'arzlara mazhar [44^b] olacağımızı bundan soñra görürseñiz ve fi'l-ħaķıķa didüği gibi olup lākin ğalkın 'aķılları kāşır olduğundan yalnız şüret-i zāhirde münāsebetsiz görüneñ nesneniñ nefsu'l-emrde dağı münāsebeti yokdur deyü zan iderler ve bir nesne hemān olsun deyü 'acele iderler emmā Allāh Te'ālā 'acele etmez belli ki her şeyiñ şeref-i sā'atini ve ğaberlü vaķtini bilür ve ol vaķit yaradır ve Peyğamber 'aleyhi's-selāmın dağı Allāh Te'ālā ile olan esrarlardan ğāfil olanlar canlarına beyhüde şıķlet virüp ve belli ki imānına bile keder getirir Ğazret-i Ebū Bekir'den rivāyet olunur ki İslām'da bu ķadar fetihler oldu ancak Ğudeybiyye fetihinden büyük bir fetih olmamışdır ez cümle Ğudeybiyye'de olan muşālahā sebebine Ğureyş ile Ehl-i İslām birbirlerinden emīn olmağla beynlerinde alış veriş ve görüşmek ve konuşmak çok vāki' olduğundan küffārın göñüllerine muħabbet imān te'sir idüp ve dīn-i İslām'ın ğaķ olduğunu añlayup nihāyetsiz ğalk-ı İslām'a geldiler ğatta ba'zı müfessirlerden rivāyet olunur ki ol İslām'dan ta Ğudeybiyye'ye gelince on toķuz senede ne ķadar kimesne İslām'a geldiyse bu Ğudeybiyye şulhünün yalnız iki senesinde bir ol miķdar kimesne dağı Müslümān olup İslām'ın ķuvvet ve şevketine sebep oldu ve bunuñ emşāli nice fāideler zuhūr eyledikçe ol vaķit sırru ğikmet ne idüğine ğalkın 'aķılları yetişmeğe başlayup ve ol miķdar canlarına virdikleri şıķletten birbir tevbe ve istiğfār eylediler işde bu vechile Ğudeybiyye

muşālahasından sonra birkaç gün daha Peygamber ‘aleyhi’s-selām ol maħalde eğlendikten sonra andan kalkup Medine’ye geldiler ve Medine’ye geldikten sonra muqaddemā Mekke’de İslām’a gelmiş olup ve İslām’a geldiği-çün akrabāsı habs eyleyen Ebū Başır habisten kurtulup Medine’ye geldi ve ardından Kureyş iki adam gönderüp Ebū Başır’i girüye istediklerinde Ebū Başır didi ki yā Resūlellāh Müslümān olduğum için baña müşrikīn anda çok eziyyet eylediler şimdi beni niye girüye gönderirsin ziyāde eziyyet iderler kerem eyle gönderme pes Peygamber ‘aleyhi’s-selām didi ki yā Ebū Başır bilürsin ki muşālahamızda ne güne şart olunmuşdur imdi ‘ahdi bozmak dinimiz elvermez şimdilik var git ve inşaallāh karīben seni ve seniñ gibi Mekke’de tutulmuş za‘īfleri Allāh Te‘ālā ğamdan ve guşşadan kurtarup ve çekdiğiniñ eziyyet muqābiline çok hayırlu ‘ivazlara mazhār ve şevāb-ı azīme nāil olursuñuz deyüp ve ol Kureyş’den gelen ādamlara teslim eyledi anlar daħi Ebū Başır’iñ ellerini arķasına bağlayup gitdiler. Pes Zū’lhuleyfe nām maħalle vardıklarında ol gice anda kalkup ve uyku uyuduklarında ol gice anda kalkup ve uyku uyuduklarında Ebū Başır kalkup ve ol kimesnelerin biriniñ belinde kılıcını āğzı ile çeküp ve elleriniñ bağını kesdikden sonra ol kimesnelerin biriniñ başını kesüp ve diğeriñi daħi katl idecek iken duyup kaçdı. Pes Ebū Başır andan dönüp [45^a] Medine’ye geldi ve Peygamber ‘aleyhi’s-selāma didi ki yā Resūlellāh seniñ emriñ yerine geldi. Benim ellerimi bağlayup ve ol gelen adamlara teslim eylediñ lākin beni Allāh Te‘ālā anlarıñ ellerinden kurtardı. İşte şimdi seniñ huzūrına geldim her ne dilerseñ işle didikde Peygamber ‘aleyhi’s-selām didi ki ne belālu adam imişsin ya seniñ bir miķdar ‘askeriñ olsa ‘āleme kahr iderdin var git seni bir daħi gözüm görmesün deyü tard eyledikde Ebū Başır bu kelāmdan ma‘na çıkarup ve yine işāret olduğunu añlayup andan varup sevāhil yolunda ‘İs nām maħalde karar idüp başına ‘asker cem‘ eylemeğe başladı ve anda Kureyş Şām’a giden kārbanını yolunu kesdirüp gelen geçen kārbanı urmağa başladı ve etrāf u eknāfdan işiden kimesneler bunuñ yanına cem‘ olup ve Mekke’de bunuñ gibi İslām’a gelmek için habsde olan Ebū Cendel daħi ber takrīb habsden kurtulup ve yetmiş kişi ile ol daħi gelüp Ebū Başır’e buluşdı ve Benī Ğaffār ve Benī Eslem kabīlelerinden daħi birer miķdar adam derleyüp tamām üç yüz cenķçi aldılar ve ol yoldan insan geçirtmez olduklarında Kureyş’iñ Şām yolu kesildi. Pes andan Kureyş Mekke’den yazdılar ki yā Muħammed bu taraftan seniñ yanına gidenler zabt ile biz ol girüye döndürmek şartdan vezgeçdik hemān yollar emīn olsun. Pes andan Peygamber ‘aleyhi’s-selām Ebū Başır ile Ebū Cendel’e yazdı ki başınızdaki olan ‘askeri dağıdınız herkes memleketine gidüp otursun ve siz bu tarafa geliñüz. Pes bu mektüb ānlara irişdüğü gün Ebū Başır daħi eceliyle vefāt itmiş olduğundan Ebū Cendel anı defin idüp ve kabri yanında bir mescid binā eyledikten sonra yalnız kendü etbā’ıyla kalkup Medine’ye geldi ve sāir ‘asker daħi herkes yerlerine gidüp yollar emīn oldu ve meramları hāşıl oldu.

Beyānu İttihāzi’l-Ħātem Ve İrsāli’l-Kütüb İle’l-Mülük

Ve dađi hicretiñ yedinci senesi Muħarrem'inde Peygamber 'aleyhi's-selām 'Acem ve Rūm ve Ĥabeş'e ve padişahlarına ve sāir mülūka nāmeler yazmađ ve dīne da'vet eylemek murād eyledikte mülūkūñ aħvāline vākıf olan kimesneler didiler ki yā Resūlellāh mülūk olanlar mühürsiz mektūba i'tibār eylemezler. Pes Peygamber 'aleyhi's-selāma dađi bir altun yüzük yapdırup ve üzerinde ismini yazup parmađına tađdıđda Cebrāil gelüp yā Muħammed altun zīnet saña ve ümmetiñ erkeklerine ĥaramdır didikte ol yüzüđi atup ve gümüşden bir yüzük yapdırup ve 'aķık taş tađdırup üzerine Muħammed Resūlullāh kelimesini yazdırıdı ve andan kātibleri çağırup ve işbu tafşıl olunacađı vech üzere her mülūke mektūblar yazdırup ve aşĥāb-ı kirāmdan birer kimesne ile mektūbları gönderdi.

Beyānu Kitābe en-Necāşī

İmdi Peygamber 'aleyhi's-selām Ĥabeş padişahı Necāşī'ye bir kıt'a nāme yazup ve evvelinde besmele ve ĥamdeleden soñra anı dīn-i İslām'a da'vet ve Allāh Te'ālā'nıñ varlığına ve birliğine imān eylemeğe ve Peygamber 'aleyhi's-selāmıñ ĥađ Peygamber olduğını ve Allāh Te'ālā'dan her getürdüği nesneleriñ ĥađ olduğını taşdığ eylemeğe kandırđı ve şāĥabeden 'Āmir b. Ümeyye eđ-Đamrī yediyle Necāşī'ye gönderdi. Pes [45^b] 'Āmir name[y]i alup vardığda Necāşī (...) ta'zīmen taĥtından yere inüp ve Āmir'i karşıladı ve nāme[y]i alup öpdı ve gözlerine sürdi ve okuyup mefhūmunı añladıđdan soñra bir fil dişi kıt'ı içine koyup didi ki işbu nāme Ĥabeş ülkesinde turduğca Ĥabeş memleketi dāimā ĥayırdı olur ve ol nāmeden başka 'Āmir'de dađi var idi ki muĥaddem zıkr olunduğı üzere Mekke'den Ĥabeş'e hicret iden Ca'fer b. Ebī Tālib ve sāir aşĥāb-ı kirām ĥālen ol tarafta olduğlarından anlar dađi Medine'ye irsāl eylesün deyü taħrīr eylemiş idi. Pes ol nāme[y]i evvelkisi gibi ta'zīm ve ikrām ile alup ve okuduğdan soñra ol kıt'ı içine koydı ve andan İslām'ı kabūl idüp ve nāmelere şū vechile cevāb yazdı ki evvelinde besmele ve ĥamdeleden soñra yā Resūlellāh mübārek mektūb-ı merđübun gelüp ve mefhūm-ı münīfine muţtalı' oldum. Sen Mūsā 'aleyhi's-selāmıñ ve İsā 'aleyhi's-selāmıñ ĥaber virdikleri āĥir zemān peygamberi olduğuna inandım ve bu tarafta 'ammiñ oğlı Ca'fer ĥuzūrunda İslām'ı kabūl eyledim ve aşĥābdan bu cānibde olan misāfirlerimi şimdiye dek güzel ĥonuklayup ve ĥađlarına ri'āyet eylemekde kuşūr itmedim ve şimdi her birini levāzımātını düzüp seniñ cānibine irsāl eyledim ve anda iki gemi tutup ve mektūbları getüren 'Āmir ile anda olan aşĥāb-ı kirām bindürüp Medine'ye irsāl eyledi.

Beyānu Kitābe İle'l-Ĥayşer

Ve dađi Rūm padişahı Ĥayşira ki ismi Heraĥlı idi. Aña dađi dīn-i İslām'a da'vet ĥađkında bir nāme yazdırup ve Diĥyetül Kelbī İle gönderdi ol vaķit Heraĥlı Ĥudūs ziyaretine gelmiş olduđundan Diĥye Ĥudūs'e varup ve anda nāme[y]i virdikte 'Arab ĥaĥtı ile olduđundan 'Arabī yazıyı okuyan tercūmanını çağırup nāme[y]i okuduđdan soñra di ki işbu nāme[y]i gönderden Muħammed'in kabīlesinden Şām'da olan bāzırgānlardan birkađ kimesne baña getürüñ Muħammed'in ba'zı aħvālini sorayım ol vaķit Ebū

Süfyân ticâretle Şâm'a gitmiş olduğundan anda bulundu ve Heraql'î'n mübâşiri gelüp anı ve sâir Kureyş bâzîrgânlarını kaldırup ve Kudüs'e Heraql'î'n huzûrına getüdikde Heraql tercümân vâsitâsıyla söyleyüp didi ki sizîñ kabîleñizden bir adam Peygamberlik iddi'â idirmiş içîñizde anîñ yakın akrabalarından kimesne var mıdır? Pes Ebû Süfyân ilerü gelüp belî beñ akrabasındanım didikde Heraql didi ki ya sen aña tâbi' oldun mı ol dañi tâbi' olmamışım didi. Pes yine didi ki saña ol âdamîñ ahvâlinden ba'zî nesnelere suâl ideceğim lâkin toğrı söyle zîrâ eğer bir yalan kelâmını duyarsam seni tekdîr iderim ol dañi suâl eyle toğrısını söylerim deyü ta'ahhüd eyledikde Heraql didi ki bunuñ silsile-i nesebi nicedir? Ol dañi nesebi güzeldir. Āba vü ecdâdda hiç kötü kimesne yokdur didikde Heraql didi ki cümle Peygamberîñ nesebi pakdır alçağ nesilden hiç Peygamber geldiği yokdur. Pes andan didi ki ya o semtlerde bundan ġayrı bir kimesne bu mişillü nesne iddi'â itmiş midir? Ol dañi şimdiye dek bu idda[y]ı kimesne ittiği yokdur didikde Heraql didi ki eğer bundan ġayrısı itmiş [46^a] olaydı bu dañi andan görmüşdür dir idim lâkin çünkü ġayrısı itmemiş bunuñ iddi'âsını hağ olmak gösterir. Pes andan didi ki yâ bunuñ hiç yalan söylediği tecrübe itmiş misîñiz? Ol dañi şimdiye dek bir yalanını tutmuş değiliz didikde Heraql didi ki halkın hağkına yalan kimesne Allâh Te'âlâ hağkına hiç yalan söylemez. Pes andan didi ki yâ bunuñ âbâ' vü ecdâdda padişah olmuş kimse var mıdır? Ol dañi yokdur didikde Heraql didi ki eğer ecdâd padişah kimse oldıysa bu dañi ber takrîb ile ecdâdınıñ mülkünü zabt eylemek ister dir idim. Pes andan didi ki yâ buna halkıñ eşrâfî mı tâbi' oluyor yoğsa za'ifleri mi? Ol dañi tâbi' olanlarıñ ekşeri fuğara' ve za'ifler ve genç delikanlılardır didikde Heraql didi ki cümle Peygamberlere ibtidâdan zu'afâ tâbi' olup eşrâf ve kibirlü kimesne tâbi' olduğu yokdur. Pes andan didi ki yâ bunuñ ittîbâ'ı dâima ziyâde mi oluyor yoğsa ba'zısı pişman olup vazgeçmiş var mıdır? Ol dañi dâimâ ziyâde olup ve hiçbir kimesne dönmüş değildir didikde didi ki hağ dîniñ hâli böyledir dâimâ çok olmağdadır. Pes andan didi ki yâ bunla hiç cenk eylediñiz mi ve cenk eylediğinizde kañıñız ġâlib geliyor ol dañi cenk eyledik ve kâhi ol ġâlib geldi kâhi biz didikde Heraql didi ki Peygamberlik hâli böyledir ba'zî kere kedere mübtelâ' olurlar emmâ şabırları sebebiyle 'âkıbetinde 'âleme ġâlib gelürler. Pes andan didi ki yâ size ne emr ideyor? Ol dañi Allâh Te'âlâ'yı bir bilmek ile ve putları terk idüp nemâz kılmak ile ve sâir emr eylediği nesnelere haber virdikde Heraql didi ki âñladım ki bu âdam hağ peygamberdir ve bu yıllarda geleceğini biliyorum lâkin sizden olacağını ummazdım eğer bu söylediğîñ kelâmıların aşlı var ise işbu memleketleri dañi karîben zabt ideceğine şüphem yokdur. Pes andan Rûm'üñ eşrâfını ve ruhbânlarını ve cümle halkı cem' idüp bir divan-ı 'azîm eyledi ve didi ki ey Rûm tâifesi âñir zemânda bir ulû'l- 'azim Peygamber geleceğini 'İsâ 'aleyhi's-selâm haber virmiş idi. Cümleñiz bilürdiñiz ve ol Peygamber bizden olur deyü me'mûl iderdiñiz lâkin Allâh Te'âlâ bizden ġayrı kabîleden eylemiş ve anda tercümâna emr eyledi Peygamber 'aleyhi's-selâmıñ nâmesini ol divânda bülend âvâz ile okuduğda Heraql'î'n kardeş oğlı ġadâba gelüp Heraql'e didi ki bağ mektûbunda min Muhammed b. 'Abdullâh ilâ Heraql 'azîmi'r-Rûm deyü yazup kendü ismini seniñ isminden peşin yazmış ve saña Mâlik'r-Rûm dimeyüp azîmü'r-Rûm dimiş. Pes

Heraql didi ki buña seniñ 'aqlıñ yetişmez kendüsine gökden Cebrâil gelen kimesne ismini evvel yazmaq yaqışur ve Rûm'ıñ mâliki Allâh'dır ben degilim ki baña Mâliki'r-Rûm disün ve andan ol nâme[y]i bir altun qabun içine ve ta'zîmen hazinesine bırağdı ve nâme[y]i getüren Dihye'ye qonaq virüp ve güzel ikrâm eylesünler deyü tenbîh eyledi ve Ebü Süfyân'a sen daği var işine meşğül ol deyüp izin virdi. Pes Ebü Süfyân ol mağalden çıkdıkdan soñra refiqlerine didi ki şu Muhammed'in gitdikçe şanı 'âlî olmağa başladı. Rûm padişahı [46^b] gibi kuvvetlu padişahlar bundan gereği gibi qorkayorlar ba'dehü Heraql Qudüs'den qalkıp Humuş'a geldikde yine bir dîvân idüp ve qavmine ben Muhammed'e imân getürüp tâbi' oldum didikde cümlesi kılıca yapışur ve eğer haqıkat aña tâbi' olduñ ise biz seni şimdi qatlı ideriz didiklerinde Heraql didi ki benim murâdım sizi tecrübe idi baqayım dîniñizi qavî mi i'tikâd almışsınız yohsa ben eski dînimi bırağacağım yoğdur ve bu tarz ile üzerine olan hücumı def' eyledi ba'dehü Dihye'[y]i tenhasına çağırıp didi ki ben Muhammed 'aleyhi's-selâmıñ haq peygamber olduğunu inandım lâkin qavmim ne güne cevâb eylediklerini gördün eğer ben şimdi buradan qaçıp Medine'ye gitmek istesem Benî Rûm tâifesi qatlı iderler ve eğer qatlı etmeseler daği yine mülküm elimden çıkdıkdan soñra ben neye yarırım ve andan bir mektûb yazup ve bir miqdar hediye Dihye ile Peygamber 'aleyhi's-selâm'a gönderdi. Dihye daği Medine'ye gelüp hediyyeyi ve mektûbı teslim eyledi. Pes mektûbda daği yazmış ki yâ Resülellâh ben Müslüman oldum lâkin Rûm tâifesi baña gâlib geldiğinden icrâ idemedim mektûb oğundıkda Peygamber 'aleyhi's-selâm didi ki kâfir yalan hâlen Müslüman olduğı yoğdur ve ol gönderdiğı hediyyesini halka taqsîm eyledi.

Beyānu Kitābe İlä Kısra

Ve daği Fâris padişahı Kısra'ya daği dîne da'vet haqqında bir nâme yazup ve 'Abdullâh b. Huzāfe ile gönderdi. Ol daği varup nâme[y]i virdikde Peygamber 'aleyhi's-selâm kendü ismini kısrañ isminden evvel yazdığına darılıp ve mektûbda ne yazılmış olduğunu oğumadan pâreleyüp atdı ve İbni Huzāfe'ye var git seni gözüm görmesiñ deyü tardı eyledi. Pes andan İbni Huzāfe dönüp Medine'ye geldikde Peygamber 'aleyhi's-selâma haber virdi. Ol daği Allâh Te'âlâ anıñ mülkini pârelesün ol benim mektûbumu pârelediğı gibi didi ve encâmında öyle oldu. Nitekim zikri gelür ba'dehü Kısra Yemen'de olan emîri yazana bir fermân gönderdi. Haber aldım ki Mekke'de Peygamberlik iddi'â ider bir adam zuhür idüp ve beni daği anıñ dînine da'vet idermiş. Pes tarafından iki cesur âdam gönder anı tıtuq saña göstereñler ve geldikde ol da'vâ eylediğı şeyden tevbe itsün deyü emr eyle eğer tevbe eylemezse başını kesüp baña gönder. Pes bâzân daği Peygamber 'aleyhi's-selâmı ihzâr haqqında bir buyruldı yazup ve adama virüp Mekke'ye gönderdi anlar daği Mekke'ye şorduklarında Peygamber 'aleyhi's-selâmıñ Medine'de olduğunu haber aldıkdâ pes andan Medine'ye gelüp Peygamber aleyhi's-selâma didiler ki padişahlar padişahı Kısra bilirim padişahımız Bâzân'a emr eylemiş ki seni huzûrına getürdüp ve ba'zî kelâm söyleñ Bâzân daği bizi saña gönderdi eğer gitmemezlik idersen hem sen helâk olursun hem

dağı memleketiñ harāb olur pes Peyğamber ‘aleyhi’s-selām didi ki varıñ bu gice eđleniñ yarın size cevāb viririm yārāndasi geldiklerinde didi ki Kisrā’nıñ oğlı babası üzerine hucūm idüp ve falan ayıñ gicesinde Kisrā’yı katl eyledi ve bu vākı‘a[y]ı Bāzān’ı dağı yazup ol adamlar ile gönderdi. Pes Bāzān’a mektüb erişdikde didi ki bakayım eđer didiği gibi cıķarsa hađ Peyğamberdir soñra Fārs’dan haber gelüp ve bi‘aynihi ol taħrīr olundığı gibi zuhūr idince [47^a] Bāzān cümle ittibāi‘yle Müslümān olup ve haberini Peyğamber ‘aleyhi’s-selāma yazdı.

Beyānu Kitābe İle’l-Muķavķıs

Ve dağı Mışır’da ve İskenderiyye’de sākın olan Kıbt̄ tāifesiniñ padişahı olan Muķavķıs’a dağı dīn-i İslām’a da‘vet hađķında bir nāme yazup ve Hātīb b. Belte‘a ile gönderdi. Ol dağı Mışır’a varup Őordukda Muķavķıs’ıñ İskenderiyye’de olduğını haber virdiler. Ol dağı andan İskenderiyye’ye gidüp ve nāme[y]i virdikde Muķavķıs didi ki yā çünki Muħammed peygamberdir. Niçün aña muħālefet idenlere ve anı memleketden cıķaranlara du‘ā itmedi ki helāk olsunlar. Pes Hātīb didi ki yā sizin Peyğamberiñiz ‘İsā ‘aleyhi’s-selām kavmi tutup ve katl itmek murād eylediler niçün du‘ā eylemedi ki helāk olsunlar Muķavķıs didi ki hađķıkat öyledir sen bir kāmil ādam imişsin ve kāmilden geliyorsun ve andan nāme[y]i getirüp okudukdan soñra ol dağı bir fil dişden kuťı içine koyup ve bir cāriyesine teslīm eyledi. Ba‘dehū Hātīb’e didi ki eđer ben Muħammed’e tābi‘ olsam baña Kıbt̄ itā‘at itmez ve ben dağı mülkümi birağamayacağım. Andan Peyğamber ‘aleyhi’s-selāma bir mektüb yazup ve ba‘zı hediyyeler Hātīb ile gönderdi ve ol gönderdiği hediyye bunlardır. Kıbt̄’ıñ mu‘teberlerinden Māriye ve Sīrīn nāmında iki aşlah cāriye ve Bedriyye (?) nāmında bir siyāh cāriye ve Me‘būr isminde bir hādım köle ve bir at ve bir kaťır bir eřek ve Mışır bazarlarından yigirmi tođ yüz biñ mişkal altun ve bir miķdar ‘ūd ve bir miķdar misk ve bu billur kase bir tarağ bir misvak bir ayna bunları Hātīb’a teslīm idüp ve ma‘iyyetine bir miķdar ‘asker ta‘yīn idüp tā ‘Arabistan’ıñ dek götürdiler ve andan Hātīb’a bir kārbanla refiķ olup ma‘iyyetinde olan ‘asker girüye döndi ve Hātīb ol kārbanı ile Medine’ye gelüp mektübü ve hediyyeleri Peyğamber ‘aleyhi’s-selāma teslīm eyledi.

Ėazvetü Hayber

Ve dağı Peyğamber ‘aleyhi’s-selām Hudeybiye seferinde ‘avdet eyledikten soñra bir ay miķdarı Medine’de eğlenüp ba‘dehū hicretiñ yedinci senesi Muħarrem’ıñ yigirminci günü Medine’ye yigirmi dört sā‘at mesāfe miķdarı maħalde kal‘aları çok ve tarlası ve bostanı vāfir Hayber nām maħalle Ėazā eylemek kařd eyleyüp ve bir dellāl çağırtdı ki Medine’liden vesāirlerden Hudeybiye Ėazāsında bulunanlar hāzır olsunlar. Pes herkes hāzır olduklarında Medine’de Siba‘ b. ‘Urfuťa’y]ı halīfe birağup ve kendüsi iki yüz atlu o biñ yüz yaya ile cıķdı ve Hayber’de on biñ miķdarı cenķi olduğundan üzerlerine Peyğamber aleyhi’s-selāmıñ gitmesini hiç me‘mül etmezlerdi. Pes Peyğamber ‘aleyhi’s-

selām ‘askeriyle gidüp ve şabāh şafağında Hayber’iñ yanına yaklaştıkda aşhābına didi ki turuñuz bir du‘ā ideyim ve anda şıdqla bir du‘ā eyledikden soñra ‘askere didi ki şimden girü yürüyüñüz ve anlar ol maħalde iken Hayber’iñ zencileri işlerine gitmek için taşra çıkdıklarında ‘askeri görüp girü döndürdiler ve Hayber ahālisine haber verdiklerinde anlar daħi cenkçilerini Natāt qal‘alarına cem‘ idüp cenke hāzır oldılar ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selām daħi ‘askeri çeküp ve Hayber ile Ğatafan mābeyninde bir maħalde ordusını kurup ve ol yeri maħalle ikāmet eyledi ki gündüz varup cenk ideler ve aħşam olduħda yine ol maħalle geleler ve cenkde yaralanañların daħi ol yere getüreler. Pes andan ‘Osmān’ı ol maħalde yerine halife bırağup ve kendüsü [47^b] bir miğdar ‘asker ile Natāt qal‘alarında Nā‘im qal‘ası üzerine gitdi ve ol gün tā aħşama değın cenk eylediler ve anda Muħammed b. Mesleme şehid oldı ve ferdası yine gidüp bütün gün cenk eylediler ve bu vechile yedi gün gitdi ve her gün sancağı başka başka kişiye viridi ve yedinci gice didi ki yarın sancağı Allāh Te‘ālā’niñ ve Resülü’nün sevdiği bir ādama vireceğim ve anıñ yüzünden elbette qal‘a fetħ olup girüye boş dönmek yokdur. Pes herkes bana virir deyü me’mulde olup ve tā bi şabāh du‘ā ider oldılar şabāh olduħda ‘Ali nerededir? deyü şordı. Ol vaħit ‘Alī bir şiddetli göz ağrısına mübtela olmuş olduğundan yerinden direnmeğe iktidār olmayup bir maħfī köşeye çekilüp oturdi. Didiler ki yā Resülellāh ‘Alī gözleriniñ ağrısından gezmeğe taħati yok oturur. Pes variñiz çağırñız didikde Seleme b. el-Ekva‘ gidüp ve elinden tutup yiderek götürdükdē Peyğamber ‘aleyhi’s-selām didi ki yā ‘Alī bugün sancağı sana virüp ilerü göndereceğim ‘Alī didi ki yā Resülellāh canıma minnet emmā gözlerimiñ ağrısından başacak yere görmiyorum. Pes andan Peyğamber ‘aleyhi’s-selām mübārek tükrüğüni gözlerine sürdükdē der‘akab gözleri açılıp ve hiç ağrı görmemiş rütbe-i sālīm oldı. Andan soñra daħi ‘ömri olduħca göz ağrısı ve baş ağrısı görmedi ve andan ‘Alī’ye bir demir zırħ giydirüp ve beline Zülfikār nām kılıcını kuşatdı ve eline ‘Ukāb adlu sancağı teslim idüp ve nuşretle du‘ā eyledikde soñra ileri şalıverdi ‘Alī daħi ol maħalden çekilüp ve gidebildiği gibi koşarak varup qal‘a altında sancağı dikdi ve ardıca ‘askeri yürüyüp yanına gitdiler ve qal‘adan daħi ‘asker çıkmāğa başladı. İbtidā cesurluğ ile meşhūr Hāriş çıkup ‘Ali’niñ üzerine yürüdi ol daħi karşı gelüp birbirlerine kılıç çalmağa başladılar. ‘Ākıbet ‘Alī gālib gelüp Hāriş’i katl eyledi ve çıkan ‘askeri daħi bozulup qal‘aya kaçdılar ve andan ol katl olunan Hāriş’iñ karđası Merħab çıkdığı iki zırħ giymiş ve başına iki tuğulğa koymış ve beline iki kılıç kuşanmış ve elinde üç dilli bir mızrak ve ba‘zı ebyāt okuyarak benimle pāreleşecek kimesne var mı? deyü çağırđıkda ‘Alī yedinde şıçrayup ve qal‘a kapısı yanında karşılaştılar ve anda Merħab ‘Ali’niñ koluna urup elinden kalķan düşdi. Hemān ‘Alī qal‘a kapısını kōparup ve kalķan yerine anıñla korunmağa başladı ve Merħab’ın üzerine kılıç şaldıkda Merħab kalķanını kestirdi ol daħi urup kalķanı ve iki tuğulğa[y]ı kesdikden soñra başını daħi ağzına dek yarup canını cehenneme gönderdi. Andan diğē karındaşı Yāsir çıkup meydana adam okuduħda Zübeyr’e karşı varup anı daħi katl eyledi ve andan cümlesi birden qal‘aya yürüyüş idüp zabt eylediler ba‘dehū Peyğamber ‘aleyhi’s-selām sancağı Habbāb b. Münzir’e virüp ve Şa‘b Qal‘ası üzerine gitdiler ve anı daħi iki gün muħāşarada soñra fetħ eylediler

ve Hayber’de bundan gayrı zahîresi bundan vâfir hiçbir kal’a yogidi ve aşhâb-ı kirâmîñ dañi aşla zahîresi kalmamış idi tamâm mevsimine rast gelüp gâyetde çok arpa ve hurma ve yağ ve bal ve sükker ve zeyt buldılar ve andan varup Buikle (?) kal’asını muhâşara eylediler ve üç günden sonra bir Yahūdî gelüp didi ki yâ Muhammed bu kal’a[y]ı bir ay muhâşara eylesek alınmaz lâkin eğer re’y virirsen almanîñ tarîkini bildiririm Peygamber [48^a] ‘aleyhi’s-selâm dañi re’y virdikde didi ki falan yerde şu yolu vardır. Andan çıkup şu içerler eğer ol yolu kesersen şusuz kalup çıkarlar. Pes ol yolu kesdiklerinde kal’ada karar eylemeğe tâkatleri kalmayup cümlesi birden taşra uğradılar ve gereği gibi bir cenk olup ‘âkıbet kal’anîñ fetñi müyesser oldu ve bu üç kal’a Nâtat Kal’a’sı bunda tekmîl oldu. Bundan sonra Şıkkal’aları muhâşarasına mübâşeret eylediler ve ânlardan ibtida’ Übey Kal’a’sını şardılar ve içinde olan ‘asker cengâver olmağla bir cenk-i ‘azîm oldu. Evvelinden ba’zı cesurları meydana çıkup bir miğdar gavğa eyledikten sonra ehl-i İslâm birden yürüyüş idüp kal’aya girdiler ve ibtidâ’ dâhil olan Ebû Dücâne’dir ve ol kal’ada dañi biraz metâ’ ve koyun buldılar ve andan Bâri’ Kal’a’sını muhâşara eylediler ve anîñ ‘askeri dañi gâyet taş ve ok atmağda kâmil olduklarından çok zahmet virdiler hattâ Peygamber ‘aleyhi’s-selâmîñ hırkasına bir ok ilişdi ve andan eline bir avuç ufak taş alup kal’a içine saçdıkdâ içerinden bir zelzele olup ve aşhâb-ı kirâm dañi birden yürüyüş idüp anı dañi zabt eylediler Şıkkal’aları dañi bunda tükendi ba’dehû Katîbe Kal’alarının muhâşarasına başladılar ve anlarda Kamus Kal’a’sı cümlesinden büyük olduğundan yigirmi gün muhâşara eylediler ‘âkıbet anı dañi aldılar ba’dehû Vatîh ve Sülâlim Kal’alarını ikisini birden muhâşara eylediler ve on dört gün beklediler içerüden hiçbir kimesne cenke çıkmadı. Pes mancınık kurup ve içerüye taş atmağa başladılar ehl-i kal’a añladılar ki helâk olacaklar re’y istemeğe başladılar ve Peygamber ‘aleyhi’s-selâm dañi şu vechile re’y virdi ki evlâd u ‘ıyallerini alup ve üzerlerinde olan eşvâbdan gayrı hiçbir meta’ almamak üzere gidüp ve Hayber toprağından çıksunlar. Pes ol vechile çıkup gindiklerinde ehl-i İslâm ol ki kal’aya girüp ve külliyyetlü mal ve meta’ buldılar ve silâh enva’ından yüz zırh ve dört yüz kılıç ve biñ mızrak ve beş yüz yay buldılar ve muqaddemâ Medine’den tard olunan Benî Nazîr kabîlesiniñ coğı Hayber’e gelmişler idi ve anlarda cevâhir gâyet çok idi. Pes ol cevahirden bir nesne bulunmadığından Peygamber ‘aleyhi’s-selâm Huyey b. Ahtâb’îñ ‘ammisi Sa’ye b. ‘Amr’ı tutup didi ki Benî Nazîr’îñ cevâhirleri ne oldu ol dañi didi ki işbu cenklerde bir bir şatup havâicimize şarf eyledik ve kimi dañi yağma olup hiçbirisi kalmadı. Peygamber ‘aleyhi’s-selâm dañi Zübeyr’e didi ki al şu Sa’ye[y]i ve aña işkence eyle tâ ol cevâhir nâm maħalde olduğımı haber virmeyince yakasını boşlama. Pes Zübeyr dañi tutup bir miğdar işkence idince didi ki ol cevâhir ne maħalde olduğımı bilmem lâkin Huyey b. Ahtâb falan maħzene çok girüp çıkardı ihtimâl ki anda gizlemiştir. Pes varup anda aradıklarında bir tulum içine ve sair mücevherât buldılar ve andan Peygamber ‘aleyh Kinâne ve Rebî’ nâm iki kardeşleri huzûruna getürdüp didi ki Mekke’de düğünler olduğda Mekke ahâlisine âriyeten külliyyetlü altın ve cevahire mute’allık zînet eşvâbı virdiñiz anlar ne oldu? Anlar didiler ki nafağamıza şarf itmek için anlar birer birer şatub telef eyledik. Pes Peygamber

‘aleyhi’s-selām didi ki ya ol eşyâyı [48^b] teftiş idüp bulursam şoñra sizi katl idüp evlād u ‘iyālîñizi esîr ideceği ol muķāveleyle ķāil olduklarında Cebrāîl gelüp ve ol nesneleri gizlediklerinde maħalli haber virdi ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selām daħi enşardan birkaç kimesne gönderüp ol nesneleri bulup götürdüler ki incü ve zümrüd gerdanlar ve altun bilezikler ve bāzubendîler ve ħalħallar ve kübeler ve zi’l-kıymet taşlu yüzükler ki pahalaları on bin dirhem altuna takvîm olundu ve daħi Ĥayber fethinden şoñra Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmıñ ‘ammisi oğlı Ca‘fer Ĥabeş’den gelüp ve anda buluşduklarında Peyğamber ‘aleyhi’s-selām anıñla ķoçüp ve iki kaşı arasından öpdî ve didi ki bilmem Ca‘fer’iñ geldiğine mi Ĥayber’iñ fethine sevineyim ve daħi Ĥayber fethinde Ĥaccāc b. İlāt nām kimesne Peyğamber ‘aleyhi’s-selāma gelüp ve İslām’ı ķabül eyledikde şoñra didi ki yā Resülellāh benim malım ve ‘iyālîm Mekke’dedir. Mekke ahālîsinden çok alacağım vardır. Şu benim Müslüman olduğımı Mekkelü işitmezden evvel varup malımı ve ‘iyālîmi almağa ve ba‘zı ħavādiş şordular ise malımı alınca ħılāfını söylemeğe izin virir misin? Peyğamber ‘aleyhi’s-selām daħi izin virüp gitdi ve Mekke’ye girdikde Ķureyş gelüp didiler ki ya Ĥaccāc haber aldık ki ol yol kesicisi Ĥayber üzerine gitmiş sende andan geliyorsun bir haber var mıdır? Ĥaccāc didi ki bende aña müte‘allik müjdeler haberler vardır ki nazîri yok pes nedir? deyü şorduklarında didi ki Muħammed’iñ ‘askerini bir rütbe bozdılar ki ol mişillü bozkunluk hiçbir vaķit böyle olmuş değıldir ve Muħammed’i esîr eylediler ‘askeriniñ daħi kimini katl kimini esîr idüp kurtulmuş var ise de pek azdır ve Ĥayber ahālîsi söylerdi ki burada katl itmeyelim götürüp Mekke’de kavmi ve ķabîlesi arasında katl ideriz dirlerdi işitdim. Pes Mekke ahālîsi sürür u feraħdan bir nağre urdılar ve gūñagūn şenlikler eylediler. Ba‘dehū Ĥaccāc didi ki baña bu müjde muķābiline sizde olan alacaklarımı bir sâ‘at evvel cem‘ idüp viriñiz ki Ĥayber’e bāzarganlar gitmezden evvel varup Muħammed’den ve ‘askerinden alınan ķanîmetlerden üç yüz eşyā alayım. Pes cümlesi sa‘y idüp iki günde cümle malını cem‘ eyledi ve işbu haberden Mekke’de olan ehl-i İslām ġāyet maħzūn olup ħuşūşan Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmıñ ‘ammisi ‘Abbas ġamdan direnecek ħāl ķalmadı andan Ĥaccāc ‘Abbas’a tenhā gidüp ve ħaķıķatte ħālî olduğımı haber virdikde ‘Abbas şıçrayup ve iki gözünden öpdî ve on köle āzād eylemeğe nezr eyledi. Pes Ĥaccāc işini görüp gitdikden şoñra ‘Abbās fāħir libāslar giyüp ve Ķureyş’iñ meclisine gitdi ve Ķureyş gördükde didiler ki yā ‘Abbas seniñ bu tavrıñ ġālîbā can gücündendir ol daħi didi ki niye canıma güç olsun Muħammed Ĥayber’i feth idüp nihāyetsiz ġanîmet almışlar ve Ĥayber melikiniñ kızı Şafıyye esîr olup şoñra Muħammed kendüsine nikāħ idüp almış bu haberi saña kim söyledi? didiklerinde Ĥaccāc söyledi diyince cümlesi vāveylāye başladılar ba‘dehū ġayrı kimesneler daħi gelüp bu haberi söyleyince mağmūm ve maħzūn oldılar ve daħi işbu Ĥayber’e katl olunan Merħab’iñ kızı ķarındaşı Zeyneb bint el-Ĥāriş bir kızu kebabına [49^a] zehir katup ve aħşam nemāzından şoñra Peyğamber ‘aleyhi’s-selāma götürüp ya Ebal Ķāsım bu kızuı hediye getürdüm deyüp önüne bıraktı ve aşħāb-ı kirāmdan daħi dört kimesne ol maħalde bulunup pes Peyğamber ‘aleyhi’s-selām anlar ile o kızuı yemeğe oturdu ve bir loķma ağızına alup ciğnerken o kızuı söyleyüp ve

beni yeme zīrā zehir vardır didikde ol loğma[y] tükürüp ve aşhāba daği eliñizi cekiliñiz diyince Bişr b. el-Berā' bir loğma yemiş idi. Her biri elini çekdi emmā Bişr'İN der'ağab bedeni siyah olup düşdi. Pes Zeyneb'e neçün bu işi yaptın? deyü şordukda didi ki kardaşımı ve zevcemi ve akrabamı katl eylediñ ve başımıza bu kadar bela getürdiñ ben daği tecrübe için yaptım ki eğer Peyğamber değil iseñ yiyüp vefāt idersin biz daği senden kurtuluruz ve eğer Peyğamber iseñ elbetde saña ma'lüm olur yemezsin ben daği seniñ Peyğamber olduğunı öğrenüp Müslümān olurum deyüp ve İslām'ı kabül eyledikde peyğamber 'aleyhi's-selām anıñ suçunı 'afv eyledi şoñra Bişr ol zehirden vefāt idince Zeyneb'i kışāşen daği öldirdiler.

İslāmu Hālid b. el-Velīd

Ve Hayber gāzāsından şoñra bir gün Peyğamber 'aleyhi's-selām aşhāb-ı kirāmdan Velīd b. el-Velīd'e didi ki yā Velīd qarındaşñ Hālid nerede qaldı ol daği inşāallāh qarīben gelür deyü cevāb eyledikden şoñra der'ağab Hālid'e bir mektüb yazup didi ki Peyğamber 'aleyhi's-selām şordı eğer 'aqlıñ var ise bir sāt evvel gelüp İslām'ı kabül eyle zīrā peyğamber 'aleyhi's-selām seniñ ismini zıkr eylediği bir büyük devletdir eğer bilürseñ mektübü Hālid'e vardıkda tevfiğ ve hidāyete irişüp İslām'a rağbet ve Medine'ye varmağa nişanlandı ve andan kafadarlarından Şafvān'a ve 'İkrime b. Ebū Cehil'e gidüp geliñüz şehri Muğammed'e gidüp imān idelim didikde anlar qāil olmadılar ve andan Oşmān b. Talha'ya varup aña daği söyledikde ol rāzı olup ve anıñla beraber Mekke'den çıkdılar ve Hādde nām maħalle geldiklerinde anda 'Amr b. el- 'Āş'ı buldılar ve nereye gideyorsuñuz? deyü şordukda anlar daği Müslümān olmağa gideyoruz didi 'Amr da ben daği anıñ-çün çıkmışım deyüp ve üçü refiğ olup yola revan oldılar ve Medine kurbunda Zahrulharre nām maħalde develerini çökerdüp indiler ve ba'zı kimesneler anları görüp ve gelüp Medine'de haber virdikde Peyğamber 'aleyhi's-selām çok mesrūr oldı ve Hālid'İN qardeşi qalkup Hālid'İN yanına gitdi ve didi ki çabuk gel zīrā Peyğamber 'aleyhi's-selām siziñ geldiğñizi haber alup ve gāyet mesrūr oldı ve size münteziirdir. Pes andan sür'atle qalkup ve Peyğamber 'aleyhi's-selāmıñ huzūrına gelüp İslām'ı kabül eyledikde Peyğamber 'aleyhi's-selām didi ki sende 'aqlı olduğunı biliyordum ve seni 'aqlıñ yabanda bırakmaz deyü me'mül iderdim. Elħamdülillāh hidāyet irişdikde ba'dehū Hālid varup Peyğamber 'aleyhi's-selāmıñ mübārek ayaklarını yüzünü sürüp didi ki yā Resūlellāh küffār 'askeriyle seniñ üzerine geldiğim günahı Allāh Te'ālā mağfiret eylesün deyü du'ā eylemeni niyāz iderim. Pes Peyğamber 'aleyhi's-selām didi ki İslām şerefi evvelki günahı cümlesini sildi andan Oşman b. Talha ve 'Amr b. el- 'Āş daği gelüp İslām'ı kabül eylediler. [49^b] ve daği bundan aqdem zıkr olundığı üzere Peyğamber 'aleyhi's-selām Hudeybiye'de muşālahā eyledikde muqāvele eylemişler idi ki bir seneden şoñra Peyğamber 'aleyhi's-selām ve aşhāb-ı kirām Mekke'ye varup ve Ka'be'[y]i tavāf ve 'umre eylesünler. İmdi hicretiñ yedinci senesi Zi'l-qa'desinde bir sene tamām olduğda Peyğamber 'aleyhi's-selām Medine'de Ebū Zer el-Ğıfari'[y]i ħalife birağup ve kendüsi iki biñ

kişi ile çıktı ve kurban itmek için altmış deveye kılādeler aşup ve önünde kılādeli develeri yedek eyledi. Pes Mekke’de Kureyş haber aldılar ki Peygamber ‘aleyhi’s-selām Medine’den çıkmış emmā cümlesi silahlu ve ma’iyyetlerinde yüz kadar atlu olduğundan havfa düşüp Mekke’niñ içi karışdı soñra ba’zıları didiler ki Hudeybiye’de olan muķāvelemiz vaķtı geldiğinden tavāf ve ziyārete geliyorlar yohsa muşālaħa muħālif bir nesne işlediğimiz yok ki üzerimize ğazā itsün ve andan yine gönülleri rahat itmeyüp Mikrez b. Hıfş’ı birkaç kimesne ile Peygamber ‘aleyhi’s-selāma gönderdiler ol daħi varup ve niçün geldiğinden suāl eyledikde muķaddemā muķāvele olunduğı üzere tavāf ve ziyāret için olduğını söyleyüp ol daħi dönüp Mekke ahālisine haber virdikde Mekke ahālisiniñ reīsleri řu adamıñ yüzünü görmeyelim deyü Mekke’den çıkup kaçdılar andan daħi Peygamber ‘aleyhi’s-selām Ğaşba ad devesine binüp ve aşhāb-ı kirām daħi etrafını şarup lebbeyk Allāhümme lebbeyk diyerek Mekke’ye girdiler. Pes Kureyş mābeynlerinde birbirlerine didiler ki Medine’niñ ħummāsı Muħammed’iñ ‘askerini za’ıf itmiş ve bu kelāmını Allāh Peygamber ‘aleyhi’s-selāma bildirdikde aşhāb-ı kirama didi ki cümleñiz kendüñizi Kureyş’e kuvvetlü gösteriñiz ve tavāf iderken pehlivan gezmesi gibi geziñiz. Pes cümle cümle öyle yaptıklarında yine Kureyş mābeynlerinde didiler ki biz bunları ħummā za’ıf eylemişdir derdik meğer bunlar evvelkinden kavı olup geyik gibi sıçrayolar. Pes Mekke’de üç gün sākin olduklarından soñra Kureyş tarafından Huveytīb b. Abdül’uzza ile Sehl b. ‘Amr gelüp didiler ki yā Muħammed muķāvelemiz üzere seniñ Mekke’ye girmene mani’ olmadık ve şimdi müddet-i muķāvele olan o üç gün tamām oldı. Kalkup gidesin deyü niyāz ideriz. Peygamber ‘aleyhi’s-selām daħi benim size ne zararım var? burada bir ‘avrat nikāħ itdim birkaç gün daħi eğlenüp ve anıñla gerdek ideyim ve velīme ta’ām yapayım siz ve biz yiyelim cünbüş idelim didikde anlar didi ki bize seniñ ne ta’āmiñ lāzım ne yüzünü görmek lāzım üç gün tamām oldı kalk git. Pes bu vechile söylediklerinde Sa’d b. ‘Ubāde ğağaba gelüp ol iki kimesne[y]i sövmeye başladıklarında Peygamber ‘aleyhi’s-selām görüp ve yā Sa’d bu adamlar bizi ziyārete gelmişlerdir anları gücendirme deyüp Sa’d sukūt eyledi. Ba’dehū Peygamber ‘aleyhi’s-selām dellāl çağırdup ve cümle ħalk ħāzır oldılar ve ol gün aħşama dek kalkdı ve ol gice Serif nām maħalle konak idüp ve ol nikāħ eylediğı ‘avrat ki Meymüne bint el-Ĥāriş’dir anda gerdek oldı.

Seriyetü Ğālib b. ‘Abdullāh

Ve daħi hicretiñ sekizinci senesi Muħarremin’de Peygamber ‘aleyhi’s-selām Ğālib b. ‘Abdullāh’ı on beş nefer kimesne ile Küdeyd nām maħallede sākin Benī Mülevveh kabilesi üzerine gönderdi. Anlar daħi Medine’den çıkup ve Küdeyd nām maħalle vardıkda [50^a] Benī Mülevveh kabilesinden Ĥāriş nām kimesne[y]i bulup tuttuklarında didi ki ben Müslümān olmağa gideyorum anlar daħi didiler biz seni şimdi bağlayalım eğer Müslümān iseñ bu bağlandığından saña zarar yokdur. Pes anı muħkem bağlayup ve Sa’id b. Şahr’ı (?) daħi yanında bekçi birağup didiler ki eğer çözülüp kaçmağa heves iderse başını kesüp Medine’ye götür ve andan anlar ilerü gidüp ve aħşam nemāzı vaķtı Benī Mülevveh kabilesi olan

maħalle irişup bir dereniñ içinde gizlendiler ve Cüdeb b. Mekīs el-Cühenī'[y]i casusluk için gönderdiler ol daħi varup obalarına yakın bir tepeciğ üzerinde göksi üzerine yatup ve ne harekettedirler bakarken obadan birisi çıkup bunu gördükde arısı didi ki arřu ki tepe üzerinde bir araltı görüyorum. Anda ol mişillü nesne görmüş değil idim. 'Acaba bir köpek midir? yoħsa başka bir hayvan mıdır? yāħud insān mıdır? bilmem. řu benim yayımı virsene řuna bir oğ ātayım. Pes arı daħi yayımı getürdükde bir oğ atup tā başına vurdu emmā çok dalmadığından Cüdeb şabridüp hiç direnmedi ve andan bir oğ daħi atup omuzına urdu. Yine Cüdeb direnmediğinden ol kimesne didi ki eęer insan veya hayvān olsa açardı zīrā iki oğdı anı vurdu. řabāħ olduğda baarız nedir? deyü obaya girdi. Cüdeb ise ol yerde yatub tā cümlesi uyķuya yatdıqlarında gelüp refiķlerine ĥaber viridi ve bir ağuzdan üzerlerine hucūm idüp kimini atlı ve kimi firār eyledikde anlar daħi evlād u 'ıyāllerine esīr ve hayvānātını sorup gelürken ol firār idenler etrafda olan abīlelere feryadcı gidüp ve tez elden külliyetlü adam cem' olup bunlarıñ ardlarına düşdiler ve yaklaşdıqlarında biiznillāħ bir şiddedli yağmur gelüp ve mābeynlerinde bir deriñ dere vardır. Anı lebāleb řu ile doldurduğından bir dolu geçmeniñ řarīķini bulamayup aldılar bunlar daħi sūr'atle açup ve salimen Medine'ye dāħil oldılar.

Seriyetü Ğālib Eyzan

Ve daħi bu zikrolunan olunan Ğālib b. 'Abdullāħ seferde iken Peyęamber 'aleyhi's-selām Zübeyr'i Fedek nām maħalde sākın Benī Mürre abīlesi üzerine göndermek tařmīm idüp ve bir sancağ daħi açmış idi ve ol esnāda Ğālib gelince hemān sancağı aña teslīm ve ma'ıyyetine iki yüz kişi virüp Benī Mürre üzerine gönderdi anlar daħi ol abīle olduğı maħalle yaklaşdığda Ğālib bir ĥutbe okuyup Allāħ Te'ālā'ya ĥamd ü řenā eyledikde řoñra didi ki size taķva ile vaşıyyet iderim ve baña itā'at idesiñiz deyü nařıĥat iderim zīrā itā'at olunmayan başda rābıta yoķdur. Peyęamber 'aleyhi's-selām buyurmuşdur ki her kim benim 'askerime itā'at iderse baña itā'at itmiş olur her kim 'isyan iderse baña 'isyan itmiş olur deyüp ĥutbesini tamām eyledi ve andan 'askeriñ cümlesini ikişer ikişer birbirlerine eş eyledi ve herkes eşinden ayrılmasun ve noldı eřin? deyü şorduğumda řaķın bilmem dimeyesiñiz deyü muĥkem tenbīh ve ben ne zemān tekbīr idersem siz daħi birden tekbīr idüp yürür deyü tertīb eyledikden řoñra ilerü gıtdiler. Varup ol abīleniñ dört etrafına şardığdan řoñra Ğālib eline [50^b] kılıcı alup vallāhu ekber şadasıyla yürüdi. Pes cümle 'asker daħi dāĥlıĥ olup ve Allāhu ekber ile yürüdiler ve bir sā'at miķdarı cenk eylediklerinde ve ol abīle ahālisiniñ cengāverleri kimi atlı olunup ve kimi firār eyledikde evlād u 'ıyallerini esīr ve hayvānātını sürüp Medine'ye götürdiler ve anda taķsım idüp her ādamıñ ĥiřşesine otuz deve ve yüzer oyun düşdi.

İttihāzū'l-Minber

Ve dağı hicretin sekizinci senesine gelince dek Peyğamber ‘aleyhi’s-selām hıtbı okuduğda mescidin direklerinden bir direğe dayanıp ve yerde okırdı Őıra halk çoğalup yerde herkes iŐidemediđinden bir yüksek yere çıkıp iktizā eyledikde emr eyledi iki baŐamak ve nc oturağ yeri olmağ üzere  derece bir minber binā eylediler ve cum‘a güni aña çıkıp hıtbı okuduğda muđaddemā hıtbı okurken dayandığı direk bir Şiddetli Őada ile inledi ki cümle mescid ahālisi işidüp āđladılar. Pes Peyğamber ‘aleyhi’s-selām direği yanına ağırdığda canlu insān gibi yürüyüp gitdi ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selām aña didi ki eğer isterseñ seni mescidin duvarına dikeyim ve andan dal budağ Őāhibi olup meyve viresin ve halk seniñ meyvenden yiyüp fāidelensnler ve eğer isterseñ seni cennetde dikeyim cennet ahālisi meyveni yisnler. Pes ol direk lisana gelüp belī cennetde dik didi ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmdan başka nice kimesneler iŐitdiler ba‘deh Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmdan emr eyledi ve ol direği minber altına gmldiler.

Seriyetü Mte

Ve dağı Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ba‘zı maŐlađat ile Rm padişah Herađl’e bir mektb yazıp ve HāriŐ b. ‘Amīr ile gönderdi. Pes HāriŐ giderken Mte nām mağalle irişdikde Herađl’in adamından Őurađbil b. ‘Umeyr nni gsderp ve gālibā sen Muğammed’in adamıñ didi ol dağı belī Muđammedin’im didikde Őurađbil anı bağlayıp ve meskenine götürdi ve andan başını kesdi. Pes bir miğdar zemān geçüp Peyğamber ‘aleyhi’s-selām Peyğamber bu vağ‘a[y]ı iŐitmedi Őıra haber aldığda gāyetde glenp ve  biñ adam tertīb idüp ol cānibe gönderdi ve üzerlerine Zeyd b. HāriŐe[y]i baş naŐīb eyleyüp ve didi ki eğer Zeyd Őehīd olursa Ca‘fer b. Ebī Tālib baş olsun ve eğer ol dağı Őehīd olursa ‘Abdullāh b. Revāha baş olsun eğer ol dağı Őehīd olursa iniñizden bir münāsib kimesne[y]i baş idersiñiz ve andan beyaz sancağ açıp Zeyd’e teslīm eyledi ve didi ki HāriŐ b. ‘Umeyr’i katl eyledikleri gidersiñiz ve anda olanları İslām’a da‘vet idersiñiz eğer Müslümān olurlarsa güzel ve eğer İslām’ı kabl etmezlerse Allāh Te‘ālā’dan i‘ānet ve yardım niyāz idüp cenk idersiñiz ve andan ‘askerler beraber çıkıp Őeriyet’l-Veda‘ nām mağalle dek anları geçirdi ve anlardan dneğeği vağit Şu vechile naŐıhat eyledi ki her biriniñ tađvāya ya‘nī gnahtan aınmağa ihtimām idersiñiz ve birbirleriñize dāimā hayra düŐünürsünüz ve besmele ile cenke baŐlarsıñız ve Allāh Te‘ālā’nın düşmanlarını katl idersiñiz fağat halkdan ‘uzlet itmiş ve Őavme‘alarında ve tağ başlarında sākın olan ruhbanları katl itmeñiz³⁷⁵ ve meyve ağaçlarını kesmeñiz ve evleri yađmañız ve yıđmañız pes andan varıñız Allāh [51^a] selāmet virsün deyüp gitdiler ve Őām toprağına baŐdıđlarında haber aldılar ki Rm padişahı Herađl Rm ‘askerinden yüz biñ ve kabāil-i ‘Arab’dan dağı yüz biñ cem‘an iki yüz biñ ‘asker tedārik idüp bunları karŐulamađ içün çıkar mıŐ. Pes ol haber aldığda mağalde eğlenüp müŐāvere eylediler Peyğamber ‘aleyhi’s-selāma bir haber gndersnler ki yā imdād göndersin veya gerüye dönmelerine izin virsin. Pes ‘Abdullāh b. Revāha didi ki bu mişillü haber göndermek korđaklıđdır yalnız gāyret idelim Hdā kerimdir ve cümlesi gāyret

³⁷⁵ Derkenār-ı Varak: “ve pīr-i fānī ve arı ve kk ocuk Şah.”

idüp ilerü gitdiler ve Mûte nām maḥalle küffār ‘askeriyle karşılaşup başladılar cenke ve vāfir cenk eyledikten sonra baş olan Zeyd b. Hārīse şehīd olup sancağı Ca‘fer b. Ebī Ṭālib aldı ve ol daḥi nice cenkden sonra kılıç ile bir elini kesdiler. Pes sancağı diğere eline alup hiç tertibi bozmadı. Ol kolunu daḥi kesiklerinde sancağı kucaqlayup yine yerinden direnmedi ba‘dehū anı daḥi şehīd eylediklerinde sancağı ‘Abdullāh b. Revāḥa aldı ol daḥi kāhī āt üzerinde ve kāhī yaya cenk idüp ve iki ‘asker gereği gibi birbirlerine karşıdıkda ‘Abdullāh daḥi şehīd olup sancağı Sābit b. Erkam aldı ve aḥşam daḥi olup iki taraf daḥi girü çekildiler ve Sābit didi ki bakıñız içiñizde baş olacak bir ādam bulunuz sancağı aña teslīm idelim. Pes her biri didi ki senden ğayrı baş olacak yokdur hazır sancağ sendedir dursun ol daḥi ben anıñ erbābı değılim ğayrı bir kimesne[y]i buluñuz didikde cümle ittifāqla Hālid b. el-Velīd’i başa naşib idüp sancağı aña teslīm idüp ol daḥi sancağı alup ve yedi gün biri biri ardınca cenk eylediler sonra Hālid yedinci şabāḥ ‘askeriñ sağ yanında olanları şol tarafa ve son tarafda ve ilerüde olanları girüye ve girüde olanları ilerüye ta‘yīn idüp ba‘dehū küffāra karşı vardıklarında küffār zan eyledi ki bunlara yeñiden imdād gelmiş ve andan gönüllerine bir korku girüp arka virdiler ‘asker-i İslām daḥi ardlarına düşüp her kimiñ ne kadar canı isterse ve ne dürlü dilerse ol kadar küffār katl eyledi rivāyet olunur ki ol gün Hālid’iñ elinden tokuz kılıç kırıldı ve ānlarıñ bu ḥalleri Medine’de Peyğamber ‘aleyhi’s-selāma keşf olup cümle ḥalkı mescide cem‘ eyledi ve minbere çıkdı ki mübarek gözlerinden yaş revān olmuş akar. Pes ḥalka didi ki ya eyyühe’n-nās size ‘askerden ḥaber vireyim varup küffār ile buluşdılar ve cenke tutunup Zeyd b. Hārīse şehīd oldu aña du‘ā idiñiz deyüp cümlesi du‘ā eylediler ki ve andan du‘ā eylediler ki ve andan Ca‘fer sancağı alup ol daḥi şehīd oldu aña daḥi du‘ā idiñiz andan ‘Abdullāh sancağı olup ol daḥi şehīd oldu ana daḥi du‘ā idiñiz ba‘dehū Hālid b. Velīd de sancağı karar kıldı ne güzel adamdır ve Allāh Te‘ālā’nıñ kılıçlarından bir kılıçdır anı Allāh Te‘ālā küffār üzerine ve munāfiqlara musallaḥ idüp tā ki fetḥ ve futūḥāta nāil oldılar ki ve bu mişillü fetḥ hiç olmuş değıldir küffār iki yüz biñ kişi olup bunlar ise yalnız üç biñ kişidir ‘akıl ve ‘ādete baksañ küffār bunları bilcümle kırmalıdır lākin Allāh Te‘ālā [51^b] kereminden nuşret virüp nicesini katl ve nice ğanimetler aldılar. Pes andan sonra müjdeciler daḥi gelüp ve bi‘ayniḥi Peyğamber ‘aleyhi’s-selām’iñ söylediği gibi olduğunu taḥrīr eylediler ba‘dehū ‘asker Medine’ye yaklaşdıkda Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ve sāir Müslimīn karşı çıkup ve envā‘ surūr ve şenlikler ile ‘askeri Medine’ye götürdiler.

Seriyetü Ebī ‘Ubeyde

Ve daḥi deñiz sevāhilinde Benī Cüheyne kabilesini urmağa ve bir rivāyetde ğayrı maşlahat için Peyğamber ‘aleyhi’s-selām Ebū ‘Ubeyde b. el-Cerrāḥ’ı üç yüz kişiyi baş idüp deñiz sevāhiline gönderdi ve ḥazret-i ‘Ömer daḥi ol ‘askeriñ içinde idi. Pes varup anda on beş gün oturdukdā sonra zaḥireleri külliyyen tükendi ḥatta açlıkdan āğaç kabuğı yemekle āğızları yara oldu. Pes Sa‘d b. ‘Ubāde’niñ oğlu Kays daḥi ol ‘askerle olup ve ḥalkıñ açlığını görüncü Medine’lü bir kimesneden beher birisi altmış şa‘

hürmaya beş deve şatup aldı ki Medine 'ye gitdiklerinde hürmayı virsün ve üç günde ol develeriñ üçünü kesüp 'askeri besledi. Pes dördüncü gün yine bir deve[y]i kesmek murād eyledikde Ebū 'Ubeyde, Kays'ı çağırup didi ki seniñ kendü malıñ yokdur Medine'ye gitdiğinde eğer babañ bu adam ile pazar eylediğın hürmayı virmezse ne yaparsın deyü deve[y]i kesmekden men' eyledi. Kays didi ki benim babam ecnebî kimseleriñ borcunu öder erbāb olup ve açlıkda nihāyetsiz ādam Pesliyoda burada fi sebīllāh mucāhede idenlere şarf itmek için eylediğim borcūmı edā etmeyecek zan idersin deyü cevāb eyledikde Ebū 'Ubeyde sen bilürsin deyü izin virmiş iken 'Ömer işidüp bu askeriñ içinde izinsizlik malımı yiyecek adam yokdur deyüp men' eyledi. Pes yine açlığa girifdār olduklarında deñiz añlara bir balık atdı ki balkān gibi yatur ve bir ay miqdarı anı yedikden soñra Medine'ye dañi yükler ile götürdiler ve payğamber 'aleyhi's-selāma haber virdiklerinde baña dañi andan bir miqdar viriñiz teberrüken yiyeyim didi ve anlarıñ açlığını Medine'de Sa'd b. 'Ubāde işitdikde oğlum Kays benim bildiğim 'adam ise anları aç bırakmaz dimiş idi soñra geldiklerinde oğluna ol açlıkda ne yaptık deyü şordukda ol dañi üç deve kesdiğini ve mā'adāsını kesmeğe Ebū 'Ubeyde ba'dehū 'Ömer izin virmediğini haber virdikde Sa'd oğluna dört hürma bakcası bağışlayup ol develeri şatan kimesneye dañi bāzār eylediklerinde miqdar hürma virdikden soñra bir kat eşvāb virüp ve nice ikramlar eyledi. Ba'dehū Peyğamber 'aleyhi's-selāma gelüp ve benim malımı 'Ömer kıskanmış deyü şikāyet eyledikde Peyğamber 'aleyhi's-selām gelüp ve bu bābda 'Ömer başka şayğı şaymışdır.

Seriyetü 'Abdullāh b. Ebū Hāded

Ve dañi aşhabdan 'Abdullāh b. Hāded bir 'avratı iki yüz dirhem gümüş mehir ile nikāh idüp āncak virmeğe iktidārı olmadığından Peyğamber 'aleyhi's-selām gelüp ya Resūlullāh sende bir miqdar mebālig var mı? yardım idesin didikde Peyğamber 'aleyhi's-selām dañi şimdi bende dañi bir para yokdur lākin birkaç gün eğlen bakarız didi. Pes ol eñnāda bir haber geldikde Rifā'a nām kimesne külliyetlü [52^a] 'asker ile Gābe nām mahalle gelüp Peyğamber 'aleyhi's-selām ile cenk etmek murād idermiş. Pes Peyğamber 'aleyhi's-selām dañi mezkūr 'Abdullāh iki refik virüp var şu gelen 'askeriñ ne miqdardır ve ne hareketdedirler öğrenüp baña bir haber getir deyü gönderdi. Anlar dañi varup aħşamdan soñra 'askeriñ ordusu kenarına yaklaştıkda 'Abdullāh refikleriniñ birini askeriñ bir cānibine ve birini dañi bir cānibe ta'yīn idüp kendüsi dañi bir cānibe durdı ve şöyle tenbīh eyledi ki ben her ne zemān tekbīr idersem siz dañi bülend āvāz ile tekbīr idüp ve 'askere doğru yürür gibi oluñuz ola ki şunları bir muğallağa ile kaçırılım. Pes andan her biri cānibe girüp beklerlerken ol 'askeriñ bir koyun çobanı koyunlar ile çık kalmış olup ardlarına gelmediğinden başları olan Rifā'a gağaba gelüp ve devirün şu çobanı nerede kaldı bakayım didikde kalkdı ve yanında olanlar dur biz gidelim didiler dinlemeypüp kendüsi ordudan çıkup ve 'Abdullāh olduğı cānibe gitdi ve oğ menzili Abdullah'ın semtine yaklaştıkda 'Abdullāh bir oğ atup ve şol memesi altına rast gelüp yerinde cansız düşdi andan 'Abdullāh bülend āvaz ile tekbīr idüp ve

ordularına yürüdükde refikleri daği iki taraftan tekbir ve nağre urmağa başladılar. ‘Askeriñ içine başıldık deyü bir zelze düşüp ve kimiñ ne tarafta gözi gördiyse firar ve ordularını ĥali birağdılar bunlar daği gidüp ve buldukları eşyayı alup ve nice koyun ve deve sürüp Medine’ye geldiklerinde Peyđamber ‘aleyhi’s-selam ‘Abdullah nikah olduğu ‘avrata mehr-i muaccesini eda itmek için on üç deve virdi.

Ėazvetü Fethi Mekke

Ve daği bundan akdem zıkr olunduğı üzere Peyđamber ‘aleyhi’s-selam Ėudeybiye’de Ėureyř ile on sene cenk etmesün deyü muřalaĥa bağladıklarında Mekke civarında olan ‘Arab kabilelerinden her kim dilerse Ėureyř tarafına yazılsun ve kim isterse Peyđamber ‘aleyhi’s-selam tarafına yazılsun deyü muķavele eylediklerine bināen Benī Bekr kabilesi Ėureyř tarafına ve Ėuzā’a kabilesi Peyđamber ‘aleyhi’s-selam tarafına yazılmış idi. Pes muşalahadan iki sene miķdari geçdikden řoñra Benī Bekr kabilesini bir ĥuřuřdan Ėuzā’a kabilesine gazeş olup ve bir gice Ėuzā’a kabilesini başup ve yigirmi ‘aded kimesnelerini katl eylediler ve Ėureyř’den daği nice kimesnelerini Bekr kabilesine yardım eylediklerini Ebü Süfyān ĥaber aldığda didi ki gerçi ben bir kavđada bulunmadım lākin madem ki Ėureyř yardım itmiş ben daği beraber şayılrum ancak bu iş ve pek çirkin nesne oldu. Muĥammed ile mābeynimizde olan muřalaĥa[y]ı bozmuş olduğ şimden girü Muĥammed bizim üzerimize Ėazā iderse ne yaparız? Pes beru cānibde Ėuzā’a kabilesinden ‘Amr b. Sālim kırık atlu ile biñüp Medine’ye geldi ve Benī Bekr Ėureyř kabilesiyle beraber olup ve ānlara eyledikleri gadri Peyđamber aleyhi’s-selam ĥaber virdikde didi ki yā ‘Amr nuşret senindir ol kelāmda iki gökde bir bulut peydā olup ve gürlemeğe başladı. Peyağmber ‘aleyhis’s-selam daği didi ki bulut [52^b] Ėuzā’a kabilesiniñ nuşreti-çün řada vireyor ve ‘Amr’dan řoñra Büdeyl b. Vaķār daği gelüp ol daği Benī Bekr kabilesiniñ eylediği gadri takrir idüp řikāyet eyledi. Andan yine meskenlerine gitdiler řoñra Peyđamber ‘aleyhi’s-selam ařĥāb-ı kirāma didi ki baña öyle geliyor ki güyā Ebü Süfyān Mekke’den ıķmıř muřalaĥa[y]ı yeniden bağlasun ve müddetini daği ziyāde eylesün deyü geliyor ve fi’l-ĥaķıķa Ebü Süfyān Mekke’den ıķup ve ‘Uřfān nām maĥalle geldikde Büdeyl’e rast gelüp yā Büdeyl nereye gitmiş idin deyü şorduğda ol daği deñiz yalısında ba’zı kabileler ile görüşmeğe gitdim deyüp Medine’ye gitdiğini söylemedi. Emmā şafvan anladı ki Medine’ye gitmişdir lākin ne çāre. Pes ol daği Medine’ye gelüp ve kıızı Ümmü Ėabibe’niñ evine gitdi ki Peyđamber aleyhi’s-selamiñ zevcesidir ve girdikde Peyđamber ‘aleyhi’s-selamiñ seccadesi üzerinde oturmaķ heves eyledikde Ümmü Ėabibe seccade[y]i kaldırdı. Pes Ebü Süfyān didi ki ey kızım beni mi seccadeden řaķındın yoĥsa seccadeyi mi benden? Ol daği belī seccadeyi senden řaķındım zira Peyđamber seccadesidir sen ise müřrikīnsin ve müşrikler murdardır. Pes Ebü Süfyān didi ki yazık sen de kötü olmuřsıñ ben seni böyle olasıñ istemezdim ve andan Peyđamber ‘aleyhi’s-selam ile buluşup ve muřalaĥa[y]ı yenilemek için niyāz eyledikde peyağmber aleyhi’s-selam ĥibir cevāb itmeyüp suküt eyledi. Andan Ebü Bekir’e varup ol daği bir cevāb virmedi. Andan ‘Ömer’e vardığda didi ki ben

peyağmber ‘aleyhi’s-selāma bir nesne söyleyemem emmā eğer bana sorarsa üzerinize ğazā itsün dirim ki siz de göresiñiz muşālaħa[y]ı bozmağ nice dir ve andan ‘Alī’ye varup didi ki yā ‘Ali sen merħametlü bir kimesnesin ve benim yakın akrabamdansın saña bir büyük için gelmişim şağın beni boş döndürmeyesin ve merāmını söyleyüp niyāz eyledi. ‘Ali didi ki yā Ebū Süfyān bir nesne[y]i Peyğamber ‘aleyhi’s-selām işlemeğe kaşd eyledikde vazgeç deyü söylemeğe bizim birimiziñ iktıdarı yoğdur seniñ bu ħalkı ta‘ciz eylediğini beyhüdedir andan daħi Ebū Süfyān bu cevābı işidince eğlenmeyüp devesine binüp Mekke’ye gitdi ve Mekke’ye girdikde Kureyş gelüp ne yaptın? deyü şordukda hiçbir nesne yapmadım niyazımı diñlemediler ve nice Kureyş korğmağa başladı. Pes Ebū Süfyān Medine’den gitdikde soñra Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ħalka sefer tedārikinde olsunlar deyü tenbīh eyledi. Emmā nereye gideceğini söylemedi ve Medine civārında olan ‘Arab kabīlelerinden ve çöl ‘Arabına ħaberler gönderüp her kim Allāh Te‘ālā’ya imān getirüp ve beni inanmış ise Medine’ye gelsün deyü emr eyledi ve Allāh Te‘ālā’ya du‘ā idüp didi ki yā Rabbī sen Kureyş’iñ gözlerini ve kulağlarını bağla tā ki Mekke’ye gidince ħaberleri olmasun ve andan yollara ve derbentlere gözciler gönderüp ve bir kimesne[y]i Medine’den Mekke’ye gitmeğe ve Mekke’den Medine’ye gelme şalıvirmesünler deyü tenbīh eyledi. Pes etraf u eknāf ‘asker cem’ olduğdan soñra Mekke üzerine gideceğini ħaber virdikde aşħāb-ı kiramdan Ĥātib b. Ebī Belte‘a Kureyş’e bir mektüb yazup ve Mekke’lü bir çarıya on altın ve bir kağ eşvāb virüp ve anıñla gizlü mektübı Mekke’ye gönderdi ve didi ki her ne kadar kādır isen [53^a] gizle ve yolca gitme zīrā yollar bağılıdır ve her yerde gözciler vardır. Pes ol çarı daħi mektüb saçları arasına gizleyüp ve Medine’den çıkıdı. Cibrīl gelüp Peyğamber ‘aleyhi’s-selāma ħaber virdi ol daħi ‘Alī ile Zübeyr’i çağırup didi ki varıñ falan maħalde şu şekilde Mekke’ye gider bir çarı bulursuñuz anda Ĥātib’iñ bir mektübı vardır mektübı alup çarı[y]ı şalıverirsuñiz ve eğer mektübı çıkarmazsa başını kesersuñiz anlar daħi gidüp ve ol didüğü maħalde vaşf eylediği çarı[y]ı yetişdiklerinde mektübı istediler çarı yemīn eyledi ki bende bir dürlü mektüb yoğdur. Pes ‘Ali didi ki bende daħi yemīn iderim ki Peyğamber yalan söylemez ya mektübı vir ve yāħud seniñ başını kesüp çarı yine evvelki gibi yeminler eyledi bende mektüb yoğdur didi. Pes andan her tarafda ve yükünde aradılar bulamadılar andan ‘Alī kılıcını çeküp ve boynunu urmağa kaşd eyleyince çarı didi ki duruñ mektübı vireyim ve saçlar arasında çıkarup bunlara teslim eyledi. Anlar daħi mektübı alup çarıyı şalıverdiler ve Medine’ye gelüp mektübı götürdüklerinde Peyğamber ‘aleyhi’s-selām Ĥātib’ı çağırup bu mektübı kimindir? deyü şordı. Ol daħi benimdir yā Resülellāh deyü ikrār eyledikde ya niçün yazdıñ? deyü şordukda ol daħi didi ki yā Resülellāh ben İslām’a geldiğimden beru küfr eylediğim yoğdur ve gönlüme şüphe kadar gelmiş değildir ve Kureyş’e daħi meyl ve muħabbetim yoğdur lākin evlad u ‘ıyalim ħala anlarıñ ellerinde olduğundan güyā anlara bu mişillü bir dostluğ izħār eyledim ki anda evlad u ‘ıyalimi rencide etmesünler yoğsa benim mektübum tağdīri bozacak değıl anlarıñ başlarına ne dürlü belā gelmek muğadder olduysa gelür. Benim mektübumda bir nesne ħāşıl olmaz deyü tağrīr eyledikde ‘Ömer ol meclisde bulunup yā Resülellāh bu

adam münāfık olduğu anlaşıldı. İzin vir şunuñ boynunu urayım didikde Peyğamber ‘aleyhi’s-selām didi ki bu adam Bedir gāzāsında bulunmuşdur. Anda bulunan geçmiş ve gelecek günahı ‘afv olunmuşdur. Bunı şimdi ‘afv ideriz emmā bir daħi böyle iş tutmasıñ. Pes ‘Ömer āh ne yapayım deyü gücünden ağladı. Ba‘dehū Peyğamber ‘aleyhi’s-selām Medine’de yerine Ümmü Mektüm’ı ħalife birağup ve Ramażan³⁷⁶ onuncu günü on biñ ve bir rivāyetde on iki biñ kiři ile çıkup Mekke cānibine müterāhī oldı ve muqaddemā eylediği du‘ā maqbūl olup tā Mekke’ye dört sā‘at qarīb maħalle gidince Kureyş ħaber almadı ve anlar ile Medine’den çıkduğı eşnāda ‘ammisi ‘Abbās Medine’ye hicret kaşdıyla Mekke’den evlad u ‘iyālini kaldırup Cuħfe nām maħalde karşulaşdıklarında ‘iyāl u evlādını Medine’ye gönderdi ve kendüsi ‘askere katılmış idi. Pes mihr (...) nām maħalle geldiklerinde Peyğamber ‘aleyhi’s-selām emr eyledi ve on biñ ateş yaqđılar. Pes ‘Abbās bu (...) görünce didi ki bundan řoñra Kureyş’e bir dürlü selāmet yoqđur gönlüne şefkat gelüp şöyle fikir eyledi ki bir kimesne olsa řu Kureyş’e eğdirsın ve bir sā‘at evvel gelüp Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmdan re’y istesünler ba‘dehū rızālarıyla Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmı Mekke’ye alsunlar yoħsa eđer cenk ile girilmek iktiza iderse Kureyş temelden helāk olacağı sebebiyledir ve andan Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmıñ Beydā nām kaşırına biñüp ve ol ħavālide Mekke’luden ya bir o [53^b] duncı veya bir çoban veya ġayrı bir kimesne[y]i bulursa Mekke’lü gelüp re’y istemek için nařıħat eylesün deyü ordudan taşra çıkđı ve Ebū Süfyān’ınñ daħi vesvesesi olduğundan her gice birkaç kimesne ile çıkup Mekke’ye civārına dolaşırdı. Pes o gice daħi iki refiķ çıkup gezerken ateşleri gördükde refiķlerine didi ki ‘acebā bu ateşleri kim yaqmışdır? Refiķleri didiler ki Ĥuzā’a Qabilesiniñ bizden korşusı olduğundan anlar yaqmışdır ol daħi Ĥuzā’a bu kağar ateş yaqmaz deyü söyleşürken ‘Abbās işidüp ve sesinden Ebū Süfyān’ı oldığını bilüp yā Ebū Süfyān deyü çağırdı ol daħi ‘Abbās’ı sesinden bilüp yanına geldi ve nedir yā ‘Abbās didikde ol daħi iřde Resūlullāħ külliyetlü ‘asker ile külliyetlü gelüp sizden şimden girü fāide yoqđur hemān vaqtiyle ‘aqlıñızı bařıñıza cem‘ idin bir çāresini buluñuz didi. Ol daħi ya buña çāre nedir? şorduğda ‘Abbās didi ki eđer seni bulurlar ise bila emān başını keseceklerinde şüphe yoqđur hemān gel seni kařırınñ ardına alayım ve varup Peyğamber es-selāmdan seniñ için re’y isteyeyim. Pes Ebū Süfyān daħi refiķlerini girü gönderüp ve kendüsi ‘Abbās’ınñ ārdına binüp orduya girdiklerinde her nereden geçdiler ise anda olanlar kimdir bu atlu? deyü şorduğlarında Resūlullāħ’ınñ ‘ammisiyim deyü ‘Abbās cevāb iderdi ve ba‘zıları daħi Peyğamber ‘aleyhi’s-selām’ınñ kaşırını gördükde ‘Abbās olduğını bilüp şormazlar idi. Andan ‘Ömer’inñ yanından geğerken diķķatle baķup ve Ebū Süfyān’ı gördükde ey Allāħ dūřmanı elħamdülillāħ seni buldum ve besbelli re’y istmeğe gideyorsın emmā sen varmazdan evvel ben Peyğamber aleyhi’s-selāma gidüp ve seni katl itmek için izin alayım deyordı ve ‘Abbās daħi kaşırını üzengileyüp ‘Ömer varmazdan evvel yetişdi ‘aķabinde ‘Ömer daħi yetişüp yā Resūlellāħ iřde Ebū Süfyān’ı Allāħ Te‘ālā zaħmetsiz mihnetsiz elimize virdi hemān izin vir boynunu urayım didikde ‘Abbās didi ki ben aña re’y virdim ve andan řoñra aldım götürdüm. Pes

³⁷⁶ Derkenār-ı Varak: “niñ.”

‘aleyhi’s-selām ‘Abbās’a didi ki şimdi buni seniñ çadırına götür ve şabah olduĝda yine getirürsin ol daĝı alup çadırına gitdi ve şabah ezanı okunup halk almaĝa başladıklarında Ebü Süfyān orkudan ditremeĝe başlayup ‘Abbās’a didi ki bu adamlar ne yapacaktır? Ol daĝı nemāz kılacaklardır didi. Pes Peyĝamber ‘aleyhi’s-selām abdest almaĝa başladıkda halk abdest şuyunu apışup yüzlerine ve gözlerine sürdüĝini ve nemāz kıldıklarında řaf řaf durup Peyĝamber ‘aleyhi’s-selām rukū‘ ve secde eyledikde her biri rukū‘a ve secdeye vardıklarını Ebü Süfyān görüp ve ‘Abbās’a didi ki bu mişillü itā‘at hiçbir padişaha olmuş deĝildir. Andan ‘Abbās anı alup ve Peyĝamber ‘aleyhi’s-selāmınñ huzūrına götürdükde Peyĝamber ‘aleyhi’s-selām didi ki yā Ebü Süfyān Allāh bir olduĝını diyecek vaĝtiñ geldi mi? Ol daĝı didi ki yā Resülellāh eĝer Allāh bir olmasaydı elbette bizim daĝı Tañrı deyü apunduĝımız putlarımızı bize yardım iderdi. Ba‘dehū ya benim Peyĝamber olduĝumu inandım diyecek vaĝtiñ geldi mi? didikde ol daĝı didi ki şimdi gönlüm hüküm itmeĝe başladı. Pes ‘Abbās didi ki behey divane Ebü Süfyān [54^a] Ebü Süfyān řehādet kelimesini getürsene. Ol daĝı “Eřhedü en lā ilāhe illallāh ve eşhedü enne Muhammeden Resüல்லāh” deyüp İslām‘ı abül eyledikten řoñra ‘Abbās didi ki yā Resülellāh iřbu Süfyān nām ve řānı sever bir kimesnedir řuñna biraz řān virsene. Pes Peyĝamber ‘aleyhi’s-selām didi ki Mekke‘ye girdiĝimizde her kim Ebü Süfyān‘ın evine açarsa aña kılıç yokdur ve her kim Mescid-i Hāram‘a açarsa aña daĝı kılıç yokdur ve her kim kendi evinde oturup cenke ıkmazsa aña daĝı kılıç yokdur didi ba‘dehū al Ebü Süfyān ilerüde derbende duruñuz ‘askerimizi Ebü Süfyān görüp baksun. Pes varup yol kenarında durdılar ve bir bir abīleler geĝdikce Ebü Süfyān ‘Abbās’a şorardı ki bunlar kimdir? Ol daĝı bu Benī falandır bu daĝı benī falandır deyü haber virüp cümle abāil geĝdikden řoñra Peyĝamber ‘aleyhi’s-selām daĝı zuhūr idüp etrafını muhācirīn ve enřār ihāta eylemişler ve her biri demirlere müstekar olup yalnız gözleri görünüyor. Pes Ebü Süfyān didi ki yā Abbās bu ‘askere dünyāda kimesne tāat getüremez ve seniñ ardaşın oĝlı çok büyük padişah olmuş ‘Abbās didi ki bu padişahlık deĝil peyĝamberlikdir. İmdi Peyĝamber ‘aleyhi’s-selām Mekke kenarına geldiĝi vaĝit bir dellāl aĝırdıydı. Her kim Ebü Süfyān‘ın evine veya mescid-i Hāram‘a açarsa veya kendi evinde oturup cenke heves itmezse aña ölüm yokdur faĝat on bir kiři her nerede olursa olsun atlı olunur her kim ne adar Ka‘be kisvesinde tutunmuş daĝı bulunursa aña selāmet yokdur ve ol on bir kiři kimler olduĝı bundan řoñra zıkr olunacaĝdır. Pes Mekke ahālisi bu dellāl işitdikde kimi Mescid-i Hāram‘a ve kimi evlerine açdılar faĝat řafvān b. Ümeyye ve ‘İkrime b. Ebī Cehil ve Süheyl b. ‘Amr bir midar ‘asker ile daĝı ‘askerini bira kol idüp Mekke‘niñ iine gönderdi ve şöyle tenbīh eyledi ki şaın siz ibtidādan bir kimesne ile cenk itmeĝe heves itmeyiñiz. Emmā eĝer sizi arşılayup ve ieru girmeden men‘ idüp cenke tařaddī ider kimesne olursa anlarla cenk idersiñiz ve kendüsi řařvā nām devesine binüp ve “innā feteħna” sūresini³⁷⁷ okuyarak Mekke iine girdi ve gerek anın girdüĝi arafda ve sāir maħallelerde hiçbir cenk heves ider olmayup faĝat Hālid b. el-Velīd‘in gireceĝi cānibde Kureyř‘den bir midar ‘asker ānları

³⁷⁷ Fetih suresinin 1. āyetinin ilk kelimeleri, 48/1

girmekden men' idüp ve oğ āmağa başladılar. Pes Hālid bülend āvāz ile 'askerine urun ne bakarsınız deyü bir na'ra urdu herkes kılıçlarını çeküp ve küffārın üzerine hucüm ve deraķeb anda yigirmi sekiz kiři[y]i katl eylediklerinde küffār bozulup ve firār eylediler ki ve Hālid cenk iderken Peyğamber 'aleyhi's-selām dađi Mekke girdi. Pes bir tepe üzerine çıkdıķda Mekke'niñ āşađı tarafındaki Hālid'in olduğı cānibde kılıç yalmanı oynar gördükde bu kılıç řa'řa'sı nedir? Ben size cenk etmeyesiniz deyü tenbīh itmedim mi? Kimdir ol cenk idenler? Pes yanında mevcūd olan didiler ki yā Resūlellāh ol tarafda olan Hālid'dir. Ol seniñ emrine muđālif nesne iş tutmaz. Emmā besbelli girmeden men' idüp cenke heves itmişlerdir ol dađi aña bināen cenk ideyor yoşsa o senin emrine muđālif nesne işlemez. Pes andan Peyğamber 'aleyhi [54^b] 's-selām doğrı Ka'be-i Mükerreme'ye gelüp ve deve üzerinde yedi kere Ka'be'[y]i řavāf eyledi ve ol vaķit Ka'be dīvārlarında üç yüz altmış put aşılmış idi. Pes Peyğamber 'aleyhi's-selām elinde olan değnek ile her birisini birer birer urup yire düşürdi. Andan Bilāl'i Ka'be anağdarcısı olan Ořmān b. Ebī řalħa'ya gönderdi ki Ka'be anağdarını getürsün Ka'be'[y]i açdıķda Peyğamber 'aleyhi's-selām emr eyledi ki içinde olan şüretleri sildiler. Andan Peyğamber 'aleyhi's-selām dađi girüp iki rek'at nemāz kıldı. Andan çıķup ve zezem kuyusu yanına geldikde bir řofa řu çekdiler ve andan bir miķdar içüp ve abdest aldıķda ĥalk abdest şuyunu kapışup eđer içmeğe kadar alabildiyse içerdı ve içmeğe kadar alamayanlar yüzlerine ve gözlerine sürerlerdi. Andan Peyğamber 'aleyhi's-selām oturduķda Ebū Bekir babasını Ebū řuħāfe'niñ elinden tudup yiderek getürdi ki gözleri 'alīl olmuş Peyğamber 'aleyhi'-selām gördükde Ebū Bekir'e didi ki niçün iħtiyārı zaħmete kořduñ ben aña giderdim. Ebū Bekir didi ki seniñ aña gitmenden ise anıñ saña gelmesi daħa münāsibdir ve andan götürüp oturduķda Peyğamber 'aleyhi'-selām mübārek eliyle göksüne urup ve didi ki yā Ebū řuħāfe Müslüman ol selāmet bulasın ol dađi řehādet kelimesini getürüp Müslümān oldu. Andan Peyğamber 'aleyhi'-selām řafā'ya çıķup ve ellerini kıldırıp du'ā eyledikden řoñra řafā üzerinde oturduķda ĥalk bölük bölük gelüp ve aña bī'at ve İslām'ı kabül ider oldılar ve Mu'āviye b. Ebū Süfyān dađi bir iki sene muķaddem İslām'a gelmiş idi. Emmā babası Ebū Süfyān'ın řorķusundan āřikār idemeyüp ve bu def'a ol dađi gelüp resmi bī'ati edā ve İslāmı'nı āřikār eyledi ve erler bī'at eyledikden řoñra şarılar dađi gelüp bī'at eylediler. Emmā Peyğamber 'aleyhi'-selām anlar ile bī'atde eliyle muřāfaħa itmeyüp yalnız kelām ile resmi bī'at iderlerdi ve dađi bundan zıkr olunduğı üzere Peyğamber 'aleyhi'-selām şureys'den on bir kişiye re'y virmeyüp ve her nerede bulunursa katl olunsunlar deyü emr eyledikleriniñ birisi 'Abdullāh b. şaşal'dir ki Mekke fethinde ol Medine'ye gelüp ve Müslümān oldu. Ba'deħū Peyğamber 'aleyhi's-selām anı enşardan bir kimesne ile zekāt cem' eylemek ĥizmetine gönderdi. Ol dađi yolda giderken refiķini katl idüp ve mürted olup yine Mekke'ye kaçmış idi ve řā'ir bir kimesne olduğundan dāimā Peyğamber 'aleyhi'-selāmı řiir ile hicv ü zem iderdi ve iki tegannici cāriyesi dađi var idi. Peyğamber 'aleyhi'-selāmı Ebyāt ve eř'ār ile zem iderlerdi ve feth-i Mekke günü evvelden cenk etmeğe heves idüp řoñra 'askeri görünce göñlüne řorķu gelüp ātını ve silāhını bırağup Ka'be kisvesine altında

şaklandı ve şahābeden bir kimesne atını ve silāhını alup ve Peyğamber ‘aleyhi’-selāma getürüp ve kendüsi Ka‘be örtüsü altında gizlendiğini haber virdikde ve varın başını kesin deyü emr eyledi ve Sa‘d b. Hureys ile Ebū Berze gidüp katl eylediler andan cāriyelerini daği katl itmeğe gönderdi ki birini katl eylediler ve birisi İslām’a gelüp ‘afv olundu ve daği evvel on, [55^a] on bir kişiniñ birisi Abdullāh b. Ebī Serh’dır ki muqaddemā Medine’ye gidüp ve Müslümān olup ve anı Peyğamber ‘aleyhi’-s-selām vahy kātibi eylemiş idi. Pes ba‘zı āyetleri yazarken tebdil ve teğayyür idermiş deyü hıyānetini zuhūr eyledikde Medine’den firār ve Mekke’ye gelüp mürted olmuş idi ve fetḥ-i Mekke günü ‘Osmān b. ‘Affān’a gelüp emān u niyāz eyledi ve ol daği sūd qarındaşı olduğundan anı gizleyüp ve birkaç gündün sonra Peyğamber ‘aleyhi’-s-selāma varup ve ‘afvını niyāz eyledikde Peyğamber ‘aleyhi’-s-selām afv eylemedi emma yine ‘Osmān niyāzı boşlamayup birkaç def‘a yalvardıkda Peyğamber ‘aleyhi’-s-selām dayanamayup ‘afv eyledi ve daği anlardan birisi daği Hāriş b. Nevfeldir ki Mekke’ye iken Peyğamber ‘aleyhi’-s-selāma çok eziyetler etmiş idi ve hicretten sonra Peyğamber ‘aleyhi’-s-selāmın kızları Fāṭıma ve Ümmü Külsüm Medine’ye gitmek için bindikleri deve[y]i merkūm Hāriş ürküdüp ve ikisini daği deveden düşürdi. Pes fetḥ günü Mekke’den çıkup kaçarken ‘Ali yetişüp katl eyledi ve daği anlardan birisi Mıkyes b. Şübābe dir ki muqaddemā Medine’ye gidüp ve Müslümān olup ve andan ol İslām’a gelen Hişām b. Şübābe[y]i enşardan bir kimesne gazāda yañlışlıgla katl eylemiş idi. Anın kanını da‘va idüp ve Peyğamber ‘aleyhi’-s-selām diyetini virüp ol daği diyeti aldıkdā sonra yine ol qarındaşını katl andan kimesne[y]i tenhāda bulup katl ve firār ve Mekke’ye gelüp mürted olmuş idi. Pes anı daği fetḥ günü bulup katl eylediler ve daği andan birisi Hebbār b. el-Esved’dır ki Peyğamber ‘aleyhi’-s-selāmın kızı Zeyneb’i zevci Ebū’l-‘Āş Medine’ye gönderdikde Hebbār devesini mızrağ ile urup düşürdükde Zeyneb daği düşüp hatta ḥamlını vaz‘ eylemiş idi. Pes Peyğamber ‘aleyhi’-s-selām dimiş idi ki Hebbār’ı her nerede bulursañız peşin ellerini ve ayaklarını kesüp ba‘dehū katl idinüz ve işbu fetḥ günü Mekke’den firār eyledi. Bulamadılar ve bir müddetden sonra gelüp ve şıdkıyla Müslümān olmağa şuçı ‘afv olundu ve anlardan birisi daği ‘İkrime b. Ebī Cehil der ki babasıyla beraber Mekke’ye de Peyğamber ‘aleyhi’-s-selāma çok eziyetler itmiş idi ve hicretten sonra daği Kureys kandırup ve birkaç def‘a Peyğamber ‘aleyhi’-s-selāmın üzerine gitdi idi. Pes fetḥ günü Mekke’de firār eyledi ve zevcesi Ümmü Hākīm muqaddemā İslām’a gelmiş idi Peyğamber ‘aleyhi’-s-selāmdan zevci ‘İkrime için re’y maṭlūb ve niyaz idüp Peyğamber ‘aleyhi’-s-selām daği niyazına müsā‘ade idüp re’y virince ol daği ‘İkrime’niñ ārdına düşüp ve tā Yemen’de deniz yalısında bir gemiye binecek vakitde bulup didi ki yā ‘İkrime dur kendü nefsin helāka atma saña Peyğamber ‘aleyhi’-s-selāmdan re’y almışım ol daği andan dönüp ve Mekke’ye gelüp İslām’ı kabül eyledi ve daği anlardan birisi Sāre nām qarı idi ki teğannici bir qarı olup Peyğamber ‘aleyhi’-s-selāmın zemmi ḥaqqında nice ebyāt ve eş‘ār okurdu. Pes fetḥ günü İslām’a gelmeğe ‘afv olundu ve birisi daği Hāriş b. Hişām’dır ki ol daği Peyğamber ‘aleyhi’-s-selāmın ammisi Ebū Ṭālib’in kızı Ümmü Hānī ricasıyla ‘afv olunmadı. Birisi daği Şafvān İbni Ümeyye’dır ki ol daği ‘Umeyr b. Vehb’in ricasıyla ‘afv

olundu³⁷⁸ ve birisi dağı meşhür Ka‘b b. Züheyr’dir ki feth-i Mekke günü kaçıp [55^b] ve bir seneden sonra Medine’ye gelüp ve meşhür Bānet Su‘ādu kaşidesini Peygamber ‘aleyhi’s-selām’ın karşısında okuyup ve İslām’ı kabül eyledikde Peygamber ‘aleyhi’s-selām haz eyleyüp aña bir hil‘at giydirdi ve birisi dağı Uhud gāzāsında Hamza[y]ı şehid iden Vaşşidir ki feth günü Tāif’e kaçdı sonra bir müddetden sonra Tāif ahālisi Peygamber ‘aleyhi’s-selāma geldikde ol dağı añlar ile beraber İslām’ı kabül eyledi ve dađı³⁷⁹ Peygamber ‘aleyhi’s-selām Mekke’de karar eyledikten sonra Hālid b. el-Velid’i otuz atlu ile Mekke civārında vāki‘ ‘Uzza nām putı yıkmağa gönderdi. Ol dağı varup putı ve yanında olan binā[y]ı yıkup geldi ve Mekke’ye bir sā‘at mesafede vāki‘ Süvā‘ nām putı yıkmağa gönderdi. ‘Amr b. ‘Āş ol dağı anı yıkdı ve Sa‘id b. Zeyd’i dağı Menāt nām putı yıkmağa gönderüp ol dağı anı yıkdı.

Ba‘şü Hālid b. el-Velid

Ve dağı Peygamber ‘aleyhi’s-selām Hālid b. el-Velid’i üç yüz elli kişi ile Yelemlem nāhiyesine Benī Cezīme kabilesi üzerine gönderdi. Anları İslām’a da‘vet eyleye anlar ise muqaddemā İslām’a gelmişler idi. Lākin Peygamber ‘aleyhi’s-selāmın haberi yoğidi. Pes Hālid ol tarafa gidince Benī Cezīme haber alup ve muqaddemā Hālid’in ‘ammisi Fākih’i katl eylemiş olduklarından Hālid’den havf idüp cümlesi silāhlandılar. Pes Hālid anlara varup siz ne dindesiñiz? deyü şordukda Müslümañ’ız işde mescidimiz var beş vakitte ezān-ı Muhammedī okuyoruz deyü cevāb eylediklerinde ya üzeriñizde bu silāh nedir? deyü şordukda ‘Arabdan ba‘zı kimesneler ile ādāvetimiz vardır korđduk anlar olmasun anuñ-çün silāhımızı aldık didiler. Pes Hālid b. el-Velid birağın silāhıñızı deyü emr eyledi. Cümlesi silāhını birağdı andan Hālid bunları esir idüp her birisini ‘askerine birer ikişer takşim ve ol gice seher vağtı olduğda bir dellāl çağırdup didi ki herkes elinde esirini katl eylesün. Pes ‘askeriñ bir miğdarı katl idüp ve bir miğdarı katl itmedi ba‘dehū Peygamber ‘aleyhi’s-selām haber aldıkda taşhīhi için ‘Ali[y]i gönderdi ve aña bir miğdar deve ve gümüş virdi ki eđer fi‘l-hāqıka Müslümān olmuşlar ise ol katl olunanlarıñ diyetini ve zararlarını virsün. Pes ‘Alī varup taşhīh eyledikde Müslümān oldukları zāhir olunca ol katl olunanlarıñ diyetini ve zararlarını ödedikten sonra bāki kalan malı dağı yine anlara virüp alıñız bu malı dağı size vireyim hātırıñıza gelmeyen zararıñız için maşsüb idiñiz deyüp her vechile gönüllerini ele aldı.

Ġazvetü Huneyn

Ve dağı Peygamber ‘aleyhi’s-selām Mekke[y]i feth eyledikde etrāf u eknāfda olan ‘Arab kabileleri cümlesi cem‘ olup itā‘at eylediler. Fağat Hevāzin kabilesi ve Şakif kabile itā‘at etmedi zīrā anlar kuvvetlü ve yoğun ve āzğın bir kavim idiler ve mābeynlerinde didiler ki Muhammed Mekke[y]i feth idüp ve ol havālileri diledüğü gibi kabzasına aldı şimdiden sonra bizim üzerimize geleceğı besbellidir

³⁷⁸ Derkenār-ı Varak: “beyān ‘afv olunmadı.”

³⁷⁹ Kelime kırmızı mürekkep ile yazılmıştır.

lâkin ol gelmezden evvel biz anıñ üzerine gitsek münâsibdir deyü Mâlik b. ‘Avf’ı üzerlerinde baş naşib idüp ve dört biñ cenkçi cem‘ oldılar ve yüz yetmiş yaşında Düreyd b. Şimme bir kimesne var idi ki [56^a] gözleri a‘mâ olup ve eli ayağı tutmaz idi. Emmâ gâyet müdebbir ve cenk ahvâlinde añlar bir kimesne olduğundan anı dañi beraber aldılar ve başlarını olan Mâlik emr eyledi ki ol ‘asker cümle mallarını evlâd u ‘ıyâllerini beraber alsunlar añlarıñ sebebine girü dönüp kaçmasunlar ve oldukları maħalden alküp Evtas nâm maħalle geldiklerinde Düreyd b. eş-Şimme deve bağırtısı ve eşek añırması ve küçük oğlan şadâsı işitdikde bunlara nedir? deyü şordı. Didiler ki reîsimiz Mâlik askeriñ kaçmamasına vesîle olmak maşlahati-çün cümle mal ve evlâd u ‘ıyâlimizi dañi beraber götürüyor didiklerinde Düreyd b. eş-Şimme münâsib görmeyüp ve Mâlik’i çağırıp didi ki eğer biz haşmımıza gâlib gelürsek bize kılıcı ve mızraklı kimesne lâzımdır çok çoğunuñ ne fâidesi vardır ve eğer bozulursa bu evlad u ‘ıyâlimiz ayağlar altında alur bunları girü döndür deyü i‘âdelerine çalışdı emmâ Mâlik genç delianlı olduğundan aña kelâm te’sîr itmedi. İmdi bunlar cem‘iyyet idüp ve Mekke cânibine yürüdüklerini Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm haber aldıkda aşhâbdan ‘Abdullâh b. Ebî Hudrî’[y]i câsus gönderdi bir eşah haber öğrensün. Ol dañi varup içlerine girdi ve aralarında bir gün eğlenüp taşmîmlerini öğrendi ve andan gelüp Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm haber virdi ki dört biñ midar cenkçi ‘asker cem‘ olup ve cümlesiniñ ne adar devesi ve koyunu ve sâir mal ve evlâd u ‘ıyâli var ise beraber olmuşlar didi ki Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm güldi ve didi ki inşâellâh anlar cümlesi Müslümânlara ganîmet olacaktır. Andan Mekke’ye ‘Attâb b. Esîd’î yerine hâlîfe bırağup on iki biñ kişi ile ıkdı ki on biñi Medine’de gelenler ve iki biñi fet günü Mekke’de Müslümân olanlardan idi ve Mekke müşriklerinden hâlen Müslümân olmayanlardan dañi seksen adar kimesne beraber ıkdı ve ıkarıkların ba‘zıları bu adar ‘askeriñ çoqluğuna baup didiler ki bize aşlâ bir kimesne dayanamaz ve bu ‘askere hiç bozulmak olmaz deyü kendülerine ‘aceb getürdiler ve andan gidüp Huneyn nâm maħalle küffâr ‘askerini gördüklerinde ol gice ol maħalde aldılar ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm ‘Amr’a bir sanca ve ‘Ali’ye bir sanca ve Sa’d b. Ebî Vaâş’a bir sanca ve Habbâb b. el-Münzir’e bir sanca ve Üseyd b. Hıdayr’a bir sanca virüp ve kendüsi Döldül nâm atırına yine biñüp ve iki zır ve bir tuğulga giydi ve ‘askerini şaf şaf idüp ve şabâ karañlığında küffârıñ üzerine yürüdiler meğer ol gice küffârdan Düreyd b. eş-Şimme’niñ ta‘rifıyle derede içinde külliyyetlü adam puşuya bırakmışdı ve bunlarıñ hayrı yoğiken dereye indiklerinde ol pu şuda olanlar o aramağa başlayup üzerlerine yağmur gibi o yağup ve hiçbirisi yere boş düşmedi. Pes bir def‘a ölenleriñ üzerine haml eylediklerinde beru tarafda olanlar dañi o atmağa başlayınca ‘asker-i İslâm girü dönüp ve ikisi bir yere gelmeyerek dağıldılar. Peyğamber aleyhi’s-selâm yüz adar kişi ile ve bir rivâyetde yalnız yedi kişi ile ki Ebü Bekir ve ‘Ömer ve ‘Ali ve ‘Abbâs ve oğlı Fazl ve Ebü Süfyân [56^b] b. el-Hâriş ve Üsâme b. Zeyd ile alup ve sağ tarafa çekildi ve bu perişanlık olduda göñlünde gillü gîş olan Müslümânlar ba‘zı münâsebetsiz kelâmlar söylemeğe başladı. Hatta Ebü Süfyân b. Harb ehl-i İslâm bu bozulmağa göre tâ deñize dek kaçacaklardır andan Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm el aldırıp du‘â eyledikden şoñra ‘Abbâs’a

emr eyledi ki halkı yanlarına çağırın ve ‘Abbās daği gāyet bülend āvāzlu kimesne idi ki çağırıldıkda bir sâ‘at mesafeden ziyāde yerde şadāsı işidilürdi. Pes bülend āvāz ile yā ma‘şera İslām gelinüz Resūlullāh buradadır deyü çağırıldıkda her işiden kimesne koyun yavrusuna koşar gibi gelüp Peyğamber aleyhi’s-selāmın yanına cem‘ olmağa başladılar ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selām daği katırdan inüp ve yirden bir avuç kum alup ve şāhetü’l-vucūh diyerek düşman tarafına şadıkdā küffārın gözleri ve āğızları kum ile dolup ve Allāh Te‘ālā daği melāike ‘askeri gönderüp küffāra daği ol ‘askeri görünce bozulup arka virdiler ehl-i İslām daği ardlarına düşüp ve diledükleri kadar küffār katl ve nihāyetsiz esīr ve gānīmet aldılar ve aşhābdan Rebī‘a bin Refī‘ Dureyd b. eş-Şimme yetişüp bakdı ki gözleri kör bir kocaman kimesne andan devesiniñ dizgininden tutdukdā Dureyd b. eş-Şimme şordı ki kimdir deve mi tutan? Ol daği Rebī‘a bin Refī‘im didikde ne yapacağsın didikde ol daği boynunu uracağım deyüp ve bir kere kılıç ile urup kesdiremediğinden Dureyd b. eş-Şimme didi ki seni anan güzel beslememiş al benim kılıcımı terkide bağıdır ve anıñla kes. Ben daği sizden çok kimesne kesmişim andan Rebī‘a anıñ kılıcını alup ve başını kesdi ve ol cenkde Āiz b. ‘Amr alnına bir ok urup ve kanları aķarak Peyğamber ‘aleyhi’s-selāma geldikde mübārek eliyle ol okı vurduğı yere sığadıkdā ol anda şağaldı ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmın eli tutduğı yerde çakal gibi bir beyaz kaldı ve Hālid b. el-Velīd daği yaralanup anıñ yarasına daği mübārek tükrüğünden sürdükdē der aķeb şağ sālīm oldı.

Seriyyetü Ebī ‘Āmir

Ve daği küffār ‘askeriniñ Huneyn’de bozulup kaçdıkdā soñra bir miğdar Evtās nām maħalde cem‘iyyet eylediklerini Peyğamber ‘aleyhi’s-selām haber aldıkdā Ebū ‘Āmir el-Eş‘arī[y]i bir miğdar ‘asker ile ol tarafa gönderdi. Ol daği varup ve anda olan küffār ile cenke tutuşdı ve tokuz kardaş bir bir ardınca Ebū Āmir’in üzerine hamle eylediklerinde tokuzunu daği birbiri ardınca katl eyledikden soñra onuncı karındaşları çıkup Ebū Āmir’i katl eyledi. Ebū Āmir uruldukdā ölmezden evvel karındaşı oğlu Ebū Mūsā el-Eş‘arī[y]i ‘askere baş idüp küffārın üzerine şaldı ve cümle ‘asker daği bir hamleden hucūm eylediklerinden küffār bozulup kim nereye kaçdıkdā bunlar nice esīr ve gānīmet alup döndiler.

Ġazvetü’ṭ-Ṭāif

Ve daği Huneyn ġazāsında aldıkları gānīmeti Peyğamber ‘aleyhi’s-selām bir yere cem‘ itdirdüp ve cümlesini Ci‘rāne nām maħalde birağup ve üzerlerine Büdeyl b. Verkā[y]ı bekçi ta‘yīn eyleyüp ve kendüsü [57^a] ‘askeriyle Ṭāif üzerine gitdi ki Huneyn’den ve Evtās’dan kırtulan küffār Ṭāif kal‘asına kaçmışlar idi. İmdi ‘asker-i İslām daği kal‘aya karīb maħalle vardıkda kal‘adan külliyyetlü ok atmağa başladılar ve çok kimesne yaralardılar hatta ol yaralanlardan on dört kişi öldi ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selām bir cānibe çekilüp ve anda zevceleri Ümmü Seleme ve Zeyneb için birer oba kırup ve kendüsü daği müddet-i muħāşara on sekiz gün ol iki oba arasında nemāz kılardı ve ol muħāşara günlerinde Hālid

b. el-Velîd beher gün meydana adam okurdu. Emma kal'adan ne bir kimesne çıkup ve ne bir cevâb virirlerdi şoñra 'Abd-i Yâilil cevâb eyledi ki bizden seniñle meydana döğüşecek adam yokdur lâkin kal'ada birkaç senelik zahîremız vardır tâ zahîremiz tükenince beklersiñiz ol vaķit cümlemiz dâlkılıķ olup size çıkarız ve cümlemiz katl olunca cenk ideriz. Pes andan ehl-i İslâm mancınıķ kurup ve içerüye taş atmağa başladılar ve birkaç kimesne daħi şü yolundan kal'a altına girdiler şoñra küffâr görüp ve ısıcaķ demir atup anları ol yirden kaçıldılar ba'dehû Peyğamber 'aleyhi's-selâm emr eyleyüp hürmalarını ve üzüm aşmalarını kesmeğe başlayup ve nice ağaç kesdiklerinden şoñra Allâh haķķı-çün kesmeñiz deyü kal'adan çağırıldıklarında vazgeçdiler ve Peyğamber 'aleyhi's-selâm daħi ba'zı ru'yâ ve işaretler ile Tâif'în feth olmayacağı ma'lûm olduķda Nevfel b. Mu'âviye ile kalkalım mı yoħsa oturalım mı? deyü müşâvere eyledikde Nevfel didi ki yâ Resûlellâh bunlar in içine girmiş tilküye beñzerler eğer beklerseñ tutarsın eğer beklemeyüp bıraksan daħi saña bir zarar idemezler andan Peyğamber 'aleyhi's-selâm 'Ömer'e emr eyleyüp ve kalkacağız deyü çağırdı ve halk daħi kalkacağlarını añladıkda bir kere daħi şü kal'aya bir hücum idelim de deyü izin istediler ve izin virilüp yürüyüş itdiler yine kal'aya girilmeyüp ve çok kimesneler yaralandılar andan Peyğamber 'aleyhi's-selâm kalkacağı vaķit Tâif ahâlisine ve Şakif kabîlesine du'â idüp didi ki yâ Rabbî bunlara hidâyet vir kendü rızâlarıyla gelüp Müslümân olsunlar ve haķıķat bir seneden şoñra cümlesi gelüp Müslümân oldılar ve andan kalkup Cî'râne nâm mahalle geldiklerinde Huneyn esîrlerini vesâir alınan ğanîmeti şaydıklarında altı biñ esîr ve yigirmi dört biñ deve ve kırk biñden ziyâde koyun ve yüz altmış biñ dirhem gümüş çıktı andan Peyğamber 'aleyhi's-selâm hımsunu alup ve ol hımsdan Mekke ahâlisinden yeni Müslüman olanlarıñ göñlünü ele almak için nice koyun ve deve ve gümüş virdi. Anlardan Ebû Süfyân'a ve biñ altı yüz dirhem gümüş virdikde oğlum Yezid'e daħi bir şey' var mıdır? didi. Aña daħi ol miķdar deve ve gümüş virdi ki ba'dehû diğeri oğlum Mu'âviye'ye daħi virir misin? didi. Aña daħi ol kadar deve ve gümüş virdi ki üç yüz deve ve dört biñ sekiz yüz dirhem gümüş aldıkda didi ki yâ Rasulellâh kavğada da kerîmsiñ barışıkda da kerîmsiñ seniñle kavğa iderken de ikrâmını gördüm barışıkda da in'âmını gördüm Allâh Teâlâ saña hayırlı virsin andan Hâkîm b. Harâm'a daħi yüz deve virdikde didi ki yâ Resûlellâh [57^b] daħa isterim yüz deve daħi virdi yine daħa isterim didikde yüz deve de daħi virdikden şoñra didi ki yâ Hâkîm bu mal tatlu nesnedir her kim geçinmek için alıyorsa aña mübârek olsun emmâ israf için alan kimesneye mübârek olmasın ve virmek dilencilikden hayırlıdır didikde Hâkîm yalnız yüz deve[y]i alup iki yüzünü bıraktı ve andan Akra' b. Hâbis'e daħi yüz deve ve Uyeyne b. Hışn'a yüz deve ve 'Abbas b. Mirdâs'e ise kırk deve hâşılı kimine yüz ve kimine elli deve ve koyun ve gümüş virüp ve halk başına üşüp baña da vir yâ Resûlellâh baña da vir diyerek Peyğamber 'aleyhi's-selâm tâ bir ağaç altına sürüp ve ol ağaca dayandıķda arķasından şalı daħi kapdılar ve ol vaķit ba'zı münâfiķlara didiler ki Resûlullâh bu taķsîmde 'adâlet itmedi ve Allâh Te'âlâ'nıñ rızasını murâd itmedi. Pes bu kelâmlarını haber aldıkda ğazab-ı şedîd ile ğazaba gelüp mübârek yüzi kıpkırmızı olup ve gözleri bulandı ve didi ki Peyğamber

olan kimse ‘adālet itmedikde ğayrı kim ‘adālet idebilür? Qarındaşım Mūsā Peyğamberi Allāh rahmet eylesün aña dağı kendü kavmi böyle eziyet eylediler lākin şabrı ziyāde eyledi ve ‘Ömer ol meclisde bulunup yā Resülellāh baña izin vir kerem eyle şunların boyunlarını urayım yeter saña bu eziyetleri çektirdiler didikde Peyğamber ‘aleyhi’s-selām didi ki bunlar zāhirde bizim ittiba‘ımızdan şayıur şimdi anları katl eylesen ğalk đirler ki Muĥammed kendü ve ittiba‘larını dağı katl ideyor dursunlar anlar bir belāsını bulur.

Vefdü Hevāzin

Ve dağı bundan aqdem Şakīf kabilesiyle beraber olup ve Ĥuneyn’de Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ile cenk eyleyen Hevāzin kabilesine hidāyet irişüp cümlesi Müslümān olduğdan sonra Peyğamber ‘aleyhi’s-selām on dört kiři ile bir elçi gönderdiler ve gelüp Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmı Ci‘rān’da bulduklarında didiler ki yā Resülellāh kendüimize ve evlād u ıyālimize gelen belaları gördük ol esir eylediğini qarıları ve kızlarımız kimi seniñ süd qarındaşın ve kimi dağı teyzen ve ğalañdır zīrā Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmı küçük iken emziren dāyesi Ĥalīme ğātun işbu Hevāzin kabilesinden idi ve yā Resülellāh seniñ keremiñ ve merĥametiñ ‘ālemde meşhürdür ‘ināyet eyle bizim cürüm ve kabāhatimizi ‘afv eyle ve evlad u ‘ıyālimizi bize in‘ām eyle deyü niyāz eylediklerinde Peyğamber aleyhi’s-selām didi ki sizden alınan mal ve eşyā ve esir olan ‘ıyal u evlādınızı mı alıvereyim istersiniz yohsa ‘ıyāl u evlād ve ‘ıyālınızı mi? Anlar didiler ki maldan ve eşyādan ğaşılı āncağ ciĝerpāremiz olan ‘ıyal u evlādımızı isteriz sāir nesneniñ kelāmını bile istemeziz. Pes Peyğamber ‘aleyhi’s-selām didi ki şimdi biz öĝle nemāzını kılacamız siz dağı gelüñüz ve nemāz kıldıkdan sonra herkes anda iken Müslümān olduğunuzu ğaber viriñiz ve esirlerinizi niyāz idiñiz anlar dağı Peyğamber aleyhi’s-selām ta‘rifi üzere nemāz kıldıkdan sonra ayaĝa kalkup didiler ki eyyühen’n-nās bizim kabilemiz ahālisi cümlemiz Müslümān olup sizin ile dīn qarındaşı olduğ esirlerimizi bize iĥsān idesiñiz deyü niyāza gelmiş kerem idiñiz bizi āĝlatmañız ba‘dehū Peyğamber [58^a] ‘aleyhi’s-selām didi ki bir ğutbe okuyup Allāh Te‘ālā’ya ğamd ü şenā eyledikten sonra didi ki işbu Hevāzin kabilesi tevbe ve istiĝfār idüp Müslümān oldukları ğalde bize gelmişler ben dağı münāsib gördüm ki bunların esirlerini virelim her kim bir pāresiz virdim derse virsün ğāyet ğaz iderim ve pāresiz virmem diyen kimesne var ise aña ‘ahdim olsun bundan sonra alınan ğanīmetiñ ğumsunden pāresini viririm hemān şimdi şunları āĝlatmayalım. Pes cümle aşĥāb-ı kirām cümlemiz bir pāresiz viririz deyüp herkes elinde olan esirini şalıverdiler ve ol esirlerin içinde Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmın süd qarındaşı Şeyma dağı tutulmuş olduğundan anı tutan kimesneye ben Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmın süd kız qarındaşıym didikde inanmayup Peyğamber ‘aleyhi’s-selāma götürdi. Aña dağı ol taqrir eyledikde didi ki benim süd kız qarındaşım olduğuna ğiçbir nişaniñ var mı? Ol dağı belī bir kere omuzumu ışırdıñ idi ğala yeri bellidir deyüp ve omuzunu açup Peyğamber ‘aleyhi’s-selām gördükde gerçeksiz deyüp ve şalını döşeyüp gel otur deyü ikrām eyledi ve

mübârek gözlerinden yaş geldi ba‘dehū didi ki eğer isterseñ benim yanımda ƒal saña her vechile i‘zaz u ikrām iderim ve eğer istersen saña biraz meta‘ virüp yine ƒavmine göndereyim ol dağı ƒavmime gitmeği canım ister didikde aña üç köle ve bir cāriye ve bir miƒdar deve ve ƒoyun virüp gönderdi ve anası ve babası sađ mıdır? Őorduđa vefāt itmiŐ olduklarını Ħaber virdi ve bir rivāyetde iŐbu Ħuneyn‘de Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ile görüşüp ikrāmlanañ süd anası Ħalīme‘dir derler.

İslāmu Mālik

Ve dağı Ħuneyn‘de küffār ‘askeriniñ reisi olan Malik b. ‘Afv nerede ƒaldı deyü Peyğamber ‘aleyhi’s-selām Hevāzin elçilerine Őorduđa Őaƒıf kabilesiyle Tāif ƒal‘asına ƒapandı deyü Ħaber virdiler ol dağı didi ki aña bir Ħaber gönderiñiz eğer gelüp Müslümān olursa aña evlād u iyālini ve cümle malını virdikden Őoñra yüz deve dağı viririm. Pes Mālik bu Ħaberi işidince gizlü ƒal‘adan ƒıƒup ve gelüp Ci‘rāne‘de Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ile buluşup ve İslām‘ı ƒabül eyledikde Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ve va‘d eylediği nesnelere virdikden Őoñra anı Müslümān olan Hevāzin kabilesine baş idüp gönderdi ol dağı varup ve Tāif civārında Őaƒıf kabilesiniñ Ħayvānātından eline geƒdiđini Őabı eylemeğe başlayup her ne ƒadar Ħayvān yağma ideridiyse Ħumsunı bi‘t-tamām Peyğamber aleyhi’s-selām gönderdi.

Beyānu ‘Umreti’n-Nebiyi ‘Aleyhi’s-Selām

Ve dağı Peyğamber ‘aleyhi’s-selām Ci‘rāne‘de on üç gün oturduğdan Őoñra anda ‘umre iƒin iħrām giyüp Mekke‘ye gelüp tavāf ve ziyāret ve başını tıraş eyledikden Őoñra Mekke‘de ‘Attāb b. el-Esīd‘i Ħalīfe bırağup ve Mu‘āz b. Cebel‘i dağı Ħalƒa ƒur‘ān ve fıƒıh oğutmağ iƒin ta‘yīn idüp ve kendüsi ‘askeriyle beraber Medine‘ye geldiler.

Velādetü İbrāhīm

Ve dağı işbu seneniñ Zi‘l-Ħicce‘sinde Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmıñ Māriye adlu cāriyesinden bir erkek evlādı dünyāya gelüp ismini İbrāhīm ƒodı ve yedinci günü iki ‘aƒıƒa [58^b] ƒurbanı kesüp ve başını tıraş idüp saƒınıñ ağırı miƒdarı gümüş fuƒaraya Őadaƒa eyledi. Rivāyet olunur ki İbrāhīm doğduğı gün Cebrāil gelüp es‘selāmü ‘aleyke yā İbrāhīm.

Seriyetü ‘Uyeyne b. ĦıŐn

Ve dağı hicretiñ toğuzuncı senesi Muħarrem‘inde Peyğamber ‘aleyhi’s-selām aŐĦābdan Beşir b. Süfyān‘ı muƒaddemā İslām‘a gelen Benī Ka‘b kabilesiniñ mallarınıñ zekātını almağa gönderüp ol dağı varup zekātı cem‘ eyledikde Ħālen küfür üzerinde olan Benī Temīm kabilesi dağı anlara ƒarīb maĦalde sākin olduklarından bunlara didiler ki niƒün malınızı beyhüde vireyorsañız anlar didiler ki biz

Müslümân olduk ve bizim dīnimizde zekāt farzdır. Elbetde virmeyince olamaz didiklerinde Benī Temīm kabīlesi silāhlanup ve buradan Medine'ye bir deve yavrusı gitsün virmeziz deyü Beşīr'i t̄ard eylediler ol daḥi gelüp ḥaber virdikde Peygamber 'aleyhi's-selām daḥi Uyeyne İbni Hıṣn'ı elli atlu ile Benī Temīm üzerine gönderdi. Anlar daḥi gündüz gizlenüp gice giderek 'alel'l-gafle Benī Temīm Kabīlesi üzerine hucūm ve on bir erkek ve yigirmi qarı ve kız tutup Medine'ye getürdüklerinde Peygamber 'aleyhi's-selām ol esīrleri Remle bint el-Ḥāriṣ'in evinde ḥabs eyledi ve Benī Temīm kabīlesinden seksen kimesne kaḥḥup Medine'ye geldiler ve Peygamber 'aleyhi's-selāmın kaḥḥası önüne gelüp çık yā Muḥammed seniñle eş'ār söyleşelim zīrā Peygamber 'aleyhi's-selām bilse bizim medḥimiz adamı āli ider ve zemmimiz kişiniñ pāyesini alçaq ider ve Bilāl daḥi okurdu. Peygamber 'aleyhi's-selām daḥi çıkdıkda bunlar anıñ eteklerine şarılup bir miqdar söyleşdikden soñra Peygamber 'aleyhi's-selām ögle nemāzını kılup ba'dehū mescid önünde oturdu ve anlar yine evvelki gibi söylediklerinde Peygamber 'aleyhi's-selām didi ki siziñ medḥiñizden bir fāide ve zemmiñizden bir ziyān yoḥdur. Bir kimesne[y]i Allāh Te'ālā medḥ eyledikde anıñ rütbesi āli olur ve zem eyledikde pāyesi alçaq olur. Lākin söyleyiñiz bakayım pes şā'irleri Aḥra' b. Ḥābis iki beyit şī'ir söyledi mefhūmi şu ki Arabistān'da Benī Temīm kabīlesi gibi eşref bir kimesne yoḥdur. Andan Peygamber 'aleyhi's-selām daḥi kendi şā'iri olan Ḥassān b. Şābit'e kaḥḥ sen de bunlara bir cevāb vir ol daḥi iki beyit şī'ir söyleyüp şu mefhūmdaki ey Benū Temīm böyle iftiḥar etmek size el vermez zīrā bizim ḥizmetkārlarımızıñ tānesi hep siziñ kızlarıñızın ve kaḥḥanlarıñızdır andan Peygamber 'aleyhi's-selām didi ki yā Aḥra' böyle alçaq olduḥuñuzu ümmī ḥaḥḥ unutmuş idi. Niçün sebep olduñuz bir tekrar ḥaḥḥıñ ḥāḥırına getürdüñüz andan Aḥra' teslim olup ve bizim siziñle eş'ār söyle söyleşimize iktidārımız yoḥdur deyü Müslümān oldu. Cümle refiḥleri daḥi şıdkıyla Müslümān oldılar ve bir müddet Medine'de eḡlenüp Qur'anı ve mesāil-i dīniyyeleri öḡrendikten soñra Peygamber 'aleyhi's-selām daḥi ol esīr olan ıyāl u evlādlarını virüp yine meskenlerine gitdiler.

Ba'şü Velīd b. 'Uḥbe

Ve daḥi Peygamber 'aleyhi's-selām Velīd b. 'Uḥbe'[y]i muḥaddemā İslām'a gelen Benī Muşḥalīḥ kabīlesiniñ mallarınıñ zekātlarını almaḡa gönderüp ve kabīle-i mezbūrada ahālisi Velīd'iñ geleceḡini ḥaber aldıklarında Peygamber 'aleyhi's-selām ta'zīmen gönderdiḡi adamını karşılamak için yigirmi kimesne karşıcı gönderdiler Velīd daḥi ol gelen karşıcılarını görüp ve cāhiliyyet vaḥtinde [59^a] anlar ile ba'zı 'adāvet olduḡundan bunlar beni katl ider ḥorḥup ve şeyḥan vesvesesine tab'iyyet birle girüye 'avdet ve Medine'ye gelüp beni silāhlı adamlar karşılayup zekāti virmemek için beni katl idecek idiler ben daḥi kaḥḥup geldim deyü taḥrīr eyledikde Peygamber 'aleyhi's-selām ḡazaba gelüp ve Benī Muşḥalīḥ üzerine 'asker göndermek taşmīm eyledi 'aḥbinde Benī Muşḥalīḥ iḥtiyarları gelüp yā Resūlellah seniñ adamıñ geleceḡini işitdik biz daḥi ta'zīmen aña karşıcılar gönderüp ve ikrāmı kaydında iken girü dönmüş bilmeziz aña seniñ ḥarafından ardıca bir mektüb mı gelidi de anıñ-çün döndi yoḥsa ne sebep

oldı? Biz dağı bu huşuşda hayrande kaldığımızdan geldik bir haber alalım didi ki Peyğamber aleyhi's-selām anlarıñ bu 'özür dilediklerine inanmayup varıñız siz yerıñize ben başka birini gönderirim didi andan Hālid b. el-Velīd bir mıkdar 'askeriyle ta'yın idüp didi ki gizlü ol tarafa gid ve irakdan hallerini güzelce teftiş eyle eğer Müslümān'lıklarına delālet ider bir hallerini görürseñ mallarınıñ zekātını alup bu tarafa gel ve eğer küfürlerine delālet ider bir nişan görürse sāir küffāra olan mu'āmele[y]i dağı aña da işle. Pes Hālid 'askeriyle varup ve anlara qarīb maħalde aħşam olduğda gördüğü aħşam ezānı okuyup cemā'atle nemāzı kıldılar ve yatsu ezānını dağı okuyup nemāzı kıldılar ve küfürlerine delālet ider hiçbir eşer görmediğinden yārāndāřı āřıkāre yanlarına gitdikde aña ta'zīm ve ikrām eylediler mallarınıñ zekātını bi't-tamāme virüp anlarda itā'atden ğayrı bir nesne görmedi. Ol dağı zekātı cem' idüp ve dönüp Peyğamber 'aleyhi's-selām haber virdi.

Ba'sü 'Alī Ebī Tālib

Ve dağı Peyğamber 'aleyhi's-selām ğazret-i 'Alī'[y]i Benī Tay kabilesinde vāķi' Fūls nām putı yıķmađa gönderdi ve aña bir siyah sancaķ açup ve ma'iyetine yüz elli kiři virdi. Anlar dağı varup řabāh řafaķında hucūm idüp ve anda olan küffār kaçdıķda ol putı yıķup ve ol tarafda olan oşalarını yakdılar ve evlād u 'iyāllerini aldılar ve deve ve koyunlarını sürüp Medine'ye götürdiler ve ol putun ğazine odasında üç kılıķ buldılar ki 'Arab'da meřhūr ve mu'teber kılıķlar idi ki Peyğamber 'aleyhi's-selām anları alup ve birisine Rusūb ve birisine Mihdem ve birisine Yemāni ad koyup ve ol eşirler iķinde cömerdlik ile 'ālemde meřhūr olan Ħatem Tāi'niñ kıızı dağı tutulmuş olup Peyğamber 'aleyhi's-selāma didi ki yā Muhammed baña iħsān eyle beni ğavmim arasında utandırma zīrā ğavmimiñ reisiñ kıızıyım benim babam fuķaraya ta'ām yedirirdi ve misāfir konuklardı ve aķları şoyurırdı ve çıplaķları giydirdi ve bir muħtācı giriye boş döndürmezdi. Peyğamber 'aleyhi's-selām dağı işbu söyledikleriñ ğaķdır ve gerķek babañ güzel aĥlāķ řaĥibi adamdır deyüp ve azād eyledi ve bir deveye bindirüp ve zaĥirasini virüp ğavmine gönderdi.

Teĥābi'u'l-Vüfūd

Ve dağı dīn-i İslām zuhūr ve küffārıñ ğaksārıñ maĥhūr olmağa bařladıķda ba'zi kabīleleriñ elķileri Peyğamber 'aleyhi's-selāma gelüp itā'at iderlerdi. Emmā seyrek gelürlerdi řoñra Allāh Te'ālā Peyğamber 'aleyhi's-selām Mekke fetĥini müyesser idince cümle 'Arab Ķureyř tābi' olduğını gördüķde anladılar ki bundan řoñra Peyğamber 'aleyhi's-selām ile cenk itmeğe ve aña dūřmanlık itmeğe kimesneniñ tāķati yokdur andan řoñra [59^b] her kabīleniñ elķileri bölük bölük gelüp ğaķ dīne girmeğe ve Peyğamber 'aleyhi's-selāma itā'at eylemeğe başladılar ve Mekke fetĥi hicretiñ sekizinci senesiniñ evāĥirinde vāķi' olup işbu elķileriñ çok gelmesi toķuzuncı senede olduğundan bu seneye 'āmü'l-vüfūd ya'ni elķiler yılı dinür ve Hevāzin kabīlesiniñ elķileri Ci'rāne'ye geldiği ve Benī Temīm elķileri dağı

Medine'ye bundan geldiği aqdemce zıkr olundu ve işbu senede gelenler dağı bundan soğra zıkr u beyān olunur.

Vefdü Şakıf

Vaktā ki Peyğamber 'aleyhi'-selām Tāif kal'asının muhāşarasını boşlayup girüye döndükde içeriiden 'Urve b. Mes'ud çıkup ve Peyğamber 'aleyhi'-selāmı Medine'ye gelmezden evvel yetişüp Müslümān olduğda soğra yā Resülellāh baña izin vir varup kavmimi dīne da'vet ideyim didikde Peyğamber 'aleyhi'-selām didi ki gidersin emmā seni katl iderler. Ol dağı didi ki anlar canlarını ve evlādlarını gibi severler. Pes izin alup gitdikde anı tıutup katl eylediler ve andan bir iki ay geçdikden soğra cümlesi bir yere cem' olup müşāvere eylediler ki bizim etrafımızda olan 'Arab cümlesi Müslümān oldılar biz anlarıñ her biriyle cenk ideyiz hemān biz dağı İslām'ı kabül eylemekden gayrı çāre yokdur deyüp ve eşraflarından on tokuz kimesne[y]i elçi gönderdiler anlar dağı Medine'ye geldiklerinde Peyğamber aleyhi's-selām anlara mescid yanında bir oba kurdı ki anda oturup nemāz kılınurken görsünler ve Kır'an'ı işidsünler ve birkaç gün anda eğlendikden soğra cümlesi Müslümān olup ba'dehū izin alup meskenlerine gitdiklerinde cümle Şakıf kabilesi bunlarıñ yanına cem' olup ne yapıñız deyü şorduğlarında didiler ki bizi bir çetin ve kuvvetlü adama gönderdiñiz ki kılıçla 'āleme gālib olmuş ve herkes ister istemez aña itā'at eylemiş bize güçli güçli şeyler yükletdi ki zinā ve ribā ve şarap içmeği terk idelim biz dağı bir cevāb virmedik geldik bakalım siz ne dirsiñiz. Pes bunlar cümlesi didiler ki vallāhi biz aña itā'at itmeziz ve tekllüf eylediği nesneleri dağı kabül itmeziz yine elçiler didiler ki çünkü itā'at itmeyeceksiñiz silahlarıñızı ıslah idiñiz ve kal'añızı metin idiñiz ba'dehū cenke hāzır olunuz zīrā bu ādama tağlar dayanmaz andan iki üç gün geçdikden soğra gönüllerine bir korku girüp vallāhi biz bu adamla cenke tākātımız yokdur deyüp ve elçileri çağırıp varıñız yine Muğammed'e her ne emr iderse cümlesini kabül idiñiz didiklerinde elçiler didiler ki biz hem kabül itdik ve hem dağı Müslümān olduğ ba'dehū buraya geldik ya niçün bizden gizlendiñiz deyü şorduğlarında didiler ki gönülleriniñden şeytān vesvesesi hepden çıksun deyü evvel emrde haber virmedik ve andan cümlesi Müslümān oldılar.

Vefdü 'Abdülkays

Ve dağı 'Abdülkays kabilesiniñ on altı nefer elçileri gelüp ve içlerinde Cārūt nām kimesne Naşārā olup çok kitāb okumuş idi. Yolda gelürken refikī Seleme'ye didi ki sen ve ben ikimiz dağı göñlümüzde üçer mesele tıutalım ve Muğammed'e ol meseleleri söylemeden ne mesele olduğımı bilüp ve söylerse hak peyğamberdir ve geldiklerinde yā Muğammed benim ve refikim Seleme'niñ [60^a] göñlümüzde üçer mesele tıutmuşuz ol meselelerinden ve cevābı nicedir? deyü şorduğlarında Peyğamber 'aleyhi'-selām dağı meseleleriñ her birini ve cevāblarını haber virdikden soğra yine Cārūd didi ki yā Muğammed ben müşrikīn gibi dinsiz değilim ben Naşārā dīni üzereyim ben dīnimizi bırağup ve seniñ dīnine girdiğimde

yañılmış olmayacağıma kefil olur mısınız? Peygamber ‘aleyhi’-selām daği kefilim ki Allāh Te‘ālā saña hidāyet virmiş ve bu dīn seniñ olduğu dinden hayırludur didi ki Cārud Müslümān olup ve cümle refikleri daği İslām’ı kabūl eyledikde.

Vefdü Benī Fezāre

Ve daği Benī Fezāre kabilesiniñ on beş kimesne miqdarı elçileri gelüp İslām’ı kabūl eylediklerinde Peygamber ‘aleyhi’-selām daği memleketleriniñ ahvālinden suāl eyledi ve ol sene ol cānibler gāyet kurağ olduğundan didiler ki yā Resūlellāh bu yıl bizim diyārımızda yağmur yağmadığından bütün ekinlerimiz kurudu ve hayvānātımız telef oldu ve her vechile hālimiz muẓtarib oldu yağmur için bir du‘ā eyleseñiz kerem ideriz didiklerinde Peygamber ‘aleyhi’-selām minbere çıkup ve Allāh Te‘ālā’ya hāmd ü şenā eyleyüp ve ellerini kaldırup du‘ā eyledikde bir parça bulut zuhūr idüp ve gittikce ol bulut büyüyüp ve bir rütbe yağmurlar yağdı ki tā ki yine ol kabīle ahālisi gelüp ve yā Resūlellāh yağmur çokluğu bizi hārab eyledi kesilmesi-çün du‘ā eyle deyü niyāz eylediler Peygamber ‘aleyhi’-selām du‘ā idüp kesildi.

Vefdü Kinde

Ve daği Kinde kabilesiniñ altmış nefer elçileri gelüp ve yolda gelürken bir çekirge tutup gizlemişler ve geldiklerinde yā Muḥammed işbu zarfıñ içinde ne gizlemişiz bilsene didiklerinde Peygamber ‘aleyhi’-selām didi ki ol mişillü nesneleri göz boyacı ve falcı olanlar yapar ve anlar cehennemliktir. Pes ol elçiler didiler ki ya seniñ Peygamber olduğımı neden bilelim Peygamber aleyhi’-selām daği eline bir avuç ufağ taş aldıkdā ve ol taşlar tesbīh eyledi. Bunlar daği ol taşlarıñ tesbīh eylediğini görüp ve işitdiklerinde cümlesi şehādet kelimesi getürüp Müslümān oldılar.

Vefdü ‘Adiy b. Hātım

Ve daği bundan aqdem zıkr olunduğı üzere Peygamber ‘aleyhi’-selām Hāzret-i ‘Alī’[y]i Benī Tay kabilesinde vāki‘ Fūls nām putı yakmağa ve kabīle ahālisini urmağa gönderdikde kabīle-i mezbūruñ reisi olan ‘Adiy b. Hātım evlād u ‘iyālini alup Şām’a kaçdı. Emmā kız karındaşı esir tutulup soñra Peygamber ‘aleyhi’-selām babasını Hātem’in mekārim-i ahlākına bināen ol kızını āzād eyledikde Şām’a varup ve kardaşıyla görüşdi ve karındaşı daği aña Peygamber aleyhi’-selāmın ahvālinden şorduğda ol daği bir miqdar ahlak-ı hāmīde ve etvār-ı hasenesini söyledikde soñra didi ki ey kardaş seniñ hakkında hayırlı olan bir sāt evvel varup aña itāt eylemekdir zīrā eğer Peygamber ‘aleyhi’-selām ise bütün ‘Arabistan’a vesāir yerlere mālīk olacağında şüphe yokdur sen daği vaktiyle anıñ civārında bulunmuş olursuñ ve eğer Peygamber olmayup padişah ise yine aña itāt eyle ki seniñ pāyene bir noğsan gelmez. Pes Adī’ye kız karındaşınıñ naşihati te’sir ve Şām’dan kalkup Medine’ye geldi ve Peygamber ‘aleyhi’-s-

selām ile görüşüp Hātım Tāi'niñ oğlu olduğunu [60^b] haber virdikde Peyğamber 'aleyhi's-selām aña şalıını döşeyüp ve üzerine otursun deyü teklif eyledikde 'Adiy gönlünden didi ki bu adam peygamberdir zīrā eğer padişah böyle güzel ahlak ve tevāzu' şāhibi olmaz ve andan bir kocamış karıcık gelüp yā Resūlellāh gel saña bir nesne söyleyeyim didikde Peyğamber 'aleyhi's-selām daħi anıñ yanına varup anıñ suāline daħi cevāb virmekte kibir etmediğini gördükde i'tikādı ziyāde oldı andan Peyğamber aleyhi's-selām anı dīne da'vet eyledikde benim dīnim vardır deyü cevāb eyledi ve Peyğamber 'aleyhi's-selām daħi dīn-i İsā'da tebdil ve teğayyür eyledikleri nesnelere aña haber virdikde 'Adiy anladı ki anıñ her dinden haberi var ve bu da'vet eylediği dīn cümlesinden hayırludur hemān şehādet kelimesini götürüp Müslümān oldı.

Vefdü Benī Hanīfe

Ve daħi Yemame'de sākin Benī Hanīfe kabilesiniñ elçisi gelüp ve Müseylemetü'l-Kezzāb daħi anlar ile beraber idi. Peyğamber 'aleyhi's-selām ile buluştuğda anı peygamberliğe ortak etsün deyü maṭlūb eyledi. Peyğamber 'aleyhi's-selām güldi ve elinde bir hurma dalı tutardı di ki eğer bu hurma dalına ortağ olmaklığı istersen anı daħi virecek değilim andan gūyā şūret-i zāhirde Müslümān oldı deyüp ve Peyğamberlik iddi'asında oldı. Şoñra Yemāme'ye gitdikde şoñra beni Muḥammed peygamberliğe ortağ eyledi deyüp ve Peyğamberlik iddi'asında oldı ve baña daħi gökden kitāb nāzil oluyor deyü āyet deyü ba'zı hezāyānāt kelāmlar söylerdi ki çocuklarıyla güler ve mu'cize deyü ba'zı hāriḳulāde şeyler izhār idüp heves etmeğe emmā merāmınıñ hılāfi zuhūr iderdi. Bir tāife bunarın yanından geçerken bereketli olmak için ol puñara tükürsün deyü niyāz eylediler ol daħi tükürdükde şuyı deñiz şuyı gibi acı kesildi ve bir şabi çocuğı ve oḥşayup ve elini başına sürdükde bir rütbe murdār kel oldı ki āşlā 'ilāç bulunmadı ve bir kimesne ile buluşup ve kaç evlādıñ vardır? deyü şordukda ol daħi iki iki oğlu olduğunu haber virdikde oğullarına bereket ile duā eyledi ve ol kimesne evine gitdikde bir ol oğlunu kırt yemiş ve birisi puñarda düşüp boğulmuş buldı ve bir kimesneniñ göz āğrısı def' olmak için tükürğini gözlerine sürdükde iki gözi daħi kör oldı ve mişillü yalan ve yañlış nesne ile ḥalkı aldadup şoñra Ebū Bekir'iñ ḥalīfelīgi vaḳtinde ḳatl olundığı bundan şoñra zıkr olunur.

Vefdü Benī Āmir

Ve daħi Benī Āmir kabilesiniñ elçisi gelüp ve 'Āmir b. et-Tufeyl ile Erbed b. Ḳays ol elçiler ile beraber idi ve 'Āmir Erbed'e didi ki sen kılıcını hāzır eyle Muḥammed'e vardığımızda ben anı kelām ile meşğul idüp baña baḳdırırım ve sen ardından kılıç ile boynunu urursun ve geldiklerinde 'Āmir didi ki Peyğamber 'aleyhi's-selām ile kelāma meşğul eyledikde Erbed'in daħi kılıca el urduğda eli kılıca yabışup ḳaldı. Bir daħi direnmeğe iḳtidārı ḳalmadı ve 'Āmir'iñ söylediği kelāmlar şu idi ki Peyğamber aleyhi's-selām didi ki ben Müslümān olduğumda baña ne virirsin ol daħi bir nesne virmem deyüp andan 'Āmir didi ki yā Muḥammed şehirler [61^a] ve köyleriñ ahālileri seniñ olsun emmā göçer evliler benim

olsun Peygamber ‘aleyhi’s-selām daḥi olamaz didi yine ‘Āmir didi ki ya çünki ḥayātında ortak itmediñ vefātından soñra umūrı baña işmarla Peygamber ‘aleyhi’s-selām didi ki bu emir benim deḡil Allāh Te‘ālā’nıñdır. Evvel diledüğine virir andan ‘Āmir didi ki yā Muḥammed görürsin seniñ üzerine ne kadar atlı çıkarırım ki bir dürlü tākāt getüremesün Peygamber ‘aleyhi’s-selām daḥi didi ki bende daḥi du‘ā iderim helāk olursuñuz andan ya Rabbī şu ‘Āmir b. eṭ-Ṭufeyl’i diledüğün gibi cezā eyle deyü du‘ā idüp ve birkaç günden soñra ‘Āmir’iñ boynunda tā‘ün zuhūr idüp ve anla helāk oldı ve Erbed’e daḥi yıldırım işābet idüp ol daḥi ol vechile yoḡ oldı ba‘dehū mezbūr kabīle ahālisinden cebbār bir cemā‘at ile gelüp ve İslām’ı kabūl eylediler.

Vefdü Negrān

Ve daḥi Negrān naşārasınıñ elçisi hicretdeñ evvel bir def‘ā Peygamber aleyhi’s-selāma gelmişler idi ve hicretten soñra daḥi altmış kimesne açlık tarīkiyle gelüp üzerlerinde ḥarīr libaslar ve altun yüzükler ve sāir envā‘ zīnet ile müzeyyen ve aşḥāb-ı kirām fuḡarasınıñ ba‘zıları ol zīnetleri gördükde dünyāya meyl ider gibi olduḡda “Ḳul e ünebbiüküm bi ḥayrin min zālīk³⁸⁰” āyeti³⁸¹ nāzil olup bunlar zıllu ḥayal emmā āḥiret dāim ve bāki oldıḡını ḥaber virüp ḥatırlarına götürdi ve Peygamber ‘aleyhi’s-selāma daḥi hediye bir miḡdar kilim ve keçeler götürdiler emmā kilimde şüretler olduḡundan anları almayup yalnız keçeleri aldı ba‘dehū Peygamber ‘aleyhi’s-selām ānlara Müslümān olmaḡı teklīf eyledikde biz sizden evvel Müslümānız didiler. Peygamber ‘aleyhi’s-selām daḥi didi ki yalan söylersiniz Müslümān olan puta ‘ibādet itmez ve ṭomuz eti yemez ve Allāh Te‘ālā’nıñ oḡlı vardır dimez anlar daḥi didiler ki ‘İsā Allāh Te‘ālā’nıñ oḡlı deḡil midir? baksaña anıñ babası yoḡdur ve ölüleri diriliyor ve her ḥastalığı saḡaldıyor ve çamurdan kuş yapup uçuruyor Peygamber ‘aleyhi’s-selām didi ki ‘İsā Peygamber Allāh Te‘ālā’nıñ kulıdır ve siziñ bu mişillü kelām söylediḡinizde eñ büyük da‘vācınız ‘İsā olacaḡdır ba‘dehū yine didi ki eḡer İslām’a gelmezseñiz size ben la‘net iderim deyü baña emir vardır anlar daḥi didiler ki yā Muḥammed bize bir gün mühlet vir mābeynimizde müşāvere idelim andan cümlesi bir tenhā maḡalde oturup didiler ki vallāhi bu Muḥammed ḥaḡ Peygamber olduḡundan şüphe yoḡdur eḡer bize du‘ā iderse temelden helāk oluruz ve eski dīnimizi biraḡmaḡa daḥi canımız istemez hemān buña senede bir miḡdar nesne virmek ta‘ahhüd eylemekden ḡayrı çāre yoḡdur deyüp ve anda Peygamber ‘aleyhi’s-selām gelüp ve cizye virmek üzere muşālaḥa eylediler ki Şāfer ayında biñ hulle ve kırk biñ dirhem gümüş ve Receb ayında daḥi biñ hulle ve kırk biñ dirhem gümüş vireler Peygamber ‘aleyhi’s-selām daḥi bir kaḡıd yazup ellerine virdi.

Ġazvetü Tebük

³⁸⁰ Derkenār-ı Varak: “zālīküm beyan.”

³⁸¹ “De ki: Size bunlardan daha iyisini bildireyim mi? ...” (Al-i İmran 3/15)

Ve daħi Arab'dan Naşara dīninde olanlar Rūm padişahı Heraql'e yazmışlar ki Peyğamberlik iddiā iden Muħammed'in semtinde bu sene kıtlık olup çok hayvānātı helāk oldu ve kendülerine daħi her vechile za'iflik 'ariz idüp şimdi büyük fırsattır. Hemān bize külliyetlü 'asker imdād eyle varup anı kaldıralım Heraql daħi ittibā'sınıñ meşhūrluğundan birini kırk biñ 'asker ile gönderdi ve bu haber hicretin toközuncı senesi Receb'inde Peyğamber 'aleyhi's-selām [61^b] irişüp ve haķıķat bir kıtlık ve güçlük vakte rast gelüp ve ıssıcak günlere ve hurma ve sāir meyve düşirelecek zemān ve herkes bakçalarında ağaç gölgelerinde istirāhat idecek eyyāma müsādif gelüp emmā çäre yok elbette ol 'askere daħi karşı varılmaķ lāzime-i ĥalden olduğundan Peyğamber 'aleyhi's-selām cümle ĥalka sefer tedārikinde olsunlar deyü tenbīh eyledi ve sāir seferlerde yalnız tedārikinde olsunlar deyü tenbīh idüp nereye gideceğini haber virmezdi emmā bu sefer ırak yere ve meşakķatlı maħalle ve zemānıñ şiddet vakti ve düşmanıñ daħi çokluğu olduğundan herkes iķtizā' iden levāzımātını tekmiñ almak için ne maħalle gideceğini muķaddemden haber virdi ki ġaflet üzere olmasunlar ve Mekke ahālisini ve sāir olan 'Arab kabīlelerine ādamlar gönderüp ve bir gün evvel Medine'ye cem' olsunlar deyü tenbīh eyledi ve aşhāb-ı kirāmıñ ġani ve zī kudret olanları mal ile daħi yardım eylesünler emr eyledi. Pes Ebū Bekir malınıñ küllisini getürdiği dört biñ dirhem gümüş idi ve Peyğamber 'aleyhi's-selām şordı ki yā Ebū Bekir girüye ne bıraktın? Ol daħi Allāh Teālā'[y]ı ve Resūluni bıraktım didi ve 'Ömer daħi cümle malınıñ nişfını getürdi ve 'Osman daħi toköz yüz deve ve yüz at ve on biñ altun getürüp Peyğamber 'aleyhi's-selām didi ki yā 'Osman Allāh Teālā seniñ geçmiş ve gelecek günahlarını mağfiret etsün ve 'Abbas daħi çok mal getürüp ve 'Abdurrahman b. 'Avf daħi sekiz biñ dirhem gümüş getürdi ve Talħa ve Sa'd b. 'Ubāde ve Muħammed b. Mesleme ve Āşım b. 'Adī vesāir kimesneler daħi nice mal ve eşya getürüp ve Peyğamber aleyhi's-selām daħi ol cem' olan mal ile mühimmāt-ı seferiyye[y]i techīz ve tertīb idüp ve Medine'de yerine Muħammed b. Mesleme'[y]i ĥalīfe birağup ve ehl-i 'iyālini gözetmek için Alī'[y]i ta'yīn idüp ve kendüsi otuz biñ 'asker ile Medine'den çıkdı ve bu 'askerini on biñi atlu yigirmi biñi develer ile idiler münāfıķdan çok kimesne işbu ġazāya çıkmayup Medine'de kaldılar ve didiler ki Beni'l-Eşfar ile cenk itmeği Muħammed oyuncak zan ideyor böyle ıscak vakitte ve şiddetli zemānda öyle ırak yere sefer etmek bunlarıñ becereceği iş değildir her birisi yine Peyğamber aleyhi's-selāma gelüp birer yalan 'özürler ve beyhude 'illetler beyān idüp kalmağa izin aldılar ve muķaddemden kalmağa izin istemeyenler daħi birer ikişer yoldan dönüp kaçdılar ve her biri kaçdıķça Peyğamber 'aleyhi's-selām falan daħi döndi deyü haber virdiklerinde boşlayınız añlar bizimle gelseler de fitne ve fesād karışdırmadan ġayrı bir ĥayırları olmaz didi ve daħi 'Alī'[y]i Medine'de bıraktığı-çün münāfıķlar dimişler ki Muħammed 'ammisi oğlını götürmeğe istemedi zīrā şıķletdir. Emmā bizi götürmeğe istiyor 'Alī daħi bu kelāmlarını işitdikde benim dīn yolunda şıķlet çekmeğim baña 'ayn-ı şafā'dır. Emmā Peyğamber 'aleyhi's-selāmın emrine itā'at kaldım deyüp ve andan Peyğamber 'aleyhi's-selām izine düşüp ve Cürf nām maħalde yetişüp ve söyledikleri kelāmı haber virüp ve bir daħi ben girü gitsem

anların böyle hezeyân kelâmalarını dinleyemem didikde Peygamber ‘aleyhi’s-selâm didi ki yâ ‘Alî sen baña Mūsâ’ya kardaşı Hārūn pāyesindesin Tūr tağına münācāta gitdikde Hārūn’ı yerine hālīfe birağurdu. [62^a] Ben daħi anıñ-çün seni birağmıştım andan ‘Alî yine girüye dönüp Medine’ye geldi ve daħi Peygamber aleyhi’s-selâm hālen Medāin-i Şāliha didikleri maħalle ki Şemūd kavminiñ helāk oldukları yire geldikde başını şalıyla şarup ve ol yerden sür’atle geçdi ve aşhāb-ı kirāma daħi didi ki işbu mekân zālimler meskeni ve Allāh Te‘ālā’nıñ ğāzabına uğramış azğınlar yeri olduğundan bu maħalde eğlenmezziz ve şuyundan daħi içmeğiz ve etmeğe ve aşnıza daħi bu şuyı katmañız ve geçerken ağlayup ve ānlara inen ‘azāb gibi size inmesün deyü Allāh Te‘ālā’ya du‘ā ve niyāz idiñiz ve andan geçüp Şāliħ Peyğamberiñ devesi şu içdüğü bunār yanında kōndılar ve ol gice anda bir şiddetli rüzgār eseceğini haber virüp ve bir kimesne aqdaşsız gezmesün deyü tenbīh eyledi. Pes birisi ğaflet idüp yalnız çıkdıkda eli ve ayağı alınıp düşdi şoñra Peyğamber ‘aleyhi’s-selām du‘ā idüp şifā buldı ve birisi daħi öyle yalnız çıkdıkda anı rüzgār alup tā Tay’ tağına atdı şoñra Benī Tay’ kabilesiniñ halkı anı bulup ve Medine’ye gönderdiler ve ol gice asker ol puñarda olan şuyı tükedüb susuz kaldılar ve şu içün ol kadar şıket çekildi ki hatta deve tersini bez içinde şıqup ve andan ağan şuyı içdiler ve Ebū Bekir didi ki yā Resūllellah haq Te‘ālā seniñ du‘ānı kabül eylemeğe seni alışdırmışdır yine bir du‘ā eylesen hoş olurdu. Peyğamber ‘aleyhi’s-selām daħi ellerini kaldırdı du‘ā eyledikde der‘aķab bir bereketli yağmur yağdı ki derelerde seller ākdı ve herkes için ve abdest alup ve kablarını doldurup şen ve şādumān olduklarını münāfiķlar didiler ki yağmuruñ yağması Muhammed du‘āısıyla değıldir burcuñ hūkmi ve yıldızıñ te’sīridir ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selām bu kelāmı söylediklerini işitdikde didi ki bunlar yıldıza imān getürüp ve Allāh Te‘ālā’ya küfr eylerler ve ol maħalden daħi geçüp Tebük nām maħalle yaklaşdıklarında Peyğamber aleyhi’s-selām didi ki yarın kuşluk vaķtı Tebük puñarına yetişirüz. Emmā anıñ şuyı ğāyet azdır tā ki ben varup duā itmeyince benden evvel bir kimesne puñardan şu almazsuz ve bir dellāl çağırdu bu vechile tenbīh eyledi ki şoñra münāfiķlardan iki kimse gidüp ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmdan evvel şu aldıklarında puñarın şuyı tükendi ve Peyğamber aleyhi’s-selām haber aldıkda anları söğüp rüsvā etdi. Andan bunların şızıntısından birāzıcık şu cem’ eylediler ve anıñla Peyğamber ‘aleyhi’s-selām yüzünü ve ellerini ve ağızını yıķayup yine puñara dōkdükde lebāleb şuyula dolup ‘askere kifāyet eyledi ve’l-hāşıl işbu ğazāda susuzluqdan birkaç kere ‘askere ihtiyāç vāķi’ olup ve her birinde bir dürlü mu‘cizeler ile şuya nāil oldılar ve bir def‘a daħi açlık ğalebe idüp hatta bir hurma ile birkaç kiři geçinmeğe muhtāc olup bindikleri develerine boğazlayup³⁸² istediklerinde virmeyüp yire bir meşīn dōşeyüp ve herkesden zaħīreye müte‘allik ne bulunursa getürsünler didikde kimi bir avuç darı ve kimi birkaç hurma ve kimi daħi biraz etmek hurdası getürüp ve ol meşīn üzerine birağdılar ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selām daħi bereketle du‘ā idüp ba‘dehū geliniz kaplarıñızı dolduruñuz didikde herkes tırbalarını ve seferelerini ve her kablarını doldurup şoñra yine nice yığın zaħīre kaldı ve bunuñ emşālī

³⁸² Derkenār-ı Varak: “izin Şaħ.”

zahîre için [62^b] dağı her ihtiyaçları olduğa bir dürlü mu‘cizeler ile açlıklarını def‘ iderdi ve dağı ‘asker-i İslâm Tebük’de iken Eyle dâbıtı Yuđannâ b. Ru‘be ve Cerbâ nâm kıarye ahâlisi ve Ezruh ahâlisi ve Maknâ ahâlisi gelüp ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selâma Yuđannâ bir kağır hediye verdi. Ol dağı aña bir hil‘at giydirdi ve ânlara Peyğamber ‘aleyhi’s-selâmı teklîf eyledikde Müslümân olmadılar lâkin cümlesi re‘âyâ olup cizye virmeği kıabül eylediler ve bir kimesne anlara dađl ve ta‘arruz itmemek için Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm bir kağıd yazup ve sened olmak için ellerine verdi ve Tebük’de on gün ve bir rivâyetde yigirmi gün oturağ eylediler hiçbir taraftan küffâr ‘askeri zühür itmedi ve bir yerde cem‘iyyetlerini haber alamadılar ba‘dehü Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm ilerü gitmek için aşhâbla müşâvere eyledikde ‘Ömer didi ki yâ Resülellâh eğer ilerü gitmeğe Allâh Te‘âlâ’dan bir emr var ise gidelim. Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm didi ki Allâh Te‘âlâ’dan emir olsaydı siziñle müşâvere mi iderdim? Yine ‘Ömer didi ki küffârıñ cem‘iyyetleri ne mağalde olduğundan bir haber alamadığ işde memleketlerine geldik ve bizim geldiğimizde kıorkusu anlarıñ yüreklerine girdi şimden girü ve anlar bize kıarşı duramayacağı besbellidir benim münâsib gördüğüm girüye dönmeğdir soñra baçalım ne güne iktizâ iderse ol dürlü hareket ideriz ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm dağı ‘Ömer’iñ bu tedbirini münâsib görüp andan girüye ‘avdet eylediler. Pes bu gazâda cenk olmayup ve ğanîmet dağı alınamadı ve dağı yolda gelürken bir derbende yağlaşdığda münâfıklar müşâvere eylediler ki Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm devesiyle beraber dereye itvirerüp ğadr eylesinler. Pes Cibrîl gelüp bu müşâverelerini haber verdi ve derbende geldiklerinde Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm bir dellâl çağırdı ki derbende benim yanına kimse gelmesün ben yalnız geçeceğim ve halkıñ kimisi dereden gidüp ve kimisi dağı girü kıaldı. Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm yalnız ‘Ammâr b. Yâsir kıaldı ki deve[y]i yedirdi ve Huzeyfe b. el-Yemân dağı üzengüsini tutardı ve ol yerde giderken Huzeyfe’ye münâfıklarıñ müşâvere eyledikleri söyleyüp ve her ne kıadar münâfık var ise bir bir isimleriyle Huzeyfe’ye haber verdi. Emmâ şakın kimseye söylemeyesin deyü tenbîh eyledi ba‘dehü ‘Ömer haber alup ve kimler olduğunu Huzeyfe’ye şorup ve çok ibrâm iderdi. Emmâ Peyğamber ‘aleyhi’s-selâmıñ tenbhine binâen Huzeyfe hiçbirisini söylemedi ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selâmıñ vefâtından soñra ‘Ömer’iñ zan eylediği kimesnelerden bir kıangısını öldürdüğde bağardı ki eğer Huzeyfe cenâzesine giderse ol dağı giderdi ve eğer gitmezse ol dağı gitmezdi ve dağı Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm Tebük’de iken Hâlid b. el-Velîd’e dört yüz atlu ile Dümetü’l-Cendel nâm mağallede Ükeydir b. ‘Abdülmelik nâm Naşrânî[y]i tutmağa gönderdi ve didi ki varup anı bir öküzü kıovalarken bulursun ve andan tutup baña getirürsün deyü tenbîh eyledi Hâlid dağı varup Ükeydir’iñ yanında ağşamladı ve anda dururken Ükeydir’iñ kıulesi yanına bir öküz gelüp ve boynuzı ile kıule kıapusını tağırdamağa bağladı. Ükeydir ğazaba gelüp ve atına bindi ve ittiba‘ından dağı külliyyetlü ‘asker anıñla binüp öküzüñ ardına düşdiler ve kıovalarken Hâlid’iñ ‘askerine uğradılar anlar dağı Ükeydir’i tuttılar ve Hâlid didi ki ya baña Dümetü’l-Cendel’i feth eylemeğe kıula [63^a] ğuzluk eyle yâhud seni kıatl iderim Ükeydir dağı ğulâğuzluğa kıâil olup Dümetü’l-Cendel kıal‘ası yanına gitdiler ve anda

Ükeydir'in karđası kal'a kapularını kapayup cenk eylemeğe hevesde iken karđası Hālid'in elinde bağlı oldu olduğını gördükde muşālahaya tālib oldu ki saña şimdi bir miğdar nesne virelim ve beni karđasımla beraber Muhammed'e götür ol ne güne hüküm iderse rāzıyız didiklerinde Hālid dağı kāil olup ve biñ deve ve sekiz yüz at ve dört yüz zırh ve dört yüz mızrak virsünler deyü muşālaħa oldu ve ol nesneleri alup ve Ükeydir ile karđasını bağlayup ve Peyğamber 'aleyhi's-selāmı yolda yetişemeyüp tā Medine'ye götürdükde Peyğamber 'aleyhi's-selām anlara İslām'ı teklif idüp Müslüman olmadılar lākin re'āyā olup beher sene cizye virmeği kabül eylediler ve Peyğamber 'aleyhi's-selām dağı ellerine kağıd virüp şalıvirdi

Hedmü Mescidi'd-Dırrār

Ve dağı Peyğamber 'aleyhi's-selām Mekke'den Medine'ye hicret eylediği vağıt birkaç gün Kubā nām maħalde eğlenüp ve anda sākin olan Benī 'Amr b. 'Avf için bir mescid binā eylemiş idi ve kendüsi dağı ba'zı kerre gidüp ve anda nemāz kılardı. Pes Benī 'Amr akrabası olan Benī Ğanm b. 'Amr kabilesi bunlara ğased eylediklerinde anlar dağı kendüleri için bir mescid binā eylediler. Emmā bunlar münāfikinden olduklarından ol mescide cem' oldukları mābeynlerinde Peyğamber aleyhi's-selāmı zem idüp ve isthizā iderlerdi. Ba'dehū anlar Şam'dan Ebū 'Āmir nām Rāhib ğaber gönderdi ki Muhammed'i bir tađrīb ol mescide çıkarınız ben dağı Kayşerden bir miğdar askerle gelüp ve anda Muhammed'i katl ideriz. Anlar dağı ol mescide nice silāħ ve ālāt-ı ğarb ğazır idüp ve Ebū 'Āmir'in geleceği vağıt Peyğamber 'aleyhi's-selām gelüp didiler ki yā Resülellāħ yağmurda ve çamurda seniñ mescidine her zemān gelemediğimizden biz dağı maħallemizde bir mescid binā eyledik ve anda cemā'at ile nemāz kılayoz sen dağı ba'zı kere karındaşlarımız Benī 'Āmr'ın mescidine gidüp nemāz kıldığın gibi bizim dağı mescidimize gelüp teberrüken anda nemāz kılasın ve bereketle du'ā idesin deyü niyāz eylediklerinde Peyğamber 'aleyhi's-selām gitmek şadedinde iken Cibril gelüp ve derūnlarında olan mel'aneti ğaber virdikde muğaddemā Ħamza'[y]ı şehid idüp ve sonra Müslümān olan Vahşi'[y]i birkaç kimesne ile gönderüp ve ol mescidi yakup ve yakdığda ba'dehū Peyğamber 'aleyhi's-selām emr eyleyüp yerine (...) ve leşler atup bir mezbele oldu.

Ķudümü Kitābi Müluki Ħimyer

Ve dağı Yemen'de Ħimyer padişahileri Ħāriş b. 'Abdükülāl ve Nu'mān ve Me'āfir ve Hemdān cümlesi ittibalarıyla İslām'a gelüp ve Peyğamber 'aleyhi's-selāma bir 'arzuħāl yazup ve Mālik b. Mürāre ile gönderdiler ve Peyğamber 'aleyhi's-selām dağı anlara bu vechile cevāb yazdı ki besmele ve ğamdeleden sonra emmā ba'd bu tarafımıza gönderdiđiñüz³⁸³ nesneleri bana ğaber verdi ki ve Müslümān olduđuñuzu ve müşrikini katl eylediđiñizi söyledi. Bundan böyle Allāħ Te'ālā'ya ve Peyğamberine itā'at

³⁸³ Derkenār-ı Varak: "adamıñız gelüp benimle Medine'de görüşdi ve sipāriş eylediđiñiz Şaħ"

idesiñiz ve beş vakit nemâzı kılasıñız ve zekât ve ğanımetiñ ħımsını viresiñiz deyü naşihatler idüp ve ol gelen adam ile ol zıkr olunan padişahlara gönderdi.

Ĥaccü Ebî Bekir

Ve daĥi hicretiñ toĥuzuncı senesiniñ Zi'l-Ĥa' desinde ve âhirinde Peyġamber 'aleyhi's-selâm Ebü Bekir'i emîr-i ĥac idüp ve ehl-i İslâm ile ĥac eylemek [63^b] için Mekke'ye gönderdi ve Ebü Bekir gitdikden soñra Berâe süresi nâzil olup Peyġamber 'aleyhi's-selâm ile müşrikîn mâbeyninde vâki' olan mu'âhedeyi bozdı ve o mu'âhede şu idi ki gerek³⁸⁴ ġayrı her kim Ka'be'[y]i tavaf etmeġe gelürse kimse men' itmesün ve eşhür-i ĥaram ki Receb ve Zi'l-Ĥa' de ve Zi'l-Ĥicce ve Muĥarrem'inde cenk olmayup herkes emîn olsun soñra bu süre nâzil olup ol mu'âhedeleri bozunca Mekke'de varup bir kimesne ĥaber virsün iktizâ eyledikde Peyġamber 'aleyhi's-selâm 'Alî'[y]i gönderdi. Ol daĥi varup Ebü Bekir'i yolda yetişdi ve anıñla beraber gitdiler ve mevķif-i ĥacde Ebü Bekir ĥuĥbe oġuduġda soñra 'Alî daĥi ayaġa kalkup ve süre-i Berâe'[y]i oġudu. Ba'dehü bu seneden soñra müşrikinden bir kimesneye Mescid-i Ĥarâm'a girmeġe ve Ka'be'[y]i tavâf eylemeġe izin olmadıġını cümle ĥalka ĥaber virdikden soñra dönüp Medine'ye geldi.

Ba'şü Muâz b. Cebel

Ve daĥi hicretiñ toĥuzuncı senesi Rebî'ul-Evvel'inde bir ġün Peyġamber 'aleyhi's-selâm şabâĥ nemâzını kıldıġdan soñra didi ki ey muĥâcîrîn ve enşârîn yanımda olan ehl-i İslâm'a dinlerini ta'lim ve aĥkâm-ı şer'iyeyi icrâ eylemek için bir adam gönderdim ki isterim ġanġiñiz gidersiñiz? Pes Ebü Bekir ben giderim yâ Resülellâĥ didikde Peyġamber 'aleyhi's-selâm sukût idüp bir cevâb virmedi. Andan yine ġanġiñiz gidersiñiz? deyü şorduġda Mu'âz b. Cebel ben giderim yâ Resülellâĥ didikde Peyġamber 'aleyhi's-selâm daĥi münâsib görüp ve kendü şarıġlarından bir şarıġ getürdüp Mu'âz'ıñ başına şardı ve andan Mu'âz'ı bir deveye bindirüp ve kendüsi aşĥâb-ı kirâm ile yaya olarak bir miġdar yürüyerek geġürdi ve giderken Mu'âz didi ki yâ Resülellâĥ sen yaya gezerken benim deve üzerinde olduġum münâsib deġildir izin vir ben daĥi yere ineyim ve seniñle yaya gideyim Peyġamber 'aleyhi's-selâm didi ki ben bu Allâĥ yolunda aldıġım adımlarıñ şevâbını isteyeceġim anıñ-ġün yaya gezerim ve andan Mu'âz'a nice vaşıyyetler eyledi ki her biri müĥimmât-ı dñniyyeden bir mesâil-i şerifedir ki tafşîli ĥadiş kitâblarında yazılmışdır. Ba'dehü didi ki ya Mu'âz bundan soñra seniñle dünyâda görüšeceġimiz yokdur tâ kıyâmetde görüšürüz anıñ-ġün saña bu ġadar vaşıyyet eyledim didi. Andan Mu'âz ile veda'laşup Medine'ye 'avdet eyledi ve Mu'âz daĥi varup Yemen'den Şan'a nâm beldeye gidüp ve minbere ġıġup Allâĥ Te'âlâ'ya ĥamd-ü şena Peyġamber 'aleyhi's-selâma şalât u selâmdan soñra

³⁸⁴ Derkenâr-ı Varak: "müşrikîn girtü"

Peygamber ‘aleyhi’s-selāmiñ emrini ānlara tebliğ ve tefhim eyleyüp ve bir yıl anda sākin olduğdan soñra Peygamber ‘aleyhi’s-selām vefāt eyledi.

Ba ‘şü ‘Alī İlä Mezħic

Ve daħi Peygamber ‘aleyhi’s-selām Mezħic nām diyāra üç yüz atlu ile Alī’[y]i gönderüp mübārek eliyle şarık şarup ve eline daħi bir sancağ virdi ve didi ki ol diyāra gitdiğinde ibtidāden anlar ile cenk eylemeğe heves etme evvelā anları İslām’a da‘vet eyle eğer kabül etmeyüp cenke taşaddī iderlerse sen daħi andan soñra cenk eyle. Pes ‘Alī varup cem‘iyyetlerine yaklaşdıkda anları da‘vet eyledi anlar daħi kabül itmeyüp oğ ve taş atmağa başladılar. ‘Alī daħi ‘askerini şaf şaf idüp ve sancağı Mes‘ūd b. Sinān’a virüp ve üzerlerine hamle eyledikde yigirmi kadar kimesne[y]i katl eylediler mā‘ adāsı kaçup dağıldılar ‘Alī daħi ardlarına düşmeyüp olduğu maħalde eğlendi [64^a] ve İslām’a gelmeleri-çün haberler gönderdikde birer ikişer gelüp Müslümān olmağa başladılar ba‘dehū reislerinden beş on kişi gelüp ve İslām’ı kabul ve sā halkı biz İslām’a getürürüz deyü te‘ahhüd ve zekātlarını toplayup ‘Ali’ye getürdiler. Ol daħi andan kalkup ve Peygamber ‘aleyhi’s-selāmı Mekke’de hacda iken buldı.

Vefātü İbrāhīm

Ve daħi hicretin onuncı senesi Rebū’l-Evvel’inde Peygamber ‘aleyhi’s-selām’ın oğlu İbrāhīm hasta olup ve ölüm haddine geldikde Peygamber ‘aleyhi’s-selām gelüp ve anası Māriye’niñ kucağından kendü kucağına alup ve gözlerinden yaş gelüp didi ki yā İbrāhīm sen beni maħzūn eylediñ göz ağlar ve gönül maħzūn olur emmā Allāh Te‘ālā ğazab idecek kad ağlamağ ile şayğu şayup ve āvaz ile āğlamam andan İbrāhīm vefāt eyledikde Fazl b. Abbās yıkayup ve Peygamber ‘aleyhi’s-selām cenāzesini kıldı ve İbrāhīm’iñ vefāt eylediği gün güneş tutulup halk didiler ki İbrāhīm’iñ vefātından ötüri tutuldu. Peygamber ‘aleyhi’s-selām işitdikde didi ki güneş tutulmasına bir kimesne toğduğundan ötüri veya öldüğünden ötüri değıldir belli ki Allāh Te‘ālā’nıñ ‘alāmetlerinden bir ‘alāmetdir her geçen güneş tutulsa Allāh Te‘ālā’ya du‘ā ve niyāz idiñiz tā ki açılınca.

İslāmü Ferve

Ve daħi Kayser-i Rūm ümerasından ‘Ummān’da āmil olan Fervetü’l-Huddāmī İslām’a gelüp ve İslām’a geldiğini müş‘ir Peygamber ‘aleyhi’s-selām’a bir mektüb yazup ve Mes‘ūd b. Sa‘d (?) ile gönderdi ve nice zi kıymet hediyeler daħi irsāl eyledi. Peygamber ‘aleyhi’s-selām daħi aña bir mektüb yazup ve çok şenālar eyledi ba‘dehū bunuñ İslām’a geldiğini Kayser haber aldıkda ‘Ammān’a başka bir ‘āmil gönderdi ve anı habs eyledi ve müddet habside olduğdan soñra Kayser haber gönderdi eğer İslām dīnī birağup ve eski dīnine girerse saña yine manşıbını viririm. Ol daħi didi ki ben ‘ömrüm olduğca

Muhammed dīninden ayrılacağı yokdur ve sen de anıñ dīn-i haq olduğunu biliyorsun emmā mülk-i dünyādan geçemedik ba‘dehū Ferve hāpiste vefāt eyledikden hābisten soñra cesedin dār ağacına aşdılar.

Beyānu Hacceti'l-Veda‘

Ve dañi Peyğamber ‘aleyhi’s-selām hicretten evvel Mekke’de iken iki kerre ya üç kerre veyāziyāde hac eylediği rivāyet olunur. Emmā hicretten soñra birkaç kerre veyāziyāde ‘umre eyledi. Emmā hiç etmiş değil idi. Pes hicretiñ onuncı senesi hacca niyet idüp ve Zī'l-Ka‘de’niñ yirmi üçüncü günü yevm-i pençsenbe Medine’de öğle nemāzını kıldıktan soñra saçını ve saçalını tarayup ve yerine Ebū Dücāne’[y]i hālīfe birağup ve kendüsi meşhūr rivāyetde yüz yigirmi biñ kişi ile çıkup ve Medine’ye iki sā‘at mesāfede vāki‘ Zū'l-Huleyfe nām maħalde kōnak idüp ikindü nemāzını anda kıldı ve yārāndāşı tā öğleye dek anda oturup ve öğle nemāzını kıldıktan soñra gūsl eyleyüp ve ihrāmını giyüp hacca niyet eyledi ve deveye binüp çekildikde lebbeyk Allāhümme lebbeyk deyüp telbiyeye başladılar ve andan ‘Aķīķ nām maħalle geldikde Cebrāil gelüp didi ki bu mübārek deveye iki rek‘at nemāz kıl ve hac ile ‘umreye ikisine dañi niyet eyle ol dañi ikisine niyet telbiye eylemeğe başladı ve yine Cebrāil gelüp didi ki cehr ile telbiye eylemek hac ‘alāmetlerindendir öyle olduğundan aşhābına emr [64^b] eyle ki cümlesi cehr ile telbiye eylesünler. Pes cümle aşhāb-ı kirām bülend āvāz ile lebbeyk allāhümme lebbeyk diyerek gıtdiler ve Zī'l-Hicce’niñ dördüncü günü kuşluk vaķti Mekke-i Mükerrime’ye girdiler ve anda Peyğamber ‘aleyhi’s-selām bāb-u Selām’dan Mescid-i Hārām’a girüp ve Ka‘be’[y]i yedi şavt tavāf ve Maķām-ı İbrāhīm’de iki rek‘at nemāz kıldıktan soñra zemzem puñarına gelüp ve şu içdikden soñra Şafā ile Merve arasında dañi yedi kere sa‘y eyledi andan yevm-i terviyē günü ya‘ni Zī'l-Hicce’niñ sekizinci gününe dek sākīn oldu ve yevm-i terviyēde Mekke’dan kılçup Medine’ye gitdi ve ol gice anda yatup ve yārāndāşı Cum‘a günü güneş toğduktan soñra ‘Arafat’a gitdi ve gün-i zevāle irdikde hutbe okuyup halka naşihatler eyledi ba‘dehū Bilāl ezān okuyup öğle nemāzını ve ikindü nemāzını öğle nemāzınıñ vaķtinde kıldı andan vaķfe yerine gelüp tā güneş batınca durdı ve vaķfede deve üzerinde iken “el-yevme ekmeltü leküm dīneküm” āyeti³⁸⁵ nāzil olup andan soñra aħkāma müteallik āyet nāzil olduğu yokdur ve güneş batdıktan soñra Müzdelife’ye gelüp ve aħşamda nemāz ile yatsuyı ikisini dañi yatsu vaķtinde kıldı ve ol gice anda yatup yarın da şabāh nemāzını vaķtiñ evvelinde kılup ba‘dehū anda dañi vaķfeye durup ve tañyeri gereği gibi ağardıķda Mina’ya gelüp ve ‘Aķabe’de cemre taşlarını atdı ve anda kurbān boğazlanan yere gelüp ve getürdiği kurbānlık yüz deveniñ altmış üçünü kendü eliyle kesüp mā‘adasını ‘Ali’ye kesdirdi andan mübārek başını tıraş idüp ve aşhāb-ı kirām dañi kimisi tıraş idüp ve kimisi kırkdılar andan Mekke’ye gelüp Ka‘be’[y]i tavāf eyledi. Andan yine Mina’ya dönüp ve üç gün anda

³⁸⁵ “... Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim ...” (Maide 5/3)

sākin olup cemre taşlarını atmasını tekmil eyledikten sonra yine Mekke'ye geldi. Giriş gelmesi on gün olup ve on günden sonra çıkup Medine'ye geldi.

Vefdü'n-Neḥa'

Ve daḥi Yemen'de Neḥa' t̄āifesi anda Mu'āz b. Cebel'e bī'at eyledikten sonra çıkup hicretin on birinci senesi Muḥarrem'inde nişfında anlardan iki yüz kişi Medine'ye gelüp ve Peygamber aleyhi's-selāmın ḥuzūrunda İslām'a geldiklerini takrīr eylediler ve Peygamber 'aleyhi's-selāma eñ sonra gelen elçi bunlardır. Bundan sonra gayrı geldiği yokdur.

Beyānu Vefāti'n-Nebiyi 'Aleyhi's-Selām

Ve daḥi hicretin onuncu senesi Şafer'iniñ yigirmi toḫuzuncu günü yevm-i çehārşenbe Peygamber 'aleyhi's-selāma bir sıtma ve baş ağrısı zuhūr idüp ve gitdikçe ḥastalığı ziyāde olmağa başladı ve aşḥāb-ı kirām ḥastalığı haber aldıklarında vefāt idecekdir deyü aḳılları gitdi. Andan Peygamber 'aleyhi's-selāmın bir yanında 'Alī b. Ebī T̄ālib ve bir yanında Faḫl b. 'Abbās t̄utup ve başı baḡlu mescide çıkıdı ve minberin aḡaḡı nerdübānında oturup ve ḥalkı cem' eyledi. Andan Allāh Te'ālā'ya ḥamd ü şenā eyledikten sonra didi ki yā Eyyühe'n-Nās işitdim ki beni vefāt edeceğim deyü ḳorḳarmışsınız ya benden evvel gelen Peygamberlerden bir kimse maḥalde ḳaldığı var mıdır? Ben daḥi vefāt itmeyüp maḥalde ḳalayım ben Rabbime irišeceğim bunda ne var? didi ve andan bir nice vaşıyyetler eyledim tafşīli ḥadis kitābetlerinde yazılmışdır ve hasta olduḡı müddetde toḫuz gün beş vakitte mescide çıkup ve ḥalka imām olup nemāzını cemā'atle ḳıldı ve onuncu gice yatsu ezānı oḡundukda didi ki benim çıkmağa t̄akātim Ebū Bekir'e söyleyiñiz [65^a] ol imām olup nemāzı ḳılsun ve Ebū Bekir imām olup tā vefātına dek üç günden ziyāde hep Ebū Bekir ḳıldı ve vefāt ideceği gün ḥalk şabāḥ nemāzını ḳılarken döşeḡinden ḳalkup ve mescidde evvelen ḳapuniñ perdesini ḳaldırup ve ḥalkıñ nemāz ḳıldığını baḳdıḳda ḥalk zan itdi ki ḥastalığı geḳüp ve nemāz ḳılmağa geliyor. Pes cümlesi mesrūr ve şādumān olup ve Ebū Bekir daḥi giriş çekildikde Peygamber 'aleyhi's-selām güldi ve nemāzınızı tekmil idiñüz deyü işāret idüp andan yine perdeyi ḳapa ve ol gün ki Rebī'u'l-Evvel'in on ikinci günü pazarertesi gün öḡle vaktine yakın olup alāmeti zuhūr eyledikde yanına bir taş şu ḳoydurup ve mübārek elini ol şuya batırup ve yüzüne ve gözlerine sürerdi ve dir idi ki ölmek 'acāyīb şiddetleri vardır ve “Allāhümme e'innī 'alā sekerātü'l-mevt” dir idi ve eñ soñraki du'āsı “Allāhümmeḡfirli vec'alnī fi'r-Refīḳi'l-a'lā” olup andan sonra ḥiçbir kelām söylemedi ve ol gün öḡle vakti dār-i uḳbā'ya intikāl eyledikde ḥalk arasında Peygamber 'aleyhi's-selām vefāt etmiş deyü söyleyince aşḥāb-ı kirāmın 'aḳılları şaşup kendülerinden geḳdiler 'Osman'ın dili t̄utulup bir kelām söylemeḡe ḳudreti ḳalmadı ve 'Alī'niñ eli ve ayaḡı ditremeḡe başlayup yere çökdü bir dürlü direnmeḡe t̄akāti ḳalmadı 'Ömer'in 'aḳlı oynayup ne söylediğini bilmez oldu ve bülend āvāz çağırup didi ki işidirim ba'zı münāfıḳlar söylemiş ki güyā Peygamber 'aleyhi's-selām vefāt etmiş deyü

vallāhi'l-'Azīm öldüğü yokdur. Mūsā 'aleyhi's-selām daği Tūr Tağına gitdiği vakit anı vefāt itdi didiler lākin soñra geldi vallāhi bu daği geldikde bu mişillü kötü kelām söyleyenlerin ellerini ve ayağlarını keseriz. Emmā Ebū Bekir pişkin³⁸⁶ adam olduğundan ne 'aqlına ve ne cesedine bir hālel gelmeyüp Peyğamber 'aleyhi's-selāmın evine girü ve mübārek yüzünün örtüsünü vefāt eylemiş olduğını gördükde üzerine kapanup vā Nebiyyāh vā Hālilā vā Şafiyā diyerek āğladı anda yine yüzünü örtüp mescide çıktı ki 'Ömer bir karar söylenüp durur. Pes otur ya 'Ömer otur emmā 'Ömer kendüsine mālİK değıl ki kelām anlasun emmā cümle halk Ebū Bekir'e dönüp ve ne söyleyecek deyü ağzına bakardı. Ol daği minbere çıkup didi ki Eyyühe'n-Nās Peyğamber 'aleyhi's-selāmı şorsanız vefāt itdi ve andan bir miğdar kelām-ı belİğ söyleyüp herkesiñ gönülleri sākın oldu. Ba'dehü "Ve mā Muħammedün illā Resül"³⁸⁷ āhırine dek okuduğda 'Ömer'in 'aklı başına gelüp ve şimdi biz ne güne hareket eylemek lāzımdır Deyü müşāvereye başladıklarında bir kimesne gelüp didi ki siz burada müşāvere ideyorsunuz emmā cümle enşar Benī Sā'ide evi önünde cem' olup anlar daği müşāverededir ve iki yerde müşāvere 'ākıbet bir fitne ve fesād zühüruna sebep olur encāmı gavğaya bādī olur hemān bir dağıka evvel siz daği ol meclise yetişüp ve kelāmı bir yere bağlayınız. Pes anda olanların cümlesi enşārın oldukları maħalle gideler ki hağıkat cümlesi anda cem' olmuş şohbet ideyorlar bunlar daği varup oturduğda enşārinden birisi ayağa kalkup Allāh Teālā'ya ħamd-ü şenā eyledikten soñra dīn-i İslām'a yardım eylediklerini ve muhācirine i'tibār eylediklerini zıkr idüp ve didi ki siz bizi temelden [65^b] yıkmağa isteyorsunuz bu ne şekil işdir ve andan 'Ömer söylemeğe kaşd eyledikde Ebū Bekir didi ki sen dur yā 'Ömer ben söyleyeyeyim 'Ömer daği sukūt eyledi ve Ebū Bekir daği ikisi dizi üzerine çöküp didi ki ol söylediğİn güzel vaşıfların cümlesi size vardır ve Allāh Teālā sizi Ķur'an-ı keriminde medğ idüp ve Peyğamber 'aleyhi's-selām daği hadīslerde şenā eylemişdir lākin bir Peyğamber 'aleyhi's-selāmın 'aşireti ve akrabası ve zevi'l-erħām'ı olduğumuzdan ħalīfeliğe biz sizden ziyāde lāyıkız ve Peyğamber 'aleyhi's-selām daği "el-Eimmetü min Ķureyş"³⁸⁸ buyurmuşdur elbetde Ķureyş'den başka kimesne ħalīfe olamaz andan iki tarafdan kelām çoğalup şadalar yükseğe çıktı ve enşardan Ĥabbāb b. el-Münzir didi ki çünki bizi karışdırmayup siz kendü göre bir emīr naşb idiñüz biz daği aramızdan birini naşīb ideriz. Pes 'Ömer gördü ki halk iki fırka olacak hemān didi ki iki kılıç bir kīnda şığmaz ya Ebū Bekir uzat elini bī'at ideyim andan cümle muhācirin daği bī'at eyledikten soñra enşār daği muħālefet itmeyüp cümlesi bī'at idüp fağat enşardan Sa'd b. 'Ubāde bī'at itmedi ve bir daği anların meclisine daği gitmedi ve mescide daği anlar ile nemāz kılmadı ve bu ħāl ile 'Ömer'in ħalīfeliği vaktine dek bir gün anı 'Ömer rast gelüp ya Sa'd niçün böyle yān çekersin deyü şordukda ol daği seniñle görüşmek baña kerīh görünüyor didi 'Ömer daği benimle görüşmeği beğenmeyen bizim aramızdan çıksun didi. Pes andan Sa'd Şām'a gidüp hicretiñ on beşinci senesi anda vefāt eyledi ve daği Peyğamber 'aleyhi's-selāmın vefāt eylediği günüñ yārāndaşı Ebū Bekir

³⁸⁶ Görmüş, geçirmiş, olgun, tecrübeli.

³⁸⁷ "Muhammed yalnızca bir elçidir..." (Al-i İmran 3/144)

³⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, thk. Şuayb Arnavut, *Müsned-i İmam Ahmed b. Hanbel* (Beyrut, Medreseti'r-Risale, 2001), 33/21.

minbere çıkup ve cümle halk daği mescide cem' olduğda 'Ömer minber önünde ayak üzerinde durup ve Allāh Te'ālā'ya hamd u şenā eyledikten şoñra didi ki Allāh Te'ālā siziñ umūruñuzı Peyğamber 'aleyhi's-selām'ıñ yār-ı gārı ve cümlemiziñ hayırlısı olan Ebū Bekir'e teslīm eyledi cümleñiz kalkup aña bī'at idiñiz pes cümle şağır u kebīr anda bī'at-ı 'ämme ile bī'at eyledikten şoñra Ebū Bekir bir hutbe okuyup ba'dehū didi ki yā eyyūhe'n-nās ben bu büyük 'umūra girdim lākin ben sizden hayırlı değılim eđer güzel işlersem baña t'ānet ve yardım idiñiz ve eđer kötü işlersem ben āgāh idiñiz ben Allāh Te'ālā'nıñ emr eylediğine itā'at eylediğimde siz daği baña itā'at idiñiz ve eđer ben Allāh Te'ālā'ya 'işyān idersem siz daği itā'at itmeñiz" ve bu hutbesini tekml eyledikten şoñra Peyğamber 'aleyhi's-selām'ıñ teçhiz-i tekfīni kaydında oldılar ve vefāt eylediği yerde 'Āişe'niñ evinde idi üzerine bir çadır kurdılar ve ol eve yalnız 'Abbās ve oğlu Fażl çadır kurdılar ve 'Alī çadırıñ içinde yıkadı ve Abbās'ıñ oğlu Fażl ile Üsāme perde ardından şu dökerlerdi ve üzerinde olan gömleğini çıkardmayup öyle gömlek aşırı yıkadı ve 'Abbās daği yanlarında durup eviniñ içine anlardan gayrı kimse girmede ve andan aq pamuk bezinden kefen ile kefenlediler andan nerede defin eylesünler müşāvere eylediler kimisi Medine mezarlığı Baķi' nām maħalde defin idelim didi ve kimisi daği āħir maħalle [66^a] münāsib görüp şoñra Ebū Bekir didi ki ben Peyğamberden işitmişim ki Peyğamber vefāt eylediği maħalde gömülür dimişdir. Aña bināen vefāt eylediği maħalde ki Āişe'niñ evi idi mescide muttaşıl ve mescide bir çapusu var idi ol evde vefātı vaķtinde yatdığı maħalde mübārek kabirini kazdılar ve cenāzesini getirüp kabir kenarında koydılar ve herkes bölük bölük cenāze gelüp nemāzını kıldılar ve kişi münferiden kıldı cemā'atle kılmadılar. Andan 'Alī ve 'Abbās ve oğulları Fażl ve Kuşem b. 'Abbās kabir içine girüp ve ta'zīm ile mübārek cenāzesini kabre aldılar andan tahta yerine tokuz büyük kerpiç dizüp ve üzerine toprağını çekdiler ve defin olunması kavlı-i eşāħda Çeharşenbe gün vāķi' olmuşdur. Ba'dehū Ebū Bekir vefāt eyledikte anı daği anıñ yanında ve 'Ömer'i daği ānın yanında defin eylediler ki hālen üçüniñ daği kabirleri andadır.

Beyānu Evlādihi

Ve daği Peyğamber 'aleyhi's-selām'ıñ kavlı-i eşāħda yedi evlādi olmuşdur ki üçü erkek ve dördü kızdır. Pes erkek olunanlarıñ birisi Kāsımdır ki Mekke'de Peyğamberlik gelmezden evvel o doğup ve yine anda iki yaşında iken vefāt eyledi. Peyğamber 'aleyhi's-selām'ıñ künyesi bunuñ ismiyle olup Ebū'l-Kāsım denildi. Birisi daği 'Abdullāh'dır ki Mekke'de Peyğamberlik geldikten şoñra doğup ve yine anda küçücük iken vefāt eyledi ki henüz süd emerdi ve bu Abdullah'a Tayyib derlerdi ve birisi daği İbrāhīm'dir ki Medine'de doğup ve bir buçuk yaşında iken vefāt eyledi ki bundan aqdem zıkr olunmuşdur. Emmā kızlarınıñ evvelkisi Zeyneb'dir. Anı Mekke'de Ebül'Āş'a virüp şoñra Medine'ye hicret idüp ve anda Peyğamber 'aleyhi's-selām'ıñ hayātında vefāt eyledi. İkincisi Ruķıyye'dir ki anı Mekke'de Oşmān'a virüp ve anıñla Hābeş'e hicret idüp ve andan Medine'ye hicret idüp ve anda vefāt

eyledi. Üçüncüsü Ümmü Külşüm'dir ki anı Ruқыyye'niñ vefâtından sonra 'Oşmân'a virüp ol dağı Peygamber 'aleyhi's-selâm'ın hayatında vefât eyledi. Dördüncüsü Fâtıma'dır ki Peygamber 'aleyhi's-selâm'ın eñ sevgilü kızıdır. Anı 'Alî'ye virüp ve Hasan ve Hüseyin andan toğmuşdur ve Peygamber 'aleyhi's-selâm'ın vefâtından altı ay sonra vefât eylemişdir ve bu zıkr olunan evlâdınıñ İbrâhîm'den mâ'adâsı cümlesi Hatice'den olmuşdur. Emmâ İbrâhîm Mâriye nâm cariyeden olduğı bundan ağdem zıkr olundu.

Beyānu Ezvācīhī

Ve dağı Peygamber 'aleyhi's-selâm nikāh idüp ve zifāf olduğı 'avratlar on birdir evvelkisi Hadice bint Huveylid'dir. Anı Mekke'de nübüvvet gelmezden evvel on beş sene muqaddem alup ve yine Mekke'de nübüvvet geldikten sonra on yıl sonra vefât eylemişdir. İkincisi Sevede bint Zem'a anı Peygamber 'aleyhi's-selâm Hadice vefât eylediğı sene aldı hicretin elli dört senesinde vefât eylemişdir. Üçüncüsü 'Aişe bint Ebî Bekir'dir. Anı dağı Mekke'de hicretten üç sene muqaddem nikāh idüp ve Medine'de zifāf oldu. Hicretin elli yedi senesinde vefât eylemişdir. Dördüncüsü Hafsa bint Ömer'dir. Anı Medine'de hicretin üçüncü senesi aldı kırk beş senesinde vefât eylemişdir. Beşincisi Zeyneb bint Huzeyme'dir. Anı dağı hicretin üçüncü senesi alup dördüncü senesi vefât eylemişdir. Altıncısı Ümmü Seleme bint [66^b] Süheyl'dir. Anı hicretin dördüncü senesi aldı elli toğuz tarihinde vefât eylemişdir yedincisi Zeyneb bint Cahş'dır. Anı hicretin beşinci senesi aldı yigirmi tarihinde vefât eylemişdir. Sekizincisine Ümmü Habîbe bint Ebü Süfyān dirler. Anı hicretin altıncı senesi aldı. Kırk dört tarihinde vefât eylemişdir. Toğuzuncı Cüveyriye bintü'l-Hâriş'dir ki anı hicretin altıncı senesi aldı elli altı tarihinde vefât eylemişdir. Onuncısı Meymüne bintü'l-Hâriş'dir. Anı hicretin yedinci senesi aldı. Altmış bir tarihinde vefât eylemişdir. On birincisi Şafiyye bint Huvey'dir anı hicretin yedinci senesi aldı. Elli tarihinde vefât itmişdir. İşbu zıkr olunan on bir 'avratdan ikisi ki Hadice ve Zeyneb bint Huzeyme Peygamber 'aleyhi's-selâmın hayatında vefât idüp baki toğuzı Peygamber 'aleyhi's-selâmdan sonra kaldıkları müttefekun 'aleyhdır. Ma'lûm ola ki Peygamber 'aleyhi's-selâm bu zıkr olunan on bir 'avratdan başka birkaç dağı nikāh idüp ve aldığı rivāyet olunur ve birkaç 'avratı dağı nikāh idüp ve zifāf olmadan vefât eylediğı ve kezālike bir ikisini dağı nikāh idüp ve ba'zı sebebe bināen itlāk eylediğı rivāyet olunur.

Beyānu Silāhīhī

Ve dağı Peygamber 'aleyhi's-selâmın toğuz kılıcı var idi ki her birisine bir isim itlāk eylemişdir. Birisi Me'sür'dur ki babasından mîrâş kalmışdır ve birisi el-'Ağb'dır ki Bedir gâzâsında gideceğı vağit Sa'd b. 'Ubāde virmişdir ve birisi Zü'l-Fikārdır. Bedir gâzâsında gānîmet alınmışdır ki anda katl olunan Aş b. Münebbih'in kılıcı idi ve birisi Şamsāme 'Arab mābeyninde meşhür 'Amr b. Ma'dikerb'in

kılıcıdır ve birisi Kūlā't' dir ki çölde Kūla' nām mevzi' aya mensubdur ve birisi Hatf' dir ki bu üçünü Benī Kaynuka' t̄āifesinden almış idi ve birisi Rusūb dördüncüsü daḥi Mihzēm' dir ki bu ikisi Benī Tay kabīlesinden vāki' Fūls nām putda aşılmışlardı ve 'Alī ol putı yakdıḳda kılıçları Peyḡamber aleyhi's-selāma getürdiler ve birisi Kaẓībdir. Yedi zırhı vardır ki isimleri bunlardır; Zātū'l-Fudūl, Zātū'l-Viṣāḥ, Zātū'l-Ḥavāṣī, Sa' diyye, Fidḏa, Betrā, Ḥırnıḳ ve daḥi beş yayı var idi ki bunlardır; Beyzā, Ravḥa', Şafrā, Zevrā Sedād ve daḥi üç kalkanı vardır ki bunlardır; Zelūk, Fetak, Temāşil ve daḥi üç mızraḡı var idi ki el-Meşnā, el-Meşvā fulāndır ve daḥi beş ḥarbesi var idi ki Neb'a, Beyzā, 'Anze, Mehir, Nemir ve daḥi Türkī'te tuḡluḡa didikleri cenkde başa giydikleri demir taşları iki idi Mevşih ve Sübūḡ ve daḥi yedi atı var idi ki Sekeb, Mürtecir, Laḥīf, Lezār, Tırf, Verd, Sebḥa ve daḥi altı kaṭırı var idi üçünüñ ismi var idi ki Faḏiyye, Eyliyye, Düldül ve bu Süldüle Şihāb daḥi dirlerdi ve daḥi üçünüñ ismi yoḡidi ve daḥi iki eşeḡi var idi ki Ya'fūr ve 'Ufeyr dirler idi ve daḥi binmek için olan develeri üç idi ki Kaşvā, Ced'ā, 'Aḏbā' dır. Rivāyet olunur ki Peyḡamber 'aleyhi's-selām vefāt eyledikten sonra işbu 'Aḏbā yem yemedi ve şu içmedi ve ol daḥi öldi ve daḥi yüz koyun damızlıḡı var idi. Emmā mandası ve şıḡırı yoḡidi rivāyet olunur ki [67^a] Peyḡamber 'aleyhi's-selām ḥāl-i ḥayātında işbu zıkr olunan silāḥ ve sāir ḥayvānāt ve mālīk olduḡı eşyasını birer birer ḥalka virüp vefāt eylediḡi vaḳitte yalnız Beyzā nām kaṭır ve bir kaṭ silāḥı ve bir kaṭ eşvāb ḳaldı anları daḥi Ebū Bekir Faṭıma'ya mīrās virmeyüp şadaḳa eyledi. Zirā peyḡamber 'aleyhi's-selāmdan işitmiş idim ki Peyḡamber olanlarıñ girüye falan malı mīrās olmaz her ne biraḡılırsa şadaḳadır.

Beyānu Ebū Bekir es-Şiddīḳ Raḏıyallāhū 'Anh

Ve daḥi Ebū Bekir'in ismi 'Abdullāh' dır. Babası Ebū Ḳuḥāfe b. 'Āmir b. Ka'b b. Sa'd b. Temīm b. Mürre' dir ki işbu Mürre Peyḡamber 'aleyhi's-selāmıñ yedinci ceddidir ve daḥi anası Selmā bint Şaḥr b. 'Āmir' dir ki Mekke'de Müslümān Dāru'l-Erḳam'da iken Selmā Müslümān olmuştur. Rivāyet olunur ki aşḥāb-ı kirāmda bir kimesneniñ hem anası ve hem babası ve hem oğulları ve hem kızları Müslümān olmaları Ebū Bekir'den ḡayrı kimesneye müyesser olmamışdır. Bundan aḳdem zıkr olunduḡı üzere Peyḡamber 'aleyhi's-selāmıñ vefātı ḡünü Benī Sā'ide önünde Ebū Bekir'e bī'at-ı ḥāşşa ile bī'at olunup ve yārāndāşı meşidde bī'at-ı 'amme ile bī'at olunup ḥalīfe olmasına herkes ittifāḳ eylediler ki ve ḥalīfe olduḡı ḡün Peyḡamber 'aleyhi's-selām vefātından evvelce Mūte ḳarībunda Übnā nām ḳaryeye ḡazā eylemek için ta'yin eylediḡi Üsāme b. Zeyd ol me'mūr olduḡı maḥalle çıkardı.

Seriyetü Üsāme b. Zeyd

Ve daḥi Peyḡamber 'aleyhi's-selām vefātı ḥastalığında iki ḡün evvel ḥalk Rūm ḡazāsına tedārikde olsunlar deyü tenbīḥ eyledi ve her 'asker ḥāzır olduḡda muḳaddemā Mūte ḡazāsında ser 'asker iken şehīd olan Zeyd b. Hāriṣe'niñ oḡlı Üsāme'[y]i çağırıp didi ki seni işbu 'askeriñ üzerine baş eyledim bu

‘askeri alup ve babanı şehīd eyledikleri yere git ve bu taraftan çıktığına anlarıñ haberi olmazdan evvel ol cānibe varmağa sa’y eyle ve bir şabāh Übnā ahālisini başup anları atlara çığnet ve inşāallāh manşūr ve muzaffer olursın andan sonra ol cāniblere de çok eğlenmeyüp yine bu tarafa gel ve yārāndāşı çehārşenbe günü Peyğamber aleyhi’s-selām’ıñ hastalığı zuhūr eyledi ve pençşenbe günü Üsāme’niñ eline sancağı teslim idüp ve çıkmāğa emr eyledikde ol dañi Medine’ye bir sā‘at mesāfede vāki‘ Cürf nām mahalle çıkup ve ordusunu anda kurdı. Pes Ebū Bekir ve ‘Ömer ve Sa‘d b. Ebī Vaqqāş ve Ebū ‘Ubeyde bin El-Cerrāh ve muhācirīn ve enşārīn ve (...) cümlesi Üsāme’niñ sancağı altına gitdiler ve ol vaķit Üsāme on sekiz yaşında olduğundan muhācirīn ve enşār üzerine anıñ baş olmasını ba‘zı za‘īf ‘aķıllı kimesneler münāsib görmeyüp ve mābeynlerinde biraz kelām olduğunı Peyğamber ‘aleyhi’s-selām işitdikde gāyetde gücenüp ve gāzaba geldi ve hasta olmaķ hasebiyle mübārek başını bir bez ile bağlayup ve minbere çıktı ve halkı cem‘ idüp ve Allāh Te‘ālā’ya hamd ü şenā eyledikten sonra didi ki Üsāme’[y]i baş naşīb eylediğim haķķında ba‘zı kelāmlar işidiyorum Üsāme ser ‘asker oğlı ser ‘askerdir deyü ve benim sevdiğimdir ve siziñ hayırlıñuzdur her vechile anıñ emrine itā‘at idiñiz ba‘dehū minberden inüp evine girdi ve andan halk birer birer [67^b] Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ile veda‘laşup ve Üsāme’niñ ordusuna çıktılar. Ba‘dehū Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmıñ hastalığı ziyāde olduğça baķıñız şu Üsāme bir gün evvel tedāriklenüp ve gitsün dir idi ve ordudan³⁸⁹ Ebū Bekir geldi ve Üsāme dañi birkaç gün tarafında tedāriğini görüp ve kalmaķ sadedinde iken Medine’den bir kimesne gelüp ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmıñ hastalığı pek ziyāde olduğunı haber virdiğinde bir iki gün baķalım nice olur deyü tā haber eylediler ve vefāt günü şabahıyla Üsāme Medine’ye gelüp ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmıñ yanına girdikde var ya Üsāme Allāh Te‘ālā’niñ bereketiyle gāzā eyle deyüp ve Üsāme dañi anda veda‘laşup ve ordusuna çıktı ve ‘askerine kalkmaķ ile emr eyleyüp ve cümlesi atlarına ve develerine binerken bir haber geldi ki Peyğamber ‘aleyhi’s-selām vefāt eyledi. Andan Üsāme ve ‘Ömer Ebū ‘Ubeyde ‘askeri anda birağup ve Medine’ye geldiler ve Büreyde dañi ordudan sancağı getirüp ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmıñ kapısı önünde dikdi ba‘dehū Ebū Bekir’e bī‘at olunup halīfe olduğdan sonra Büreyde’[y]i çağırup var ol sancağı Üsāme’niñ evinde dik ve me’mūr olduğı gāzāya gitmeğe hāzır olsun deyü tenbīh eyledi ve dañi Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmıñ vefāt eylemesiyle Medine civārında olan ‘Arab’ıñ çoğı mürted olup yine ehl-i İslām’a düşmanlık etmeğe başladılar ve münāfıķlar dañi gālib olup ve Yahūd ve Naşārā tāifesileri tuğyān idüp ehl-i İslām üzerine huşūmet ziyāde eylediklerinden ba‘zı kimesneler Ebū Bekir’e didiler ki işbu ihtilāl vaķitde elimizde olan ‘askeri irāk yere göndermesiñ hoş olurdu. Baķalım işimiz neye müncer olur. Pes Ebū Bekir didi ki eğer Medine ahālisini ayağından köpekler sürüse de yine Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmıñ açdığı ben sancağı şaramam elbetde me’mūr oldukları mahalle gitmelidirler ve Üsāme’ye söyledi ki ihāleten hāzihī sancağıñ altında ta’yīn olunan neferātı bi’t-tamām cem‘ idüp git faķat ‘Ömer’iñ baña lāzumı vardır aña izin virüp Medine’de birağursın hoş olur ol dañi

³⁸⁹ Derkenār-ı Varak: “Ebū Bekr’i çağırūñ halka burada imām olup nemāzı kılsın didiğinde Şah”

yalnız ‘Ömer’e izin virüp mā‘adāsı ‘askerini üç biñ kişi alup ve Rebū‘l-āḥir’iñ gurreinde çıkdı ve Ebū Bekir daḥi yaya olarak bir sâ‘at yere dek Ūsāme’[y]i ve ‘askeri geçirüp ve andan ve veda‘laşup gıtdiler. Pes Ūsāme varup ve Ūbnā nām memleketi başup kimini katl ve kimini esīr eyledikde soñra tarlarını ve evlerini ateşe yakup ve ol maḥalleri atlara çıgnetdi ve babasını öldüren kāfiri daḥi tutup katl eyledi ve ehl-i İslām’dan hiçbir kimesne ziyān olmadı. Andan aldıkları ḡanīmeti ‘askerine taḡsīm eyledikten soñra Medine’ye müjdeciler gönderüp ve kendüsi daḥi ‘asker ile ƙalƙup Medine’ye teveccūh eyledi ve müjdeciler Medine’ye geldikde herkes ŧen ü ŧādumān olup ve Ebū Bekir ve muḥācirīn ve enšār cümlesi ƙarşuya ƙıƙup Ūsāme’[y]i ƙarşuladılar ve i‘zāz-ı ikrām ile iƙerü götürüp ol daḥi doḡrı Mescid-i ŧerīf’e gelüp ve andan evine gitdi ve Ūsāme’niñ bu ḡazāsı bir ni‘met-i [68^a] ‘azīme oldu ki vaşfi mümkün deḡil zīrā Peyḡamber ‘aleyhi’s-selāmıñ vefātı sebebiyle cümle ḡāyin-i dīn olanlar baş ƙaldırmışlar idi. İmdi bu nuşret zuḡūr idince de cümlesiniñ burnı ƙırılıp başları aşāḡa indirdiler rivāyet olunur ‘Ömer her nerede Ūsāme’[y]i görürse yā Emīru‘l-Mü‘minīn dir idi ve Ūsāme daḥi dir idi efendim Emīra‘l-Mü‘minīn sizsiñiz sizīñ yanınızda benim emīr olmak ḡaddim deḡildir. Yine ‘Ömer dir idi ki elbetde sen benim emīrimsin zīrā Peyḡamber ‘aleyhi’s-selām vefāt eyledikde ben seniñ sancaḡıñ altında ta‘yīn olunmuş idim.

Ba‘şü Ḥālid b. el-Velīd

Ve daḥi Peyḡamber ‘aleyhi’s-selām vefāt eyledikde ‘Arabdan bir tāife mürted olup zekāt virmemeḡi istediklerinde Ebū Bekir aşḡāb-ı kirāmı cem‘ idüp ve ol zekātı virsinler ile cenk etmek iƙün müşāvere eyledi. Aşḡābdan her birer re‘y idüp andan ‘Ömer didi ki biz bunlarla ne ŧekil cenk idebilirüz bilmez misin ki Peyḡamber ‘aleyhi’s-selām buyurmuşdur ben ḡalƙ ile cenk itmeḡe me‘mūrum tā ki “Lā ilāhe illāllāh” diyince. Pes “Lā ilāhe illāllāh” didikden soñra biz bir daḥi anlarıñ canlarına ve mallarına el uzatmazız el-ḡaḡ İslām’la uzadırız ki ƙışāş veya recim mişillü ḡudūd-ı ŧer‘iyye iƙtizā iderse ol vaƙit ƙatlı ideriz veya bir kimesne bir kimesneniñ malını ḡaşb iderse biz daḥi ol zālimiñ malını alup mazlūma viririz yoḡsa ḡöñüllerinden küfrü gizlemişler biz aña ƙarışmazız anlarıñ ḡesābını yevm-i ƙıyāmetde Allāh Teālā görür. Pes Ebū Bekir didi ki el-ḡaḡ İslām ile el uzadırız dime dinildi imdi ḡaḡƙu İslām’dan birisi zekāt virmekdir vallāhi eḡer Peyḡamber ‘aleyhi’s-selāmıñ vaƙtinde virdikleri zekātdan bir geçi oḡlaḡı eksik virirlerse ben anlar ile cenk iderim tā ki bi‘t-tamām alurum ve eḡer siz beni cümleñiz biraḡursañız daḥi ben yalnız yek başıma gidüp cenk iderim ve beline ƙılıcını ƙuşanup yalnız kendüsi Medine’den çıkdı ve ḡalƙ daḥi çāre bulamayup herkes silāḡlanup anıñ ardına düşdiler ve Medine kenarında yetişüp cümlesi cem‘ olduklarında Ebū Bekir anda Ḥālid b. el-Velīd ser ‘asker idüp ve kendüsi Medine’ye döndi ve Ḥālid’e didi ki her ƙanḡı tāife-i erkān İslām’dan bir rükni biraḡursa anlar ile cenk idüp cümlesini ƙatlı eyle ve andan ‘askerle ol Peyḡamberlik iddi‘ā iden Müseylimetü‘l-Kezzāb üzerine

git ve anları İslâm'a da'vet eyle eğer kabûl iderlerse³⁹⁰ öylece 'amel eyle ve eğer İslâm'ı kabûl etmezlerse sen anda anlar ile eşed kıtâl ile cenk eyle Allâh Teâla haq dîne nuşret ider ve cümle dinler üzerine 'âlî ider ve inşâllâh gâlib gelürsin anlarıñ cümlesini katl eyle ve ateşlere yak hiçbirini sağ bırakma ve aldığın gânimetiñ hımsını baña gönder ve mâ'adâsını 'askerine taqsîm eyle deyü tenbîh eyledi. Hâlid daği varup ibtidâen Hüzeyl kabîlesine adam gönderüp İslâm'a da'vet eyledi anlar daği İslâm'ı kabûl idüp aña tâbi' oldılar. Andan Benî Esed kabîlesinden Peygamberlik iddi'â iden Tuleyha üzerine gitdi ve Tuleyha ol rütbe cesur kimesne idi. Vakıtle yalnız yek başına biñ atlu içine şaldığını rivâyet iderler. Bir def'a Benî Esed kabîlesiyle Peygamber 'aleyhi's-selâma gelüp ve İslâm'ı kabûl eylemiş idi soñra yine mürted [68^b] olup ve Peygamberlik iddi'â eyledi. Pes Hâlid bunuñ üzerine gidüp ve iki 'asker birbirlerine qarışup geldiklerinde iki tarafından daği şaflar bağlatıldı andan soñra kılıçlara el urup birbirlerine qarışdıklarında ehl-i İslâm 'askeri bozulup girüye döndiler emmâ Hâlid girüye dönmeyüp yalnız kendüsi bir def'â Tuleyha üzerine hucüm eyledi ve anıñ yanında tamam kırk kişiyi katl eyledikten soñra kendü 'askerine dönüp ve önlerini kesüp cümlesini girüye çevirüp küffâr üzerine hamle itdirdi ve kendüsi kâh küffâr içinde olup nicesini kılıçdan geçirdikten soñra yine kendü 'askeri fütür götürmesün deyü anlara dönüp ve girüde duranları ilerü sürerdi ve bu vechile birkaç hamleden küffâr 'askeri bozulup arka virdi ve Müslümanlar daği ardlarına düşüp kimini katl ve kimini esîr eylemeğe başladıklarında Tuleyha qarısını atı ardına alup ve her kim benim gibi canını kurtarabilürse yapsun deyüp firâr eyledi ve andan tâ Şâm'a kaçdı ve anda tâ Ebü Bekir'in vefatına dek sâkin olup soñra 'Ömer'in hâlifeliği vaktinde şıdqla İslâm'a gelüp ve güzel Müslümân olup ve Fârisiyye'de güzel cenkler eyledi soñra Nihâvend gâzâasında şehîd oldı. Pes beru cânibde Hâlid Tuleyha'nıñ 'askerini bozduktan soñra aldıkları gânimetiñ hımsını Ebü Bekir için ayırup bâkisini 'askerine taqsîm eyledi ve tutulan esîrleriñ cümlesini ateşe yakdı hattâ Tuleyha'nıñ anası esir tutulmuş anı evvelen İslâm'a da'vet eyledi gelmeyince anı daği yakdı ba'dehü 'Arab'dan sâir mürted olanları üzerlerine her cânibe 'askerini dağıtdıkda 'Arab'in yüreklerine Hâlid'in korqısı girüp bölük bölük İslâm'ı kabûl eylemeğe başladılar. Kimi şıdqla Müslümân olup ve kimi kılıç korqusundan teslîm oldılar ve kimisi mürted olduğunda ikrâr idüp ve kimisi daği biz mürted olmamışız emmâ 'Arab malımızı ve evlâdımızı yağma ider deyü korduğumuzdan zâhirde mürtedlik şüretini gösterdik deyü 'özür dilerdi ve ba'zıları daği Hâlid'in yanına gitmeğe korqup tâ Medine'de Ebü Bekir'in huzûrına gidüp ve anda İslâm'ı kabûl eylediler ve Hâlid'e gelüp İslâm'ı kabûl idenleriñ zekatlarını bi't-tamâm alup Ebü Bekir'e gönderdi ve silahlarını daği alup kendü 'askerine taqsîm eyledi ve andan Hâlid 'askere didi ki baña Ebü Bekir tenbîh eylemişdir ki Benî Temîm ve Yemâme kabîleleri üzerine gideyim ve andan enşâr 'askeriniñ reîsi olan Sâbit b. Kays didi ki Ebü Bekir'in bize ol mişillü emri yogîdi huşuşan ki 'askerimiz yorulup bir vechile kuvveti kalmadı Hâlid daği cevâb eyledi ki ben kimseye gitmesün Deyü cebr eylemem ve qalsun daği dimem

³⁹⁰ Derkenâr-ı Varak: "sen anda eğlen ve baña yaz ba'dehü ne dürlü emir gelürse Şah"

her kimiñ canı isterse benimle gelsün işte ben gitdim deyüp atına bindikde muhâcirîn dağı irkilüp ve enşâr dağı qalmayup anlar da tâbi‘ oldılar ve andan Benî Temîm sâkin oldığı Putâh nâm mağalle vardıklarında Benî Temîm‘den bir kimesne[y]i bulamadıklarından Hâlid her etrafa ‘askerini dağıdup Benî Temîm kabîlesinden olan kimesneleri aramağa başladılar ve ol mağalde iken Ebû Bekir‘den dağı bir mektûb yetişüp Hâlid‘e bir miqdar naşıhatler yazmış ve âhirinde tenbîh eylemiş ki Yemâme kabîlesi üzerine gidüp [69^a] ve inşâellâh anlara ğâlib olursun ğâlib geldiğinde şakın bir kimesne[y]i şağ bırakmayasın kimini kılıçdan geçirüp ve kimini dağı ateşe yaqub şakın emrimden tışarı iş tutmayasın ve’s-selâm ve Yemâme‘de Müseylimetü‘l-Kezzâb nâm kimesne Peyğamber ‘aleyhi’s-selâmıñ hayâtında Benî Hanîfe kabîlesiyle Medine‘ye gelüp ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm anı peygamberliğe ortaq eylesün mişillü ba‘zı halıyyât söyleyüp ve ol mişillü nesne olmayacağına cevâb virildikde şuret-i zâhirede güyâ Müslümân olup řoñra memleketine gitdikde Peyğamberlik iddi‘â iden ve hâlen ol iddi‘â üzerinde idi. Pes Hâlid‘e Ebû Bekir‘iñ mektûbı geldikde Yemâme eşrafından ‘Umeyr b. Mennân kavminiñ haberi yogiken Hâlid‘e gelüp ve Müslümân olmuş idi. Pes Hâlid ‘Umeyr‘e didi ki var kavmine bizim heybetimize haber vir ‘aqlarını başlarına cem‘ eyleyüp Müslümân olsunlar ve illâ ânları ģarab iderim ‘Umeyr dağı kavmine gidüp didi ki ya ma‘şere‘l-Yemâme Hâlid muhâcirîn ve enşâr ‘askeriyle Benî Esed ve Ğatafan ve Hevâzin kabîlelerini helâk idüp ve şimdi mâbeynlerinde ölmek var dönmek yok deyü mu‘âhede idüp ve siziñ üzeriñize geleceklerdir ve siz her vechile anlarıñ ellerindesiniz ve siz anlarıñ denk olamazsınız zîrâ dîn-i İslâm iqbâlde ve şeref-i idbârdadır anlarıñ şâhibi peyğamber siziñ řâhibiñiz kezzâb‘dır vaqtiyle ‘aqlıñızı cem‘ idüp buña itâ‘at eyleyiñiz ve illa kılıç kından ve oq yaydan çıkdıkdan řoñra fenâ olur deyü naşıhat eylediğini kimse dinlemedi andan beş sene muqaddem Peyğamber ‘aleyhi’s-selâmıñ ģuzûrunda İslâm‘a gelen Şümâme b. Uşâl ayağa qalkup ey benim akrabam ve ta‘alluqâtım ben dağı size bir naşıhat ideceğim eğer diñleyüp ve bu vechile ‘amel iderseñiz ‘aqlıllık itmiş olursuñız Muģammed ‘aleyhi’s-selâm ģađ Peyğamber olduğını cümleñiz bilüyorsunuz ve bu bâbda kimseniñ şüphesi yoqdur ve bu Mesleme didikleri kezzâb ol mişillü iddiâ ideyor emmâ Ķur‘ân deyü söylediği kelâmlar ki “yâ Dıfda‘ binti‘l-Dıfda‘în nekâ kem tenkîn” ve bunlar gibi herze kelâmlar Tañrı kelâmı olmadığına çocuklar dağı bilür. Emmâ Muģammed ‘aleyhi’s-selâma gelen Ķur‘ân ki “Ĥâ mîm tenzîl‘l-kitâbi minellâhi‘l-‘Azîzi‘l-‘Alîm”³⁹¹ ve bunuñ emşali mu‘cize kelâmı her kim işitse Tañrı kelâmı olduğuna şüphesi qalmaz ve Muģammed ‘aleyhi’s-selâm şimdi vefât eyledi. Emmâ yerine ‘âlim ve ‘âkil ve kâmil ve Allâh Te‘âlâ‘nıñ dînini icrâ eylemekde kimseden qorqmaz Ebû Bekir ģalîfe olup ve ol dağı Allâh Te‘âlâ‘nıñ kılıçlarından bir kılıç ki Hâlid b. el-Velîd gibi cesurı üzeriñize gönderdi. İşte iş böyledir yine siz umûriñizi fikridiñiz ve encâmını mulâģaza idiñiz deyü ģatm-i kelâm eyledi ve dağı bir cânibde Hâlid Buřâh nâm mağalde qalkup ve Benî Temîm yerlerine girdikde iki yüz atlu ile birini ilerü şalıverüp ve her kimi bulursañız tutuñız deyü tenbîh eyledi ve ol atlular dağı giderken Müccâ‘a b.

³⁹¹ “Ĥâ mîm (1) Kitabın indirilişi azîz ve âlim olan Allah‘ın katındandır. (2)” (Mü‘min 40/1-2)

Müräre'[y]i yigirmi üç kişi ile bulup ve Hâlid'e götürdüklerinde urun boyunlarını deyü emr eyleyüp bir bir katl eylediler ve eñ soñra reîsleri olan Müccâ'a kaldıkda askerden birisi didikde yâ Hâlid işbu Müccâ'a kavminiñ eşrafındandır bunu katl eyleme [69^b] gerek cenkde gerek muşâlahada seniñ işinde bulunur ol dañi anı katl itmeyüp bıraktı ve her konak yerinde Müccâ'a'[y]ı yanına getürdüp anıñla söyleşürdi ve bir def'â söyleşürken didi ki yâ Müccâ'a şu Müseylimetü'l-Kezzâb'ın size Qur'an'dır deyü okudığı nesnelere biraz okusana ol dañi birkaç şeyi okudukda Hâlid iki elini birbirine çarpıp didi ki bak şu kâfirin hâl kelâm itmesine bu mişillü herze sözleriñ Qur'an'a ne münâsebeti var deyü Tañrı kelâmı değıl bunu her bir mecnûn böyle söylemeğe irtikâb itmez yâ Müccâ'a siz bu kelâmları haq bilüp ve inanıyor mısıñız? Ol dañi didi ki eğer inanamasaydık anıñ uğruna can ve baş fedâ eylemezdik yine Hâlid didi ki ya anıñ için can fedâ ider kimse var mı? Ol dañi didi ki yarın görürsin seni otuz kırık biñ atlu qarşulayup biyere dek kırılınca nice cenk iderler yine Hâlid didi ki isterse cenk iderlerse Allâh Te'âlâ dînini 'âli ider ve ehl-i İslâm'a yardım ider ve andan Hâlid 'askeriyle 'Akrabâ nâm mahalle geldikde Müseyleme'nin 'askeri dañi ol mahalle gelüp cenke tutuşdılar ve bir rütbe cenk eylediler ki ol vakte dek mişillü görülmüş değıl idi ve ehl-i İslâm 'askeri üç def'â bozulup girü çekildiklerinde Hâlid boşlamayup yine ilerü yürüdü ve dördüncü def'âda Allâh Te'âlâ nuşret virmeğe 'asker sâbit kadem olup ve bir rütbe girişdiler ki kılıçlardan ateşler şıçrayup ve çak şadâsı gibi şadalar işitilür oldu. 'Âkıbet küffâr 'askeri bozulu 'arka virdiler ehl-i İslâm 'askeri ardlarına düşüp ve tamâm yigirmi biñ kâfir katl eylediler ve Müseyleme'[y]i dañi muqaddemâ hâl-i küfürde Hamza'[y]ı şehid iden Vañşi yetişüp katl eyledi ve soñra söylerdi ki câhiliyette nâsın hayırlusını şehid eyledim ve Müslümânlığımda nâsın eñ kötüsünü katl eyledim dir idi ve bu cenkde ehl-i İslâm'ın dañi biñ iki yüz kimesne şehid oldu ve küffârdan bu kadar kimesne helâk olduğda Hâlid didi ki işbu Benî Hanîfe kabîlesinden kimse sağ kalmadı ve eğer bir kalmış kimesne var ise dañi köşede bucağda 'âciz ve za'îf kimesne kalmışdır ve andan Müccâ'a'ya didi ki gördün mi? Bu siziñ şâhibiñiz olan Mesleme siziñ başıñıza işler açdı. Bu sizin ben gibi za'îf ağıllu bir mañlûk görmüş değılim ve böyle bir yalancının kelâmına aldanup tâ tükenince kırılmağ çok acımağlık değıl midir? Müccâ'a dañi didi ki yâ Hâlid sen bunları tükendi mi zan ideyorsın buraya yetişenler henüz eşkin atlası idi bunun külliyyetlü 'askeri kal'alardadır. Hâlid dañi didi ki bu söylediğın ne şekil kelâmdır yine Müccâ'a didi ki vallâhi söylediğim hağdır eğer beni inanmazsan ilerüye gitdiğimizde kendü gözünle görürsün ve andan ilerü kal'alar semtine gitdiklerinde hağıkat külliyyetlü 'asker göründi. Pes Hâlid 'askere yine hâzır olunuz deyü çağırıp ve sancağdarına dañi sancağı ilerü çek deyü emr eyledi. Müccâ'a didi ki yâ Hâlid saña bir naşhat ideceğim eğer diñlersen 'ağılluluk itmiş olursın sen bunlar ile böyle arasını kesmeyüp cenk eylediğın şüretde bunlara belki [70^a] gâlib olursun emmâ seniñ 'askerinden dañi bir hayır kalmaz gel benim tedbîrime râzı ol mâbeyniñizi bulup sizi muşâlahâ ideyim Hâlid dañi râzı olduğda Müccâ'a kavmine gidüp ve Hâlid'e geldi ve şu vechile mâbeynlerini buldu ki kal'alarda her ne kadar mal ve eşyâ ve esir var ise yarısı Hâlid'in ve yarısı Benî

Ḥanīfe'niñ olsun ve bunun üzerine muḳāvele eylediklerinde Üseyd b. Ḥuḍayr didi ki ya Ḥālid Allāh'dan ḳorḳ ve bu muṣālaḥa[y]ı ḳabūl etme ve Ḥālid didi ki muṣālaḥa etmeyeyim emmā baḳsana cümleñiz fena olup ve ḳalanlarıñız daḫi yaralı ve bereli ḳalmıṣdır yine Üseyd didi ki biz fenā olduḳ ise dūṣmanlarımız daḫi fenā olup ve ḳalanlarıñın cümlesi yaralı ḳalmıṣdır. Bizi Őu küffārıñ üzerine Őal ya ḡālib oluruz yāḫud cümlemiz tükenürüz Ebū Bekir'iñ mektūbına baḳsana yazar ki eḡer Benī Ḥanīfe'ye ḡālib olursañız ḫiçbirisini Őaḡ bırakmañız deyü emr eylemedi mi? Elḫamdulillāḫ Tañrı Te'ālā bize nuṣret virdi ve reīsleri ḫālen elimizde eṣir muṣālaḥaya ne ḫarār vardır mücādele iderken nāḡāḫ Ebū Bekir'den diḡer bir mektūb daḫi geldi ki ucundan ḳan ṫamlar anda daḫi yazmıṣ ki eḡer Benī Ḥanīfe'ye ḡālib olursañız Őaḳın ḫiçbirisini Őaḡ bırakmayasñız deyü tenbīḫ eylemiṣ. Pes Ḥālid enṣār ile müṣāvere eyledikde cevāb eylediler ki bize Ebū Bekir'iñ emri seniñ emrinden büyükdür elbetde cenk ideriz yine Ḥālid didi ki ben siziñ ḡayret ideceḡinizi ummadım ve gördüm ḳoḫ kederlendiñiz size merḫameten muṣālaḥa[y]ı yaptım ve Őimdengerü ve Őöz vermiṣ bulundum dönemem ḫuṣūṣan ki bunlar Müslümān oldılar yine Üseyd didi ki ya Benī Ḥuzeyme ḳabileleri daḫi Müslümān olmuṣlar idi. Emmā ānları ḳatlı eyledik. Pes Ḥālid bir cevāb virmeyüp sukūt eyledi ve daḫi Müccā'a'nıñ bir ḳızı var idi ki Arab'dan anıñ gibi dilber yoḡidi. Ḥālid anı Müccā'a'dan isteyüp ol daḫi virdi ve nikāḫ idüp zifāf oldu ve Ebū Bekir'e bu ḫaber iriṣdikde ḡāzab idüp didi ki ben Ḥālid'i bilürdim ḳarı delisidir ve Ḥālid'e bir mektūb yazdı ki sen bu ḫuṣūṣda 'ayb eylediñ böyle iḳtizā itmezdi deyü azarladı ve Ḥālid daḫi cevābını yazup bir miḳdar 'özürler beyān eyledi ve Ebū Büreyde daḫi Ebū Bekir'iñ meclisinde bulunup didi ki ya ḫalīfe-i Resūlillāḫ Ḥālid bir ḳorḳaḳ ve ḫıyānet kimesne deḡildir bunuñ bu muṣālaḥa[y]ı yapması beyḫ üde deḡildir. Gördi ki asker-i İslām yoruldu cenk idemeyecekleri aña bināen muṣālaḥaya rāzı oldu ve askerlūden bir kimesne daḫi muṣālaḥa etmeye biz cenk ideriz dimediler muṣālaḥa baḡlandıḳdan Őoñra cenk iderdik yollu ba'zı kelām Őöylediler. Emmā Ḥālid Őöz virmıṣ bulundu. Elbetde Őözünden dönmeḳ 'ardır deyü ve bunuñ emṣāli ba'zı mülāyim kelāmı ile Ebū Bekir'iñ ḡāzābını giderüp Ḥālid'iñ 'özürüni ḳabūl ve bu miṣillü ḫareketini 'afv eyledi. Pes beru cānibde Ḥālid Yemāme ḳal'alarına gidüp ve her ne ḳadar māl ve eṣyā ve eṣir bulundu ise yarısını aldı ve içinden ḫumsını Ebū Bekir içün ayırdıḳdan Őoñra mā'adāsını 'askerine taḳṣim eyledi. [70^b] Andan bir maḫalle çekülüp ve Ebū Bekir'den ne dürlü emir gelür deyü muntazır oldu ve andan daḫi Ebū Bekir'e bir mektūb yazup Ebū Ḥayṣeme ile gönderdi ol daḫi Medine'ye gelüp Ebū Bekir'e Ḥālid'iñ cesāretini ve 'askeri ḳollanmasını ve Őıdḳla eylediḡi ḫizmeti bir bir taḳrīr eyledikde Ebū Bekir ḫaz eyleyüp ve Őehīd olanları raḫmetle yād eyledi. Āndañ Ḥālid'iñ Medine'ye gelmesi içün iziñ virüp ve bu mektūbı yazdı. Pes Ḥālid daḫi Yemāme elçisi ile beraber Medine'ye geldikde ḫiçbir aḡlamadıḳ kimesne ḳalmadı zīrā kiminiñ babası ve kiminiñ oḡlı ḳardaṣı ve akrābāsı ve dostı Őehīd olmuṣlar idi ve Ebū Bekir daḫi bu ḫāli gördükde aḡlayup ve muṣālaḥa olduḳlarıñın vechini bildi ve daḫi Peyḡamber 'aleyhi's-selām ḫayatında dimiṣ idi ki benden Őoñra sen Benī Ḥanīfe ḳabīlesinden bir cāriyeye mālīk olursun eḡer andan bir erkek evlādın olursa aña benim ismimi ve benim künyemi tesmiye eyle Őoñra

işbu Yemāme fethinde alınan Benī Ḥanīfe esirlerinden bir cariyeyi Ebū Bekir ‘Ali’ye virüp ve andan bir oğlu olup ismini Muḥammed ḳodu ki Muḥammed b. Ḥanīfe didikleridir.

Fethu Memāliki Rūm

Ve daḫi Ebū Bekir işbu zıkr olunan cenkden fāriḡ olup ve ‘Arabistān’a nızām virdikden soñra göñlüne geldi ki Rūm üzerine daḫi ḡazā eyleye ve bu ḫuşuşı müşāvere için ‘Ömer ve ‘Osmān ve ‘Ali ve Ṭalḫa ve Zübeyr ve Sa’d ve Ebū ‘Ubeyde’[y]i ve muḫācirīn ve enşārīn ve (...) ehl-i Bedr’i ve sāirlerini cem‘ idüp ve göñlünde olan taşmimini ḫaber virdikde her biri münāsib görüp ve ‘Ali didi ki bu bābda inşāellāḫ manşūr ve muzaffer olacağından hiç şüphem yokdur zīrā Peyḡamber ‘aleyhi’s-selāmdan işitmişim ki bu dīn-i İslām tā kıyamete dek her dinleriñ üzerine ḡālib olacaḫdır demişdir ve Ebū Bekir daḫi bu ḫadīşden mesrūr olup ve cümle ḫalkı mescide da‘vet idüp cem‘ olduklarında bir ḫutbe okuyup ve nāsı cenk eylemeḡe terḡīb eyledi. Andan bir dellāl çağırdup ve herkes Şām ülkesinde Rūm üzerine ḡazāya gitmek tedārikinde olsunlar deyü tenbīḫ eyledi ve cümle ḫalk ḫāzır olduklarında üç ser ‘asker naşīb eyledi. Birisi Yezid b. Ebī Süfyān ve birisi Şuraḫbil b. Ḥasene ve birisi Ebī ‘Ubeyde b. el-Cerrāḫ idi ve ol ser ‘askerlere didi ki siz şimdi bu mevcūd olan asker ile Şām diyārına gidiñiz ve bundan böyle ben arḫañızdan imdādı eksik eylemem ve anlar çıkdıḫdan soñra Ebū Bekir yine ve sāir ‘Arab ḫabīlelerine mektūblar gönderüp ve cümle ḫarb u ḫarb ibrāmı olanlar Medine’ye gelsünler deyü tenbīḫler eyledi ve işbu giden ‘asker Şām topraḡına ayaḡ başdıḫlarında Rūm Padişāḫı Herakl Filisṫīn’de idi. Aña ḫaber gitdi ki ‘Arab ‘askeri gereḡi gibi cem‘iyyetle ülkemize geldi ve cümlesi bu i’tiḫāda ki anlarıñ Peyḡamberleri ḫaber virmiş ki anlar bu memleketlere mālīk olacaḫlar ve bu ḫuşuşda hiçbir şek ve şüpheleri yok bu iddi‘ā ile gelmişler Herakl daḫi Rūm’un reislerini ve dīn-i Naşārā [71^a] olan ‘Arab’ıñ evlerini cem‘ idüp didi ki ey Naşārā kavmi Allāḫ Te‘ālā öteden beru size çok nuşret virüp ve dīniñizi ‘azīz eylemişdir ve sizi Mecūs’uñ ve Türk’uñ ve sāir milletleriñ üzerine ḡālib eylemişdir ve şimdi ‘Arab’dan bir miḫdar çıplaḡ ve yalın ayaḡ ve aç kimesneler gelüp siziñle cenk itmeḡe heves iderlermiş. Varıñız dīniñiz için ve evlād u ‘iyāl ve bilādıñızı ḫurtarmaḡ için ve göñülünden anlar ile cenke başlayıñız ve ben daḫi ber ḫarar size imdād göndermeḡi eksik etmem ve andan ḫalkup Ḥumus’a gidüp ve anda daḫi bu taḫrīri virdikden soñra Antakya’ya varup anda daḫi bu vechile ḫalkı cenke terḡīb eyledikten soñra cümle Rūm memleketlerine fermānlar daḡıdup nihāyetsiz ‘asker cem‘ idüp ehl-i İslām ‘askeri üzerine gönderdi ve ehl-i İslām ‘askeri daḫi bu ḫaberi işidince Ebū Bekir ādam gönderüp vāḫi ‘ ḫālī ḫaber virdiler ol daḫi bir mektūb yazup ve ḫorḫmañız sizi nuşret ve futūḫāta maḫzar olursañız ve ben daḫi bundan böyle imdād gönderirim didi ve Yemen’den ve sāir maḫallerden gelen ‘askeri bir bir ol ṫarafa göndermeḡe başladı ve Şām ülkesiniñ ahālisi daḫi günden güne bunlarıñ çoḡaldıḡını gördüklerinde yine Herakl’e feryādcılar gönderüp imdād istediler ol daḫi ānlara yazdı ki bu siziñ feryad u fiḡān eylemeñiz ‘acāyibdir. Siziñ yalnız bir köyüñüzde ol gelen ‘Arab ‘askerinden ziyāde ‘askeriñiz vardır bu ḫadar

ğayretsizliğin ne münasebeti var varınız cenk idiñiz ve bu mişillü yazdığım da size imdād göndermem deyü zan itmeñiz ben yine ber qarār imdādlar gönderirim ki anlara ver yüzünü dar iderler ve ehl-i İslām askeri bu haberi dañi işitdiklerinde yine Ebū Bekir’e keyfiyyet hāli bildirdiler Ebū Bekir dañi Medine’de bekleyen cem’ olmuş ‘askeriñ üzerine ‘Amr b. el- ‘Āş’ı ser ‘asker naşib eyleyüp ve anı dañi ol cānibe gönderdi ve Ebū ‘Ubeyde’ye bir mektüb yazdı ki Herakl külliyyetlü ‘asker çıkarup ve ardlarından dañi çok imdādlar gönderecek deyü baña yazmışsın Allāh Te’ālā’ya yemīn iderim ki inşāellāh bu geniş yerler anlara dar olacaqdır ve siz Herakl’iñ yerini zabt ideceksiñiz şaķın umūruñuza fütūr getürmeñüz ve ‘askerini köylere ve göçer evlilere saldır çalup yağma itsünler ve tā benden bir emr gelmeyince bir kal’a muhāşarasına heves itme ve bu def’a ‘Amr’ı bir miķdar ‘asker ile size imdād gönderirim ve güzel geçinesiñiz deyü aña tenbīh eyledim sen dañi anıñ haķķında ri’āyet eyle ve’s-selām ve ‘Amr dañi iki biñ miķdarı ‘asker ile varup Ebū ‘Ubeyde’niñ çadırına indi ve ‘Amr’iñ geldiğinden cümle ‘asker şen ve şādumān oldılar. Zīrā ‘Amr cenk umurunda gāyet tebdīr şāhibi idi ve andan soñra yine Ebū Bekir imdādıñ arasını kesmeyüp cem’ olan ‘askere birer baş naşib idüp gönderirdi ve muķaddemā Hālid’i ‘Irāķ ülkesine göndermiş idi aña dañi bir mektüb yazdı ki şimdilik ol tarañı boşla [71^b] ve ‘askerini alup Şām ülkesinde ser ‘askerim Ebū ‘Ubeyde vesāir ‘asker ile buluşup ve anlar ile buluşuķda cümlesiniñ üzerine sen ser ‘askersin ve’s-selām ve Ebū ‘Ubeyde’ye dañi bir mektüb yazdı ki Hālid’i siziñ üzeriñize ser ‘asker itmişim ol taraña vardık da aña her vechile itā’at idüp şaķın hiçbir emrine muhālefet itmeyesiñiz ve anı siziñ üzeriñize baş naşib eylediğim sizden hayırlı olduğundan değildir belli ki cenk umūrunda aşınalığı ziyāde ve ‘asker kullandama kemālātı olduğundandır ve’s-selām ve Hālid dañi Ebū ‘Ubeyde’ye bir mektüb yazdı ki beni hālīfe-i Resūlullāh siziñ olduğunuz yere gideyim ve ‘askere baş olayım deyü ta’yīn eyledi. Emmā ben siziñ üzeriñize ser ‘asker olmağla sizden hayırluyım deyü zan eylemem ve seniñ fazlını inkār eylemem sen cümlemiziñ seyyidi ve ve büyüğisin ve ben ne kadar baş isem dañi yine seniñ re’yinden taşra iş tutmam ve’s-selām ve andan olduğu yerden kalķup ve Şām’a doğrı çekildi ve her kanğı köye uğradıysa Allāh Te’ālā’nıñ ‘azābından bir ‘azāb gibi ol qarşelüniñ başlarına belā olurdu. Zīrā Allāh Te’ālā’nıñ ārslanlarından idi ki hiç kimesne muķābeleğe tāķat getüremezdi ve yanında olan ‘asker çokluk olmayup yalnız sekiz yüz elli kişi idi. Zīrā anıñ yanında her bir kimesne dayanamayup kendüsine ve silāhına i’timād iden bahadır kimesneler anıñ yanına gelürdi bināen ‘aleyh bu sekiz yüz elli kişiniñ her birisi yek başına birer ārslan idi ve giderken yolda Benī Tağlib ve Benī Nemir kabīlelerine uğrayup kendülerini katl ve evlād u ‘iyālllerini esīr ve mal eşyalarını yağma idüp hūmsını Ebū Bekir’e gönderdi ve andan Ğassān kabīlesini urup ve yağma eyledi andan Mercidābık nām maħalle gidüp ve ol yerleriñ ahālisini dañi katl ü gāret eyledi ve andan Gavta ahālisini dañi ol vecihle yağma eyledi andan Hāvrān kal’ası civārına gidüp ve etrāf u eknāfını yağma eyledikde ahālisi Ba’lebek ve Buşrā ahālilerinden imdād eyleyüp ve imdadları geldikde Hālid ile cenke tutuşup bozuldılar ve kal’aya kaçup kapandılar ve yārāndāşı yine çıkup cenke taşaddī eylediklerinde yine Hālid gālib gelmeğe anıñla cenk

idemeyeceklerini aňlayup muşālahaya t̄alib oldılar H̄alid dađi muşālađa idüp geçdi ve küffārĩn dađi büyük ordusu dađi Ecnādeyn nām mağalle gelüp ve önlerinde putlarını diküp ve kitaplarını açalar yem̄inler eylemişler ki tā tükenince kırılıp girüye kaçmasunlar ve ehl-i İslām ‘askerini Şām toprağından çıkarmayınca cenki bırakmasunlar. Pes bumı haber aldığda ehl-i İslām ser ‘askerlerine yazdı ki Ecnādeyn nām mağalle küffārĩn külliyyetlü ‘askeri geldi lākin ānlarda bizimle cenk idecek kuvvet yokdur. Allāh Teālā’nĩn ‘ināyetiyle bu geniş yerleri anlara dar ideriz hemān hulūş niyet ile olduđuñuz mağalden ıalđup ve bir sāt evvel benim yanına gelesiñiz ve mektüb [72^a] geldiği anda ‘asker ıalđup ve H̄alid’iñ yanına gitdiklerinde H̄alid cümle ‘askeri şaf şaf idüp ve ānlara nice va‘z u naşīhat ve umūr-ı lāzım ile vaşıyyet eyledikten soñra yürüyiñiz deyü çağırup ve ibtidā’ kendüsi küffār üzerine ğamle idüp ba‘dehü cümle ‘asker dađi birden yürüdüklerinde bir cümlede üç biñ küffārĩn ıatlı eylediler ve andan kāfir ‘askeri bozulub arđa virdiler ehl-i İslām dađi ārdlarını alup diledikleri ğadar kāfir ıatlı idüp ve istedikleri ğadar esir aldılar ve küffār bir yerde dayanamayup tā Dımaşđ ve Ğumuş ve İlyā ıal‘alarına kaçdılar ve küffār ‘askeri Ecnādeyn’de iken başları olan Ğalınđār (?) nām kāfir ehl-i İslām ‘askeri içine bir casus gönderüp ve ol casus bir gün ile bir gice ‘askerĩn arasında gezüp ba‘dehü (...) gidüp tađrĩr eyledi ki bu ‘asker gice ile her birisi birer rāhib ya‘nĩ dāimā ‘ibādetde ve zıkrullāhda gündüzlerde her birisi birer ārslan oluyor ve ‘adāletleri şu rütbedeki eđer padişahlarının oğı dađi şerĩ‘atleriniñ ğılfāi bir iş işlese anda ađkām-ı şer‘iyyeleri ne ise icrā idecekler. Pes (...) didi ki eđer bu söylediđiñ vāđi‘ ise şimdengerü yerĩn altı üstünden ğayırlıdır ve ol cenk günü (...) dađi ıatlı eylediler ba‘dehü ‘asker-i İslām’a bir haber geldi ki Rüm padişāhı Herakl yeni dinđ ‘asker olarak beş biñ kişı çıkarup ve her birisi kendüsine ve atına ve silāhına dayanup üzeriñize gelüyorlar ve Dımaşđ’dan ve Ğumuş’dan ve sāir mağallerden dađi añlarıñ ma‘iyyetlerine külliyyetlü ‘asker ta‘yĩn olunup cümlesi on beş biñ ‘asker olmuşlar H̄alid dađi askerini ğāzır idüp ve zuhūr eylediklerinde üzerlerine ğamle idüp bir ğamlede beş yüz kāfiri ıatlı eylediler ve andan kāfir bozulup arđa virdikde bunlar dađi ārdlarına dūşüp kimini ıatlı ve kimini esir iderek yine ta Dımaşđ ve Ğumuş ıal‘alarına dek sürdiler ve bu cenk Mercü’s-Şuffer nām mağalde vāđi‘ oldı ve muđaddemā Ecnādeyn’de olan cenkden yigirmi gün soñra idi ve bu cenkden dört gün geçdikden soñra Ebū Bekir dađi Medine’de vefāt eyledi ma‘lüm ola ki Ebū Bekir ğazretleri zāhid ya‘nĩ dünyāya yüz çevirmiş ve Allāh Teālā’dan ğorđucı ve ğāyetde behādır ve şabırlu ve merğametlü ve ğalim olup aşğāb-ı kirāmda ğığbir nazĩri Peyđamber ‘aleyhi’s-selām vefāt eyledikde cümle ‘Arab mürted olup ve münāfıđlar dađi çoğalup ve her tarafdā her vechile iğtilāl vağitde ğalife olup anĩn üzerine yüklenen āđır yük eđer bir tađ üzerine ğonsa ol tađ yığılırdı. Öyle iken yine aşlā umūrına fütur götürmeyüp her birisiniñ bir vechile ğāresini buldı. Ebū Hureyre der idi ki eđer Ebū Bekir ğalife olmayadı Allāh Te‘ālā’ya ‘ibādet ider bir kimesne ıalmazdı ve dađi Ebū Bekir hicretiñ on birinci senesi ‘Ömer’i emĩr-i ğac idüp ve ğalkā ğac eylemek içün Ka‘be’ye gönderdi ve on ikinci senesi kendüsi varup ğac eyledi ve Mekke’ye girdikde gördü ki babası Ebū’l Ğuğāfe [72^b] ıapısı önünde oturup ba‘zı kimesnelere ile

söyleşürken ve aña didiler ki işte oğluñ ħalife külliyyetlü adamla geliyor ol daħi sevinüp ayağ üzerine kalkdı ve Ebū Bekir daħi gelüp otur baba kalkma otur deyüp ve deveden inüp babasınıñ alnını öpdü ve babası daħi sevdiğinden ağladı andan cümle Mekke ahālisi birer birer gelüp es-selām ‘aleyk ya ħalifeti Resūlullāh didiklerinde Peyğamberiñ adı añıldıkça Ebū Bekir daħi āğlardı ve hicretiñ on üçüncü senesi Cemāziye’l-Āħir’iñde ħasta olup yigirmi ikinci günü vefāt eyledi. Altmış üç yaşında idi ħalifeligiñiñ müddeti iki yıl ve üç ay ve sekiz gündür.

Beyānu Evlādihi

Ve daħi Ebū Bekir üç oğlı ve üç kıızı var idi oğullarınıñ birisi ‘Abdullāh’dır ki eñ büyük evlādır. Feth-i Mekke’de ve Ĥuneyn’de ve Tāif’de Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ile ġazāya ħāzır oldu ve Tāif’de oğ ile yaralanup ve giderek yarası şeşneş olup babasınıñ ħalifeligiñiñ ibtidā’larında vefāt eyledi ve birisi ‘Abdurrahmān’dır ki Bedir’de ve Uħud’da müşrikīn ile beraber idi soñra Ĥudeybiye’de İslām’a gelüp ve evvelden ismi ‘Abdulka’be idi. Soñra Peyğamber ‘aleyhi’s-selām tebdil idü ‘Abdurrahmān didiydi. Yemāme cenkinde Ĥālīd ile beraber olup Yemāme ahālisini büyüklerinden yedi kimesne katl eyledi cilveci ve hoşbeşi çok bir kimesne idi. Cemel vağ’asında kız ħarındaşı ‘Āyşe ile beraber idi. Yezid’e bey’at etmek için Mu’āviye aña yüz biñ dirhem gümüş gönderdikde ħabül etmeyüp ve dīnimi dünyāya şatmam deyü cevāb eyledi. Hicretiñ elli üç tārīhinde vefāt eyledi ve birisi daħi Muħammed’dır ki künyesi Ebū’l-Ĥāsım’dır hicretiñ onuncu senesi toğmuşdur ve Ebū Bekir vefāt eyledikten soñra işbu Muħammed’iñ anasını ‘Alī nikaħ idüp ve Muħammed ‘Alī’niñ yanında büyümüşdür Cemel vağ’asında ve Şıffīn cenkinde ‘Alī’niñ yanında idi. Hicretiñ otuz yedi tārīhinde ‘Alī anı Mışır’da vāli idüp gönderdi ve anda bir müddet sākīn olduğdan soñra Mu’āviye Şām’dan ‘Amr bin el-‘Āş’ı külliyyetlü ‘askeriyle Mışır’a gönderüp ve anda Muħammed ile cenk eyledikde Muħammed’iñ ‘askeri bozulup ve Muħammed’i tutdılar ve bağlayup Mu’āviye’ye getürdüklerinde katl eyledi ve andan bir eşek derisi için şarup ve ateşe yakdılar ve yanmasına sebep ne oldığı Cemel vağ’asında zıkr olunur ve daħi Ebū Bekir’iñ kızlarınıñ birisi Esmā’dır ki eñ büyük kıızıdır anı Zübeyr b. el- ‘Avvām alup andan nice evlādlar olmuşdır ve birisi Ayşe’dır ki Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmıñ sevgilü zevcesidir ve birisi daħi Ümmü Külşüm’dır ki kızlarınıñ eñ küçüğüdür.

Zikru ‘Ömer Rađıyallāhü ‘Anh

Ve daħi ħazret-i Ömer’iñ babası Ĥattāb b. Nufeyl b. ‘Abdu’l-‘Uzzā b. Riyāh b. ‘Abdullāh b. Ĥurt b. Rezāh b. ‘Adiy b. Ka’b dır ki işbu Ka’b Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmıñ sekizinci ceddidir ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ‘Ömer’e Ebū’l-Ĥafş deyü künye dimişdir ki arslan babası dimekdir rivāyet olunur ki Tevrāt’da ‘Ömer ħarnun min ħadīdin deyü vaş olunmuş ki demirden dağ dimekdir Ebū Bekir ħasta olup ve vefāt ideceğini añladıkda ‘Oşmān’ı çağırup didi ki eline ħalem ve kağıd al vaşıyyetimi yazasın. [73^a]

Ol dağı kalem ve kağıd aldıkda didi ki besmeleden sonra yaz ki ben ‘Ömer’ul-Ḥattāb’ı ḥalife eyledim zīrā zannımda ‘Ömer’ ādildir ve o umuru ‘ādil ve ḥaḳ üzere görür ve anı ḥalife eylemekden murādım ‘āleme ḥayırlu olsun içındür yine gāibi Allāh Te‘ālā bilür ve ‘Ömer ḥaber aldıkda gelüp didi ki ben bu umūri görmeğe tākātım yokdur gayrı her kim ḥalife olursa aña baş ve canla yardım iderim lākin ben kendü üzerime yüklenemem Ebū Bekir dağı oğlı ‘Abdurrahmān’a didi ki beni kaldır ve elime bir kılıç vir ol dağı kaldırdıkda ‘Ömer’e didi ki sen benim emrimi tutmazmısın ol dağı tutarım ben seniñ emrinden taşra çıkamam didi ol dağı çünkü emrime itā‘atıñ vardır işte seni ḥalife eyledim didikde ‘Ömer dağı kabül eyledi ve Ebū Bekir vefāt eylediği gün cümle ḥalk gelüp aña bī‘at eylediler ḥalīfetü ḥalīfeti Resūlillāh dimeğe başladılar ya‘nī Peyğamberiñ ḥalīfesiniñ ḥalīfesi ve bundan sonra ḥalife olacak kimesnelere birer ḥalife lafzı ziyāde olunduğda kelām uzanacağı zāhir olmağın ḥalife lafzını kaldırıp aña ve andan sonra olan ḥalīfelere emīru’l-mū‘minīn dirlerdi ve dağı ḥalife olduğda külliyyen rāḥatı terk idüp bütün gün ḥalkıñ umūrını görmekte ve gicelerde dağı kāhī teheccüd nemāzı ve tesbīḥ ve istiğfara meşğül ve kāhī şoḳaḳlarda gezüp ḥalk ne işdedir taşḥīḥ ve teftiş eylemekte olup uyku uyumağa āşlā vakit bulamazdı ve nizām-ı memleket ḥuşuşuna tā bu rütbe diḳḳat ve ihtimām üzere olduğundan ḥalk evlerinden taşra çıkmağa ḳorḳup Ömer’iñ şiddetinden ve heybetinden canları ditrer olduğını ‘Ömer ḥaber aldıkda cümle ḥalkı mescide da‘vet idüp ve herkes cem‘ olduğda minberiñ aşaağı başamağında durup ve Allāh Te‘ālā’ya ḥamd ü şena eyledikten sonra didi ki işidirim siz benim şiddetimden ve heybetimden ḳorḳup dir imişsiñiz ki biz bu ‘Ömer’den Peyğamber ‘aleyhi’s-selām’iñ vaktinde bile ḳorḳardık emmā Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ḥāyatda olduğunda aña dayanup teselli bulurduk ve sonra Ebū Bekir zemānında dağı Ebū Bekir’e dayanırdık şimdi anlar gidüp ‘Ömer kendü keyfine kaldı bizden ḥayır yokdur deyü söylemişsiñiz her kim bu kelāmı söylediye doğrı söylemiş ben Peyğamber ‘aleyhi’s-selām’iñ ḥizmetkārı idim tā vefātına dek aña şıdḳ-ı derūnla ḥizmet eyledim ve benden rāzı olduğı ḥalde vefāt eyledi. Ba‘dehū Ebū Bekir’iñ yardımcısı ve ḥizmetkārı olup ol vakitlerde ben kın içinde bir kılıç idim emmā şimdi kınından çıkmış yalın kılıç oldum. Ma‘lūmuñuz olsun ki benim şiddetim ziyāde oldı. Emmā herkese değil yalnız zālımlere ve Alālh Te‘ālā’niñ emrini gözetmeyüp şeri‘at şınurundan taşra çıkanlardır yoḥsa dīnine ri‘āyet idüp Allāh Te‘ālā’niñ emrini yerine getürüp ve nehyinden ḳaçanlara benden yumuşaḳ ve benden merḥametlü adam olamaz anlarıñ başım üzerinde yerleri vardır ve siziñ dağı benim üzerimde ḥaḳḳıñız vardır ki her vechile ‘adl ve ‘adālet ideyim ve beytü’l-māl Müslimīn-i şer‘ī tariḳiyle alayım ve şer‘an verilmesi lāzım olan [73^b] kimselere vireyim ve sizi mehlekeye atmayayım ve bu tarafa ‘asker gönderdiğimde burada kalan evlād u ‘ıyālleriniñ anası babası olup her ḥācetlerini göreyim işte söyleyeceğimi söyledim estağfurullāh li ve leküm rivāyet olunur ki ḥaḳıḳat yerinde bir rütbe-i şedīd olurdı ki darbına tağlar dayanamaz ve iḳtizā eyledikde bir rütbe yumuşaḳ olurdı ki başı üzerine otursalar bir kelām söylemezdi. Talḥa’dan rivāyet olunur ki ‘Ömer’iñ gicelerde bir eve girüp çıktığını gördükde yārāndaşı Talḥa murad eyledi ki ol eve ‘Ömer ne maşlaḥat

içün girüp çıktığını öğrenesün ve ol eve girdikde gördi ki iki gözi kör ve eli ve ayağı tutmaz bir kötürüm
çarıcık oturuyor seni burda kim gözedeyor deyü şordukda ol çarıcık didi ki her gice buraya bir adam
geliyor ve baña etmek ve şu ve sair levāzımātı getürüp ve evimi süpürüp hattā necāsetimi daħi yıkayup
gideyor emmā kim olduğımı bilmem birkaç def'a señ kimsin deyü şordum lākin bir cevāb virmedi didi
rivāyet olunur ki Şām seferinden döndükden her konak yerinde tebdil çıkup ve ol yerler halkına bir
tarafdan bir zulüm var mı ve herkes ne işdedir teftiş idüp ve bir gice bir koca çarıcıkıñ evine uğradı
çarıcık aña señ kimsiñ? deyü şordukda ol 'Ömer'in 'askerindenim deyü cevāb eyledi ya 'Ömer
nerededir? deyü şordukda Şām'dan sağ sālīm dönüp ve şimdi falan mahalle geldi didi yine çarıcık didi
ki keşki sağlīgla dönmeyeydi. 'Ömer daħi niçün böyle beddu'ā idersin deyü şordukda didi ki ol hālīfe
olduğı gündən beru ben bir aqçe gördüğüm yokdur faqirliğim nihāyet rütbede olup nice günler aç
oturuyorum. 'Ömer daħi didi ki ya bunda 'Ömer'in ne suçı var seniñ hālini ne bilsin yine çarıcık didi ki
sen bir cāhil kimesnesin sen bir kişi bir kavmiñ üzerine baş olduqda ol kavmiñ içinde kim aç yatu kim
ne hāldedir teftiş idüp bilmeli değil midir? Huşūşan hālīfe kimse mağrible meşriq arasında olan cümle
halkıñ hālini bilmek gerekdir 'Ömer bu kelāmı işidince āglamağa başlayup ve kendü kendine hitāb idüp
didi ki vay saña 'Ömer kārılar daħi senden 'ālim olup señ ise hālīfe olasın da halkıñ hālini sorup
öğrenmeyesin. Andan yine ol çarıcığa didi ki ben 'Ömer'e her ne söylesem beni diñler 'Ömer'in bu saña
eylediğı zulmuni aña kaç altına şatup helāl idersin ol daħi yigirmi beş altuna helāl iderim didi ve anlar
bu şöhetde iken 'Alī ve İbni Mes'ūd çıkagelüp e's-selāmü 'aleyke yā emīra'l-mü'minīn didiklerinde
ol çarıcık añladı ki ol söyleşdiğı kimesne 'Ömer kendüsi imiş ve korkmağa başladıkda 'Ömer didi ki yā
hātun korkma seniñ söylediğin doğru kelāmıdır. Allāh Te'ālā senden rāzı olsun ki beni agāh eylediñ ya
söylemediğın hāqkıñ tā āhirette kalaydı benim hālīm anda nice olurdu. Andan yigirmi beş altun çarıcığa
teslīm eyledi helalleşdi ve helāl eylediğini müş'ir bir tahvīl yazdı 'Alī'[y]i ve İbni Mes'ūd'ı şahid yazup
ba'dehū ol tahvīli 'Alī'ye virüp didi ki beñ vefāt eylediğimde bu kağıdı kefenim arasına koyup benimle
beraber [74^a] gömünüz bu çarıcık ile helalleşdiğimde baña sened olsun işde bu mişillü 'adl ve 'adālete
müte'allik nice haberler hadīs kitābetlerinde yazılmışdır. Emmā küffāra ve zālımlere ve fāsıqlara birer
rütbe-i şedīd idi ki vaşfi mümkün değil tūrası kahramanlarıñ kılıcından heybetli idi. Fars ve Rūm
pādişāhları elinden emān çağırup ve hānelerinde otururken yürekleri ditrederdi. Anıñ hālīfeliginde nice
memleketler feth oldu Şām ve Humuş ve Kuşayr ve Raqqa ve Rūm'un nice memleketleri ve Kudüs ve
Trablus ve 'Askalān ve bilcümle deñiz yalıları ve Fārisiyye ve Nihāvend ve İşfehan ve Hemedān ve Fārs
ülkeleri ve Mışır ve Nūbe ve Nil sevāhili cümlesi Anadolu hālīfeliginde feth olmuşdur naql olunur ki
Mışır feth olduqda ol cānibiñ ser 'askeri olan 'Amr b. el-'Āş'a Mışır ahālisi gelüp didiler ki bizim
'ādetimizdir ki her sene işbu Nil'e bir kız atarız andan soñra Nil taşup ekinlerimizi şu irir ve eğer
atmasaydıq kıtlık olup memleketimiz harāb olur yine atlamanın vakti geldi izin viriniz kız atalım ol daħi
cevāb eyledi ki ben bu mādde[y]i tā 'Ömer'e bildirmeyince size izin viremem ve vāki' hālī 'Ömer'e

yazdıkdā ‘Ömer dağı Nil’e hitāben bir tezkire yazdı ki mefhūmı budur. Emīru’l- Mü’minīn ‘Ömer b. el-Ḥattāb’dan Mıŝır Nil’e hüküm buyurdu ki ey Nil eđer señ kendi irādetinle aķayorsañ bizim saña ihtiyaçımız yokdur ve eđer Allāh Te‘ālā’niñ emriyle aķayorsan yine evvelki aķdıđıñ gibi aķup halkıñ ekinlerini ŝu ir ve’s-selām ve emr eylediği ol tezkire[y]i Nil’e atsunlar. Pes ātdıķları anda Nil taŝmađa baŝlayup ve o yıl on altı arŝun taŝdı ve dağı rivāyet olunur ki bir cum‘a günü ‘Ömer minbere hutbe okurken Medine’ye iki aylık mesāfede vāķi‘ Nihāvend cānibi ser ‘askeri Sāriye’niñ aĥvāli aña keŝf olup gördü ki bir tađ eteğinde küffār ile tutunmuŝlar emmā küffārıñ kaŝdı tağı zabt idüp ve ol vechile Sāriye’ye gālib olmak isteyor ol dağı hemān hutbe okurken yā Sāriye el-cebel el-cebel ya’nī tağı al deyüp çağırdı. Ba‘dehū aŝĥābına Sāriye’niñ aĥvālini ĥaber virdi ve bir zemāndan ŝoñra Sāriye’niñ mektūbuyla bir adam gelüp mektūbda yazmıŝ ki falan cum‘a günü küffār ile cenk iderken ya Sāriye tağı al deyü kulağıma bir ŝada gelmekle biz dağı tağı zabt idüp ve ol tarık ile küffāra gālib olduğ deyü yazmıŝ ve dağı vefātından birkaç gün muķaddem yine birkaç Cum‘a günü hutbe okuduğdan ŝoñra didi ki ben bir ru’yā gördüm ta‘biriniñ iktizāsı benim ecelim yaklaŝmıŝdır gördüm ki bir ĥoroz beni üç kere ĥakasıyla urdı ta‘biri ŝudur ki ‘Acemden beni biri kimesne katl idecektir ve fi’l-ĥaķıķa bu kelāmı Cum‘a günü söyleyüp çeharŝenbe günü uruldı.

Beyānu Vefātuhū

Ve dağı ‘Ömer tarafından Kūfe’de vāli olan Muđire b. ŝu‘be ol cānibde bir Naŝrāni yāĥud Mecūsi köle aldı ki çilingirlik ve dülgerlik ve naķkaŝlık ŝan‘atlarında gāyet māhir idi ve anı Medine’de iŝ iŝlemeđe gönderüp ve Muđire’ye ayda yüz dirhem gümüş każansun deyü taķsīt kesdi. Ol dağı Medine’ye gelüp bir müddet iŝledikten ŝoñra ‘Ömer’e gelüp ve Muđire benim taķsitiimi bahalu kesdi ben ol kağar aķçe każanamam aña emr eyle ki taķsitiimiñ bir miķdarını āŝađa versün deyü ŝikāyet eyledi. ‘Ömer dağı didi ki Muđire seniñ [74^b] efendindir baķ ol didiği kağar kazanasın yoĥsa böyle ĥayınlık itme deyü ricasına müsā‘de eylemediğine garaz olup derūnunda didi ki ‘Ömer’iñ ‘adāleti dūnyāyı doldurmuş iken baña ‘adālet itmedi ve ben anı katl iderim deyü derūnunda ķurdı ve andan ‘Ömer didi ki baña bir el değirmeni yapsana ol dağı didi ki saña bir değirmen yapayım ki tā kıyāmete dek söylesün ve andan gittikten ŝoñra ‘Ömer yanında mevcūd olanlara añladıñız mı? Bu kāfir ne söyledi didikde añlamadıķ didiler. Bu kāfir beni katl itmeği taŝmīm eylemiŝ olduğını söyledi didi ve ol köle dağı varup ve iki yüzlü bir zehirli bir ĥançer yapup zehir ile ŝuladı ve bir gün ‘Ömer ŝabāĥ nemāzınıñ iftitāĥ tekbirini aldıķda ardından gelüp ve ol ĥançer ile urduķda ‘Ömer çağırdıķı tutun ŝu kāfiri ve ĥalk baŝına üŝüp tutmağa kaŝd eylediklerinde toķuz kiŝi[y]i dağı katl idüp ve om üç kiŝi[y]i yaraladı ba‘dehū cemā‘atden birisi ĥırkasını kāfiriñ baŝına attu nereye gideceğini görmeyüp durdı ve tutulacağını anlayınca kendü kendüsini urup katl eyledi ve ‘Ömer urulduğdan ŝoñra bir gün ile bir gece ŝađ olup andan tāriĥ hicretiñ

yigirmi üçüncü senesi Zi'l-Hiccesiniñ on dördüncü günü altmış yaşında vefât eyledi müddet-i hilâfeti on yıl ve altı ay ve beş gündür

Beyānu Evlādihi

Ve daħi 'Ömer'in toquz oğlı ve dört kıızı var idi. Ođullarınıñ birisi 'Abdullāh'dır ki Mekke'de küçük iken babasıyla beraber İslām'a geldi ve yine babasıyla beraber hicret eyledi ki ol vaķıt on yaşında idi ve Uħud ğazāsından soñra olan cümle ğazālarda beraber idi. Ğāyetde müctehid ve 'ābid ve sünnet-i Resūlullāh'a ri'āyet ve bid'atlerden şakımcı bir kimesne malından her kañıısı göñli sevib ve nefsi haż iderdiyse der'aķab anı fuķarāya şadaķa iderdi ve köleleri bu haşletini tecrube idüp kendülerini sevdirmek için cemā'ate müdāvemmet ve tā'at ve 'ibādete sa'y iderlerdi ol daħi 'ibādātını görüp andan canı haż ittiginini anda āzād iderdi ve bu tariķle nice köle āzād eyledikde ba'zı kimesneler aña didi ki bu köleler seni aldayup kendülerini āzād itdiriyorlar ol daħi didi ki beni aldatupda şevāb iletdiren kimesneye ben kolay aldanurum ve böyle zühd ve taķvā üzere hicretiñ yetmiş dört tārīhinde Mekke'de vefāt eyledi ve daħi 'Ömer'in bir oğlı daħi Şaħme'dir ki bir kere zinā eylediğini babası haber aldıķda anı şakındırup ve ikrār ittirdikde soñra şer'an haddi zīnā olan yüz değnek urulmağla emr eyleyüp ve had ururlarken vefāt eyledi ve vefātından kırķ gün geķtikden soñra Huzeyfe b. el-Yemān ru'yāsında Peyğamber 'aleyhi's-selām ile Ebū Şaħme'[y]ı görüp Peyğamber 'aleyhi's-selām dimiş ki yā Huzeyfe 'Ömer'e benden selām eyle ve söyle ki Qur'an okusun ve ħudūd-ı şer'iyeye[y]i böyle icrā etsün ve Ebū Şaħme daħi dimiş ki yā Huzeyfe benden daħi babama selām eyle ve di ki ol beni işlediğim günāhdan pāk eyledi Allāh Te'ālā anı pāk eylesün

Zikru 'Osmān Rađıyallāhū 'Anh

Ve daħi Hāzret-i 'Osmān'ın babası 'Affān b. Ebī el-'Āş b. Ümeyye [75^a] b. 'Abdü Şems b. 'Abdümenāf'dır ki işbu 'Abdümenāf Peyğamber 'aleyhi's-selāmın dördüncü ceddidir. Peyğamber 'aleyhi's-selām tođduđunuñ altıncı senesi 'Osmān Tāif'de doğmuşdur ve Peyğamber 'aleyhi's-selāma nübüvvet geldiđiniñ ibtidā'larında İslām'a gelüp ve iki def'a Hābeşe'ye hicret idüp ba'dehū Medine'ye hicret itmişdir ve 'Ömer'den soñra ħālīfe olmuşdur. 'Ömer urulduķda benim yerime işbu zikr olunan altı kişiden birisi ħālīfe olsun deyü vaşıyyet eyledi ve anlar 'Osmān ve 'Alī ve Zübeyir ve Talħa ve 'Abdurrahmān b. 'Avf ve Sa'd b. Ebī Vaķķāş'dır ve vefāt eyledikde altısı bir yere gelüp ve aralarında cümlesi 'Osmān'ı münāsib görüp aña bī'at eylediler ve cümle ħalk daħi aña tābi' oldılar ve 'umūmen bī'at eylediler ve anıñ ħālīfeliđi vaķtinde İslām gereği gibi şa'sa'a bulup nice memleketler feth oldu ki Kıbrıs aķası ve İfriķiyye iķlimi ve Rūm memleketleriniñ nicelerini ve Fāris ve Kirmān ülkelerini vesāir nice yerler feth olup yedi iķlimiñ malı cümle Medine'ye gelüp nice ħazinelere cem' oldu naķl olunur ki Kisrā'nın ħazīnesinden yüz biñ bedre altun alındı ki her bedresinde dört biñ altun idi ol vaķitler ehl-i

İslām'da ol kadar mal çoğaldı ki Medine'ye de bir bostan dört yüz biñ dirhem gümüşe satılup ve bir at yüz biñ dirheme satılurdu ve her semtin 'öşri ve hıracı Medine'ye gelüp bir rütbe ma'mūr oldu ki vaşfi mümkün değildir ve dağı 'Osmān'ın hālifeliđi vaktinde dek Kur'an-ı Kerim başka başka yazılmış idi emmā bir yere cem' olup muşhaf yapılmış değil ba'dehü Zeyd b. Sābit emr eyleyüp ve yedi muşhaf-ı şerif yazdırdı ve birisi kendüsine birağup mā'adāsını meşhūr beldelele birer muşhaf gönderdi.

Beyānu Muḥāşara

Ve dağı 'Osmān tarafından Mışır'da vāli olan İbn Ebī Serḥ ol tarafda bir ādamı biğayri ḥaḳ ḳatlı eylediğinden 'Alī ve Ṭalḥa vesāir şahābeniñ meşhurları 'Osmān'a gelüp ve İbn Ebī Serḥ'i Mışır vāliliğinden 'azl eylesün deyü söylediklerinde ol dağı kail olup ve bulunuz bir münāsib kimse Mışır'a vāli idelim didi. Anlar dağı Ebū Bekir'in oğlı Muḥammed'i münāsib görüp 'Osmān'a götürdiler ol dağı anı Mışır'a vāli ta'yin idüp gönderdi Muḥammed'i dağı ittiba'sıyla Mekke'den çıkup ve üç konak yere gitdikde ardlarından bir siyah köle bir deveye binmiş geliyor gördüklerinde sen kimiñsiñ? deyü şordılar. Ol dağı Emīru'l-Mü'minin 'Osmān'ın kölesiyim didi nereye gideyorsın deyü şorduklarında Mışır vālisine gideyorum didi işde Mışır vālisi budur deyü Muḥammed'i gösterdiler ben ol birisine gideyorum didiğini Muḥammed'e haber verdiler ol dağı köle[y]i huzurına getürsin deyü emr eyledi sen kimiñsiñ deyü şordukda käh 'Osmān'ın kölesiyim käh Mervān'ın kölesiyim deyüp ḳadırdı nereye gideyorsın Mışır vālisi İbn Ebi Serḥ'e gideyorum didi sende hiçbir mektüb var mı? deyü şordukda yokdur deyüp inkār eyledi. Muḥammed dağı emr eyledi ki arayınız şunda bir mektüb var mıdır? Pes her tarafda arayup bulamadılar şofra şu maḥarası içinde [75^b] bir ḳalaydan ḳabun içinde buldılar açup okuduklarında 'Oşman'dan Ebī Serḥ'e yazılmış ki Muḥammed b. Ebī Bekir'i ve falan ve falan kimesnelere ḳatlı olunsun ve 'askerini dağı ḥabs idüp ve baña yaz ki tā ki ne güne mektübün gelürse o güne ḥareket eyle ve's-selām andan Muḥammed girü dönüp Medine'ye geldikde ve cümle şahabe ve tābi'in huzurunda mektübü okudukda herkes ḡamlanub ve maḥzün oldılar andan 'Alī ve Bedriyyin'in büyükleri Oşman'a gidüp bu köle kimindir? deyü şorduklarında benimdir didi ya bu deve kimindir? Ol dağı benimdir didi. Ya bu mektüb kimindir? didiklerinde bilmem deyü cevāb eyledi. Anlar dağı mādem ki köle ve deve senindir elbetde bu mektübda seniñ olmalıdır didiklerinde ol dağı ben bu mektübü yazmış değilim didi ve bir kimesneye dağı yaz deyü emr eylediğim yokdur ve yazıldığından dağı bir vechile haber yokdur deyü yemīn eyledi ve 'Oşman yalan söyler yemīn ider erbab olmadığından herkes bildiğinden añladılar ki bu mektübdan Oşman'ın hiç haberi yoğiken kātibi olan Mervan yazmışdır ve Mervan'ın yazısına āşinā olanlar bakup anın yazısını olduğunu bildiler ve 'Oşman'a didiler ki şu Mervan'ı ḳatlı eyle. Ol dağı didi ki anın işbu mektübü yazmasıyla Muḥammed ḳatlı olunmuş olaydı şimdi ben Mervān'ı elbetde ḳatlı iderdim. Emmā gerçi yazmış lākin elḥamdülillāh bir kimesneye ziyān olmadı şimdi ḳatlı iḳtizā etmez yine didiler ki çünkü ḳatlı itmezsin anı teslim eyle terbiye idelim ol dağı virmem zīrā ḳorḳarım ḳatlı

iderseñiz deyü virmedi ve andan ‘Ali alup gitdikden sonra bir midar kimesne gelüp ‘Osmn’ı onda muhaara eylediler ve birer ikier kii cem‘ olup kllyetl oldılar. Andan ‘Ali haber aldıkda klqcını kuanup ve oulları Hasan ve Hseyin ve ‘Abdullah b. ‘mer’i ve muhacirn ve enardan nice kimesneleri ma‘iyyetine alup ve ol muhaara idenlerin zerine hamle idp cmlisini taıtdıktan sonra Osmn’n yanına girp didi ki y Emira’l-Mminn bunların dimaı fesdda bize izin vir unlar ile cenk idelim ve ill gayrı tarkile anların def‘ olacaı yodur. ‘Osmn daı didi ki y ‘Ali benim iun bir cerrh boynuzı amaa rızm yodur. Andan ‘Ali iki def‘a daı tekrr idp ‘Osmn yine evvelki cevbı virince ‘Ali an yanından ıup ve didi ki ya Rabb ben elimden geldiini kadar alıdım. Emm lkin Osmn ne cevb eyledi bilrsin. Andan nemz klmaq iun mescide girdikde halk didiler ki y ‘Al gel bize imm ol nemz klalm. Ol daı didi ki bizim immımız muhaaradadır olsun ben size imm olur mıyım ve yek baına durup nemzını kldıktan sonra ve yine gidp ve bir daı apudan tara ıkmadı ve ol muhaara idenler ‘Osmn’ katl eylediler dey ummayup bira gn byle ta‘cz ider ‘kbet Mervn’ elinden alup ava kesrler dey zan iderdi sonra bu hl ile kır gn muhaaradan sonra ‘Al haber ‘aldı ki ol muhaara idenler ‘Osmn’ katl etmek murd iderler imi ol daı oulları Hasan ve Hseyin’i gnderp ve varun [76^a] ‘Osmn’n apusu nnde oturun ier kimse[y]i girmee alırvermeiz dey tenbh eyledi ve Tala ve bir bir ve ahabeden nice kimesne daı oullarını gnderp ve nicesi daı kends gidp apu tarafına kimse gelmesn dey beklerlerdi. Emm ol muhaara idenlerin evin ardından duvarı delp ve bunların haberi yoiken ier girp ve evin iinde ‘Osmn’la zevcesi Nile’den gayrı kimse olmayup ve ‘Osmn’a arıldıkda Nile urtarmaa heves eyledikde an daı bir eline urup ba parmaını daı kesdiler ve andan ‘Osmn’a yry dp ehd eylediler ve yine ol girdikleri delikden ıup adılarını zevcesi aırmaa baladı ve ol bekleyenler daı altı yz kadar kii var idi. Ier girdiklerinde grdler ki ‘Osmn’n baını kesmiler zerine dp alamaa baladılar. Andan ‘Ali’ye ve Tala’ya ve Zbeyr’e haber gitdikde ‘aılları gidp evlerinden tara ugradılar ve varup ‘Osmn’ ol halde grdklerinde ‘Ali gzaba gelp ve Hasan’n ehresine bir sille ve Hseyin’n gksne bir yumruk urup ve Tala’n olı Muhammed ile Zbeyr’n olı ‘Abdullah daı la‘net size hey adamlar burada kimesnesiniz de evi iinde ne oluyor iitmeyesiiz yazı sizi insanlınıza deyp ve anda duramayup yine evine gitdi ve ‘Osmn’n ehd olması hicreti otuz be senesi Zl-Hicce’sini sekizinci gni yevm-i cum’a ikindiden sonra vi’ olmudur ve ol vait ‘Osmn seksen iki yaında idi mddet-i hilfeti on bir yıl ve on bir ay ve on bir gndr.

Beynu Evldih

Ve daı ‘Osmn’n touz olı var idi ki ‘Abdullah el-Aar ve ‘Abdullah el-Ekber ve Ebn ve Hlid ve Veld ve Sa‘d ve ‘Abdmelik ve ‘mer ve ‘Amr’dır ve daı drt kıza var idi ki Meryem ve ‘ye ve mm Sa‘d ve mm Benn’dır ve bu zıkr olunan evldında yalnız ‘Abdullah el-Aar Peyamber

aleyhi's-selāmiñ kıızı Ruqıyye'den olup ve ol dağı küçücük iken vefāt eylemişdir. Mā'adası sāir zevcelerinden olmuşdur.

Zikru 'Ali Rađıyallāhū 'Anh

Ve dağı 'Ali'niñ babası Peyğamber 'aleyhi's-selāmiñ 'ammisi Ebū Tālib b. 'Abdulmuṭṭalib'dir. Ebū Tālib İslām'a gelmedi emmā 'Ali sekiz yaşında İslām'a geldi ve Tebuk gāzāsından mā'ada her bir gāzālarda beraber idi ve 'Osman'dan soñra hālīfe olmuşdur 'Osman şehīd olduğda 'Ali evine gidüp ve kapusını kapadı. Andan bir miğdar halk gelüp ve 'Alī'ye didiler ki işde hālīfemiz olan gitdi şimdi elbetde bizim üzerimize bir hālīfe lāzımdır ve senden gayrı münāsib kimesne olmadığından biz saña bī'at etmeğe geldik. Ol dağı didi ki bu mādde böyle birkaç kiři ile olmaz ehl-i Bedr ve aşhāb-ı kirāmiñ büyükleri her kimi münāsib görürlerse hālīfe olur. Pes ehl-i Bedir'iñ cümlesi gelüp ve seni isteriz didiklerinde yine 'Ali didi ki bu huşuş böyle gizlü yerde olmaz geliñüz mescide gidelim ve herkes anda cem' olsun baçalım kimi isterler ve mescide gidüp minberde oturduğda herkes gelüp bī'at eylediler faķat birkaç kimesne bī'at etmedi. [76^b] Emmā 'Ali dağı anlara cebr eylemedi ve 'Ali'ye bī'at olunduğda Mu'āviye Şām'da 'Osman tarafından vāli idi ve Medine'den Mu'āviye'ye 'Osman'ıñ kanlu gömleğini ve zevcesiniñ kanlu parmağını götürdiler. Ol dağı ol gömlek ile parmağları minbere aşup ve 'Osman'ıñ kanını taleb etmek için 'asker cem' etmeğe başlayup ve altmış biñ kiři cem' eyledi. Emmā 'Ali hālīfe olduğda 'Osman'ı katl idenleri aramağa başlasa fitne ve fesad çoğalacağını añlayup bināen 'aleyh ol maşlahatı girüye bıraķdı ve ol katl idenlere hiçbir nesne dimeyüp hattā ba'zılarını hizmetine kullandı. Pes andan bu ihmālinde 'Āyşe ve Tālha ve Zübeyr darılıp ve eđer sen ol kātilleri arayup cezāsını tertib eylemezsen biz ararız deyüp ve 'Ali'den izinsiz Medine'den çıkup Mekke'ye gitdiler ve anda külliyetlü 'asker cem' idüp ve Başra ahālisiyle dağı haberleşüp anlar dağı 'Āyşe ve Tālha'ya haber gönderdiler Başra'ya geliñüz biz dağı siziñle beraber olup 'Osman'ıñ kanını ararız anlar dağı Mekke'den kaķup ve Başra'ya gitmek şadedinde olduklarını haber aldığda eđer bunlar Başra'ya gider ahālisiyle beraber olurlarsa fitne ve fesād olacağını anladığından anlar Başra'ya irişmezden evvel Başra'yı bu zābt eylemek kaşdıyla Medine 'askerini ve 'Osman'ı katl idenleri yanına alup ve Başra tarafına 'azīmet eyledi ve Başra kenārına irişdikde 'Āyşe'niñ 'askeri zuhūr idüp ve birbirlerine duruñuz merām añlaşılıñ dimeğe kalmadı iki 'asker tutuşub cenke başladılar ve iki taraftan yigirmi biñ mikdar kimesne katl olunup ve Tālha ve Zübeyr dağı anda katl olundılar ve Ayşe'niñ dağı devesi urulub maħfe ile beraber yere düşdi ba'dehū 'Ali Muhammed b. Ebī Bekir'e didi ki var hemşireni alup Başra'ya götür rahat olsun. Ol dağı gidüp ve maħfeniñ kenārını kaldırmağa başladıkda 'Āyşe dağı kim olduğunu bilmeyüp kimdir bu Resūlullāh haremine el uzatan ateşe yansun didi. Muhammed dağı karındaşı olduğunu haber virdikde çünkü yanmama du'ā eyledin āhīret ateşine yanmayup dünyā āteşine yanayım didikde ol dağı öyle olsun didi ve 'ākībet didiği gibi olduğunu bundan aķdem zikr olundu ve 'Āyşe Başra'ya gitdikde soñra 'Ali dağı

gidüp ve 'Āyşe ile görüşüp ve özürler diledikten sonra 'Ali anı i'zâz ve ikrâm ile Medine'ye gönderüp ve kendüsi 'askeriyle ol havâlılerde kaldı ba'dehû Mu'âviye daği 'Oşman'ın kanını aramak kaçdıyla altmış biñ 'askeriyle Şamdan kalkup ve Başra semtine müterâhî oldı ve giderken daği 'asker cem' idüp yüz yigirmi biñ kişi oldılar ve 'Ali daği toğsan biñ 'askeriyle Şıffın nâm maħalle geldiklerinde Mu'âviye 'askeriyle karşılaşup cenke başladılar ve ol maħalde yüz on gün oturup yetmiş def'a cenk eylediler ve Mu'âviye'niñ 'askerinden kırk beş biñ kimesne katl olunup [77^a] 'Ali'niñ 'askerinden daği yigirmi beş biñ kişi katl olundu ki yigirmi dört neferi yedisinde idi ve 'Ali'niñ 'askerinden 'Ammâr b. Yâsir katl olundu ve Mu'âviye'niñ veziri 'Amr b. el-'Āş ve nice kimesneler cenkde vazgeçtiler Mu'âviye daği niçün cenk etmeyorsunuz? deyü şorduğda cevâb eylediler ki mesmû'umuz olmuşdur ki Peyğamber 'aleyhi's-selâm mescidi bina' iderken 'Ammâr'a dimiş ki seni azgun kavmi katl idecekdir öyle olunca şimdi biz âzgun kavim olmuş olduğda zîrâ 'Ali ile Mu'âviye beyninde olan kavğa ve cenk bu zemânımızın cenkleri gibi hazzı nefsâniyye için ve melâ kapmak için ve pusat kapmak etmek için olmayup yalnız hağ icrâ etmek için idi ve her birisi içtihadında muğtezâsı hağ kendü yedindedir deyü zan idüp icrâsına sa'y iderlerdi. Emmâ bu huşuşda hağ 'Ali'niñ yedinde olup Mu'âviye içtihadında hağta etmiş idi. Lâkin içtihatda hağta ma'fu olup bir günahı olmadığından 'ilm-i kelâm ve uşul-i fiğh kitâblarında yazılmışdır binâen 'aleyh işbu kavğayı ve şaħâbe mâbeyninde vâki' olan sâir münâza'a ve muhâvereleri işitdikde şakinup bir kağısına bahane bulmaya söğmeye zîrâ şaħâbe[y]i söğmek fişk ve bid'at ve dâlâletdir bu Rafizîler ve Mülhidler mezhebidir ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at mezhebinde cümle aşhab-ı Resûlullâh'ı sevmek ve yâd eylemek gerekdir hattâ 'Ali Mu'âviye ile 'Ali cenk iderken anıñ 'askeri hağkında anlar bizim din karındaşlarımızdır kâfir değildir şu kadar ki azgunluk ideyorlar dir idi ve daği 'Ammâr b. Yâsir'ın katl olunması sebebine Mu'âviye'niñ 'askerinden 'Amr b. el-'Āş ve anıñla bile külliyetlü 'asker girü çekilüp biz şimdengerü ve 'Ali'niñ 'askeriyle cenk itmeziz deyü Mu'âviye'ye cevâb eylediler ve kezâlike 'Ali'niñ 'askerinden daği Sa'd b. Ebî Vağğâş ve Zeyd b. Şâbit ve Muhammed b. Mesleme ve 'Abdullâh b. 'Amr ve Üsâme bin Zeyd ve Ebû Mûsâ el-Eş'ari ve nice kimesneler anlar daği girü çekilüp eğer küffâr cenki olsa baş ve can ile çalışup cenk ideriz yoğsa Müslümân ile cenk etmeziz diyeler ba'dehû iki tarañın 'askeri daği ittifağ eylediler ki 'Ali tarafında bir mu'temet kimesne ve Mu'âviye tarafından daği bir mu'temet kimesne ta'yîn olunup ve ikisi mâbeynlerinde şöhet ve mükâmele ve anlar her kimiñ halîfe olmasını hükm iderlerse ol kimesne halîfe olup iki tarañın 'askeri daği aña bî'at eylesünler ve 'Ali tarafından Ebû Mûsâ el-Eş'ari Mu'âviye tarafından daği 'Amr b. el-'Āş'ı ta'yîn idüp ve bir yere geldiklerinde şöhet ve mükâleme eyleyüp kelâmı bir yere bağlayamadılar ve esnâda 'Ali'niñ kendü 'askerinden Havâric tâifesi tuğyân idüp ve 'Ali'ye çirkin kelâmlar söylediler ve yolları kesüp adam geçirmez oldılar 'Ali daği Mu'âviye ile cenk etmekden ise bu Havâric ile cenk itmeği ehem ve elzem görüp Nehrevân'da anları şarup ve tüketmeğe yaklaşınca katl idüp pek az kimesne kaçup [77^b] kurtuldu işde bu vechile 'Ali'niñ halîfe olduğu müddetçe

fitne kavga eksik olmadığından ‘Ali hâlifeliğinde ahlâ hacca gidemedi ve anıñ vaqtinde küffârdan dañi hiçbir memleket alınamadı. Şâm ve Mışır ve ol havâlıleriñ ahâlisi Mu‘âviye’ye bî‘at idüp Mekke ve Medine ve Yemen ve Başra ve ol semtleriñ ahâlıleri dañi ‘Ali’ye bî‘at idüp bu hâl ile gitdiler.

Beyānu Vefātihī

Ve dañi havāric tãifesinden ‘Abdurrāhmān b. Mülcem ve ‘l-Bürek b. ‘Abdullāh ve ‘Amr b. Bekir nām kimesneler bir yere gelüp ve müşāvere eylediler ki mādem ki ‘Ali ve Mu‘âviye ve ‘Amr b. el-‘Āş dünyādadırlar bu ‘ibādillāh üzerinde kavga kesilecek değıldir. Geliñüz şu üçüni dañi katl idelim de ümmet-i Muhammed rāhat etsünler ve her biri anlardan birisini katl eylemeğe müte‘ahhid olup ve her biri bir günde bir sã‘atde urmağa muķāvele eylediler ve Mışır’da ‘Amr b. el-‘Āş’ı katl eylemek için ‘Amr b. Bekir gidüp ve şabāh nemāzını kılariken urmağa taşmim eylemişler idi ve ol gün ‘Amr b. el-‘Āş çıkamayub yerine başkası imām olduğunda ol giden kimesne dañi imāmı ‘Amr’dır deyü zan idüp ve varup katl eyledi ve Şâm’da Mu‘âviye’[y]i katl etmek ki dañi Bürek gidüp ve ol dañi Mu‘âviye’[y]i şabāh nemāzını kılariken urup yaraladı. Emmā öldüremedi ve andan el-Bürek’i tutduklarında beni katl etmeniz size müjdem vardır didi. Nedir? deyü şorduklarında bu şabāh ‘Ali’[y]i Kūfe’de urup katl eylediler didi ve Mu‘âviye diñlemeyüp anıñ bir elini bir ayağını kesüp ve şalıvirdi ve andan soñra Mu‘âviye cāmī’de bir maķşüre yapdurup ve anıñ içinde nemāz kılardı ve Kūfe’de ‘Ali’[y]i katl etmek için dañi İbni Mülcem gidüp ve ol dañi Āli’[y]i şabāh nemāzına giderken urduķda ‘Ali çağırdı ki tutuñuz şu köpeğı ve halk etrafını alup ol dañi kılıç ile korunup az kaldı ki kaçırısunlar soñra Muğire b. Nevfel arkası tarafından şarılup yere urdı ve elinden kılıcını kırtarup tıtdılar ve ‘Ali’[y]i dañi sağ evine göturdüklerinde oğullarına çok vaşıyyetler eyledi ve āhirinde didi ki şaķın Müslümān kanını akıtmağa heves etmeyesiñiz ve işbu beni uran İbni Mülcem’i habs idüp ta‘āmını ve şerābını güzelce viriñiz döşegini yumuşak idiñüz eğer ben ölmezsem soñra ya ‘afv iderim yāhud ben dañi anı beni urduğı kadar ururum ve eğer vefāt idersem siz dañi anı katl idiñiz. Emmā şaķın eziyetle ve uķübetle öldürmeñiz ve urulduķdan soñra iki gün sağ olup ve Pazar gicesi vefāt eyledikde hicretiñ kırkıncı senesi Ramażan’ıñ on toķuzuncı gicesi idi ve ol vaķit ‘Ali altmış üç yaşında idi müddet-i hılāfeti dört yıl ve toķuz ay ve toķuz gündir ve oğı Hasan cenāzesini kırup ve Kūfe sarayı içinde gömdiler ve havāric bulup çıkarmasun deyü kabrini derin kazup ve üstünü belürsiz eylediler ba‘dehū İbni Mülcem’i habsiden çıkarup [78^a] ve ateşe yakmak istediler soñra ‘Abdullāh b. Ca‘fer didi ki duruñuz andan ben intikām alayım ve iki eliyle iki ayağını kesdi İbni Mülcem hiç emān dimeyüp ve bir kelām söylemedi. Andan bir kızmış demir mil ile gözlerini yakdı yine āh etmeyüp “İķra’ bi’smi” sūresini³⁹² oķumağa başladı tā āhirine dek oķudı ba‘dehū dilini kesmeğe murād eylediklerinde tā ol vaķit kesmeñiz deyü niyāz eyledi ve niçün sãir a‘zalarımı kesdiğimizde niyāz itmedin ve şimdi niyāz ideyorsın deyü şorduklarında ben a‘zalarımıñ

³⁹² Alak suresinin 1. âyetinin ilk kelimeleri 96/1.

kesilmesi kaydım değildir. Emmâ korkarım tez ölmem de Allâh Te‘âlâ[y]ı zıkr etmek için dilimiñ kaldığını isterim didi andan bir haşır içine şarup ve ateşe yaqdılar.

Beyānu Evlāduhū

Ve daği ‘Ali’niñ çok evlādı olup ‘adedinde ihtilāf olunup rivāyet-i meşhūrada on altı oğlu ve on altı daği kıızı olmuşdur ānlardan Ḥasan ve Ḥüseyn ve Muḥsin ve Zeyneb ve Ümmü Külşüm’dür ve Fāṭıma’dan olmuşlardır mā‘adası daği sāir zevcelerinden olmuşlardır ve cāriyelerindendir ve anlardan birisi meşhūr Muḥammed b. Ḥalīfe’dır ki ‘Āyşe devesi urulduğı cenkde babasınıñ sancağdārı idi cesūr kerem ve şāhibi bir kimesne idi. Hicretiñ seksen bir tārīhinde Tāif’de vefāt eyledi.

Ḥilāfetü’l-Ḥasan Rađıyallāhū ‘Anh

Ve daği ‘Ali vefāt eyledikde sonra oğlu Ḥasan’a kırk biñden ziyāde kimesne bī‘at idüp ve aña babasından ziyāde itā‘at ider oldılar. Ol daği altı ay Mekke’ye ve Medine’ye ve Ḥorasan’a ve Yemen’e ḥalīfe olup ba‘zı kimesneler re’y itdiler ki varup Mu‘āviye’den Şām’ı daği alup Ḥasan münāsib görüp ve ‘askeriyle ol cānibe çıkdı. Mu‘āviye daği haber alup ol daği ‘askeriyle Şām’dan çıkup ve Enbār nāhiyesinde buluşdılar ve birbirlerine karşı geldiler Ḥasan tefekkür eylediler şimdi bu iki ‘asker cenke tutuşdukdā elbette bir kağısı gālīb gelür emmā ol rütbeye gelince nihāyetsiz adam katl olunup ve çok kan akacak ve şunu maşlahat gördü ki ḥilāfeti Mu‘āviye’ye teslīm eylemekle ümmet arasında olan dağdağ[y]ı def‘ eylesün ve bu taşmīm eylediğini Mu‘āviye’ye yazup ve şöyle şart eyledi ki babası ‘Ali ile beraber olanları hiçbirisini sen benimle niçün cenk eylediñ deyü şormasun ve ‘Ali’niñ tarafında bulunanları bir vechile tekdır itmesün ve beytü’l-mālden ḥācet miğdarı mal alup Mu‘āviye māni‘ olmasın ve Mu‘āviye vefāt eyledikten sonra yine Ḥasan ḥalīfe olsun. Pes Mu‘āviye’ye bu mektüb irişdikde gāyet sevinüp ve Ḥasan’a çok du‘ālar eyledi ve ol yazdığı şartlarıñ cümlesini kabül eyleyüp faқаṭ ‘Ali’niñ ‘askerinden on kişiden gāyet keder gördüğünden ānlardan elbette intikām alurum deyü Ḥasan’a yazdıkdā Ḥasan rāzı olmayup hiçbir kimesneye bir şey dimezsın aña göre saña ḥilāfeti viririm didi ve Mu‘āviye daği ol on kişiniñ toközundan vazgeçüp Qays b. Sa‘d’iñ dilini ve elini kesmeğe yemīn itmişim anı icrā etmeğe izin istedikde Ḥasan aña daği kāl olmayup ve birkaç kere birbirlerine adam gelüp gitdikden sonra Mu‘āviye haber gönderdi ki [78^b] andan daği vazgeçdim her ne merāmıñ var ise bir kağıda yazup ve tarafā gönder cümlesi maқbūldür. Ḥasan ol zıkr olunan şurūṭı ve sāir merāmıñ yazup ve Mu‘āviye’ye daği cümlesini iltizām ve kabül idüp ol kağıdı imzā eyledi ba‘dehū Ḥasan kendü nefisini ḥalīfelikten ‘azl idüp Mu‘āviye’ye teslīm eyledi ki tārīḥ hicretiñ kırk birinci senesi Rebī‘ul-Evvel’iñ yigirmi beşinci günü idi ve ol seneye ‘āmü’l-cemā’a ya’nī ittifaқ yılı derler ve Peyğamber ‘aleyhi’s-selām anıñ daği buyurduğı ḥadīs-i şerīfiñ ma’nāsı zāhir oldı zīrā Ḥasan küçücük iken Peyğamber ‘aleyhi’s-selām anıñ ḥaқkında buyurmuş idi ki bu benim oğlum seyyiddir Allāh Te‘ālā

anıñla iki büyük ‘askeriñ mā beynini ıslāh idecektir ve fi’l-ḥaḳīka Ḥasan’ıñ bu güne ‘amel etmesiyle ümmet-i Muḥammed arasında fitne söndü ve şer ve fesād kalkıp herkes emīn ve rāḥat oldılar ve andan Ḥasan bir ḥuṭbe okuyup Allāh Te‘ālā’ya ḥamd ü şenā ve peygambere şalāt ve selām eyledikten soñra didi ki Mu‘āviye ile mu‘āraza eylediğimiz eğer benim ḥaḳkım idiye daḫi Allāh Te‘ālā’nıñ rızasını taleb ve ümmet-i Muḥammed’iñ selāmeti için kendü rızām ile bıraḡup Mu‘āviye’ye teslim eyledim deyü taḳrīr eyledi. Ba‘dehū evlād u ‘ıyāl ve ittiba‘ ve ḥısmiyle Kūfe’den kalkıp Medine’ye geldi ve Ḥasan’ıñ ‘askeri içinde on iki biñ kadar bahādır kimesneler var idi ki cengāverliklerine taḡlar dayanamazdı bu maşālahadan soñra Ḥasan’a gelüp didiler ki bu mādde sen bizi zelīl itdiñ ne ‘acımız var idi ki böyle teslim olduñ didiklerinde cevāb eyledi ki benim bu vechile ‘acım ve bir dürlü ḥavfım yoḡidi lākin Melik talebi için bu kadar ümmet-i Muḥammed ḳamı aḳmasını lāyık görmedim yalnız Allāh Te‘ālā için bu işi tuttum ve Mu‘āviye’ye ḫilāfeti teslim eyledim soñra Ḥasan on sene yaşayup ve Mu‘āviye’niñ hayatında hicretiñ ellinci senesi Rebī‘u’l-Evvel’inde Medine’de vefāt eyledi ki ol vaḳit kırk yedi yaşında idi ve çünki Mu‘āviye’den soñra yine Ḥasan ḫalīfe olsun deyü mu‘āhede olunmuş idi. Mu‘āviye’niñ oḡlı Yezid babasından soñra ḫilāfet anıñ eline geçmegeceğini bilüp aña bināen Ḥasan’a zehir yedirtüp sebeb-i mevt olmuşdur deyü rivāyet iderler.

Zikru’l-Ḥüseyn Raḍiyallāhū ‘Anh

Ve daḫi hicretiñ altmışıncı senesi Recebi’nde Mu‘āviye vefāt eyledikde oḡlı ḫalka kendüsine bī‘at itdirdüp ve herkes bī‘at eyledi ve andan Velīd b. Uḳbe[y]i Medine’ye gönderdi ki Ḥasan b. ‘Alī ile ‘Abdullāh b. Zübeyr’i daḫi bī‘at eylesünler Uḳbe daḫi Medine’ye gelüp ve bunlara Yezīd’e bī‘at itmeḡi teklīf eyledikde anlar daḫi yarın bī‘at ideriz deyü def‘-i meclis idüp ve ol gice ikisi daḫi Medine’den çıkup ve ol gice Mekke’ye gitdiler ve Ḥüseyn Mekke’de altı ay mikdarı oturduḡda soñra Kūfe ahālisinden aña bir mektüb geldi ki Kūfe’ye gel biz cümlemiz bī‘at idüp ve her vechile i‘ānet ideriz ol daḫi ol mektüba bināen yetmiş atlu ile Mekke’den kalkup ol cānibe ‘azīmet eyledi ve ol vaḳit Kūfe’de [79^a]³⁹³ Yezid tarafından ‘Abdullāh b. Ziyād vāli idi. Ḥüseyn’iñ geleceğini ḫaber alup ve ‘Ömer b. Sa‘d biñ atlu ile Ḥüseyn ile cenk etmeḡe gönderdi. Anlar daḫi Kūfe’de çıkup ve Kerbelā çölünde Ḥüseyn ile karşılaştıklarında cenke tutuşup ve anda Ḥüseyn’i şehīd idüp ve yanında olan yetmiş kişi[y]i daḫi ḳatl eylediler ve bu def‘a hicretiñ altmış birinci senesi Muḫarremi’nde onuncı günü ki ‘aşura’ günü vāḳi‘ oldı.

Faṣl

³⁹³ Derkenār-ı Varak: “Tamām oldı kitābın intihāsı kātibe gerek şerbāt pahāsı kāin fi’l-Medreseti Cāmi‘i’l-Kebīr.” Ve “numüne-i kātib (?)”

Ve daħi Mu‘āviye’[y]i hicretiñ yigirminci senesi ‘Ömer Şām’a vāli eyleyüp anıñ ħalīfeligi vaqtinde ba‘dehū ‘Oşmān’ıñ zemānında Şām’da vāli oldı ve ‘Oşmān’dan soñra ħalīfelik iddi‘ā idüp ol vechile daħi Şām’da ħükm eyledi ba‘dehū hicretiñ kırk birinci senesi Ĥasan ħilāfeti aña teslīm etmekle müstaķbel ħalīfe olup yigirmi sene daħi ħalīfelik eyledi ve andan soñra oğlı Yezid ve andan soñra yine beni Ūmeyye on bir kiři birbiri ardınca ħalīfe olup tārīħ hicretiñ yüz otuz iki senesine dek ħilāfet Beni Ūmeyye’de ħarār eyledi ba‘dehū Ebū Seleme ‘Abdurrāħmān zuhūr idüp ve ħalkı ‘Abbās’a rādıyallāhu ‘anh ħazretleriniñ neslinden ‘Abdullāh Seffāh’a bī‘at itdirmeğe Benī Ūmeyye inķirāz bulup ħilāfet āl-i ‘Abbās’a intikāl eyledi ve anlardan daħi otuz yedi kimesne birbiri ardınca ħalīfe olup tahtkārları Bağdād idi ve hicretiñ altı yüz elli altı tārīħine dek ħilāfet bunlarda ħarār eyledi. Ba‘dehū āl-i Cengiz’den Hülāgū Ĥān gelüp Bağdād’ı zabt itmekle ol cāniblerde āl-i ‘Abbās ħalīfeleri inķirāz bulup melikleri Mođul tāifesine intikāl eyledi ve tārīħ hicretiñ altı yüz altmış bir senesi ħulefa-i ‘Abbāsiyye’den Rāşid Billāh şulbünden Ĥākim bi Emrillāh Aħmed Āl-i ‘Abbās’dan olduğunu Mışır’da işbāt eylemeğe Mışır ahālisi aña bī‘at idüp emmā elinde bir ħüküm olmayup yine ħükümātını Mışır pādişāhları idüp bunda yalnız nām ħilāfet olup ve bu vechile anlar daħi birbiri ardınca on yedi kimesne nām ħilāfetle serfirāz olup ve toķuz yigirmi iki senesi selātin Āl-i Oşmān’dan Sulţan Selīm Ĥān iķlīm-i Mışır’ı fetħ eyledikde ol vaķit ħalīfe olan Müstemsik Billāh ‘gāyet-i pīr nātavān olmağla anı Mışır’dan ħaldırmayup emmā oğlı Muħammed’i Ķonşantiniyye’ye götürdi ve bir müddet Yedikule’de ħabs eyledikten soñra ıtlāk idüp ve toķuz yüz kırk beş tārīħinde Muħammed daħi vefāt itmekle āl-i ‘Abbās ħulefasının nām ve nişānı nihāyet bulup ħilāfet ve salţanat cümle ehl-i imān üzerine du‘āsı lāzım olan āl-i Oşmān ħalledehüm Allāh el-Mennān ilā āħiri’d-devrān ħuzurātında ħarār eyledi. Elħamdülillāh ‘ale’t-tamām ve’s-şalāt ve’s-selām ve ‘alā ħayri’l-en’am ve ‘alā ālihi’l-kirām ‘Abdu’l-Faķiri’l-Muħtāc eşeddü’l-iħtiyāç ilā Raħmete Rabbi’r-Raħīm Şālih b. İbrāħim fi’l-Berķofça fi şehr-i Cemāziye’l-āħir fi leyleti çeharşenbe ba‘deş-şalāti’l-‘işā’ [79^b] Ferīķun fi’l-Cenneti ve ferīķun fi’s-sa‘īr³⁹⁴

³⁹⁴ “...Onların bir kısmı cennette, bir kısmı da cehennemde olacaktır.” (Şuara 42/7)

4. Derkenâr Notları

[5^b]

Vaktâ ki Kureyş'in 'ibâdet eylediği putları söğmeğe başladı. Şah

[6^a]

Def'a 'ammisi Ebû Tâlib'e didiler ki Şah

[10^b]

Getürüp

Çıkarırken kış ayakları uzanup inişe inerken ön ayakları

[11a]

Ne 'üzü billahi Te'âlâ ba'dehû didiler ki bizim içimizde Kuds-i Şerîf'e gitmiş çok Şah

[12^a]

Ğavğa vardır bizim cümlemiz Hazrecî'lerdeñiz biz her ne kadar saña Şah

[18^b]

Ğazvetü Buvât

[20^a]

Ebû Cehil

[27^b]

Anları muhâşara eyledi ve on beş gün Şah

[31a]

Adam istedi aña dañı beru tarafından Ali b. Ebî Tâlib çıkup Şah

[38a]

Şehîd Şah

[50^b]

Ve pîr-i fânî ve çarı ve küçük çocuk Şah

[53^a]

Niñ

[55^a]

Beyān ‘afv olunmadı

[61^a]

Zāliküm beyān

[62^a]

İzin Şah

[63^a]

Adamınız gelüp benimle Medine’de görüşdi ve sipariş eylediğiniz Şah

[63^b]

Müşrikîn girü

[67^b]

Ebū Bekr’i çağırın halka burada imām olup nemāzı kılsın didiğinde Şah

[68^a]

Sen anda eğlen ve baña yaz ba‘dehū ne dürlü emir gelürse Şah

[79^a]

Tamām oldı kitābın intihāsı kātibe gerek şerbāt pahāsı kâin fi’l-Medreseti Cāmi‘i’l-Kebīr

Numūne-i kâtib (?)

SONUÇ

“Müellifi Bilinmeyen Muhtasar Siyer-i Nebî'nin Çeviri Yazılı Metni ve Değerlendirilmesi” isimli tezimizde kime ait olduğu ve hangi asırda telif edildiği bilinmeyen mensur siyer eserinin çeviri yazılı metni ile eser hakkında yazmanın fiziksel hususiyetleri ve muhtevastan hareketle müellif, müstensih, ait olduğu yüzyıl ve Osmanlı siyer yazıcılığındaki yeri ve önemi ile ilgili çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Müellifinin Berkofça'da bulunan Câmî-i Kebîr Medresesi'nin müderrisi olduğu tahmin edilen *Muhtasar Siyer-i Nebî*, siyer konularının çok iyi özetlenmesi, rivayet tercihlerinin çok açık olması ve adeta bir ders kitabı hüviyetinde olması açısından Osmanlı siyer yazıcılığında müstesna bir yere sahiptir.

Osmanlı siyer yazıcılığı tarafımızca, klasik dönem, modern döneme geçiş ve modern dönem olmak üzere üç ayrı başlık çerçevesinde incelenmiştir. Klasik dönem siyer yazıcılığında, müellifin metne müdahalesinin olmadığı, eleştirel-araştırmacı tarihçilik çizgisinden uzak bir temayülün olduğu, tasavvufî etkinin yoğun olarak hissedildiği, siyer anlatımının peygamberler tarihinin bir parçası olduğu tespit edilmiştir. *Muhtasar Siyer-i Nebî* ihtilafları zikretmemesi, Nûr-ı Muhammedî ve peygamberler tarihi ile başlamaması, mu'cizevî rivayetleri bazen ihtisar etmeyi tercih etmesi Hulefâ-yi Râşidîn dönemine ve Osmanlılar'ın Yavuz Sultan Selim döneminde hilafeti devralmalarını oldukça muhtasar bir biçimde de olsa zikretmesi gibi hususlar bakımından klasik dönem siyer yazıcılığında ayrılmıştır.

Osmanlı Türkçesi'nin tarihsel süreci incelenmesi sonucunda elde ettiğimiz imla, fonoloji ve morfonoloji bulgularından hareketle eserin 18. yüzyıl ile 19. yüzyılın ilk yarısı arasında bir süreçte telif edilmiş bir metin olduğuna dair bazı tespitler yapılmıştır. *Muhtasar Siyer-i Nebî*'de [79^a] numaralı varakta geçen “Şâlih b. İbrâhim”in müstensih olduğu kanaati ağır basmıştır. Ayrıca eserin [79^a] numaralı sayfasında geçen Berkofça ibaresi ve eserin Medresetü Câmî'il-Kebîr'de tamamlanmış olduğuna dair müstensih kaydı olduğu düşünülen ibarenin peşine düşülerek yapılan araştırmalar neticesinde Berkofça'daki mesreselerin 19. yüzyılın başlarında kurulmuş olduğuna dair ve medreselerin yalnızca rüştiyelerin olmadığı yerlerde yaşayabildiğine dair sonuçlara ulaşılmıştır. Berkofça'da 1873 ve 1875 yıllarında rüştiyelerin varlığının bilinmesi, eserin istinsah tarihini 19. yüzyılın başı ile 1873 yılı arasında bir noktaya konumlandırmamıza yardımcı olmuştur. Yine yazmanın [79^a] numaralı sayfasında geçen Medresetü Câmî'i'l-Kebîr ibaresinde rastladığımız Câmî'u'l-Kebîr'e 1789/1790 yılına ait bir vakfiye kaydında rastlamamız Berkofça'da böyle bir caminin mevcudiyetini kesinleştirmiştir.

İncelediğimiz siyer eserinin muhtasar bir metin olmasına rağmen, konuları belli bir akış içerisinde, kronolojik olarak ve metnin bütünlüğünü sağlama gayreti içerisinde sunmuş olması, klasik ve modern dönemde telif edilen siyer eserleriyle üslubu bakımından benzememesi, orta sadelikte bir dil kullanıp edebî sanat yapma gayretinden uzak olması bakımından bir ders kitabı mahiyetinde telif edildiği

sonucuna varılmıştır. Ayrıca, muhteva açısından klasik dönemin izini sürmekle birlikte bu dönemin bazı karakteristik özelliklerini taşımaması, modern dönemde telif edilen eserlerle benzerlik arz etmemesi, Berkofça'daki medreselerin tarihi ve tezin imla, fonoloji ve morfonolojiye dair özelliklerinden hareketle eserin muhtemelen 18. yüzyıl ile 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar geçen zaman aralığındaki yıllarda Berkofça'da bulunan Medrese-i Câmi-i Kebîr'de müderrislik yapan bir âlim tarafından telif edildiği söylenebilir.

Yaptığımız geniş okumalar göstermektedir ki müstakil olarak yazma eserler çeviri yazılı metinleri oluşturularak literatüre kazandırılrsa dahi Osmanlı siyer yazıcılığını kuruluşundan bugüne kadar metodolojik olarak ele alan kapsamlı çalışmalar henüz hazırlanmamıştır. Bu alan yazma eserlerin çeviri yazılı metinlerinin tamamlanmasının ardından, 6-7 asırlık süreci içine alacak şekilde genel perspektifle hazırlanmış yeni akademik çalışmalara ihtiyaç duymaktadır.

KAYNAKLAR

Açıl, Berat. “Tercümeden Telif Osmanlı’dan Günümüze Siyer Yazıcılığında Ne(ler) Değişti”. *Siyer Edebiyat İlişkisi: Siyer Atölyesi 2010 Tebliğler Kitabı* (2010), 169-180.

Ağırakça, Ahmet. “Ahmet Cevdet Paşa’nın Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa’sının İslam Tarihi Kaynakları”. *Edebiyat Fakültesi Basımevi* (1985), 127-144.

Ahmed b. Hanbel. *Müsned-i İmam Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb Arnavut. 50 Cilt. Beyrut: Medresetü’r-Risale, 2001.

Ahmed Şerif Şerefli. *Bulgaristan’daki Türkler*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002.

Akbayrak, Hasan. *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Tarih Yazımı: -Milletin Tarihinden Ulusun Tarihine-*. İstanbul: Kitabevi, 2012.

Akman, Zekeriya. “Ahmet Cevdet Paşa Hayatı, Tarihçiliği ve Hz. Peygamber Tasavvuru”. *Karadeniz = Black Sea XI/43* (2019), 270-284.

Alaşehirli, Veysi Üveys b Muhammed el-. *Siyer-i Veysi: Mekki ve Medeni = Dürretü’-t-tâc fî sîreti sâhibi’-l-mi’râc; Hâbnâme; Münşeât Şehâdetnâme*. İstanbul : Vezirhani Matbaası, 1286.

Albayrak, Sadık. *Son Devir Osmanlı Uleması: (ilmiye ricalinin teracim-i ahvali)*. 3 Cilt. İstanbul: Medrese Yayınları, 1980.

Altıparmak Mehmed Efendi. *Altıparmak İslam Tarihi: Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî*. sad. İ. Turgut Ulusoy. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1984.

Altunmeral, Mehmet. *Nâbi’nin Zeyl-i Siyer-i Veysi’si (İnceleme-Metin)*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

Apak, Adem. “Osmanlı Meşrutiyet Dönemi Tarihçilerinden Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi’nin Tarih Metodolojisiyle İlgili Görüşleri”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi VIII/8* (1999), 277-285.

Arpaguş, Hatice K. “Osmanlı Dönemi Siret Yazıcılığında Peygamber Algısı”. *Siret Sempozyumu I* (2012), 67-101.

Aslan, Mehmet Fatih. “Geneleksenel ‘Tecdüt’ten Modern ‘Teceddüt’e: Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi’nin Modern Toplum Tasavvuru ‘Teceddüt Toplumu’”. *10. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı V* (2022), 107-120.

Atai, Nev'izade Ataullah Efendi, nşr. Abdülkadir Özcan. *eş-Şekaiku'n-nu'maniyye ve Zeyilleri*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.

Aydın, Bilgin - Günalan, Rıfat. *Bulgaristan Medreseleri*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2023.

Aysoy, Mehmet. *Batılı Bilgi ve Teknik Trasnferi Açısından Osmanlı Modernleşmesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.

Bayraktar, Nail. *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâ'il-Müellifîn ve Âsârü'l-Müsannifîn : Şöhretler İndeksi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1990.

Bektaş, Emine. *II. Meşrutiyet Dönemi Entelektüel Hayatının Önemli Bir Siması: Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2021.

Beyaz, Yasin. "Tanzimat'tan Bugüne Siyerdeki Paradigmatik Değişimler". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 43 (Ocak 2015), 161-169.

Bilal N. Şimşir. *Bulgaristan Türkleri: 1878-1985*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986.

Bilgin, Orhan. "Ferâğ Kaydı". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 12/354-356. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Bozkurt, Nebi - Kaya, Nevzat. "İstinsah". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23/369-371. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Bulut, Yücel. *Oryantalizmin Eleştirel Kısa Tarihi*. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2002.

Çiçekler, Mustafa (ed.). *Osmanlı Müellifleri*. 3 Cilt. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), 2016.

Çog, Mehmet. "Celâl Nûrî ve Hâtemü'l-Enbiyâ Adlı Eserine Göre Hz. Muhammed Tasavvuru". *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* IV/7 (2006), 87-98.

Çog, Mehmet. *II. Meşrutiyet Dönemi İslam Tarihçiliği (1908-1918)*; Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.

Demir, Habip. *Celal Nuri (ileri) ve İslam Tarihçiliği*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Demirci, Mehmet. "Hakikat-i Muhammediyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/179-180. İstanbul: TDV Yayınları 1997.

Duman, Musa - Erenoğlu Ataizi, Dilek (ed.). *XVI-XIX. Yüzyıllar Türk Dili*. Eskişehir: T.C. Eskişehir Anadolu Üniversitesi, 2018.

Eren, Halit. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları: Vakfiyeler, Bulgaristan*. 2 Cilt. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (Ircıca), 2012.

Erdoğan, Muhammed. *Sultan I. Mahmud Dönemindeki Sefaretnamelerin Osmanlı Modernleşmesi ve Diplomasisi Üzerindeki Etkileri*. Karaman: Karamanoğlu Mehmet Bey Üniveristesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Ergül, Nihal. *Osmanlı Modernleşmesi ve II. Meşrutiyet Dönemi Batılılaşma Tartışmaları*. Gebze: GebzeYüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Erkan, Mustafa. "Darîr". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 8/498-499. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Erkan, Mustafa. "Dürretü't-Tâc". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/33-34. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Erkan, Mustafa. "Sîretü'n-Nebî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 37/269-270. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Erşahin, Seyfettin. "İslam Peygamberine Batı Oryantalizminin İndirgemeci Bakışının Arka Planı". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* X/2 (2013), 7-22.

Erşahin, Seyfettin. "'İslam Tarihçiliği'nin 'Bilimsel Tarihçilik' Karşısındaki Krizi Üzerine Tespitler". *İslâm Tarihi Yazıcılığına Dair Araştırmalar: Prof. Dr. İbrahim Sarıçam'a Armağan*, 259-303.

Erşahin, Seyfettin. "Osmanlı Toplumunun Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi". *İslâmî Araştırmalar (Dergi)* XVIII/3 (2005), 335-358.

Erşahin, Seyfettin. "Türklerin Hz. Muhammed Hakkındaki İlk Bilgi Kaynaklarından Kısas-ı Enbiyalar: Kısas-ı Rabguzi Örneği" *Diyanet İlmî Dergi* özel sayı (2003), 197-224.

Ertürk, Haşim - Eminoğlu, Rasim. *Bulgaristan'da Türk-İslam Eğitim ve Kültür Müesseseleri ve Medresetü'n-Nüvvab*. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı (İSAR), 1993.

Erzurumlu, Mustafa Darîr. *Kitab-ı Siyer-i Nebi Peygamber Efendimizin Hayatı*. sad. M. Faruk Görtunca. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 1977.

Fayda, Mustafa. "Siyer Sahasındaki İlk Telif Çalışmaları". *İslâm Araştırmaları Sempozyumu* 1 (Eylül 1985), 357-368.

Fayda, Mustafa. “Siyer ve Megâzi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 37/319-324. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Gümüşkılıç, Mehmet. *18. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi Ses Hadiseleri*. 6 Cilt. Cambridge: Harvard University, 2005.

Hacıismailoğlu, Muhammed İhsan. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Türklerinde Siyer Yazıcılığı (1839-1923)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

Hagen, Gottfried - Uyar, Gülgün. “‘Kumandan’ Olarak Peygamber [Hz.] Muhammed: Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlılar’da Siyer Yazıcılığı”. *İSTEM: İslâm San‘at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* VIII/15 (2010), 321-343.

Hayati Develi. “18. Yüzyıl Türkiye Türkçesi Üzerine”. *Doğu Akdeniz Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi* 1 (1998), 27-36.

Hayta, Necdet - Ünal Uğur. *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. ,Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2005.

Hızarcı, Mesut. *Seyyid Mehmed Hâkim Efendi ve Siyer-i Kebîr'i (Mukaddime Kısımının Transkripsiyon ve Değerlendirmesi)*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Hilmi, Filibeli Şehbenderzade Ahmed. *İslam Tarihi: Hazreti Peygamber'den Zamanımıza Kadar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1982.

Hilmi, Filibeli Şehbenderzade Ahmed. *Tarih-i İslam*. Kostantiniye: Hikmet Matbaası, 1326.

Hüseyin Algül. “el-Mevâhibü'l-Ledünniye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 29/421. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Hüseyin Algül. “Gazve”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 13/488-489. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Hüseyin Memişoğlu. *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002.

Hüseyini, Cemaleddin Ataullah, *Ravzatü'l-Ahbâb [tercümesi]*. çev. Benlîzâde Mahmûd Efendi. 3 Cilt. İstanbul: Dârü't-Tıbbâati'l-Âmire, 1268.

Hüsna Kırımlı. *Hoşyar Kadın ve Siyer-i Nebî Adlı Eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

İleri, Celal Nuri. *Hatemü'l-enbiya*. İstanbul: Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, 1332.

İmam-ı Kastallânî vd. *Mevahibü'l-Ledünniye Tercümesi*. 2 Cilt. İstanbul: Divan Yayınları, 1983.

İpşirli, Mehmet. “İslahat”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 19/170-174. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

- İpşirli, Mehmet. "Sah". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35/490-491. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Kaplan, Yıldırım. *Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr'in Kitâb-ı Siyer-i Nebî'si*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Kara, Nimet. "Kitab-ı Melheme'de Dudak Uyumu". *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 2/3 (Eylül 2013), 100-114.
- Kelpetin Arpağuş, Hatice. "Kara Dâvud". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 24/359. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kemikli, Nesime Beyza. *Meşrutiyet Dönemi Türkçe Siyer Yazıcılığı Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Keskioglu, Osman. *Bulgaristan'da Türkler: Tarih ve Kültür*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1985.
- Keskioglu, Osman - Özyayın, A. Taha. "Bulgaristan'da Türk-İslam Eserleri". *Vakıflar Dergisi* 17 (1983), 109-140.
- Kiel, Machiel. "Berkofça". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 5/510-511. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Koyuncu, Aşkın. "Bulgaristan'da Osmanlı Maddî Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878-1908)". *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 20/20 (Mart 2006), 197-243.
- Küçükkoyuncu Malhut, Senem. *Tanzimat'ın Balkanlar'da Yarattığı Etkiler (1839-1856)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Kütükoğlu, Mübahat Solmaz. *Tarih Araştırmalarında Usul*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2017.
- Lâmi'î Çelebi. *Lami'î Çelebi'nin Şevahidü'n-Nübüvve Tercümesi (inceleme-tenkitli metin-dizin)*. Ankara: Gece Kitaplığı, Son Çağ, 2015.
- Levend, Agah Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. 10 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1973.
- Oltulu, Fırat. *Mustafa Darir (ö. ?) ve Ahmet Cevdet Paşa'nın (ö. 1985) Siyer-i Nebi'ye Dair Eserleri'nin Siyer Yazıcılığı Bağlamında Mukayesesi*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Ortaylı, İlber. *Gelenekten Geleceğe*. İstanbul: Ufuk Kitapları, 2004.
- Oruçoğlu, İlhami. *Başlangıcından Günümüze İslam Dünyasında Peygamber İmajı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.

Ölker, Perihan. “Türk Edebiyatında Nur-ı Muhammedî Konulu Eserler ve Çağatayca Nur-name – 2”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 60 (20 Aralık 2023), 227-243.

Öner, Nuran. *Tasavvuf Kültüründe Hz. Peygamber Tasavvuru*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.

Özdemir, Mehmet. “Siyer Yazıcılığındaki Değişim Üzerine”. *Kutlu Doğum Sempozyumu (Türkiye Diyanet Vakfı)*, 200-208.

Özdemir, Serdar. “Seriyye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36/565-566. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Özkan, Mustafa. “Osmanlı Türkçesi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 33/483-485. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Öztürk, Nuran. *Siyer Türü ve Siyer-i Veysi (Dürretü't-tâc fî sîreti sâhibi'l-mi'râc)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.

Öztürk, Nuran. “Siyer-i Veysi'nin Miraç Bölümü: Muhteva Özellikleri”. *Dinî, Târihî ve Edebî Açısından Kudüs*, 393-417.

Paşa, Ahmed Cevdet. *Peygamberlerin Kıssaları ve Halifelerin Tarihleri*. 2 Cilt. İstanbul: Arslan Yayınları, 1977.

Püskül, Fazlı. *Mevhibe-i Seniyye mine's-Sîreti'z-Zekiyye Adlı Eser'in Siyer Yazımı'ndaki Yeri ve Önemi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Sarıçam, İbrahim. *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2011.

Sezen, Tahir. *Osmanlı Yer Adları*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2017.

Shaman, Massad Süveylim Ali el-. *Türk Edebiyatı'nda Siyerler ve İbn Hişam'ın Siyeri'nin Türkçe Tercümesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 1982.

Suad, Yusuf. *Akveümü's-siyer*. İstanbul: Yeni Osmanlı Matbaası, 1327.

Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmani Yahut Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye*. 3 Cilt. İstanbul: Sebil Yayınevi, 1996.

Şahin Utku, Nihal. “Biyografik Tarih Yazımı İçinde Siyer”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/44 (2013), 263-290.

Şahin Utku, Nihal. “Prototip Modern Türkçe Siyerler ve Peygamber Algısı”. *Siyer Atölyesi Çalışmaları* Siyer Atölyesi 2 (Nisan 2010), 65-82.

Taşköprizâde, Ahmed Efendi, çev. Muharrem Tan. *Osmanlı Bilginleri = eş-Şekaiku'n-numaniyye fi ulemai'd-Devleti'l-Osmaniyye*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.

Timurtaş, Faruk Kadri. *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınevi, 1977.

Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2016.

Uzun, Mustafa İsmet. “Siyer ve Megâzî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 37/324-326. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

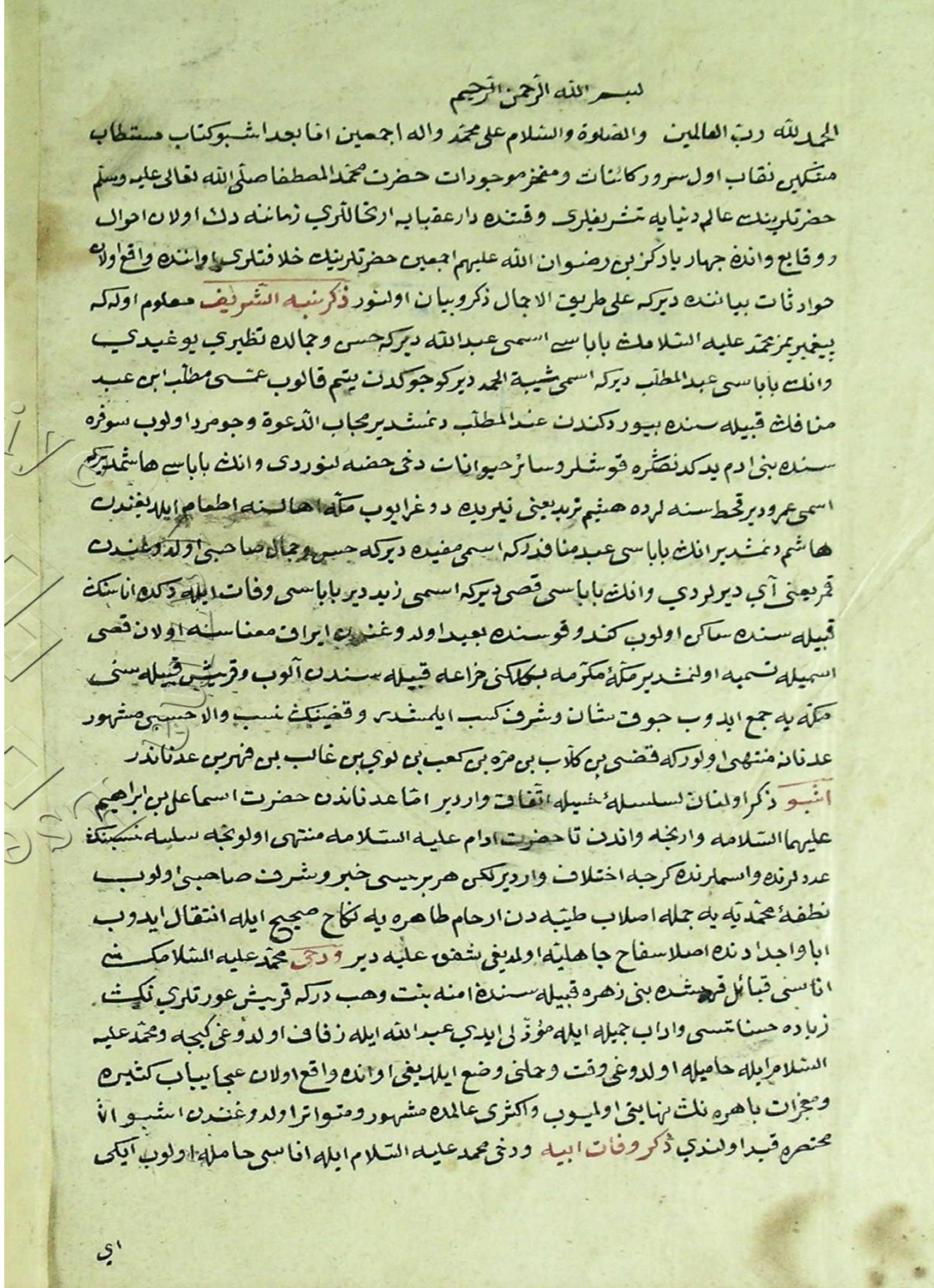
Yağcı, Süleyman Nuri. *Abdülbâkî Ârif Efendi ve Siyer-i Nebî'si*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

Yazar, Sadık. *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

Yıldız, Güllü. “II. Meşrutiyet Dönemi Siyer Müellifleri Arasında Geleneğin Sesi: Düzceli Yusuf Suad”. *Dîvân* XV/29 (Şubat 2010), 63-93.

Yıldız, Güllü. “İki Siyer Tek Müellif : Düzceli Yusuf Suad'ın Siyer Telifleri”. *Otur Baştan Yaz Beni : Oto/Biyografiye Taze Bakışlar*, 227-272.

Yılmaz, Nuran. “Veysi'nin Dürretü't-Tac Adlı Siyeri ve Nüshalarının Tanıtımı”. *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8 (1999), 35-43.

Ek 1: Muhtasar Siyer-i Nebî'ye Ait Orijinal Görseleler³⁹⁵

³⁹⁵ Eserin yalnızca 1^b, 2^a, 78^b ve 79^a numaralı sayfalarına ait görseller eklenmiştir.

ای کجکده باباسی عندالله بعض نجارا یله مدینه یه کبدوب وانده هسته اولوب
وفات ایله یی و برورایتک مدینه دن هسته اولدوغنی حالده جیقوب و بولک کلورکن ابو
انام محله وفات ایله یی و مترکائی اثم امین نام بر جاریه ویش دوه و برسودی قویون
اولوب محمد میراث قلده یی **ذکر ولادت** و دخی محمد علیه السلام اصحاب فیل مکله یه کلده یی سنه
ربیع الاولک اولدوغنی کونی سحر وقتنده عالم دنیا یه تشریف بیور دیلر و طقوز کون والد
سی امینه امزروب بعد بر قج کون ابولریک جاریه سی نؤسیبه امزردی اندنقره سخی
سمبد قبیلله سندن حمیله حلیه بنت ابی قریب نام خاتونه نایابه و برورایدی اولدوغنی
قبیلله سی اولدوغنی محله کتور دیکه اول محله نجبه خبر و برکت حاصل اولوب جمله سی تشریف
محمد یله فائده اندیلر حتی برکسنده نکت بر اغریسی اولدوقده محمد علیه السلام مبارک
الینی اول اغری اولدوغنی بیور قویوب اغریسی کوردی و بونک امثالی احوالی بر جیره سب
اولدوغنی تجریبه اندوب هر اولرنده انکله فائده بنور لردی بس اول محله ایکی یله
اولدوقده کرقله باشلایم سکز ایلی اولدوقده سوبله دی **دخی** دورت یا جور بس باشه
برشدک برکون سوز قراندا یقار یله قیون اولدوقده قاری محله واروب کز رکن ایکی با خود
اوج کسنده کلوب و محمدی قرین شلری ارا سندن الوب طاغنه جبقار دیلر بس قراند شلری
حلیله کلوب خیر و برور کلرنده در عقب حلیله کبدوب و محمدی داغ باشنده کولور اوینار بولور
واقع حالده سوال ایله کده اوج کسنده کلوب برینک النده برکومش ابروی و برینده
یشکل ذومردن برطاس و بنی الوب و اشجوق محله با تروپ و کواکسومی نافرغم وارنجه
یلا دیلر و بوردگی جبقاروب اول طاس ایچنده بیقیوب بینده محله قوبدیلر انجور
تاصلا بر اغری و زجت کوردمدم دیو بیور دیلر و بوشق صدر دقعده سی حلیله نکت اوینده
ویاخر محله اولدی و بو بر قج کون روایت اولمشدر و بو وقعده دن بشقه ایکی دغه دخی بر کرک
ابتدا و جی کلده قده و بر کرک دخی معراج کجه سی واقع اولمشدر دیور روایت اولنور و بوشق
صدر واقع اولدوقده دایه سی حلیله با تمزده بوندک بویله بر کرک ره اوغر مسون دیو خوف
ایله یغندن محمدی مکله یه کتوروب جدی عبدالمطلب ایله والد سی امده یه تسلیم ایله یک
ذکر وفات امه و دخی محمد علیه السلام الی باشنده ایریشدک اناسی امده محمد ایله مدینه ده
اولان اقرا باسی زیارتنه کبدوب وانده برای مقداری مکت ایله کد نصکته سینه مکله
کلورکن بولده ابوا تام محله کلده قده اناسی وفات ایله یی و محمدی بابا سندن فلان اثم امین
نام جاریه کتوروب جدی عبدالمطلبه سلیم ایله یی و برکوه عبدالمطلب محمد ایله مسخرامه

اندک دخی و از خدمت هر نه مراد و ارامه بر کاغذ بازوب و طرافه کوندر جمله سی مقبول در حسن
 اولد کرا و نشان شروطنی و سایر مراد لرخی بازوب و معاویه دخی جمله سنی التزام و قبول ایدوب
 اول کاغذک امضا ایلدی بعله حسن کند و نفس سنی خلیفه لکن عزل ایدوب معاویه به تسلیم ایلدی کج
 تاریخ هجرتک فری برخی سنه سی ربیع الاولک بکری بشخی کوفی ایدک و اول سنه به تمام جماعه یعنی اتفاقاً
 یلیج در رو پیغمبر علیه السلام ک دخی بود و دخی حدیث شریفک معناسی ظاهر اولدی زیر احسن
 کوجو جک ایکن پیغمبر علیه السلام انک حقتک بیورمش ایلدیکی بویم و غلوم سیدک الله تعالی انک
 له ایلیک بیوک عسکرک مابنی اصلاح ایدک جکر و فی الحقیقه حسنک بو کونه عمل الله سیده امت محمد
 اراسنده فتنه سوندک و شرفنا و فالقوب هر کس امین و مباحث اولدیلر و آلدن حسن بر خطبه
 او قیوب الله تعالی حمد و ثنا و پیغمبره صلاه و سلام ایلدیکنصرتک دیدیکی معاویه ایدله معارضه ایلدی
 بعضی اکریمه حاتم ایدیه دخی الله تعالیکن رضاسنی طلب و اتمه محمدک سلامنی ایچونه کند و رضام ایدله
 براغوب معاویه به تسلیم ایلدی دیونفر ایلدی بعله اولاد و عیال و اشباع و حشمتله کوفله و فالقوب
 مدینه کلدی و حسنک عسکرک ایچندک اون ایلیک بیلک قلد بهادکنسه رو ایلدی که جنکا و بر
 کلرینه طاغیله دیانه مردی بو مصالحه و نصرتک حسنه کلوب دیدیکر که بو یادده سن برخی ذیل
 ایلدی نه عجز و وار ایدیکی بو بوله تسلیم اولدی د بکله رنده جواب ایلدیکی بنم بو و جمله مجرم و بردوب
 خوف بو عیدک لکن ملک طلبی ایچون بو قدر امت محمد فانی اقمه سنی کابو کوردمم یا کتر الله تعالی
 ایچون بو ایشی طوئدم و معاویه به خلا فخی تسلیم ایلدم صکره حسن اون سنه یا شایوب
 و معاویه نیک حیانتک هجرتک البخی سنه سی ربیع الاولک مدینه ده وفات ایلدی که اولوقت
 فری یک باشنده ایدک و چونکله معاویه د نصرتک بنه حسن خلیفه اولسون دیو معاهده اولمش
 ایدکی معاویه نیک اوغلی بزیل باباسندک صکره خلافت انک البسه کجبه جکنی بیلوب اکتا بنا حسن
 زهر بیدروب سبب موت اولندک دیور و ای ایلدر **ذکر احسن رضی الله عنه** و دخی هجرتک
 الفسخی سنه سی حیندک معاویه وفات ایلدی اوغلی خلیفه کند و سنه بیعت ایلدی د و ب
 و هر کس بیعت ایلدی و آلدن ولید بن عقیله فی مدینه کوندر دی کحسین بن علی ایدله عبد الله
 بن زبیری دخی بیعت ایلسونار عقبه دخی مدینه کلوب و بوناره بزیل بیعت انبکی تکلیف ایلدی
 اندر دخی بار بن بیعت ایدله ریز بود دفع مجلس ایلوب و اول کجه ایلیک سی دخی مدینه دن جیفون
 و اول کجه مکه به نندیلر و حسین مکه ده آلتی ای مغذک اونور دوقده صکره کوفله اهلیندک
 اکتا برکتوب کلر بکی کوفله به کلر جمله مرستک بیعت ایلوب و هر وجهله اعانت ایدله ریز اولدخی
 اول مکتوبه بنا، بیعت ایلوبله مکه دن فالقوب اولجاسینه عزیمت ایلدی و اولوقت کوفله ده

بزیل

بزید صرافندك عبد الله بن زياد والى ابيك حسينك كاه جكنى خيرا اوب وعمر بن سعد بك انا
 ايله حسين ايله جنك امله كوزدر دكانو دمي كوفه ده جيفوب وكر بلا جولدك حسين ايله
 قرشولندا فرندك جنك طوبوشوب واندك حسينى شهيد ايدوب وياندا اولان بيمش كيشى في
 دمي قتل ايلد بوز و بو و فعه هجرتك المشن برنجي سنه سى مخرمده او بونجى كوفى كه عشره كوفى واقع
 ايلدي **فصل** دمي معاويه في هجرتك بكر بنى سنه سى عمر شامه والى ايلديوب انك خليفه لغه وقتك
 بعد عثمانك زمانك شامه والى اولدي وعثمانك صكره خليفه لك اذا ايدوب اولوج مهله
 دمي شامه حكم ايلديك بعد هجرتك قرى برنجي سنه سى حسن خلافتي انا شامه امله مستقل
 خليفه اولوب بكر بنى سنه دمي خليفه لك ايلدي واندك بصره او غاي زيد واندك بصره بنه بخاميه
 اون برنجي سى بري ارجنه خليفه اولوب نانا تاريخ هجرتك بوز او توذايكي سنه سنه دن خلافتك
 سى اميه ده قرار ايلك بعد ابوسلمه عبد الرحمن ظهور ايدوب وخلقى عباس ضي الله غه حضرتك
 نك سليلك عبد الله سفاحه بيعت ايلك مكره بن اميه انفر اضربوب خلافت آل عباسه انتقال
 ايلك واندك دمي وتوذيديك كسنه برنجي ارجنه خليفه اولوب نانا كارديك بغداد ايلدي
 وهجرتك التي بوز المي نايك خلك دن خلافت بولمده قرار ايلك بعد آل جنك دن هلاك و خات
 كلوب بغدادى جنب ايمكلاه او جان بولمده آل عباس خليفه لري انفر اضربوب ملك لري عول
 طائفه سنه انتقال ايلديك و تايم هجرتك الشوز المشن برسنه سى خلفا عباسيه دن مهند
 بلا الله سلك حاكم بامر الله احمد آل عباسك اولادوغنى مصرده اثبات ايلكده مصرها ليسى انا
 بيعت ايدوب انا الله برحكم اولوب بنه حكوماني مصر پياد شاهردي ايدوب بوزده ياكتر
 نام خلافت اولوب و بو و جهله انفر دمي برنجي ارجنه اون بديك كسه نام خلافت له سرفراز
 اولوب و طفوز بكرى ايكى سنه سى سلاطين آل عثمان دن سلطان سليم خان اقليم مصرى فتح ايلكده
 اولوق خليفه اولان شمسك بالله عايت پير نانون اولغله آنى مصر دن فالديسيوب انا او
 على محمدى قسطنطنيه به كوزدر و برملك بديك قلله ده حسين ايلكده صكره اطلاق ايدوب
 و طفوز بوز بوز بونجى **بن نايك خلك محمد دمي وفات ايمكلاه آل عباس خلفا سنك نام و نشاني خات**
 بولوب خلافت و سلطنت جملله اهل ايمان اوز ميه دعاسوك زم اولان آل عثمان

نسختم
 كتابه كوشيد
 نانا اولونده
 كان في الامة
 حيا
 م

خلدكم الله انما الى اخر الدوران حضرتك قرار ايلديك الحمد لله
 على التمام والصلوة والسلام على خير الانام وعلى آل الكرام
 عبد الفقير المحتاج اشهد لا اله الا الله محمد ربه الرحيم
 صالح بن ابراهيم في البر فوجه في شهر جمادى الاخر
 في ليلة جمادى الاخر بعد العاصم
 العشاء
 م

نسختم
 كتابه

Ek 2: Tablolar

Tablo 2. Muhtasar Siyer-i Nebî'de Geçen Şahıs İsimleri

ŞAHIS ADI	SAYFA NO	ŞAHIS ADI	SAYFA NO
'Abbâd b. Bişr	28b	İbni Mesleme	28b, 34a
'Abbâs	19b, 20a, 23b, 25a, 25b, 26a, 30a, 48b, 53a, 53b, 54a, 56b, 61b, 65b, 66a	İbni Mülcem	76b, 77a
'Abbas b. Mirdâs	57b	İbni Ümmü Mektûm	12a, 32b, 37a, 40b, 42a
'Abd-i Yâzil	57a	İbnü'l-Eret	7b
'Abdullâh	67a	İbnü'l-Eşref	28b, 29a
'Abdullâh (Hz. Peygamberin oğlu)	66a	İbrâhim	3b, 11a, 25a
'Abdullâh Asğar (Hz. Osman'ın oğlu)	75a	İbrâhim (Hz. Peygamber'in Oğlu)	58a, 58b, 64a, 66a

‘Abdullâh b. Ca‘fer	77a	İdrîs	11a
‘Abdullâh b. Cahş	18b	‘İkrime b. Ebû Cehil	37a, 49a, 54a, 55a,
‘Abdullâh b. Cübeyr	31a	‘İkrime Mu‘âz	23b, 30a
‘Abdullâh b. Cüd‘ân	7a	‘Îsâ	3a, 3b, 4b, 10b, 11a, 25a, 45b, 46a, 47a, 60b, 61a,
‘Abdullâh b. Ebî Hudrî	56a	‘İsmâ‘îl b. İbrâhîm	1b, 3b, 19a
‘Abdullâh b. Ebî Serh	55a	Ka‘b b. ‘Amr	26a, 26b
‘Abdullâh b. Hatal	54b	Ka‘b b. el-Eşref	24a, 28a, 28b
‘Abdullâh b. Huzâfe	46b	Ka‘b b. Esed	37b, 39a
‘Abdullâh b. Mes‘ûd	23b, 73b	Ka‘b b. Mâlik	32a
‘Abdullâh b. ‘Ömer	74b, 76a	Ka‘b b. Zeyd	33b

‘Abdullâh b. Selâm	15a, 15b	Ka‘b b. Züheyr	55a
‘Abdullâh b. Revâha	24a, 25a, 35a, 50b, 51a	Kâdi ‘ÿyaz	32b
‘Abdullâh b. Übey	36a	Kâsım	66a
‘Abdullâh b. Zeyd	18a	Kays	51b, 77a
‘Abdullâh b. Ziyâd	78a	Kinâne	26a
‘Abdullâh b. Zübeyr	17a, 75a, 77b	Kusay	1b
‘Abdullâh Ekber	75a	Kusem b. ‘Abbas	66a
‘Abdullâh Seffâh	79a	Külsûm b. Hedm	14b
‘Abdurrahmân	23a, 72b	Kürz b. Câbir	41b
‘Abdurrahmân b. ‘Afv	5a, 61b, 41b	Ma‘bed (?)	32b

‘Abdurrahmân b. Mülcem	76b	Mahşi b. ‘Amr	18b
‘Abdülmelik	18a	Mâlik b. ‘Avf	55b, 58a
‘Abdülmuttalib	2a, 2b, 6b, 9a, 19b, 20, 75a	Mâriye	29b, 47a, 58a, 64a, 66a
‘Abdümenâf	1b	Mecd b. ‘Amr	17a
‘Addâs	9b, 10a	Mersed	20a
Âdem	1b, 10b	Meryem (Hz. Osman’ın kızı)	75a
‘Adiy b. Hâtim	60a	Mesleme b. Eslemî	37a
‘Adnân	1b, 3b (Evlâd-ı ‘Adnân)	Mes‘ud b. Ruhayla	36b
‘Âişe	10a, 13a, 15a, 17a, 17b, 29b, 35b, 36b, 65b, 66a, 72b, 75b	Mes‘ud b. Sa‘d	64a
Âiz b. ‘Amr	56b	Mes‘ud b. Sinân	63b
Akra‘ b. Hâbis	57b	Meymûne bint el- Hâris	49b, 66b

‘Akil	26a	Meysere	3a, 3b
‘Ali b. Ebî Tâlib	5a, 5b, 12b, 13a, 14b, 18a, 20b, 21a, 22b, 24b, 25a, 28a, 30b, 31a, 32a, 32b, 33b, 34a, 35a, 37a, 38a, 38b, 39b, 41b, 44a, 47b, 52b, 53a, 55a, 55b, 56a, 61b, 62a, 63b, 64a, 64b, 65a, 65b, 66a 70b, 72b, 73b, 74b, 75a, 75b, 76a, 76b, 77a	Mıkyes b. Sübâbe	55a
Âmine binti Vehb	2a, 2b	Mihca‘ b. Sâlih	23a
‘Âmir b. Führeyre	13b	Mikdâd b. Esved	20a
‘Âmir b. Hüdâr	23a	Mikrez b. Hafs	43b
‘Âmir b. Tufeyl	60b, 61a	Mistaḥ b. Üsâme	17b
‘Âmir b. Ümeyye Damri	45a, 45b,	Mu‘âviye b. Ebî Süfyân	38b, 44a, 57a, 72b, 75b, 76a, 76b, 77a, 77b, 78a
‘Âmir Eslemi	33b	Mu‘âviye b. Muğîre	33a
‘Ammar b. Yâsir	33a, 76a	Muavviz b. ‘Afrâ	23b

‘Amr (Hz. Osman’ın oğlu)	75a	Mu‘âz b. ‘Amr	23b
‘Amr b. Abdüved	38a	Mu‘âz b. Cebel	58a, 63b
‘Amr b. As	49a, 55b, 56a, 71a, 72b, 74a, 76a, 76b	Mugîre b. Nevfel	76b
‘Amr b. Bekir	76b	Mugîre b. Şube	42b, 74a
‘Amr b. Cihâş	33b	Muhammed (Müstemsik’in oğlu)	79a
‘Amr b. el-Hutâmî	19a	Muhammed b. ‘Abdullâh	44a
‘Amr b. Hadrâmi	20a	Muhammed b. Ebî Bekir	74b, 75b
‘Amr b. Ma‘dikerb	66b	Muhammed b. Halife (Hz. Ali’nin oğlu)	78a
‘Amr b. Salim	55a	Muhammed b. Hanîfe	70b
‘Amr b. Ümeyye	33b	Muhammed b. Mesleme	3a, 39b, 61b, 76a,
‘Amr b. Vehb	22a	Muhammed b. Talha	75a

‘Amr el-Cumâhî	33a	Muhriz b. Nadle	40b, 41a
‘Âs b. Hâşim	20a	Muhsin	78a
‘Âs b. Vâsıl	66b	Mûsâ	4b, 6a, 10b, 11a, 15b, 23b, 25a, 45b, 61b, 65a
‘Âsım b. ‘Adî	61b	Mus‘ab b. ‘Ömer	12a, 19b
‘Âsım b. Sâbit	31a	Muttalib ibni ‘Abdümenaf	1b
‘Atike	19b, 20a	Müccâ‘a	69a, 69b
‘Attab b. Esîd	56a, 58a	Münzir b. ‘Amr	33b
Berâ b. ‘Azîb	42b	Müseylimetül Kezzâb	60b, 68a, 69b
Beşir b. Süfyân	42a, 58b	Müstemsik	79a
Bilâl	18a, 29a, 32b, 42a, 64b	Nadr b. Hârib	8b

Bişr b. Berâ	49a	Nâ'ile	75a
Büdeyl b. Verka	42b, 56b	Na'im b. Mes'ud el-Eş'arî	34b
Büreyde	14a	Nazr b. Hâris	24b
Ca'fer	6a	Necrân Râhibi	2b, 3b
Ca'fer b. Ebî Tâlib	45b, 48b, 50b, 51a	Nefise binti Ümeyye	3b
Carud	60a	Nevfel b. 'Abdullâh	37a
Cehcâh	36a	Nevfel b. Muaviye	57a
Cengiz Han	78a	Nûh	25a
Cu'âl	36a	'Osmân b. 'Abdullâh	19a
Cübeyr b. Mut'im	12b, 31b	'Osmân b. 'Affân	5a, 5b, 29a

Cüheym b. es-Salt	21b	‘Osmân b. Ebî Talha	31a, 49a, 54b
Cünâde	23b	‘Ömer b. Hattâb	7a, 7b, 8a, 15a, 18a, 23a, 26b, 29b, 30b, 33b, 35b, 36a, 37a, 44a, 51b, 52b, 53a, 53b, 56a, 57a, 57b, 61b, 62b, 65a, 65b, 66a, 67a, 67b, 68a, 68b, 70b, 72a, 72b, 73a, 73b, 74a
Cüveyriye bint Haris	36a, 36b, 66b	‘Ömer b. İsmâm	38b
Damdâm b. ‘Amr	19b, 20a	Râşid Billâh	79a
Dihyetül Kelbî	39a, 41a, 45b, 46a, 46b	Remle bint el-Hâris	58b
Dureyd b. Sımme	55b, 56a, 56b	Rukiyye	20b, 66a
Du‘sûr	29a	Rukiyye binti Nebî	5b
Eban	75a	Sâbit b. Erkam	51a

Ebî Seleme	33a	Sâbit b. Kays	36a, 68b
Ebû ‘Âmir (Rahip)	63a	Sa’d b. Ebî Vakkâs	5a, 7a, 7b, 17b, 18b, 21a, 31a, 32a, 56a, 67a, 76a
Ebû ‘Âmir el Eş‘arî	56b	Sa’d b. Hureys	54b
Ebû Basîr	44b, 45a	Sa’d b. Mu‘âz	18b, 19b, 20b, 21b, 22b, 34b, 39b, 43a
Ebû Bekir	5a, 5b, 7a, 12b, 13a, 13b, 14a, 17a, 17b, 18a, 20b, 22b, 23a, 24b, 25a, 30b, 32a, 32b, 33b, 37a, 42b, 52b, 54b, 56a, 60b, 61b, 62a, 63a, 63b, 64b, 65a, 65b, 66a, 67a, 67b, 68a, 68b, 69a, 70a, 70b, 71a, 71b, 72a, 72b, 73a,	Sa’d b. ‘Ubâde	12b, 18a, 34b, 35b, 37a, 49b, 51b, 61b, 65b, 66b
Ebû Berze	54b	Safiyye bint Huyey	66b
Ebû Cehil	6b, 7a, 9a, 13a, 13b, 17b, 20a, 21a, 21b, 22a, 23b, 24a, 24b, 44a	Safvân b. Ümeyye	25a, 26b, 30a, 32b, 49a, 54a, 55a
Ebû Cendel	45a	Sa’îd b. Zeyd	20b, 23b, 55b

Ebû Dücâne	34b, 48a, 64a	Sa'îd	75a
Ebû Eyyûb Ensârî	14b, 15a	Sâir b. Maz'ûn	18b
Ebû Hayseme	70b	Sâlih b. İbrâhim	79a
Ebû Hureyre	72a	Sâlih Peygamber	62a
Ebû Katâde	41a	Sâre	55a
Ebû Kuhâfe	72a	Sa'ye b. 'Amr	48a
Ebû Leheb	5a, 6b, 7a, 8a, 9a, 11b, 25a, 25b	Sehl b. 'Amr	21b, 34b, 49b
Ebû Lübâbe	19b	Sehl b. Hanîf	34b
Ebû Mersed el-Kanevî	17b	Sehl ve Süheyl	15a, 23a
Ebû Musa el-Eş'arî	76a	Selâm b. Mişkem	33b, 36b

Ebû Nâil	28b, 29a	Seleme b. El-Ekva'	40b
Ebû Râfi'	17a, 25b	Selmâ bint Sahr	67a
Ebû Sa'id	31a	Sevde	10a, 15a, 17a, 66a
Ebû Seleme Abdurrahmân	78a	Siba' b. 'Urfuta'	35a, 47a
Ebû Seleme ibni'Abdülesed	18b	Sinân b. Veber	36a
Ebû Süfyân	17b, 18b, 19b, 20a, 21a, 25a, 28a, 28b, 29b, 30a, 31b, 32a, 32b, 33a, 34b, 35a, 38b, 45b, 46a, 52b, 53b, 54a, 54b, 56a, 57a	Sîrîn	47a
Ebû Şahme	74b	Sultan Selîm Hân	79a
Ebû Tâlib	2b, 3a, 6a, 6b, 8b, 9a, 10a, 26a, 55a, 75a	Süfyân b. 'Abdüşşems	36b
Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh	23a, 51b, 67a, 67b, 70b, 71a, 71b,	Süfyân b. Harb	6b
Ebû Zer el-Ğıfar	40b, 41a, 49b	Süheyl b. 'Amr	43a, 43b, 44a, 54a

Ebû Zeyd b. ‘Amr	31a	Süleymân (Selman-ı Farisi)	15b, 16a, 16b, 37a
Ebu’l ‘Âs b. Rebî‘	25b, 26a,	Süraka b. Mâlik	14a, 20a, 23a
Ebu’l Bahter	23b	Süveybe	2a
Ebu’l Bera ‘Âmir b. Mâlik	33a, 33b	Şeybe b. Rabî‘a	24a
Ebu’l -‘Âs	55a, 66a	Şeyma	58a
Enes b. Mâlik	30a	Şurahbil b. Hasene	70b
Erbed b. Kays	60b	Şurayh b. Kart	31a
Erkâm b. Ebil-Erkâm	7a	Ṭalha b. ‘Abdullâh	20b

Ertat b. Şurabbil	31a	Talha b. Ebî Talha	31a
Es‘ad b. Zürâre	12b	Temîm ed-Dârî	15a
Esved b. Abdülesed	22b	‘Ubeyde b. Hâris	17b, 22b
Ezba ‘Amr	41b	‘Ukbe İbni Mu‘ayt	6b, 7a, 8b, 20a, 24b
Fakih	55b	‘Umeyr b. Mennân	69a
Fâtima	17a, 30a, 55a, 66a, 67a, 78a	‘Umeyr b. Vehb	55a
Fazl b. ‘Abbâs	56a, 64a, 64b, 65b	‘Umeyr el-Cumâhî	27a
Fervetü’l-Huddâmî	64a	‘Urve b. Mes‘ûd	42b, 59b
Gâlib b. ‘Abdullâh	49b, 50a	‘Utbe b. Ğazvân	18b
Habbâb el-Münzir	47b, 56a, 65b	‘Utbe b. Rebî‘a	7a, 22b, 24a

Habeş Pâdişâhı (Necaşi)	5b, 6a, 43a, 45a, 45b	‘Uyeyne b. Hısn	36b, 40b, 57b, 58b
Hafsa	79b, 66a	Übey b. Halef	31b
Hakem b. el-‘Âs	7a	Ükeydir b. ‘Abdülmelik	62b, 63a
Hakem b. Keysân	19a	Ümeyye b. Halef	13b, 20a, 24a
Hâkim b. Harâm	57a, 57b	Ümmü Benin	75a
Hâkim bi Emrillâh	79a	Ümmü Cemîl	5a, 5b
Hâlid (Hz. Osmanın oğlu)	75a	Ümmü Eymen	2a, 17a
Hâlid b. Velid	31b, 42a, 49a, 51a, 54a, 55b, 56b, 57a, 59a, 62b, 68a, 68b, 69a, 69b, 70a, 70b, 71b, 72a, 72b	Ümmü Fadl	25b
Halîme binti Ebî Züeyb	2a, 57b, 58a	Ümmü Külsûm	6b, 17a, 27a, 55a, 66a,
Hamza	7a, 17b, 18a, 18b, 22b, 27b, 30b, 31a, 31b, 32a, 32b, 38a, 55b, 63a, 69b	Ümmü Külsûm (Hz. Ali’nin kızı)	78a

Hâris	31a	Ümmü Habîbe	52b, 66b
Hâris (Ebû Cehil'in kardeşi)	23a	Ümmü Hakîm	30a, 55a
Hâris b. 'Âmir	50b	Ümmü Hani	55a
Hâris b. 'Avf	36b	Ümmü Ma'bed	14a
Hâris b. Dırâr	35b	Ümmü Mektûm	28a, 34a, 53a
Hâris b. Evs	28b	Ümmü Ru'mân	17a
Hâris b. 'isâ	28b	Ümmü Sa'id	75a
Hâris b. Nevfel	55a	Ümmü Seleme	35a, 35b, 57a, 66a
Hâris b. Ümeyye	12b	Ümmü Selîm	30a
Hâris Hişâm	55a	Üsâme b. Zeyd	56b, 67a, 67b, 68a, 76a
Hârûn	11a, 61b	Vahşi	31b, 55b, 63a, 69b

Hasan	30a, 66a, 74b, 75a, 76b, 78a, 78b,	Varaka ibn-i Nevfel	3b, 4b
Hassân b. Sâbit	58b	Vehb b. Umeyr	26b
Hâşim	1b	Velîd (Hz. Osman'ın oğlu)	75a
Hatib b. Ebî Belte'a	47a	Velîd b. 'Ukbe	58b, 77b
Hatice bint Hüveylid	3a, 3b, 4a, 4b, 5a, 10a, 66a, 66b	Velîd b. 'Utbe	19b, 22b
Hâtim Tâ'î	60a	Yahyâ	11a
Hebbâr b. el-Esved	55a	Yezid (Muaviye'nin oğlu)	78b, 79a
Herakl	45b, 50b	Yûsuf	6b, 11a
Hind	30a	Zeyd b. Erkâm	36a
Hırâş b. Ümeyye	43a	Zeyd b. Hârise	5a, 9b, 17a, 24a, 29b, 33a, 35b, 37a, 41a, 41b, 50b, 51a
Hind b. 'Avz	41a	Zeyd b. Sâbit	76a

Hubeyre b. Vehb	37b	Zeynep (Hz. Ali'nin kızı)	78a
Hulâgu	78a	İbni Kamîe	31b
Huyey b. Ahtab	36b, 37b	Zeynep bint Hâris	49a
Huzeyfe b. el-Yemân	38b, 62b	Zeynep bint Cahş	66b
Hüseyin	30a, 66a, 74b, 75a, 77a, 77b, 78a	Zeynep bint el Hâris	48b
İbni Abdi 'Amr	25a	Zeynep bint Huzeyme	30a, 66a, 66b
İbni Hadrâmî	22a	Zübeyr b. 'Avvâm	5a, 21a, 31a, 39b, 47b, 50a, 53a, 70b, 72b, 75a, 75b

Tablo 3. Muhtasar Siyer-i Nebî'de Geçen Mekân Adları

MEKÂN ADI	SAYFA NO	MEKÂN ADI	SAYFA NO
'Akabe	64b	İskenderiyye	47a
'Akîk	64a	Kamus Kal'a'sı	48a
'Akrabâ	69b	Kâtan	33a
Anadolu	74a	Katîbe Kal'aları	48a
Antakya	71a	Kıpt	47a
'Arabistan	16a, 58b	Konstantiniyye	79a
'Arafat	64b	Kuba	14b, 16b, 17a, 63a
'Arîd	28a	Kudeyd	14a

‘Askalan	74a	Kudüs	10b, 11a, 19a, 45b, 46b, 74a
‘Aşire	19a	Kûfe	77b, 78b
Bağdâd	79a	Kusayr	74a
Baki	6a	Lihyân	33b
Bakî‘u’l-Karkad	16b	Makna‘	62b
Ba‘lebek	71b	Medâin-i Sâliha	62a
Basra	3a, 75b, 77b	Medîku’s-Safra’	24a
Batnı Ye’cec	26a	Medine	2a, 11b, 12a, 12b, 13a, 14a, 14b, 15a, 16a, 16b, 17a, 17b, 18a, 18b, 19a, 19b, 20, 20b, 21a, 24a, 24b, 25b, 26a, 26b, 27b, 28a, 29a, 29b, 30a, 30b, 31a, 31b, 32a, 32b, 33a, 33b, 34a, 34b, 35a, 35b, 36a, 36b, 37a, 37b, 38b, 39b, 40a, 40b, 41a, 41b, 42a, 42b, 44b, 45a, 45b, 46b, 47a, 48a, 49a, 49b, 50a, 50b, 51b, 52a, 52b,

			53a, 54b, 55a, 55b, 56a, 58a, 58b, 59a, 59b, 61b, 62a, 63a, 63b, 64a, 64b, 65b, 66a, 67a, 67b, 68a, 68b, 69a, 70b, 71a, 72a, 74a, 74b, 75b, 76b, 77a, 77b
Bedir	20b, 21a, 21b, 23a, 25a, 26b, 27a, 27b, 28a, 28b, 29b, 30a, 30b, 31a, 33a, 34b, 35a, 38a, 44a, 53a, 72b	Mekke	1b, 2a, 2b, 3a, 3b, 4a, 5b, 8a, 8b, 9b, 10a, 11b, 12a, 12b, 13b, 14a, 14b, 16b, 17a, 18a, 18b, 19a, 19b, 20a, 20b, 21a, 22b, 23a, 25a, 25b, 26a, 26b, 27a, 28a, 28b, 30a, 31b, 32a, 33a, 33b, 34a, 34b, 36a, 36b, 40a, 42a, 42b, 43a, 43b, 44a, 44b, 45a, 45b, 46b, 48a, 48b, 49a, 49b, 51a, 52a, 52b, 53a, 53b, 54a, 54b, 55a, 55b, 56a, 57a, 58a, 59a, 59b, 61b, 63a, 63b, 64a, 64b, 66a, 67a, 72a, 72b, 75b, 76b, 77a, 77b
Benî Neccâr Mahallesi	14b	Mercidâbık	71b
Berkofça	79a	Merrüzzahrân	34b
Beytü'l-Lahm	10b	Mezhic	63b

Beytü'l-Mukaddes	11a, 11b, 19a	Mısır	18a, 47a, 72b, 74a, 77b, 79a
Bi'r-i Má'ûne	33b	Mina	64b
Busrâ	71b	Musul	16a
Butâh	68b, 69a	Mute	51a, 67a
Buyûbu'n-Nekayâ	20a	Müzdelife	64b
Cebel-i Nûr	13a	Nahle	10a, 18b, 20a, 22a
Cerbâ	62b	Nâ'im Kal'ası	47b
Ci'râne	18b, 56b, 57a, 58a, 59b	Natât Kal'aları	47b, 48a
Cidde iskelesi	4a, 5b	Necde	29b, 33a, 33b

Cuhfe	21a	Necid	12b, 39b
Cürf	61b, 67a	Nehrevân	77a
Dımaşk	72a	Nil	74a
Dûmetü'l-Cendel	35a, 41b, 62b, 63a	Nûbe	74a
Ebtah	19b	Nusaybin	16a
Ebû Kays	19b	Rakka	74a
Ebvâ	2a, 3a, 18a	Ravha	33a
Ecnâdeyn	71b, 72a	Ri'l	33b
Enbâr	78a	San'a	63b

Evtas	56a, 57a	Şavt	31a
Eyle	62b	Seniyyetü'l-Veda	40b
Ezri'ât	28a	Serif	49b
Ezruh	62b	Şam	2b, 3a, 3b, 6b, 16a, 18b, 19a, 19b, 21a, 28a, 29b, 34a, 35a, 37a, 45a, 45b, 51a, 60a, 63a, 65b, 68b, 70b, 71a, 71b, 72b, 73b, 74a, 75b, 76b, 77b, 78a, 79a
Fedek	50a	Şık Kal'aları	48a
Filistin	70b	Şi'b Ebî Tâlib	8a
Gavta	71b	Tâif	9a, 9b, 14a, 43a, 55b, 57a, 58a, 59b, 72b, 78a
Ğâbe	40b	Tay dağı	62a

Habeş	5b, 43a, 45a, 45b, 48b, 66a	Ten'im	11b
Hadde	49a	Trablus	74a
Hamrâu'l-Esed	32b	Tûr-i Sinâ	10b, 65a
Harre	14a	'Uşfân	42a, 52b
Havran Kal'ası	71b	'Uşeyre	18b
Hayber	15a, 34a, 48a, 48b	Übey Kal'a'sı	48a
Hemedân	74a	Übnâ	67a, 67b
Hismâ	41a	Yedikule	79a
Horasan	78a	Yemâme	40a, 60b, 68b, 69a, 70b, 72b
Hudeybiye	42b, 49b, 52a, 72b	Yemen	63a, 63b, 71a, 77a, 77b
Humus	46b, 71a, 72a, 74a	Zahrulharre	49a

Huneyn	57a, 58a, 72b	Zi Kared	41a
'Irku'z-Zabyâ	20b	Zülhuleyfe	64a
Ísfahan	16a, 74a		